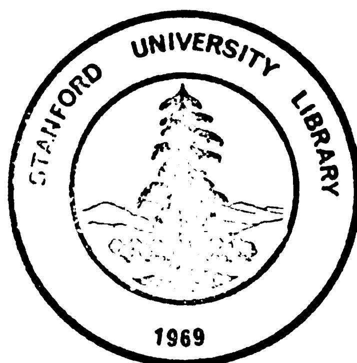
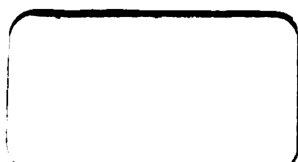

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY
1969

SBORNÍK PRACÍ HISTORICKÝCH.

K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM DVOR. RADY PROF. DRA

JAROSLAVA GOLLA,

VYDALI

JEHO ŽÁCI.

REDIGOVALI

J. BIDLO, G. FRIEDRICH, K. KROFTA.

V PRAZE MCMVI.
NÁKLADEM HIST. KLUBU.

OBSAH.

šlení starých Ioniků. A není věru nesnadno vytknouti ony shodné body mezi starou a pozdější filosofií „ionskou". Jest to především společný celkový názor metafysický, který je úzce spojuje: monistický hylozoismus jest směr obou oněch větví filosofie řecké.

Staří ionští „fysikové" jako jejich pozdější následovníci hlásají, že podstata či praprvek všeho jsoucna jest jediný a z něho vše že se vyvinulo. Praprvek ten představují si jako hmotu, ale hmotu *živou*, stále ze sebe jiné vše vyvozující. Nekladou tudíž snad jakousi hmotu a kromě ní jakéhosi „tvůrce", jenž by byl ji stvořil anebo aspoň z ní tvořil všecku rozmanitost jsoucna, jak ji známe a jí se podivujeme, nýbrž jsou přesvědčeni, že určitým způsobem znenáhla vyvinulo se z této živé prahmoty všecko, co dnes zdá se nám býti nejen naprosto různé, ale namnoze i sobě navzájem protivné. Ionští tito myslitelé jsou „materialisté", pokud za podstatu a prapůvod všeho kladou právě hmotu, avšak liší se od materialismu (i u Řeků později zastoupeného) podstatně tím, že nadali tuto prahmotu „živostí", životem, takže ze sebe všecko jsoucno a jeho druhy sama svým processem životním plodí. Připínají se však pozdější onino stoupenci filosofie ionské ke svým vzorům nejen touto základní ideou a jejím pojetím, nýbrž i konkretně v tom, jaké speciální podstaty praprvek si představují. Hippon přijímá praprvek Thaletův, Diogenes a Idaios Anaximenův a konečně třetí — skupina to myslitelů nám blíže neznámá — zdá se, opětovala Anaximandrovský praprvek, jenž byl „neurčito" (*ἄπειρον*) jak quantitativně tak qualitativně, čili jenž jaksi „uprostřed" (*τὸ μεταξύ*) se nalézal mezi vzduchem, vodou, zemí, ohněm.

Přes tyto podstatné a velice důležité shody nesmíme však zapomenouti neméně významných a rozhodných rozdílů mezi touto mladší haluzí ionské metafysiky a mateřským kmenem, z něhož vyrostla. Povšechně lze ovšem nejprve zase vytknouti to, co se samo sebou rozumí, že totiž přirozeně znamená tato mladší ionská „fysika" jakýsi, třebas nevelký pokrok proti starší filosofii. Nejen vědy odborné a přesnější vědění zatím znamenitě pokročilo a pokroku toho stopy přirozeně zanechalo na „obnovené filosofii ionské", ale pokrok udál se i ve filosofii samé. Od dob prvních „fysiologů" uplynulo do doby Perikleovy nejen hezká řada desítiletí, pozměnily se podstatně politické, sociální i hospodářské poměry, ale objevila se i pestrá směsice a řada rozličných filosofických soustav, takže

sebe pronikavější návrat ku staré, prvotní filosofii řecké nemohl odhodlati se a přestati na pouhém opětování „zašlých" učení a myšlének, nýbrž „renaissance" staré ionské filosofie byla pochopitelně přibarvena rozličnými ideami z pozdějších soustav. Označuje-li se tento zvláštní ráz mladší filosofie ionské od historiků filosofie někdy jako „eklekticismus", myslím, jest to upřílišené a nesprávné posuzování těchto učení. Jest pravda, že nejeden živel vsut byl v učení starého jádra ionského odjinud a z pozdějších systemů filosofických, ale vmíšení to stalo se, tuším, zcela přirozeným a nehledaným způsobem. Pokud můžeme stopovati věc při sporých svých zprávách, myslitelé jako Diogenes, Hippon atd. nesestavovali si učení svá z různých živlů a směrů filosofických, nýbrž hlásíce se zřejmě a určitě „zpět" k ideám Thaletovým, Anaximenovým atd., více mimovolně připojovali k nim i součástky a učení, která z vývoje filosofického u Řeků utkvěla v jejich mysli a zdála se neodbytná a nepostrádatelná u filosofa jejich doby. Neusilovali, abych to krátce pověděl, o to, aby eklekticky vybudovali názor svůj na svět, nýbrž snažili se nový život vlíti do starých forem, do filosofických nauk dávného rozumování miletských myslitelů.

Avšak ještě speciálněji možno poukázati k příčině, která způsobila odlišný timbre této mladší ionské spekulace. Jest obecně známo, že za všech dob byl a jest určován specifický charakter názoru světového podle toho, na podkladě které vědy odborné jest vybudován, po případě z jakého odborného studia vyšel původce určitého systemu filosofického, v které (odborné) vědě nejvíce se vyznal anebo aspoň si zaliboval; ba nezřídka padá tu na váhu i, která věda za doby, kdy soustavu filosofickou si vytvářel, vůbec byla v popředí anebo zejména značnější pokrok učinila. A tento vědecký základ to právě jest, jenž různě, smím-li tak říci, podmaloval obojí filosofické nauky ionské. Kdežto staří ionští „fysikové" vycházeli ke svému filosofování o praprvku a podstatě všeho jsoucna z nauk mathematických — astronomie, geometrie, mathematika a fysika to byly, jimiž Thales a jeho nejbližší filosofičtí nástupci se obírali —, mladší tito „Ionikové" obracejí se k filosofování od věd biologických, především od lékařství. Odtud, proč při stejných základních principech přece jen v jádře věci nemálo uchýlili se od svých předchůdců a naznačujíce praprvek zdánlivě týmž slovem přece jen pojem jemu odpovídající ne-

že pocházel z bruttijského *Rhegia.*[1] Z této starobylé a tehdá velmi kvetoucí osady řecké Hippon přišel *asi za doby Perikleovy do Athen* a tu, ať zaslouženě, ať neprávem, záhy stal se osobností velmi známou[2] a jako celá řada současných filosofů neušel nařčení z atheismu.[3] O dalších jeho osudech životních není nám ničeho známo.

Jaké *spisy* Hippon napsal, nám rovněž naprosto jest neznámo. Bylo jich zajisté více[4] a byly možná mezi nimi i veršované práce.[5]

(1) Se sdělením *Clementovým* (Protrept. 24, p. 20 = DV., 233, zl. 8), jenž jako rodiště Hipponovo udává *Melos*, netřeba se zdržovati. Ve slovích jeho „*ὅτῳ τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον καὶ Νικάνορα τόν Κύπριον καὶ Διαγόραν καὶ Ἵππωνα τόν Μήλιον*“ jest zřejmě převrácen pořádek: *Ἵππωνα καὶ Διαγόραν τὸν Μήλιον*“, jak patrno z Arnobia IV., 29.

(2) Jest to zásluha *Theod. Bergka*, že můžeme toto datování jednak věku, jednak pobytu Hipponova v Athenách konstatovati. *Bergk* na uv. svrchu m. povšiml si zprávy scholiastovy k Aristofanovým Oblakům v. 94 nn. (kdež mluví se o filosofech, kteří prý učí, že nebe není než ohniště a lidé na něm jsou uhlíčky) znějící: *ταῦτα δὲ πρότερος Κρατῖνος ἐν Πανόπταις δράματι περὶ Ἵππωνος τοῦ φιλοσόφου κωμῳδῶν αὐτὸν λέγει* a správně vysoudil, že komik Kratinos (žil 520—423) snažil se sesměšniti ve svých „Vševidech“ také Hipponovo učení filosofické, a učiniti-li tak mohl, že patrně Hippon nejen pravděpodobně v Athenách delší dobu se zdržoval, ale i pověsti značnější nabyl, takže mohl si jej auktor komoedií vybrati za terč svých posměšků před athenským publikem. Rozumí se, že Kratinos volil za podnět svých útoků (jako to ráda stará komoedie attická vůbec činí) „atheismus“ Hipponův, což ostatně potvrzuje zpráva i jiného scholiasty (ke Clement. Protrept. IV., pag 103, vydání *Klotzova*): *τοῦ δὲ Ἵππωνος καὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦς γενομένου μέμνηται ὁ Κρατῖνος.*

(3) V útoku komoedie Kratinovy zajisté hledati sluší pramen nařčení Hippona „z atheismu“, o němž se zmiňuje tolik zpráv starověkých (kromě již uv. scholiasty Clem.), které konec konců jdou, jak mám za to, na svědectví Theofrastovo; neboť poprve ji máme doloženu v místě, ze zprávy tohoto aristotelika pocházejícím, totiž u Simplikia (de anima 32, 17; in Phys. 23, 22 = DD., 475, 1 =DV., 232, fg. 4). Další doklady jsou: Alexander in Metaph. 27, 1 (DV., 235, ř. 29), Pseudo Alex. in Met. 462, 29 (DV., 233, ř. 15), Philopon. de anima 88, 23 (DV., 233, ř. 13), Ailian V. H. II., 31, Athenaios XII., 610 B. (DV., 236, ř. 3), Clem. Protrept. 24, p. 20 (DV., 233, ř. 12), Joann. Diac. Alleg. in Hes.Theog. 116 (DV., 233, ř. 4). Plut. comm. not. 31, 4. Arnob. IV, 29. Eustathios in Il. XXI., 79, Odyss. III., 381.

(4) K tomu ukazuje fgt. nedávno (r. 1892) z „Excerpta Menonia anonymi Londinensis“, získaný a *Dielsem* oceněný (na uv. m.). Jestliže právem tu se doplňuje *Ἱππ* na *Ἵππων*, dovídáme se kromě jiných věcí, že „*ἐν ἄλλῳ βυβλίῳ*“ (DV., 233, ř. 43) Hippon cosi napsal, a tudíž by byl více spisů sepsal.

(5) To vysoudil *Th. Bergk* (uv. m. str. 180) z Athen. XIII., 610 B.: *Πάντων αὐτὸν* (t. Myrtila) *ἐπὶ τῇ μνήμῃ θαυμασάντων ὁ Κύνουλκος ἔφη· „πουλυμαθημοσύνης τῆς οὐ κενεώτερον οὐδέν“ Ἵππων ἔφη ὁ ἄθεος.* Jak patrno, verš uvedený není Hipponův (nýbrž, jak odjinud víme, Timonův, fg. 20, 2), ale vypadnuvší tu výrok Hipponův byl patrně také verš a tedy není nemožno Hippona pravděpodobně také za auktora nějakého veršovaného po-

Bakhuizen[1] vyslovil doměnku, na první pohled se doporučující, že spis *περὶ ἀρχῶν*, jenž Thaletovi, jak z nejistoty slov sama zpravodaje o něm[2] jde na jevo, neprávem byl přičítán, pocházel od Hippona a pro věcnou příbuznost učení obou filosofů mylně přičten byl prvnímu filosofu řeckému (jenž spisu však filosofického vůbec nepsal). Ale nehledíc k tomu, že nemáme pro autorství Hipponovo nejmenší positivní opory, souhlasím s Zellerem,[3] že již výrazy *ἀρχαὶ* a *στοιχεῖον* v citátu z onoho pseudothaletovského spisu se vyskytující činí příliš pochybným, že by onen spis od Hippona byl býval sepsán.

Možná dost, že Hipponovo vlastní povolání anebo lépe studium, z něhož při filosofování vycházel, byla medicina; nemáme nijakých bližších o tom zpráv. Avšak tolik bezpečně poznáváme i z několika oněch drobtů, jež se nám zachovaly z jeho nauky a výkladů, že biologickými otázkami se obíral, nejen o vývoji kosmu, jako staří „fysikové" ionští, nýbrž i o vývoji organismů a speciálně člověka Hippon hojně přemýšlel a některé originální — třebas nad nízký stupeň tehdejších vědomostí lékařských a biologických se nepovznášející — domněnky proslovil.

Tak zajisté není nezajímavo dověděti se, že již Hippona poutala základní otázka vývojeslovná, který faktor jest pro vývin jedince důležitější, zdali individualita jeho či prostředí. Hippon (aspoň u rostlin) přičítal daleko větší význam vlivům prostředí než přirozené povaze semene. Zaznamenal nám toto jeho mínění svědek nad jiné spolehlivý, Theofrastos, a arci neopomenul Hipponovi odporovati.[4] Hippon učil prý, že divokost (*τὸ ἄγριον*) a planost (*ἄκαρπον*) rostlin i opak jich závisí jedině na pěstování (*θεραπεία*) a na půdě i vzduchu, v němž vyrůstají (*παρὰ τοὺς τόπους καὶ τὸν ἀέρα τὸν περιέχοντα*); pěstují-li se a nalézají-li se v příznivé půdě i vzduchu vhodném, stávají se štěpnými, nepěstují-li, stávají se planými. Nevíme, v jaké souvislosti tento výklad Hippon učinil, ba ani zdali pojímal učení to v plné obecnosti o organismech vůbec.

jednání pokládati. *Bergkova* domněnka, že by Hippon vůbec byl psal ve verších, asi jako Empedokles, byla později (Poëtae lyr. graeci II., str. 359, 4. vyd.) od něho sama odvolána.

(1) Na uv. m. str. 55.

(2) Galenos in Hipp. de hum. I., 1 (=DV., 14, fg. 2).

(3) Philos. d. Griechen I., 1 (5. vyd.), str. 255, pozn. 2.

(4) Theofr. histor. plant. I., 3, 5; III., 2, 2 (=DV., 234, zl. 19).

Ale jakkoli Theofrastos věcně toto mínění jeho opravuje, přece jest patrno, že bylo u Hippona důsledné, že bylo v souhlase s celkovým jeho názorem filosofickým. Neboť myslitel, jenž snažil se pochopiti vývin všeho jsoucna prostým immanentním obměňováním praprvku, prahmoty živoucí, spíše a nutně právem klonil se ke kladu prostředí (t. j. souhrnu vnějších podmínek mohoucích se měniti rozmanitě) jako důležitějšího, ba jedině rozhodujícího činitele, než aby byl uznávati mohl, že záleží především (anebo dokonce jedině) na jakémsi činiteli vnitřním (individualitě), jenž by přirozeně měl tendenci udržeti a neměniti se. Že zároveň tím Hippon řadí se souhlasně v okruh myšlének Hippokratovských o významu činitelů meteorologických, klimatických a terrestrických vůbec pro vzrůst a vývoj organismů, jest zjevno.

Jim však a době své vůbec i jinou stránkou jest velmi blízek, totiž úvahou o povaze a původu semene organismů a o rozdílném významu samčího a samičího elementu ve vývoji potomka.

Názory, které v té příčině Hippon proslovil a které nám hlavně zprávami Censorinovými, z části i od řeckých doxografů se dochovaly, odlišovaly se nejednou od obvyklých současných mínění, i lze si to vysvětliti tím, že v úzkém spojení jsou tyto názory s Hipponovým základním učením filosofickým o vzniku všeho jsoucna z vlhka či vody. Právě že vodu považoval za praprvek, i ontogeneticky, jak bychom dnes řekli, původ jedince hledal ve „vlhku" tělesném.

Lidový názor a mínění obecně u všech kmenů a národů rozšířené, že „duše jest v krvi," Hippon výslovně zavrhoval[1] a jako důvod uváděl, že duše nejprve jest obsažena v semeni (*γονή*), avšak semeno že není přece krev, nýbrž „vlhko" či voda.[2] A větu tu chtěl i experimentálně dokazovati. Že totiž semeno (samčí aspoň) nepochází z krve, nýbrž že „vyplývá" ze dřeně (medullae), lze se přesvědčiti, když by dobytek (samci) po připuštění byl zabit; dřeň jeho (mícha) jest prý pak „jakoby zcela vyčerpána".[3]

(1) Aristot. *π. ψυχῆς* I., 2, 405 b 1 n. *καὶ γὰρ (Ἵππων) ἐλέγχει τοὺς αἷμα φάσκοντας τὴν ψυχήν*. Z filosofů v této věci Hippon obracel se příměji s n a d proti Empedokleovi.

(2) Aristot. na uv. m. (DV., 233, ř. 21: *ὅτι ἡ γονὴ οὐχ αἷμα* a Simplik. Phys. 23, 22 (DV , 232, ř. 35).

(3) Censorin. 5, 2 (DV., 234, zl. 12): Hipponi Metapontino, sive, ut Aristoxenus auctor est, Samio ex medullis profluere semen videtur idque eo probari, quod post admissionem pecudum, siquis mares interimat, medullas utpote exhaustas non reperiat.

V otázce, která souvisí s širokým problémem dědičnosti, totiž do jaké míry a způsobu určuje budoucího potomka rodičovský činitel samčí a samičí, Hippon souhlasně s Diogenem z Apollonie tvrdil předně, že pro splození potomka padá na váhu jen semeno otcovo;[1] sice prý vypouštějí semeno (*σπέρμα*) jak žena tak muž, ale pro splozování „sperma" ženy nemá významu, poněvadž padá mimo dělohu.[2] Svalstvo potomkovo pochází od matky, kosti naproti tomu od otce.[3] V určování pohlaví potomkova záleží podle Hippona vše na qualitě, resp. hutnosti semene rodičů: potomstvo pohlaví mužského se vytváří, je-li sperma hutnější a silnější, je-li řidčí („tekutější") a slabší, rodí se pohlaví ženské.[4] Jestliže semena jest nadbytek, rodí se dvojčata (po případě více potomků zároveň).[5]

V názorech těchto, jak již Backhuizen[6] správně se dohadoval, Hippon respektoval nejspíše učení zvláště Empedokleova; ba řekl bych více, že staví se určitě vědomě *proti* poučkám Empedokleovým. Nemíním jen svrchu dotčenou věc, že nechtěl klásti duši do krve; neboť to jest myšlénka příliš rozšířená u všech národů[7] a nepotřeboval tedy při zamítání jí míti na mysli právě Empedoklea.[8] Ale když čteme zlomky z Empedokleovy básně *περὶ φύσεως*, 63, kde praví, že některé údy lidského těla embryologicky založeny jsou v mužském, jiné v ženském semeni,[9] anebo když praví, že pohlaví

(1) Censor. 4, 5 (= DV., 234, zl. 13).

(2) Aët. Plac. V., 5, 3 (= DV., 418): *Ἵππων προΐεσθαι μὲν σπέρμα τὰς θηλείας οὐχ ἥκιστα τῶν ἀῤῥένων· μὴ μέντοι εἰς ζῳογονίαν τοῦτο συμβάλλεσθαι διὰ τὸ ἐκτὸς πίπτειν τῆς ὑστέρας· ὅθεν ἐνίας προΐεσθαι πολλάκις δίχα τῶν ἀνδρῶν σπέρμα καὶ μάλιστα τὰς χηρευούσας.*

(3) Tamtéž: *καὶ εἶναι τὰ μὲν ὀστᾶ παρὰ τοῦ ἀνδρός, τὰς δὲ σάρκας παρὰ τῆς θηλείας.*

(4) Aët. V., 7, 3 (= DD., 419 = DDV., 234, zl. 14), Censor. 6, 4 (ex seminibus tenuioribus feminas, ex densioribus mares fieri Hippon affirmat). Těmto zprávám zdálo by se odporovati sdělení Aët. Plac. V., 7, 7 (=DD., 420), dle něhož rodí se hoch, jestliže má převahu sémě (*γονή*), pak-li výživa (*τροφή*), děvče, ale již *Wachtler* pro tuto zcela Hippokratovs' [illegible] nístě navrím [illegible] ochovaného) *Ἱπποκράτης* hleděk Hippokr. VII., 478, 5 ed. Littré.

(5) Censor. 6, 9 (=DV., 234, zl. 18): sequitur de geminis, qui ut aliquando nascantur modo seminis fieri Hippon ratus est. Id enim cum amplius est quam uni satis fuit, bifariam deduci.

(6) Na uv. m. str. 48 n.

(7) „Völkergedanke" ji právem zve *Hans Hielscher* a připojuje obšírnější o tom výklad v článku: „Völker- und individualpsychologische Untersuchungen über die ältere griechische Philosophie" (Archiv für gesamte Psychologie V., 1905), str. 154 n.

(8) To dobře poznamenal již *Zeller*, I., 1, str. 254, pozn. 3. (5. vydání).

(9) Aristot. de gen. an. I., 18, 722 b 10 (= DV., 201, zlomek 63).

potomka určuje se podle teploty dělohy, když do ní vniká sémě, a to tak, že, je-li chladnější, vznikají zárodky ženského, je-li teplejší, mužského pohlaví (a proto také že jsou mužští tmavší pleti),[1] neodmítneme zajisté myšlenku, že Hippon proti těmto učením stavěl své výklady, jako pravděpodobnou. Positivní stránkou svého učení Hippon pak bližší jest nauce *hippokratovské*[2] a to platí ještě více o tom, co učil o jednotlivých fasích vzrůstu lidského embrya a dítěte.

Dítě v lůně matčině prý ssaje potravu potřebnou z matky podobně jako později, když se kojí prsem matčiným,[3] i utváří se embryo lidské znatelněji již v 60 dnech.[4] Nejprve utváří se a roste hlava,[5] ve čtvrtém měsíci utužuje se svalstvo, v pátém klade se počátek vzrůstu vlasů a nehtů, v sedmém měsíci jest to již „hotový člověk", jest to plod hotový již po případě k porození.[6]

Vůbec pak „sedmička" má podle Hippona nesmírný význam ve vývoji tělesném člověka: neboť v sedmi měsících embryo se dokonale utváří, jak právě jsme slyšeli, po dalších sedmi měsících dítě začíná se vzpřimovati, po sedmém měsíci „nalévají se" mu zuby, po sedmém roce zuby (mléčné) začnou vypadávati, po čtrnáctém roce začne pohlavně dospívati.[7] Tato *hebdomadická* theorie, zajímavě nám tu doložená, vyžaduje dvou připomenutí. Předně, že netřeba snad tu pomýšleti na vliv filosofie pythagorské, nýbrž že přesvědčení Hipponovo o sedmičce jako „čísle zvláště mocném" — zpravodaj starověký o Hipponově domněnce výslovně podotýká: „quod in omnibus numerus septenarius plurimum possit" — nejen jest ve shodě s lidovou pověrou, u všech národů rozšířenou a zvláště u Chaldeů a Babyloňanů známou, ale možno i ukázati ke znalosti tohoto mínění i v Řecku samém. Upozorňuji v té příčině

(1) Aristot. de gen. an. I., 19, 723 a 23 (= DV., 201, zl. 65) a Galenos ad Hippocr. Ep. VI., 48 (DV., 202, zl. 67).

(2) O nauce hippokratovské v té příčině srv. pojednání prof. dra. *Jindř. Matiegky:* Co rozhoduje a pohlaví plodu? (Sbírka předn. o rozprav z oboru lékařského VII. str. 44 v Praze 1899).

(3) Censor. 6, 3 (=DV., 234, zl. 17): At Diogenes et Hippon existimarunt esse in alvo prominens quiddam, quod infans ore adprehendat et ex eo alimentum ita trahat ut, cum editus est, ex matris uberibus.

(4) Censor. 9, 2 (DV., 234, ř. 19), Hippon qui diebus LX. infantem scribit formari.

(5) Censor. 6, 1 (=DV., 234, zl. 15).

(6) Censor. 9, 2 (=DV., 234 zl. 16).

(7) Censor. 7, 2 (=DV., 234, ř. 21—26).

zejména, že již před Hipponem mínění o periodách sedmičkových ve vývoji člověka máme vysloveno v gnomice řecké. Ze *Solona* (z neznámých písní) zachovaný zlomek 26. provádí tuto myšlénku, *také hippokratovské škole známou*, v úplné shodě s Hipponovým výrokem, jen ještě rozvádí jej dále. Cituji počátek zlomku toho tu v překladu dra F. Krska:

Dítě malé, nemluvně dokud je, zubův řadu prvních
dostává a mění v sedmiletí poprvé.
Když pak bůh naplní mu jiných sedm let, tu jinošství
již že mu nadchází, známky se objevují.
V sedmiletí mu třetím, co dosud jeho údy mohutní,
chmýr bradu obrůstá, pleť jeho barvu mění, atd.

Podruhé však nutno dodati, že Hippon, jak to již při podobných předsudcích, jako jest hebdomadická periodičnost, často se činívá, pomáhati si hleděl sofistikou tam, kde fakta zřejmě mluvila proti usedmičkování všech fasí ve vzrůstu embrya a dítěte. Poněvadž prý k porodu dochází mezi sedmým a desátým měsícem a poněvadž tedy „hotovosti" dítě v lůně mateřském dosahuje buď již v sedmi nebo teprve *o tři* měsíce později, nutno prý s touto eventualitou všude počítati a podle potřeby pokaždé 3 připočísti. Na př. zoubky počínají se objevovati u dítěte v 7. měsíci, ale dokonale vytvořují se v desátém; vypadávají od sedmého, ale nejpozději od desátého roku; u některých lidí začíná puberta již rokem čtrnáctým, ale nejpozději sedmnáctým, atd.[1]

Uvedli jsme nejprve tyto názory biologické Hipponovy, aby, ať již objektivní jich cena jest jakákoli, vysvitlo, že filosof náš, nebyl-li vlastním povoláním lékař, aspoň hojně studia medicinská pěstoval a ze studií biologických vyšel ke svému filosofickému názoru vůbec. Neboť o tom nelze pochybovati, že jako *logicky* tkví základ těchto jeho názorů uvedených v metafysickém jeho učení o podstatě jsoucna, tak že *genetický* poměr obého byl opačný: učení svého o praprvku jsoucna Hippon se dopracoval na podkladě studií a vědomostí svých biologických. Z nich vycházeje, k otázce, co jest vlastně podstatou, praprvkem všehomíra a všeho jsoucna vůbec, určitou odpověď si dal— či lépe: nalezl ji v učení jednoho

(1) Censor. 7, 2 (=DV., 234, ř. 26—31).

z předchůdců svých ve filosofii, v učení prvního filosofa řeckého. Thaletovo mínění, že praprvek a prapůvod jsoucna jest voda (*ὕδωρ*) jevilo se Hipponovi správným anebo aspoň — *správné jádro obsahujícím*, a tak došel svého základního názoru filosofického, že podstata jsoucna a jeho praprvek jest *vlhko, ὑγρόν*.

Nebylo to prosté opakování Thaletova mínění, i když bychom uznávali, že *ἀρχή* Thaletova „*ὕδωρ*“ neznačí snad „moře“, nýbrž vodu jako siderický element vůbec.[1] Neboť Hipponovo *ὑγρόν* jest přece něco jiného než „voda“ a starověké zprávy ukazují, jak za to mám, dosti zřetelně, že Hippon svůj praprvek *pojal úmyslně neurčitě*, že chtěl naznačiti, že „na počátku světa“ byla jakási, blíže neurčitelná, hmota vlhká, skupenství, kdybych tak mohl říci, polotekutého, a z ní že dál se vývoj k pozdějším podobám, útvarům a různostem věcí jsoucích. Neboť že některé starověké zprávy prostě Hippona spojují s Thaletem,[2] samo sebou nijak není proti tomuto pojímání námitkou; vskutku *věcně* byly příbuzny oba názory[3] a Thales historicky filosofií svou vskutku souvisí s Hipponem. Z téhož důvodu prostě (a ovšem nepřesně) může býti označována za praprvek Hipponův *ὕδωρ*.[4] Avšak naproti tomu máme velmi pozoruhodnou a jasně znějící zprávu kommentatora k místu Aristotelovy Metafysiky I., 3, Alexandra Afrodisijského. „O Hipponovi vyprávějí, že jako praprvek prostě vlhko neurčitě stanovil, nevyjasniv, zdali (míní) vodu, jako Thales, či vzduch, jako Anaximenes“.[5] Slova ta jsou jistě zřetelná a, poněvadž tato zpráva sama temení asi z poučení Theofrastova, také samo sebou pozoruhodná a spolehlivá. Můžeme jistě důvodně vysuzovati z nich, že Hippon vědomě ponechal neurčitost jakousi při definování svém praprvku jsoucna, chtěje spíše jen naznačiti, že podle jeho mínění podstatou světa jest hmota, která sama v sobě má možnost přetváření a vyvíjení ze sebe čehokoli, a prapůvodní forma této hmoty že byla polotekutost, vlhkost, tedy že to bylo cosi vlhkého.

(1) Tak nejurčitěji činí *H. Hielscher* na uv. m., str. 203, ř. 240.

(2) Aristot. Met. I., 3, 984 a 3 (= DV., 233, zl. 7), Simplikios, Phys. 23, 22 (= DV., 232, zl. 4) a tamtéž 149, 7.

(3) Simplik. in Phys. 23, 22: *τὸ δὲ ὕδωρ ἀρχὴ τῆς ὑγρᾶς φύσεώς ἐστιν.*

(4) Philopon. de anima 88, 23 (= DV., 233, ř. 13 n.), 92, 2 (= DV., 233, ř. 27).

(5) Alex. 26, 21 (= DV., 233, zl. 6): *Ἵππωνα ἱστοροῦσι ἀρχὴν ἁπλῶς τὸ ὑγρὸν ἀδιορίστως ὑποθέσθαι οὐ διασαφήσαντα πότερον ὕδωρ ὡς Θαλῆς ἢ ἀὴρ ὡς Ἀναξιμένης καὶ Διογένης.*

S tímto pojetím jsou ve shodě i důvody, proč toto mínění si Hippon vytvořil, resp. proč se vrátil k Thaletovu mínění *s touto modifikací svou*, důvody, jež spolu dokazují, co jsme svrchu naznačili, že totiž Hippon k filosofii své došel z biologických pozorování a úvah. Vlhko pokládal Hippon za praprvek jsoucna, sdělují nám kommentatoři Aristotelových míst,[1] poněvadž teplé (a živoucí) bytosti udržují se na živu vlhkem, bytosti odumírající (a chladné) pozbývají vlhka (čili „usychají"), poněvadž semena všech živočichů jsou vlhká a poněvadž potrava musí býti rozmělněna a (aspoň) polotekutá. Vyložíme-li si krátce smysl důvodů těch uvedených, Hippon byl tedy *pozorováním*, že organismy k životu svému nutně potřebují vláhy či vlhka a že také spermata živočišná nezbytně potřebují a nadána jsou jistou vlhkostí, a *methodologickým vodítkem* (obsaženým již ve filosofii jeho předchůdce, ionského filosofa Anaximena)[2], že co slouží k zachování a rozvíjení života (a pohybu), nutně jest původem a prvkem toho, co žije nebo existuje, přiveden k výslední thesi, pro filosofii jeho základodatné, že praprvek jsoucna jest tedy také „vlhko" jakési.

Blíže toto své „pravlhko" určovati se neodvážil, a — zajisté právem. Neboť vyvinouti byl nucen z onoho pravlhka právě tak oheň, jako vzduch a chlad, jako zemi atd. Jak tento úkol rozřešil, víme nedostatečně. Dovídáme se,[3] že z pravlhka vznikl oheň, takže hned od počátku[4] bylo proti sobě studené — voda a teplo — oheň; když pak oheň z vody splozený[5] přemohl pravlhko, vznikla země[6] čili svět. Co oheň nevysušil, utvořilo *moře*,[7] na němž nalézá

(1) Simplik. in Phys. 23, 22 (= DV., 232, zl. 4), de caelo *273b*,36 a Philopon. Phys. 23, 7, de anima I., 4. Ostatně již Aristoteles (arci jen se zřetelem k povaze duše podle Hippona) poznamenal (de anima I., 2, 405 b 2): *πεισθῆναι δ᾽ ἐοίκασι ἐκ τῆς γονῆς ὅτι πάντων ὑγρά.*

(2) To pěkně postihl *Zeller*, I., 1, str. 256 (5. vyd.). Srv. Simplik. na uv. m.

(3) Hippol. Refut. I., 16 (= DD., 566 = DV., 232, zl. 3).

(4) Proto některé zprávy udávají, že uznával Hippon 2 prvky, vodu a oheň; srv. Hippol. na uv. m. Sext. Emp. Pyrrh. hypot. III., 14 n. (= DV., 232, zl. 5), Galen. hist. phil. c. 18.

(5) U *Dielsa* (DV., 232, ř. 33) čte se — snad chybou tisku — *γενόμενον* (místo *γεννώμενον*) *δὲ τὸ πῦρ ὑπὸ ὕδατος.*

(6) Hippol. na uv. m. Z toho, že země vznikla hned po pravlhku a ohni a tedy jaksi náleží k „prvkům" Hipponovým, vznikla asi divná zpráva Joann. Diac. Alleg. in Hes. Theog. 116: *ὁ δὲ τὴν γῆν (ἀρχὴν ἔθετο) ὡς Ἵππων ὁ ἄθεος.*

(7) Tuto myšlénku nutno si doplniti k souvislosti s následujícím zlomkem.

se země, a z moře má původ všecka dnešní voda na světě. I „zajisté všecka voda pitná pochází z moře. Neboť kdyby studnice byly hlouběji (nežli moře), nebylo by to moře, z něhož pijeme; v tom případě nebyla by ona voda z moře, nýbrž odněkud jinud. Nyní však moře jest hlouběji položeno než vody. Co tedy jest položeno nad mořem, vše z něho jest".[1]

Jako však vlhko jest princip světotvorný, tak také jest principem všeho života, jest *duší*, a to platí i o duši lidské. Jinak řečeno: duše vznikla z vody,[2] ba jest „vlhkost potomstvorodá",[3] neboť vzniká z vlhkého spermatu[4] čili krátce duše jest podstatou z „vody"[5] Ostatně i etymologický důvod si našel Hippon pro své mínění, postaviv tak etymologii svou proti etymologii Herakleitově (stejně arci nic nedokazující), jíž myslitel onen svůj princip jsoucna snažil se opříti.[6]

A konečně vlhko podle Hippona není jen nezbytný základ a podmínka žití jakéhokoli, nýbrž na vlhkosti závisí zdraví i schopnost vnímání. Dokud dosti jest vlhka, živočich žije a vnímá, dostavuje-li se vysoušení, živočich ztrácí vnímavost a zmírá. Proto prý starci jsou hubení („suší") a špatně vnímají.[7] Určitěji *jinde*[8] Hippon prý pravil, že zdraví závisí na *stupni* či množství vlhkosti.

(1) Zlomek ten zachoval scholiasta k Hom. Il. XXI., 196 n. (kdež se také praví, že všecky moře, řeky, prameny a studny pocházejí vesměs z Okeana) a sice čerpal při tom z Krateta z Mallu. Jak již řečeno, jest to jediný přímý zlomek z Hipponových spisů nám dochovaný. — Důvodu podanému a na první čtení zarážejícímu, ihned porozumíme, předpokládáme-li (dle Simplikia in Phys. 23,22) i o Hipponovi τὴν γῆν ἐφ'ὕδατος. Moře vniklo zdola do prohlubin země a vytvořilo tak studnice vod. K otázce, jak se mohla však slaná a hořká voda mořská státi v nich sladkou a pitnou, nemáme Hipponovu odpověď dochovánu; pravděpodobno jest, že si věc myslil tak, že prosakováním zkrze zemi ztratila mořská voda odpornou svoji chuť. Neboť že i u Řeků toto mínění bylo známo, patrno z Aristotel. Meteor. II., 2, 354*b*, 16: διὸ καὶ τοὺς ποταμοὺς οὐ μόνον εἰς ταύτην (=θάλασσαν), ἀλλά καὶ ἐκ ταύτης φασί τινες ῥεῖν. διηθούμενον γὰρ τὸ ἁλμυρὸν πότιμον Srv. *Diels*, uv. m., str. 583.

(2) Aët. Plac. IV., 3, 9 (= DD., 388 = DV., 2 33, ř. 17), Philop. de an. 92, 2.

(3) Hermias Irris. 2 (= DD., 651 = DV., 233, ř. 35 n.).

(4) Hippol. uv. m. (= DV., 232, ř. 36).

(5) Aristot. de an. I., 2, 405*b*, 1 a *b* 24 (= DV., 233, zl. 10), Hippol. Ref. I., 16 poznamenal: τὴν δὲ ψυχὴν ποτὲ μὲν ἐγκέφαλον λέγει, ποτὲ δὲ ὕδωρ. Tomu — nehledě k nejistotě čtení celého místa — snadno lze tušim rozuměti tak, že Hippon někdy mluvil o „mozku" jako vlastní duši (vliv Alkmaionův?), jindy však metafysickou podstatu její určoval jako „vodu".

(6) Philopon. na uv. m. (92, 2).

(7) Menon Anonymi Londin. 11, 22 (= DV., 233, zl. 11.).

(8) Tamtéž dí se: ἐν ἄλλῳ βυβλίῳ αὐτὸς ἀνὴρ λέγει.

Jen když přiměřený stupeň vlhka tělo má, člověk anebo živočich jest zdráv; příliš mnoho vlhka nebo zase příliš málo má v zápětí chorobu.

Toť vše, co nám o Hipponově nauce vůbec jest známo! Když ohlédneme se, jak ceněn byl filosof náš za starověku, překvapí nás ostré odsouzení jeho od Aristotela. „Hippona sotva kdo přičte k myslitelům (jako Thales a j.) pro nepatrnost jeho důmyslu", praví o něm v Metafysice[1] a ve spise „o duši" zve jej „φορτικώτερος" (poněkud tupý, nejapný).[2] A úsudek Aristotelův dosud má vliv na ty, kdo se obírali Hipponem, a Hippona pokládají za málo samostatného a eklektického filosofa,[3] anebo vůbec za málo významného.[4] Jest těžko rozhodovati se proti Aristotelovi při tak veliké sporosti zpráv našich o Hipponovi, ba nedovedeme ani pověděti, co zavdalo podnět k tak příkrému odsudku, jaký u Aristotela čteme. Nejspíše ovšem byl to názor Hipponův o duši jakožto něčem „vodnatém" a z „vody vzniklém", názor, jenž filosofovi duše — entelecheie přirozeně se jeviti musil banálním, **φορτικόν**. Snad přispělo k ostrému odsudku i to, že snad za doby své nebo pozdější Hippon byl asi přeceňován od některých filosofů,[5] jistě však také padla na váhu *formální* nedokonalost jeho myšlenek.

(1) Aristot. Met. I., 3, 984 a 3 (= DV., 233, zl. 7) *Ἵππωνα γὰρ οὐκ ἄν τις ἀξιώσειε θεῖναι μετὰ τούτων διὰ τὴν εὐτέλειαν αὐτοῦ τῆς διανοίας.*

(2) Aristot. de an. I., 2, 405*b*, 1.

(3) Nejnověji na př. *Th. Gomperz*: Griechische Denker (2. vyd., Lipsko 1903), I., str. 304, jenž zří v Hipponově filosofii pokus sloučiti ideje Parmenidovy s učením Thaletovým.

(4) *Zeller* na uv. m. 257. *Eleutheropulos* (D. Philos. u. d. Lebensauffassg. d. Griechentums. Berl. 1900), str. 179. *Überweg-Heinze*, Grundriss d. Gesch. d. Philos. (9. vyd., Berl. 1903), I., str. 50, *A. Emminger*: D. vorsokrat. Philosophen nach d. Berichten d. Aristoteles (Würzburg 1878), str. 15 n. a j. v. *H. Diels* v Sitzber. d. Berl. Ak. d. W. 1891, str. 580 nn. Nejostřeji odsuzoval Hippona *S. A. Byk*: D. vorsokrat. Philosophie (Lipsko 1876), I., str. 37, jenž mu vytýkal „eine vollkommene Verwirrung der Begriffe", „ein misslungener Versuch", „Nutzlosigkeit für die weitere Entwickelung der Natur-Philosophie" atd. *Ch. Huit*: La philosophie de la nature chez les Anciens (Pař. 1901), str. 260 odbyl Hippona 3 řádky v poznámce jako „d'ailleur peu connu"!

(5) Alex. in Met. 27, 1 a Clem. Protrept. 55 (= DV., 235, ř. 26—33) uvádějí dvojverší (epitafion), které si prý (podle Clementa, nikoli podle Alexandra!) složil Hippon sám na svůj hrob. Dvojverší to arci nepochází od Hippona, ale poněvadž i Alex. Afrod. je zná, lze souditi, že za doby své nebo Aristotelovy byl Hippon ctěn a přeceňován od některých svých krajanů, takže mohly i vzniknouti verše: „**τὸν ἀθανατοῖσι θεοῖσιν ἴσον ἐποίησεν Μοῖρα καταφθίμενον**". — O posouzení Aristotelově Hipponova určení duše srv. *Hielscher* na uv. m., str. 154 nn.

Ať tomu jakkoli,[1] rozumí se, že stanovisko, s něhož jedině lze posuzovati spravedlivě význam Hipponův a jeho filosofie, jest *historické*. Ale na ně určitěji se postaviti, jest právě znemožněno nedostatečností našich pramenů. Především bylo by potřebí odhadnouti podrobněji poměr jeho k názoru Thaletovu. Ale jak to možno, když podrobněji ani názor Thaletův ani Hipponův nám není znám? Tím méně dovedeme odhadovati — ač-li nechceme se pustiti na pole čirých domněnek — poměr k bližším jemu myslitelům. Vliv na něho *zdá se* (aspoň nepřímý) měl Empedokles, positivní *snad* Hippokrates a Diogenes z Appolonie — více nedovedeme pověděti i jen trochu pravděpodobněji.

Nicméně držíme-li se dosti bezpečně vysouzeného rozdílu mezi praprvkem Thaletovým, vodou, a mezi principem Hipponovým, vlhkem, můžeme aspoň v jedné stránce změřiti pokrok Hipponův proti staré škole ionské. Jakkoli Hippon „přijal" za praprvek všeho jsoucna něco podobného jako Thales, přece není to prostá recepce dávného názoru, nýbrž možná zříti v tom jisté zevšeobecnění, povznesení se do jisté míry k jakés takés abstraktnější formulaci principu světového. A kromě toho východisko filosofie Hipponovy a důvody, jimiž opírá svůj názor, nejsou, jako u Thaleta, nýbrž charakterisují pracovníka jiného oboru a ovšem i větší vyspělost jeho vědeckou i filosofickou. A nad to: zásada „omne vivum ex aqua", resp. „ex humido" nabývá nověji zase půdy, i není zajisté nevhodno ukázati k starověkému její ne-li původci, aspoň hlasateli z nejprvnějších.

---

(1) Nedokonalost formální patrna jest i z jediného nám zachovaného zlomku onoho. Jak neobratný a nevkusný jest slohově, tak namahavá a jalová snaha syllogisování činí jej tím právě, čemu Aristoteles udílel výtku slovem „φορτικόν". Srv. o tom *Dielsův* výklad v Sitz. Ber. d. Berl. Ak. d. W. 1891, str. 580 n.

JAROSLAV ŠŤASTNÝ.

KTERÉ JEZERO MAKEDONSKÉ JEST HERODOTOVA Πρασιάς λίμνη?

Herodot udává, když vypravuje o tažení Megabazově do Thrakie a o chystaném podrobení Makedonie,[1] že východní hranicí makedonské říše jest pohoří Dysoron u jezera Prasias. (V., 15—17.)

Při rozboru tohoto místa, pro starý zeměpis Makedonie velice důležitého, musíme nejprve odpověděti na otázku: Jest říše makedonská, o jejíž hranici zde Herodot mluví, království Amyntovo (panoval asi od r. 548—498[2]), či jest to říše makedonská za doby Herodotovy (kolem r. 440), aneb konečně je-li nějaký důvod za to míti, že Herodot na *tomto* místě mluví o Makedonii jako o nejdávnějším původním území říše makedonské, jež rozkládalo se mezi Haliakmonem a Ludiem na úbočích Bermia, tak jako je míní zcela jistě VII., 127? Toto poslední mínění[3] dlužno rozhodně zamítnouti. Vždyť pro čtenáře Herodotovy neměla ona původní

(1) Busolt, Griechische Geschichte II.[2] 442 a 449.

(2) Různá udání o době jeho vlády v. u Eusebia (Schoene I., 227 a II., 96). S tím srovn. Busolt II.[2] 569 a Kaerst (Pauly Realencyklopädie ... Neue Bearbeitung I., 1411).

(3) Pronesl je K. O. Müller, Uiber Wohnsitze, die Abstammung und ältere Geschichte des makedonischen Volkes, Berlin 1825, str. 30 s podivným odůvodněním: „da das hinzueroberte Bergwerk ganz deutlich davon (z Makedonie) ausgeschlossen wird", nic nedbaje toho, že v uvedené krajině žádného jezera není. Správný výklad místa podává Doell, Studien zur Geographie des alten Makedoniens Stadtamhof 1891, str. 39.

Makedonie žádné důležitosti a nebyla jim tak známa, aby bez bližšího označení ihned porozuměli, že jest řeč o ní. To[1] platí i tehdy, bylo-li území ono za doby Herodotovy jen pojmem historickým, však i v tom případě, byla-li, jak se podobá, Makedonie původní ještě zvláštním okresem v říši makedonské.

Celý kontext místa Herodotova jest patrně ten: po přemožení Paionů až k jezeru Prasias bylo vysláno poselství perské o vzdání také do tehdejší makedonské říše Amyntovy, jež sousedila s jezerem oním.

Že pak nemíní Herodot makedonské říše, s hranicemi, jaké byly za jeho vlastní doby, patrno z výslovného jeho udání, že teprve syn Amyntův Alexandros bral užitek ze stříbrných dolů v krajině u jezera. Nebyla tedy krajina s oněmi stříbrnými doly r. 513 ještě v Makedonii a říše Amyntova byla menší než Alexandrova, nesáhajíc tak daleko na východ. Jest tedy tvar *ἐστὶ* m. *ἦν* u Herodota vlastně nepřesný, ale snadno omluvitelný, jakýsi druh praesentu historického.[2]

Jméno Prasias jinde než u Herodota se nevyskytá; máme-li rozhodnouti, které z četných jezer makedonských jest Prasias, musíme z počátku přihlížeti jen k udáním Herodotovým.

(1) O tom, že Makedonie před Filippem II. neměla pro ostatní Řeky valného interessu, srovn. Pack, Die makedonische Anagraphe, Hermes X., 294. — Proti mínění Müllerovu vyslovili se právem Abel, Makedonien vor König Philipp, Berlin 1847, str. 60, Delacoulonche, Mémoire sur le berceau de la puissance macédonienne des bords de l'Haliacmon et ceux de l'Axius (Revue des sociétés savantes 1858, Juillet 727), Stein ve vydání Herodota, Berlin 1882 (k V. 17). Müllera se přidržuje (bez nových důvodů) Tafel (De Thessalonica eiusque agro, Berlin 1839, str. 266), Dimitsas (*Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας*, Atheny 1870 I., 73, 82, 85, II., 202, srovn. však i naši pozn. 26; na str. 68 pak zase s pochybností pronáší mínění odchylné od Müllerova), a Papakonstantinu (*Ἱστορικὴ τε καὶ γεωγραφικὴ ἔρευνα περὶ* ... *Ἠμαθίας*, Atheny 1888, str. 15).
Že míní Herodot Makedonii *své* doby, tedy za časů krále Perdikky, když dotýkala se již Strymonu (Thukydides II., 99), soudí Leake (Travels in Northern Greece III., 212, London 1839) a po něm Rawlinson, (History of Herodotus ... III., 223, London 1880). Výklad nemožný, jak řečeno, pro slova *ὕστερον τούτων*. Ostatní učenci, kteří se místem Herodotovým podrobněji zabývali, tvrdí správně, že míní Herodot Makedonii za Amynty.

(2) Nesnáz tato dala by se odstraniti výkladem, že Herodot myslí (ať důvodně neb ne), že za jeho doby přísluší název Makedonie jen těm krajinám, které za Amynty byly v říši makedonské. Krajiny v. od nich patří sice za Herodota *k říši* makedonské, ne však do Makedonie.

Slova V. 16 init. *Οἱ δὲ περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος καὶ Δόβηρας καὶ Ἀγριᾶνας καὶ Ὀδομάντους καὶ αὐτὴν τὴν λίμνην τὴν Πρασιάδα οὐκ ἐχειρώθησαν ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ Μεγαβάζου* pokládají se obyčejně za glossem, ale i kdybychom je uznali za Herodotova, neposkytují žádné pomůcky k určení jezera; jsou zde vyjmenovány různé, od sebe vzdálené kmeny, kterých Megabazos nepodmanil.[1]

Blízko jezera však musí[2] býti pohoří Orbelos, jak vyplývá z dalších slov Herodotových V. 16 *κομίζοντες ἐξ ὄρεος τῷ οὔνομά ἐστι Ὄρβηλος κατὰ γυναῖκα ἑκάστην ὁ γαμέων τρεῖς σταυροὺς ὑπίστησι.*

Místa pohoří toho se týkající jsou mimo Herodotovo tato:[3] Arrian Anab. Alx. I., 1, 5, Strabo VII., frgm. 10 = p. 329 *C* a (o krajině Parorbelii) VII. frgm. 36 = 331 *C*, dále Plinius N. H. IV., 17, Mela II. 6. Ptolemaios *Γεωγρ. ὑφήγ.* III., 9, 1, 11, 1, 13, 25, Itinerar. Al. 4 a Anthol. Graeca VI., 114—116. Pouhé jen jméno, bez určitějšího udání nalézáme u Diodora XX., 19 a Polyaina IV., 2, 16.

Probíráme-li jednotlivá místa, vykládajíce nepředpojatě každé pro sebe, shledáváme: 1. Ve zprávě Arrianově o pochodě Alexandra Velikého k Dunaji r. 335 musí býti míněno názvem *Φίλιπποι* známé ono ve starověku město nynější Filibedžik a ne město Filippupolis, jež uvádí Strabon (VII. fragm. 36) západně Strymonu v krajině Parorbelii. Že poslední domněnka, jejímž původcem jest Doell,[4] není možná, vyplývá z té okolnosti, že Arrian neuvádí výslovně, že Alexander přešel řeku Strymon, kdežto přechod přes Nestos výslovně vytýká. Kdyby chtěl Arrian říci (jak míní Doell), že Alexander táhl z Amfipole na západ a pak po pravém západním břehu Strymonu mimo Filippupolis v Parorbelii, vyžadovali bychom nutně, prve než uslyšíme, že přešel Nestos, zmínky, že přešel z Amfipole na pravý břeh a pak že opět na horním toku Strymonu přešel s pravého břehu na levý. To tím spíše, ježto Arrian má obyčej o přechodu každé řeky výslovně se zmíniti.[5] Slova Arrianova

(1) Správně tak poznamenává Chrysochou, *Ἡ Πρασιὰς λίμνη* . . Atheny 1891.

(2) Gatterer (Abhandlung von Thrazien . . . Göttingen 1800, str. 25, 121.). Mannert (Geographie der Griechen und Römer Landshut 1812, VII., 495.). Chrysochou l. c. 10.

(3) Sebral je Doell l. c. 13.

(4) L. c. 21, 23.

(5) L. c. 24. Doell nedopatřením se domnívá, že Amfipolis ležela z. Strymonu; že to chybno, vysvítá z plánu Leakova l. c. III., 191, uveřejněného též u Paulyho I., 1950.

Φιλίππους πόλιν ἐν ἀριστερᾷ ἔχων καὶ τὸν Ὄρβηλον τὸ ὄρος vykládám tyto [illegible] na [illegible] [illegible] a nikoli přechod přes Strymon, jak myslí Droysen, jelikož při slovech Φιλίππους πόλιν každý čtenář Arriana musil pomýšleti na známé mu město v přímořské zemi a když připustíme s Droysenem, že místo Filippupolis [illegible], se nazývalo také Filippi.[1]

Kdybychom však přisvědčili Droysenovi, pak ovšem musíme v textu Arrianově změniti Φιλίππους πόλιν ve Φιλιππούπολιν, což [illegible] a i po této změně musíme Arrianovi [illegible] velikou nejasnost [illegible], jelikož i když se již nezmiňuje o přechodu Alexandrově přes Strymon, aspoň nepodává čtenáři [illegible] příkladem k jménu Filippupolis, které z různých oněch měst toho jména míní, zvláště když Filippupolis západně Strymonu jest ze všech nejméně známa. I když však přihlédneme k tomu, že o přechodu přes Strymon není řeči, čekáme aspoň jistě, že zvíme, jak se dostal Alexandros opět s pravého břehu na levý.[2] Mlčení Arrianovo o tom jest mi důkazem, že možný jest jenom výklad starší, že totiž na *našem místě* Orbelos jsou hory nad Krestonikem.[3]

Jak daleko na sever táhne se toto pohoří, z Arriana nevysvítá, ale zajisté připočteme k němu a priori také vrcholky Perinu.[4]

Ze Strabona VII. fragm. 36 dovídáme se o krajině Parorbelii, která, jak patrno ze jména, musila obsahovati pohoří Orbelos. V ní jest dle Strabona úrodná kotlina, počínající u města Eidomene se čtyřmi městy, z nichž jedno jest ona Filippupolis, o níž svrchu byla řeč při výkladě místa Arrianova I. 1, 5. Dle výslovného udání Strabonova však Parorbelie není rovna pouze oné kotlině,

(1) L. c. 22. Doklad toho shledávám v Itin. Alex. 4. V. níže str. 21.

(2) Řekne-li se o někom, — abych užil příkladu snad příliš elementárního, ale věc objasňujícího — že vytáhl z Pešti a překročil Tiszu, musí každý logicky souditi, že dotyčná osoba táhla k v. po levém břehu Dunaje k Tisze a nikoliv, že táhla na př. z Pešti přes Dunaj k Ostřihomu, tam že překročila Dunaj a pak teprve že přešla Tiszu.

(3) Nemožný výklad podává Mannert (l. c. 498), že totiž Alexander táhl údolím Nestu a měl pak Orbelos (severní v. str. 22) po levé ruce. Kontext místa Arrianova odporuje naprosto tomuto výkladu, jehož i Droysen, Geschichte des Hellenismus I.[2] 114, Gotha 1877, snad se přidržuje. Srovn. Niese. Geschichte der griech. und maked. Staaten . . I. 54 p. Gotha 1893.

(4) Pouze Desdevises du Dezert, Géographie ancienne de la Macédoine, Paris 1862, str. 25. odlučuje pohoří Perin od Orbelu, jejž stotožňuje pouze s horami u pramenů říčky Kuru-dere.

nýbrž táhne se až k území kmene Agrianů. Tento paionský kmen bydlí u pramenů Strymonu, Eidomene pak, jak udává Tabula Peuting., leží 12 M. P. jižně od soutěsky, jíž protéká Vardar, tedy asi tam, kde nynější Jevit-hissar. Jest tedy klásti město Filippupolis v Parorbelii východně od Vardaru do oné kotliny mezi Vardarem a Strumou, v níž také nalézáme dvě menší jezera, doiranské na západě a butkovské na východě, krajina pak Parorbelie táhne se od tohoto jezerního údolí k horní Strumě.[1] Které z hor této krajiny rovnají se antickému Orbelu, nelze určiti ze Strabona samojediného; srovnáme-li však s ním Itinerar. Al. 4 vychází patrně na jevo, že míněno názvem Orbelos hlavně nynější pohoří Beleš planina.[2] V Itinerariu onom totiž se praví o Alexandru Velikém: Thracas subegit ab Orbelo monte, qui imminet Philippis, urbi Philippeae. Apposice tato jest patrně překladem slova **Φιλίππου πόλει** a má se tímto přídavkem zajisté naznačiti, že spisovatel *našeho* místa nemluví o městě Filippoi u moře (Filibedžik), nýbrž o městě stejného jména v Parorbelii.[3]

Pak jsou tedy Orbelos hory strmící nad městem Filippupolí v Parorbelii, tedy právě Beleš planina.[4] Ovšem dále jest patrno, že o pochodě Alexandrově proti Thrakům r. 335 bylo dvojí podání v pramenech, jedno repraesentované Arrianem, druhé Itinerariem. Neurčitost tradice zaviněna ovšem nahodilou stejnojmenností i města (Filippupolis) i pohoří (Orbelos) mimo které Alexandros táhl.[5]

Jiné místo Strabonovo (VII., zl. 10, p. 329 *C*) nutí nás uznati, že také pohoří na severních hranicích Makedonie (Osogovská planina a Karadagh) slulo Orbelos. Ptolemaios užívá názvu Orbelos pouze

(1) Tafel Fragmenta libri VII. . . Strabonis, Tübingen 1844, str. 29, p. 77. Giseke, De antiquis quibusdam Macedoniae incolis, Progr. Meiningen 1856, str. 8. Desdevises l. c. 320, 323, 387. Nesprávně Dimitsas l. c. 18, 61 neporozuměv Strabonovi VII., 331 = zlom. 35 T. (místo nabývá světla ze zl. 36), soudí, že Parorbelie leží v. Strymonu.

(2) Fait nazývá pohoří to Belasica (Ottův Slovn. N. XVI. 665).

(3) Město Filippoi přímořské nemůže býti v Itinerariu míněno, neboť není o něm název Filippupolis jinde dosvědčen, a i kdyby mělo oba názvy, nemělo by smyslu vytýkati méně známý druhý název města, jehož obyčejný název byl všeobecně znám. Rovněž nemožno mysliti na Filippopolis nad Maricí.

(4) C. Müller ve vydání Ptolemaia III., 12, 22 a (samostatně). Doell l. c. 20.

(5) Přednost přísluší zprávě Arrianově, jíž se drží novověcí historikové. Droysen l. c. 119. Schäfer, Demosthenes und seine Zeit[2] III., 104. Niese l. c. 53. Kaerst l. c. 1414.

o tomto severním pohoří, jež jest v době jeho hranicí mezi Makedonií s jedné a Horní Moisií a Thrakií s druhé strany.[1] Rovněž tento severní Orbelos[2] míní Mela, Plinius a epigrammy Anthologie.

Výsledkem předchozího rozboru jest, že jméno Orbelos vyskytá se v Makedonii na různých místech, značíc pohoří mezi sebou nesouvislá, tedy názor, kterého se zastává Müller v poznámce k místu Ptolemaiovu. Zejména jsou to pohoří: 1. Perin a jeho výběžky nad Filibedžikem (Arrian I., 1, 5), 2. Beleš Planina (Strabo p. 331 *C* a Itin. Alx. 4), 3. Karadagh a Osogovská Planina (ostatní místa výše uvedená). S míněním Doellovým, jenž snažil se dokázati (l. c. 31 nn.), že Orbelos znamená pouze jedno pohoří a to celý system horský mezi Karadaghem a Belešem, není možno nám souhlasiti.[3]

Mohou tedy z jezer makedonských při určení, které z nich jest Prasias, vzata býti v úvahu pouze 1. jezero achinské západně

(1) Doell vytýká (l. c. str. 32) se svého stanoviska (v. str. 19.) Ptolemaiovi, že rozšiřuje Orbelos příliš na v. — neprávem.

(2) Doell (l. c. 10).

(3) Svědčí proti němu Arrian i Strabo (výklad, jejž podává Doell l. c. 32, že Orbelos dle Strabona není pohořím pohraničním, jest násilný a nemožný) a s druhé strany není dokladu, že by název Orbelos obsahoval také pohoří mezi Osogovskou planinou a Belešem. Tuto nesnáz Doell sám cítí (l. c.). Také Hansen v recensi Doellova spisu, (N. Ph. Rundschau 1892 str. 311), nesouhlasí s míněním jeho o pochodě Alexandrově.

Možno však, tuším, jíti ještě dále a viděti ve slově Orbelos pouhé appellativum jazyka paionského a konečně nezdá se nemožným, že i jméno Beleš snad má vztah k starému názvu Orbelos, což by při známém faktu, že nomenklatura zeměpisná trvá, (i při změně národnosti) nebylo s podivením. Z mnohých příkladů, že starověká nomenklatura posud se udržela, uvádím jen jména vesnic v Epiru Krania a Aliku, dle nichž určil Kraševinikov (Hermes XXXVII, 499) polohu starověkého města Helikranion. — Mínění o jediném pohoří Orbelu (mezi Strymonem a Nestem) bylo dříve obecné; po Mannertovi l. c. 498, formuloval je Leake (l. c. 211). Leakea se drží přidávajíce k Orbelu jen hory z pramenů Strymona Grisebach (Reise durch Rumelien, Göttingen 1841 II., 28, 110, 123), Abel (l. c. 2, 18), Forbiger (Handbuch der alten Geographie III. 1053 p.), Dimitsas (l. c. 15—17, 60, 168, 170, 171) a konečně Kiepert (Lehrbuch der alten Geographie, 1878, str. 308) jenž mu zjednal obecnou platnost. V posledním však svém díle (Formae orbis antiqui, Berlin 1894, text k mapě XVII., pozn. 3.) rozeznává výslovně již dvojí Orbelos: 1. = Perin, 2. = Osogovská planina. O místě Herodotově a tedy o třetím Orbelu odložil výklad až k vydání mapy Makedonie, ale zdá se, že také třetí pohoří toto uznával (V. naše pozn. 24 a 30).

Dvojí Orbelos, jeden na s. Makedonie a druhý jv. Strymonu stanovil poprve Gatterer (l. c. 24, 102); po něm Hahn (Reise von Belgrad nach Salonik = Denkschriften der K. A. der Wissenschaften in Wien, Ph.-H. Cl. 1861, XI., 230) a Desdevises (l. c. 25, 50, 112.)

Filibedžiku pod výběžky Perinu, 2. jezero butkovské a 3. doiranské, tato obě pod Belešem, ježto jen u těchto tří jezer jest na blízku pohoří jménem Orbelos.[1]

Proti jezeru achinskému, jež se obyčejně[2] pokládá za Prasias, svědčí závažný důvod z Herodota samého. Vypravuje totiž (VIII., 116), že r. 480, když Xerxes táhl proti Řecku, panoval v Bisaltii a Krestonii,[3] tedy v krajinách západně od jezera achinského, samostatný thracký král. Tato věc jest naprosto nesrovnatelna s údajem Herodotovým, V., 16, že říše makedonská r. 513 sahá až k jezeru Prasias, je-li jezero to = jezeru achinskému, a proto zbývá volba jen mezi jezery butkovským a doiranským.[4] Pro jezero doiranské

(1) Nemůže tedy Prasias býti rovna jezeru či spíše bažině u Filippi (λίμνη Πραβίου), jak myslil Larcher (k Herod. V., 17; srovn. Chrysochou l. c. 11) ani jezeru nyní Bešik zvanému (jezero to jest starověké jezero Bolbe), jak soudili dle d'Anvilla Gatterer l. c. 22, 81, Mannert l. c. 495 (jenž však již pronesl správné mínění, že Prasias skutečně [v. pozn. naši 26] jest jezero na horním Strymonu; na str. 232 ovšem mylně klade doly u jezera na v. Strymonu), ani jezeru Langadinskému (= Langadské = λίμνη Ἁγ. Βασιλίου), jak míní Tafel, Thess. 264, ani malému horskému jezeru Mavrovskému, jak myslí C. Müller ve vydání Ptolemaia na str. 504, 514.

(2) Tak soudí po příkladě Leakově (l. c. 210 nn.) mimo jiné Abel (l. c. 60), Forbiger (l. c. III. 1056), Desdevises (l. c. 49, 112, 422), jenž však sveden byv chybou Cousinéryovou v. poznámku 29, myslí, že Dysoron = Chortiatsis (l. c. 22, 47, 112, 430) a jiným nedopatřením stříbrné ony doly umísťuje na Chalkidice (l. c. 359), Dimitsas (l. c. 62), srovnej však naši poznámku 4, Hahn (l. c. 230), Rawlinson (l. c. 219, 223), Macan (Herodotus the fourth, fifth and sixth book, London 1895 (k V. 6). Zvláštní modifikaci tohoto mínění podal Kiepert (Lehrbuch . . . 313.) Myslil, že Prasias jest sv. část jezera achinského nyní skoro úplně vyschlá. Později však rozhodl se pro jezero butkovské. (V. naši pozn. 30.)

(3) Bisaltové sídlí dle Herodota VII., 115, u města Argilu, jež bylo jz. jezera achinského (Oberhummer u Paulyho III., 499). Krestonika pak jest poříčí horního Echeidoru. (Herodot VII., 124.)

(4) Doell l. c. 38. Kdo myslí, že Orbelos neznamená pohoří Beleš a že Prasias jest jezero Bešik (Mannert l. c.) nebo achinské (Dimitsas I., 203, Macan ad Herod. V. 17), nebo bažina u Filippi (Mertzidis u Chrysochou, str. 11 nn.), musí důsledně uznati, že Herodot pochybil, udávaje makedonské hranice za Amynty, což ovšem a priori pravdě nepodobno, jak dobře praví Chrysochou (l. c. 19). Že Prasias = achinskému jezeru, snaží se dokázati Abel (l. c. 60) touto nepřímou argumentací: dle Herodota V. 16 bydlí u jezera Prasias Paionové, dle VII. 115 a VIII. 116 sídlí z. Strymonu ne Paionové, nýbrž Thrakové, musí tedy jezero to býti ne z. Strymonu, nýbrž v., tedy musí rovnati se achinskému, ve které Strymon před vtokem do moře se rozlévá. Jakkoliv tato argumentace jest formálně bezvadná, nemůže přece výsledek býti správný, poněvadž odporuje, jak řečeno, místu Herodotovu VIII. 116, jež dosvědčuje, že mezi Strymonem a Makedonií ještě r. 480 byla říše krestonsko-bisaltská. Hledáme-li způ-

svědčí tyto důvody: 1. jižně od něho jsou skutečně opuštěné starověké doly u silnice z Kilindiru do Doiranu, zvané tureckým názvem σταμαδέμια.[1] 2. Na severovýchodním břehu jezera dosud jest vesnice zvaná Pres.[2] Toto jméno zdá se mi pro totožnost jezer doiranského a Prasias rozhodujícím. 3. Jezero doiranské dosud vyniká zvláštní hojností ryb jako za Herodota a dosud na jezeře tom (a jen na něm!) při západním břehu viděti jest ve vodě dřevěné rybářské domky, jichž stavba jest taková, jak ji Herodot popisuje.[3]

Pátráme-li po nějakých jiných udáních o východní hranici říše makedonské za Amynty, nalézáme pouze zlomek Hekataiův u Stefana Byzantského s. v. **Χαλάστρα**, ze kterého zdá se vyplývati, že toto město, ležící východně Vardaru,[4] bylo za jeho doby ještě

sob, jak nesnáz odstraniti, naskytá se sám od sebe výklad, že místa Herodotova VII. 115 a VIII. 116 (k nim přidal bych i V. 3, kdež se mluví o *Thracích* κατύπερθε Κρηστωναίων, tedy právě u jezera doiranského, které = Prasias) táhnou se teprv k době pozdější (r. 480), kdežto místo V. 16 vztahuje se — jak jsme předpokládali v. str. 18 k r. 513. Teprv po tomto roce tedy zmocnili se Thrakové nadvlády nad kmeny paionskými až k jezeru doiranskému. Jezero achinské jest spíše bažina, neshoduje se tedy nikterak s popisem u Herodota. (Nesprávně podobnost shledávají Leake l. c. 199, Tafel, Thess 266, 269, Abel l. c. 60.) V. Chrysochou l. c. 20. Taktéž jezero butkovské jest mělké.

(1) Zjištěno teprv popisem, jejž podal Chrysochou (l. c. 39 a mapa). U jezera butkovského doly dosud nezjištěny.

(2) Chrysochou l. c. 27 a mapa, čímž zdá se mi tvar ten zjištěn. Gopčević (Makedonien u. Altserbien 1889) píše ovšem na své mapě Brest, ale dle památek antických tam nalézaných (Chrysochou l. c.) nutno souditi, že osada pochází ze starověku a tedy vždy možno, že slovo Brest jest přeměna starého Pres. Srovn. o nomenklatuře naši pozn. 22.

(3) Chrysochou 31—35. Proti stotožnění jezera Prasias s doiranským a pro jezero butkovské zdá se svědčiti pouze to, že hory z. jezera doiranského (Tasli-dagh asi 600 metrů dle Kieperta, Neuer Atlas . . . mapa XII.) nejsou tak vysoké, jako pohoří na j. jezera butkovského (Karadagh, odnož to pohoří zvaného Kurša, které dosahuje až 1500 *m* (ibid.). Okolnost ta však, jak patrno, veliké váhy nemá. Ostatně možno, že Herodot nepopisuje cesty, jež vede od jezera doiranského do Makedonie na z., nýbrž na j., tedy také přes odnože pohoří Kurša, jež by pak bylo = Dysoron, není-li jím ovšem Tasli-dagh. Zdali ovšem v onom tureckém názvu (Černá totiž neschůdná hora) vyjádřeno totéž, co v řeckém δύσωρον, jak myslí Chrysochou (l. c. 26), nezdá se mi býti zcela jisto. — Herodotův Orbelos pak jest ovšem, jak řečeno, Beleš planina na s. jezera doiranského. Pro jezero butkovské vyslovuje se (s pochybností) Kiepert (Neuer Altas von Hellas, mapa VII., srovn. naši pozn. 24) a Doell (l. c. 11, 43). Že Prasias rovná se jezeru doiranskému, pronesl nejprve Cousinéry (Voyage dans la Macédoine, Paris 1831 I. 93), ale při tom nepochopitelným nedopatřením myslí, že Dysoron = hoře Chortiatsis v. Soluně. Po něm názoru toho hájil Chrysochou v uvedeném spise (hl. na str. 25 nn.).

(4) Chalastra rovná se nynější vesnici Kulakia, kterou nyní (asi od

mimo Makedonii, tedy že r. 500 nepochybně východní hranicí Makedonie byl Vardar a že tedy i r. 513 hranice ta nebyla východněji. Okolnost ta svědčí opět pro jezero doiranské; od tohoto jezera k Axiu jsou $3^1/_2$ hodiny a vzdálenost ta shodovala by se s udáním Herodotovým, že cesta od jezera do Makedonie jest *σύντομος κάρτα* [1] Z Herodotovy poznámky (V., 94), že r. 506 [2] bylo město Anthemus (u Soluně) makedonské, nelze činiti rozhodujícího závěru, poněvadž (zase vzhledem k udání Herodotovu VIII., 116) nutno míti za to, že Anthemus tehdy byl jen makedonskou enklavou, oddělenou od vlastní říše makedonské oním královstvím krestonsko-bisaltským.

Pohraničním územím makedonským byla tedy za Amynty krajina při středním a dolním Vardaru a Galliku (Echeidoru), kteréžto území mělo tehdy ještě název Mygdonie po starším obyvatelstvu. Horní poříčí Gallika ovšem zaujímala Krestonika, a v této krajině byly také ony stříbrné doly, jež *ὕστερον τούτων*, totiž nepochybně po porážce Peršanů u Plataj [3] dostaly se zároveň s celou krajinou v moc Alexandrovu.

Ke konci ještě poznamenávám, že mínění, jakoby jezero Prasias mělo ve starověku ještě druhý název Kerkinitis,[4] není žádným svědectvím doloženo. Jméno Kerkinitis vyskytá se pouze u Arriana I. 11. 3 při popisu výpravy Alexandra Velikého proti Persii a můžeme název ten vztahovati i k jezeru langadskému i k jezeru butkovskému a také k jezeru achinskému. Rozhodnutí však o tom nemá, jak řečeno, vlivu na určení jezera Prasias.

---

středověku) Vardar západně obtéká. Ve starověku však hlavní ústí řeky bylo východně Chalastry, Strabo VII., zl. 20. a 23 T. Území však města toho zajisté hlavně táhlo se za Vardarem na v., jak vychází na jevo z Herodota VII., 123 (Gatterer l. c. 143, Cousinéry l. c. I., 61, Delacoulonche l. c. 676).

(1) Chrysochou l. c. 39.

(2) Busolt II.^{2} 442 a 449.

(3) Abel (l. c. 153), Born (Zur mak. Geschichte, Progr. Berlin 1858. str. 18), Kiepert (Lehrbuch d. a. G, 313), Niese (l. c. 25), Busolt (l. c. III.^{2} 1, 196).

(4) Původcem jeho jest Leake (l. c. 209), jehož mínění přijal Abel (l. c. 60).

EM. PEROUTKA.

STAVBA MĚSTSKÝCH HRADEB V ATHENÁCH R. 479 PŘ. KR.

O věci té máme ze starověku dvě zprávy obšírnější, Thukydidovu (I., 89—93) a Eforovu u Diodora (XI., 39—43), a několik zmínek stručnějších. Všechny zprávy zakládají se, jak uvidíme, na Thukydidovi, prameni nejstarším a nejdůležitějším. Ale o věrohodnosti zprávy Thukydidovy v posledních letech povstal spor. Protože otázka ta má význam nemalý pro kritiku díla Thukydidova a protože podle mého zdání nebylo na všechny okolnosti v sporné věci správně ukázáno, dovoluji si vylíčiti diskusi dosavadní a přičiniti několik svých poznámek.

Thukydides vypravuje v podstatě toto: Jakmile Peršané opustili po bitvě platajské severní Řecko, Atheňané přivezli si domů ženy a děti z míst, kde byly ukryty, a chystali se, že znova si vystaví město a hradby; neboť z bývalých hradeb zbyly jen skrovné části a většina domů byla pobořena. Státi zůstaly jen ty, ve kterých se ubytovali perští velmoži. Když dověděli se o tom ve Spartě, vypravili posly do Athen se vzkazem, aby Atheňané upustili od svého záměru a raději společně s nimi usilovali o to, aby hradby všech měst mimopeloponneských byly zrušeny, aby prý barbar, přitáhl-li by znova, neměl v nich opory jako Mardonios

v Thebách. Peloponnes prý bude všem dostatečným útočištěm a ochranou. Tak odůvodňovali, dí Thukydides, Sparťané zakročení své v Athenách, ale vlastně učinili to proto, že jednak sami byli by raději měli, aby ani Atheňané ani nikdo jiný v Řecku města neopevňoval, jednak naléhali na Spartu spojenci, poněvadž se lekali síly athenského loďstva a odvahy, jakou Atheňané ve válkách perských dali na jevo. — Nynější řevnivost Sparty a strach spojenců před Athenami byly tedy pravou příčinou zakročení spartského, ale tato příčina ovšem zamlčena a předstírána jiná.

Atheňané na radu Themistokleovu odpověděli poslům spartským, že v příčině stavby městských hradeb přijde do Sparty zvláštní poselstvo. Themistokles nabídl se k choulostivému poslání sám. Odebéře se prý do Sparty ihned; ostatní členové poselstva: Habronichos, syn Lysikleův, a Aristeides, syn Lysimachův, nechť přijdou za ním teprv, až hradby budou vystavěny tak vysoko, aby stačili nejnutnější obraně. Zatím nechť všichni ve městě bez výjimky dají se do práce, muži, ženy i děti, nechť nešetří žádné budovy ani soukromé ani veřejné, nýbrž ať beřou, kde se co hodí ke stavbě. Potom pověděl důvěrně v radě, jak hodlá věc nastrojiti ve Spartě, a odešel.

Ve Spartě Themistokles nikterak nechvátal, aby záležitost svou rychle vyřídil. Ptal-li se ho někdo ze známých, proč váhá se svým posláním, odpovídal, že čeká, až přijdou jeho spoludruzi. Omeškali se prý patrně nějakou nutnou věcí v Athenách, ale čeká je prý na každou chvíli a diví se, že dosud nepřicházejí. Poněvadž od předešlé zimy (účinkem vítězství salaminského) Themistokles ve Spartě byl obecně oblíben, uvěřili jeho ujišťování. Ale lidé, kteří přicházeli z Athen, prohlašovali, že v Athenách se horlivě staví a že hradby jsou již nad základy hotovy. Tím arci důvěra ke slovům Themistokleovým byla otřesena. — Themistokles zpozorovav to domlouval Sparťanům, aby nedali se másti jalovým povídáním, nýbrž aby poslali do Athen řádné a spolehlivé lidi přesvědčit se, co je na věci pravdy.

Sparťané skutečně vypraví do Athen posly. Současně však pošle Themistokles tajný vzkaz do Athen, aby poselstvo spartské způsobem co nejméně nápadným bylo zdrženo tak dlouho, až by sám a soudruzi jeho se vrátili. V tom přišli již druzí dva vyslanci

z Athen a oznámili Themistokleovi, že hradba je dosti vysoko hotova.

Nyní teprv dostavili se poslové Athenští na úřad, a Themistokles zjevně prohlásil, že město je opevněno, takže poskytuje obyvatelům svým dostatečné ochrany. Chtí-li Sparťané nebo spojenci příště vyjednávati s Athenami, nechť jsou přesvědčeni, že Atheňané dobře znají, co prospívá jim a co celku. Neboť jako bez číkoli pomoci a rady pojali úmysl svůj, město opustiti a vstoupiti na lodě a jako ve společných úradách pozdějších ukázali, že nestojí za nikým po zadu, tak i nyní uznali za lepší, nejen se zřetelem k sobě, nýbrž i se zřetelem k ostatním, město opevniti. Neboť jenom jsou-li u všech, kteří o společném postupu se radí, podmínky stejné, lze nadíti se stejné nebo podobné ochoty a obětavosti pro celek. Buď tedy všichni spojenci nechť hradby své zruší, nebo ať schválí jednání jejich.

Lakedaimonští — dokládá Thukydides — přijali toto prohlášení na venek klidně; — nechtěliť prý stavbě zabrániti, nýbrž přátelsky projeviti, jak o věci smýšlí — a také byli prý za té doby s Athenskými v nejlepší shodě k vůli ochotě, jakou dali na jevo za válek perských. Ale v srdci svém Sparťané hněvali se na Atheňany, že nezachovali se podle jejich přání. Obě poselstva vrátila se pak bez překážky domů. Tím zpráva Thukydidova končí.

Poněvadž v otázce naší srovnání se zprávou Eforovou, hraje důležitou úlohu, kladu sem, aby laskavý čtenář mohl sám věc sledovati, také parafrasi — co možno věrnou — místa Eforova, jež zachováno u Diodora. Po bitvě u Plataj dopravili Atheňané z Troizeny a Salaminy děti a ženy domů a počali ihned opevňovati město a činiti ostatní opatření bezpečnostní. Ale Lakedaimonští vidouce, jak Atheňané námořní mocí svou získali si velikou pověst, pohlíželi na vzrůst jejich s obavou a usnesli se na tom, že Atheňanům zabrání, aby město obehnali zdí. Také vypravili ihned posly do Athen, kteří nejprv vyřizovali radu Lakedaimonských, aby Atheňané pro nynější dobu upustili od opevňování města, ježto prý Řecku z toho nekyne prospěch. Neboť přitáhne-li Xerxes znova s vojskem ještě větším a najde-li vně Peloponnesu opevněná města, opíraje se o ně, snadno bude prý moci zdolati Helleny. Když Athenští nejevili v radě valné chuti uposlechnouti, poslové

Sparťští šli ke stavbě a tam přímo nařizovali, aby ihned ustali od práce.

V nesnázi té Themistokles, který požíval tehdy největší vážnosti, poradil, aby se prozatím vyhovělo poslům spartským. Neboť budou-li stavěti dále, jest možno, že Lakedaimonští přitáhnou s Peloponnesany á zmaří jim úmysl jejich. — Prohlásil dále v radě, že odebéře se s několika soudruhy do Sparty jako vyslanec, a vložil úřadům na srdce, až přijdou do Athen poslové ze Sparty, aby je v Athenách zadrželi tak dlouho, až oni se vrátí do Athen. Zatím aby všichni dali se do práce, tak že bude možno záměr provésti.

Na to odebrali se do Sparty Themistokles a soudruzi jeho. V Athenách ujali se se stejnou horlivostí práce ženy i děti, otroci i cizinci, nešetříce domů ani náhrobků. Když při nadšeném úsilí všech dílo nad očekávání rychle se dařilo, ve Spartě povolán Themistokles na úřad, a tam činěny mu výtky v příčině stavby městských hradeb. Ale Themistokles věc popřel a vyzval efory, aby nevěřili planým pověstem, nýbrž aby poslali do Athen posly, vážené a důvěry hodné lidi, kteří jim budou moci pověděti pravdu. On a soudruzi že ručí za pravdu slov svým tělem. Sparťané vypravili tedy do Athen kommissi, Themistoklea pak i jeho druhy dali hlídati.

Zatím v Athenách vyhnali zeď již dosti vysoko a posly spartské, kteří přišli s výčitkami a výhrůžkami, uvěznili. Do Sparty pak vzkázáno, chtějí-li míti své lidi na svobodě, aby propustili Themistoklea a jeho soudruhy. — Touto lstí Themistokles pomohl Athenám v krátké době a bez nebezpečenství k hradbám, a sobě k vážnosti a oblibě u spoluobčanů.

Všechny ostatní zprávy starověké (Andokides III., 38, Demosthenes c. Leptinem 73, Theopompos u Plutarcha, Themist. 19, Scholion Aristof. Jezdců v. 814, Nepos Them. 6, Plutarch Them. 19, Justinus II., 15, 8, Aristodemos V., 1, Polyainos I., 30, 5, Frontinus I., 1, 10) zakládají se na jednom nebo druhém z uvedených pramenů nebo na obou z nich — jak ukázal prvý A. Bauer (Themistokles, Merseburg 1881. Str. 165 nn.). Není nesnadno poznati, že ani zpráva Eforova nemá proti Thukydidovi samostatné ceny, nýbrž, že jest jenom její pozměněním. A tak,

Eforovým a netkví v podání historickém, nýbrž v oposici proti zprávě Thukydidově, jež zdála se Eforovi na některých místech právem podivná a snad nemožná. Důvodem jest mi, že jenom mírnější ráz zprávy Thukydidovy shoduje se s poměry, jaké r. 479 př. Kr. mezi Spartou a Athenami byly, a nikoliv prudký a nepřátelstvím dýšící způsob, jakým celá věc vylíčena u Efora.

Na vysvětlenou toho, že celá záležitost skončila po dobrém, Thukydides na konci uvádí, že Sparťané byli tehdy vůbec s Athenskými docela za dobře. A to shoduje s fakty jinými, známými z Herodota i z Thukydida. Ve všech bojích proti Peršanům Atheňané bojují se Spartou svorně druh vedle druha. Na jaře r. 478 hned po vyřízení sporu Pausanias vede společné loďstvo proti Kypru. Tedy intervence Sparty nijak na venek dobré shody neporušila. Ovšem kyselost proti Atheňanům od té doby ve Spartě byla.

Vždyť Sparta ani jinak nemohla jednati než upozorniti a raditi. Čím byla by omluvila zakročení brannou mocí? Nemohla přece předstírati jako důvod svého zakročení strach před budoucím vpádem perským! Vždyť byla by pak musila stejně zakročiti proti Thebám a jiným ohrazeným městům. K tomu nebyla by stačila najednou, a také nebylo by bývalo chvíle méně vhodné. Co bylo by bývalo Peršanům vítanější než válka mezi hlavními dvěma státy v Řecku? Roku 479 nebylo ani u Sparťanů ani u Atheňanů chuti, zříci se slávy, získané z přemožení barbarů.

Eforovo líčení prozrazuje původ pozdější každou řádkou. Za jeho doby schopnost správně posouditi události let osmdesátých pátého století, pochopiti ducha velké doby té, vymizela z úplna. Zpráva Eforova je složena v duchu 4. století, kdy zjevný a prudký antagonismus mezi Athenami a Spartou měl historii více než stoletou. A tento nepřátelský poměr promítnut docela nehistoricky už na rok 479 př. Kr. — Kdyby nějaká taková verse v pátém století př. Kr. Thukydidovi byla bývala známa, jistě byl by ji odmítl, aneb vůbec nějak se o ní zmínil, jako činí na př. při pověsti o Harmodiu a Aristogeitonovi.

Zpráva Eforova trpí však pravděnepodobností a nemožností vnitřní. Lze věřiti, že by Sparťané, jak u Efora se nám líčí, byli tak krotce si vedli, když poznali, jak Themistoklem se dali podvésti?

Ale Eforos nepřestal na této pravděnepodobnosti. Když Atheny byly opevněny, Atheňané na doléhání Themistokleovo dali se pohnouti k opevnění Peiraia. A protože Themistokles se bál, že by Sparťané zase křičeli, navrhl prý, aby opět tam byli vypraveni poslové, kteří by poučili Sparťany o tom, že opevnění Peiraia bude k prospěchu všech Řeků (Diodor XI., c. 41—43). Beloch na místě uvedeném chválí Efora za to, že on správně vycítil chybu u Thukydida. Nikoliv při stavbě městských hradeb, ale při opevňování Peiraia mohli prý Sparťané protestovati. Proto Eforos prý vypravuje, že Atheňané tehdy se omlouvali. Ale není tomu tak. Pozorná úvaha a srovnání obou míst vede trvám nutně k tomu, že je to opakování, duplikát toho, co vypravováno v c. 39—40, a že svědčí to jenom o nemyslivosti Eforově (či Diodorově).

Thukydides výslovně uvádí (I., 93), že lze dosud každému přesvědčiti se o tom, že hradby athenské byly stavěny ve spěchu. Spodek zdi, do dob Thukydidových zachovaný, zbudován byl nepravidelně; zastavěny do něho pomníky a části staviva z budov jiných, bez přitesání a veškery úpravy. To byla příčina trvám hlavní, že v Athenách vznikla a ujala se pověst o lsti Themistokleově. Proto patrně jí uvěřil i Thukydides.

Eforovi však zdála se lest Themistokleova, jak o ní Thukydides vypravuje, nemožnou. Jak dlouho mohl Themistokles Sparťany šáliti? Proto upravil vypravování Thukydidovo jinak, jak myslil, pravděpodobněji; vynechal Themistokleovo otálení a vytáčky ve Spartě a získal čas pro vystavění hradeb jednak tím, že základy a část hradeb byla hotova, než poslové spartští ponejprv přišli protestovat, a potom tím, že poslové spartští meškají delší čas v Athenách, protože jsou tam zavřeni — na radu Themistokleovu.

Ale při tom Eforovi ušlo to, jak dobře vytýká Stern, že při jeho výkladu zůstává nevysvětleno, proč Atheňané pospíchali tolik se základy, když přece nevěděli, že Sparta zakročí. Musili bychom se domýšleti, že snad ze strachu před Peršany. Ale to, jak níže ukážeme, není pravděpodobno. A tak verse Eforova je docela patrným přepracováním a spolu zhoršením zprávy Thukydidovy.

Přihledněme nyní k pojednání Keilovu. Keil dí na počátku (na m. uved., str. 282), že srovnává se v zásadě s Belochem, ale na konci pojednání (str. 301) svého shrnuje výsledky, a z těch

je viděti, že v podstatě věří Thukydidovi a nesrovnává se s Belochem.[1] Má s ním společné jediné to, že zprávu Thukydidovu nepřijímá celou, nýbrž že ji kritisuje. V Keilově práci jsou tyto dvě myšlenky: 1. Bylo několik různých podání. 2. Z různých tradicvybral si Thukydides tu, která se mu pro účel jeho nejlépe hodila.

Dokazuje pak je Keil takto: Starověké zprávy lze rozděliti ve dví: většina vypravuje o lsti Themistokleově podle Thukydida nebo Efora, menšina (Andokides a Theopompos) míní však, že Themistokles ve Spartě efory podplatil. Ale tato věta o dvojitosti zpráv je nedokázána. O to právě běží, dokázati správný vztah mezi různými versemi a nejstarší zprávou Thukydidovou. Následuje pak hned rozbor zprávy Eforovy, jíž Keil nepokládá za rozšíření zprávy Thukydidovy, nýbrž přikládá jí samostatnou existenci, vysuzuje ji z rozdílů mezi Thukydidem a Eforem, a dospívá k tomu, že v Eforovi je kontaminován Thukydides s versí jinou, jež sama nebyla čista, nýbrž smíšena z několika versí jiných. Zkrátka, co Eforos podává, nebyla jeho vlastní práce, nýbrž lidové podání, jež přijal již téměř hotové. —

Myslím, že všechny rozdíly u Efora třeba jest vyložiti tím způsobem, jak jsem ukázal. Keil si zatarasil cestu k tomu, aby rozdíly u Thukydida a Efora správně vyložil, tím, že podkládá Thukydidovi zvláštní tendenci a to takovou: Thukydides potřeboval prý doklad o úskočnosti Themistokleově, aby známá charakteristika jeho (v I. kn. 138) silně byla podepřena. Proto mohl užiti jenom verse nejsilněji vyzdobené. Proto vypravování Eforovo je prostší, Thukydidovo strojenější. Thukydides nikoliv bez úmyslu položil vedle sebe vypravování o konci obou čelných mužů té doby, Pausania a Themistoklea. Ale neběželo mu o to, aby Themistoklea proti Pausaniovi vyzdvihl, nýbrž aby oslavil Periklea. Proto vloženy jsou episody o Themistokleovi a Pausaniovi; mají to býti *folie* (jak ukazuje se podrobně na str. 297) k Perikleovi. Na tom místě, kde Perikles v řeči své líčí ideál pravého státníka

(1) „Aber glauben müssen wir allerdings die wenigen Hauptzüge, in denen die beiden feindseligen Traditionen miteinander übereinstimmen: Der Mauerbau kommt in kürzester Zeit gegen den Einspruch Spartas und seiner Bundesgenossen durch die Politik des Themistokles zu Stande. Alles andere ist Erweiterung und Ausschmückung der früh üppig in die Legende schieszenden Tradition."

(Thuk. II., 60), posluchač nebo čtenář patrně prý si vzpomněl na Themistoklea a srovnával. A to byl prý pravý účel Thukydidův ukázati, že Themistokles byl sice ***κράτιστος αὐτοσχεδιάζειν τὰ δέοντα***, ale že nebyl ***χρημάτων κρείσσων*** jako Perikles.

Pausanias a Themistokles své doby byli největší lidé v Řecku a zejména přirozené nadání Themistokleovo bylo veliké, ale nad ně nad oba mravní velikostí vyniká Perikles.

Thukydides znal prý dobře anekdotický ráz verse, které se přidržel, ale uvěřil jí, protože u Themistoklea zdála se mu i neobyčejná věc možnou a podle velikého umění jeho se mu zdařilo, že i čtenáři versi jeho uvěřili. Ostatně Thukydides nutně zvolil si to vypravování, jež nejvíce mělo ráz legendy, neboť to právě srovnávalo se s jeho záměrem, ukázati nevyčerpatelnost této odysseovské povahy.

Ale Keilův výklad, jak i ze stručného výtahu hořejšího s dostatek tuším vysvítá, není šťastným rozřešením otázky. Nepřesvědčí nikoho, protože je *strojený*. Tak s prameny zacházeti nelze. Tato myšlenka o *tendenci* Thukydidově je ***πρῶτον ψεῦδος*** celé práce. Keil nepodal ani stín důkazu, že Thukydides vložil episodu o stavbě hradeb za tím účelem, který mu podkládá. Proto právě také difference mezi Thukydidem a ostatními prameny neobjevují se v náležitém osvětlení. Někde rozdílu není vůbec. Praví-li Keil na straně 283: „Zunächst ist die ganze Tendenz (u Efora) in viel geringerem Masse auf eine Glorificirung des Themistokles zugespitzt als bei Thukydides", třeba vytknouti, že tendence té v tom smyslu, jak Keil si to představuje, není ani u jednoho ani u druhého a proto není také rozdílu mezi nimi. Na str. 287 hlavním důvodem toho, že zpráva u Plutarcha a Demosthena pochází z jiného (oběma společného) pramene než z Thukydida, Keilovi jest to, že u obou vyskýtá se ***ἠρνεῖτο*** a ***ἀρνεῖσθαι***, a u Thukydida slova toho není. — Pravda slovo ***ἀρνεῖσθαι*** není u Thukydida, ale co jiného značí slova ***γνοὺς δ' ἐκεῖνος κελεύει αὐτοὺς μὴ λόγοις μᾶλλον παράγεσθαι ἢ πέμψαι σφῶν αὐτῶν ἄνδρας, οἵτινες χρηστοὶ καὶ πιστῶς ἀπαγγελοῦσι σκεψάμενοι*** v c. 91, než věcné popírání Themistokleovo? Jinde pak váha domnělých nebo skutečných rozdílů se upřilišuje, jako na př. když na str. 285 se vyvozují důsledky z toho, že u Efora mluví se v řeči poslů spartských o Xerxovi, u Thukydida však jenom o barbaru.

3*

Co se týče práce Sternovy, myslím, že Stern docela správně posuzuje tradici a že se mu dobře podařilo ukázati vnitřní pravděnepodobnost Themistokleovy lsti, ale důkaz, že *celé* vypravování Thukydidovo je nehistorické, se mu nikterak nezdařil, a soudím, že Ed. Meyer (Hermes 1905, str. 261 nn.) v uvedeném článku docela platně obhájil tu část svého dřívějšího mínění.

Nejprv Stern ukazuje, že podle politických poměrů tehdejších nebyl protest Sparty pravděpodobný. Nebyloť prý tehdy mezi Spartou a Athenami ani stínu nedůvěry a nepřátelství. Těch neshod mezi oběma, o nichž vypravuje Herodot, jak Meyer dokázal, prý nebylo a různost mínění, tu a tam se vyskytnuvší, nezanechala prý žádné kyselosti. Proti tomu třeba namítnouti, předně že celé vypravování Thukydidovo i s protestem předpokládá, že tehdy mezi Athenami a Spartou trvalo dobré politické přátelství, a za druhé, že tak úplně jasno mezi Spartou a Athenami nebylo, jak v. Stern líčí. Atheňané za válek perských všude loyalně ustoupili Spartě. V tom bylo viděti rozvahu rozhodujících lidí athenských, kteří posuzovali situaci střízlivě a správně: nebezpečí perské a starou převahu Sparty. V zimě r. 480-79 byly v Athenách ve sněmu asi tuhé boje o dalším postupu proti Xerxovi — známkou toho jest, že po bitvě u Salaminy Themistokles ustupuje do pozadí. Po bitvě Salaminské chtěli Atheňané stihati na moři perské loďstvo dále — Sparta nikoli. Na jaře r. 479 byli ve Spartě pro námořní výpravu, Atheňané však trvali na tom, aby toho roku stalo se rozhodnutí na pevné zemi. S tím souvisí asi změna u vedení vlády v Athenách. Před bitvou platajskou Atheňané dostali spartské hoplity přes Isthmos jenom účinkem hrozby, že přijmou nabídku Mardoniovu. Odplul-li pak po bitvě u Mykale Leotychidas s loďstvem domů a nechal-li Atheňany obléhati Sestos, nebyla to sice roztržka, ale také ne svědectví o společném postupu a naprosté shodě. Atheňané dávají tím na jevo, že budou jednati na svou pěsť, jakmile nebezpečí perské přestane. Podle našeho způsobu vyjadřování: officielní styky Athen a Sparty byly nejlepší, ale přes to ohlašovalo se uvnitř napjetí mezi oběma.

Sparta nebyla by začala, pokračuje v. Stern, s věcí tak choulostivou v době tak nepříhodné. Tady myslím, třeba opět odporovati. Po bitvě u Plataj a u Mykale v Athenách asi se vědělo,

že nebezpečí perské není tak hrozivě blízko. Po porážce salaminské nepokusil se Xerxes s velikým pozemním vojskem o nový boj, nýbrž odtáhl. A nyní bylo potřeno u Plataj i zbylé pěší vojsko. Lodě pak doraženy byly u Mykale.

Tedy k vůli Peršanům v Athenách se stavbou hradeb asi nepospíchali; a také ve Spartě asi dobře znali pravý stav věci, třeba že poslové jejich v Athenách předstírali strach před dalšími vpády perskými.

Protest spartský prý je dále pravděnepodobný proto, že ctižádost Sparty nerozpínala se za Peloponnes. Za válek perských chtěla stále jen Peloponnes hájit, a neměli tedy ani Sparta ani její spojenci ani politického ani jiného zájmu na tom, staví-li Atheňané hradby či nestaví, — Tady Stern zase nedobře posuzuje situaci. Je pravda, že Sparťané za válek perských nejraději byli by hájili jen Peloponnes. Ale z toho nevyplývá, nechtěla-li nebo nemohla-li Sparta provozovati politiku panhellenskou, že by jí bylo lhostejno, začínali-li se do ní pouštěti Atheňané. Mínění v. Sternovo o tom, že spojencům bylo lhostejno, jsou-li Atheny opevněny či neopevněny, je jistě subjektivní. Myslím, pravý opak že je pravda. Což myslí v. Stern, že spojené obce Korint, Megara, Aigina, kdyby byla vypukla válka mezi některou z nich a Athenami, byly by zůstaly proti Athenám osamoceny, jako tomu bylo dříve, v šestém století a ještě na počátku pátého? Nikoliv. Roku 479 již pociťovalo se, že blíží se na Řecko dualismus Athen a Sparty. Nyní byly Atheny daleko víc než před deseti lety, nyní byly nejsilnější námořní mocí, které morální převaha dodávala ještě většího významu. Korint, Megara, Aigina i ostatní přímořské obce spolku peloponneského věděly dobře, že nové hradby athenské jsou novým posílením athenské moci, a že následovati bude nutně další expanse athenská, jež ohrozí jejich obchodní, nejdůležitější zájmy. Proto myslím proti Sternovi, že naléhání spojenců na Spartu, jak Thukydides o tom vypravuje, je docela pravděpodobné.

Celkem myslím, že Sternovi zakročení spartské zdá se proto tak nemožné, že si je představuje příliš hrozivým, spíše podle Efora než v duchu zprávy Thukydidovy. Thukydidova zpráva je taková, že, i když Atheňané provedli svou, vážnost Sparty tím neutrpěla *Οὐ γὰρ ἐπὶ κωλύμῃ ἀλλὰ γνώμης παραινέσει*

δῆθεν τῷ κοινῷ ἐπρεσβεύσαντο, ἅμα δὲ καὶ προσφιλεῖς ὄντες ἐν τῷ τότε διὰ τὴν ἐς τὸν Μῆδον προθυμίαν τὰ μάλιστα αὐτοῖς ἐτύγχανον dí Thukydides I. c. 92.

Mám-li na konec shrnouti, co z dosavadní diskusse positivního vyplynulo a pověděti svůj soud o věrohodnosti zprávy Thukydidovy, začínám touto obecnou úvahou: O kritických zásadách a dějepisecké kvalifikaci Thukydidově nejlepší svědectví podává jeho dílo samo. I s dnešního stanoviska snese velice přísné měřítko. K tomu soudu dospěl nejhlubší a nejlepší dnešní rozbor Meyerův a stejně výborný rozbor Buryův. Je samozřejmo, že cenění toto netvrdí, že by u Thukydida nemohlo býti omylu nebo nějaké slabosti. Thukydides nesoudí na př. o Kleonovi dosti nestranně. Ale nebyl by člověkem, kdyby byl dovedl úplně zapomenouti, že Kleonovým přičiněním byl poslán do vyhnanství na dvacet let a bezpochyby neprávem. A kdyby ani toho nebylo, jedním ze základních přesvědčení Thukydidových jest, že Perikleova politika byla jediné správná, Kleonova pak nesprávná. Už z toho důvodu je pochopitelno, že soud jeho o Kleonovi mohl býti tu a tam příkřejší než podle dnešního našeho posuzování se zdá přípustno. Ale to pozornému čtenáři neujde, a právě na těch místech autorova láska ku pravdě je patrna.

Nad to ukazuje nám v I. kn. c. 21 a 22 svou historickou theorii: jak sbíral materiál, jakými zásadami se spravoval, jak hluboce cítil rozdíl mezi sebou a všemi dosavadními dějepisci i Herodotem. — Dílo samo ukazuje všude, že můžeme všude spoléhati i na svědomitost jeho i na způsobilost.

Majíce na mysli tyto věci, nebudeme-li právem váhati, abychom pohlíželi s nedůvěrou na vypravování Thukydidovo, není-li nejzávažnější příčiny?

Prohlížíme-li starověké zprávy o stavbě zdí athenských, vidíme, že jsou vesměs ve shodě s míněním, právě vyloženým. O faktu, že Themistokles v příčině hradeb athenských ve Spartě byl, a že Sparťané protestovali, nikdo nepochybuje. Pochybnosti vzbudilo jenom vypravování o lsti Themistokleově. Všecky úchylky od Thukydida jsou docela průhledné pokusy o zlepšení Thukydidovy zprávy, a naprosto ne tradice, současná s vypravováním Thukydidovým.

Hlavní slabina Thukydidovy zprávy pro starověké čtenáře

i pro nás je ta: Jak lze věřiti, že Themistokles mohl šáliti Sparťany tak dlouho, až městské hradby 10 (či 6?) *km* dlouhé, 2·5—5 *m* široké, byly vyhnány tak vysoko, aby chránily dostatečně obyvatele, když ze Sparty do Athen nebylo než několik dní cesty a záleželo-li Spartě na tom, aby se dověděla, co v Athenách se děje? A k čemu vůbec uchyloval se Themistokles ku lsti, když bylo na jevě, že Sparta k ozbrojenému zakročení se neodhodlá? Eforos myslil, že odstraní nesnáz tím, přijme-li, že část hradeb byla již hotova, když první poselstvo spartské přišlo do Athen, upustí-li od šálení Lakedaimonských vytáčkami a dá-li vykonávati tlak na Spartu jenom uvězněním poslů spartských. Theopompos si pomohl jinak, ale stejně nehistoricky: Themistokles u něho podplatil efory. Kdyby tato tradice byla existovala, Thukydides byl by jistě mezi oběma provedl soud, a nezmiňuje-li se o ní, lze s jistotou věřiti, že neexistovala.

Co máme činiti my moderní čtenáři Thukydida? Máme se spokojiti s výkladem Eforovým nebo některým jiným, či máme přijmouti zprávu Thukydidovu bez výhrady, ač při pozorném čtení se nám bude zdáti podivné, aby Sparťané byli tak nechápavými, prostoduchými dobráky? A zdá-li se kde komu za starověku i dnes lest Themistokleova tak povážlivá, proč uvěřil jí Thukydides, — Thukydides, jenž směje se lehkověrnosti Herodotově a který ve svém díle podává nepochybné doklady toho, že byl jeden z nejhlubších lidí pátého století?

O tom, že Sparta v Athenách zakročila a že Themistokles i s Habronichem a Aristeidem ve Spartě byli, aby věc urovnali, myslím, že pochybovati nelze. Ale celá lest Themistokleova má v sobě tolik nemožného, že se u ní zastaví každý pozorný čtenář. Také Ed. Meyer (Gesch. d. Alterth. III. str, 483 pozn. 1. a Hermes 1905, str. 568) připouští její obtíže, ale dí správně, že jsou to věci podružné a že nelze se bez nich obejíti nikde, kde je takový materiál. Myslím, že lze však jíti ještě o krok dále a domnívati se, že na nějakém obzvláště kvapném postupování při práci není třeba státi. Myslil bych, že více shoduje se s tehdejšími poměry, mluvil-li Themistokles v radě nebo ve shromáždění asi takto: Nebojme se Sparty; ona dobře si rozmyslí, aby nám bránila násilím v opevňování. Jakmile odejdeme, pokračujte klidně ve stavbě. Doufám pevně, že věc dobře dopadne. Takový, myslím, byl průběh věci.

Themistokles se soudruhy ve Spartě byl a tam přímo asi řekl Sparťanům, že Atheny jsou v právu a že nikým si nedají brániti. Sparta vzala určité prohlášení chtějíc nechtějíc na vědomí.

Ale proč uvěřil Thukydides anekdotě o lsti Themistokleově? Čteme-li Plutarchův život Themistokleův, máme dojem, že vrstevníci obecně uznávali neobyčejnost ducha Themistokleova. V generaci následující byl již pokládán za démonickou bytost, která dovede ať zjevně ať skrytě přivésti lidi tam, kam chce. — Ten společný znak mají všechny anekdoty. Lest, jíž užil u Salaminy, zdála se býti nejvlastnější methodou jednací u Themistoklea. Podle toho vzoru vymýšleny pak lsti jiné. Myšlenka o přelstění Sparťanů ujala se tím spíše, že spodek zdi athenské podával každému viditelný doklad. Nepravidelnost její nutně svědčí o spěchu. A proč byli by spěchali? Nikoliv ze strachu před Peršany. Tedy ze strachu před Spartou. — A tomuto obecnému mínění uvěřil také docela po lidsku Thukydides.

Shrnuji tedy tak: Belochovo a Sternovo stanovisko pokládám za nesprávné. Odpověď Meyerova Sternovi je v hlavní věci zcela případná a ukazuje znova velkolepým způsobem hluboký historický smysl jeho. Na historičnosti lsti Themistokleovy trvati tuším nelze. Za úplné správně bych pokládal stanovisko Buryovo.[1]

---

(1) Když úvaha tato byla již odevzdána redakci, dostal se mi do rukou článek Busoltův z r. 1905, pojednávající o téže věci (Thukydides und der Themistokleische Mauerbau. Ein Beitrag zur Sachkritik, Lehmanns Beiträge zur alten Geschichte V., str. 255 až 279). Článek vyšel o něco dříve než Meyerova odpověď Sternovi v Hermes 1905. Ale Meyer ho patrně nemohl již použiti, ježto nikde se ho nedovolává. A to by nebylo možno, kdyby ho byl znal. Článek Busoltův přinesl do celé diskusse nové světlo a dle mého mínění věc rozhodl. Polemika jeho se Sternem je sice chabá a málo obratná a proto neúčinná, ač Busolt je na správném stanovisku. Ale význam článku je v tom, že Busolt si vyžádal dobré zdání zkušeného technického odborníka a ten s plným přesvědčením tvrdí, že zeď kol Athen, v délce 10 km., v průměrné výšce 5·50 m. (s kamennou substrukcí a hořejší částí cihlovou, — celkem asi o $16^1/_2$ milionech cihel) a v průměrné šíři 3·5 m., mohla býti dobře hotova za 25 dnů, pracovalo-li 10.000 mužů. Atheny měly však tehdy nejméně 15.000 mužů, kteří mohli účastniti se práce. — Tímto počtem, o jehož spolehlivosti není možno pochybovati, zmizela ze zprávy Thukydidovy poslední obtíž — zdánlivá nemožnost vystavěti hradby v době tak krátké. Tím také lest Themistokleova jeví se v jiném světle. Myslím, že tímto technickým důkazem věc je rozhodnuta, a to ve prospěch Thukydidův a těch, kteří se jeho spolehlivosti zastávali.

FRANT. GROH:

PŮVODNÍ PLÁN ERECHTHEIA.

Erechtheion, tento klenot architektury antické, odchyluje se tak značně ode všech dosud známých chrámů řeckých, že není divu, vyskytují-li se stále nové a nové pokusy, vyložiti jeho stavbu. Nemám v úmyslu, probírati výklady starší, také toho není již potřebí,[1] hodlám toliko posouditi nejnovější theorii, kterou před dvěma lety pronesl Vilém Dörpfeld, a zároveň přispěti k lepšímu pochopení této zajímavé památky.

Jako první sekretář německého archaeologického ústavu v Athenách konává prof. Dörpfeld každoročně přednášky o topografii athenské, vykládaje jednotlivé památky na místě samém. Když r. 1904 upozorňoval své posluchače, archaeology a ctitele umění antického vůbec, na architektonické zvláštnosti na západní straně Erechtheia, otázal se ho jeden z přítomných, baron Gudenus, člen vyslanectva rakouského, neměl-li snad chrám na té straně původně býti delší. Tato otázka stala se Dörpfeldovi, jak sám vyznává, podnětem k novému výkladu, jejž krátce potom uveřejnil v Athen. Mittheilungen.[2] Je to názor vskutku sensační:[3] zachované Erechtheion jest prý jen polovička chrámu původně pro-

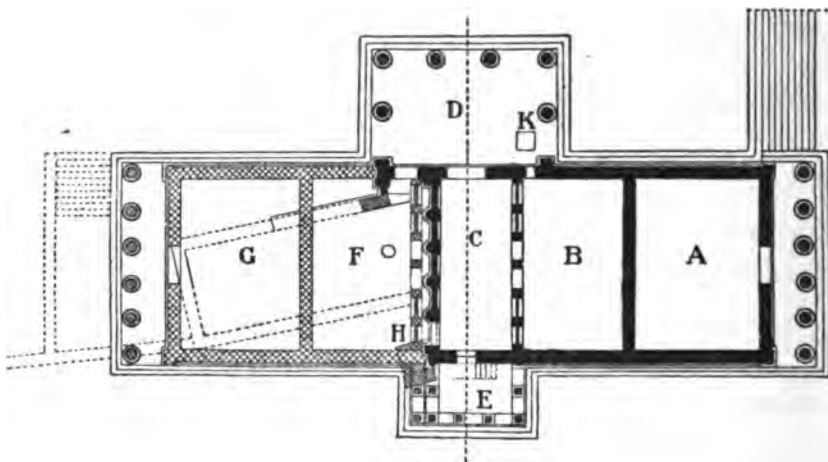
(1) Srov. podrobný výklad Walthera *Judeicha*, Topographie von Athen, v Mnichově 1905, str. 243 nn.

(2) Der ursprüngliche Plan des Erechtheion, Ath. Mitt. XXIX, 1904, str. 101 nn.

(3) Tak jej nazval Ad. *Furtwängler*, Sitzungsber. d. bayr. Akad. 1904, str. 370.

jektovaného; stavba přerušena pro odpor kněží, ale přerušena tak, že se každé chvíle, kdyby se Atheňané na tom ustanovili, mohlo přikročiti k provedení plánu původního.

Které důvody má Dörpfeld pro toto řešení? Jsou vesměs rázu architektonického. Pozastavuje se nad tím, že severní předsíň (*D* na našem plánč) vybíhá přes západní zeď chrámovou, zdá se mu nápadným dvojitý pilíř v jihozápadním rohu oné předsíně, jakož i jihozápadní roh chrámu samého (u *H*), obzvláště pak podivná jest mu celá strana západní, kdež vedle vysokých sloupů

Původní plán Erechtheia podle Dörpfelda.
(Z Athen. Mittheil. XXIX, 1904, tab. VI.)

severní předsíně zvedaly se menší, na zeď postavené sloupy chrámové a karyatidy předsíně jižní.[1] Z toho usuzuje, že stavba provedená byla jen prozatímním řešením původního plánu. Vedeme-li si osu od severu k jihu, kteráž prochází středem severní předsíně a obojích dveří, do místnosti *C* vedoucích, můžeme si symmetricky doplniti, jak byl projektován celý chrám. Měl se skládati ze tří částí, na východě i na západě měla býti cella s předsíni (*A*, *G*), uprostřed pak trojdílná stavba (*B*, *C*, *F*), opatřená na severu i na

(1) Viz obraz dnešního stavu i rekonstrukci této strany u *Jahna* a *Michaelise*, Arx Athenarum a Pausania descripta, 3. vyd., v Bonnu 1901, tab. XXV D a XXVIII.

jihu předsíní (*D*, *E*). Obě první části měly ležeti v téže rovině jako sousední starý chrám, Athenin (Hekatompedon), část prostřední však musila býti položena asi o tři metry níže, poněvadž tam byly posvátné památky (znamení trojzubce Poseidonova, slaný pramen a oliva, darovaná Athenou), kteréž nebylo možno posunouti výše. Část prostřední měla zůstati pod širým nebem; pouze prostředek její (*C*), chodba to, spojující obě předsíně, měl býti opatřen nízkou střechou, kteráž by se zvedala přímo nad velikými dveřmi severními. Ve skutečnosti však provedena byla pouze cella východní (*A*), z prostřední části pak pouze dvě třetiny (*B*, *C*), při čemž i místnost *B* opatřena byla střechou.[1] Tím vyložiti jest zvláštní útvar obojí zdi, ohraničující místnost prostřední (*C*); pro místnost *B* mělo se tak získati co nejvíce světla.

Co se týče významu jednotlivých částí, soudí Dörpfeld, že prostředek (*B C F*) měl nahraditi starý chrám Erechtheův, o němž zmiňuje se Herodotos (VIII. 55 *ἔστι ἐν τῇ ἀκροπόλι ταύτῃ Ἐρεχθέος τοῦ γηγενέος λεγομένου εἶναι νηός, ἐν τῷ ἐλαίη τε καὶ θάλασσα ἔνι*), ostatní pak části že měly býti náhradou za starý chrám Athenin, jenž po zbudování Erechtheia měl býti odstraněn. A sice měla místnost východní (*A*) býti cellou Atheninou, místnost západní (*G*) měla nahražovati opisthodomos starého chrámu.

Že tento plán proveden byl pouze částečně, toho příčinou byl podle Dörpfelda odpor kněží, kteří nechtěli dopustiti, aby byl zkrácen posvátný okres Pandrosin, jenž, jak na plánu naznačeno, šikmo zabíhal do prostoru, vyhlédnutého pro západní část chrámu. Jinou překážku tvořil hrob Kekropův (*H*), jenž donutil architekta, aby dokonce i západní zeď chrámovou posunul asi o metr dále, než jak původně bylo obmýšleno.

To je asi v podstatě nová theorie, která přijata byla dosud velmi sympathicky.[2] Jest otázka, je-li správna, vyloží-li se jí vskutku nynější podoba Erechtheia.

(1) Stavba provedená označena jest v plánu černě, části podle domnění Dörpfeldova projektované křížovým čárkováním.

(2) Za velmi pravděpodobnou prohlásil ji již r. 1904 Ad. Furtwängler na uv. m. Podobně Hermann *Freericks*, jenž tehdáž poslouchal výklady Dörpfeldovy, shledává novou theorii velmi přesvědčivou. — Námitku proti ní pronesl dosud, pokud vím, jedině Judeich na m. uv., str. 246 pozn.

Dejme tomu, že architekt, který měl vypracovati plány pro nový chrám, měl k disposici celý prostor, jak jej Dörpfeld nyní stanoví, že nepočítal s odporem kněží, ale doufal, že zřízením oltáře Pandrosina a Kekropova bude možno odstraniti námítky náboženské. Že by však připadl na myšlenku, řešiti úkol svůj takovým způsobem, jak Dörpfeld vykládá, musíme rozhodně popříti. A to z těchto důvodů.

1. Nový chrám byl by amfiprostylos, t. j. měl by pouze vpředu a vzadu sloupení, strany podélné byly by pak holé stěny až na to, že by jednotvárnost jejich přerušena byla předsíněmi. Avšak amfiprostylu užívalo se pouze u chrámů malých, čehož nejlepším dokladem jest chrám Atheny Niky; pro chrám, jehož délka měla býti — podle Dörpfelda — 120 řeckých stop, se tento tvar rozhodně nehodil.

2. Rovněž nevhodnou jest přílišná délka chrámu v poměru k šířce (120 : 35 ř. st. = 39·36 : 11·48 *m*). Pro takový poměr nemáme v řecké architektuře vůbec dokladu, ani u starých chrámů v Selinuntě. Poučný doklad, jaký byl v této věci vkus architektů athenských v V. stol. podává nám Parthenon. Jak Dörpfeld ukázal,[1] pojali Atheňané již za doby Kleisthenovy úmysl, zbudovati Atheně nový velkolepý chrám na místě, které se musilo se značným nákladem teprve nově upraviti. Tento tak řečený „starší Parthenon", jehož stavba dostoupila při vpádu Peršanů (r. 480) právě k postavení nejdolejších břevnovů sloupových, měl býti 76·88 *m* dlouhý a 31·75 *m* široký.[2] Když za doby Perikleovy bylo usneseno, v přerušené stavbě pokračovati, vypracoval architekt Iktinos plán zcela nový; dle jeho návrhu zbudován byl Parthenon kratší (72·53 *m*), ale širší (33·88 *m*). Sotva lze tedy se domnívati, že by byl stavitel řecký v dvacátých letech V. století připadl na plán, jenž by vkusu řeckému tak velice odporoval.

3. Celé zřízení chrámu bylo by velice podivné: po stranách dvě celly ve vyšší rovině, uprostřed dva nízko položené dvory, oddělené od sebe krytou, se všech stran uzavřenou chodbou! Již Furtwängler[3] namítal proti tomu, že proti celle Athenině čekali by-

(1) Athen. Mitth. XXVII, 1902, str. 420 nn.

(2) Jahn-Michaelis na uv. m., tab. VIII.

(3) Na uv. m., str. 371 n.

chom na straně západní ne opisthodomos, nýbrž cellu Poseidona Erechthea. Ale v té věci má Dörpfeld pravdu; svatyni Poseidonovu nelze odloučiti od jeho znamení, místnost *G* nemohla mu tedy býti zasvěcena. Ale tím jsme vedeni k otázce, zdali vůbec měl nový chrám, Erechtheion, býti náhradou za t. zv. starý chrám Athenin (Hekatompedon). A o tom lze vážně pochybovati. Jak dokázal Adolf Michaelis,[1] jest Erechtheův chrám, o kterém se zmiňuje Herodotos (na m. uv.), týž, o němž se mluví v Homerově Odyssei (VII. 80 n.) a v katalogu Iliady (II. 547 nn.) jako o chrámu Athenině. Stával tedy na akropoli, a sice při oněch znameních, která označovala zápas Poseidonův a Athenin, již v nejstarších dobách dvojitý chrám, zasvěcený kultu obou božstev. Jedině náhradou tohoto staršího Erechtheia mohlo býti Erechtheion nové, v l. 421—407 zbudované. Tímto poznáním, že Erechtheion nemá co činiti s Hekatompedem, stává se nám rázem úplně zbytečnou místnost *G*, jejíž spojení s níže položenými částmi *F C B* činí ostatně Dörpfeldovi samému nemalé obtíže.[2]

4. Ale nejenom místnost *G*, nýbrž i níže položená místnost *F*, byla by úplně zbytečná. Sotva který architekt athenský byl by připadl na myšlenku, uzavříti posvátnou olivu Atheninu dovnitř chrámu samého, třebas by jí tam vykázal nekrytý dvůr. Nikoliv! Tento symbol přízně Atheniny byl zajisté na místě volném, nejvýše jen nízkou zdí ohrazeném, aby jej viděl každý, kdožkoliv by sem zavítal. Že druhý, Poseidonovi zasvěcený dvůr (*B*) a chodba mezi oběma dvory (*C*) obtíže jen stupňují, nechci ani zvlášť zde uváděti.

O plánu Erechtheia musíme proto souditi jinak. Již z toho, že máme před sebou prostylos, jest patrno, že tu šlo o chrám malý, o náhradu ne za rozsáhlé Hekatompedon, nýbrž za malou svatyni starší. Kdyby byl měl architekt vypracovati návrh velkého chrámu, byl by jej rozšířil ne na západní stranu, kdež posvátná oliva byla nepřekročitelnou mezí, přes kterou se přejíti nesmělo, nýbrž na stranu východní, kde nebylo pražádného omezení. Z toho jde, že

(1) Jahrbuch des arch. Instituts XVII, 1902, str. 6 nn.

(2) Čekali bychom, že s terasy západní povedou *po straně* schody dolů, jako na straně východní, ale místo toho klade je Dörpfeld na terasu samu (na plán). Ale tím by se dojem průčelí chrámového značně poškodil.

v zachovaném chrámě nemáme zatímní, poloviční řešení velké stavby, nýbrž úplné provedení plánu původního. Poněvadž při výkopech, podniknutých na akropoli v letech 1885—1889 nebyly objeveny pražádné základy staršího chrámu, jest pravdě nejpodobnější, že nový chrám rozkládal se v týchž místech jako starý.

Zvláštní tvar Erechtheia, pro nějž nemáme analogie z jiných chrámů řeckých, způsoben byl požadavky, jež architektu byly uloženy. Jednak se totiž chtělo, aby se chrám nevzdaloval od posvátných známek Poseidona Erechthea, jednak se žádalo, aby chrám ležel v téže rovině, jako leželo Hekatompedon a nedávno zbudovaný Parthenon. Tyto požadavky, náboženský i umělecky nutné, způsobily, že východní cella (*A*), bohyni Atheně určená, musila ležeti výše než cella západní (*B*), věnovaná kultu Poseidona Erechthea. Rozdíl půdy obnáší totiž, jak již řečeno, asi tři metry. Poněvadž pak se na straně západní přimykal již k starému chrámu posvátný okres Pandrosin s posvátnou olivou, nemohl tam býti položen vchod do celly Erechtheovy; zbývala tedy jen strana severní a jižní.[1] Zřízením obou předsíní, z nichž jedna ležela v rovině posvátných znamení, druhá o tři metry výše v rovině Hekatompeda a Parthenonu, zakryla se tato nerovnost půdy, která by jinak, kdyby totiž vchod byl se strany západní, byla ihned patrna.

A což námitky architektonické, týkající se zvláštní úpravy západní strany chrámové, pranic neplatí? Na tuto námitku lze odpověděti hned předem, že zajisté ne tolik, kolik jim Dörpfeld přičítá. Architekt učinil severní předsíň větší než jižní, jsa k tomu veden nejen snahou po rozmanitosti, nýbrž hlavně proto, že chtěl do ní pojmouti jak pohled na znamení trojzubce (*K*), tak vchod k posvátnému okresu Pandrosinu. Tím se vykládá zcela přirozeně, proč tato předsíň přesahuje vlastní chrám. Zvláštní útvar rohového pilíře jest zcela pochopitelný, uznáme-li, že se mělo Erechtheion připojovati k šikmě položenému Pandroseiu. Podobně nepůsobí zakončení zdi chrámové u *H* ani nejmenších obtíží, připustíme-li, že tu architekt bral ohled na Kekropion. A jak měl archi-

(1) Malá dvířka, která jdou z místnosti *C* do Pandroseia, byla asi určena jen pro kněze, jak dobře poznamenává Judeich na uv. m., str. 248.

tekt vytvořiti západní stěnu, když v ní neměl býti hlavní vchod? Plnou stěnu zde položiti nemohl, poněvadž by při nízkém ohrazení Pandroseia působila prázdně a mimo to odnímala potřebného světla místnostem *C* a *B*, kterým obě předsíně dodávaly světla jen ztlumeného. Bylo tedy zcela vhodné řešení, postavil-li sloupy na massivní opažení; tím získal uzavřenou stěnu i vhodný protějšek k sloupům v průčelí východním. Z toho patrno, že měl na mysli amfiprostylos.

Vidíme tedy v Erechtheiu dokonale promyšlenou a úplně provedenou stavbu a myslíme, že pranic nenasvědčuje tomu, že by byla zanechána v stavu nedokončeném.

L. NIEDERLE.

MICHAL SYRSKÝ A DĚJINY BALKÁNSKÝCH SLOVANŮ V VI. STOLETÍ.

Syrská chronografie, ač je většinou založena na současné historiografii byzantské, není přece bez samostatné ceny pro počátky slovanských dějin na Balkáně a doplnila už několikráte kusé vědomosti zprávami novými nebo lepšími. Tak se objevila nová zajímavá data u kněze Tomáše (ze VII. stol.), u Jana Efesského († po r. 585), i u Mar- Gregora zv. Barhebraea (psal před r. 1286), pokud ovšem překlady nebo výtahy byl obsah jejich spisů širšímu studiu dostupný. Také velká kronika Michala z Meliteny, jenž v letech 1166—1199 byl v Antiochii patriarchou, byla známa již dříve jednak z francouzského výtahu, pořízeného *Ed. Dulauriérem* v Jour. Asiatique (1848, 281 sl. a 1849, 315 sl.), jednak z vydání *V. Langloise* (Chronique de Michel le Grand, Venise 1868), ale teprve v nejnovějším úplném překladu syrského originálu, jejž vydává v Paříži s pomocí akademie francouzské *J. Chabot* od r. 1899,[1] našel jsem zprávy, jichž, pokud vím nebylo dosud v zpracování dějin jižních Slovanů použito, a jež starší naše vědomosti zejména v jedné sporné otázce vítaně doplňují.

(1) Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche. Éditée pour la première fois et traduite en français par *J. B. Chabot.* Paris (E. Leroux), T. I., 1899, II., 1901—4. R. 1905 vyšla 1. část dílu III.

Kronika Michalova dotýká se několikráte útoků Slovanů na Balkán;[1] ale nejdůležitější zmínka nalézá se v knize X. kap. 21 (*Chabot*, II., 361). Zpráva týká se vlády Maurikiovy (od r. 582 do 602), jehož panování Michal počal popisovati na poč 21. kapitoly a je zařaděna po zmínce o 9. roku vlády a o nastoupení Chosrauově r. 902 (= 591); ale dříve se autor vrací k událostem v Orientu o několik let starším a při tom dí ve francouzském překladě Chabotově:[2]

„La cruelle inimitié entre les Romains et les Perses s'était prolongée pendant vingt ans.[3] Les Romains furent attaqués de nouveau par les peuples des maudits barbares à chevelure inculte,[4] qu'on appelle Avares, qui s'ébranlèrent et s'avancèrent des extrémités de l'Orient, et aussi par le peuple occidental des Esclavons et par d'autres qu'on appelait Longobards. Ceux ci étaient aussi sous la domination de Khâgan roi des Avares.[5] Ils allèrent assiéger deux villes des Romains et d'autres forteresses.[6] Ils dirent aux habitants: „Sortez, semez et moissonez! Nous prendrons de vous seulement la moitié de l'impôt. Si l'empereur n'avait fait faire un grand fossé en dehors d'Andrinople,[7] ils tournaient dèjà leurs

(1) Tak má Michal: 1. zprávu o vpádu Hunnů r. 558, jehož se také účastnili Slované, 2. o mostu, jejž Slované vystavěli Avarům k r. 580; 3. zprávu o útoku Slovanů do Řecka v třetím roce vlády Tiberiovy (vše v kap. 18. kn. X.), 4. zprávu o bojích o Sirmium, 5. o útoku Avarů a Slovanů na konci vlády Tiberiovy (X., 20), 6. o útoku na počátku vlády Maurikiovy, 7 o bojích Slovanů v říši za Maurikia r. 587—8 (X. kn. 21. kap.), 8. zmínku o bojích r. 602, 9. o zradě Slovanů za Justiniana r. 692 a slov. kolonisaci Cyrrhu a Antiochie, 10. o útocích Slovanů na Balkán za Leontia. Kronika vydána byla dosud až po kn. XII., kap. 21., po dobu císaře Michala III.

(2) Celou příslušnou stať z Chabota předběžně dostal a otiskl v německém překladě i *J. Marquart*, Osteurop. und ostasiat. Streifzüge (Leipzig 1903), 480 sl., ovšem se zřením k datům, jež se týkají příchodu volžských Bulharů. Kde se překlad Marquartův odchyluje od později vyšlého Chabotova, označil jsem to v poznámkách.

(3) Z předcházejícího textu vidno, že to platí pro r. 571—591, kdy velká válka s Persií byla skončena.

(4) *Marquart*, 482: mit geflochtenen Haaren.

(5) Barhebr. l. anal. mluví omylem o chaganu Chazarů.

(6) *Marquart*, 482: und den Rest der *κάστρα*.

(7) V originálu je *Adrôpôlios*. Poněvadž víme jen o velké zdi cařihradské, vedené od Derkonu k Selymbrii, je tu buď patrná korruptela jména (za Konstantinopolis), nebo to bylo omylem přeneseno na porážku, kterou u Adrianopole utržil slov. vůdce Ardagast od Commentiola, krátce před tím r. 584 (Theof. Sim. I., 7), nebo nejspíše je tu narážka na úspěšnou obranu Adrianopole, které chakan marně r. 587—8 dobýval, až konečně musil ustoupiti, odražen byv Mystakonem (Theofyl. II., 17).

regards vers la ville impériale. L'empereur et ses armées tremblèrent et furent pris de crainte en face des barbares. Une armée fut envoyée et établie au mur extérieur qui est à plus de soixante milles de (la capitale). Il enrôla, contraint par la nécessité une partie des clercs de l'Église. Les gardes du corps furent vivement envoyés de tous cotés pour choisir des recrues. Ceux-ci étant partis, causèrent beaucoup de maux. Ils enlevèrent les enfants aux parents et ils ruinèrent eux-mèmes les pays. Ils imposaient partout aux habitants le tribut des chevaux, des boeufs et même des poules[1]

Le peuple des Esclavons fit de captifs en tous lieux; (ils enlevèrent les objets) du culte des églises et de grands ciborium sur des chariots solides, par exemple celui de l'église de Corinthe, que (leur roi) fit fixer et dresser au lieu de tente et sous lequel il siégeait.[2] Alors les Romains prirent à gages le peuple des Antes[3] qui se jeterent sur le pays des Esclavons dont ils s'emparèrent et qu'ils pillèrent. Ils en enlevèrent les richesses et ils l'incendièrent. Leur pays était a l'ouest du fleuve appelé Danube.[4] Quand les Esclavons apprirent que leur pays était dévasté, ils rugirent comme le lion sur sa proie; ils se réunirent par milliers et se mirent à piller sans fin. Ils ne purent s'avancer jusqu'à assiéger la ville impériale. Ils se tournèrent vers la ville d'Anchialos et vers les Thermes de cet endroit. Beaucoup d'entre eux avaient été massacrés par l'armée, qui s'y travait. A la fin ils renversèrent les murs; ils trouvèrent là les vêtements de pourpre qu' Anastasia, femme de Tiberius, avait donnés en voeu à l'église, lorsqu'elle se rendait aux Thermes. Khagan s'en revêtit, en disant: „Que l'empereur des Romains le veuille ou non, voici que la royauté m'a été donnée ..." (zde chybí řádka v textu). Bientôt après il fut effrayé par la nouvelle que le peuple des Turcs le poursuivait. Ils se retirèrent a Sirmium,[5]

(1) *Marquart*, 483: Sie raubten die Söhne der Väter und setzten sie nach den Orten (Gegenden), indem selbst die... (die beiden folg. Worte sind mir unbekannt) ... der Pferde und der Stiere und selbst bis zu denen der Hühner die Menschen überragten an allen Orten (?).

(2) *Marquart*, l. c.: wie die (κιβώρια) der Kirche von Korinthos, vertauschte er das Zelt, schlug und richtete es auf und unter ihm wohnte er.

(3) V originalu *Antīō*.

(4) V originalu gotská forma *Donābis* (*Marquart*, l. c.).

(5) *Marquart* tuto větu spojuje s Turky (484): Und es erschreckten ihn Gerüchte, dass das Volk der Türken ihn verfolge und ausgezogen seien nach Sirmium (*Sermīn*).

craignant que (les Turcs) ne pillassent les habitants[1] et toutes ses richesses. (Mauricius) ayant envoyé 8 *κεντηνάρια* d'or à Khâgan, ils se retirèrent."

Srovnáme-li s touto zprávou jiné prameny, vidíme, že shoduje se obsahem především se zprávou Barhebraeovou, která není nic jiného než kratičký výtah a kterou uvádí tento autor k 4. roku vlády Maurikiovy.[2] Dále vidíme, že jedná se o *tytéž události, jež popisoval Jan Efesský v kap. 45. a násl. VI. knihy svých církevních dějin, z nichž se však text až na nápisy kapitol ztratil.* Že tomu tak, ukazuje zřejmě srovnání nadpisů kapitol s obsahem statě Michalovy.[3]

Podle Schoenfelderova překladu Jana Efesského jednala 44. kapitola VI. knihy o nějaké bitvě v Orientě v 3. roce Maurikiově, kap. 45. pak má záhlaví: „Vom verwegenen Barbarenvolke, welches nach seinen Haaren Avaren heisst." — Kap. 46.: „Davon, dass die Avaren auszogen und viele grosse Städte und Burgen eroberten," — Kap. 47.: „Vom Erdbeben und Tumult, der zu Constantinopel entstand, während auch wir dort waren," — Kap. 48., „Von der Eroberung und Verwüstung des Slavenlandes," — Kap. 49.: „Von der Zerstörung der Stadt Anchialos und des dortigen warmen Bades."[4]

Jelikož je Jan Efesský stálým pramenem Michalovým, jak vidno z jiných zpráv, a obsah líčení shoduje se úplně s tím, co uvedené tituly naznačují, není pochyby, že se nám tu do značné míry restituuje ztracený text dějin Jana Efesského, pramene nad jiné významného, jenž byl současným svědkem těchto všech událostí. Také silně zkrácený excerpt Barhebraeův stává se nyní teprve jasným a srozumitelným, čehož dříve nebylo.

Ale nejen to. Pro nás jest dále důležito, že se Michalovým textem dostává světla i do událostí jinak nejasných a zejména se

(1) *Marquart*, l. c. se schválením Nöldeckovým překládá „seine Dienerschaft".

(2) Barhebraeus ed. *Bruns*, II., 94 (srv. text dále na str. 54).

(3) Johannes von Efesus. Die Kirchengeschichte. Übers. von Dr. *J. Schoenfelder* (München 1862), 216.

(4) Janova kap. 45. počíná zde od slov: „Les Romains furent attaqués de nouveau . . .", kap. 46. od slov: „Ils allèrent assiéger deux villes des Romains . . .", kap. 47. od slov: „L'empereur et ses armées tremblèrent . . .", kap. 48. od slov: „Alors les Romains prirent à gager le peuple des Antes . . .", a kap. 49. od slov: „Quand les Esclavons apprirent que leur pays était dévasté . . ."

definitivně rozhoduje sporná otázka, zdali barbarský vpád r. 587 rozšířil se i do Řecka a účastnili-li se i Slované, jak už Fallmerayer soudil na základě Euagria a kroniky monembasijské, — což rozhodně Zinckeisen, Hopf a po něm jiní popírali, nedůvěřujíce těmto pramenům.[1]

Euagrius totiž a po něm kronika monembasijská spolu s listem patriarchy Nikolaa, poslaným císaři Alexiovi Komnenu, potvrzují souhlasně, že r. 588—9 udál se do Řecka vpád Avarů, kteří se tam podle posledních dvou pramenů trvale usadili na 218 let. Ale z těchto pramenů jen synodální list Nikolaův je prost pochybností. Kronika monembasijská je pozdní kompilace z X.—XI. a XIII. st., a zpráva Euagriova je příliš povrchní a chronologicky neurčitá.[2] Ostatní prameny, jež popisují Maurikiovy boje v letech 586 a násl., nezmiňují se vůbec o nějakém vpádu Avarů do Řecka a tím méně o Slovanech;[3] ač zase jinak o nějaké trvalejší okkupaci Řecka od Avarů ničeho nevíme a slovanské osídlení máme později doloženo řadou pramenů.

Do této nejisté a sporné otázky zasahuje nyní Michal Syrský resp. restituovaný text Jana Efesského způsobem při hodnověrnosti Janově velmi důležitým. Přinášíť nejen řadu nových zajímavých detailů k stručnému líčení Theofylaktově a Theofanově, nýbrž potvrzuje zcela samostatně a určitě, že v době velkého vpádu avarského r. 587—9 seděli v Řecku Slované a že nějaký kníže slovanský pustošil chrámy arcibiskupství korinthského. Tím otázka, pokud byla sporna — ač i z kroniky monembasijské i listu synodálního bylo zřejmo, že pod „Avary" dlužno rozuměti Slovany, — rozřešena je ve smyslu Fallmerayerově. Tím ovšem nepravím, že všechny další dedukce Fallmerayerovy byly

(1) *Hopf*, Griech. Gesch. 90 sl., 103 sl., *Zinckeisen*, Gesch. Griech. I., 699 sl.

(2) Euagrios VI., 10; *περὶ τῆς κτίσεως Μονεμβασίας* ed. *Lampros*, *Ἱστορ. μελετήματα* (Ath. 1884), 103; Synodální list Nikolaův viz v sborníku *Rhalis* a *Potlis*, *Σύνταγμα κανόνων* (Ath. 1855), V., 72 nebo u *J. Leunclavia*, Juris Graeco-Rom. tomi II. (Francof. 1596), I., 278. K jeho údajům srv. i Konst. Porfyr. de adm. imp. 49. Bližší výklad o obsahu těchto pramenů a rovněž o chronologii událostí podávám v Slov. Starožitnostech II. dílu, kap. IV., str. 209 sl. (Praha 1906).

(3) Patří sem hlavně Theofylaktos Simokattes I., 3—8, II., 10—17, Theofanes ed. *Boor*, 254—257, Anastasius ed. *Boor*, 155—157, Kedrenos I., 692 ed. Bonn., Zonaras XIV., 12, 11, Hist. Misc. ed. *Migne*, P. L. 95, 1001.

správny, zejména pokud se intensity okkupace a záhuby starého obyvatelstva týče. Ale datum vpádu a vynikající účast Slovanů je nyní nesporna. Ale je jisto, že jako před tím v letech 578 a zejména od r. 581—584 tak i od r. 587—9 vpády Slovanů měly za následek trvalejší sídlení na půdě řecké. Známá jinak zpráva Isidorova o okkupaci Řecka na počátku vlády Herakliovy,[1] nemůže pak míti jiného smyslu než, že v době té Řecko bylo officiálně uznáno pro říši za ztracené.

Pokud se týče chronologie vpádu, připomínám, že výprava chakanova do Thrákie připadá podle líčení Theofylaktova a Theofanova na r. 586—7 (od září do září) a sice patrně do r. 587. Jak dlouho trvala, prameny tyto nepraví. Z líčení Jana Efesského vidíme jen, že připadla po událostech 3. roku vlády tedy po r. 584—5, a shodně s tím Barhebraeus umísťuje ji mezi 4.—6. rok vlády (585/6—587/8). Euagrius vpád do Thrákie a Řecka určuje datem velkého zemětřesení v Antiochii, jež, převedeme-li si aeru jeho na naši, připadá buď na konec r. 588 nebo 589[2] a také události líčené v kronice monembasijské a listu Nikolaově připadají podle jednoduchého výpočtu buď na r. 587 nebo spíše 589. Slovem všechny prameny shodují se v tom, že velký útok Avarů a Slovanů počatý r. 587 protáhl se do roku 588 až 589 a že se rozšířil i do Řecka, kde se usadili Slované.

Z dalších uvedených detailů textu Michalova velmi zajímavá je ještě zpráva — odjinud dosud neznámá — že vláda byzantská, aby nějakým způsobem paralysovala útok Slovanů, *najala sousedy jejich Anty*, kteří zatím, co Slované byli na výboji, vpadli do jejich země za Dunajem, ji zpustošili a vypálili. Je to fakt zcela nový k dějinám jižních Slovanů, ale zároveň hodnověrný. Víme aspoň, že se o několik málo let později tento politický tah opakoval, když totiž císařský vůdce Petros r. 602 táhl proti zadunajským Slovanům a rovněž při tom použil Antů k podobnému útoku.[3]

(1) Isidor. iun. 414 (MG. Auct. ant. XI., 479(: Cuius initio (imperii) Sclavi Graeciam Romanis tulerunt. Srv.: „huius (Eraclii) temporibus anno imperii eius Sclavi Graeciam occupant" (Cont. Hispana l. c. 337).

(2) Euagrius VI., 8. Také Michal Syrský vročuje toto zemětřesenl do zimy r. 588—9 (X., 21 ed. *Chabot*, 356) a Jan z Nikiu 101 do r. 588 (ed. *Zotenberg* 536).

(3) Theofyl. Sim. VIII., 4, 5.

Z této důležité zprávy k málo známým dějinám Antů přicházíme také teprve k řádnému pochopení, co znamenají slova Barhebraeova, jehož překladatelé — nevím, jaké slovo stojí v originále — při zmínce o téže věci mluvili o lidu *antiochejském*, kterého prý Římané proti Slovanům použili.[1] V té formě nebylo ovšem textu rozuměno.

---

[1] Barhebraeus (ed. Bruns II. [illegible] pugnassent. Romani conduxerunt populum Antiochenum qui in terram Sclavinorum irruit, eamque diripuit. Quod quum Sclavini audissent, magna depopulatione in regione Romanorum facta, redierunt". Nové vydání Barhebraeovo od *Pavla Bedjana* (Gregorii Barhebraei Chronicon Syriacum Parisiis 1890) překladu nemá.

FRANT. HÝBL.

BULHARSKO PO VYMŘENÍ ASĚNOVCŮ.

Za úpadku říše byzantské, jenž nastal po smrti posledního mohutného Komnena Manuela (1180), vzmohli se na balkánském poloostrově k politické důležitosti jižní Slované, kteří až dosud stáli v područí východního imperia. Vznikl soustředěný stát srbský činností velikého župana Štěpána Nemanje (1171—1196), obnovena povstáním bratří Petra i Asěna r. 1186 říše bulharská. Pohroma, kterou říši byzantské přineslo čtvrté tažení křížové, prospěla zejména Bulharům. Zatím co Srbsko v těsnějších hranicích pozvolna se rozvíjelo, Bulhaři brzy rozšířili moc svou po celém poloostrově. Jejich car Kalojan (1196—1207) opanoval větší část Thrakie i Makedonie, car Jan Asěn II. (1218—1241) pak vítězstvím nad epirskými Řeky dal říši rozsah, jaký měla jedině za dnů slavného Symeona dotýkajíc se moří Egejského i Adriatického, ano zanášel se smělými plány učiniti středem svého panství sám Cařihrad. Ale brzo se ukázalo, že Bulhaři tenkrát už nestačili zaujmouti velmocenské postavení na poloostrově a že život řecký nepozbyl dosud své síly. Obnova říše byzantské vyšla z Malé Asie, z císařství nikejského. Císař Jan Vataces († 1254) odňal Bulharům za nezletilých synů Asěnových Kalimana I. (1241—1246) a Michala Asěna Makedonii i větší díl Thrakie.

Také na druhé straně měli Bulhaři souseda, který povážlivě ohrožoval rozvoj jejich moci. Říše uherská od opanování Chorvatska krok za krokem postupovala v šíření své moci na poloostrově. Králové uherští uvedli již ve XII. století pod svou vrchní moc Bosnu,

ve XIII. stol. i Chlm (Hercegovinu) a přijali (poč. XIII. stol.) i titul králů srbských, ač skutečné moci nad zemí tou neměli. Na druhé straně obsadili v 1. polovici XIII. stol. západní Valašsko, kde zřídili banát severinský a okolo r. 1254 i část nynějšího Srbska, totiž krajinu při Sávě mezi dolní Drinou a Moravou v poříčí Kolubary, zvanou Mačvu. Po vymření Asěnovců zasáhli hluboko i do osudů Bulharska.

V Bulharsku po velikých ztrátách utrpěných od Řeků vzchopila se strana bojovná r. 1253, ale ne proti Řekům, nýbrž proti Srbsku. Mladičký, sotva dospívající car Michal Asěn spojil se s úmyslem výbojným s Dubrovčany, kteří měli tehdy jakési spory se srbským králem Štěpánem Urošem I. (1243—1276). K spolku tomu přistoupil i župan chlumský Radoslav.[1] V nastalé válce Bulhaři vtrhli do Srbska, pronikli až k Limu a poplenili tamní krajinu, ale brzy zjednán mír[2] (1254). Také s Uhry nežili tehdy Bulhaři v dobré shodě, jak vysvítá z listu psaného r. 1254 od krále Bely IV. k papeži.[3] Nedošlo sice, pokud víme, k žádné srážce, oba státy však stály k sobě nepřátelsky.

Ale v témže roce v politice bulharské nastal obrat. V list. 1254 zemřel energický císař nikejský Jan III. Vataces a nastoupil chorobný jeho syn Theodor II. Laskaris. Třeba že měl za manželku sestru cara Michala, Bulhaři ihned zanechavše různic s Uhry a se Srby počali válku proti Řekům, jejímž cílem bylo opanovati kraje nedávno ztracené. Válčeno po tři léta, ale Theodor II. zase odňal Bulharům vše, čeho se v té době zmocnili.[4] — A tu zasahuje poprvé do dějin bulharských jedna z nejzajímavějších osobností

(1) Listiny o tom jsou u *Šafaříka*, Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův, 2. vyd. (Praha 1873), Okázky obč. písemnictví, str. 16—23 a u *Miklošiče*, Monumenta serbica, Víd. 1858, str. 35 sld.. O výbojných úmyslech cara Michala svědčí slova: „ako Bogъ pomože tvojemu světomu carьstvu i primešь Rašku zemlu s usemi prideli..." Vedle cara samého vystupuje tu jako důležitá osobnost jeho svak sevastokrator Petr (srv. níže).

(2) O poplenění krajiny na Limu mluví listina krále Uroše, daná klášteru sv. Petra u Bjelopolje ve Spomeniku srb. akademije, III., str. 8. Že mír již r. 1254 byl ujednán, vysvítá odtud, že Uroš I. Dubrovčanům v srp. t. r. potvrdil všechna privilegia (*Miklošič*, 40).

(3) Cum regnum Hungariae per pestem Tartharorum pro maiori parte in solitudinem sit redactum et quasi ovile sepibus sit infidelium generibus circumseptum, utpote Ruthenorum et Brodnicorum a parte orientali, Bulgarorum et Boznensium haereticorum a parte meridiei. *Theiner*, Mon. Hung. I., 230.

(4) *Jireček*, Dějiny národa bulharského, 228.

slovanského středověku, muž, který svým původem i svými osobními i rodinnými svazky stal se na ten čas živým pojítkem všech kmenů slovanských, — Rostislav Michajlovič, bán Mačevský.[1] Pocházeje z rodu ruských knížat černigovských, uchýlil se za vpádu tatarského do Uher, pojal r. 1243 za manželku Annu, dceru Bely IV. a objevuje se od r. 1254 v listinách, jako bán Mačvy ; vedle toho spravoval Usoru a Soli v dnešní Bosně, maje při tom postavení značně nezávislé. Jako tchán cara Michala sprostředkoval (snad z jara 1257) mír s Řeky. Třeba že zjevuje se v dějinách bulharských teprve při této příležitosti, přece sotva pochybíme, přičteme-li mu vliv na celou protiřeckou politiku cara Michala počínajíc r. 1254. Mladý car pojal nepochybně brzy po r. 1254 jeho dceru za manželku[2] a dal se vésti vlivem tchánovy uherské politiky. Svědčí o tom i ta okolnost, že on jest jediný panovník bulharský, který razil mince s nápisem latinským.[3]

Nezdar války proti Řekům a patrně vůbec zmíněný vliv Uher u dvora bulharského měl vážné následky uvnitř říše. V pravoslavném Bulharsku, jež celým svým vnitřním životem tkvělo v ovzduší řeckém, sblížení se západem narazilo na odpor, zvláště když provázeno bylo nezdarem. Takové jest asi pozadí následujících událostí, o nichž zachovaly se nám pouze suché zprávy u děje-

(1) Srv. o něm článek *Palackého* v Čas. Č. Mus. 1842 (Radh., II., 272) a *Palauzova* v Žurn. min. nar. prosv. 1851, 71. Mezi oběma jest neshoda týkající se poměru Rostislavova k bulh. carovi. U byz. historika Akropolity totiž tchán cara Michala sluje prostě *Ῥῶσος Οὖρος*, jmenuje se však zetěm krále uherského. Proti staršímu stotožňování tohoto Rosa Ura s Rostislavem vyslovil se *Palacký* z toho důvodu, že Rostislav oženiv se teprve r. 1243 nemohl ještě býti tchánem cara Michala. Naproti tomu *Palauzov* hájí starší mínění. K *Palackému* přidal se *Golubinskij* (Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей Moskva 1871, 219) a *Jireček* v Děj. nár. bulh., který však později od něho odstoupil. Novou zmínkou o Rostislavovi v listech cís. Theodora II. (srv. *Jireček* v Arch. f. slav. Phil. XXI., 622) totožnost Rosa Ura s Rostislavem jest úplně prokázána. — Pojednání uh. historika *Wenczela* o Rostislavovi není mně bohužel přístupno.

(2) Z manželství Rostislavova s Annou známy jsou 4 dítky: synové Michal a Bela a dcery Kunhuta, manželka českého krále Přemysla II., a Gryfina, manželka polského knížete Leška II. Dle toho, co nahoře jest řečeno, bylo by předpokládati ještě jednu dceru jinak nezmíněnou, jejíž osudy nejsou známy, dceru patrně nejstarší, když provdána byla již před r. 1257. Ale snad možno aspoň otázku si položiti: nebyla naposled česká královna Kunhuta (její narození musíme rovněž klásti co nejblíže k r. 1243) v dětském věku zasnoubena carovi bulharskému, tehdy rovněž nedospělému?

(3) *Jireček*, Děj. bulh. 366.

písců řeckých.[1] R. 1257 byl Michail podle vypravování Akropolitova zavražděn od svého příbuzného[2] Kalimana, jenž spikl se proti němu s některými občany hlavního města Trnova. Kaliman dal se prohlásiti carem a zmocnil se i mladistvé manželky zavražděného. Matka Michalova Irina, dcera epirského „císaře" Theodora, která kdysi za nezletilosti svého syna vedla vládu, uchýlila se do kláštera.[3] — Kaliman II. netěšil se však dlouho ze zdaru svého násilného činu. Rostislav Mačevský na zprávu o krvavém převratu v Bulharsku na ručest přitáhl s vojskem, snadno obsadil za rozháraných poměrů Trnovo a dceru vzal zpět. Kaliman II. na útěku zabit.[4] Jeho smrtí vyhynul slavný rod Asěnovců.

A tu nastávají záhady o tom, co následovalo, neboť prameny řecké se neshodují a domácí zprávy dosud se neobjevily. Akropolita v dalším pokračování vypravuje, že velmožové bulharští, když nebylo zákonem oprávněného nástupce na trůn, shromáždili se na sněm a zvolili ze svého středu carem Konstantina, syna Tichova.[5] Ale mladší současník Pachymeres, jehož zprávy jinak jsou vždy spolehlivé, a pozdější Nikiforos Gregoras uvádějí na jeviště jinou ještě osobu. Širší a jasnější vypravování Gregorovo[6] o té věci zní asi v ten smysl, že po smrti Michala Asěna zmocnil se vlády manžel jeho sestry Myces (Μυτζῆς), který však jsa povahy zženštilé brzo pozbyl veškeré vážnosti. Za takých okolností povstal proti němu za souhlasu celého národa Konstantin, příjmím Tich, vypudil jej z Trnova a přinutil jej k útěku.

(1) Jsou to Jiří Akropolites (zemřel 1282), příbuzný císařského domu, který byl nějaký čas i nejvyšším kancléřem, svojí *Χρονικὴ συγγραφή* obsahující události let 1203 až 1261, Jiří Pachymeres (nar. 1242 — † ok. 1310), který rovněž zastával vysoké státní úřady a pokračoval v díle Akropolitově až do roku 1308, a polyhistor Nikiforos Gregoras (nar. 1295, zemř. před r. 1360) se svým dílem *Ῥωμαϊκὴ ἱστορία* líčícím události let 1204—1355.

(2) Obyčejně se tento Kaliman pokládá za syna sevastokratora Alexandra, bratra císaře Asěna II. (viz Děj. bulh. 230), ač přímých důkazů pro to není.

(3) V starobulh. pomeníku pěje se věčná paměť „Irině blagočьstivěj materi christoljubivago carě Michaila narečenněj vъ mnišьskomъ obrazě Xeni." (Vyd. Popruženkovo v Izvěstijach rusk. arch. instituta II. 1897, str. 72.)

(4) Akropolita u Migne, Patrologia graeca 140 col. 1173. Ve výtahu u Strittera, Memoriae populorum etc. II., 2, 732.

(5) Ἐπεὶ δὲ *ἔρημος ἐγκατελείφθη κληρονόμου γνησίου ἡ τῶν Βουλγάρων ἀρχή, ξυνιόντες οἱ προύχοντες εἰς βουλὴν τὸν τοῦ Τεῖχου υἱὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὸ ἄρχειν αὐτῶν ἀναδέξασθαι ἐβουλεύσαντο*. Akrop. l. c. 1174.

(6) Pachymeres u Migne 143, col. 800, Gregoras tamže 148, col. 185 sld. U Strittera II., 752 sld.

Novější historikové různě se postavili k této záhadě. Golubinskij a po něm Jireček[1] uznali odpor v obojích zprávách za nesmiřitelný a pak zcela přirozeně přidrželi se Akropolity, jakožto současníka a částečně i účastníka tehdejších události ; byltˊ Akropolita r. 1260 císařským vyslancem na dvoře Konstantinově a byl od něho s velikou obřadností přijat. Jiní, jako ze starších Palauzov, později Makušev, Ruvarac, Pavlović, Wertner, Pauler a j.[2] přijali obě zprávy a snažili se uvésti je ve shodu.

Ponechávajíce prozatím stranou otázku o osobnosti Konstantinově i Mycesově, všimněme si nejdříve všech okolností před událostmi vylíčenými i po nich, zkrátka celé situace. Z toho, co bylo řečeno o posledních letech cara Michala Asěna, vysvítá, že on svým sňatkem i směrem své vlády přivinul se k Uhrám a k západu, a že ta věc v Bulharsku sama sebou a hlavně vnějšími neúspěchy vzbudila nespokojenost. V čelo nespokojenců postavil se Kaliman II. Avšak po smrti Michalově přitrhl do Bulharska tchán jeho Rostislav, obsadil Trnovo a stal se na čas pánem situace. Máme se domnívati, že spokojil se pouze osvobozením své dcery a pak klidně odtáhl ponechávaje stranou všechny zájmy své nové vlasti uherské, k níž byl svazky rodinnými připoután ? Jest těžko předpokládati tak jednoduchý průběh událostí. Naopak, jistě že hleděl za dočasného zemdlení strany protivné uvésti na trůn bulharský osobu, jež by zaručovala trvání dosavadního zevněpolitického stavu a za takovou musíme pokládati Mycesa. Toho ovšem nemohla snésti strana druhá klidně a také císaři Theodoru II. nebylo možno nečinně přihlížeti k šíření politického vlivu uherského na Balkáně. — Tento předpoklad potvrzují všechny následující události. Z pramenův uherských dovídáme se o několikaletých bojích mezi Uhry a Bulhary, o výpravách Uhrů nejen do Bulharska, nýbrž i na území řecké, aniž jsou nám známy jejich příčiny. Nejjednodušší

(1) *Golubinskij*, o. c. 219, *Jireček*, Děj. bulh. 232. O Mycesovi domnívá se *Jireček*, že jest to vlastně zmatkem obestřený Michal Asěn (určitě se o té věci vyslovuje v ruském vydání Děj. bulh. Oděsa 1878, str. 352 a 359).

(2) *Palauzov*, l. c., *Makušev* v recensi *Jirečkových* Dějin Žurn. min. nar. prosv. 1878, *Ruvarac*, Прилошци к објасњењу извора српске ист. Glasnik srb. akademie 49 (1881), str. 17, *Pavlović*, Три потомка Немањина tamže 57 (1884), str. 149, *Wertner*, Glossen zur bulg. Zaren-Genealogie, Ung. Revue XI. (1891), str. 27, *Pauler*, Българскитѣ военни походи на Стефана V., Sbornik bulh. ministerstva 7 (1892), str. 431.

výklad nalezneme, uvedeme-li tyto boje v souvislost s domácími rozbroji v Bulharsku, že totiž ona tažení uherská směřovala proti vítězící straně Konstantinově, straně, chceme-li tak říci, řecké. — Mlčení Akropolitovo o Mycesovi netřeba tak těžce vážiti, rovně jako Pachymerovo a Gregorovo mlčení o násilném konci Michala Asěna a výpravě Rostislavově; zmiňují se zajisté spisovatelé ti o věcech bulharských jenom mimochodem, k nejnutnější informaci řecké zevní politiky a podávají jenom to, čeho vidí se jim třeba k souvislosti. Nad to byl Akropolita až příliš účastníkem, než aby účastenství jeho nebylo zůstavilo stopy i v jeho spise. Už ta okolnost, že strana Konstantinova, jak ještě z dalšího bude patrno, byla stranou řeckou, vysvětluje mnoho. Řecký trůn přirozeně neuznával změn provedených vlivem Rostislavovým, pro něj trůn bulharský i po dosazení Mycesově byl uprázdněn, a v tomto smyslu pojímal ovšem věc i Akropolita, který r. 1260 navázal s Konstantinem přátelské styky. Tak rozuměti jest jeho slovu „γνησίου“; nebylo nástupce z rodu Asěnovců. Myces, posazený na trůn vlivem uherským, a jak snad můžeme přijmouti, i proti vůli většiny národa, nebyl v jeho očích řádným panovníkem. Pozdější spisovatelé Pachymeres a Gregoras pohlíželi ovšem na věc tu se stanoviska více historického, jmenovitě když poměry se později změnily a Myces utekl se k Řekům.

Není tedy třeba ve zprávách řeckých hledati odpor zásadní; zpráva Pachymerova a Gregorova jsou doplněním vypravování Akropolitova. Ovšem nedovídáme se ani sloučením všech tří podání řeckých autorů všeho, co se tehdy stalo. Zdá se, že Rostislav nespokojil se pouze uvedením na trůn knížete, který by byl oddán Uhrům. České prameny zmiňujíce se o něm v době pozdější, nazývají jej „dux Bulgarorum“ a „imperator Bulgarorum“,[1] ba Rostislav sám tituluje se v jedné listině „dux Galaciae ac imperator Bulgarorum“.[2] Že pak to nebyl pouhý prázdný titul, vysvítá z listu krále Přemysla II. k papeži z r. 1260, v němž mezi účastníky česko-

(1) ... princeps regni Bohemiae duxit in uxorem Cunegundam, filiam Rostislai, ducis Bulgarorum (Cont. Cosmae, Pram. děj. čes. II., 297). Podobně *Neplach* (Pram. III., 474); Pulkava (Pram. V. 175) nazývá polskou kněžnou Gryfinu „filia imperatoris Bulgariae“.

(2) Cod. dipl. com. Zichy I., 3 mně nepřístupný. Srv. *Wertner*, Ung. Revue XI., str. 22, pozn. 1.

uherské války r. 1260 jmenuje na straně uherské i Bulhary.[1] Souditi tu na pomocný sbor, který by byl snad Myces poslal Uhrům, nezdá se býti vhodno, neboť Myces byl, jak z dalšího bude patrno, tehdy asi již v takové tísni, že nebylo mu možno posílati pomoc jinam. K vysvětlení tu může vésti domněnka, kterou vyslovil již Jireček a určitěji Pauler,[2] že totiž Rostislav tenkrát asi obsadil trvale krajinu braničevskou. Braničevo, staré Viminacium blíž. nyn. Požarevce, bylo tehdy střediskem kraje ležícího při Dunaji vých. od ústí Moravy, který v té době měl obyvatelstvo bulharské. Za Jana Asěna II. Braničevo náleželo ještě Bulharům[3], v 2. pol. XIII. stol. objevuje se však pod panstvím bývalého srbského krále Štěpána Dragutina, který po svém odstoupení s trůnu (1282) obdržel od příbuzného dvora uherského někdejší území Rostislavovo.[4] Přechod Braničeva z moci bulharské pod svrchovanost uherskou spadající podle toho do let 1241—1282, připojiti lze nejvhodněji k událostem právě líčeným.

Tažení Rostislavova do Bulharska r. 1257 mělo tedy za následek ztrátu této krajiny a dosazení stranníka uherského Mycesa na trůn bulharský. Osobnost tohoto muže zahaluje „непроницаемая тайна“, jak praví Palauzov, a není možno vysloviti o něm leč domněnky. Podle svědectví řeckých pramenů byl zetěm Asěna II. Asěn měl z druhého manželství (o dítkách z prvního manželství nevíme ničeho) s dcerou uherského krále Ondřeje II. dcery Helenu, manželku císaře Theodora II. Laskara, a Thamaru, již dvůr nikejský v době nezletilosti cara Michala žádal za manželku pro pozdějšího císaře Michala Paleologa, ale bez konečného výsledku. Z třetího manželství s Irinou, dcerou „císaře“ epirského Theodora, byly dcery Marie a Theodora č. Anna.[5] Mimo to i manželka srbského krále Štěpána Vladislava (1234—1243) byla dcera Asěna II.,

(1) List. dto. 8. říj. 1260, *Emler*, Regesta II., 103.

(2) *Jireček*, Děj. bulh. 233, pak též v Arch. f. slav. Phil. XXI., 623, *Pauler*, l. c. 431.

(3) Privilegium Asěna II. Dubrovčanům v Šaf. Pam. (Ukázky obč. pís. 2), u *Miklošiče* str. 2. Listina připisuje se tam Asěnovi I., ale jest ve skutečnosti od Asěna II., srv. Děj. bulh. 220. O národnosti tamního obyvatelstva ve středověku viz Děj. bulh 94. Nejnovější vydání od Iljinského v Izv. rusk. arch. instituta VII. 1902, str. 27.

(4) Srv. *Jireček*, Die Handelsstrassen u. Bergwerke von Serbien u. Bosnien v Abh. d. kgl. Ges. d. Wiss. Praha 1879, str. 35.

(5) *Wertner*, Ung. Revue XI., 18 sld.

snad z prvního manželství. — V úmluvě cara Michala Asěna s Dubrovčany z r. 1253 připomíná se sevastokrator Petr jako zeť cara Michala, ale slovo „zeť" musíme zde pojmouti ve smyslu svak, protože Michal tehdy nemohl míti provdané dcery.[1] Wertner velmi pravděpodobně soudí, že Petr byl manželem Thamary, neboť dcery z třetího manželství byly tenkrát ještě nedospělé. Tohoto Petra pokládají Ruvarac a Pavlović za totožného s Mycesem.[2] — Ale vyskytla se i jiná domněnka. Již uherský historik Fessler a po něm Palauzov[3] soudí na Michala, staršího syna Rostislava mačevského, který by byl měl za manželku buď Marii nebo Theodoru. Domněnka poslednější zdála se dříve míti mnoho lákavého do sebe, ale později ukázala se její nemožnost ze zmínek, jež o Michalovi čteme v listinách uherských.[4] — Nezbývá tedy nežli buď pokládati Mycesa za jednu osobu se sevastokratorem Petrem, anebo viděti v něm jiného zetě Asěnova, manžela některé z dcer třetí manželky, jak činí to Wertner.[5] Mám za to, že velikou pravděpodobnost má do sebe domněnka, již vyslovili Ruvarac a Pavlović. Ze smlovy Dubrovčanů s carem Michalem Asěnem r. 1253 vysvítá, že sevastokrator Petr tehdy samostatně spravoval zvláštní nějaké území v říši bulharské a Jireček ne neprávem soudí, že on asi byl hlavou strany bojovné.[6] Je-li správna domněnka, že manželka jeho byla právě Thamar, neteř krále Bely IV., pak tím lépe vysvětloval by se jeho sklon k Uhrům. Spravoval-li již v l. 1253-54 samostatně zvláštní území, jak z pluralitního označení v listině jde na jevo, dosti značné, nebylo

(1) Asěnova druhá manželka, princezna uherská, zemřela r. 1237. Narození dítek z třetího manželství spadá tedy do let 1238—41. U *Jirečka* Děj. bulh. v rodokmenu na str. 231 Petr přehlédnutím uveden jako manžel dcery Michala Asěna.

(2) Ruvarac v Glasniku 49, 17, *Pavlović* tamže 57, 149.

(3) *Fessler*, Gesch. Ungarns, *Palauzov*, l. c.

(4) Jsou to zejména listy pap. Urbana IV. z r. 1264 u *Wenczela*, Codex dipl. Arpadinus III., str. 99 a 101; papež tam ujímá se záležitosti Anny, vdovy po Rostislavovi, a jejích „sirotků" Michala a Bely, k nimž v prvější listině i výslovně se obrací. Mimo to upozornil [illegible] o. c. 210 na nemožnost sňatku mezi Michalem a sestrou jeho svaka Michala Asěna dle círk. práva pravoslavného.

(5) Ung. Revue XI., 27. Není mi jasno, proč *Wertner* s takovou určitostí bez udání pramene jmenuje Mycesa manželem Marie.

(6) V listině z r. 1253 území Petrovo několikráte se zmiňuje, na př. (kupci) „ježe prichodetъ vъ zemle svetogo ti carstva i vъ zemle zete svetogo ti carstva Petra sevastokratora. Šaf. Pam. 18. Mikl. 37. *Jireček* v Ottově Slov. Nauč. (Michal) XVII., 270.

mu nesnadno v dorozumění s Rostislavem strhnouti na sebe na čas vládu v celé říši. Jedna věc vadí ovšem této domněnce, totiž jméno ***Μυτζῆς***, které by poukazovalo na zkráceninu jména Michail. Avšak není vyloučena možnost že máme tu činiti s nějakou přezdívkou, jež se ujala i u Řeků, jako o něco později přízvisko ***Βορδοκούβας*** za jméno samozvance Ivajla (v l. 1277—79), anebo se jménem rodovým. — Jinak ovšem třeba s důrazem vytknouti, že totožnost Mycesa a Petra není než domněnkou, třeba možnou a pravděpodobnou.

Myces, který podle Nikifora Gregory byl povahy zženštilé a bez schopností (***νωθρὸς καὶ ἄνανδρος***), nebyl muž, aby vládu za tak mimořádných okolností získanou si udržel. Když Rostislav odtáhl a Myces zůstaven sám sobě, počala se brzy proti němu rozmáhati, patrně také vlivem řeckým, nespokojenost; přední velmožové shromáždivše se povznesli, snad poč. r. 1258 na trůn boljara Konstantina, syna Tichova. Nový car vynikal nad ostatní netoliko přednostmi duševními a tělesnými,[1] nýbrž i příbuzenstvím s královským rodem srbským. Pachymeres praví o něm, že byl rodu polosrbského,[2] blíže poučuje nás však o příbuzenství tom současné svědectví dokumentární. V Bojaně nad Rylou zachoval se na tamním chrámě nápis z r. 1259,[3] dle něhož chrám ten vystavěn byl za vlády cara Konstantina péčí „Kalojěně sevastokratora bratučeda careva, vnukъ svetago Stefana, kralě srъbьskago". Tedy bratrovec Konstantinův Kalojan byl vnukem (po přeslici) srbského krále Štěpána I. Prvověnčaného (1196—1227). — Jako další svědectví o rodovém svazku Konstantina s Nemanjiči uváděla se až dosud vlastní jeho slova v listině dané klášteru sv. Jiří na hoře Virpině u Skopje.[4] Car praví tam, že archimandrit kláštera předložil mu listiny různých dřívějších panovníků dané klášteru, mezi jinými i listiny „svętago Simeona Nemanę, děda carstva mi, Vatacě carě, Kalimana carě". Novější spisovatelé vztahujíce slova „děda carstva mi" ke jménu Štěpána Nemanje pokládali Konstantina za

(1) ***Φρονήσεως ἐμβριθείᾳ καὶ ῥώμῃ σώματος πολλῷ τῶν ἄλλων προέχων*** Gregoras l. c.

(2) . . . ***πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον ἐκ Σέρβων ἐξ ἡμισείας τό γένος ἔχοντα ἀποκλίνουσι.*** Pachym. l. c.

(3) Nejnověji vydán od *Lj. Stojanoviće*, Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа I., Bělehrad 1902, str. 7. Omylem zařaděn tu k r. 1255. Nápis má léto 6767 (1259,) ale chybnou indikci (7 místo 2).

(4) Šaf. Pam. 23.

snad z prvního manželství. — V úmluvě cara Michala Asěna s Dubrovčany z r. 1253 připomíná se sevastokrator Petr jako zeť cara Michala, ale slovo „zeť" musíme zde pojmouti ve smyslu svak, protože Michal tehdy nemohl míti provdané dcery.[1] Wertner velmi pravděpodobně soudí, že Petr byl manželem Thamary, neboť dcery z třetího manželství byly tenkrát ještě nedospělé. Tohoto Petra pokládají Ruvarac a Pavlović za totožného s Mycesem.[2] — Ale vyskytla se i jiná domněnka. Již uherský historik Fessler a po něm Palauzov[3] soudí na Michala, staršího syna Rostislava mačevského, který by byl měl za manželku buď Marii nebo Theodoru. Domněnka poslednější zdála se dříve míti mnoho lákavého do sebe, ale později ukázala se její nemožnost ze zmínek, jež o Michalovi čteme v listinách uherských.[4] — Nezbývá tedy nežli buď pokládati Mycesa za jednu osobu se sevastokratorem Petrem, anebo viděti v něm jiného zetě Asěnova, manžela některé z dcer třetí manželky, jak činí to Wertner.[5] Mám za to, že velikou pravděpodobnost má do sebe domněnka, již vyslovili Ruvarac a Pavlović. Ze smlovy Dubrovčanů s carem Michalem Asěnem r. 1253 vysvítá, že sevastokrator Petr tehdy samostatně spravoval zvláštní nějaké území v říši bulharské a Jireček ne neprávem soudí, že on asi byl hlavou strany bojovné.[6] Je-li správna domněnka, že manželka jeho byla právě Thamar, neteř krále Bely IV., pak tím lépe vysvětloval by se jeho sklon k Uhrům. Spravoval-li již v l. 1253-54 samostatně zvláštní území jak z pluralitního označení v listině jde na jevo, dosti značné, nebyl

(1) Asěnova druhá manželka, princezna uherská, zemřela r. 1237. Narození dítek z třetího manželství spadá tedy do let 1238—41. U *Jirečka* Děj. bulh. v rodokmenu na str. 231 Petr přehlédnutím uveden jako manžel dcery Michala Asěna.

(2) Ruvarac v Glasniku 49, 17, *Pavlović* tamže 57, 149.

(3) *Fessler*, Gesch. Ungarns, *Palauzov*, l. c.

(4) Jsou to zejména listy pap. Urbana IV. z r. 1264 u *Wenczela*, Codex dipl. Arpadinus III., str. 99 a 101; papež tam ujímá se záležitosti Anny, vdovy po Rostislavovi, a jejích „sirotků" Michala a Bely, k nimž v prvější listině i v[...] slovně se obrací. Mimo to upozor[...] *Golubinskij*, o. c. 219 na nemožn[...] sňatku mezi Michalem a sestrou j[...] svaka Michala Asěna dle círk. pr[...] pravoslavného.

(5) Ung. Revue XI., 27. Ne[...] jasno, proč *Wertner* s takovou [...] tostí bez udání pramene jmenuj[...] cesa manželem Marie.

(6) V listině z r. 1253 úze[...] trovo několikráte se zmiňuje, [...] (kupci) „ježe prichodetъ vъ [...] svetogo ti carьstva i vъ zem[...] svetogo ti carьstva Petra sev[...] tora. Šaf. Pam. 18. Mikl. 37. [...] v Ottově Slov. Nauč. (Michal) [...] 270.

mu nesnadno v dorozumění s Rostislavem strhnouti na sebe na čas vládu v celé říši. Jedna věc vadí ovšem této domněnce, totiž jméno *Μυτζῆς*, které by poukazovalo na zkráceninu jména Michail. Avšak není vyloučena možnost že máme tu činiti s nějakou přezdívkou, jež se ujala i u Řeků, jako o něco později přízvisko *Βορδοκούβας* za jméno samozvance Ivajla (v l. 1277—79), anebo se jménem rodovým. — Jinak ovšem třeba s důrazem vytknouti, že totožnost Mycesa a Petra není než domněnkou, třeba možnou a pravděpodobnou.

Myces, který podle Nikifora Gregory byl povahy zženštilé a bez schopností (*νωθρὸς καὶ ἄνανδρος*), nebyl muž, aby vládu za tak mimořádných okolností získanou si udržel. Když Rostislav odtáhl a Myces zůstaven sám sobě, počala se brzy proti němu rozmáhati, patrně také vlivem řeckým, nespokojenost; přední velmožové shromáždivše se povznesli, snad poč. r. 1258 na trůn boljara Konstantina, syna Tichova. Nový car vynikal nad ostatní netoliko ctnostmi duševními a tělesnými,[1] nýbrž i příbuzenstvím s králským rodem srbským. Pachymeres praví o něm, že byl rodu srbského,[2] blíže poučuje nás však o příbuzenství tom současné svědectví dokumentární. V Bojaně nad Rylou zachoval se na tamním chrámě nápis z r. 1259,[3] dle něhož chrám ten vystavěn byl nákladem a péčí „Kalojěně sevastokratora bratra cara Konstantina ..., vnukъ svetago Stefana, kralě srъbьskago". Tedy otec Konstantinův Kalojan byl vnukem (po přeslici) srbského Štěpána I. Prvověnčaného (1196—1227). — Jako další svědectví o rodovém svazku Konstantina s Nemanjiči uváděla se až dosud vlastní jeho slova v listině dané klášteru sv. Jiří na hoře u Skopje.[4] Car praví tam, že archimandrit kláštera předložil listiny různých dřívějších panovníků dané klášteru, mezi jinými svętago Simeona Nemanę, děda carstva mi, Vatacě carě, ... carě". Novější spisovatelé vztahujíce slova „děda ..." ke jménu Štěpána Nemanje pokládali Konstantina za

... *ἐμβριθεία καὶ ῥώμῃ* ... *ἄλλων προύχων* Gre- ... [illegible]

(3) Nejnověji vydán od *Lj. Stojanović*, Зборник за историју, језик и [illegible] српскога народа I., Běle[illegible], str. 7. Omylem zařaděn [illegible]. Nápis má léto 6767 [illegible] indikci (7 místo 2).

vnuka tohoto velkého župana srbského.[1] Avšak tento výklad ve spojení s udáním nápisu bojanského nelze uvésti v souhlas nepochybnými daty z genealogie Nemanjićů. Štěpán Nemanja měl 3 syny, nejstarší z nich, král Štěpán Prvověnčaný, 4 syny, jejichž jména i osudy životní s dostatek jsou známy; pro Konstantina, který podle kombinace obou uvedených zpráv byl by musel býti potomkem Nemanjovým *po meči*, není tu místa.[2] Proto srbský historik Kovačević zavrhl dosavadní výklad slov Konstantinových[3] a ukázal, že slova „děda carstva mi" třeba vztahovati k následujícímu jménu řeckého císaře Jana IV. Vataca. Konstantin sám ovšem nebyl jeho vnukem, ale nazývá se tak s jakousi dávkou honosnosti jako manžel jeho vnučky Iriny, kterou při svém nastoupení pojal za choť. — Třeba však nebyl Konstantin vnukem Nemanjovým, stál přece, jak z nápisu bojanského jest viděti, příbuzensky dosti blízko rodu Nemanjićů, a možná že rodinu jeho poutaly k Srbsku i jiné svazky, nyní neznámé, jichž týkala se slova Pachymerova o jeho polosrbském původu. Tyto svazky byly nepochybně také brány v úvahu při jeho volbě, neboť Srbsko, ač o něm za těchto událostí nečiní se zmínka, bylo přece jen mocí, s níž v domácích rozbrojích bylo třeba počítati. — Se stanoviska legitimity měl však Myces přece jen nepopíratelnou přednost před Konstantinem, byltě zetěm Asěna II. a takořka přirozeným dědicem vyhaslé dynastie. Proto snažil se

(1) Tak z jmenovaných *Jireček* v Děj. bulh. 231, *Ruvarac* v Glasniku 49, 13. *Pavlović* tamže 57, 149 sld., *Wertner*, Ung. Revue XI., 30. Nesnáze při tom se naskytající řešeny různými domněnkami. Otec Konstantinův Tich stotožňován s domnělým synem Nemanjovým „Tohu" u *Ansberta*, Hist. de expeditione Friderici imp. (tak *Ruvarac* a *Wertner*). *Pavlović* pokládal zase Konstantina za syna krále Štěpána I., Kalojana za syna krále Štěpána Vladislava. Ba nedávno zemřelý prof. vysoké školy bělehradské *P. Srećković* stotožnil (Glas. srb. akademie 2). Konstantina se srbským králem Štěp. Vladislavem! Avšak *Jireček* ukázal v článku Тољен, син Мирослава, кнеза хумског (Glas srb. akad. 35) na základě nového vydání díla *Ansbertova*, že domnělý syn Nemanjův „Tohu" jest vlastně Toljen (u *Ansb.* Tolin, odtud špatné čtení Tohu), syn bratra Nemanjova Miroslava, čímž všechny podobné domněnky nadobro jsou odbyty.

(2) Synové Štěpána Nemanje jsou: král Štěpán Prvověnčaný, Vlkan, údělný kníže v Dioklitii a Trebinjsku, a Rastko, který pode jménem Sava stal se prvním arcibiskupem srbským. Ze synů krále Štěpána tři nastoupili na trůn: Štěpán Radoslav (1227—34), Štěpán Vladislav (1234—1243) a Štěpán Uroš (1243—1276), čtvrtý Predislav, kläšt. jménem Sava, stal se opět arcibiskupem.

(3) V článku Жене и деца Стефана првовенчаног (Glas. srb. akademie 60, 1901).

i Konstantin svůj nárok na trůn podepříti svazkem rodovým.[1] Byl sice již ženat a měl dítky, ale byzantinské názory mravní nepřipouštěly v té věci velikých skrupulí. Dvůr řecký — jest odtud ovšem patrný také jeho zájem na průběhu věcí v Bulharsku — vyšel ochotně Konstantinovi vstříc, když ucházel se o dceru císaře Theodora II. Irinu, té doby sotva odrostlou dětskému věku. Princezna tato vyhovovala jako málokterá jiná příbuzenským aspiracím Konstantinovým. Byla po matce vnučkou Asěna II., pravnučkou krále uherského Ondřeje II. a skrze svoji sestru od r. 1256 též švekruší epirského následníka Nikifora;[2] sňatek s ní uváděl tedy Konstantina rázem v mnohostranné příbuzenství nejen s Asěnovci, nýbrž i s dvory řeckými, ano vzdáleně i s Arpádovci. Vydav proto první manželku i dítky její za rukojmí Řekům, pojal v manželství Irinu a tím, jak praví Pachymeres, vyrovnal se právním nárokem na trůn Mycesovi.[3] Neopomenul také na venek dáti výraz své pretensi na dědictví Asěnovců ; jal se psáti „Asěn“ přikládaje si tak po způsobu řeckém jméno rodu vymřelého, na jehož dědictví činil nároky. — Za to učinil v carském svém titulu ústupek dvoru řeckému. Kdežto všichni ostatní panovníci bulharští užívali titulu cáře Bulharů a *Řeků* (car i samodržec vsěm Blъgarom i Grkom) Konstantin v listině virpinské píše se toliko „carь i samodrьžecь Blъgaromъ“ a také na — nečetných ovšem — jiných památkách z jeho doby není titulu cáře Řeků (Jireček, Děj. bulh. 339). Zdá se, že vymínil si to dvůr nikejský za podporu proti Mycesovi poskytnutou a za sňatek s Irinou.

Z velmožů, kteří stáli při Konstantinovi, vedle jmenovaného příbuzného jeho sevastokratora Kalojana, ještě jeden jest znám; jest to despot Jakub Svetoslav, původem Rus, který měl statky někde v záp. Balkáně a který později ovšem vystoupil proti Konstanti-

(1) Věc ta je zároveň důkazem, že vypravování *Pachymerovo* a *Gregorovo* o Mycesovi nelze odmítnouti beze všeho. Kdyby byl Konstantin býval po úplném uprázdnění trůnu zvolen souhlasem veškerého národa za cara, nebyl by se musil dopouštěti takového bezpráví na vlastní ženě a dítkách, aby si zjednal genealogickou souvislost s dynastií předchozí, a ke všemu souvislost jen nepřímou. A císař řecký byl by mu sotva v případě tom dal svoji dceru za manželku. — Srv. motivaci jednání Konstantinova u *Gregory*, l. c.

(2) Srv. *Wertner*, Ung. Revue XI., 32. Dcery Asěna II., ač-li z nich která byla ještě neprovdána, byly asi v moci Mycesově.

(3) Další osudy této první manželky Konstantinovy a dítek jejích nejsou známy.

novi jako pretendent trůnu, až zahuben byl lstí třetí Konstantinovy manželky Marie.[1]

Tak stáli tedy r. 1258 v Bulharsku proti sobě dva soupeřové, jeden mající za sebou Uhry, druhý Řeky, a nastala mezi nimi válka vnitřní. Pro nedostatek domácích zpráv není naprosto ničeho známo o bojích vedených mezi Konstantinem a Mycesem. Ze slov Gregorových vysvítá jen, že Konstantin záhy nabyl převahy, opanoval Trnovo a přinutil na konec Mycesa prchnouti do Mesembrie.[2] Jen že Gregoras tu patrně vytýká pouze hlavní výsledek celého boje, který vlekl se několik let; podrobnosti nejsou známy. Hojnější, ač rovněž neúplné jsou zprávy o zápletkách, jež tento domácí boj s sebou přinesl k oběma sousedním mocnostem, Řekům a Uhrům. Příčinné spojitosti musíme se však i tu pouze dohadovati.

Konstantin hned na samém počátku boje utrpěl velikou ztrátu úmrtím nikejského císaře Theodora II. (v srpnu 1258). Na trůn nastoupil tam nedospělý chlapec Jan IV., leč „vláda" jeho netrvala dlouho. Přední tehdy státník a vojevůdce řecký Michail Paleologos strhl na se poručnictví a již v lednu 1259 dal se korunovati na spolucísaře. Skutkem tím snadno mohla nastati trhlina v přátelských stycích Řeků s carem Konstantinem, příbuzným Jana IV., prozatím

(1) Muž tento poprve se zjevuje r. 1262, kdy Kijevskému metropolitovi Kyrillovi poslal přepis nomokanonu. Srv. *Jireček*, Děj. bulh. 237. Že přidržoval se tehdy cara Konstantina, patrno jest ze vročení přepisu; praví se tam (*Vostokov*, Opis rukopisej rumjanc. muz. 290), že nomokanon byl přepsán r. 1262 „vъ dьni blagověrnago carja Kostjantina predrъžęšta stol blъgarъski povelěniem i po cěně velikago gospodina Jakova Svjatoslava, despotě blъgarskoga." *Jireček* soudí (Das christl. Element in der topogr. Nomenclatur der Balkanländer, 78 v Sitzber. víd. akad. 136 pozn.), že příchod jeho do Bulharska souvisí s výpravou Rostislavovou do Bulhar a že Jakub Svetoslav byl velmi pravděpodobně (höchstwahrscheinlich) příbuzný Rostislavův. — Ale proti tomu lze uvésti, že Svetoslav r. 1262 stál na straně Konstantinově; tedy na straně protiuherské — což i pozdější uherské listiny zdají se potvrzovati. Soudil bych spíše, že Svetoslav uchýlil se do Bulharska před nájezdem tatarským, podobně jako Rostislav do Uher (kolem roku 1240). Mělit Asěnovci styky s Ruskem v době dřívější; Asěn II. za vlády cara Borila (1207—1218) zdržoval se ve vyhnanství kdesi v Rusku, a proto není nemožné, že někteří knížata ruští utekli zároveň s kumanskými náčelníky také do Bulhar.

(2) Podle *Gregory* Konstantin povstav s lidem a šlechtou proti Mycesovi „*ἐπολιόρκει τὴν Τέρνοβον ἐν ᾗ τὰ βασίλεια ἦν τῶν Βουλγάρων, ὡς ἀναγκασθῆναι καὶ ἄκοντα τὸν Μυτζῆν φεύγειν ἅμα γυναικί τε καὶ τέκνοις ἐς ὀχυρόν τι καὶ παράλιον φρούριον Μεσημβρίαν καλούμενον*". Migne, Patr. 148. Trnovo měl Konstantin ve své moci již roku 1260 (srv. níže), Mesembrii držel Myces ještě r. 1265.

však Konstantin i Michail VIII. příliš se asi navzájem potřebovali, než aby byli mohli upustiti od dobré shody. Koncem roku 1260 (o vánocích) historik Akropolita vyslán do Trnova — Konstantin tedy v té době již hlavní město měl ve své moci — kde skvěle byl od cara Konstantina přijat a dohoda tím dle všeho utvrzena.[1]

Zatím již také Uhři se vším úsilím podnikali výpravy do Bulharska, patrně aby obhájili věc svého stranníka. Vědomosti naše o těchto bojích zakládají se bohužel na nahodilých zmínkách v listinách uherských, v nichž vyčítají se zásluhy, které jednotlivci v bojích těch si získali.[2] Z matných těch zmínek vyplývá asi tento průběh. R. 1259, v době, kdy královic Štěpán byl správcem Štýrska, podnikli Uhři tažení do Bulharska, pronikli až k hranicím řeckým a poplenili i část území řeckého. Ale pro situaci v Bulharsku tato výprava asi vážných následků neměla, neboť Bulhaři již následujícího roku, používajíce zaměstnanosti Uhrů válkou s českým králem Přemyslem II., napadli a spustošili banát severinský.[3] Bela vyzval okolní šlechtu k hájení hranic, ale jeho volání nenalezlo ohlasu. Pouze tavernik magister Laurentius vytrhl se svým lidem proti Bulharům, vypudil je, odňal jim kořist a četné zajatce zvěšel na břehu dunajském na šibenicích; potom zase obnovil v zemi severinské pořádek a za odměnu stal se tam bánem. Po válce s Čechy postavil se v čelo podniků proti Bulharům královic Štěpán, jemuž

(1) Akrop. u Migne, Patrol. 140 col. 1205. Akropolita strávil při dvoře Konstantinově svátky vánoční. Bohužel praví o svém poslání toliko „*τὰ προστεταγμένα μοι γοῦν πληρώσας τοῦ Τρινόβου ἐξῄειν*“ nepovídaje nic o účelu toho poslání.

(2) Jsou to listiny: *Fejér*, Cod. dipl. Hung. IV., 3, str. 60, 199, 344, 345, 525, V., 1, str. 54, VII., 2, str. 73; *Wenczel*, Cod. dipl. Arpadianus VIII., str. 66, 196, XII., 12, pak listiny v Hazai ókmánytár, mně nepřístupné. — Soustavně o bojích těch pojednal *J. Pauler* v cit. článku ve Sborníku bulh. min. VII., str. 428, přihlížeje při tom k jejich vztahu k současným událostem uherským. Vhodně tu zejména upozorňuje, že slova listiny uveřejněné *Fejérem*, V., 1, 59: „Postmodum etiam quinque vicibus de Bulgaria, scilicet bis cum nostra persona et ter cum aliis Baronibus nostris per nos in Bulgariam cum exercitu destinatis, dictus Mag. Reynoldus victoriosus laudabilem triumphum ... reportavit“ — neznamenají pět výprav uherských do Bulhar, jak se dosud vykládalo, nýbrž patero vítězných srážek s Bulhary. — Zprávy kronikářů uherských mluví pouze povšechně o bojích Štěpána V., že prý dobyl Vidina a panovníka bulharského si podmanil. Srv. na př. Thurócze (*Schvandtner*, Ss. rer. Hung. I., 151). Zprávy takové mohou se týkati teprve bojů pozdějších.

(3) V čele Bulharů stál tehdy Jakub Svetoslav dle listiny u *Wenczela*, XII., 12. Jinak soudí *Pauler*, l. c.

dostalo se od otce za úděl Sedmihradska s přilehlými částmi Uher. R. 1261 pronikl k městu Vidinu, kde došlo k srážce mezi Uhry a Bulhary. Výsledek byl jistě nepříznivý pro Bulhary, protože oddíl vojska uherského pod magistrem Aegidiem pronikl pleně a pále až pod samé Trnovo.[1] Jaké účastenství na bojích těch měl bán mačevský Rostislav, není známo; zemřel již koncem r. 1261 neb poč. r. 1262 a správy jeho území ujali se jeho oba nezletilí synové Michail a Bela[2] R. 1262 boje s Bulharskem ustaly účinkem domácích rozbrojů mezi Belou a Štěpánem. Pozdější obnovení válek nesouvisí již s osobou Mycesovou, nýbrž s vystoupením nového nápadníka trůnu bulharského, zmíněného již despoty Jakuba Svetoslava.

Z uherských zpráv o bojích s Bulhary nedovídáme se nic o věci, kterou bychom nejraději zvěděli, totiž jak dalece ony výpravy prospěly Mycesovi, a v kterých krajích udržoval se až do konečného útěku do Řecka. Zatím uvolnil se přátelský svazek, který až dosud poutal Konstantina k Řekům. Císař Michal VIII. dobyl r. 1259 rozhodného vítězství nad Epiroty, jejichž vládce Nikifor měl za manželku Marii, sestru carevny Iriny, a v červnu r. 1261 opanoval Cařihrad, čímž obnovil říši byzantskou v rozsahu ještě větším, než měla r. 1204. Úspěchy ty daly mu možnost jednati bezohledně i proti nedospělému spolucísaři Janovi IV. i proti bulharskému spojenci. V pros. 1261 dal odstrčeného Jana oslepiti a zavřel jej do kláštera. — Násilný ten skutek vzbudil trapný dojem u bulharských příbuzných nešťastného chlapce. Spojenecký svazek již dříve značně uvolněný roztrhl se na dobro. Cářice Irina jala se manžela pobádati k pomstě. Konstantinovo postavení bylo zatím patrně v zemi už tak upevněno,

(1) Zde nesouhlasím s *Paulerem*, který zprávu o výpravě Egidiově pod Trnovo v listině z r. 1269 u *Fejéra*, IV., 3, 525 vztahuje na dobu pozdějších bojů, po r. 1265, protože Egidius stal se teprve v tomto roce tavernikem. Praví-li se však v listině z r. 1269 „sub vexillo Aegidii, magistri tavernicorum nostrorum", není proč bychom musili se domýšleti, že Aegidius už v době výpravy měl jmenovanou hodnost. Král označil jej jednoduše hodností, kterou měl v době vydání listiny (1269), což není nic tak zvláštního.

(2) Rostislav jmenuje se jako nebožtík teprve r. 1264 (srv. pozn. 26), ale nepřímo lze o jeho úmrtí souditi z mírové smlouvy mezi Belou a Štěpánem z r. 1262 (*Fejér*, IV., 3, 78), Štěpán vzpomíná tu možnosti, „quod si in subsidium Michaelis Ducis, charissimi fratris nostri, exercitum aliquem mittere nos contingat" — chlapec Michal jest tu tedy již samostatným vladařem. Srv. *Pauler*, l. c. 434. *Klaić* v Děj. Bosny (něm. překlad *Bojničićův* str. 114) smrt Rostislavovu bez udání pramene klade k r. 1263. Proč, není mi známo.

že nemusil se báti roztržky s dosavadním spojencem. Počal tedy r. 1262 válku útokem na území řecké. Vpadl do krajin, které ještě nedávno náležely k cárství bulharskému a měly obyvatelstvo většinou slovanské, i zabral celou severní Makedonii až k horám albánským jmenovitě krajinu kolem Skopje, pak oblast Porečskou, Položskou a Prilěpskou.[1] Leč záhy byl přinucen odtud ustoupiti a obmeziti se na defensivu, a také potom postupovali Řekové vítězně. Bulharské území před válkou sahalo až k samé Drinopoli, jež ovšem byla v rukou Řeků. Nyní Řekové opanovali (1263—65) Plovdiv, Stanimaku a všechen kraj až k Balkánu. — Za těchto bojů Myces přese všechen nezdar Konstantinův pozbyl v zemi veškeré opory. Výpravy uherské nepomohly a tak nezbývalo mu nic jiného nežli přizpůsobiti se poměrům a vrhnouti se v náruč Řekům. Na konci udržoval se pouze v Mesembrii na Černém moři. R. 1265 smluvil se tedy s řeckým císařem, vydal mu toto město a uchýlil se pod jeho ochranu. Zároveň poddal se Řekům i Anchial. Okolí těchto měst dle Pachymera dobrovolně prý se poddávalo Řekům — máme-li v tom viděti ohlas nějaký dosavadních domácích rozbrojů, nelze nyní zjistiti. Konstantin rozzuřen jsa nezdarem válečným, jal se podporovati seldžuckého prince Azaddina, který od Řeků byl držán v zajetí v Enosu, ano povolal na pomoc i Tatary z jižní Rusi. Divoši tito přišedše poplenili Thrakii tak barbarsky, že dlouhý čas nebylo prý tam daleko široko spatřiti ni člověka, ni stád dobytka — ale politický nezdar Bulharů tím nebyl odčiněn v nejmenším.[2]

Myces uchýliv se po útěku z Bulharska k Řekům obdržel od císaře k obživě statky nad řekou Skamandrem poblíž staré Troje. Císař měl jej takořka v zásobě, aby v příležitější čas mohl s ním

(1) O útoku Bulharů na území řecké ničeho není v pramenech byzantských, ač podle nich počátek nepřátelství vyšel od Bulharů. Ale musíme se ho dohadovati podle listiny virpinské. Car Konstantin praví tam: „sъšьdšju carьstvu mi vъ dolnęję zemlę (= Makedonii) obrěte carьstvo mi manastir velikomęčenika Christova Georgija . . .“ — a potvrzuje tomuto klášteru ležícímu u Skopje statky a práva v oblastech nahoře jmenovaných. I nelze si představiti věc jinak, nežli že ono potvrzení vyžádal si klášter, když Konstantin zaplavil ty kraje válkou. Podle mlčení pramenů řeckých a dle výsledku války pak jest patrno, že z nich ihned zase musil ustoupiti. Srv. *Jireček*, Děj. bulh. 234. Listina virpinská zachovala se ve stavu velmi porušeném. Též datum jest nečitelné, ale dle hořejšího připadá kol. r. 1262.

(2) O celém tom průběhu války mezi Řeky a Bulhary vypravují *Pachymeres* a *Gregoras* u Strittera II., 2, 754—757.

vystoupiti proti Bulharům. Ale nedošlo k tomu. Teprve o mnoho později, již po smrti Konstantinově, byl syn Mycesův — ten byl tehdy, jak se zdá, již mrtev — Jan „Asěn" postaven jako řecký nápadník trůnu proti samozvanci Ivajlovi (r. 1279), ale po roce i on musil s nezdarem vrátiti se do Řecka. Pořečtění potomci jeho připomínají se v různých hodnostech v říši byzantské až do XV. století pod jménem „Asan".[1]

Tak skončilo v Bulharsku první období domácích rozbrojů, jež způsobeny byly náhlým a násilným pádem dynastie Asěnovců. Nečetné a zlomkovité zprávy, jež o bojích těch se zachovaly, nepodávají nám o nich jasného obrazu, vnitřní spojitosti mezi jednotlivými fakty musíme se namnoze pouze domýšleti. Odtud vychází pak v hrubých rysech asi takový průběh věcí : Car Michal Asěn přikloniv se příbuzensky i politicky k říši uherské dal se r. 1254 do války s Řeky, aby poznovu opanoval Thrakii a Makedonii, ale tříletý boj zůstal bez výsledku. Nezdar ten měl za následek velikou nespokojenost v zemi, jíž použil příbuzný carův Kaliman II., zavraždil cara a zmocnil se vlády i manželky jeho (1257). Ale tchán Michalův Rostislav mačevský narychlo přitrhl s vojskem, bezpochyby v dorozumění se stranou, jež přála dosavadní politice Michalově, opanoval Trnovo a dopomohl na trůn bulharský svaku Michalovu Mycesovi, v němž snad můžeme spatřovati sevastokratora Petra zmíněného ve smlouvě s Dubrovčany z r. 1253. Kaliman II. zatím na útěku zahynul. Proti neschopnému Mycesovi brzy pozdvihla se většina šlechty v dohodě a za spolupůsobení dvora řeckého a povznesla na trůn Konstantina, příbuzného srbských Nemanjičů, jemuž císař nikejský Theodor II. dal svoji dceru za manželku (snad poč. r. 1258). V boji mezi oběma soupeři Myces podporován od Uhrů, Konstantin od Řekův. Přes to, že Uhři na svých výpravách pronikali do vnitra země, ano i na území řecké a přes to, že Konstantin smrtí Theodora II. pozbyl přední opory, zmocnil se přece jen v krátce Trnova a celé země. Výpravy uherské měly jen ten výsledek, že domácí boj se o nějaký čas prodloužil a Myces teprve r. 1265 přinucen byl prchnouti z posledního zbytku své državy. Poněvadž Konstantin zatím r. 1262 znepřátelil se s obnovenou říší Byzantskou, Myces uchýlil se k Řekům a vydal jim Mesembrii.

(1) Srv. *Ducange*, Familiae byzantinae.

Následky domácích těch bojů pro Bulharsko byly velmi smutné. Uhři opanovali zemi braničevskou a nepřestali se vkládati do domácích rozbrojů v Bulharsku, Řekové pošinuli své hranice od Drinopole až k samému úpatí Balkánu, uvnitř pak jednota země silně byla porušena, vnitřní pořádek nadobro otřesen. Zkrátka byl jimi připraven smutný úpadek, v němž Bulharsko tonulo po celou druhou polovici XIII. století.

FRIEDRICH GUSTAV:

O DVOU NEJSTARŠÍCH LISTINÁCH KLÁŠTERA RAJHRADSKÉHO.

První zprávy o Rajhradě, nejstarším klášteře Moravském, podávají nám dvě listiny vydané prý knížetem Českým Břetislavem I. Klášteru Rajhradskému přímo svědčí toliko druhá z nich, kdežto první vydána jest vlastně klášteru Břevnovskému a obsahuje o Rajhradě toliko zmínku.[1] Podle jedné z těchto listin, dané v Praze 18. října 1045, daroval prý kníže Břetislav I. klášteru Břevnovskému mezi jiným jakousi cellu, kterou založil ku cti apoštolů Petra a Pavla na opevněném hradě, jenž slove Rajhrad, a propůjčil jí tytéž svobody, které byly klášteru Břevnovskému uděleny knížetem Boleslavem II. Podle druhé listiny dané 20. listop. 1048 byla pak o tři léta později tato cella proměněna ve samostatný klášter, který měl býti podřízen „tam in temporalium ordinatione quam in omni disciplina et reverencia" klášteru a opatu Břevnovskému a měl požívati týchž svobod, které knížetem Boleslavem propůjčeny byly Břevnovu.

Starší historikové — Ziegelbauer, Pitter a Dobner — považovali obě listiny za pravé. Také známý topograf moravský Řehoř Volný, jenž o druhé z obou listin pojednal ve zvláštním článku,[2]

[1] [illegible]

[2] [illegible] Urkunde der Benediktinerabtei Raygern in Mähren vom Jahre 1048 [illegible] Archiv für Gesch. [illegible] Literatur u. Kunst IX. [illegible] str. 475 násl.

považoval ji za pravou, a podobně ještě Erben aspoň proti první z nich ničeho nenamítal.

Listina z roku 1045 byla prohlášena za podvrženou teprvé Palackým,[1] k jehož úsudku připojili se pak i jiní.[2] O listině z r. 1048 vyslovil se Wattenbach (arci jenom na základě zevních kriterií) že pochází teprvé z XII. století.[3] Erben v Regestech označil ji křížkem na znamení, že podle jeho názoru složena byla sice mnohem později, avšak že při jejím složení bylo užito buď nějaké starší listiny pravé nebo jiných hodnověrných zpráv. Dudík ve svých Dějinách Moravy jednou soudí, že listina ta pochází ze XII. nebo XIII. stol.,[4] jindy vyslovuje se určitěji, že byla zhotovena kolem r. 1222 nebo 1223.[5]

Ačkoliv se úsudky tyto shodují aspoň v podstatě v tom, že obě listiny jsou podvrženy, přece v určení doby jejich vzniku rozcházejí se tou měrou, že jest nutno listiny tyto podrobiti nové úvaze.

Obě listiny zachovaly se nám v domnělých originálech, které chovají se v archivu kláštera Rajhradského. Listina z roku 1045 jest mimo to zachována ještě v druhém exempláři vyhotoveném rovněž na způsob originálu, který nalézá se v archivu kláštera Břevnovského.[6]

Rajhradský exemplář listiny z r. 1045 psán jest na silném listu pergamenovém, který jest 475 *mm* široký a 292 *mm* dlouhý. Linování provedeno bylo olůvkem, a to tak, že kromě linií vedených po šířce taženo bylo po obou stranách po dvou liniích kolmých k ohraničení sloupce písma. Ku psaní použito bylo inkoustu světle hnědého, poněkud narezavělého. Písmo již na

(1) V Dějinách nár. Česk.[2] I., 1, str. 308, pozn. 306. Též v pozn. k Erbenovým Regestům na str. 624.

(2) Hirsch, Jahrbücher d. Deutschen Reiches unter Heinrich II., sv. II., str. 40, pozn. 2; Dudík, Mähr. allg. Gesch. II., str. 231, pozn. 1.

(3) Dle poznámky Dudíkovy, Gesch. d. Benediktiner-Stiftes Raygern I., (1849) str. 65. Zdá se však, že Wattenbach měl příležitost jenom velmi zběžně listinu prohlédnouti.

(4) Mähr. allg. Gesch. II., str. 244, pozn. 1.

(5) Mähr. allg. Gesch. V., str. 135.

(6) Kromě těchto domnělých originálů zachovaly se obě listiny také v opisech vsunutých v plném znění do potvrzovacích listin pozdějších panovníků českých. Tak na př. listina z r. 1045 doslovně vložena do konfirmace krále Zigmunda dané v Praze 13. září 1436; text listiny z roku 1048 vsunut do konfirmace Karla IV. dané v Praze 14. ledna r. 1351. Ale pro naše účely tyto opisy nemají žádného významu.

první pohled prozrazuje, že listina nemůže pocházeti z doby Břetislava I., neboť jest to obyčejná gotická minuskula knihová, která celým rázem svým zjevně se hlásí do XIII. století. K listině přivěšena jest na hedvábných nitích červených a žlutých okrouhlá pečeť z tmavého hnědého vosku, která má 76 *mm* v průměru. V poli jejím vyobrazen jest muž sedící na trůně oděný řasnatým rouchem, který v pravici drží kopí s korouhvičkou, levicí pak opírá se o štít s puklou, na němž spatřují se tři šikmé pruhy. Nápis, od pole pečeti oddělený kruhem, zní: + BRECIZLAVS. DEI. GRACIA. DVX. BOEMOꝶ. Způsob upevnění pečeti svědčí opět, že listina nemůže pocházeti z doby Břetislava I., neboť v XI. stol. užívá se toliko pečetí přitištěných, kdežto zvyk přivěšovati pečeti voskové objevuje se až ve XII. století. Také barvy nití k zavěšení použitých zasluhují povšimnutí. Jsou to tytéž barvy, jichž se ve XIII. stol. užívá pravidelně při papežských privilegiích a listech cum filo serico. Zevnější znaky Rajhradského exempláře listiny z r. 1045 nasvědčují tedy tomu, že mohl býti zhotoven teprvé ve XIII. století.

Břevnovský exemplář listiny z r. 1045 psán jest na silném pergamenu (339 × 503 *mm*), který linován jest jenom po šířce rylcem nebo slabě odbarvujícím olůvkem. Ku psaní užito bylo inkoustu světlehnědého — jak se zdá — téhož, jako při předešlém exempláři této listiny. Písmo psáno jest zcela určitě toutéž rukou, která psala exemplář Rajhradský. Pečeť, zhotovená ze světlehnědého vosku stejnou formou jako výše popsaná pečeť Rajhradského exempláře, jest při exempláři Břevnovském podle starého způsobu přitištěna. Ale písmo svědčí, že také tento exemplář tak, jak jest, nemůže býti starší nežli ze XIII. století, a starý způsob upevnění pečeti, který v té době již nebyl obvyklý, připouští nanejvýše domněnku, že při zhotovení listiny této použito bylo za vzor nějaké listiny starší.

Domnělý originál listiny z r. 1048 psán jest na silném, stejnoměrně zpracovaném pergamenu, který má 345 *mm* šířky a 295 délky. Linie, jejichž vzdálenost označena byla dirkami po obou stranách vypíchanými, taženy jsou jen po šířce, a sice rylcem. Písmo a pečeť prozrazují, že listina v té formě, jak se nám zachovala, nemůže pocházeti z doby knížete Břetislava I. Listina jest totiž psána minuskulou, která má nepopíratelně ráz XIII.

století. Pečeť zhotovená z tmavohnědého vosku visí na hedvábných nitích barvy žluté, jest tedy k listině upevněna způsobem v XI. stol. neobvyklým. Jest nyní sice poněkud porouchána, ale její rozměry, obraz a nápis svědčí, že byla zhotovena týmtéž pečetidlem jako pečeti při obou exemplářích listiny z r. 1045.

Pečeť tato — což ovšem platí také o pečeti obou exemplářů listiny z r. 1045 — má velice nápadnou příbuznost s pečetí knížete Boleslava II., která jest přivěšena k podvržené zakládací listině kláštera Břevnovského ze 14. ledna 993.[1] Rozměry, obraz i nápis pečeti Boleslavovy nápadně se shodují s pečetí Břetislavovou. Shoda jest tak značná, že podstatný rozdíl lze pozorovati vlastně jenom ve jménech pečetitelů; nelze tudíž pochybovati, že jedna pečeť byla vzorem druhé.[2]

Kromě této nápadné příbuznosti pečetí nacházíme v obou listinách Břetislavových ještě jinou neméně nápadnou příbuznost s listinou knížete Boleslava. V nejdůležitějších ustanoveních obou listin, která jednají o immunitách, vyskytují se totiž závažné shody slovní, jejichž prvotním zdrojem jest listina Boleslavova.

[Boleslav z r. 993:]	[Břetislav z r. 1045:]	[Břetislav z r. 1048:]
Placuit etiam et coram nobilibus terre firmiter decrevi, ut omnes homines Brevnowensis ecclesie ab omni provinciali iure seu lege	cellam in .... Raygrad ... ecclesie Brevnovensi ... dedi perpetuo possidendam cum omnimoda eiusdem celle et supradictarum villarum hominum libertate, quam serenissimus proavus meus Bolezlavs, quondam dux Boemie, ad petitionem sancti Adalberti omnibus hominibus Brevnovensis ecclesie per totam Boemiam liberaliter de-	Predictarum quippe villarum hominibus eandem pacem et quietem concedo, quam dudum attavus meus, dux * Bolezlaus, ad peticionem sancti Adalberti, episcopi Pragensis, Brevnovensi monasterio concessit,

(1) Cod. dipl. regni Boh. I., č. 375 (Erben, Reg. I., č. 78). Nedosti přesné, avšak pro porozumění našemu výkladu dostatečné vyobrazení pečeti podává Dobner ve svém faksimili listiny Boleslavovy v Annales Hageciani IV., ke str. 375.

(2) Nebylo by také nemožno, že ku zhotovení pečetí knížete Břetislava bylo použito otisku pečeti Boleslavovy. Ale poněvadž zakládací listina Boleslavova chová se v archivu Břevnovském pod sklem ve skřínce, které nelze otevříti, nebylo mi bohužel možno zjistiti, shodují-li se pečeti obou knížat do nejmenších podrobností tak, aby bylo lze se vší určitostí tvrditi, že k jejich zhotovení bylo použito téhož typáře, v němž by jenom jméno knížete bylo opraveno.

[Boleslav z r. 993:]
liberi atque exempti permaneant, non ad eos pertineat oppida edificare, non pontes renovare, non alicuius potentis persone iudicio pro qualicumque causa nisi coram suo abbate astare et omne iudicium querere, nec ipsi cogantur venatores vel aliquos nobiles terre hospicio recipere, nisi hoc fiat de bona ipsorum voluntate. Reliquum firmiter constitui et concessi, ut quicquid homines Brevnowensis monasterii per aquas tocius Bohemie sive per vias ad usum monachorum duxerint, ab omni iure et debito theloneario sint totaliter exempti, nihil omnino cuiquam persolventes.

[Břetislav z r. 1045:]
dit, sicut in privilegio ipsius vidi contineri, videlicet, ut omnes homines ecclesie Brevnovensis ab omni provinciali iure seu lege liberi ac exempti permaneant, non edificent oppida, nec pontes renovent, nullius potentis * astent iudicio * nisi coram suo abbate, nec recipiant venatores vel aliquos nobiles terre in domos suas, nisi voluntarie velint hoc facere. * Et quicquid per aquas totius Boemie sive per vias ad usum monachorum homines Brevnoveses duxerint, ab omni iure * theloneario sint totaliter exempti, nichil omnino cuiquam ratione beneficii persolventes.

[Břetislav z r. 1048:
videlicet ut universi homines ad Brevnovense monasterium per totam Boemiam et Moraviam pertinentes ab omni * lege provintiali et ab universo opere et tributo principum sint omnino liberi *.

Srovnání těchto míst ukazuje nade všecku pochybnost, že skladatel listiny Břetislavovy z r. 1045 čerpal ze zakládací listiny knížete Boleslava, a že této listiny z r. 1045 bylo pak použito za předlohu při psaní listiny z r. 1048.

Tato příbuznost se zakládací listinou Boleslavovou vyžaduje, abychom si také této listiny blíže povšimli. Listina ta zachovala se v domnělém originálu, jehož písmo zřetelně prozrazuje, že pochází teprvé ze XIII. století. Tento pozdní původ řečené listiny dosvědčuje mimo to i celá úprava zevnější, která značně upomíná na úpravu papežských privilegií XIII. století. Vliv zevní úpravy privilegií těch možno spatřovati předně v tom, že celá první řádka psána prodlouženým písmem a v ní jméno knížete význačněji psáno iniciálkami. Dále v tom, že jednotlivé odstavce vyznačeny poněkud tučnějšími začátečními písmeny. Mimo to zde nacházíme též roztažené spřežky *ct* a *st*, které jsou jednou z charakteristických známek papežských privilegií a listů s bullou přivěšenou na hedvábných nitích. Na privilegia papežská upomíná konečně i to, že k zavěšení pečeti použito bylo hedvábných nití barvy žluté a červené.

Poněkud určitější zjištění doby, kdy domnělý originál Boleslavovy zakládací listiny povstal, poskytuje nám okolnost, že jest psán toutéž rukou, která psala konfirmaci Přemysla Otakara II. danou v Praze 10. května 1255,[1] v níž jest opis listiny zakládací v plném znění vsunut. Konfirmace ta nemůže býti pravá, protože se užívá v ní nesprávného titulu: „Othacarus, dei gracia Boemorum rex, dux Austrie, marchio Morauie". Ve skutečnosti však titul královský „Boemorum rex" přikládá si Přemysl II. teprvé po svém korunování (25. pros. 1261). Správné znění titulu Přemyslova v době, do níž by konfirmace podle data náležela, jest: „Otakarus, qui et Premizl, dominus regni Boemie, dux Austrie et marchio Morauie". Titulu tohoto, jehož znění v pravých listinách pravidelně se dodržuje, užívá Přemysl Otakar II. od května 1254 do dubna 1260.

V kterých létech tato podvržená listina Přemyslova vznikla, nelze sice blíže určiti, ale sotva jest pravděpodobno, že by se to bylo stalo ještě za jeho života. Z toho pak ovšem plyne, že také domnělý originál listiny Boleslavovy, který jest psán toutéž rukou, povstal pravděpodobně teprvé v poslední čtvrtině XIII. století. A teprve v té době mohly býti napsány také obě listíny knížete Břetislava I., z nichž jedna přímo, druhá pak nepřímo souvisí s listinou Boleslavovou, jak bylo svrchu ukázáno srovnáním míst o immunitách.

Proti tomuto určení doby vzniku listin Břetislavových mohlo by se snad namítnouti, že již immunitní privilegium markraběte Moravského Přemysla dané 2. listopadu 1234 zmiňuje se o svobodách, jimiž prý kníže Břetislav klášter Rajhradský obdařil při jeho založení.[2] Avšak námitka tato padá, přihlédneme-li k obsahu. Listiny knížete Břetislava ustanovují, že poddaní

(1) Emler, Reg. II., č. 56. Na shodu rukou poukázal již Dobrovský v Litt. Magazin III., Stück, 1787, str. 174.

(2) Erben, Reg. I., č. 862 (Cod. dipl. Mor. II., č. 250): libertatem illam, qua in prima sua fundatione a progenitoribus nostris, videlicet Bolezlao et Breschizlao, famosissimis ducibus, eadem cella roborata est, renovantes. Proti pravosti privilegia Přemyslova není žádných námitek. Zachovaný originál jeho (v archivu Rajhradském) psán jest rukou notáře markraběcího Hilaria. Tutéž ruku nacházíme i v několika jiných listinách téhož markraběte vydaných v letech 1233 a 1234 jiným příjemcům: Cod. dipl. Mor. II., č. 229, 242 a 248 (Louka), 238 (Litomyšl), 251 (Johannité), 256 (Zábrdovice).

kláštera mají býti vyňati z moci úřadů krajských, a že pravomoc soudní nad nimi přísluší toliko opatovi Břevnovskému. Naproti tomu markrabě Přemysl uděluje klášteru toliko důchody z pokut soudních, kdežto pravomoc soudní zůstavuje soudům zeměpanským.[1] Poněvadž jest vyloučeno, že by se klášter byl ucházel o výsadu menší, nežli již v dřívějších dobách měl, nelze pochybovati, že r. 1234 listin Břetislavových ještě nebylo. Aspoň tolik jest jisto, že zmínka privilegia markraběcího o svobodách knížetem Břetislavem udělených nemůže se vztahovati k těm listinám tohoto knížete, které se nám zachovaly. Pro pozdější původ listin těch svědčí mimo to i ta okolnost, že skladatel listiny z r. 1048 přímo privilegia Přemyslova použil vypsav z něho doslovně závěrek obsahující výhružnou formuli. Při tom napodobil vzor svůj do té míry, že písmena posledního slova oddělil od sebe tímtéž způsobem, jako to učinil pisatel listiny markraběcí, notář Hilarius:

[Přemysl r. 1234:]	[Břetislav r. 1048:]
Contradictores huius privilegii et invasores prenominati monasterii cum Dathan et Abiron, quos terra vivos absorbuit, accipiant p-o-e-c-i-o-n-e-m.	Contradictores huius privilegii et invasores prenominate ecclesie cum Dathan et Abiron, quos terra vivos absorbuit, accipiant p-o-e-c-i-o-n-e-m.

Takto právě ono privilegium, které by se mohlo uváděti za doklad toho, že listina knížete Břetislava existovala již v první polovici XIII. století, dává nám přímý důkaz, že původ její spadá do doby pozdější a tím nepřímo podporuje svrchu podaný výklad vzniku této listiny. Nelze tudíž pochybovati, že listina Břetislavova z r. 1048 jest pouhým padělkem, který byl zhotoven teprvé v poslední čtvrtině XIII. století. Z jakých příčin byla padělána, nelze sice říci zcela určitě, ale příběhy kláštera Rajhradského v druhé polovici XIII. stol. dovolují nám na otázku tuto odpověděti aspoň pravděpodobnou domněnkou.

Nejobyčejnější pohnutkou k padělání listin byly spory o jistá práva. Dějiny kláštera Rajhradského vypravují nám v druhé polovici XIII. století o dvojím takovém sporu, při němž by se

(1) Si homines . . . . cenobii coram iudicibus nostris culpabiles inveniantur. — Die determinato eos coram iudicibus statuat, quorum interest causas et negotia marchie nostre tractare et diffinire. Cod. dipl. Mor. II., str. 278.

bylo mohlo použiti listin toho obsahu, jaký mají domnělé listiny knížete Břetislava II., zvláště listina z r. 1048.

Biskup Bruno obdržel od krále Václava I. listinou danou 11. prosince 1248 právo k vybírání desátků po celé diecési Olomoucké a jinou listinou z téhož dne právo patronátní ku klášteru Rajhradskému.[1] Naproti tomu Břevnovský opat Martin tvrdil, že právo k vybírání desátků z vesnic kláštera Rajhradského a dosazování a sesazování duchovních správců ke kostelu Rajhradskému i k jiným kostelům k němu patřícím náleží od starodávna jeho klášteru. Spor z toho vzešlý urovnán byl r. 1255 přátelskou dohodou v ten smysl, že biskup uznal právo opatovo k desátkům i právo patronátní ke klášteru Rajhradskému a jiným jeho kostelům.[2] Práva tato měla klášteru Rajhradskému zůstati i v tom případě, kdyby opat nebo jeho nástupci některou vesnici prodejem nebo směnou zcizili. Za toto uznání svých práv měl opat zaplatiti náhradou 29 talentů (hřiven), za něž biskup chtěl koupiti svému kostelu jiné statky.

O listinách, jimiž by opat právo své dokazoval, není při tomto sporu řeči; naopak v listině ze 6. listop. 1255, kterou biskup Bruno právo opata Břevnovského uznává, výslovně se uvádí, že opat a konvent dokazovali nároky své toliko svými výpověďmi.[3] Podle toho se zdá, že domnělé listiny knížete Břetislava tehdy ještě neexistovaly; neboť sotva jest pravděpodobno, že by opat byl právo své dovozoval pouhým ujišťováním ústním, kdyby byl měl již tehdy v rukou listiny, které právo to tak jasně dokazovaly. To platí zvláště o listině z r. 1048, v níž kníže o kostelu Rajhradském výslovně ustanovuje, *ut in perpetuum tam in temporalium ordinatione quam in omni disciplina et reverencia Brevnovensi subiaceat ecclesie.* Tímto nedostatkem listin vysvětluje se pak také, že opat vyhýbaje se soudnímu vyřízení sporu,[4] spokojil se s pouhou smírnou dohodou.

(1) Erben, Reg. I., č. 1218 a 1219; Cod. dipl. Mor. II., č. 128 a 129.

(2) „dictus abbas omnia iura, que a prima sui fundacione Raigradense monasterium possedit, tam in decimis omnium villarum ad ipsum spectancium, quam in iure instituendi et destituendi plebanos in parrochiis suis possideat pacifice et quiete“. Cod. dipl. Mor. III., č. 220. Emler, Reg. II., č. 73.

(3) „prout dictus abbas et conventus ipsius certis assercionibus affirmabant.“ Cod. dipl. Mor. III., str. 196.

(4) „nolens subire iudicium contenciosum“ praví o opatovi listina bisk. Brunona v před. pozn. uvedená.

Ačkoliv práva opatství Břevnovského ke klášteru Rajhradskému byla biskupem Brunonem úplně uznána, vypukl o ně za nedlouho nový spor. Obnovilť asi r. 1294 biskup Dětřich nároky svého biskupství, tvrdě, že mu přísluší dosazovati ke klášteru Rajhradskému správce duchovní, jakož i vykonávati tam jiná práva biskupská. Tehdejší opat Břevnovský Bavor hledal k uhájení svých práv pomoci u stolice papežské,[1] ale s jakým výsledkem nevíme. Spor byl urovnán někdy na začátku roku 1296, jak svědčí listina biskupa Dětřicha daná v Modřicích 27. ledna toho roku.[2] Biskup vzdal se nároků na dosazování proboštů v Rajhradě a uznal, že právo to neobmezeně vykonávati náleží opatům Břevnovským, jimž klášter Rajhradský má zůstati ve všem podřízen. Za to vyhradil si biskup právo dosazovati převora, jemuž příslušela správa duchovní nad proboštem, mnichy i lidem, a opatovi zůstalo toliko právo presentace k této hodnosti. Mimo to vyhradil si biskup právo visitační, iurisdikci v záležitostech církevních a některá práva jiná.

Jakým způsobem obě strany při tomto sporu právo své prokazovaly, není nikde řečeno určitě. Ale podle slov listiny biskupovy „abbas ... ea (sc. iura) se et predecessores suos a tempore, quo non exstat memoria, possedisse et prescripsisse asserens allegabat"[3] lze souditi, že opat dokazoval tentokráte právo své listinami. A to nemohly podle našeho vědomí býti listiny jiné nežli právě obě listiny knížete Břetislava z let 1045 a 1048. Poněvadž pak svrchu bylo dokázáno, že listiny ty mohly povstati teprvé v druhé polovici XIII. století, lze vysloviti domněnku, že byly zhotoveny teprvé v době tohoto druhého sporu opatství Břevnovského s biskupem Olomouckým.

---

(1) To vysvítá ze zprávy, kterou zachoval Piter ve svém Monasticon (rkp. archivu Rajhradského). Piter praví tam, že v jakémsi soupise „impensarum tempore Bavari" našel následující poznámku: „Cum episcopo Moraviae litigantes pro mon. Rayhrad. venientes de curia Romana, et ibi stando duabus vicibus, expendimus centum marcas". Viz Dudík, Gesch. d. Benediktiner-Stiftes Raygern I., str. 250 pozn. 50.

(2) Cod. dipl. Mor. V., č. 43. — Emler, Reg. II., str. 732, č. 1709.

(3) „allegare" znamená mezi jiným též „aferre aliquid probandi vel excusandi gratia"; viz Forcellini, Totius latinitatis lexicon.

JOSEF PEKAŘ:

O SPRÁVNÍM ROZDĚLENÍ ZEMĚ ČESKÉ DO POLOVICE 13. STOLETÍ.

Nechtěl jsem původně napsati článek o rozdělení krajském v starých Čechách, nýbrž o povaze a proměnách krajské ústavy u nás od počátku do 14. st. To, co mělo býti jen úvodem k thematu vlastnímu, vyrostlo mi na dosti obšírnou stať zvláštní a zabralo cele čas k dohotovení příspěvku zbývající. Thema pak původní zvolil jsem proto, že zdálo se mi zvlášť vhodným příspěvkem do jubilejního sborníku Gollova: ono mělo ukázati, jak proměny naší ústavy krajské jsou v důležitých směrech takřka odleskem analogického vývoje v říši a jak na rozdíl od říše silná moc královská dovedla vývoj ten udržeti v mezích náležitých. Thema zdálo se mi vhodným proto, že by vhodně illustrovalo jednu z vynikajících stránek Gollova vlivu na naši historiografii. Hlavní díla našeho dějepisectví od let dvacátých 19. st. stojí vědomě anebo bezděky v okruhu utkvělé myšlénky o zásadním rozdílu mezi společností a právem světa slovanského na jedné a světa germánského na druhé straně, a byla by to nemálo vděčná práce, odhaliti ve všech směrech vliv a konsekvence této představy, k jejímž tvůrcům náleží Herder a již v pevný systém vybudovala škola romantická. Goll, jako professor všeobecných dějin, jenž mnoho pozornosti věnoval německým a románským poměrům vnitřním, nezanedbávaje zcela českých, měl mnoho příležitosti ukazovati na analogie a shody mezi vývojem věcí na západě a u nás; a v před-

náškách a kritických poznámkách jeho vstupovaly v popředí na místo slovanských nebo domněle slovanských parallel parallely západní — to pak ve spojení s kritickým smyslem jeho nejvíce přispělo k poznání o jednostrannosti, či ještě lépo řečeno, nesprávnosti vůdčího názoru staršího a vedlo žáky jeho na cesty nové, k reálnějšímu a správnějšímu výkladu naší minulosti. Ostatek i studie o vnějším rámci naší staré krajské ústavy, o počtu a jménu krajů, s kterou spokojiti se musím, stojí mnoho pod vlivem jednak starého, jednak nového nazírání na postavení Čechů mezi západem a východem; bude se tedy i se stanoviska mnou vyloženého k jubileu Gollovu hoditi.

I.

(Přehled dosavadních názorů o starém správním rozdělení země České.)

První formulace, jak to často bývá, byly poměrně nejbližší pravdě. Roku 1832 vydal Václav Alexandr *Maciejowski* ve Varšavě prvý díl své *Historya prawodawstw słowiańskich:* v něm rozeznával správní rozdělení státního území v *země* (terrae, provinciae, palatinatus), zejména u Čechů a u Poláků od rozdělení v *župy* u Slovanů zakarpatských (a prý i polabských), odmítaje „pokoutná svědectví", že by i v Čechách byly županie.[1] V Čechách samotných před Maciejowskim jen dvě práce dotýkaly se této otázky; z nich jedna, jež zaslouží pozornosti, pocházející z péra *Palackého* (náleží do r. 1831, tedy do doby jeho přípravných studií k Dějinám), nemá rovněž tušení o župách v Čechách, řešíc danou otázku slovy: „Čechy byly ve 13. a 14. století rozděleny ne jako nyní v 16, ale ve 24, a v nejstarších časích ještě ve více krajů (provinciae). Jména těch čtyrmecítma krajův byla . . . Meze krajův těchto nyní dostatečně určiti nelze, ani způsobyouřadní, kterýmižto zpravováni byli.[2]" Na jiném místě poznamenal Palacký, že určitější úsudek umožní teprv úplný diplomatář z dob Přemyslovců.[3])

(1) L. c. (prvé vydání), str. 58 až 59, 105. Polemika Maciejowského týká se *Naruszewicze* (IV, 350; VI, 99, 102); snad i *Dobnera* a *Durycha* (srv. díl III., str. 117).

(2) *Pomůcka ku poznání řádův zemských království Českého v druhé polovici XIII. století* (4. Ouřadové krajští) v Čas. Čes. Museum, V (1831), str. 309, otištěno v Radhostu, II., 106; v Spisech drobných II., 61.

(3) Srv. Jahrbücher des böhm. Museums, II., (1831), str. 442. Je to

Ale již v třetím díle své právní historie, vyšlém r. 1835 (str. 116) ohlašuje Maciejowski, že nově objevené prameny, jako úřední akta sebraná pp. Bočkem a Palackým, jej přesvědčily, že *také Čechy dělily se prvotně v župy*, a téhož r. 1835 opravil Palacký své řešení z r. 1831 v duchu „nově objevených pramenů". Zmínil se poprvé o „řádech hradských" či „oustavě hradové (Castellanei-Verfassung)" v Čechách, klada trvání její od šedé dávnověkosti do konce panování Karla IV. a podstatu její vykládaje slovy, že „celá země česká rozdělena byla na kraje (provincias, districtus), kteréžto v politickém ohledu jmenováno *župy*, v ohledu pak soudním *popravy*. V každé župě byl jeden hlavní hrad knížecí, na kterémžto župan sídlil a vedle něho ouřady té župy (komora, cúda)." Dokladem k tomu citoval Palacký listinu z 11. stol. v Bočkově diplomatáři moravském, zmiňující se o darování důchodů hradských „in supa Olomutici" kostelu sv. Petra v Olomouci od — Svatopluka Velkomoravského a listinu z r. 1312, mluvící o „officium supae Cadanensis". Hojnější, vykládal, jsou doklady o županech v Čechách z let 1187—1229.

Tak bylo šťastně dokázáno, že v Čechách a na Moravě, „*tak jako v jiných zemích slovanských*", byla praslovanská organisace župní, ač Maciejowski byl dalek toho viděti v župách nějaké charakteristikon specificky slovanské státní organisace. Víme dnes bezpečně, že jediný plný doklad nového učení byl drzým padělkem Bočkovým a můžeme zároveň pozorovati, s jak jemným porozuměním pracoval falsátor přímo do rukou historikům.[1] Pa-

redakční poznámka k článku *Wolfganga Kropfa, Die älteste Eintheilung des Landes Böhmen* (ibidem str. 442 až 466), který podle dotčené noticky Palackého je založen na názorech Pelclových, doplněných Dobrovským. Kropf dělí Čechy v území Chorvatů (t. j. Kosmovo Slavníkovsko, v němž rozeznává 15 provincií — všude s řadou dokladů, nezřídka naivně omylných, z 10. až 18. st. — hned prvé dva kraje slují Poděbradský a Kostecký či Bydžovský), v území Srbů (t. j. Čechů a ostatních kmenů ze zakládací listiny praž. biskupství, kmeny slezské v to počítaje; celkem as 20 krajů či kmenů) a v území Vendů (není pověděno ani slova o sídlech nebo krajích jejich). Srv. Čas. Čes. Museum, 1835, str. 442—43.

(1) Maciejowski zpraven byl z Prahy o obou hlavních dokladech nejspíše dříve než Bočkův diplomatář vyšel tiskem. Srv. str. 11 třetího dílu jeho Historye se str. 118. — Dokladu z r. 1808 v *Thamově „Okusu českoněmeckého právn. slovníku"* (Zupa f., zupania, Gau, Landstrich), na nějž r. 1888 *Jar. Čelakovský* upozornil (ČČM., str. 476), Palacký neznal; pozorné probrání naší historické literatury v 2. pol. 18. st. nepochybně objeví nám Thamovo zřídlo v učené kombinaci zcela podobné té, z níž vyšel Boček, dopou-

lacký počal hned „comites" a „castellanos" našich pramenů 12. až 13. st., jež dříve zval kmety krajskými, zváti župany; vyčetl 35 žup v Čechách od st. 11. až do polovice 13. („později jmenují se ještě Oupsko, Domažlicko, Kadaňsko, Klatovsko, Policko, Trutnovsko a n. j."), a poukázal na soupis dekanátů českých z r. 1384 (vlastně desátku papežského z pražské diecése) tištěný v Balbínových Miscellaneích (lib. V,, p. 9—37), jehož starší rukopis z polovice 14. st. podařilo se mu najíti. Srovnání sedmi dekanátů archidiakonátu Bechynského vedlo autora k myšlénce, že staré župy kryjí se s dekanáty 14. st. a že tím způsobem lze identifikovati zaniklé župy, jež dekanátům předaly svá původní jména (Havransko, Kamenecko). Zároveň však konstatuje Palacký, že v správním rozdělení země téměř každého věku něco se měnilo, že rozdělení politické se s církevním nebo berním a lenním nekrylo (ačkoli často také krylo), že zejména dohad o shodě žup s dekanáty nelze přijmouti asi bez četných výminek — vedle 56 dekanátů 14. st. možno přijmouti asi *40* žup v Čechách starodávných. Ku konci otiskuje Palacký dva seznamy českých krajů z počátku 15. století; podle prvého bylo v Čechách 13 krajů (jmenováno jich je vlastně 24); podle druhého 12.[1]

Další práce Palackého o dané otázce nejsou než rozvedením těchto myšlének. V *Geschichte von Böhmen*, díle prvním (z roku 1836, str. 174) je již řeč o „*Županei- oder Castellaneiverfassung*" (v díle druhém str. 18. jen „Župenverfassung"); o krajích, v něž se země dělila, se dí, že sluly slovansky župy, v čele jejich stál župan. Politické a vojenské rozdělení země („in grössere innere Provinzen") bylo patrně jiné než církevní; toto poslední známe z podrobného popisu, jenž však není starší než z 2. pol. 13. stol. V celku lze s pomocí rozdělení v dekanáty, ale s vyloučením novotvarů přijmouti pro dobu do r. 1253 *42* žup. Župy tyto se krátce vyčítají, ale nikoliv bez výslovných pochybností o správnosti dohadu a bez patrných omylů.[2] V *českém* zpracování prvého dílu

štěje se svého padělku. Palacký byl, jakož nepochybno, k župám sveden jen nebo především padělkem Bočkovým.

(1) *Pomůcky ku poznání staročeského práva i řádu soudního* v Čas. Čes. Museum, 1835, str. 406 sq. a 442 sq. (Radhost II., 152 sq. 168 sq.; Spisy drobné, II., 95 sq. a 107 sq.)

(2) *Geschichte von Böhmen*, II., 1, 21—23. Pod č. 19 uvádí se i župa Turnovská, kde prý byla nejspíš cúda, zatím co kastelláni sídlili na Hr. Skále!

Dějin národu českého (z r. 1848) je partie tato podstatně *změněna* (vzpomeňme tu, že do konce let čtyřicátých náleží Palackého úsilovné studium historické topografie české). S myšlénkou o rozdělení *dvojím*, jednak ve větší *provincie* čili *oukrají*, jednak v menší *župy*, se zde znovu setkáváme, ale tvrzení, že karolinský soupis dekanátů českých původem svým sahá jen do 2. pol. 13. st., je *vynecháno* a dotčený soupis položen za *základ* pro vyložení hranic starých provincií a žup, a to tak, že „provincie" stotožňuje se s archidiakonátem, župa pak s dekanátem. Na str. 241—250 vyčítají se potom všechny dekanáty soupisu z 14. st. *jako starodávné župy* (kde staré prameny o župě na př. turnovské, třebenické, žlutické atd. ničeho nevědí, poznamenává Palacký, že staré úřady upadly v zapomenutí nebo že o nich nic se neví), s tou jedinou výjimkou, že dekanáty polický a lanškrounský spojeny jsou v jedinou župu litomyšlskou. Tak dospívá Palacký k počtu 55 žup v 10 krajích (archidiakonátech) — jak si představuje poměr žup ke krajům, jejichž součástky župy tvoří, není jasno.

V přílohách k tomuto prvému svazku svých „Dějin" shrnul Palacký výsledky své rozsáhlé několikaleté práce o české topografii doby předhusitské. Seznamuje podrobně nejprve s rozdělením církevním z let 1344—1350 podle jednotlivých archidiakonátů a dekanátů (vyčítaje fary každého dekanátu). Na to následuje část nejcennější: výčet krajů českých (názvu župa zde Palacký neužívá) podle *pramenů původních*, t. j. listin a kronik 11—13. st. a to jak jednotlivých osad v krajích tak úřednictva krajského. Takto zjištěných krajů je i s Kladskem *36*.

Na kolísání Palackého, jehož nejvýznačnějším dokumentem je dvojí řešení z r. 1848, jednou vyčítající 55 žup, podruhé jen 36 a jehož stopy patrny jsou ve všech jeho projevech problému se týkajících, vidíme, jak nesnadnou jevila se otázka právě tomu, kdo, jako Palacký, mnoho času a píle řešení jejímu věnoval. Historik ovšem musí dáti přednost výkladu druhému (v Přílohách), založenému na poměrně bezpečném základě, kdežto pro výklad prvý, promítající prostě dekanáty 14. st. do st. 12., nemohl Palacký sám najíti ospravedlnění jen trochu postačující. *Herm. Jireček*, jenž r. 1856 k otázce rozdělení země v době nejstarší se

vrátil,[1] držel se rovněž pramenů původních, nikoliv pak dekanátní theorie. Práce jeho podává vlastně historickou geografii a topografii země české podle jednotlivých krajů, jejichž hradům, osadám a tu a tam i hranicím je věnována zvláštní pozornost; celek má poskytnouti jakousi pomůcku k poznání osídlení event. kolonisace země české do r. 1200. Jireček celkem vyčítá *36* žup, tedy stejný počet jako Palacký, ale oba badatelé shodují se vlastně jen v určení 29 žup: Jireček nezná 7 krajů registrovaných Palackým (Želivsko či Řečicko, Kamenecko či Bělsko, Oustsko, Kadaňsko, Stříbrsko či Teplsko, Domažlicko, Klatovsko), uváděje místo nich 7 jiných: Úřetovsko, Vitorazsko, Mežsko, Chebsko, župu lemúzskou, železnickou a miletínskou. Nepočítáme-li Chebska a Vitorazska, rozmnožuje Jireček počet „žup" o pět; jeho minus proti Palackému o 7 žup vysvětluje se některým dílem tou okolností, že Jireček obírá se dobou pouze do r. 1200. Samý pojem župy chápe konečně Jireček jinak: župa je mu „tolik co *plémě*, čeleď, rod",[2] mající vlastního knížete či vojvodu či župana (= dux, regulus). Vlastní doba župní končí se již v 2. pol. 10. st., kdy na místo samostatných župních starostů vstupují úředníci knížecí.

Za takového stavu věcí podnikl *V. V. Tomek* r. 1858—59 „nové podrobné přezkoumání" naší otázky.[3] Vyšel od zásady, že výčet žup, zakládající se pouze na zmínkách v listinách jen nahodile zachovaných, musí býti neouplný a že soupis dekanátů z 14. st. hodí se „za dobrý základ" k vyzkoumání někdejších žup (s důvody seznámíme se níže). Prvé zprávy o děkanech v Čechách náleží sice teprv do doby Přemysla Otakara II., ale je *možné*, že zřízení dekanátů náleží již do r. 1143, kdy kardinál Guido přebýval v Čechách. Dekanátní rozdělení sahá *tedy* původem svým do doby, kdy zřízení župní trvalo v plné své síle; v každé župě byl patrně ustanoven jeden děkan. Proměny v rozdělení země mezi 14. a

(1) Památky archaeologické a místopisné, II., pokračování od str. 25 až 266 pod tituly territoriálních skupin župních (*Župy Čech jihovýchodních* a pod.).

(2) R. 1837 pomýšlel *Palacký* na možnost, že župa je totéž co německá *marka*, t. j. nedědina, půda neokkupovaná, nevzdělaná. Srv. jeho *Právo staroslovanské* v Č. Č. M., 1837 a v Přílohách k I. dílu Dějin, str. 334 (3. vyd.).

(3) *O starém rozdělení Čech na župy a pozdějším na kraje.* Čas. Čes. Mus. 1858—59.

12. st. sice se staly, ale soupis dekanátů, slibuje autor, obstojí při dané otázce před historickou kritikou lépe než některé starší prameny. Tomek odmítá zároveň hypothesu Palackého o oukrajích, shodujících se s archidiakonáty, ale „jen pro jméno a na zdař bůh" chce přece seskupiti svůj popis starých žup podle desíti celků archidiakonátních.

Pak následuje podrobný popis hranic starých žup *na základě soupisu dekanátů z doby Arnošta z Pardubic.*[1] Methoda, jíž Tomek užívá, aby oprávněnost své these dovodil, je zcela nepřípustná; existenci jednotlivých žup, o nichž není nejmenší zprávy, hledí autor podepříti všemožnými dohady,[2] hlavní však je, že přijímá nebo zamítá data původních pramenů, t. j. listin 11—13. stol., o rozsahu jednotlivých krajů podle toho, pokud tato data s jeho theorií se shodují čili nic; jeho východiskem, jeho normou pravdy je *předpojatý domysl* o shodě žup s dekanáty v 12. st. a tomuto domyslu musí ustoupiti sebe určitější svědectví starých dokumentů: jemu k vůli musí vzniknouti župy i tam, kde ani o jejich jménu ani hranicích a osadách není nejmenší zmínky (župa Brandýská a j.). Tak dospívá Tomek k podivnému soudu, že listiny (na př. kláštera svatojirského) jsou „zcela neužitečné" v řešení otázky o hranicích žup, a celá jeho práce není než v podstatě odmítavá kritika původních pramenů se stanoviska předpojatého dohadu. Při tom užívá Tomek materiálu listinného ze st. 13. i 14. stejným způsobem, jako listin st. 12., zapomínaje, že vyšel od otázky, zda župy *st. 12.* shodují se s pozdějšími dekanáty. V celku dospěl Tomek k 51 župám, nepočítáme-li Vitorazska, k *50*; rozdíl proti 56 dekanátům 14. st. vysvětluje se tím, že Tomek spojil (stejně jako Palacký) dekanát Polický a Lanškrounský v jednu župu Litomyšlskou; dekanát Německobrodský spojil s Čáslavským v župu Čáslavskou, Třebenický s Litoměřickem, Ústský s Bilínskem, Jablonský s Mělnickem a vynechal dekanát Broumovský, teprv v 13. st. kolonisovaný. Slovo „comes" překládal Tomek v Pramenech dějin českých důsledně slovem „župan"; o krajích měl za to, jak již

(1) Tomek jej vydal později (r. 1873) v Učené Společnosti pod názvem: *Registra decimarum papalium.* Doplňky Palackého viz v Přílohách k dílu 1. Dějin.

(2) Srv. na př., jak na str. 235 (r. 1858) dospívá k předpokladu župy řipské nebo s. 184 (1859) župy železnické, ibid. župy úpské (jde přece o 12. st.), bydžovské a kostelecké (str. 339 r. 1858).

Za Brandla odpověděl *H. Jireček* (tamtéž, str. 321 sq: *Ještě slovo o výrazech „župa" a „župan"*), dosti podrážděně — ukazuje zejména, že slovo župan je u Slovanů, a to i polských a pomořanských, rozšířeno více, než má za to Šembera a vykládá význam slova župa u Jihoslovanů.[1] Nepopírá, že v dokladu z r. 1312 „suppa" znamená „úřad" — ale frási lze přece přeložiti „župní úřad kadaňský", i je možno předpokládati, že slova župa užívalo se v Čechách i dříve.

To byly ovšem již slabé argumenty, jež přesvědčovaly jen stranníky. *Aug. Sedláček*, jenž r. 1876 v Čas. Čes. Musea uveřejnil podrobnou studii o *Rozdělení Čech na kraje za času panování rodu Lucemburského* (str. 140 a 346 sq.), založenou zejména na podrobném probrání desk dvorských, neužil nikde, ač si všímal i starších poměrů, slova župa; jemu Čechy dělí se patrně od počátku v kraje a není mu tudy jako Tomkovi třeba předpokládati, že po úpadku ústavy župní byly Čechy znovu rozděleny v kraje. Sedláček vyšel od 13 event. 24 krajů seznamu z poč. 15. st., již Palackým r. 1835 dotčeného, bera za základ města, jež označena jsou za provolací místa statků odumřelých. Takovýchto provolacích okresů zjistil v Čechách celkem 37.[2] V druhé polovici 14. st. bychom u tohoto rozdělení nejspíše mohli předpokládati shodu s rozdělením církevním v dekanáty, ale z práce Sedláčkovy je zřejmo, jak značné rozdíly mezi oběma organisacemi vskutku byly, ovšem zároveň, jak nejasná byla u kompetentních úřadů znalost hranic a příslušenství jednotlivých provolacích okresů a jak lišilo se i berní rozdělení od soudního.[3] S domněnkou Sedláčkovou, že provolacích okresů

(1) Srv. nejnověji spojené doklady v Jirečkově *Prove* (1904); mezi doklady z Čech je i Jirečkovi župa jen „officium".

(2) K těmto datům o krajích v 13.—14. st. třeba dodati, že *Tomek* v Dějepisu Prahy, I., 336, počítá za Václava II. v Čechách krajů se soudy sotva 29. V Právníku 1878, str. 49 (v článku „O soudní pravomocnosti panovníka a jeho úředníků nad církevními korporacemi a královskými městy v Čechách") vyčetl *J. Čelakovský* na základě 2. dílu Regest jen asi 16 krajů, v nichž uvádějí se beneficiarii provinciarum (bez Kladska a Loketska) a 7 krajů, v nichž se nepřipomínají úřady. Srv. i níže zprávy o práci Sedláčkově v Ot. Slovn. Nauč. Seznam krajů berničných z doby Václava IV. vydal *J. Emler* v Berneregister des Pilsner Kreises vom 1379 (Pojedn. uč. Spol., r. 1876, str. V.—VI.), příspěvek k tomu i *Tadra* ve Věstníku Akademie, r. 1899 (Zlomky drkolenské). Srv. i *Jirečkovo* Slovanské právo, III., 6 a poznámky *Riegrovy*, Zřízení krajské, I., str. 6—7.

(3) K tomu srovnej, že i jednotlivé soupisy rozdělení dekanát-

městských lze užiti za pomůcku k stanovení krajů doby lucemburské i starší, nelze ovšem souhlasiti (srv. zejména výklady *Riegrovy v Zřízení krajském* I., str. 8—9 a *Čelakovského* v Právníku, 1878, str. 50). Mnohem důležitější je však pro kontroversu z let sedmdesátých článek Sedláčkův *Gedanken über den Ursprung des böhmisch-mährischen Adels* (ve Věstníku učené Spol. z r. 1890, str. 229 sq.), kde autor v krátkém, ale bystrém a přesvědčivém výkladu dotkl se významu terminů „suppa" a „suppanus", vyskytajícího se v poměrně nemnohých listech českých st. 13—14. Pojem prvý není zcela jasný, ale jisto je, uzavírá Sedláček, že *neznamená území* (kraje, provincie) ani vlastnictví neb panství, nýbrž právo k jistým regaliím v kraji.[1] Župan znamená v Čechách v 13. st. patrně úředníka krajským neb dvorským beneficiem vůbec nadaného (beneficiarii našich listin 12.—14. st.; tak již *Brandl* v Glossáři, srv. 392); v zemích sousedních má slovo to význam jiný.

Do konce let osmdesátých a počátku devadesátých náležejí dvě práce české velkých cílů, jež otázky naší dotknouti se musily. Je to jednak *B. Riegrovo Zřízení krajské v Čechách* (díl I. z r. 1888 až 1894), jež v úvodu, kde se thematu našeho letmo dotýká, celkem přiklonilo se k názoru Tomkovu (v tom hlavně, že rozeznává hradovou [= župní] ústavu od krajské a této dává vznikati teprv v 13. st.; nejistoty názvu „žup" je si autor dobře vědom), jednak *J. Čelakovského České dějiny právní* v Ottově Slovníku Naučném (díl VI., „Čechy" z r. 1893). Čelakovský hlavních bodů sporu se dotýká jen nepřímo; stojí vlastně na župním stanovisku v duchu Jirečkově; co počtu „žup" se týče, kloní se také k Jirečkovi („počet ten blížil se spíše počtu pozdějších krajů nežli počtu starých žup — t. j. žup z doby praslovanské, dohromady podle Čelakovského tvořících kmen — a dekanátů"). Župy podle Čelakovského byly částky kmenů až do 10. st.; hradské obvody (lat. provinciae) „sluly nejspíše krajem, snad i župou, arci v pozměněném smyslu slova". O zřízení krajském praví Čelakovský později, mluvě o době střední (str. 510), že vyvinulo se ve starší době na podkladě zřízení hradského.

ního neshodují se mezi sebou; tak dekanát Kolínský je v jednotlivých rukopisech připojen dílem ke Kouřimi, dílem k Čáslavi (*Kalousek*, Výklad k histor. mapě, str. 16).

(1) Velmi vítaným dokladem byl Sedláčkovi český list z 15. st. zmíněný *J. Čelakovským* v Čas. Čes. Mus. 1888, str. 476, v němž „officium suppe" přeloženo: úřad *komorní*.

Současně s prací Čelakovského vyšel v Ottově Slovníku Naučném (VI., 249—252) příspěvek *Sedláčkův* o *Rozdělení kmenovém a krajském v Čechách*. Je to spíš řada poznámek a krátkých úvah, ale vesměs velké ceny. Víme již, že Sedláček žup nezná a kraje v Čechách postihuje od starodávna: toto mínění své spojuje zde s Palackého dohadem o oukrajích, jež jeví se mu vhodným základem pro řešení hlavních záhad. Nejzajímavější jsou pádné důvody jeho proti dekanátní theorii, pozoruhodné také poznámky (zejména pro výklad „provincií" pozdějších), že krajem nerozumí prameny vždy totéž, nýbrž jednou větší, jindy menší territorium: krajů cúdních bylo mnohem více než krajů podle berně nebo podle kmetů krajských, menší kraje soudní patřily k jednomu většímu kraji, jiné kraje ve všech směrech zachovávají celkem touž velikost a pod. Připojená tabulka pateronásobného rozličného dělení země v kraje z poč. 15. st. znázorňuje dobře směr i váhu Sedláčkových výkladů. Se statí touto souvisí pojednání Sedláčkovo v Čas. M. Mor. r. 1891 (str. 18, 118, 196 a 298 sq.) *O starodávném rozdělení Moravy na kraje*, jež sice především Moravě je věnováno, ale v hojných exkursech a zejména v úvodu rozvádí a příklady doprovází myšlénky v Slovníku Naučném vyložené. Hlavní zásada je, že kraje, jak je nacházíme v 14. a 15. století, „byly takovými *již ode dávna* a že se jen vnitřní jich organisace měnila", konečně také, že menší kraj druhdy k většímu byl připojován, netratě svého jména; důležité jsou ovšem i výklady Sedláčkovy o správě krajské.

Práce Sedláčkovy bohužel nedošly u všech pozdějších badatelů pozornosti, jíž zasluhovaly — u Lipperta a Bachmanna není stopy znalosti jejich, a *Kalousek*, vydávaje r. 1894 svůj *Výklad k historické mapě Čech*, se o nich nezmínil. Dobře je za to znal, ač nestejně užil r. 1895 *A. N. Jasinskij* v práci své z r. 1895[1] o úpadku krajského zřízení v Čechách. Jasinskij vůbec plně ovládá literaturu otázky, a již na základě toho pochopíme, že nestojí na stanovisku Tomkově nebo Kalouskově. Theorie dekanátní nepřijímá (věnuje jí zvláštní přílohu na str. 183—190), užívaje k tomu jednak argumentů Sedláčkových, jednak odmítaje nesprávnou methodu

(1) *Padenie zemskago stroja v češskom gosudarstvě* (10—13 vv.). Kijev.

Tomkovu: jak prameny původní, tak samy faktické resultáty Tomkovy viní ji z omylu, a Kalouskův článek nedokazuje toho, co dokázati chce. Jasinskij z několika dokladů 12.—13. st. uzavírá, že slovo „provincia" má v pramenech význam nestejný a kombinací jednoho argumentu Sedláčkova s pozorováním vlastním dospívá k resultátu, že „oblastí", tedy krajů, bylo v Čechách poměrně málo, asi 15, jež kryly se patrně s územím starých kmenů. Territoria tato rozpadala se však v menší hradní území a odtud si vysvětlíme rozličnost významu slova „provincia": ne všude prý, kde byli na hradě krajském kastelláni, byli i sudí nebo vladaři; kastelánií bylo asi více, na některých hradech byli vladaři (villici), ne však kastelláni; některé soudní obvody byly pouze pododdělení soudů většího territoria — krátce rozdělení na villikace a cúdy a i lovčí úřady nekrylo se zcela s rozdělením na kastellánie. Soudních míst a villikací bylo méně, asi tolik, kolik bylo starých plemenných oblastí, kastellánie zakládal kníže ve větším počtu, patrně aby rozdrobil původní kmenové svazy; úřad kastellána byl určen pouze pro správu politickou. Žup v Čechách nebylo — Jasinskij to nedokazuje argumenty Šemberovými, nýbrž takto: žup nebylo, protože župani (t. j. comites) nebyli krajskými představenými; tito sluli praefekty, pak kastellány, zcela výminkou comites. Župan znamenalo dvorského a krajského úředníka vůbec . . . Co v těchto výkladech je dobrého a co zmatečného, poznáme níže.

R. 1896 obírá se otázkou *Jul. Lippert* v prvním dílu své *Socialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit* — staví-li se předem na pochybené stanovisko dekanátní theorie, sluší to tuším především přičísti neznalosti výkladů Sedláčkových.[1] Nesmíme ovšem

(1) Tato neznalost mstí se zejména na starším článku *Lippertově „Ueber den historischen Werth der Bezeichnungen „župan" und „župa" in der böhm. Geschichtschreibung"* (Mittheilungen des Vereines f. d. Gesch. d. Deutschen in Böhmen, roč. 31, 1893, str. 223 sq.) Kdyby Lippert byl znal Sedláčkovu stať ve Věstníku, nebyl by tento článek asi vůbec napsán. Slovo „suppa" chce tu Lippert vyložiti nemožným „dominium"; o županech vyslovuje domněnku, že byli starosty zádružními („Familienvorstand der alten Hausgenossenschaftsfamilie;" Kosmovi „natu maiores", „seniores") — Lippertovi, jak známo, je tato předpokládaná „Hausgenossenschaft" jednou z důležitých složek jeho sociálně-historické konstrukce. Co přehlédl Lippert, toho užil obratně *A. P. ryt. Šlechta ze Všehrd* v stati své *„Ursprung und Bedeutung der historischen Bezeichnungen župa und župan"* (tamtéž, roč. 32., str. 1—17, 140—157). Práce tato, ostatek zajímavá, není v podstatě než rozvedením myšlének Sedláčkových (a diplomatickým od-

zapomínati, že v něm dostává se k slovu blíženec Jirečkův, dedukující svůj obraz sociálního bytu starých Čech v podstatě z všeobecných předpokladů domněnek sociologických, třebas že vládne novými prostředky a pomůckami pracovními, jež mu poskytlo jeho porozumění pro vývoj hospodářský a kulturní vůbec. Slova župa neužívá, ale ono tají se patrně v pojmu jeho „Gau“ — „Gaueintheilung, welche der späteren Kreiseintheilung vorangieng“ (str. 28) — ono patrno z názoru, že „Gaue“ byly menší jednotky, jež znenáhla spojovaly se ve větší celky a zejména z názoru, že ony představují territoria předpokládaných fratrií, „bratstev“, ovšem i territoria kmenová. Lippert nejde sice tak daleko jako Tomek, aby z dekanátů 14. st. vyráběl (až na několik výminek) župy 12. st.: chce užiti seznamu jen jako „dobrého vodítka“, a to především se zřetelem k rozdílu kolonisace země v 14. a 12. st. Myšlénka tato není sice nová; důležitosti její byli si poněkud vědomi všichni, kdož se otázkou obírali, ale Lippert právem klade na ni důraz zvláštní. Jako hluboký pomezní hvozd byl „markou“ zemskou, tak dělily hraniční hvozdy sídla kmenů; zbytků těchto hranic nebo listinných zpráv o nich lze užiti k vyhledání původních „gauů“. Lippert probírá podrobně se stanoviska vyloženého území kmenů českých se zvláštním zřetelem k Tomkovu výčtu žup; často dospívá k výsledkům, jakož přirozeno, neurčitým nebo ani nechce pronésti určitého soudu: tak pozorujeme, že za staré župy nepokládá (na rozdíl od Tomka) Domažlicko, Kadaňsko, ale brzo musíme sklamáni konstatovati, že jeho výčet žup je vlastně zase

mítnutím části názorů Lippertových). Slovo „župa“ v 14. st. — tak dovozuje Šlechta — znamená správu úřadu komorního v kraji a dále i zboží k tomu úřadu příslušící; s tím souvisí nepochybně v Slezsku a Polsku význam její jako celní nebo výběrčí budky, sběrny komorní. Šlechta probírá dále pozorně listiny, v nichž v Čechách vyskytuje se termin župana, opakuje po Sedláčkovi, že župané jsou zeměpanští úředníci, lat. *beneficiarii* a dospívá konečně k myšlénce, která se čtenáři Sedláčkovy studie namítá sama sebou, že župa znamená v určitých případech *beneficium*, t. j. úřad neb i statek komorní lénem propůjčený. Šlechta dotýká se v zajímavých poznámkách dědičnosti těchto lénem propůjčených úřadů v Čechách; zcela zbytečně však při tom navazuje na lichou hypothesu Lippertovu o náčelnících rodových, rozváděje ji ještě v dodatku, jenž jedná především o filologickém významu slova (tu se stýká zase s domněnkami Jirečkovými o župě jako kmenové obci). Výklad župy jako názvu territoria ovšem odmítá. — Poněvadž mi tu nejde naprosto o otázku županů v celé šíři její, nezmiňuji se o výkladech *Peiskrových* ani o nejnovějších theoriích *Stiebrových* (*Das österr. Landrecht* z r. 1905).

výčet dekanátů ze 14. st., že Lippert někde dekanátům odpovídající župy předpokládá již pro dobu předhistorickou (na př. Řipsko, Meziříčsko, Brandýs n. L.). Celkový výsledek jeho pevným číslem je nesnadno udati, vyčítá asi 48 území, z nichž 9 za staré kraje nepokládá, v jednom případě nechává otázku stáří nerozhodnutu. Celkem tedy dospívá asi k 38—39 „gauům" (bez Vitorazska a ovšem i Chebska, ale s Kladskem; se Záhvozdím byl by počet 39—40).

Po Lippertovi přišel *J. Vacek*, jenž krátce, ale způsobem pozoruhodným vyložil své mínění o sporné otázce.[1] Vacek nezná žup; pro slovo „provincia" volí, jako kdysi Maciejowski a jednou Sedláček, po mém soudu vhodný termin „země". Hlavní pomůckou k výčtu „zemí" v Čechách 12. st. jsou Vackovi listiny vyšehradské (z r. 1130 a 1268), kde vyčítá se celkem 23 krajů; na to v pochybném výkladu autor stanoví rozdíl mezi kraji berními, event. soudními na jedné a (lze říci) vojenskými na druhé straně (za tyto pokládá kraje, jimž stál v čele comes, „župan"), konstatuje, že těchto krajů bylo méně než oněch, že tedy soudní kraje nezřídka byly jen pododdělením hlavního (vojenského) kraje. Tak asi dospívá ke své formuli, že r. 1130 byly Čechy rozděleny na 15 krajů (zemí) a 8 podkrají. S tím spojeny jsou domněnky o počtu krajů v 10. st.: zde Vacek vrací se k theorii archidiakonátní a domnívaje se, že již za biskupa Dětmara rozděleny byly Čechy v 9 archidiakonátů, předpokládá v Čechách 10. st. 9 krajů.

Poslední v řadě je *A. Bachmann*. Je známo, že jeho *Geschichte Böhmens*, zejména pokud jde o t. zv. vnitřní dějiny české, je práce nedostatečná, takže předem s jistou skepsí očekáváme její mínění, ale pročteme-li konečně těch nemnoho řádek Bachmannových Dějin, jež této otázce jsou věnovány (I., 153), neubráníme se podivu, jak povrchně autor tak důležitou stránku státoprávního vývoje českého odbyl. Bachmann tvrdí, že v době Boleslava I. byly Čechy rozděleny v 55 „Landesgebiete", jež prý odpovídaly 55 kmenovým územím (civitates) seznamu t. zv. bavorského geografa.[2] Tato původní kmenová území zve Bachmann župami,

(1) *Vývoj society a práva slovanského v Čechách*, Alétheia, I. (1895), 311 sq., 356 sq. a nezměněno v otisku z r. 1905-6 pod titulem *Sociální dějiny české doby starší*, str. 94 sq.

(2) Zde souvislost hledá i *Jasinskij*, jenž drží se však jen 15 civitates, v seznamu tom přičtených národu „Beheimare". Bachmann přibírá i „Fraganeo" s 40 knížectvími (seznam viz v Šafaříkových Starožitnostech II., str. 711).

knížata jejich župany; autor ví sic, že terminy ty nejsou jisté, ale užívá jich, kombinuje v nejasných výkladech (str. 150) dohady Jirečkovy, Tomkovy a Lippertovy o organisaci starých kmenů v nejasnou synthesu. Provincií rozumí patrně (str. 153) „příležitostné" spojení žup v jeden větší celek správní; organisaci hradských úřadů, jak ji známe teprv z 12. a vlastně z konce 12. st., promítá již do doby Boleslava I. Jinak o krajském zřízení nenajdeme u něho slova ani v prvním ani v druhém díle; na str. 583 čteme nejasný výklad o rozvratu staré správy (patrně „župního" zřízení) a o domnělé nové organisaci krajských soudů skrze Přemysla Otakara II. Bachmann (a před ním také Vacek) klade důraz na francké vzory českých „žup".

II.

(Byly li v Čechách župy? — Theorie dekanátní. — Revise krajů vyčtených Palackým a Jirečkem. — Seznam krajů a spolehlivost listinných svědectví. — Dělení krajů v 12. st. — Theorie archidiakonátní. — Otázka podkrají. — Kraje v 10. st. — Kdy vzniklo krajské zřízení?)

Pohled na tuto bohatou řadu prací (tušim, že žádná otázka o vnitřních dějin českých neslakala k sobě tolik badatelů) a na [illegible] a rozdílnost mínění jejich, trvající do dneška, ospravedlňuje s dostatek pokus kritické revise celé otázky, pokus rozhodnouti mezi stranami nebo aspoň stanoviti, ve kterých směrech [illegible] k výsledkům bezpečným a ve kterých k pravděpodobným [illegible] na vahách a kterou cestou může se bráti [illegible] veliké kontroversy, jejž [illegible] že právě ve hlavních [illegible] spíše, že rozhodnutí [illegible] literatury, [illegible] z posledních [illegible] platí [illegible] se s de- [illegible] o něž po [illegible]

* * *

Byly-li rozděleny Čechy na župy?

Odpověď může býti jenom záporná, a to beze vší výhrady. Jediný přímý doklad o župě jako territoriu správním („in suppa Olomutici" listu Šebířova) je padělek Bočkův; „suppa", jak se s ní setkáváme v nemnohých ostatek listinách z konce 13. a 14. st., znamená někdy *úřad* finanční v kraji nebo důchod jeho a statkové příslušenství jeho (Sedláček), jindy úřad vůbec, jenž s důchody svými byl propůjčen v užívání, snad ve vší formě podle lenního práva (latinsky *beneficium;* „nomine suppe" je patrně totéž, co „nomine beneficii") — v tom právě je hlavní znak vývoje, že úřady zeměpanské stávají se beneficii, „župami", že veřejnoprávní povaha jejich ustupuje do pozadí, že nejsou již tak prostředkem veřejné správy, jako objektem důchodů soukromníků. Připustili-li bychom, že „beneficium Pragense" na př. mohlo zváno býti „župou Pražskou", je přece zjevno i pak, že župou se tu nemíní territorium, okres či kraj, nýbrž v užívání daný úřad kraje pražského. V duchu toho, co vyloženo, můžeme se snad odvážiti paradoxa, že nikoliv z župního zřízení vyvinulo se krajské, ale naopak: krajské stalo se župním. V Čechách jen ve vyloženém směru, jak se zdá nepochybno, souvisí slovo *župan* se slovem župa; znamená pravidlem tolik co „beneficiarius", úředník královský vůbec, užívající s úřadem spojeného beneficia (někdy snad ve vší formě lénem uděleného). Slovo župan vyskytá se poprvé ve dvou Fridrichových listinách roku 1187, ale seznam svědků prvé listiny, o niž jde, zdá se býti redigován teprv někdy před r. 1251,[1] a druhá listina, s prvou přímo (i jmény svědků) mnohonásob souvisící, je rovněž psána později.[2] Termin ten vyskytuje se potom poprvé ve dvou listech papežských o Češích a do Čech z r. 1203 a potom poměrně v řídkých případech během 13. st. ve smyslu vyloženém; užívá-li se ho za Přemysla Otakara I. spíše k označení přední šlechty nebo šlechty vůbec, převládá po-

(1) To vysvítá s jistou pravděpodobností z Friedrichových poznámek v jeho Diplomatáři (č. 317; je to Erbenovo č. 392). Listina se zachovala nikoliv v originále, nýbrž jen v potvrzení papežském z r. 1197 a krále Václava I. z r. 1251; v listu z r. 1197 řada svědků, vystupujících v potvrzení z r. 1251, chybí, mezi nimi i „supani". Srv. i *Emler*, Die Kanzlei d. böhm. Könige etc., str. 6. V Slezsku však vystupují poprvé župani také ku konci 12. st.

(2) To ozřejmí rovněž z Friedrichova Diplomatáře.

zději význam jeho jako beneficiariů nižšího řádu. *České texty ho neznají*, jako neznají slova župa; Dalimil mluví jen o *krajích* v Čechách (často kraj ve smyslu „země"); v latinské annalistice české slovo vyskytuje se jen jednou ku konci 13. st. (v této souvislosti: praesentibus comitibus, purcraviis, supanis *et aliis extraneis*); že však vniklo i do lidu, toho důkazem jsou dvě vsi Županovice v Čechách.[1] Předpoklad, že by župany sluli česky krajští „comites", praefecti, castellani, není nijak oprávněn; v českých textech (st. 14. ovšem počínajíc) je slovo župan *neznámo*; lat. comes překládá se slovem *hrabě*, a že tento tvar velmi záhy vnikl do jazyka národního, dokazuje tuším osobní jméno Hrabiše, připomínané Kosmou již poč. st. 12. Slovo župan mělo ostatek jistě *širší*, všeobecnější význam a proto také nelze u nás odvozovati župy ve smyslu území od županů; v Uhrách, kde v čele krajů vskutku stáli išpanové, zvaní latinsky comites, nesluly přece kraje župami, nýbrž komitáty neb stolicemi. Bylo-li slovo domácí v Čechách ode dávna, či zaneseno-li bylo teprv v 13. st. z ciziny, je nesnadno rozhodnouti. Nápadno je přece, že v pramenech našich do 13. st. nikde se nevyskytuje,[2] což by sotva bylo možno, kdyby mělo býti označením osob ústavně a sociálně tak vynikajících; v latinských pramenech chorvatských vyskytuje se název ten přece velmi často,[3] kdy u Čechů neb Poláků není po něm stopy. Uvážíme-li konečně, že slovo vyskytuje se v 12.—13. st. i u Srbů polabských a u Slovinců, ale ve významu zcela odlišném, musíme dojíti přesvědčení, že odvození existence žup ve smyslu territoriálních obvodů pouze z existence županů je dohadem nedržitelným.

Kterak sluly tedy starým Čechům správní obvody, jež v latinských pramenech známy jsou jmény „provincia", „civitas", „comitatus"? Nepochybně zrovna tak, jako v době Dalimilově a po celá staletí potom, t. j. *kraje*, a v terminu tom tají se zároveň starší nebo vedlejší význam jeho jako „země". Nezbývá krátce než opakovati po Šemberovi a Sedláčkovi, že kraje trvají v Čechách od počátku státní organisace země české až do 19. st.

(1) Jsou ovšem i vsi Fojtovice, Komořany, Komorno, Rytířov a pod.

(2) V staroslovanských legendách Konstantinově (a snad i Václavově) slují, jak právem souditi smíme, ti, již v lat. pramenech jmenují se „duces, reguli" (u Chorvatů „supani") *knězi*.

(3) Srv. zejm. studii *Račkého* v Radu jihoslov. akademie, sv. 91 (1888), str. 137 sq.

Skeptiku mohlo by se ovšem zdáti, že v celé té kontroverse běží pouze o slovo, že samospasitelný termin „kraj", jak to nazval Jireček, má vstoupiti na místo již zakořeněného názvu „župa". Vskutku však jde o podstatné věcné rozdíly a konec konců o dva názory na celkový ráz našeho vývoje národního v době nejstarší. Zastancové župy velkou převahou představují si pod „župou" okresy *menší*, jichž několik podle staršího názoru Palackého tvořilo dohromady „oukrají"; názor tento souvisí u některých badatelů patrně s hypothesami o staroslovanských župách, jakožto skupinách *rodových*, v něž rozpadal se kmen. Proto tuším zdálo se Tomkovi zhola nemožným předpokládati pouze 30—36 „žup" v Čechách, proto s takovým důrazem vinil staré listiny z neúplnosti. Theorie župní vedla však k jiné, povážlivější chybě: ona nutila rozeznávati v ústavním vývoji českém *dobu župní* a *dobu krajskou* — podle Tomka i Jirečka krajské zřízení vzniklo teprve ve 13. event. 14. st. — z nichž v prvé shledáváno něco specificky slovanského, v druhé pak opatření z nouze, jež nastala porušením ano zvrácením župního zřízení právními elementy německého západu. Vskutku ve státním rozčlenění země nutno mluviti o zřízení neb ústavě krajské před r. 1200 jako po něm; století 13. znamená jen pronikavou *proměnu* dosavadních řádů krajských. Konečně (a tu jsme u myšlénky, jíž jsem se dotekl v úvodu) učení o župě vyplynulo ze snahy, chápati a vylíčiti řády veřejné českého pravěku zcela na způsob toho obrazu, jejž si romantismus let dvacátých a třicátých 19. st. nakvap nakreslil o podstatě praslovanské ústavy vůbec; jihoslovanské živly právní, jež pečeť starobylosti nesly na sobě, byly nekriticky recipovány i pro starou dobu Slovanů severních, v tom především župa a zádruha. Bylo by extrémem neméně ukvapeným tvrditi a priori, že hlavní instituce veřejného práva české doby knížecí ukazují na vzory západní, francké; ale nepochybně správnější bude ohlédnouti se při otázce starého zřízení krajského v Čechách do nejbližšího sousedství, do Bavor, Sas, Polska a Uher: a studium toto poskytne více než s dostatek materiálu pro poznání, že správní rozdělení státu českého jako uherského a polského tkví na zásadách a formách zřízení franckého. Ale o tuto otázku nám zde již nejde.

* * *

V otázce, kolik bylo krajů v Čechách, jak jsme poznali, dosavadní bádání k výsledku jednotnému nebo aspoň přibližně shodnému nevedlo: bylo by lze celou řadou čísel od 15 až do 55 znázorniti znamenité rozdíly jednotlivých řešení. Jedné chyby, jak za to mám, velmi nebezpečných důsledků, dopouštěla se při tom většina badatelů, nečiníc pečlivý rozdíl mezi dobou asi do r. 1230—1250 (jíž my se obíráme) a dobou od r. 1250. Století třinácté svým vpádem měst do země, svými rozsáhlými exemcemi z krajské správy, svým scizováním krajských beneficií má na nové utváření administrativních poměrů vliv velmi hluboký; jinak řečeno, dokladů z 2. pol. 13. a ze 14. st. nelze užiti za spolehlivý základ pro líčení poměrů před r. 1250. V celku můžeme rozděliti badatele ve dvě skupiny: jednu, jež vychází od původních pramenů, druhou pak, jež počet i hranice starých krajů měří počtem a rozsahem dekanátů ze 14. stol. Kritický historik nemůže ani na chvíli býti na rozpacích, kterou z obou method jest mu voliti; přes to nebude se škodou, podrobiti znovu analysi *theorii dekanátní*, kterou zastávalo několik badatelů velké autority.

Víme, že Tomek tvrdil, že rozdělení Čech v dekanáty náleží původem svým do 12. st., Palacký měl za možné, že do 1. polovice 13. st. Tomek byl ochoten v určitých případech, kdy šlo o dekanát, kolonisovaný bezpečně teprv během 13. st., připustiti výminky. Pohlédneme-li však pozorněji na výčet dekanátů z doby Arnošta z Pardubic, od něhož oba historikové vyšli, musíme nabýti pevného přesvědčení, že právě základ celé té organisace dekanátní může pocházeti nanejvýš z konce 13., pravděpodobně z 1. polovice 14. st. Stačí upozorniti jen na to, že rozdělení dekanátní ve velkém rozsahu opírá se o střediska *městská*, o města, jež vznikla teprv v druhé polovici 13. st.[1] Uvedu jen několik příkladů: dekanát turnovský je v 1. pol. 13. st. nemožný, protože města Turnova ba ani vsi Turnova s kostelem farním tou dobou býti nemohlo, totéž platí o dekanátu Klatovském, Jičínském, Bydžovském a j., ve velké většině případů jsou jména dekanátů vůbec odvozena od měst, málokdy od krajských hradů — a měst Chrudimi, Vys. Mýta, Poličky, Hradce Králové, Plzně, Mělníka, Čáslavi, Brodu Německého,

(1) Na to ukázal již, ale s nedostatečným důrazem *H. Jireček* (Slovanské právo, II., 176).

Kolína, Kouřími atd. atd. ovšem v 12. st. nebylo. Dále: celé dekanáty, ale i řada farních osad v jiných dekanátech osazeny byly (z velké části obyvatelstvem německým) teprv průběhem 13. st. — krátce dekanátní rozdělení z doby Arnošta z Pardubic předpokládá již ukončení onoho rozsáhlého processu kolonisačního, jenž mění tak radikálně obraz osídlení země české v 13. a v 1. polovici 14. st., předpokládá vytvoření obcí městských s jejich novými farními kostely nebo jinak řečeno, je plodem doby od st. 12. *naprosto* rozdílné. Je opravdu podivno, že tato skutečnost ušla V. V. Tomkovi; co částečnému poznání jejímu koncedoval Tomek, naprosto nestačí. Připojme k tomu důvody Sedláčkovy: některé dekanáty mají pojmenování od míst, která v politickém ohledu nikdy nevynikala (t. j. nebyla nebo nemohla býti centry „žup"), jako Říčanský, Chlumínský, Brandýsský, Žlutický, Třebenický a j.; u některých vzato pojmenování od klášterů nebo míst jim patřících, u jiných od hospodářství biskupských (dekanát Řečický, Štěpanovský, Rokycanský a Horšovský), dekanát Benešovský obdržel jméno své po biskupovu hradu[1], zřízeném nepochybně teprv ku konci 13. st. — to znamená, že dekanátní organisace nějakou zásadní souvislost s rozdělením v hradní území krajská v řadě případů spíš vylučuje než připomíná. Sedláček konečně ukazuje na faktické divergence mezi rozdělením krajským a dekanátním (podobně jako Jasinskij). Že je rozdělení dekanátní s krajským rozdělením 12. st. nesrovnatelno, prokázal ostatek nejlépe sám Tomek, když vyčítal svědectví listin v pracné své studii — vyčítal-li tato svědectví pramenů původních, aby je zavrhl jako zmatečná, můžeme my vším právem užiti jich jako dokladů Tomkova zásadního omylu.

Co se uvádělo ve prospěch dekanátní theorie, není nesnadno vyvrátiti, event. přivésti na pravou míru. Tomek pro tvrzení své, že dekanáty původem svým sahají do 12. st., neuvedl nic mimo pouhou domněnku o kardinálu Guidonovi r. 1147; Palacký domníval se, že dekanáty sahají svým původem (zdaž i rozdělení dekanátní?) do 1. polovice 13. st., protože v té době naposled vyskytuje se název „župy" Havraňské, r. 1227 prý již Poděbradskou zvané, kteréžto jméno nese i jeden dekanát, dále proto, že jiný dekanát, Kame-

(1) Spíše snad po městu Benešovu.

necký, jeví se názvem svým dědicem „župy" Kamenecké, připomínané r. 1130, která prý již r. 1264 sluje Bezdězskou. Přes patrné omyly této dedukce (nebylo nikdy žádného kraje Bezdězského, nýbrž jen správní obvod královského hradu Bezdězského, podobně nebylo kraje Poděbradského, jejž konstruoval Palacký z pouhé zmínky: Hroznata comes de Podebrad), přes to, že o úplné identitě Havraňska listin z r. 1228 a 1233 (jež ostatek svým seznamem krajů náležejí době daleko starší) s pozdějším dekanátem Havraňským sotva může býti řeči,[1] možno beze všeho připustiti, že ve jménu dekanátu ozývá se jméno starého kraje. Že jmén krajů užito bylo pro název dekanátů, to patrno i na př. u Boženska, Doudlebska, Vltavska, Pracheňska a j., ale z dvou dokladů Palackého neplyne ještě, že dekanáty Havraňský či Kamenecký byly zřízeny v 1. polovici 13. st. (jméno třebas zaniklého kraje udržovalo se jistě dlouho; ostatek tvrzení, že na místo Havraňska nastoupilo ještě v 13. st. Poděbradsko, na místo Kamenecka Bezdězsko, je omylem), tím méně pak, že celá organisace dekanátů náleží do 1. pol. 13. st.[2] Děkanové v Čechách jsou nám poprve dosvědčeni kolem r. 1270; co víme dosud o povaze dekanátního rozdělení, ukazuje spolehlivě, že ono náleží době po r. 1270, nikoliv době starší.

Jiným důvodem zastanců theorie dekanátní bylo, že 29 jmén dekanátů kryje se s jmény starých „žup". V tvrzení samém je však veliký omyl; většinou nejde o jména starých krajů, nýbrž o jména *měst* u krajských hradů vzniklých; dekanát Hradecký sluje po městu Hradci, nikoliv po krajském hradu nebo kraji Hradeckém, jen menšinou, asi v desíti případech zachovaly dekanáty jména starých krajů a poměr tento nám celkem asi dobře ukazuje také poměr pravděpodobné souvislosti obou organisací. Neboť že částečně obojí rozdělení spolu souviseti musilo, je na jevě (jak centry svými, tak i někde hranicemi) — místa jako Hradec, Plzeň, Litoměřice a p.,

(1) Srv. Tomek v Čas. Čes. Mus." 1858, str. 328, 329. Jen tři vsi, jež podle svatojirské listiny z r. 1228 byly v kraji Havraňském, tvoří část dekanátu Havraňského, dvě jsou (podle výkladu Tomkova, s nímž se všude nesrovnávám) v dek. Mladoboleslavském, 2—3 v Kolínském, po 1 v dek. Jičínském a Hradeckém. — Jasinskij ukazuje dobře, že je jen čirým dohadem, že Kamenecko souvisí s Bezdězskem a Havraňsko s Poděbradskem.

(2) V Dějinách I, 2, Příloha, str. 410 (3. vyd.) položil Palacký již vznik dekanátů do „druhé polovice 12. st. *nebo* 1. polovice 13. st."

ať již jako krajské hrady ať jako města, musila vždy býti centry správních territorií politických i církevních. Krátce — pokud je souvislost opravdu v jménech a centrech, je to souvislost *zcela přirozená*, která však stejně nedovoluje stotožňovati (až na malé výminky) rozdělení dekanátní s rozdělením krajským, jako by si sotva kdo dovolil dokazovati, že rozdělení v okresní hejtmanství z 2. pol. 19. st. tkví na starém rozdělení dekanátním, ačkoli bychom zde ve velkém počtu případů mohli konstatovati stejná jména a leckde i stejné hranice. Neboť v rozdělení země za všech dob a za všech oborů správy ustalují se jisté hranice, jichž všude šetřiti dlužno, předem takové, jež uspůsobila příroda — toho po mém soudu nedbal dosti Kalousek ve svém článku, jímž vystoupil ve prospěch theorie Tomkovy. Předpokládáme-li, že dekanáty zřízeny byly u nás (v tom rozdělení, jak je známe) teprv v 1. pol. 14. st., neshostíme se myšlénky, že při tom šetřeno bylo poněkud krajského rozdělení tehdy trvajícího; rozdělení krajské v 17. st. souviselo pak jistě v mnohém s hranicemi 14. st. Jinými slovy: kryjí-li se Kalouskovi poněkud hranice dekanátů s kraji 17. st., není to důkazem, že hranice dekanátů shodují se s hranicemi „žup" 12. st.

Hlavní je, že Tomek sám v pojednání svém nesrovnatelnost hranic dekanátních s territoriemi krajskými *dokázal*, ač ovšem, po soudu svém, dokázal jen naprostou nespolehlivost původních pramenů. Poměrně nevelký je počet případů, kde Tomek nemusil staré listiny naše viniti z nevědomosti či klamu, t. j. kde pozdější rozdělení dekanátní vskutku kryje se se starým rozdělením na kraje. Shoda taková, jak již vyloženo, je přirozená, ale je jí tak málo a rozdíly naproti ní jsou tak hluboké, že musíme zcela rozhodně zavrhnouti myšlénku užiti dekanátů za základ k vyhledání starých krajů. *Podporou* k tomuto úkolu (jak slibuje na př. to, co bylo pověděno o Havraňsku a Kamenecku a některé shody, dovozené Tomkem), rozdělení dekanátní může ovšem býti,[1] ale ničím více — historik si uvědomí předem, že dekanátní rozdělení pochází z doby,

(1) Jak se obě organisace někdy kryjí a zároveň liší, vidno dobře z příkladu vyloženého Tomkem (Č. Č. M., 1858, str. 175): na místo tří krajů 10.—12. st., totiž Litoměřicka, Bílinska a Děčínska vstoupilo v 14. st. *pět* dekanátů. Při tom můžeme předpokládati, že vnější hranice této skupiny celkem zůstala nezměněnou.

kdy energická kolonisace země počet osad i obyvatelstva v Čechách proti 12. st. skoro zdvojnásobila, uvědomí si, že pochází z doby i z prostředí poměrně pokročilého v oboru správy, a bude spíše veden k tomu, aby předpokládal u rozdělení státního v Čechách v st. 11.—12. jak mnohem menší počet jednotek territoriálních, tak méně určitosti a schematičnosti.

* * *

Odmítnutím theorie dekanátní redukuje se nám počet správních území, o nichž vědí naše prameny pro dobu až do r. 1250, podle počítání Palackého a Jirečkova, pouze asi na 36 krajů. My nesmíme však zastaviti se u tohoto čísla, nýbrž pokusiti se o revisi krajského seznamu obou jmenovaných badatelů. Není třeba ovšem obírati se doklady o krajích řadou svědectví, často mnohonásobných, doložených, ale v práci Palackého i Jirečkově setkáme se s kraji, jejichž existence nevylučuje pochybností. Proberme tyto pochybné kusy.

Pod č. 14 Palacký jmenuje jako zvláštní kraj *Želivsko či Řečicko*. Kraj ten doložen je jediným dokladem, zmínkou listiny kláštera kladrubského z r. 1239 o „circuitus nomine Bezdedich, qui situs est in provincia Seleuuensi".[1] Jméno odvozuje Palacký od kláštera Želivského a stotožňuje pak Želivský kraj s pozdějším dekanátem Řečickým. O tomto území jako zvláštní župě Řečické cituje později Tomek (ČČM., 1858, 331) zmínku biskupa pražského Řehoře z r. 1300 o statcích biskupských „in ipsa provincia Rzeczicensi". Co této provincie Řečické se týče, pověděl již Jasinskij, že tu jde pouze o správní obvod statků biskupských, jejž známe dobře z urbáře z poč. 15. st., nikoliv pak o kraj politický. Podobně třeba domnělý kraj Želivský odmítnouti — žádný kraj nemohl slouti po klášteru, ostatek v listině z r. 1239 jmenovaný újezd Bezdědický (snad totéž co Bezdědovice v kladrubské listině datované k r. 1186; Erben č. 389) v okolí Želiva nalézti nelze. Ojedinělý název provincie „Seleuuensis" pokládám za korruptelu.

(1) Erben, č. 978. Tuto listinu měl Erben za padělek, ale prof. *Friedrich* ukázal v Čes. Čas. Hist. VI, str. 236 (Český diplomatář a jeho program), že o pravosti její nemožno pochybovati.

Pod č. 19 uvádí Palacký *Litomyšlsko, Policko.* Jediný doklad je v listině opatovické z r. 1228 (Erben č. 725), jejž však jak Erben tak Palacký sám prohlašují za přepsání místo provincia Lutomericensis. Není tedy důvodu považovati Litomyšlsko za zvláštní kraj; zprávy Kosmovy o „castrum" a „oppidum" Litomyšli k tomu, jako v podobných případech jiných, naprosto neopravňují — ne *každý* hrad byl přece hradem krajským. Je známo ostatek, že Policko i Litomyšlsko leželo v rozsáhlém hvozdu pomezním, do 13. st. jistě jen nepatrně osídleném, což uznává sám Tomek (1858, 338). Listina z r. 1226, které se Tomek dále dovolává, nepraví nic o nějakém kraji litomyšlském a je pouhým domyslem, vykládati jednoho ze svědků jejich, jenž uveden je pouze slovy „Johannes castellanus", jako kastellána snad litomyšlského. Districtus Policensis listin z r. 1304 je již městský obvod města Police a nemá se starými kraji pranic co činiti. O Hrutovsku si promluvíme níže.

Pod č. 29 najdeme u Palackého *Oustsko.* Palacký praví sám, že o bytu „župy" oustské nemáme svědectví; existenci její předpokládá ze zmínek kronikářských o hradu Chlumci a z dat listin o mýtě oustském (Erben, č. 78 a 124) a o purkrabích na Král. Kameni (dnes v Sasku) z 1. pol. 13. st. Tuto motivaci nutno zavrhnouti rovněž: zprávy o hraničných tvrzích a o mýtních stanicích nemožno vykládati na krajské hrady; nikomu dosud nepřišlo na mysl předpokládati zvláštní kraj Kralupský (kde bylo důležité mýto) nebo Přimdský; purkrabí hraničných královských hradů 12.—13. st. nemají rovněž nic se starým krajským rozdělením společného. V Oustsku vidí ostatek pouhou část Bilínska (tedy nikoliv samostatnou „župu") sám Tomek.

Za zvláštní starý kraj pokládá Palacký i *Kadaňsko* (č. 31). I zde třeba opakovati, že o kraji kadaňském až do 2. polovice 13. st. není nejmenší stopy. „Burgus *novus*, nomine Cadan" jmenuje se poprvé r. 1186, kdy darován byl od knížete Fridricha Johannitům; před tím není o něm zmínky, a není pochybnosti, jak již ukázal Šembera a jak zdá se plynouti i z Kosmova výkladu o „regiones" Lučanů (Palacký shoduje se s Tomkem, že Kosmův potok Uska je dnešní Assich), že okolí pozdější Kadaně slušelo ke kraji Žateckému. Sídlem krajských úřadů stala se Kadaň teprv v 2. pol. 13. st., kdy přesídlili sem úředníci kraje žateckého.

Také o *Stříbrsku nebo Teplsku* (u Palackého č. 33) nemáme práva domnívati se, že krajina tato bývala zvláštním správním krajem starých Čech; nejen že nezachovala se žádná zpráva, jež by tomu nasvědčovala, ale i fakt, že krajiny tyto z velké části pokryty byly pomezním hvozdem, jejž kolonisovaly teprv kláštery Kladrubský a Teplský v 12. st., brání nám tu mlčení listin a kronik opravovati dohady o stříbrském kraji. Stříbro samo jako Teplá založeny byly teprv ku konci 12. st., hrady Tachov a Přimda nikdy krajskými hrady nebyly. Je pravda, že do těchto končin lze klásti pravděpodobně kmenové území z 2. pol. 10. st., jmenované v zakládací listině pražského biskupství „Zeyza" a že kanovník Vyšehradský zmiňuje se o „fines Mesco", v nichž založil Soběslav I. hrad Tachov. Ale fakt, že o úřadech krajských z těch končin neslyšíme nikdy, opravňuje k domněnce, že *Mežsko* je jen topické jméno pro částku kraje nejspíš Plzeňského, teprv v 13. st. hustěji osídlenou.

Následující kraj Palackého, *Domažlicko či Horšovsko* (č. 34) vylučuji rovněž z počtu starých krajů. Nikde není o kraji Domažlickém do pol. 13. st. zmínky, nýbrž pouze o mýtu (clu) Domažlickém, event. o pomezním hradu Domažlicích. Popis hranic biskupství Pražského z doby sv. Vojtěcha (v listině z r. 1186) nemůžeme jednak ve všech směrech pokládati za směrodatný pro výčet pozdějších krajů, jednak je velmi pravděpodobno, že jeho „Tugocz, quae tendit ad medium fluminis Chub", vztahuje se na jméno pomezního *hvozdu*, nikoliv pak na jméno kmene neb krajiny. Že domnělý kraj domažlický byl pokryt až na úzký pruh osídlení lesem, vyložil dobře Lippert. Doklady o úřadech v Domažlicích jsou teprv z 2. pol. 13. st. (srv. je u Tomka v Čas. Čes. Mus. 1859, str. 168) — v svatojirské listině z r. 1228 položeny jsou pak Domažlice výslovně do kraje Plzeňského.

Zrovna tak je předpoklad, že trval před polovicí 13. st. zvláštní kraj *Klatovský* (u Palackého č. 35), omylem. Město Klatovy samo vzniklo až v polovici 13. st.; o kraji Klatovském není před tím nejmenší stopy. O „judicium provinciale" v Klatovech mluví se teprv r. 1298 (a není jasno, nemíní-li se tím pouze městský soud).

Přecházejíce k seznamu *Jirečkovu* (při čemž držeti se budeme výčtu korrigovaného v Slovanském Právu) odmítneme nejprve kraj *Železnický* (na Jičínsku). Není o něm pražádného svědectví a

i nic jinak o existenci jeho nesvědčí. Jireček jej však předpokládá na základě listiny z r. 1180—1182 (Friedrich, č. 296), kterou „Cesc comes de Zeleznice" dává některá zboží klášteru Plasskému. Kdyby pouhý titul „comes" ve spojení s jménem místním měl býti dostatečnou oporou pro předpoklad kraje, musili bychom věřiti i v kraj Milevský, protože naše listiny znají kmeta Jurika z Milevska (Erben, č. 376) a v kraj Žinkovský (comes de Scicencov, Erben, č. 705) nebo Poděbradský (Erben, č. 717). Ostatek obsah listiny, především poloha obdarovaného kláštera i vsí darovaných i koupených, snad i jméno Čéč činí pravdě podobným, že záhadnou onu Železnici musíme hledati na českém jihu.[1]

Z krajů českých vyloučíme dále domnělý kraj *Miletínský*, jehož existence tkví na několikanásobném odvážném dohadu. V životě biskupa Oty Bamberského, jenž skrze Čechy ubíral se r. 1124 k Pomořanům a vraceje se zase přes Čechy pobyl u smrtelného lože knížete Vladislava, praví se, že biskup, ubíraje se do Polska z Prahy „per Satischam in Albe fluminis ripa sitam ecclesiam, ad castrum ducis Boemici, quod Mileciam dicunt (pervenit), ubi a duce ipso magnifice susceptus est" (MG. SS. XII., 779). Satischan vykládá Köpke na Sadskou a Mileciam na Miletín. I kdyby dohad ten byl správný, nebylo by o *kraji* miletínském jím dokázáno pranic, ale dohad je velmi pochybný, protože o žádném hradu knížecím v Miletíně ani v 12. st. ani později není řeči. Ale i kdyby tu argument z mlčení nestačil, předpokládaný kraj Miletínský, jenž, jak se zdá, má poskytnouti půdu pro Ratibora od gor Krkonoší a snad i pro černé lesy Miletínské, nemohli bychom na základě pouhé zmínky o hradu Miletíně přijmouti.

Zajímavý omyl starších badatelů našich zavinila chybná čtení listin u t. zv. kraje *Uřetovského*. Boček a Erben otiskli po Dobnerovi listinu Alžběty, choti Friedrichovy, z r. asi 1186, jíž darují se některé statky Johannitům, v tom i „Ledci in provincia, quae vocatur *Netribiz*". Stvrzovací listina krále Přemysla Otakara I. z r. 1199, formulovala v starších vydáních místo to tak: „villam

(1) Na stopu by snad vedl výklad Kolářův v Ottově Sl. N. (článek Čéč ze Železnice), jenž za potomka Čéčova má Budivoje z Isenberka, „poněmčené to Železnice". Potom třeba rozuměti Železnicí dnešní *Eisenberg* v hejtm. Chomutovském, okr. Jirkovském u Novosedel a Rvenic, kde je lobkovický zámek.

Ledec in provincia, quae vocatur *Vritooue* et villam Netribiz." Bylo patrno, že čtení druhé je správnější, a na základě jeho dospěl Jireček ovšem k „župě" Úřetovské. Ledeč prohlásil za Ledeč na Sázavě, vyslovil domněnku, že hrad Úřetov stával na místě nějakého Hradce u Ledče; Tomek pak bez nesnází nalezl podle své theorie dekanát „župě" Úřetovské odpovídající, t. j. dekanát Štěpanovský. Teprv v čtvrtém díle Regest (str. 710) poznamenal Emler podle originálu, že v listině prvé čte se vlastně: in provincia, quae vocatur *Gritoouo* (podle Friedricha, č. 312 je Gritoouo opraveno z *Grutouo*). Jak vidno, domnělá provincie Úřetovská *padá úplně*; za to se seznamujeme s krajem *Hrutovským*, o němž máme několik zpráv z jiných stran. Kosmas vypravuje k r. 1055, že Moravané, jimž poručil Spytihněv dostaviti se na hrad Chrudim, stanuli již na cestě za branou strážnou „in agris Grutou"; v listině prý Vladislava krále, později datované k r. 1167, je řeč o „territorium Grutou", kde kníže Břetislav II. dal ku konci 11. st. klášteru litomyšlskému právo sbírati chmel („per totum Grutou") a část pokut za nedovolený lov zvěře (část pokut slušela kastellánu nejmenovaného hradu). Klášter dostal mimo to každou středu důchod z tržiště Hrutovského (podezřelou listinu z r. 1201 pomíjím). Tento Hrutov, o němž je zřejmo, že musil býti někde na české straně zemské brány moravské na Trstenici (dnes Loučné), hledal Sedláček na starém hradišti u vsi Benátek u samé Litomyšle[1] a Hrutovskem rozuměl pozdější kraj Vysokomýtský. S tímto posledním určením třeba souhlasiti, ač o rozsahu starého Hrutovska sotva kdy co spolehlivého zvíme, ale za to nemohu přikloniti se k methodě, která staré hrady nemalého významu z doby historické hledá v některém z bezejmenných starých hradišt v okolí. Mám za to, že jméno Grutova Kosmova a Gritova listů z r. 1186 a 1199 musilo v krajině se zachovati a nalézám je také ve formě *Ritov*, item *Ritow* Bohemicalis „in territorio Usti" v zakládací listině Zbraslavského kláštera z r. 1292 (Emler, IV, č. 1888), ve formě Rytow k r. 1304 zas mezi vsemi klášteru Zbraslavskému potvrzenými „in districtu Wildenschwerdensi" (Emler, II., č. 2004) a ve formě Rytovia listů z r. 1350—1351.[2]) Je to dnešní ves *Řetová* Velká a Řetová Malá, německy *Ritte*, ležící asi 3 hodiny východně

(1) Srv. Památky Archaeolog., VII, str. 50 sq.

(2) Srv. *Nejedlý*, Dějiny Litomyšle (1903), 117.

od Vys. Mýta a $1^{1}/_{2}$ hodiny jihozáp. od Ústí, v dlouhém úzkém úvalu mezi osadami Hrádkem a Přívraty (i tato jména jsou v našem případě tuším pozoruhodná[1]). Kopec 560 m. vysoký na jižní straně obou Řetových, dělící dnes okres Ústecký a Litomyšlský, sluje rovněž Řetová. Tudy, jak předpokládám, šla, nejspíš od pozdější České Třebové, cesta moravská k Hrádku, zde byla nepochybně slavná ona brána (vrata) zemská, od níž šlo se k rovině u pozdějšího Vys. Mýta, kde vybíralo se clo (mýto) na řece Trstenici a kde sluší hledati ony „agri Grutou" kronikáře Kosmy. Ale Hrutovsko lze také sotva za kraj plně organisovaný pokládati; sluje sic jednou provincia, ale jindy jen „territorium",[2] nikde nejmenují se prefekti jeho; zdá se, že jím rozuměl se nejbližší obvod opevněné pomezní brány, kde asi stál jen vojenský velitel, ale kde nebylo úřadů krajských.

Po těchto rektifikacích bude vypadati výčet krajů, o nichž zachovaly se zprávy nebo aspoň zmínky v původních pramenech do polovice 13. st., takto: 1. Pražsko, 2. Vyšehradsko, 3. Tetínsko, 4. Rokytensko, 5. Dřevíčsko (Slansko), 6. Bechyňsko, 7. Boženско, 8. Vltavsko (u Jirečka: Kamýcko), 9. Prachensko, 10. Netolicko, 11. Doudlebsko, 12. Chýnovsko, 13. Kouřimsko, 14. Čáslavsko, 15. Hradecko, 16. Chrudimsko, 17. Vratislavsko, 18. Opočensko, 19. Kladsko, 20. Boleslavsko Staré, 21. Boleslavsko Mladé (Palacký zná jen jedno Boleslavsko), 22. Havraňsko (Libicko u Jirečka), 23. Kamenecko, 24. Mělnicko, 25. Litoměřicko, 26. Děčínsko, 27. Bilínsko, 28. Žatecko, 29. Sedlecko, 30. Plzeňsko, 31. Vratensko (jen Jireček). Hrutovsko a Mežsko jsme s poukazem na pochybnost jejich krajské povahy k řadě ostatních krajů nepřipojili.

* * *

Právě podaný výčet nesmíme chápati tak, jakoby byl obrazem určitého rozdělení krajského, dejme tomu v létech 1100 až 1250; vskutku je on seznamem krajů, o nichž *zmiňují se* naše prameny z 11. — pol. 13. st. Uvážíme-li však, že rozdělení krajské podléhalo průběhem té doby přeměně, že některé kraje časem proměnily svá jména nebo že „provincií" nemíní naše staré listiny

(1) Srv. *Peisker, Die Knechtschaft in Böhmen*, str. 24 (o vsi Závratné).

(2) V podezřelé listině z r. 1201 „districtus" (Erben, č. 458).

vždy totéž, musíme počítati s možností, že v seznamu našem tytéž kraje nebo části jejich uvedeny jsou na rozličných místech pod rozličnými jmény. Pokus podrobiti ve směru udaném seznam krajů kritické revisi, jest ovšem nesnadný, zejména proto, že kritika taková souvisí mnohonásob s těžkými otázkami o povaze a stáří hlavních pramenů, t. j. listin, většinou v 12.—14. stol. padělaných a dále i s nerozřešenými problémy o povaze správy krajské samé. Předem musíme proto vzdáti se naděje, že by se podařilo, dospěti v úkolu vytčeném k resultátům určitým; k těmto by však sotva dospělo bádání i v tom případě, kdybychom měli pramenů dvakrát tolik a hlavní záhady právě dotčené kdyby nám nestály v cestě — středověké správní rozdělení naší země sotva kdy de facto odpovídalo představě moderního schematika, jenž hledá obraz ve všech směrech stejný a určitý. V podstatě nezbude nám proto než pokusiti se o rozlišení krajů nepochybných od krajů méně jistě doložených, ukázati na nesnáze, které v této příčině jeví se v pramenech, krátce stanoviti jak míru a povahu toho, co je pochybno, tak toho, co lze tvrditi bezpečně.

Všimněme si nejprve č. 20—21, t. j. *dvou krajů boleslavských.* O existenci dvou krajů Boleslavských, t. j. Staro- a Mladoboleslavského máme však jedinou zmínku v zakládací listině kapituly staroboleslavské, jež by měla náležeti k r. 1046, vskutku však zachovala se nám v padělku z konce 12. st., ale jistě většinou na starší předloze založeném. V listu je zmínka o desátku z pokut a o hradních gruntech „in urbibus Zatec et *Boleslavia utraque*". Všechny ostatní zprávy znají však jen *jediný kraj Boleslavský,* aniž by bylo patrno, míní-li se tu Stará či Mladá Boleslav. Není pochybnosti, že Boleslav Stará jako sídlo kollegiátního kostela od doby Břetislavovy byla hradem význačnějším než Boleslav Mladá, o které prvou určitou zprávu máme v listině u Erbena č. 219 (Friedrich č. 124) z doby knížete Soběslava I., ale vědouce, že v kraji Boleslavském vyčítají se vsi jako Boseň u Mnich. Hradiště nebo Sezemice, Radvanovice (na Turnovsku) a Sovenice, budeme se spíše kloniti k mínění, že v 12. st. rozumí se Boleslavskem jen Mladoboleslavsko a do Mladé Boleslavi že náležejí kastelláni připomínaní v 2. pol. 12. st. O kraji Staroboleslavském můžeme snad vysloviti domněnku, že během 11. st. zašel; bývalý hrad knížecí asi ovládla kapitola.

Hapax legomenon je i *Tetínsko*, o němž jako zvláštní provincii ví pouze t. zv. zakládací listina vyšehradská, hlásící se k r. as 1088, ale kompilovaná teprv v 2. pol. 12. st. Listina mluví o desátku „de vendicione" z Tetínska, ale jiné listiny vyšehradské, jež nota bene tribut roční vyčítají skoro ze všech krajů země, Tetínska *neznají*. Vsi, jež vyčítá v Tetínsku tato listina, větším dílem nalézají se v samém okolí Prahy (v tom jsou i Bubny a Bráník), menším dílem u pozdějšího Berouna a Zbraslavi. Žádný jiný pramen o provincii Tetínské neví ničeho, naopak je nepochybno, že valná část vsí „tetínských" podle jiných dokumentů ležela vždy v provincii *pražské* (srv. Tomek v ČČM. 1858, 238—241). Ku konci 13. st. a poč. 14. st. nalézáme v podstatné části Tetínska (podle rozsahu jeho v listině Vyšehradské) „provincii" či „distrikt" Kamenický,[1] t. j. ani později není Tetínsko doloženo jako zvl. území; ještě mladší Podbrdsko je pak zcela něco jiného než Tetínsko Vyšehradské listiny. Není také zmínky o hradě Tetíně v 12. st. (Kosmas mluví o hradu v době báječné) ani o nějakých kastellánech na Tetíně; proto musíme kraj Tetínský listiny Vyšehradské prohlásiti za nanejvýš pochybný — možná, že na Vyšehradě si tak nazvali jen určitý obvod svých vsí a statků.

(1) Tak by bylo nejlogičtější zčešťovat názvy: Kamnicensis, Kemnicensis, Kempnicensis; je nejisto, souvisí-li jméno s hradem Kamýkem na Vltavě a stejně je nejisto, zda Kamýk, na němž dáno je několik listin panovnických (r. 1186 a v 13. stol.), je Kamýk na Vltavě, či zda je to týž hrad, jenž v době Přemysla Otakara sluje Kamnich, Kaemnuch (obě listiny zde vydané týkají se jednak biskupství Pasovského, jednak Kerckého). Ale vidíme-li, že Kamýk na Litoměřicku slul dříve Kamnik (Emler, III., č 479), můžeme věřiti v identitu obou jmén. „*Districtus* Kemnicensis" vyskytuje se poprvé roku 1304 (Emler, II., č. 2004; v něm leží zbraslavské vsi Řevnice, Lety, Nová Ves, Slapy, Buše, Přestavlky, Lečice, Štěchovice, Chrámy), do provincie kamnické klade kronikář zbraslavský lesy od Zbraslavi k jihu ležící, r. 1313 sluje však „Kemnicko" villikací (Emler, II., č. 139). R. 1325 a 1326 sluje „forestaria Kamycensis" (Emler II., č. 1112 a 1186) a vyčítají se v ní vsi Hřiměždice, Byčice, Malčany, Oubenice, Tbity, Druhlice (u Milína), Zduchovice, Veliká a Vesce. Z dokladů ve 4. díle Regest vysvítá ještě patrněji, že Kamýcko *nebylo ani později zvláštním krajem*, nýbrž jen správním obvodem hospodářským královského panství. Ovšem není vyloučena možnost, že Kamenicko k r. 1304 jmenované, jež dostalo se nově založenému klášteru zbraslavskému, je přece něco jiného, než kamýcká villikace připomínaná později: tato leží záp. od Vltavy se středem na Kamýku, ono je severněji mezi stokem Vltavy a Berounky na jih až ku Knínu.

Skoro totéž, co pověděno o Tetínsku, platí o *Vltavsku*: kraj tento zná v době, o které mluvíme, zase jen zakládající listina Vyšehradská. Nejmenuje však žádné osady v území jeho, nýbrž zmiňuje se o desátku „de vendicione". Podivno je také, že kraj ten nejmenuje se podle hradu, ale podle řeky tak rozsáhlé. „Districtus" Vltaviensis vyskytuje se pak v listinách až r. 1294 a provincie" Vltavská třikrát v 14. st. — v té době také setkáváme se s dekanátem Vltavským. List z r. 1294 (Emler, II., č. 1656) klade do Vltavska, jak se zdá Sedlčany (Scedeltschen), jež leží asi v centru dekanátu vltavského; tři listiny z 1. pol. 14. st. (Emler, III., č. 710 a IV., 575, 2220) připomínají v něm, jmenujíce zároveň sousední kraje Bechyňský a Chýnovský, král. berni a král. odúmrti. Od pozdějšího Kamýcka třeba je jistě rozlišovati (srv. ČČM., 1859, str. 197). Ale v době před r. 1250 mimo dotčenou pochybnou zmínku zakládací listiny vyšehradské o kraji vltavském nedovídáme se nic. Ve velmi podrobném seznamu krajů listiny Vyšehradské z r. 1130 Vltavsko se nevyskytuje, neslyšíme také pranic o kmetech a úřednících jeho. Podle zprávy Kosmovy o cestě přes horu Osek (Oseč v zakl. listině vyšehradské), „kudy jde se do provincie Bechynské", bylo by možno souditi, že na jihu k Pražskému kraji přiléhalo bezprostředně Bechyňsko. Pozdější dekanát Vltavský leží jen na pravém břehu Vltavy mezi Živhoští a Zvíkovem až na východ za Vožici. Jak vidno, musíme se, co Vltavska se týče, spokojiti jen dohady; klonil bych se k mínění, že Vltavsko je topický název pro severní část Bechynska (snad na obou březích Vltavy); zvláštním územím správním že stalo se až ku konci 13. st. a to nejspíš v hranicích asi tou dobou zřízeného dekanátu Vltavského na pravém břehu Vltavy.

Zmínka o Vltavsku, neznámém listinám našim před koncem 13. st., mohla by vzbuditi snad myšlenku, že zakládací listina Vyšehradská byla redigována teprv ku konci 13. st. Nasvědčovala by tomu ještě jiná věc. Zakládací listina tato zaznamenává i důchod kostelu náležitý v celých Čechách: decimam marcam de tributo per totam Boemiam etiam Sedlcih. Je to jistě příjem převyšující daleko výnos z jednotlivých vsí, jež listina i s jmény otroků tak pečlivě vyčítá: kompilátor listiny ku podivu hlavní zdroj bohatství kapitoly zastrčil skoro na konec textu, hned vedle desátku z medu z krajin za horou Osečí (pozdější Kamenecko?). Zajímavo však

je, že podle listiny vyšehradské z r. 1130, měla kapitola tento roční tribut jen z hradů Pražského, Vyšehradu, Žatce, Sedlce, Litoměřic, Bilíny, Děčína, Boleslavi, Kamence, Hradce, Opočna, Chrudimi, Kouřimi, Plzně, Libice a Vrátna; Soběslav přidal kraje Rokytenský, Čáslavský, Chýnovský. Zde chybí patrně kraje jihočeské (mimo Chýnovsko) — z toho musíme uzavírati, že většina krajů na českém jihu desátek z tributu Vyšehradu neplatila, že tedy ještě v polovici 12. st. *nebylo* pravdou, že Vyšehradu náleží desetina tributu z *celých* Čech. A *teprv listinou z r. 1268 uděluje Přemysl Otakar Vyšehradu desátek tributu ze zbývajících krajů na českém jihu*: z Pracheňska, Bechyňska,[1] Písecka a Doudlebska — od té doby teprv tedy je nepochybno, že Vyšehradu náleží decima de tributo per *totam* Bohemiam. Kritika věcná došla by tak k podezření, že zakládací listina Vyšehradská byla padělána až ku konci 13. st.; kritika diplomatická ji však uznává za padělek z 2. pol. 12. st. — neméně než tři domnělé originály její, psané písmem 12. st., se nám zachovaly.

Dotčená listina Soběslavova, datovaná k roku 1130, podle Friedricha v kopii nemnoho pozdější zachovaná, obsahuje ve výčtu krajů českých také 2—3 hapax legomena: o desátku tributu z civitas *Lubice* a z civitas *Vrátno*. Nikde jinde není nejmenší zprávy o těchto krajích, o jejich hradech či prefektech nebo o osadách v území jejich položených. Libicí má se snad rozuměti Libice někdy Slavníkova, ale tato Libice ležela podle svatojirské listiny, r. 1228 vydané, ale krajským seznamem svým mnohem starší, v kraji Havraňském! O Vrátně nevíme vůbec, kde je hledati; zcela nahodilé je spojování jména se vsí Vrátnem a horou Vratenskou u Mšena; nápadno je také, že oba kraje uvádějí se až na konci výčtu a to za Plzní, nikoliv mezi Boleslaví a Hradcem, kde bychom je čekali. Tam, kde bychom je čekali, mezi Boleslaví a Hradcem, nacházíme kraj *Kamenec* a zmínka ta je zase ojedinělá, chceme-li kraj tento hledati někde v sousedství Boleslavska. O kraji Kamenci v těchto končinách, o hradu, úřednících jeho a t. d. nenajdeme stopy, leč že ve 14. st. sluje dekanátem Kameneckým krajina od Jizery na

(1) Otisk *Emlerův* v Reg. II., č. 2795 (Emler otiskuje listinu z *Hammerschmieda*, nikoliv z originálu) opravuje místo korrumpovaného Bukovska: *Bozen* (kraj Boženský); zdá se mi, že korrektura v Bechyňsko je bližší. Srv. k této listině i formulář u Emlera č. 2450.

západ (od Bakova k jihu počínaje) až k Doksům, Mšenu a snad i Staré Boleslavi, krajina, jež z velké části slušela podle jiných listin k *Boleslavsku* a zároveň krajina, v níž leží ves a hora Vrátno, u které se hledá střed kraje Vratenského! Či míní se Kameneckem týž distrikt, jenž poč. 14. století leží mezi dolním tokem Berounky a Vltavou? To není nikterak pravděpodobno. Kamenec jmenuje listina z r. 1130 ještě jednou mimo seznam svých 19 krajů a to v poslední větě: Camenci decimum nummum in venditionibus, ut antiquibus est institutum, habent habeantque. Vykládáme-li slovně, musíme rozuměti tomu tak, že v 19 krajích má míti Vyšehrad desátek z ročního tributu (z tributu pacis, jak patrno z č. 366 u Erbena), v Kamenecku pak vedle toho desátek z toho, co sluje „venditio". Zakládací listina Vyšehradská takovýto desátek z vendicií vyčítá však i z Vltavska, Pražska, Tetínska a na konec teprv z Kamenecka — i zde je viděti, že tato listina je *pozdější* než listina z r. 1130, nehledě ani k mladšímu terminu „decimus denarius" místo staršího „nummus". Spojení Kamenecka v této listině s Vltavskem, Pražskem a Tetínskem zdá se pak nasvědčovati tomu, že Kameneckem rozumí se tu pozdější Kamenecko *na dolní Berounce*, u Zbraslavi („Kamýcko" Tomkovo), nikoliv kraj Kameneckého dekanátu v západním Pojizeří, na nějž zdá se odkazovati listina z r. 1130. Byl by kompilátor listiny k r. 1088 padělané zmínce o Kamenecku z r. 1130 již nerozuměl, byl by netušil, že tu jde o kraj v středním Pojizeří? Možno by to bylo, ale i tu, jak zřejmo, jsme zas jen na dohady odkázáni.

Od obou častěji dotčených listin vyšehradských, prvé datované k r. 1130, druhé z r. 1268 vyšel *Vacek*, předpokládaje, že výčet krajů českých v obou dokumentech podává nám úplný seznam jejich, že tedy krajů bylo celkem 23. Přes to, že list z r. 1268 přenáší nás časově o celé století později,[1] není pochybnosti, že krajskému seznamu obou vyšehradských listin náleží v otázce, kterou se obíráme, důležitost značná; na základě jejich lze tvrditi zajisté, že na Vyšehradě neoznavali, zejména co do vybírání tributu pacis, v Čechách celkem 23 krajů — je-li totiž seznam obou uvedených

[1] Listina tato je také proto [illegible] annuum [illegible] Vyšehradu z 10 [illegible] jako [illegible] z *pokut soudních*. Kdo by tu nevzpomněl na franckou fredu, friedensgeld!

listin úplným! Srovnáme-li však vyšehradský seznam se zprávami jiných listin, neubráníme se pochybnosti, že úplného počtu krajů nepodávají, a octneme se znovu před těžkými otázkami. Ve výše položeném výčtu 31 krajů, o nichž zmiňují se naše prameny, nalezáme také kraje *Havraňský a Mělnický* — proč neví vyšehradská listina ničeho o dvou krajích těchto? Oba jmenované kraje jsou nám doloženy v listinách kláštera panenského u sv. Jiří z r. 1228 a z r. 1233. Starších listin svatojirských nemáme; obě dotčené listiny jsou konfirmace statků klášterních, obě nepochybně pravé a na nějakém starším seznamu zboží klášterního založené. Zajímavo je, že listiny tyto vyčítají pouze kraje středních, severních a jižních Čech, t. j. že na českém východě není žádných vsí svatojirských. Kraje, jež znají listy z r. 1228 a 1233 jsou: Pražsko (provincia, quae sunt circa castrum), Litoměřicko, Žatecko, Mělnicko, Havraňsko, Netolicko, Pracheňsko, Plzeňsko a Boženско. Mělnicko, podle vsí, jež v něm vyčítá list z r. 1228, rozkládalo by se jen na pravém břehu Vltavy (a blížilo snad rozsahem svým pozdějšímu dekanátu mělnickému), ale listina [1] z r. 1260 (Emler, II., č. 242), uvádí v něm i vsi na levém břehu Vltavy, na bývalém panství Roudnickém a Doksanském (Krabčice, Mneteš, Ledčice, Vražkov). Kraj Mělnický byl tedy dosti rozsáhlý, leže v středu mezi Pražskem, Boleslavskem a Litoměřickem. Letopisec Vincenc uvádí k r. 1158 krajského kmeta Mělnického, Zvěsta; jinak se však v listinách zprávy o úřednících Mělnických nezachovaly. Rozsahu kraje *havraňského*, podle jediné zmínky o něm v listině k r. 1228 kladené, jsme se již dotkli [2] — v něm obsažen je cele nebo z části pozdější dekanát Havraňský (vsi Libice, Opolany, Odřepsy a Kanín u Poděbrad), pak vsi Kobylníky v okr. Kutnohorském (panství Nové Dvory; Tomek míní jiné Kobylníky u Dobrovice u Ml. Boleslavi), dále ves Vinarci (těžko se rozhodnouti, o kterou z četných vsí podobného jména tu jde), Osek a Oldříší, dvojí Kněnice neznámé polohy a Sádoví (na Hradecku?). Bezpečně zajištěné území toho kraje bylo tedy na dolním toku Cidliny v okolí Poděbrad a k jihových. odtud na pravém a částečně i na lev. břehu Labe až asi k Týnici n. L. Úřed-

(1) Můžeme zde této listiny užiti, protože odvolává se na starý spor o vsi jmenované.

(2) Srv. výše str. 102, pozn. 1.

níci kraje havraňského, hrad sám v pramenech známých se nevyskytuje; nemůžeme však ubrániti se domněnce, že tu jde o týž správní obvod, jejž Vyšehradská listina zove *libickým*. Než proč nezná vyšehradská listina kraje Mělnického? Či kryje se její Kamenecko nebo Vratensko s Mělnickem? Jak vidno, můžeme sic klásti otázky, ale odpovědi uspokojující se sotva kdy dočkáme.

Naproti tomu *Opočensko* listiny Vyšehradské není jako zvláštní kraj odnikud jinud doloženo, a bylo by přece podivno, abychom z letopisů nebo listin neslyšeli slova o krajských úřadech opočenských, kdyby tam byly vskutku bývaly. Z Kosmy zdálo by se, že Opočenský hrádek ležel v kraji hradeckém (Kosmas totiž tvrdí, že v kraji byly čtyři „castelli", ale nejmenuje které; nemožným dohadem je mysliti i na Chrudim a Vratislav); ke kraji tomu nepočítá však Kosmas Kladský hrad — že Kladsko bylo zvláštním územím, ví i Kosmas; zachovala se nám řada zpráv o Kladsku a o jeho úřednících, ale o Opočně nemáme nejmenší zmínky podobné. Proč ostatek nejmenuje vyšehradská listina Kladska, jehož hrad právě Soběslav I. nově vystavěl a jež odtud stává se jedním z nejčastěji jmenovaných správních území českých? Ukazovalo by to k tomu, že výčet krajů, z nichž náležel Vyšehradu desátek tributu pacis, náleží původem svým vskutku do 2. pol. 11. st., kdy Kladsko patřilo Polákům?

Ještě dva kraje nezná listina Vyšehradská z r. 1130: *Dřevíčsko* a *Vratislavsko*. Na prvém místě jmenovaný kraj znají vyšehradské listiny přece: v konfirmaci krále Václava II. z r. 1251 zachoval se na Vyšehradě list prý knížete Soběslava, téhož, od něhož pochází listina z r. 1130, jíž funduje kníže pět nových kanovnických prebend na Vyšehradě. Listem tím daruje se kapitole zároveň kaple sv. Vavřince, k níž náleží důchod „de venditione provinciae *Dreuic* decimus denarius, decimus bos, decimus manipulus". Tedy desátek „de vendicione", jako byl zmíněn r. 1130 z kraje Kameneckého, a jak jej pozdní padělek k r. asi 1088 kladený, stanoví o třech jiných krajích (srv. výše) — nikoliv desátek z tributu pacis. Dřevíčský kraj je doložen ještě listinou Soběslava II. (Erben, č. 352; Friedrich, č. 278), kde se jmenuje prefekt Dřevíčský Petr mezi svědky; o existenci jeho tedy lze sotva pro 12. st. pochybovati. V 13. st. kraj ten mizí; domněnka, že *Slánsko* na místě jeho vystupující, je přímým pokračováním jeho, má všechnu pravděpodobnost do sebe. Slánsko

je doloženo v zakládací listině břevnovské, padělané v 13. st. (civitas Nazlanem) a v listině kladrubské z r. as 1239 (Erben, č. 979). *Vratislavska* neznají však vyšehradské listiny vůbec — hrad Vratislav (záp. od pozdějšího Vysokého Mýta, u dnešní vsi Vraclavi) známe dobře z Kosmy, z doby knížete Svatopluka, kdy r. 1108 počalo se na něm vraždění Vršovců, zmiňuje se o něm padělaná listina Vyšehradská, hlásící se k r. asi 1088 (vyčítá vsi ležící „inter castra Chrudim et Vratislav"), ale o úřednících kraje vratislavského nalézáme jedinou zprávu v listině Přemysla Otakara I. z r. 1226, dané klášteru litomyšlskému (Erben, č. 706), vůči níž bylo neprávem vysloveno podezření, nejde-li tu o padělek Bočkův.[1] V ní je jmenován mezi svědky Bicen, kastellán a Janek sudí Vratislavský. Víme také, že Čáslavsko spolu s Chrudimskem a Vratislavskem bylo údělem Děpolticů; z r. asi 1207 máme doklad toho u Erbena v č. 499; byl to nepochybně týž úděl, který vyhradil si dříve, vzdávaje se vlády, král Vladislav. Neboť nemohu nijak uvěřiti, že by bylo správno Jarlochovu zmínku, že Vladislav si vyhradil „solum Budim" (Fontes, II., 464) vykládati na *Budyni*; zde třeba po mém soudu čísti: *pouze Chrudimsko.* Pozdější Vysokomýtsko spojilo v sobě, jak se zdá, i Vratislavsko i Hrutovsko.

O *Vyšehradsku* víme, že hrad ten vedle Litoměřicka byl nejbohatším důchody v Čechách, vyčítají se často prefekti vyšehradští i desátek z tributu, ale nikde nenalezneme zprávy, že by se do kraje Vyšehradského kladly vsi a statky klášterů a pod., naopak v svatojirské listině z r. 1228 a kladrubské z r. asi 1239 přičítají se osady, jež podle polohy své musily ležeti ve Vyšehradsku, do *Pražska.*[2] Ale r. 1224 mluví se přece o právu kastellána Vyšehradského vybírati platy ve vsích kláštera svatojirského (Erben, č. 690). Můžeme tedy sotva pochybovati o territoriálním oddělení správním Vyšehradska od Pražska.

Vyšehradská listina z r. 1130, jak jsme pověděli, zmiňuje se o jediném kraji jihočeském, t. j. *Chýnově.* Kraj ten je doložen s dostatek na př. listinou litomyšlskou (Erben, č. 319); o hradu Chýnově

(1) *Z. Nejedlý* praví v Dějinách Litomyšle, I., str. 57, pozn., že originál nachází se v museu litomyšlském a že nevzbuzuje podezření; prof. Friedrich mne upozornil, že zná nepodezřelý exemplář brněnský, na nějž Boček odkazuje.

(2) Srv. *Tomek*, Čas. Čes. Musea, 1858, 237, 239.

v době Slavníkově ví již Kosmas. Jako hrady Slavníkovské jmenuje Kosmas ještě *Netolice* a *Doudleby*; oba hrady jsou nám známy jako hrady krajské z dosti hojných zmínek 12.—13. st., a t. zv. zakládací listina Vyšehradská zmiňuje se o nich nepřímo datem o „messores Netolicenses et Dudlebenses". Za nejbližší kraj na českém jihu, podle všeho přímo k Pražsku přiléhající, označil Kosmas *Bechyňsko*; při tom je podivno, že naše listiny do pol. 13. st. zmiňují se o kraji tom pouze jedinkráte (k r. 1234), že nikdy nejmenují Bechyňského prefekta neb jiného úředníka. V té příčině již Tomek pokusil se hájiti mínění, že v listinách na místo Bechyňska vstupuje Netolicko; od 2. pol. 13. st. převládá pak zase název Bechyňska. Správnost dohadu toho musí však zůstati na váhách — Bechyňskem mohli bychom snad rozuměti i Vltavsko t. zv. zakládací listiny vyšehradské, snad je pojímati v Chýnovsko. V listině Vyšehradské z r. 1268 přistupují k Chýnovsku r. 1130 jmenovanému ještě jihočeské kraje: *Prácheň*, Bukovsko, Písek a Doudleby. Kraj písecký je novotvar doby městské; Bukovska je zřejmá korruptela, nejspíš místo Bechyňska; Písek by tu potom vstupoval na místo kraje z 12.—13. st. výborně doloženého, totiž *Bozenska či Boženska*. Jméno jeho zachoval pozdější dekanát — jakož vůbec zde na jihu kraje 12. st. —13. nejvíce poměrně zdají se blížiti se pozdějším dekanátům[1] — i lze o Bozensku jakož i o Prácheňsku odkázati prostě na výklady Tomkovy. Ale vyloučiti Bechyňsko z počtu krajů 12. st. mám přece za povážlivé; bylo by to snad možno, kdybychom na jeho místě přijali Vltavsko. Toto je pro starší dobu doloženo způsobem málo důvěry vzbuzujícím; Bechyňsko však určitě jmenuje Kosmas, ví o něm listina z r. 1224, znají je s dostatek listiny pozdější. Možná, že krajské zboží zde nejdříve přešlo do soukromých rukou (a v této souvislosti možno snad vzpomenouti bohatého „hraběte" Jiřího, fundátora milevského kláštera); nápadno přece zůstane, že listiny 12. stol. Bechyňska neznají.

Kraje ostatní: Pražsko, Rokytensko (t. j. pozdější Rakovnicko), Žatecko, Bilínsko, Děčínsko, Litoměřicko, Boleslavsko,

(2) Jen dekanát Volyňský musil náležeti částečně k Prachensku, částečně k Netolicku; nemohu věřiti ovšem, že by se hranice krajů a dekanátů kryly, jak chce Tomek, skoro veskrze.

Hradecko, Kladsko, Čáslavsko, Chrudimsko, Kouřimsko, Plzeňsko a Sedlecko jsou s dostatek, některé mnohonásob a všestranně doloženy, takže o existenci jejich je vyloučena všechna pochybnost. S Vyšehradskem, Dřevíčskem, Mělnickem, Havraňsko-Libickem, Vratislavskem, Chýnovskem, Boženskem, Dúdlebskem, Netolickem a Prácheňskem dá součet 24 krajů; přibéřeme-li Bechyňsko 25 krajů. Hrutovsko nelze dobře za pravý kraj pokládati, Opočensko, Vratensko a Kamenecko (na Boleslavsku) vyskytují se jen jednou, v 2. pol. 11. stol., a vše nasvědčuje tomu, že to jsou zjevy přechodní, jež zanikly pravděpodobně již ve 12. st., stavše se součástkami jednak Hradecka, jednak snad Boleslavska či Mělnicka. Zdá se však nepochybno, že tato tři území kol r. 1100 pravými kraji byly, kdežto o Tetínsku a Vltavsku, pro naši dobu jen jedinou a to pochybnou listinou doložených, třeba pochybovati, že by tu šlo o kraje samostatné. Ale vzhledem k tomu, že nevíme bezpečně, kdy prvé tři kraje zanikly nebo změnily svá jména a že také existenci obou posledních teritorií z doby před r. 1250 nemůžeme vyloučiti se vší jistotou, budeme odpověď na otázku, kolik bylo v Čechách krajů v stol. 12., formulovati tak, že *v Čechách od konce 11. do polovice 13. století bylo as 25—28 krajů.*

S tímto přibližným číslem musíme se spokojiti: prameny naše neposkytují nám možnosti stanoviti určitý počet krajů toho neb onoho roku, a rozdělení krajské, jak jsme s dostatek poznali, podléhalo stále změnám, jež sice nedotýkaly se organisace v základech jejích, ale přece posunovaly tu a tam jména a hranice krajů a dávaly vznikati novým útvarům a mizeti starším. Sotva kdy také budeme moci poznati přesněji rozsah zjištěných krajů; naše prameny samy odporují si nezřídka v této příčině, a těžko rozhodnouti, co viny na tom nesou zatím nastalé změny, co neznalost písařů listin či nedostatek smyslu pro určitost a jasnost správního rozdělení, vyznačující dobu. Za to domněnce, že naše prameny původní neseznamují nás se *všemi* kraji Čech stol. 12., že snad krajů bylo více, nenasvědčuje pranic; o 11. st. jsme ovšem zpraveni zcela nedostatečně, ale o 12. st. možno tvrditi, že žádný kraj poznání našemu neunikl. Pochopitelno je za to, že ne z každého kraje jmenují nám listiny krajské kmety či kastellány, nebo naopak že ne všude najdeme zmínku o dů-

(v Boleslavsku), v Rokycanech a v Týně nad Vlt. — ale Žirčiněveský archidiakon byl podle všeho týž co Boleslavský a Rokycanský týž co Plzeňský. Poněvadž pak Kosmas vypravuje nám o dekretech Břetislava I. k r. 1039, podle nichž má *archipresbyter comiti illius civitatis* udávati jména těch, kteří dopustili se vraždy (mimochodem řečeno velmi důležitá zpráva pro poměr státu a církve v Čechách v 11. st.), byl na snadě soud, že v každém kraji byl archidiakon a že tedy krajů bylo asi jen 10—12. Uvažujeme-li však o této možnosti — předpokládajíce, trochu ukvapeně, že arcipryštové Kosmovi jsou totéž, co arcijáhnové 12.—13. st. — nemůžeme dojíti k závěru pro ni příznivému. Archidiakonátu Horšovskému jistě žádný starý kraj neodpovídal; naopak máme všechno právo existenci krajů Sedleckého (později Loketského) a Děčínského předpokládati od samého počátku krajské organisace, neboť kraje tyto vstupují zcela patrně na místo starých kmenových jednotek, dobře nám známých. Ale v archidiakonátním rozdělení je Sedlecko v Žatecku, Děčínsko (zda celé?) v Litoměřicku! Pravděnepodobno je rovněž, že by Bechynsko bylo kdy objímalo celý český jih, kdyžtě již z doby Slavníkovy máme doloženy hrady Netolici, Dúdleby, Chýnov, jejichž krajská povaha v 11.—13. st. činí nejvýš pravděpodobným, že byly centry správních nebo vévodských obvodů i dříve. Sotva také můžeme uvěřiti, že by původně Hradecko obsahovalo v sobě i Chrudimsko, Vratislavsko a Hrutovsko. Krátce krajů v Čechách musilo býti od počátku organisace jejich *více než 10—12*, a proto není možné, aby se archidiakonátní organisace byla kryla s krajskou.

Nemohu také souhlasiti s Vackem, jenž v duchu názoru právě potíraného klade zřízení archidiakonátů u nás již do doby založení biskupství Pražského a počítá tudy (po vyloučení Horšovska) v Čechách 10. století 9 krajů. Mám za to, že archidakonáty s pevnými hranicemi territoriálními v době biskupa Dětmara založeny nebyly prostě proto, že nebylo kostelů a kněží, jež by spravovali; je přece na snadě, že vyvinutější správu arciděkanskou můžeme počítati teprv od té doby, kdy po krajích kostelů a kněžstva dostatečnou měrou přibylo. To je sic možné snad za Břetislava I., ale velmi málo pravděpodobné v době kol r. 973. A i pro tu dobu nic o archidiakonátních provinciích nevíme; kdož ví, co

jsou arcipryštové Kosmovi! Hranice archidiakonátů známe teprv ze 14. st. a je víc než pochybno, že by sáhaly všude stářím svým zpět do 11. stol.

* * *

Do které doby spadá založení organisace krajské čili krajské neb hradské ústavy v Čechách? Palacký, jenž vychází od překonaného již názoru o původní státní jednotě země české, klade toto rozdělení již do doby pohanské, do 9. st. Tomek založil vládnoucí u nás mínění, že krajským organisátorem země je Boleslav I. a konečně Boleslav II.; Bachmann, jak víme, klade krajské rozdělení do doby Boleslava I. Všechny tyto výklady nelze, jak za to mám, uvésti dobře v soulad s našimi prameny. Zakládací listina biskupství pražského jmenuje nám přece v Čechách ještě za Boleslava II. *kmeny*, nikoliv kraje, a i kdybychom připustili, že pražským knížatům v době Boleslava II. slušelo vrchní panství v celých pozdějších Čechách, i nad Slavníkovci, je přece z pramenů našich zřejmo s dostatek, že značná část kmenů stála dosud pod vlastními knížaty.

Tomu náš učí naše legendy pro 2. polovici 9. a 1. polovici 10. st. o Pšovsku a Kouřimsku, prameny německé o „subregulu" některého českého kmene na severu, jenž povstal proti Boleslavovi I.; Slavníkovci nebyli-li cele samostatni, byli přece knížaty doma, ve svém území, Chorvaté byli ještě kol r. 929 samostatni, Pšovsko stalo se Mělnickem a přímou náležitostí pražských knížat teprve za Boleslava II., říše Slavníkovců pak padla teprv r. 995 — krátce my musíme za to míti, že podmanění všech kmenů českých Praze, jež pro konec 10. st. předpokládáme, neznamenalo vždy vyhubení starých knížecích rodů a zřízení kmeta krajského na místě kmenového knížete. Ustupování závislých knížat úředníkům pražským dálo se jistě *znenáhla* a je pravděnepodobno, že by dokonáno bylo již za Boleslava II., spíše teprv v 1. pol. 11. st., za Břetislava. A ovšem nemáme také práva klásti již do této doby do každého kraje celý štáb úředníků, jejž známe vlastně a to ještě nedokonale, z 2. pol. 12. a 1. pol. 13. st. — v této příčině již Čelakovský, tuším správně, upozornil na to, že iudices nejspíš přistoupili k úředníkům krajským později.[1]

---

(1) Konče, vzdávám srdečný dík kollegovi prof. *Friedrichovi*, jenž mi v otázkách pravosti některých listin ochotně byl pokračováním svého Diplomatáře i radou pomocen.

ukazují četné opisy italských učebnic.[1] Již v druhé polovici XII. století vznikla v durynském klášteře Reinhardsbrunnu sbírka, ve které k dvěma italským učebnicím připojena byla bohatá snůška vzorů, kde vedle kusů pocházejících z pravých předloh, nalézají se fingované listy a to právě takové, které se týkají vysoké politiky.[2] Na konci tohoto století složen byl v Hildesheimu velmi zajímavý listář, obsahující vesměs fingované dopisy z doby Jindřicha VI.[3]

V Čechách první podobná sbírka povstala z péra Jindřicha z Isernie, který v létech sedmdesátých XIII. stol. toto nové umění přímo z Italie k nám přenesl.[4] Víme o něm, že v Praze založil školu, kde hlavně pěstována rhetorika a že byl v čilém styku se zdejším vzdělaným světem a také s úředníky kancelářskými.

Z doby o něco pozdější máme zajímavou zprávu v XXXII. kapitole kroniky Zbraslavské, na niž mne upozornil G. Friedrich. Tam se dozvídáme, jak i na královském dvoře pražském vešlo v oblibu skládání umělých listů. Král Václav II. sám prý dával notářům látku ku spisování listů a pak si je dával posílati a předčítati, rokoval o jich slohu a neostýchal se kárati způsob nenáležitě píšících osob, jichž dictamina probíral. Tato zpráva má pro nás velikou cenu, třeba jen v ohledu retrospektivním. Můžeme si položiti otázku, zda něco podobného se nedělo již také na dvoře Přemysla Otakara II. a jeho druhé manželky.

K osobnosti této královny vztahuje se historicky důležitá sbírka, podle obsahu svého nazvaná „Formulářem královny Kunhuty“. Nám jde o to, jak máme hleděti na listy této sbírky, dosud za authentické považované. V jakém poměru je toto dílo k novému do Čech tou dobou z Italie proniknuvšímu umění rhetorickému a slohovému?

Při posuzování takovýchto pramenů varuje Rockinger hlavně před tím, aby nikdy nebyla pominuta celková povaha díla.[5] Svým celkovým rázem patří „Formulář královny Kunhuty“ novému směru a není to náhodou, že je spojen s kompilací několika podobných italských sbírek. Některé kusy z „Formuláře královny

(1) Wattenbach, l. c. str. 57.
(2) Bresslau, l. c. str. 629.
(3) Tamtéž str. 630.
(4) Srovn. Novák, Henricus Italicus und Henricus de Isernia v Mitt. des Inst. für oest. Gesch. XX. a týž, Tak zvaný „Codex epistolaris Primislai Ottocari II.“ v ČČH. IX.
(5) Rockinger, l. c. str. XLVIII.

Kunhuty" uveřejnil Meinert ve Wiener Jahrbücher für Litteratur r. 1823, ale skoro úplné vydání sbírky té pořídil teprvé Palacký v I. svazku svého díla o českých formulářích.[1] Odtud pak většinu listů i listin přejal Emler do druhého dílu Regest.

Rukopis čís. 526 dvorní knihovny vídeňské, v kterém je sbírka nadepsaná obsažena, popsán byl již Palackým v uvedeném díle. Kodex ten je psán písmem patřícím ještě XIII. století. Palacký myslí, že psán byl kolem r. 1280. K tomuto určení vedly jej asi zápisy listin a listů, které byly dodatečně na posledních listech kodexu vepsány a které pocházejí z let 1279—1281. Palackému se zdají býti zapisovány současně v době pobytu královny Kunhuty v Opavě a vedou ho k mínění, že tehda byl kodex ten v majetku nějakého notáře královnina, pro kterého byl opsán.[2]

Doplňky ty jsou psány několikerou rukou rozdílnou od ruky, která opisovala celou sbírku listů. První dvě na fol. 122 doplněné listiny[3] pocházejí z roku 1279, tedy ze začátku pobytu královny Kunhuty v Opavě a jsou psány touž rukou, jako listina na fol. 80', na prázdném místě rukopisu také po jeho dopsání doplněná, která též pochází z doby pobytu v Opavě r. z 1281.[4] Tyto listiny, z nichž jedna se zachovala v originále, mají nepochybně svůj původ v kanceláři královny Kunhuty. Táž ruka zapisuje na poslední stránce rukopisu nahoře na fol. 124' dva listy adresované královně, jeden krále kastilského Alfonse z r. 1280 a druhý nedatovaný, z konce 1279 neb začátku 1280 pocházející, Jakuba Contarena, dože Benátského.[5] Písař ten zdá se, že úmyslně mezi uvedenými listinami a těmito listy vynechal čtyři prázdné stránky, aby mu zbylo místo pro příští listiny, které chtěl míti snad odděleně zapsány od listů. Také listy zmíněné mají prostý, kancelářský ráz a nemůžeme proti authentičnosti jich nic namítati.

Mezera čtyř vynechaných stran a zbylá prostora poslední stránky byla vyplněna od několika jiných písařů; hned na listech

(1) Palacký, Ueber Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte. Prag 1842, 1847. (Aus den Ahbandlungen der k. böhm. Ges. der Wiss. V. Folge. Bd. 2, Bd. 5.)

(2) Palacký, l. c. str. 227.

(3) Palacký, l. c. č. 103 a 104, Emler, Reg. Boh. II., č. 1199 a 1196.

(4) Palacký, l. c., č. 102, Emler, l. c. č. 1267. Datum 1281 podle originálu archivu maltézského v Praze.

(5) Palacký, l. c. č. 108 a 107, Emler, l. c. č. 1226 a 1202. Jakub Contareno byl dožem do března 1280

122ᵛ a 123 je půldruhé stránky popsáno jakýmsi mravoučným rozjímáním, a pak teprve na fol. 124 přicházejí další opisy listin z r. 1280 a 1282, týkajících se sporu mezi markrabím braniborským Ottou a královnou Kunhutou¹ jichž předlohy nemožno hledati jinde než v kanceláři královnině. Ottova listina je psána písařem, jehož ruka ukazuje, že byl zvyklý na písmo listinné. Táž ruka na začátku kodexu místy si dělá po prázdných krajích poznámky, na fol. 4 dále zapisuje si formuli jakéhosi průvodního listu a nahoře jméno Leška, vévody Krakovského, Sandoměřského a Sieradského (1279—1288).

Již toto sestavení zápisů doplněných od různých písařů na posledních listech rukopisu ukazuje, že byly zapisovány brzy po vyhotovení nebo po dodání do kanceláře. Byl tedy celý kodex opsán již před rokem 1280 a byl v letech 1279—1285 v kanceláři královny Kunhuty, kde do něj od písařů kanceláře opisovány skutečné listiny a listy. To jistě bylo důvodem, proč Palacký a po něm jiní nepochybovali o autentičnosti také ostatního materiálu rukopisu tohoto, vztahujícího se k českým dějinám.

Abychom viděli, jaký je pramen tento takové důvěry hoden, prohlédneme si celý jeho obsah. Celá kompilace sbírek listů je obsažena na prvních 80 listech rukopisu a je psána jednou rukou. Na prvních 22 listech jest opsána ona sbírka značně skrácených dopisů Josefa k Faraonovi nazvaná „Somnium Pharaonis", o níž jsme se výše zmínili. Na fol. 22 dále počíná bez jakéhokoli označení nová sbírka listů fiktivních vyšperkovaných italského původu. Petrus de Vinea, jak Palacký se domníval, to není. Na většině těchto listů je viděti, že jsou to jen značně skrácené výpisky a ne skutečné listy. V prvních se mluví o Parmě. [illegible] mnoho naříká na osud a bídu a úpění v žaláři, také jsou tam dva milostné dopisy. Některé mají látku z historie. Celkem nás upomínají listy tyto velmi silně na Jindřicha z Isernie, je to jistě též škola.

Hned po jednom z milostných dopisů následuje opět bez upozornění, že začíná něco nového, první list, týkající se královny Kunhuty, a za to první skupina listáře Kunhutina. Ku konci této skupiny dopisů jsou opsány také dvě listiny, které psal již také zevně

¹) Palacký l. c. č. 105 a 106, Emler, l. c. č. 1221 a 1227.

odlišil od předcházejících listů [illegible] prodlouženým písmem po způsobu [illegible]

Na to od fol. 29 začínají pod [illegible] *Petri de Vinea*" listy slavného [illegible] sbírka vedle „*Summy*" Tomáše z Capuy [illegible] vzorem umění slohového[1] a došla [illegible] pise jest jich jen zlomek; listy druhé knihy [illegible] čtvrtá schází, z každé knihy jest vybráno [illegible]

Bezprostředně po listech Petra de Vinea [illegible] čení na fol. 40 nová kompilace [illegible] konci na fol. 50' je poznamenáno: „*Explicit* [illegible] *Thome*". Tato sbírka je také italského původu [illegible] zuje k pobytu autora ve službách kurie v Římě.

Nejspíše je to zlomek „summy" Tomáše z Capuy [illegible] Innocence III. notářem a později kardinálem [illegible][2]

Několikrát se vyskytuje jméno Tomáš [illegible] V jednom dopisu na fol. 48' zmiňuje se o [illegible] při tom o cizincích a „našich". Ovšem je [illegible] část sbírky Tomáše z Capuy by to byla, neboť [illegible] malý zlomek nebyla dosud vydána. Pak je [illegible] mášův je zde již promísen látkou cizí. Na fol. 43 [illegible] listy, týkající se biskupa pražského. Píše se [illegible] dopisy, že pražský biskup dal někomu [illegible] jakýsi kostel, ač adresát má právo patronátní. Zdá se, že [illegible] „Pragensis" bylo interpolováno od českého [illegible] Také list na fol. 50, jehož obsahem je nářek nad smrtí [illegible] biskupa (!) W., je patrně dodatek pozdější, aspoň [illegible] jmen.

Co nyní následuje na fol. 50'—56', jest opět výběr z jakéhosi listáře, který též vznikl v Italii — na fol. 53 čteme: „*virtuosos Ytalie viros*" — a který obsahuje umělé listy, berouci většinou látku ze života. Touha po příteli, díky za dopis, přání dlouhého života, formule k testamentu, ospravedlňování, vyznání lásky, obrana proti utrhačům, přímluva za přítele, obchodní, soudní i duchovní záležitosti, volby podestů jsou dopisům těmto předmětem sdílení. Na fol. 52 v druhém kuse druhého sloupce zase vidíme, jak českému

(1) Srov. Wattenbach, l. c. str. 65. (2) Srov. Bresslau, l. c. str. 635.

písaři to nezpůsobilo mnoho obtíží proměniti jméno; ovšem v tomto případě to dopadlo nešťastně, čteme tam: „*domino Urbano sacrosancte Bohem.[!]ecclesie summo pontifici*". Na konci této skupiny napsal sběratel: „*Expliciunt*" bez udání dalšího pramene. Nyní, po velmi frasovitém listu, kde někdo prosí o smilování a brání svého otce, který pocházel „*de optimatibus minoris Britannie*", proti pomluvám, následuje druhá polovice listáře Kunhutina.

Srovnáme-li konec prvé poloviny tohoto listáře a začátek druhé, vidíme, že v těchto místech patřil dohromady a že byl písařem našeho rukopisu zde rozetnut. V posledním listě prvé poloviny píše Kunhuta své matce Anně vyčítavě, že od ní dlouho nemá zpráv a žaluje, že jakýsi Al. z Opavy byl obrán v její zemi.[1] Pak následují ony dvě listiny s prodlouženým písmem invokace, o nichž jsem se zmínil, pak přicházejí tři skupiny listů italského původu, a na to začíná druhá polovina listáře Kunhutina dopisem jejím, také matce zaslaným, v kterém jí vyčítá nelásku a prosí, aby jí věnovala více přízně.[2] Hned v následujícím listu naříká Alžběta Bavorská nad úmrtím uherského krále Bely a prosí Kunhutu o přímluvu u matky své Anny, aby ji navštívila.[3] Všechny tyto listy patří obsahově dohromady a ukazují, že obě skupiny listáře Kunhutina byly jedním celkem, když je písař našeho rukopisu opisoval. Druhá část je již jen zbytkem listáře, obsahuje jen 18 listů, na jichž konci na fol. 60 je poznamenáno: „*Explicit opus magistri ac domini Boguslay*".

Za Bohuslavovo dílo nemůžeme ovšem považovati ani předcházející zlomky italských sbírek ani „*Somnium Pharaonis*", on mohl býti ze všeho předcházejícího autorem jen listáře Kunhutina. Je pravděpodobno, že také ony kompilace cizích pramenů byly jím redigovány a že proto náš písař je nazývá „*opus*", kdežto dřívější označil slovem „*dictamina*", avšak není vyloučeno, že sbírky ty sloučeny byly s listářem Bohuslavovým teprve nějakým dalším sběratelem.

Ať již Bohuslav sám položil svůj listář k italským sbírkám umělých a řečnicky vyzdobených dopisů aneb ať to udělal jiný redaktor, sousedství, v kterém jej nalézáme, neukazuje tak k authentičnosti listů v něm obsažených jako k napodobení italských vzorů — k literárnímu dílu tohoto směru.

(1) Palacký, Formelbücher I., č. 38, rk. fol. 28.

(2) Tamtéž č. 37, rk. fol. 57.

(3) Tamtéž č. 34, rk. fol. 57.

Teprve po slovech: „*Explicit opus.... Boguslay*" následují od téhož písaře opsané listiny, které tudíž Bohuslav nesbíral. Podle toho, jak jsme viděli, že souvisí prvá a druhá půle jeho listáře, byly i ony dvě listiny na konci prvé skupiny listáře Kunhutina doplněny pozdějším sběratelem.

Co nyní dále přichází v rukopise, netýká se thematu, které jsme si vytkli, i obrátíme nyní pozornost k vlastnímu listáři Kunhutině. Kdo byl magister et dominus Bohuslav, kterého rukopis jmenuje autorem listáře, nevíme. Že by byl notářem kanceláře královniny, nemáme zaručené zprávy. Jen o kodexu, do něhož byla jeho sbírka někým jiným opsána, dá se dokázati, že byl v užívání v kanceláři královny Kunhuty.

Přihlédneme nyní blíže k obsahu díla Bohuslavova. Jsou v něm dopisy královny Kunhuty k Přemyslu Otakaru II. a její příbuzným v Uhrách, Bavorsku, Braniborech a Polsku, pak dopisy těchto zaslané královně, vedle nečetné korespondence královy s jinými osobami. Značná část listáře obsahuje korespondenci královninu s duchovními osobami a hlavně s minority. Také jsou tam dva dopisy nějakého služebníka královnina[1] a výjimkou dvě listiny.[2] Obsahem těchto dopisů jsou namnoze intimní poměry rodinné, mnoho péče je v nich věnováno záležitostem osob duchovních a především minoritům, a některé se týkají politiky a otázky národnostní a ty mají pro nás největší cenu. V rukopise je ještě několik kusů, které Palacký do své edice nepojal.

Když pročítáme listy této sbírky, jest nám vedle různých věcných nesrovnalostí předně nápadno, že jsou psány stejným slohem, třeba že pocházejí od osob rozdílných. Sloh je střízlivější, než jaký nalézáme u Jindřicha z Isernie, ale celkem je to vyšperkovaný sloh nového do Čech teprve tou dobou přineseného italského vkusu. Často nalézáme i obraty a myšlenky obdobné v listech od různých odesílatelů pocházejících.

Tak často na začátku listů se opakují stejné výrazy radosti nad zdravím a prospěchem adresátovým.

(1) Palacký, Formelbücher č. 85 a 86, rk. fol. 23 a 22.

(2) Palacký, l. c. č. 90 a 95, Emler, Reg. Boh. II., 726 a 2352, rk. fol. 18 a 58.

Královna Kunhuta [illegible] [illegible] č. [illegible]:

[illegible]

Královna Kunhuta [illegible] [illegible] č. [illegible], rk. fol. [illegible]:

Gaudemus [illegible] carnis et sanguinis [illegible]

Královna Kunhuta královně uherské Marii. Palacký č. 43, rk. fol. [illegible]:

Gaudio magno conso- lacionis [illegible] desiderio [illegible] salute vestra et aliis vestris prosperitatibus renovacione litterarum vestrarum sedula visitamur.

Královna Kunhuta své tetě [illegible] z Kališe. Palacký. č. 48, rk. fol. [illegible]:

Letari et gaudere tene- mur et utique sic facimus, quando- cumque boni status et salutis vestre prospere[1] relacione aliqua veridica

Kněžna Brandenburská Přemyslu Otakarovi II. Palacký, č. 5[illegible], rk. fol. [illegible]:

Gaudemus ut tene- mur et [illegible] vestris prosperitatibus et sa- lute [illegible] et summe dilectis- sime .

Anna kněžna Haličská Přemyslu Otakarovi II. Palacký, č. [illegible], rk. fol. [illegible]:

Magno gaudio magna consolacione cor nos- trum exultavit in leti- cia, quia vestri favoris et beni- volencie gracia nos [illegible] con- templando, [illegible] littera- rum vestrarum et nunci- orum consolamini fre- quenter salutamur . . . .

gaudentes super omnia de ve-

[1]) ‚prospirare' rk.

consciimur [illegible] desideria vestra [illegible] vos [illegible] tanquam [illegible] attentissime graciamur. [illegible]

[illegible]

Božena Braniborská Přemyslu Otakarovi II. (Palacký č. 4, rk. fol. 20):

[illegible] gaudere[1] [illegible] secretarum [illegible] quam de [illegible] tate[1]

Královna Kunhuta uherskému králi Štěpánu [illegible] (Palacký, č. 49, rk. fol. 21):

Exultare et letari carnalis unio... nos excitat et invitat in cunctis prosperis... successibus.

Alžběta Bavorská královně Kunhutě (Palacký, č. [illegible], rk. fol. 20):

...tua...legacio...in tantum nos fecit [illegible] exultare..., cum nos in omnibus tuis gaudiis semper gaudere velimus et dolere, si te tangeret, quod absit, mesticia corporalis.

Na těchto příkladech jsme viděli, že královna Kunhuta projevuje na počátku listů radost právě takovým způsobem, týmiž obraty a často i doslovně stejně jako Božena Braniborská, Anna Haličská a Alžběta Bavorská. Čtyři z těchto dopisů jsou na fol. 20, dva na fol. 21 rukopisu. Patrně chtěl autor v této části listáře podati příklady blahopřejných listů a tak se dostal do frasí vyjádřujících radost, že i list obsahu smutného, v kterém Kunhuta odpovídá královně uherské Marii na zprávu o neštěstí svého bratra,[3] začíná také slovy: „*Gaudio magne consolacionis*" a to asi jen proto, že právě předcházející list[4] má na začátku „*Gaudemus* .... *de vestris iocundis successibus.*"

(1) ‚debemus gaudemus' rk.

(2) Srov. též tento list s výše citovaným listem Anny Haličské.

(3) Palacký, Formelbücher I., č. 43, rk. fol. 20'.

(4) Tamtéž č. 39.

Podobně jako s těmito výrazy radosti má se to s obraty spojenými se slovy *„consolatio"* a *„consolari"*, jichž se užívá v listáři velmi často. Uvedu některé příklady:

Královna Kunhuta Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 16, rk. fol. 34):

Multimoda consolacionis vestre gracia gratuite consolamur.... Ecce enim non solum per litteras vestras et nuncios frequentamur sine intermissione vestre dulcedinis consolacionibus.

Božena Braniborská Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 6, rk. fol. 58):

Scripsit et mandavit nobis vestra dileccio consolando nos ... vestri consolatione consolamur.

Královna Kunhuta královně uherské Marii (Palacký, č. 42, rk. fol. 21):

Visitacione litterarum vestrarum consolate.

Anna Haličská Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 9, rk. fol. 57):

... magna consolacione cor nostrum extollitur in leticia, quia ... visitacione litterarum vestrarum et nunciorum consolamini frequencia.

Královna Kunhuta neznámé osobě (Palacký, č. 52, rk. fol. 25):

Intente semper consolari salutis vestre prosperis successibus.

Božena Braniborská Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 5, rk. fol. 20):

... consolamur in vestris prosperitatibus et salute.

Královna Kunhuta Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 13, rk. fol. 58):

... supplicandum duximus ex affectu, ut consolari nos dignemini vestre presencie maturacione, quam super omnia querimus, diligimus et complectimur.

Božena Braniborská Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 6, rk. fol. 58):

... altissimum testem inducimus ... nihil habere gaudii seu leticie nostrum animum consolantis, si salutis vestri corporis nobis consolatio non adesset.

Královna Kunhuta své matce Anně Haličské (Palacký, č. 38, rk. fol. 28):

... noster animus desiderat consolari.

Stejné myšlénky, stejnými téměř frásemi vyjádřené ukazují následující příklady vybrané z listů domněle od tří různých odesílatelů pocházejících:

Královna Kunhuta Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 13, rk. fol. 58):

Satis sumus exterrite, quod iam diu nihil de statu vestro et de salute vestri corporis nunciari nobis vidimus ex parte dominacionis vestre, maxime cum post deum in vestri solius salute et prosperitatibus nostra dependeat tota salus.

Božena Braniborská Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 6, rk. fol. 58):

...sola enim et unica post deum spes et salus in vestro vivere nobis datur... Unde teste dei filio, cum in vestra salute constet nostrum vivere..., supplicandum... duximus ..., quatenus advertentes, quanta salus et quot[1] vivencium quasi vestro vivere dependeat, propter deum et amore vestre coniugis ... exaudire clamantes dignemini.

Božena Braniborská Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 4, rk. fol. 20):

Igitur quia post deum nostri vos estis spes unica, sub vestre dominacionis tutamine stare iam et cadere nos oportet.

Jakýsi poddaný Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 10, rk. fol. 22):

Cum post deum vos solum et unicum beneficiorum superstitem, patremet dominum habeam...

(1) ‚quod' rk.

Když se v různých dopisech najdou podobné frase, v kterých se mluví o vlastním zdraví a vyjadřuje se potěšení nad zdravím adresátovým, nemůžeme to klásti za důvod identity autora, avšak v listáři našem nalezneme i v takovýchto případech rčení úplně individuelní, které se zase opakuje v listech majících různé odesílatele:

Královna Kunhuta králi uherskému Belovi IV. (Palacký, č. 40, rk. fol. 20):

Significantes vestre paternitati in gaudium vice versa, quod nos cum domino et marito nostro karissimo ac filia nostra dilecta per dei graciam sane sumus, hoc ipsum vobis... exoptantes.

Božena Braniborská Přemyslu Otakarovi II. (Palacký, č. 4, rk. fol. 20):

Nos etiam per misericordiam provisoris omnium et soror nostra karissima, vestra coniux, filia quoque vestra et noster parvulus sani sumus, optantes et orantes dominum vobis concedi prosperitatem et pacem.

Že zde nalézáme stejný pochod myšlenek, nalézá vysvětlení také v té okolnosti, že jsou v rukopise oba listy napsány na jednom foliu (20), podobně jako právě před tímto příkladem uvedené listy královny Kunhuty a Boženy Braniborské, vykazující nápadné shody, jsou též na jednom foliu (58).

Podobné shody nalézáme v následujících dopisech:

Královna Kunhuta neznámé [illegible] (Palacký, č. 51, rk. fol. [illegible]):

Si secundum desideria vestra cuncta circa vos [illegible] prospera et circa [illegible] tamquam de [illegible] gratu- [illegible]

Alžběta Bavorská královně Kunhutě (Palacký, č. 31, rk. fol. 23):

Unde matertera dulcis et dilecta, si optata sospitate perfrueris, non minus quam de propria gratulamur. Nos quidem una cum domino karissimo et consorte nostro ac filiis et filiabus nostris leta [illegible] valemus, ad vestri et literarum vestrorum... hono-

karissimi ac filie nostre dilecte vobis scribimus, exposite semper ad vestra beneplacita quelibet pio corde.

ris propaginem et augmentum.

Srovnáme-li tyto dva dopisy s dvěma předcházejícími, nalezneme opět obdoby, hlavně v listě Boženy Braniborské; tedy zde máme opět u Kunhuty, Boženy a Alžběty stejný postup myšlének a často doslovné shody. V posledním právě uvedeném listě Kunhutině čteme neobyčejnou a grammaticky nesprávnou frasi: *„statum nostrum . . . ac filie nostre dilecte vobis scribimus"*, a v jednom listě Boženy Braniborské (Palacký, č. 5, rk. č. 20) nalézáme tutéž chybu v podobné větě: *„nostram et karissimi filii nostri parvuli salutem vobis scribimus"*.

Podobně jest nápadno, když v listě uherských prelátů a magnátů (Palacký, č. 11, rk. fol. 19) se užívá zcela neobvyklého slova *„funiculus"* v tomto spojení: *„qui serenitati vestre cognationis funiculo coniunguntur"* právě tak jako v listě Alžběty Bavorské (Palacký, č. 31, rk. fol. 23), která píše: *„Illa nos . . . naturali vinculo iungit propinquitas . . . ut funiculus triplex, qui difficile rumpitur"*.

Také můžeme pozorovati, že Božena Braniborská, Anna Haličská a královna Kunhuta se v listech svých zaklínají podobným způsobem slovy *„teste deo"* neb pod. (Srov. u Palackého č. 4, 6 a 9.)

Při odůvodňování nějaké žádosti užívá královna Kunhuta ráda adverbia *„maxime"* ve spojení s cum kausálným (sr. u Palackého č. 53, 54, 77, 78), což nalézáme také ve zmíněném již listě uherských praelátů a magnátů (Palacký, č. 11) a v listě poslaném královně Kunhutě snad od Kunhuty Krakovské (Palacký, č. 33).

Při pronášení prosby čteme v listech královny Kunhuty *„optamus super omnia"* (u Palackého č. 20) neb *„propter deum . . . dignemini"* (u Palackého č. 55) podobně jako v listě Anny Haličské *„super omnia supplicantes"* (u Palackého č. 9) a v listě služebníka královny Kunhuty *„propter deum . . . dignemini"* (u Palackého č. 85). Neobvyklé užívání předložky *„circa"* nalezneme právě tak v listech královny Kunhuty (u Palackého č. 45, 48 a 64) jako v dopise Boženy Braniborské (u Palackého č. 4) a v zmíněném již listě služebníka královnina; podobně se to má s kladením slova *„ecce"*.

Takových příkladů by se dalo nalézti v listáři Bohuslavově ještě mnoho, myslím, že ty, které jsem uvedl, stačí úplně, aby nás přesvědčily, že dopisy v tomto listáři různým osobám připisované jsou prací jednoho autora.

Se srovnáváním slohu má se to tak jako se srovnáváním písma. Nejprve pozorujeme celkový ráz slohu a pak přecházíme k podrobnostem a jako u písma nalézáme charakteristické tahy a individuelně psaná písmena, o něž opíráme, opakují-li se, svůj úsudek o stejnosti ruky, právě tak můžeme při srovnávání slohu přijíti k neklamným závěrům, podaří-li se nám nalézti takové individuelní slohové a myšlénky obraty, které se v dopisech domněle od různých osob pocházejících vracejí. U písma často věnujeme pozornost na pohled nepatrným znakům, jako jsou znamení interpunkce a zkratek, a u slohu často rozhodujícím je užívání některých zvláštních slov, neobvyklé kladení adverbií, předložek a pod. Při obojím je třeba opatrnosti, ale u obého lze se dodělati výsledků naprosto přesných.

U listin je srovnávání slohu mnohem obtížnější než u listů, ba často nemožné, poněvadž v listinách se vracejí stereotypní formule, které nedopřávají mnoho volnosti ve vyjadřování určitých právních pojmů; u dopisů však je tomu docela jinak, zde, až na určité rozdělení listu je popřána pisateli jich úplná volnost a individualita se může lehko uplatniti.

V našem případě jsme to právě viděli, jak v různých listech všude vystupuje táž osobnost, která přes to, že listy klade do péra různých odesílatelů, nedovede zakrýti svůj osobitý ráz. Týž sloh pozorujeme také v onom listě, který má za vydavatele jakéhosi služebníka královnina (u Palackého č. 85, rk. fol. 23). Palacký v regestu nad tímto dopisem považuje pisatele jeho za notáře královny Kunhuty, patrně tak vykládá slova na začátku listu: „*Astrictus . . . serviciorum continua presencia in presencia domine mee regine*". Z těchto slov dá se jen souditi, že byl v takové službě královny, která vyžadovala jeho ustavičné přítomnosti; že byl notářem jejím, je pravděpodobno, s určitostí toho však tvrditi nelze; mohl býti také jejím kaplanem neb lékařem. Kaplanům a jiným služebníkům královniným věnuje se v listáři mnoho pozornosti. Jeden list se zmiňuje o jejím lékaři mistru Janovi,[1] v jiném listě žádá královna, aby bratr

(1) Palacký, Formelbücher I., č. 69, rk. fol. 22.

Čáslav „*lector lingue nostre*", který byl přeložen do jiné provincie, byl zpět poslán do Prahy;[1] v jednom dopise mluví královna o kaplanu Jindřichovi, v jiném o kaplanu C.[2] Několik listů jedná o královnině kaplanu mistru T., aby dostal kanonikát v kostele Vratislavském.[3] Jeden z těchto listů není vydán královnou, nýbrž bratrem onoho kaplana, mistrem T.[4] List ten začíná také slovem „*Astrictus*" a psán je týmž způsobem, jako onen svrchu uvedený list „notáře" královny Kunhuty, také v něm adresát je oslovován slovy „*pater et domine*" a vydavatelem jeho je jistě táž osoba; jeden je psán snad biskupu pražskému Janovi, jak Palacký míní, druhý však biskupu vratislavskému, jak vysvitá ze srovnání všech listů týkajících se mistra T.

Odesílatele těchto dvou listů, psaných týmž slohem jako celý listář královny Kunhuty, můžeme považovati za autora celé sbírky, který v rukopise je nazván „*magister et dominus Bohuslaus*". Kdežto ostatní listy jsou psány tak, jako by pocházely od krále, královny, jiných knížat, kněžen a biskupa, jestvydavatelem těchto dvou dopisů služebník; je tedy velmi pravdě podobno, že autor listáře tímto služebníkem myslí sama sebe a ne že, čině takovou výjimku, zde opisuje aneb finguje dva listy jiného služebníka královnina. Podle toho bychom dospěli k závěru, že mistr Bohuslav i bratr jeho mistr T. byli oba ve službách královny Kunhuty, T. jako kaplan, Bohuslav snad jako notář, a že oba náleželi stavu duchovnímu.

Konečně ať již Bohuslav při skládání těchto dvou listů představuje sama sebe, jakožto odesílatele nebo někoho jiného, jisto je, že byl s poměry na dvoře královny Kunhuty tak obeznámen, že jej musíme považovati za příslušníka dvora královnina. Dále je jisto, že listy v jeho sbírce obsažené nemůžeme považovati za skutečné dopisy nýbrž za jeho umělé výplody. K tomu jsme dospěli srovnáním slohu v listech domněle od různých osob pocházejících a k tomu nás vedou i jiné důvody. Tak nalézáme v listáři také mnohé věcné nesrovnalosti, nemožné ve skutečných listech.

Někdy pozorujeme na listech královny Kunhuty, že není myslitelno, aby ona sama tak o sobě psala, a jen tím si můžeme vysvětliti způsob, jakým jsou psány, předpokládáme-li, že pocházejí od někoho

(1) Tamtéž č. 59 a 60, rk. fol. 19.
(2) Tamtéž č. 73 a 75, rk. fol. 24 a 25.
(3) Tamtéž č. 83, 84, 81, 86, 82, rk. všechny na fol. 22 v tomto pořadí.
(4) Tamtéž č. 86.

jiného. Tak píše královna v jednom listu svému manželu, že stav království jeho je dobrý, avšak což více jest, že ona s dcerami a matkou zdrávy jsou (*sed quod amplius est, sane sumus*).[1] To mohl dobře napsati o ní někdo jiný, ne však ona sama, leč bychom u ní předpokládali naprostý nedostatek jemnocitu, a tomu právě její listy k Otakarovi nenasvědčují.

V jiném dopise vyčítá královny nedůstojným způsobem své matce lásku její k ostatním dětem, které prý ona není účastna a domlouvá se u ní, že z jejího příbuzenstva ještě nikoho neobdarovala, ač prý činí dobrodiní i lidem cizím a neznámým.[2] Tak přece nemohla psáti k uherskému dvoru manželka Přemysla Otakara II., to spíše vyhlíží, jako nějaký dvorský klep, kterému se tímto dostalo rhetorického zpracování.

V jiném listě královna přimlouvajíc se u jakéhosi církevního hodnostáře (nejspíše biskupa vratislavského) za udělení kanonikátu a praebendy služebníku svému T., dodává žádosti své těmito, pro královnu naprosto se nehodícími slovy: „*si invenimus graciam et amorem in vestris oculis*"[3] a podobně v jiném přímluvném listě slovy: „*si quam graciam in vestris oculis invenimus*",[4] tak mohl mysleti a psáti nějaký služebník, ne však královna.

Také zaráží, čteme-li v dopisech, kterými Kunhuta oznamuje narození své dcery: „*visitavit nos divina clemencia, uteri nostri conceptus glorificans*" a že porodila dceru „*sine omni defectu naturalium*"[5]

V jednom listě královna Kunhuta mluví o království Českém jako o království svém „*regnum nostrum*",[6] což Palackého přimělo, že list ten připsal samému Přemyslu Otakaru II., poněvadž královna nikdy takovým způsobem nepíše, užívajíc vždy slov „*regnum Boemiae*" neb pod., kdežto Opavsko později nazývá „*terra nostra*", „*dominium nostrum*"[7], poněvadž jí skutečně patřilo. Považovati Přemysla za vydavatele listu je nemožno; v listu stojí: „*his igitur ... mote maiestatis*" a ne „*moti*", a pak srovnáním s ostatními listy, v kterých se jedná o slovanské a německé minority, vidíme, že jako ostatní, tak i tento list má za odesílatele královnu

(1) Palacký, Formelbücher I., č. [illegible], rk. fol. [illegible].
(2) Tamtéž č. [illegible], rk. fol. [illegible].
(3) Tamtéž č. [illegible], rk. fol. 23.
(4) Tamtéž č. [illegible], rk. fol. 24.
(5) Tamtéž č. 66 a 67, rk. fol. 26.
(6) Tamtéž č. 55, rk. fol. 23.
(7) Srov. na př. tamtéž č. 104, rk. fol. 122.

a ne krále. Palacký sám přiznává tyto obtíže. Nesrovnalost tuto si ovšem lehce vysvětlíme, máme-li na mysli slohové cvičení a ne skutečně zaslaný list; co je v tomto nemožno, je v onom snadno myslitelno.

Obtíže jiného druhu činí list, kterým dle mínění Palackého vévodkyně Kunhuta Krakovská (?) prosí (1267?) královnu českou, aby chotě svého pohnula k zakročení ve prospěch otce jich obou uherského krále proti jeho povstavšímu synovi.[1] Že za příjemce tohoto listu se hodí jen královna Kunhuta, k tomu ukazují všechny okolnosti a již i to, že list ten nalézá se v této sbírce; o tom Palacký nepochybuje a po něm ani Emler[1]; zda je odesílatelem Kunhuta Krakovská, Palacký určitě netvrdí, klada za její jméno otazník. Jistě je jako autor dopisu míněna dcera uherského krále, mluvíc o něm, jako o pravém otci (*propter iusticiam veri patris*), ať již to je vévodkyně krakovská nebo jiná z provdaných dcer Bely IV. Ale při opravdovém listu je nevysvětlitelno, jak královně Kunhutě může psáti o králi uherském jako o otci svém i jejím (*pater noster atque vester*), když Bela IV. byl české královny dědem a ne otcem. Že v listu tom se slovem pater myslí skutečný otec, ukazují právě ona slova „*veri patris*".

Ovšem považujeme-li dopisy tyto jen za umělé komposice, nebudeme se nad takovým nedopatřením pozastavovati. V listáři vůbec dá se pozorovati, že královna Kunhuta často nazývá se dcerou krále Bely IV. a královny Marie.[2] Zvláště je to nápadno v jednom listě, v níž blahopřeje králi Belovi IV., jejž tituluje „*pater*", k otěhotnění manželky syna jeho Bely (vévody slavonského), kde praví doslovně: „*uxoris domini Bele vestri filii, fratris nostri*"[3], v tomto spojení nedá se to vykládati tak, jakoby slovo „*frater*" bylo zde jen jakousi formou podobně jako titulatura „*soror*" užívaná mezi členy panujících domů, zde zcela určitě se myslí vztah příbuzenství, označuje-li se Bela, jako syn krále uherského, jímž skutečně byl a zároveň jako Kunhutin bratr. Ve skutečnosti byl Bela slavonský strýcem a Bela IV. dědem královny české. Poněvadž je nemyslitelno, že by Kunhuta sama neznala svůj pokrevenský poměr k uherskému dvoru, nemůžeme považovati ji za autora

(1) Emler, Reg. Boh. II., č. 591.
(2) Palacký, Formelbücher č. 39, 42, 46, rk. fol. 20 a 21.
(3) Tamtéž č. 39.

těchto listů, nýbrž někoho jiného, komu právě její příbuzenské poměry nebyly docela jasny aneb komu při fingovaném dopise na správnosti jich nezáleželo.

Také v listech pocházejících od bavorského dvora jsou nám různé věci nápadny. Tak tituluje-li vévoda bavorský Jindřich královnu českou „*vestre venustatis claritatem*",[1] neodpovídá to naprosto formám v titulatuře mezi dvory užívaným, ale hodí se to dobře do slohového cvičení komponovaného od nějakého skrytého zbožňovatele Kunhutiny krásy.

V jiném listu, který Palacký připsal také vévodovi bavorskému, píše Jindřich královně Kunhutě o řídkém vypravení listů ke dvoru českému a omlouvá „*moram nostram erga . . . regem Boemie*" tím, že manželka jeho rodíc v nesmírných bolestech je tísněna a je v úzkostech o svůj život.[2] Hned v druhém listu na to v rukopise týž Jindřich oznamuje Kunhutě narození dcery.[3] Oba listy jsou řečnicky pěkně vyšperkovány, ale uvážíme-li situaci, logického smyslu v prvém z nich nenalezneme.

Dva listy biskupa Jana v listáři Kunhutině,[4] jimiž se vlastně udělují duchovní milosti, a které svou formou jsou zpola listinami zpola dopisy, vymykají se docela všem pravidlům biskupské diplomatiky, jak je můžeme abstrahovati ze skutečných listin biskupa Jana a z materiálu úředního formuláře v kanceláři biskupské vzniklého za nástupce jeho biskupa Tobiáše. V prvém z nich činí se královna Kunhuta a ovdovělá markraběnka braniborská (Božena) účastny odpustků, modliteb a všech ostatních milostí duchovních, které budou v dobu velkonoční udělovány navštěvovatelům kostela Pražského, v druhém se dává královně Kunhutě dispense od zdržování se masitých pokrmů a mléčných v době čtyřicetidenního postu.

Pokud jde o prvý list, srovnáme-li jeho stilisaci s formulemi listin indulgenčních z kanceláře biskupa Jana a biskupa Tobiáše[5] — a právě ty mají formy stereotypní (končí „*de iniuncta poenitentia*" „*iniunctae poenitenciae*" neb „*de iniunctis poenitentiis relaxamus*") — vidíme, jak se od nich naprosto liší.

(1) Tamtéž č. 27, rk. fol. 23.
(2) Tamtéž č. 29, rk. fol. 22—23.
(3) Tamtéž č. 30, rk. fol. 23.
(4) Tamtéž č. 35 a 36, rk. fol. 20.
(5) Srov. Emler, Reg. Boh. II., č. 187, 714 a Novák, Formulář biskupa Tobiáše, str. 1, 4, 5, 7, 15—17, 33, 34, 120, 133, 135, 178, 184.

Druhý list vzletným a řečnicky vyšperkovaným slohem, který je tehdejší kanceláři biskupské docela cizí, velebí otěhotnění královny, avšak poněvadž je třeba varovati se i nejmenšího nebezpečí „*inter ipsas sacri ventris angustias*", prosí biskup Kunhutu, aby nezachovávala čtyřicetidenního postu, uděluje jí dispensi a končí list tím, že zavazuje sebe, praelaty a konventy celé diecése před bohem za tuto dispensi zodpovídati. Tedy svým obsahem je to vlastně listina. Něco podobného marně bychom hledali mezi pozůstatky tehdejší biskupské kanceláře. List tento jeví velkou starost o tělesné, právě jako prvý o duchovní blaho královny české, jíž skladatel jich byl patrně z duše oddán, ale považovati je za něco jiného než za jeho umělé produkty nemůžeme.

Připomínám ještě, že prvý list jmenuje Boženu ovdovělou markraběnku braniborskou snachou Kunhutinou (*preclaram nurum vestram*). Božena byla sestra Přemysla Otakara II. a nazývati ji v poměru k manželce Přemyslově „*nurus*" je ve skutečném listě biskupa Jana nemožností. „*Nurus*" v klasické i středověké latině neznamená nic jiného než snachu, někdy i dceru vnukovu, nikdy sestru manželovu. To by jen odpovídalo tomu, co vůbec pozorujeme u skladatele listáře, že při označování příbuzenských vztahů mu na správnosti jich nic nezáleželo.

Příklady právě uvedené stačí, aby výsledky, ku kterým jsme přišli srovnáním slohu, potvrdily. Kdo by chtěl ještě podrobněji probírati tuto stránku listáře Bohuslavova, nalezne ještě jiné nesrovnalosti, zejména pozná, že effektu slovnímu se mnoho obětuje, někdy i logika.

Nyní si prohlédneme ještě ony kusy listáře, které Palacký do své edice nepojal. První z nich na fol. 17' obsahuje nářek nad tím, že svět křesťanský nemá ani papeže ani císaře, a prosbu ke kollegiu kardinálů, aby zvolili nového nástupce Petrova. List ten je zřejmý krasořečnický elaborát. Dalšími třemi listy Palackým pro jich bezobsažnost vynechanými na fol. 20, 24', a 25 nebudeme se obírati a všimneme si čtyř jiných kusů na fol. 27 a 27', které jsou ještě v prvé polovině listáře Bohuslavova a které jsou pro kritiku díla jeho velmi důležity. Palacký při popisu rukopisu praví o nich, že jsou to pouhé „Phrasen-Uibungen"[1]. Na nich poznáváme vlastní účel sbírky,

(1) Palacký, Formelbücher I., str. 229.

v nich autor listáře vystupuje zřejmě jako skladatel a ne jako sběratel listů, které v sbírce jeho nalézáme. Uvedu text prostředního z nich na fol. 27, abychom si mohli o způsobu práce jeho učiniti pojem. Za arengou, která podána jest v několika variacích, následuje vlastní text listu:

„*Sane vestra dileccio sciat* ⟨*vel*[1] *fidelitas vel fraternitas*⟩,[2] *quod, cum talis rex nuper cum maximo exercitu* ⟨*vel cum magna potencia, vel cum inestimabili comitatu*⟩ *in terram nostram* ⟨*vel in provinciam nostram vel*⟩ *invasisset,* ⟨*vel in regnum nostrum insultum fecisset, vel nostram provinciam invasisset, vel regni nostri fines vel terminos violenter intrasset*⟩ *nos sub eius fiducia, que solet humiles exaltare, eiecimus* ⟨*vel expulimus, vel fugavimus*⟩ *inimicos;* ⟨*vel sic: quod cum talis manu non modica terram nostram violenter ingrediens, homines nostros graviter infestaret vel molestaret, nos eorum gravamini consulentes, extra fines nostros fugavimus inimicos, sibi redentes pro meritis talionem; vel quod cum talem audivimus teris et hominibus nostris ausu temerario violenciam sensisse, nos de iure nostro non modicum confidentes, terram et heredes nostros laboravimus defensare, quod inimicis nostris in vituperium et confusionem vertitur et nobis et amicis nostris in laudem pariter et honorem; vel sic: quod, sicut credimus, inimici nostri attemptare de cetero talia non presument.*⟩.

Cum igitur vestra fidelitas serenitati nostre tamdiu serviverit, ⟨*vel sic: cum igitur tante fidelitatis copiam in vobis invenerimus*⟩ *quod nostrum gaudium ymmo tocius patrie latere non debeat, vos et vestros, familiaritatem et amiciciam* ⟨*vel dileccionem*⟩ *vestram rogamus* ⟨*vel requirimus, vel dignum duximus requirendam*⟩, *quatenus, quocienscumque necesse habueritis, regium requiratis consilium vel iuvamen,* ⟨*vel sic: quatenus de nobis minime diffidentes, vos vestras tamquam vestras proprias in nostrum [illegible] commodum et honorem; sic vel: quatenus in [illegible] necessitatibus vestris ad nostrum confugiatis auxilium confidenter*⟩ *sciturі pro certo, quod animam nostram fidelitatis vestre memoria*[3] *non relinquet;* ⟨*vel sciturі pro certo, quod commodum et honorem vestrum pro viribus nostris studebimus promovere; vel sic: sciturі, quod debere vestre tenebimur grata vicissitudine respondere; vel sic: sciturі, quod fidelitatis vestre [illegible]*⟩ ⟨***Et hoc omnia possunt ducibus, comitibus et militibus faciliter adaptari***⟩

Zde vidíme, jak si autor vzal za thema poděkování se krále [illegible] za věrné služby na válečném tažení, na kterém král [illegible] nepřítele [illegible] vpadnuvšího do jeho území,

[1] [illegible] rk.
[2] [illegible] text listu, jak to sám naznačuje slovy: ‚vel', neb: ‚vel sic'.
[3] ‚memoriam' chybně rk.

a jak toto thema v různých variacích zpracoval. Slova, jimiž elaborát svůj zakončil, ukazují, že autor měl v úmyslu poskytnouti zde zásobu frasí, kterých by jiní mohli při listech podobných věcí se týkajících použíti.

Pozorujeme-li obsah tohoto listu, vidíme, že se velmi dobře hodí na zákeřný vpád uherského vojska krále Štěpána 1270 do Rakous doprovázený velkým zpustošením země. Že jako odesílatel tohoto listu je myšlen král, nasvědčuje poznámka, „*possunt ducibus . . . adaptare*“, a my bychom mohli stejným právem list tento připsati Přemyslu Otakarovi II., jako Palacký připsal jiné listy ve sbírce Bohuslavově obsažené a tažení uherského se týkající královně Kunhutě a markraběnce Boženě[1], kdyby autor listáře při této příležitosti si nebyl tak zřejmě zahrával se slohovými obraty.

List předcházející a dva následující listy jsou psány týmž způsobem, jako právě uvedený, vedle hlavního textu je v nich plno variací uvedených lovy „*vel*“ neb „*vel sic*“. Sloh těchto listů ukazuje, že je Bohuslav ani odjinud neopsal, ani že nebyly doplněny opisovačem jeho díla, nýbrž že pocházejí od něho, jest to týž sloh, jaký pozorujeme v celé sbírce. Uvedu jen obraty spojené se slovem „*gaudere* , které v těchto listech hraje touž úlohu, jako v ostatní sbírce. V prvém z nich čteme frase: „*lacrimas in risum, dolorem in gaudium . . . convertit*“ a dále: „*omnibus bonis nostris gaudere*“. Třetí začíná slovy: „*Audivimus et audiendo non potuimus non gaudere*“ dále je v něm: „*ab omni gaudet tristicia*“. Čtvrtý list má na začátku: „*vobis gaudium meum nunciem, ut qui hactenus de dolore meo et adversitate doluistis, de gaudio meo . . . congaudere*“ *[possitis]*, právě jako v listě královny Kunhuty, jímž oznamuje narození dcery: „*sicut cum dolentibus dolere in adversis, sic nobiscum . . . congaudere . . . debeatis*“.[2] Ve čtvrtém listě čteme ještě: „*prosperitatis vel eventus vel successus mei vobis gaudium presentibus nunciare litteris dignum duxit*“.

Na těchto frasích právě jako na otištěném listu vidíme neklamně Bohuslavův sloh. Listy tyto jsou stejně jeho dílem, jako ostatní dopisy v jeho sbírce obsažené a my nemáme, hlavně po předcházejícím rozboru, nejmenší příčiny, abychom druhé listy posuzo-

(1) Palacký, Formelbücher I., č. 6 a 17.

(2) Palacký, Formelbücher I., č. 66, rk. fol. 26.

vali s jiného stanoviska než tyto. Celý listář Kunhutin není ničím jiným než sbírkou fingovaných dopisů, složených za tím účelem, aby sloužily jako vzory ozdobného slohu a řadí se k listáři Jindřicha z Isernie a k jiným svým italským vzorům podobného druhu.

Nyní nám jde o to, v jakém poměru je Bohuslav a jeho dílo ke škole Jindřicha z Isernie. Srovnáme-li listář Jindřichův s Bohuslavovým, máme dojem, že se mají k sobě, jako dílo mistrovo a žákovo. Bohuslav jakoby se místy snažil nápodobiti sloh Jindřichův, při čemž mu ovšem schází ona ohromná zásoba slov, kterou Jindřich zrovna hýří, ona záplava synonym, kterou mnohomluvný vlašský mistr tak rád se blýská a pak onen žhavý temperament, který charakterisuje listy sanguinického Jihoitala. Mnoha slovy málo říci se naučil Bohuslav od Jindřicha, ale ve virtuositě, s jakou tento si zahrává se slohem, jej daleko nedostihuje. Hříčky slovní, jimiž se hemží listář Jindřichův, nalezneme i u Bohuslava napodobeny, ale těžkopádně, někdy i nešťastně jako na př.: „*laeto dolore et tristi gaudio*".[1] Také výkřik: „*proh dolor*", kterého Jindřich tak často užívá, objevuje se v listáři královny Kunhuty. Též kladení otázek, častější oslovování adresáta v prostřed textu, pronášení proseb přemrštěnými výrazy, přehnaný způsob vyjadřování duševních hnutí — to vše nalezáme u Bohuslava i u Jindřicha, jenže u tohoto ve větší míře a s větším pathosem.

Také jeden list pocházející ze sbírky Jindřicha z Isernie nalézáme v díle Bohuslavově. Je to stížnost Přemysla Otakara II. na krále uherského Štěpána a jeho věrolomný vpád do Rakous 1270.[2] Že sám autor listáře Kunhutina pojal tento list do své sbírky a ne teprve další jeho opisovač, ukazují jiné listy Bohuslavovy, v kterých thematu uherského vpádu a tažení do Uher k potrestání krále Štěpána, věnuje mnoho péče. Srovnáme-li tento list s listem královny Kunhuty, v kterém naříká nad věrolomností krále Štěpána,[3] pozorujeme, že právě onen list z listáře Jindřichova pocházející byl Bohuslavovi při skládání listu Kunhutina vzorem a to bylo asi příčinou, proč ho do své sbírky pojal.

(1) Palacký, Formelbücher I., č. 18.

(2) Tamtéž č. 24. Emler, Reg. Boh. II. č. 768. Zachován též v rukopise krakovském listáře Jindřicha z Isernie (Ulanowski, Script. rer. Pol. XII., str. 25), srov. Novák, Tak zvaný „Codex epistolaris Primislai Ottocari II." v ČČH. IX., str. 48.

(3) Palacký, Formelbücher I., č. 17.

Asi do poloviny sleduje list Kunhutin tytéž myšlénky jako list Přemysla Otakara II. ze sbírky Jindřichovy, totiž především odsouzení činu krále Štěpána, který proti smlouvám (jichž obsah list Jindřichův šíře uvádí) a přes učiněnou přísahu učinil útok na Přemysla Otakara II., vracejícího se od jihu do Rakous (což vše u Jindřicha věcněji podáno) a vojskem svým zemi jeho strašným způsobem zpustošil, a pak nářek nad proléváním krve a nad útrapami nevinných obětí. Co jsme o slohu obou výše podotkli, možno zde podrobně sledovati; v síle výrazu, v řečnickém pathosu a spádu řeči klopýtá Bohuslav těžce za svým vzorem, třebas v nápodobení jeho jde v tomto případě tak daleko, že v polovině listu ulevuje svému zármutku slovy: „*sanguinem proh dolor innoxium effundendo*", podobně jako Jindřich z Isernie také v polovině listu píše: „*terram nostram Austrie fraudulenter invasit, in ipsa proh dolor per Comanos et alios infideles Christi effundens profluvium sanguinis christiani*".

V druhé polovině se oba listy rozcházejí, kdežto list Jindřichův stupňuje své obžaloby proti Štěpánovi a ukazuje na nebezpečí, které odtud křesťanství hrozí a posílá kollegiu kardinálů a knížatům opisy smluv s králem uherským, aby vysvitla jeho věrolomnost, obrací se list Bohuslavův k svému oblíbenému thematu, k vyjádření něžného poměru mezi Přemyslem Otakarem a Kunhutou, která v druhé polovině listu pronáší touhu spatřiti svého chotě a odebrati se k němu na Moravu neb do Rakous.

Na těchto listech máme příklad, že Bohuslav Jindřicha z Isernie znal a díla jeho používal.

Ve sbírce Jindřichově máme dva listy, které jsou adresovány nejmenovanému mistrovi, notáři královny české. Jindřich se v nich doprošuje přízně notářovy a žádá o podporu.[1] V nadpise prvého listu praví o notáři královny, že byl „*sue sciencie maximus ostentator*", a v textu listu přátelskou laskavost jeho k sobě připisuje jeho znalosti latinské výmluvnosti („*eloquencie latine cognicio et sciencie fulcimentum*") a praví o něm a o sobě, že „*ydemptitas speciei*" je oba spojuje, ač jsou si vlastí i jazykem rozdílni. V druhém dopise vysvětluje Jindřich svůj list notáři zaslaný, který mu byl poslán zpět se žádostí, aby jej glossoval, protože prý mu notář neroz-

(1) Emler, Reg. Boh. II., č. 2597, 2598.

uměl, a ospravedlňuje se proti výtce, jako by chtěl notáře viniti z lakoty. Listu toho používá Jindřich k svému obvyklému nemírnému lichocení, jak měl ve zvyku vůči všem výše postaveným osobnostem; chválí notáře královnina, že je muž učený *„cuius intellectus perspicuus, racionis igniculus luminosus, aristotelice subtilitatis amfractus intelligens discernere consuevit"*, a že umí *„dulcifluo vocis organo disceptare"* a také *„medicinalis discipline labirinthum evolvere"*.

Z těchto listů vidíme, že Jindřich z Isernie byl v osobním styku s nejmenovaným notářem královny Kunhuty, mužem velice vzdělaným, který nejen také pěstoval umění řečnické jako Jindřich, ale který se také vyznal v lékařství. To vše se hodí velmi dobře na mistra Bohuslava, který mnohdy jeví takový zájem o zdravotní stav odesílatelů i adresátů svých fingovaných dopisů — na př. starost o dietu královninu, o šťastně odbyté porody a pod. — že již výše pronesenou domněnku, že byl snad též lékařem královny Kunhuty, můžeme opakovati. V středověku nebylo ničím neobyčejným, aby někdo fungoval jako notář a lékař zároveň.

Z toho všeho plyne velká pravděpodobnost, že notář královnin, na něhož se v uvedených dvou listech obrací Jindřich z Isernie, je mistr Bohuslav, autor listáře královny Kunhuty. Jistoty ovšem nemáme, než nám stačí již to, nač jsme výše poukázali, že mistr Bohuslav sbírku Jindřichovu znal a jí používal, a že v listech jeho vliv Jindřichovy školy je patrný.

K duševní souvislosti mezi oběma mistry ukazuje také vyslovení stejných ideí slovanské vzájemnosti, kterými oba pronášejí obavy před nebezpečím hrozícím od Němců Čechům i Polákům a zvedají hlasu k jeho odvrácení. Jindřich v známém manifestu Přemysla Otakara II. k Polákům[1], Bohuslav v listech královny Kunhuty, jimiž se ujímá utiskovaných českých a polských minoritů proti Němcům.[2] A jako Jindřich hrozí Polákům německou invasí, nepřispějí-li svým jazykově a pokrevensky příbuzným Čechům, tak Bohuslav horlí proti rozptylování minoritů slovanského jazyka po cizích národech a posílání Němců do klášterů

(1) Emler, Reg. Boh. II., č. 1106, srov. Novák, Tak zv. „Codex epistolaris Pr. Ot. II." v ČČH. IX., str. 55—59.

(2) Palacký, Formelbücher I., č. 54 a 55.

v království Českém a v Polsku, z čehož hrozí velké nebezpečí duším slovanského národa („*ita quod in maximum hoc gentis Sclavice periculum transeat animarum*").

Právě ono kladení Čechů a Poláků vedle sebe na jedné straně proti Němcům na druhé straně, ono akcentování jich slovanské příbuznosti — Bohuslav nedělá rozdílu mezi Čechy a Poláky, mluvě o nich jako o jednom slovanském národu a řeč jich nazývaje slovanskou řečí — pak ta okolnost, že jako Jindřich Přemysla Otakara tak Bohuslav královnu Kunhutu učinil nositelem těchto myšlének, ukazuje na duševní vzájemnost mezi oběma autory, a tu můžeme hledati jen ve škole Jindřicha z Isernie, kde se asi podobné otázky přetřásaly.

Jindřich vyslovuje myšlénky ty mnohem jasněji a přesněji, charakterisuje ostře německý „Drang nach Osten" a nebezpečí z něho hrozící Čechům i Polákům. Bohuslav cítí totéž, ale neumí to tak vysloviti; listy Bohuslavovy jsou jistě starší nežli Jindřichův „manifest". Abatyše Anežka Třebnická, na niž jedině se hodí prvý z dvou uvedených listů Bohuslavových, zemřela již 1272.[1] Je tedy list k Polákům nejméně o 6 let mladší. Prioritu myšlénky zde nutno přisouditi Bohuslavovi. Že on jako Slovan spíše cítil nebezpečí od Němců v XIII. století hrozící oběma západním slovanským národům a že je cítil hlouběji než do země přistěhovalý Vlach, je zcela pochopitelno. Ale Jindřichovi nelze upříti, že to, co jiní cítili, s úplným vystižením situace první přesně formuloval, takže on, cizinec, stal se prvním vědomým propagatorem slovanské vzájemnosti vůči Němcům.

Jako jsme se při kritice listáře Přemysla Otakara II. rozloučili s výmluvným dokladem jeho slovanského vědomí, tak po rozboru sbírky Bohuslavovy jsme, pokud jde o královnu Kunhutu, o illusi chudší. Onen vřelý slovanský cit, onu oddanou lásku k Přemyslu Otakaru II. budem nyní hledati v duši Bohuslavově a ne v srdci ženy, která o několik let později pojala za muže úhlavního nepřítele svého chotě, který svého krále zradil Němcům a podstatně přispěl k jeho záhubě.

(1) Viz Palacký, Formelbücher I., str. 233. Anežka, dcera Jindřicha II. Vratislavského z rodu Piastovců a Anny, dcery Přemysla Otakara I.; jen na ni, jak Palacký správně určil, se mohou vztahovati slova: „cum a vestris progenitoribus sanguinis Polonici et Bohemici traxeritis originem".

Tím není ovšem řečeno, že listy obsažené v listáři královny Kunhuty pozbývají ceny jako historický pramen, nutno jich jen používati jako toho, čím skutečně jsou, jako produktů literárních a ne jako opravdové korespondence. A jako Petr de Blois látku k svým fingovaným dopisům bral „*ex historiarum veritate*", tak ani Bohuslav nedával svým dopisům za podklad smyšlené události. To vidíme na listech jednajících o událostech, k nimž máme ještě z jiných pramenů doklady, na př. oněch, které se týkají nepřátelství s Uhry. Pak nutno ještě uvážiti, že Bohuslav byl pravděpodobně notářem kanceláře královny Kunhuty. Je-li tomu tak, není nemožno, že k mnohým listům své sbírky, které skládal jako slohové vzory, bral látku ze skutečných listů, kterou ovšem svým způsobem zpracoval. Konečně nesmíme zapomínati na zprávu kroniky Zbraslavské, že o něco později král Václav II. dával notářům látku k sepisování slohových cvičení. Nebyly snad podobné zábavy také již dříve v oblibě na pražském dvoře? Budeme-li vždy přihlížeti jen k věcnému obsahu listů, pomíjejíce všeho subjektivního zabarvení látky a všeho, co lze na vrub připsati řečnickému pathosu, můžeme se při používání listáře Kunhutina vyvarovati omylům.

Tak na př. žádá-li královna Kunhuta v jednom listě nejmenovaného církevního hodnostáře, patrně biskupa pražského, o potvrzení kostela v Řevnicích špitálu sv. Františka a dovolává-li se při tom darování krále Václava I.[1], nalezneme doklady v listinách, že král Václav kostel v Řevnicích jmenovanému špitálu vskutku daroval a že mu i královna Kunhuta právo patronátní téhož kostela věnovala[2] a nebudeme se rozpakovati obsah toho listu považovati za pravý.

Zbývá ještě otázka, kdy byl listář královny Kunhuty sepsán. Jak jsme již výše ukázali, byl kodex obsahující listář královny Kunhuty hotov již před r. 1279. Listy nalézající se v sbírce Bohuslavově dají se chronologicky vřaditi, jak Palacký ukázal,[3] mezi léta 1266—1271. Poněvadž se v listáři neděje již zmínka o důležitých událostech roku 1273, dá se z toho souditi, že sbírka Bohu-

(1) Palacký, Formelbücher I., č. 71, Emler, Reg. Boh. II., č. 2502, [illegible]

(2) Srov. Emler, Reg. Boh. II., č. 140 a 2696.

(3) Palacký, Formelbücher I., str. 227.

slavova byla již před tímto rokem hotova. To se hodí chronologicky velmi dobře k tomu, co jsme podotkli o souvislosti práce Bohuslavovy se školou Jindřicha z Isernie. Jindřich přišel do Prahy koncem r. 1270 neb počátkem 1271 a otevřel svou školu na Vyšehradě.[1] Poněvadž jsme zjistili, že Bohuslav již použil díla Jindřicha z Isernie, musíme vznik sbírky jeho klásti asi mezi léta 1271—1273; je zcela pochopitelno, že látku k dopisům své sbírky bral z událostí několika posledních let.

Při popisu rukopisu jsme viděli, že do listáře královny Kunhuty se vloudilo také několik listin. O dvou listinách nalézajících se ku konci prvé poloviny listáře jsme již výše ukázali, že byly doplněny později; o listech biskupa Jana, které jsou zpola listinami, jsme již také mluvili. Jde ještě o dva kusy. Na fol. 18 rukopisu je „listina", kterou Přemysl Otakar II. dává v ruce osmi rozhodčích plnou moc k vyjednávání o mír s králem uherským Štěpánem.[2] Tato plná moc je z dvou třetin jen rozvedená arenga obsahující samé frase a končí slovy: *„talibus tamen conditionibus interiectis"* tam, kde by vlastní text měl teprv začínati, totiž uvedením podmínek míru. Nebudeme se tedy rozpakovati i tuto „listinu" přiřaditi k ostatním slohovým cvičením listáře Kunhutina.

Jinak jest tomu při listině na fol. 58 rukopisu, kterou se kleru území Kladského uděluje immunita.[3] Se stanoviska diplomatiky se proti této listině nedá nic namítati; ovšem nesmíme zapomínati, že nemáme před sebou autograf sbírky Bohuslavovy a že vyskytnutí se této listiny se dá vysvětliti prací sběratele, který sbírku Bohuslavovu opisoval a na tomto místě neznámo z jakého důvodu vsunul jednu z listin, jichž po ukončení listáře Kunhutina opsal ještě celou řadu a spojil s ostatními sbírkami v jeden celek.

Formulář, který následuje v rukopise po listáři Kunhutině, není již dílem Bohuslavovým, jak nám o tom sám rukopis dává svědectví, a není tudíž předmětem našeho pojednání. Obsahuje listiny velmi různé provenience, jak to již naznačuje nadpis: *„Incipiunt privilegia ad omnem materiam"* na fol. 60 kodexu.

(1) Srov. Novák, Henricus Italicus und Henricus de Isernia, v Mitt. des Inst. für oest. Gesch. XX., str. 260—261.

(2) Palacký, Formelbücher I., č. 90. Emler, Reg. Boh. II. č. 726.

(3) Palacký, l. c. č. 95, Emler, Reg. Boh. II. č. 2352.

Vydavatelem většiny listin v této sbírce obsažených jest Přemysl Otakar II. a jenom jedna vydána královnou Kunhutou. Mimo to jsou zde i listiny a listy jiných osob. Jest tedy nevhodno nazývati tuto sbírku formulářem královny Kunhuty, jak to Palacký ve spojení s dílem Bohuslavovým učinil. Svým obsahem spíše se řadí tato sbírka vedle formuláře protonotáře Jindřicha Vlacha. Že sbírka tato obsahuje opisy skutečných listin, ukazuje již to, že při jednom kuse se zachoval též originál, jak již Palacký ukázal,[1] a při jiném opis v kopiáři kapituly vyšehradské.[2] Vedle skutečných listin jsou tam také kusy pochybné ceny a bude nezbytno podrobiti také tuto sbírku kritickému rozboru.

Že Palacký nazval tento formulář ve spojení s dílem Bohuslavovým formulářem královny Kunhuty a tak vydal, mělo za následek, že pravé listiny této druhé sbírky mohly každého uživatele posilovati v názoru o authentičnosti také listáře Kunhutina.

Nutno tedy v Palackého „formuláři královny Kunhuty" rozeznávati předně listář královny Kunhuty složený Bohuslavem, obsahující fingované dopisy, jehož prvá část je na fol. 17—28, druhá na fol. 57—60 rukopisu, pak formulář neznámého autora na fol. 60—71 rukopisu obsahující většinou opisy skutečných listin, (k tomuto dlužno přičísti ještě dvě listiny na konci prvé poloviny listáře a listinu na fol. 58), a konečně doplňky na fol. 122—124 (jeden kus na fol. 80) rukopisu, obsahující kopie authentického materiálu kanceláře královny Kunhuty, současně do dopsaného již skorem rukopisu od různých písařů zanášené.

Než dojde ke kritické edici tohoto materiálu, možno se lehce orientovati podle seznamu, který Palacký předeslal své edici, sestaviv začátky všech kusů podle toho, jak jdou v rukopise za sebou.[3] K prvé skupině, dílu to Bohuslavovu, patří č. 1—73 a 76—93 vyjma č. 83 seznamu Palackého, k druhé skupině, sbírce to neznámého autora, č. 74, 75, 83, 94—117 a k poslední skupině, totiž k authentickému materiálu kanceláře královny Kunhuty, č. 118—125.

---

(1) Palacký, Formelbücher I., str. [illegible]

(2) V kopiáři kapituly Vyšehradské fol. [illegible] č. LIII, opis zaslaný vydané Palackým ve Formelbücher I., č. 63, za jehož laskavé zapůjčení děkuji [illegible] jeho G. Friedrichovi.

(3) Palacký, l. c. str. 228—231.

JOSEF ŠUSTA:

K VOLBĚ ROKU 1306.

Podle 85. kapitoly kroniky zbraslavské doba sotva 18 dnů dělila vraždu olomuckou od zahájení sněmu, svolaného do Prahy k volbě nového krále. Palacký[1] kladl tento chvat na vrub hlavně Jindřichovi Korutanskému, který prý chtěl vlastní volbu dříve prosaditi, nežli se jiní nápadníci mohli přihlásiti. O tom, že Jindřich v době smrti Václava III. v Praze dlel, Palacký nepochyboval, opíraje se hlavně o tvrzení Dalimilovo, že mladý král „na vojnu jeda" jemu „zemiu poručil bieše",[2] a o výslovnou zprávu kronikáře zbraslavského o osobní přítomnosti Jindřichově při samých počátcích volebního jednání.

Domněnku Palackého lze nadto podepříti rýmovanou kronikou Otakara Štýrského, který praví o Václavovi III.: „er empfalch flîziglichen — herzog Heinrichen — von Kernden genant — liut unde lant — sîner swester man." [3] Přes to ozval se proti ní odpor. V článku, věnovaném volbě roku 1306, Horczicka[4] tvrdí, že Dalimil jest pro dějiny oněch let pramenem bezcenným, a zavrhuje také vypravování Otakara Štýrského, hlavně proto, že štýrský rýmovník nemohl prý míti dobré informace, když klade červencové tažení Václava III. již do května. Jindřich Korutanský na

(1) Dějiny II., 311.
(2) Fontes rer. Boh. III., 210; některé rukopisy připojují k tomu: „dal mu moc nad vší zemí jmieti."
(3) Mon. Germ. Deutsche Chroniken V., 2, 1166; vrgl. *Kopp*, Geschichte der eidgen. Bünde III., 2, 358.
(4) Mitth. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen XVII., 188.

počátku srpna 1306 v Čechách nebyl, nýbrž odebral se tam teprve k vyzvání stavů českých po katastrofě olomucké; toho dokladem jest Horczickovi zpráva Jana z Viktrinku: „Nobiles Bohemorum vota sua scindunt; quorum quidam Heinricum ducem Karinthiae, generum quondam sui regis accersiunt, ut super eos suscipiat principatum. — Heinricus autem dux suscepta legatione ex Karinthia et de montanis electam congregat militum multitudinem, habens secum Stephanum ducem Bavariae consanguineum, ut regnum susciperet, Bohemiam introivit, receptusque est ab hiis, qui eum vocaverant, gloriose.“[5]

Horczicka má z to, že korutanský opat a pozdější důvěrník Jindřichův jest svědkem rozhodným, proti jehož autoritě Dalimil a Otakar bez podmínky ustupují do pozadí.

Toto ocenění zpráv Jana z Viktrinku není v zásadě správné; naopak, v celku informace Janovy o českých dějinách oněch let jsou naprosto nedostatečné. Stačí pohlédnouti do 6., 7. a 9. kapitoly třetí knihy kroniky, kde sňatek Přemyslovny Anny s Jindřichem Korutanským, provedený skutečně v únoru 1306, jest událostí vlády Václava II., kde smrt Václava III. klade se do roku 1305, kde nalézáme tvrzení, že Rudolf Habsburský vládl po dvě léta v Čechách a že zemřel v Praze. Tyto a jiné zmatky nalézají vysvětlení v okolnosti, že opat Jan psal svůj Liber certarum historiarum teprve v létech 1341—1343, užívaje pro první desítiletí 14. věku, kam jeho vlastní zkušenost nesahala, jako hlavního pramene rýmované kroniky štýrské, s jejími nahodilými a nesprávnými daty.[6] Proto bylo by možno setrvati při domněnce Palackého, kdyby proti ní nesvědčily jiné prameny. Nedostatek soustavného sebrání listin korutanských a tyrolských znemožňuje poznání podrobného itineráře Jindřichova; jisto jest však, že 15. června ověřoval pečetí jakousi listinu v Korutanech,[7] a že 8. září, patrně na cestě do Čech, uzavřel obranný spolek s dolnobavorským vévodou Štěpánem v Bavorském Brodě. Z listiny smluvné[8] vysvítá, že tehdy boj o korunu českou mezi Habsburky a synem Menhar-

(5) *Boehmer*, Fontes rer. Germ. I., 349; v této části kroniky text *Boehmerův* jest spolehlivý.

(6) *Fournier*, Liber certarum historiarum 40.

(7) *Ankershofen-Tangl*, Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten IV., 841.

(8) Tištěna v německém překladu u *Tangla*, l. c. 847.

tovým nebyl ještě prohlášen, jevil se však věcí pravděpodobnou, které hlavně smlouva platila.

Zdá se tedy, že nutno vypravování Jana z Viktrinku dáti větší cenu nežli jiným jeho zprávám o českých věcech a zavrhnouti mínění Palackého. Zároveň jsme však nuceni zavrhnouti také tvrzení kroniky zbraslavské, že volební sněm byl již 22. srpna zahájení ježto tehdy Jindřich ještě v Čechách nebyl a jeho přítomnost v Praze při sněmu volebním jest nepochybna.

Tato nedůvěra v uvedené datum jest tím oprávněnější, že i jiná chronologická udání opata Petra o volebním jednání jsou nesprávna; on vyměřuje volbě dobu sotva čtrnácti dnů a tvrdí, že již kolem 8. září nový král Rudolf v Praze slavil sňatek, kdežto listinné doklady ukazují, že teprve v říjnu jednání bylo skončeno. Jako mnoho jiných kronikářů středověkých snaha po určitých datech svedla Petra k nesprávnosti, a není proto nutno bráti ostatní obsah jeho vypravování v pochybnost. Posunutí počátku volebního sněmu do měsíce září zjednodušuje vedle toho jiné otázky, hlavně záhadu rychlého vzniku a rázného vystoupení habsburské strany.

S upuštěním od výkladu Palackého není však třeba zároveň zavrhnouti naprosto zpráv kroniky štýrské a t. zv. Dalimila; ani jedna ani druhá nevyžaduje vlastně osobní přítomnosti Jindřichovy v Čechách v době smrti Václava III., neboť obě souhlasně tvrdí pouze, že mladý král mu zemi českou „poručil". Bezdětný Václav III., odcházeje do války, byl zajisté nucen uvažovati o možnosti předčasné smrti a osiření královského stolce v Čechách; jest na snadě domněnka, že „poručení" země manželi nejstarší z dcer Václava II. hledělo právě k této možnosti. Jedná se pouze o to, zda mladému králi příslušelo právo, rozhodovati o osudech koruny české.

Petr Zbraslavský vypravuje, že většina stavů v Praze shromážděných volila Jindřicha Korutanského „eo, quod seniorem regni haberet filiam in coniugio" a že opírala se o jakési listiny císařské ustanovující, „ut, si quis regum Bohemie sine masculina progenie discederet ex hac vita, filia eodem iure in regno, quo et filius gaudere debeat, ne mortis aliquando rapacitas filum generacionis regie interrumpat".[9] Jaké byly to listiny? Jediný Palacký[10] věnoval

(9) Fontes rer. Boh. IV., 110. (10) Dějiny II., 1, 314 pozn.

věc úvahou a dojde k výsledku, že se tu jedná o falsum, zhotovené stranou korutanskou. Jeho důvody jsou: 1. Karel IV., potvrzuje roku 1348 privilegia koruny české, [illegible] listin takových, 2. nelze nalézti příležitost, kdy by byly bývaly vydány, 3. svědčí proti nim listina některých stavů českých, záhy po volbě Rudolfově římskému králi Albrechtovi vydaná.

Posuzujíce stranou důvody první, přihlédneme nejprvé k oné listině stavů. Jest to dokument zvláštní povahy; dne 23. října r. 1306 velmožové čeští Jan biskup Pražský, Hynek z Dubé, Tobiáš z Bechyně, Jindřich z Rožmberka nejvyšší komoří, Albrecht ze Žeberka, Raimund z Lichtenburka podkomoří, Jindřich z Lipé, Oldřich z Lichtenburka a obec Pražská vyznávají „quod a d. n. Alberto, Romanorum rege, alias litteras, gracias vel privilegia, regnum Bohemie tangencia nec petivimus nec habemus, nisi litteras infrascriptas, quas sub bulla aurea regnum Boemie habere dinoscitur, et quas prefatus rex ipsi regno Bohemie sui gracia confirmavit,“ následuje pak opis zlatých bull Fridricha II. z let 1212 a 1216.[11]

O této listině Palacký usuzuje, že „podává upřímo důkaz o podvrženosti“ oněch domnělých privilegií císařských, předložených při volbě roku 1306. Skutečně nelze popříti pravděpodobnost domněnky, že k nim nepřímo hledí, domnívám se však, že neznamenala výslovné zavržení jejich pravosti, nýbrž spíše jejich nullifikaci. Stavové, vlastně několik velmožů a město Praha, netvrdí nikterak, že by byly nepravé veškeré listiny císařské pro Čechy vydané, vyjímaje ony dvě zlaté bully: pouhý pohled na řadu nepochybně pravých privilegií císařských, sebraných v 2. svazku Jirečkova Codex juris bohemici ukazuje, že to nemohlo býti jejich úmyslem. Stavové prohlašují pouze, že od krále Albrechta nedostali a také nežádali potvrzení jiných listin nežli oněch dvou; jest to tedy s jejich strany jakási renunciace na privilegia ostatní, renunciace, v jejíž pozadí stojí vítězná moc Albrechta, který vytlačil právě ze země korutanského soupeře a měl svrchovaný zájem na tom, aby mu odňal také pro budoucnost veškeru

(11) Reg. II. No. 2112: okolnost, že stavové hledí tu na bullu sicilskou jako na své privilegium platné i po vymření Přemyslovců, a že Albrecht ji jako takové potvrzuje, lze uvésti k novým důvodům proti *Bachmannovu* výkladu bully. Viz *Goll*, Věstník kr. spol nauk 1903.

právní oporu. Lze tedy aspoň vzíti v úvahu možnost, že Albrecht odstranil privilegium příčící se zájmům jeho rodu, a že listinou z 23. října zaručil si nepřímo souhlas předních stavů země. Bezohledné zničení nepohodlného dokumentu bylo by pak dostatečným vysvětlením pro fakt, že Karel IV., potvrzuje ostatní císařská privilegia pro korunu českou, listiny té nenalezl. Důležitým svědectvím proti názoru Palackého jest pak okolnost, že Petr Zbraslavský, ačkoliv zapřisáhlý nepřítel nároků Jindřicha Korutanského a přísný soudce jeho stranníků, nenaznačuje ani slovem, že by sám považoval předložené listiny za falešné.

Jeho vypravování není však jedinou zprávou, ke které dlužno přihlížeti.

Také rýmovaná kronika štýrská[12] mluví dosti široce o dědických nárocích Přemyslovců ke koruně, neklade však událost na samý počátek volby jako Petr Zbraslavský, nýbrž tvrdí, že stavové vystoupili s nárokem svých kněžen teprve tehdy, když král Albrecht již stál před Prahou, tedy až v říjnu 1306. Odvolávali se prý tehdy na císařské privilegium, skutečně však nemohli ho nalézti a byli k vlastní hanbě odmítnuti. Obsah privilegia udává Ottokar podobně jako kronika zbraslavská, pouze s dodatkem, že stavům slušelo rozhodovati, která z dcer královských by měla v případě vymření mužských členů děditi korunu.[13]

Celé vypravování štýrské kroniky jest prodchnuto onou nepřízní k českému živlu, která vůbec karakterisuje dílo a znehodnocuje ho nemálo jako pramen historický; přes to zpráva není snad úplně bez ceny. Vydavatel kroniky, Josef Seemüller, snažil se dokázati, že Otakar čerpal také z kroniky zbraslavské, ovšem sotva bezprostředně, spíše pomocí výtahů, které mu příznivci jeho rozvláčné poesie z celého světa sebrali. Vedle toho Otakar měl však ještě jiné zprávy o věcech českých, jejichž váhu v nepřesném a přebarveném rouše veršů nelze vždy dobře poznati. Také v naší otázce zdá se, že k Otakarovi pronikl jakýsi ohlas o jednání mezi Albrechtem a českými stavy, o jednání, jehož vý-

(12) L. c. 1171 sq.

(13) „und ob der tôhter waeren mêr — sô solt gevallen diu êr — ir einer nâch der herren kür." Na tomto základě bylo by lze věc srovnati s výwody o nástupnickém právu v Čechách, které pronesl *G. Turba*, Geschichte des Thronfolgerechtes in allen habsburgischen Ländern. Wien 1903, 228 sq.

sledkem byla listina z 23. října; on věděl aspoň, že čeští stavové hlásili se k právu ženské posloupnosti Přemyslova rodu a že král Albrecht nároky ty odmítl, neuznávaje nepohodlné listiny císařské. Podle zvyku svého doplnil Otakar informaci svou s patrnou tendencí protičeskou a se zájmem na sesílení habsburských nároků v ten smysl, že stavové čeští nebyli vůbec s to, privilegium, na něž se odvolávali, předložiti. Po jeho odstranění ovšem; že však v první době volby císařská listina ještě stávala, toho svědectvím jest výslovné tvrzení Petra Zbraslavského „instrumenta *producuntur* imperialia".

Z kroniky Otakara Štýrského čerpal také Jan z Viktrinku, jest však karakteristické, jak opatrně se vyslovuje o celé záležitosti slovy: „Stabat regnum Bohemie sine principe, nutantibus nobilibus terre, quem ad hoc eligerent dubitabant,[14] quia heredem masculum non habebant; quamvis femelle in eodem regno dicantur successionem paternam ex indulto privilegio heredare, nichilominus sine virili amminiculo videtur turpe feminam habenas sine armis regnorum et gentium gubernare."[15] Jan z Viktrinku nešel tedy za svou předlohou až k domněnce, že císařské privilegium ženské posloupnosti v Čechách bylo pouhou smyšlenkou stavů českých, a věc ta není úplně bez významu. Učený opat měl snad o právech svého bývalého pána k českému trůnu a o jejich listinném podkladu dobré zprávy, neměl však za vhodné mluviti o nich s určitostí v době, kdy sám byl habsburským poddaným a hledal úsilovně přízeň nových pánů Korutanska; proto vyslovil se se svrchovanou reservou a obešel vlastně jádro věci.

Veškeré zprávy, které se nám tedy o domnělém císařském privilegiu zachovaly, jsou buď z tábora Jindřichovi Korutanskému nepříznivého nebo se strany, jež se nemohla již jeho zastati; přes to zřejmě nestačí k úplnému odsouzení pravosti listiny. Úsudek Palackého opírá se však ještě o důvod, že nelze ani dovtípiti se příležitosti, kdy, od koho a komu z králů českých podobná milost císařská mohla býti udělena. Tedy také tento negativní důvod neobstojí, nalezneme-li chvíli, v níž rod Přemyslovský ocitnul

(14) Tak v mnichovském čistopise, zajisté chybně místo „eligere deberent".

(15) Böhmer, Fontes rer. Germ. I., 348.

se v podobné situaci, jako Karel VI. v době vydání sankce pragmatické.

V prvních dnech roku 1265 druhá manželka Přemysla Otakara II., tehdy již po 12 let vládnoucího, povila dceru Kunhutu; po té roku 1269 druhá dcera Anežka následovala a teprve v září r. 1271 syn Václav. V létech 1265—1271 Přemysl Otakar II., jediný tehdy mužský člen rodu, měl tedy pouze dcery, v době, kdy stál na výši své moci, kdy král římský Richard i kurie papežská opírali se o něho proti posledním záchvěvům štaufovské politiky. Nelze si představiti, aby v poměrech těch veliký král byl opominul naprosto uvažovati o budoucnosti svého rodu, svých dcer; naopak domněnka vnucuje se mimoděk, že on to byl, který u Richarda, k největším koncessím hotového, vymohl lenní indult, zajišťující Přemyslovnám táž práva na korunu českou jako měli mužští členové rodu, buď se zachováním volebního práva stavů v kruhu rodu nebo bez ohledu na ně. Právo lenní, ač založeno na mužské sukcessi, nebylo hrází nepřekročitelnou; již od 12. století vešla ve zvyk „léna ženská" jako vévodství Brunšvické a jiná.[16] Pro Přemysla Otakara II. rozhodným momentem mohla pak býti zvláště okolnost, že vévodství rakouské od roku 1156 bylo takovým lénem, kde jeho dcerám dědictví příslušelo;[17] jednalo se pouze o rozšíření zásady té na korunu českou.

Můžeme tedy aspoň jako domněnku hájiti názor, že v létech 1265—1271 Čechy se staly ženským lénem a že listina, která při volbě roku 1306 se zmiňuje, tehdy svůj původ vzala. Narození Václava II. odňalo jí na delší dobu veškeren význam, tím spíše, že Václav II. měl mužského dědice dříve nežli dcery; proto ustoupila do pozadí a nebyla snad ani od habsburských králů ani od Adolfa Nassovského potvrzena. Teprve za Václava III. nabyla opět významu a o ni se opíraje, poručil snad mladý, do války se beroucí král možné nástupnictví na trůně českém své nejstarší sestře, provdané za Jindřicha Korutanského, který po olomucké katastrofě bez váhání do Čech přichvátal a k právu tomu se hlásil. Tehdy byl lenní indult císařský, jehož existence v širších

(16) *R. Schröder*, Deutsche Rechtsgeschichte, 3. ed. 412.
(17) Ustanovení menšího privilegia rakouského o této věci, jest z bodů, o jejichž authentičnosti sporů není.

kruzích snad ani známa nebyla, stavům předložen, a jeho pomocí Jindřich s manželkou přijat za krále, ovšem pouze na tak dlouho, pokud král Albrecht proti jeho právu nepoložil na váhu tíhu svého meče.

V. TILLE:

KARLŠTEJN.

LITERÁRNÍ GLOSSY K NEUWIRTHOVI.

VADO CERCANDO PACE
E NO LA POSSO AVERE
PAZIENZA AL MIO DESPETTO.

Nápis na Voršilce, nad starým vchodem Karlštejna, neznámého původu.

V líčení prvních dvaceti čtyř let svého života vrací se Karel nejúsilněji k onomu hříchu svého mládí, před kterým varuje ku konci úvodních kapitol: „neroďte ledví svých poskvrniti, ale bedra svá přepásejte, silnou myslí opásejte se, manželství přijímajíce.“ Ozvěna silného duševního vzrušení po ztrátě panictví, přivozeného svůdnictvím otcovy družiny v mladistvém věku, byla ještě v mužných létech tak silná, že popis výstražného snu, který měl hned po hříchu, v neděli na hod Matky boží nanebevzetí — v němž i otec varován — i popis ďábla toulajícího se po osvětlené ložnici Karlově v Praze za zimní noci, patří k nejbarevnějším a nejplastičtějším scenám životopisu; a vzpomínka na silné myšlení o podobenství pokladu, které naň připadlo tehdy jednou za jízdy z Boleslavi do Prahy v noci v Toušeni, dává podnět po létech k obšírnému výkladu evangelických podobenství se stálou variací na potřebu pokání a očisty od hříchu. Vzpomíná také živě ještě na znepokojení, které pociťoval několik let později, když vezl osleplého otce k papeži Benediktovi do Avignonu, zamýšleje vyložiti papeži, bez vědomí otcova, výstražný sen, který měl po svém poklesnutí, a kterého otec tehdy nedbal. Vzpomíná i na

vlastní úzkost, která se ho zmocnila brzy po návštěvě Avignonu, když vracel se Alpami, nádherným údolím Gerlošským, tak že náhle se rozhodl nařídit v kostele pražském hodinky na každý den k oslavě panny Marie, ochranitelky hříšníků, která mu ve svůj zasvěcený svátek snem dala po hříchu výstrahu, a ku které již jako osmiletý hoch se učil číst hodinky.

V životopise, psaném jistě v mužných létech, je tento významný příběh z mládí podnětem k úvahám o mravní podstatě života, založených na slovech Janových v evangeliu a Zjevení. Vypsání mladých let je jen jakoby konkretným příkladem k theorii vyložené kapitolami úvodními o dvojím životě tohoto světa, smrtelném, tělesném a hříšném, a věčném, duchovém a čistém a zakončené odkazem na konečné kapitoly Zjevení o živém dřevu kříže nového Jerusalema a Kristově příští. Do příběhu vložena uprostřed ona rozjímání o království nebeském, podobném pokladu skrytému v poli, těžíři, hledajícímu dobrých perel a nevodu puštěnému do moře, jimiž vyložena nutnost pokání jednotlivce i všeho lidstva a osobní příklad zdvižen a rozšířen až v Janovo líčení zkázy hříšného světa z Apokalypsy a nevinných, skrytých zatím pod oltářem božím, — k dni soudnému.

A k tomu ještě po výkladech a rozjímáních posléz úsilná modlitba k panně Marii, jíž, dle slov „syna jejího zvoleného", dána jsou křídla orlice, a která je nejmocnější přímluvkyní, neb „práva pekelná zrušila", a přemohla kníže smrti.

Z hříchu mladých let vyrůstá Karlovi přemýšlení o hodnotě života, a v Janových slovech, v jeho apokalyptických obrazech nachází výklad nejen pro život svůj, ale pro život celého lidstva.

A základní myšlénky životopisu jsou tak podivuhodně shodny se způsobem nástěnné výzdoby hlavních karlštejnských prostor, že se tím jen utvrzuje Neuwirthův předpoklad, vyslovený v slovním doprovodu k Bellmannovým reprodukcím prvního svazku Forschungen zur Kunstgeschichte Böhmens, o silném osobním vlivu Karlově na způsob nástěnné výzdoby Marianského kostela a kaple svatého Kříže. Neuwirth ovšem nedochází dál než k pečlivému sestavení veršů středních kapitol Apokalypsy a obrazů k nim příslušných kostela Marianského, v jichž uspořádání — odchylném

od postupu Zjevení — vidí vliv Karlův, a k popisu kaple sv. Kříže, jejíž nástěnné obrazy uctívaného beránka a boha na trůně dávají mu tušiti souvislost s apokalyptickými obrazy kostela Marianského, seřadění obrazů po stěnách určitý system ve výběru, a celé založení kaple samostatnou koncepci Karlovu, pro kterou není vzoru. Vlastní podnět Karlův zůstává mu utajen, ačkoliv srovnáním s myšlénkovým podkladem životopisu lze jej zrekonstruovati dosti pravděpodobně, byť ne tak určitě jako důvody pro zasvěcení soukromé kaple Karlovy ochrankyni jeho *pozemského* života, svaté Kateřině, neb pro zmizelou dnes palácovou výzdobu scénami z očitého zázraku s ostatkem svatého Mikuláše.

Obě posvátné místnosti Karlštejnské jsou založeny na Janově apokalypse, jsou pozemským zpodobením onoho budoucího přerodu hříšného světa na nový Jerusalem, jenž je zároveň symbolem osudu člověka, hříšného, kajícího a přecházejícího na konec v sídlo spravedlivých.

Přímé vyzvání k základní myšlénce kaple svatého Kříže bylo obsaženo v Janových slovech o novém Jerusalemě (21, 24, 26): „reges terrae afferent gloriam suam et honorem in illam (civitatem)“, a „afferent gloriam et honorem gentium in illam“. Pojal-li Karel myšlénku, uložit insignie královské slávy své a národů svých v schráně podobné Janovu Jerusalemu, založil schránu tu také dle jeho pokynů; In medio plateae eius ... *lignum vitae*, afferens fructus duodecim (22, 2), oltářní stěna s obrazem Krista na kříži, obklopeným těmi, kteří jsou mu blízcí, a dvanácti apoštoly. V západním okně dle slov (23, 3) sedes Dei et Agni in illa erunt, et servi eius servient illi, obrazy uctívaného beránka a boha na trůně, věrně dle popisů kapitoly první a čtvrté zpodobených. Po stěnách kaple ti, qui scripti sunt in libro Agni (21, 27), svatí a světice boží, tělesně přítomní drobty svých ostatků, zapuštěných v obrazových rámech. A ve výklencích obou oken východních řada obrazů vítání a uctívání Toho, jenž je očekáván dle konečných slov Janových: dicit, qui testimonium perhibet istorum: etiam venio cito. Amen. Veni, domine Jesu (20, 20), počínaje zvěstováním a navštívením panny Marie, příchodem tří králů, z nichž posledním je Karel sám, až po ony nejasné trosky malby, vykládané na setkání Krista z hrobu vstalého s Magdalenou. Vý-

zdoba kaple, zasvěcené „dřevu života", čistým zlatem, drahokamy atd., dá se již snadno shledati v dotyčných verších Zjevení, popisujících vzhled nového Jerusalema.[1]

Karel sám však myslil si nový Jerusalem i symbolicky ve vztahu k životu spravedlivého člověka, když končil úvod životopisu vyzváním: „blahoslavení neposkvrnění na cestě, kteří chodí v zákoně božím, abyste byli jako dřevo života sazené podle stoků vod, které dává ovoce své v času svém, a list jeho nesprchne, ale připsán bude v knihách života, kde popsána jsou jména spravedlivých."

Zdá se mi nepochybným, že měl na mysli obdobné osobní reminiscence, když pomýšlel na vyzdobení kostela zasvěceného nejmocnější orodovnici, na jehož uspořádání z apokalyptických scen v širokém pásmu středním a z obrazů svatých, z podobizen atd. pod oblohovým stropem posetým křídlatými anděly, je těžko usuzovati po stržení stěny severní, po přemalování maleb týkajících se ostatků umučení Páně v jihozápadním koutě kolem vchodu do chodby kaple svaté Kateřiny a po otlučení oltářní, jižní stěny, stejně zhoubném, jako novodobé opravy stěny východní. Ze zachovaných zbytků, Neuwirthem určených, dá se rozeznati tolik, že oltář kostela na jižní stěně byl oním oltářem Apokalypsy, chovajícím nevinné mučedníky až do dne soudu, připomínaným Karlem v podobenství o nevodu, a kolem něho seskupeny obrazy otvírání pečetí, z nichž zvětšeni jezdci apokalyptičtí s Tím, jenž přijíti má soudit, a jehož z mrtvých vstání je zpodobeno ve výklenku okna stěny západní. Stěna východní nad vchodem měla slovní introitus Apokalypsy a pásma menších obrazů vyličujících postupně zkázu starého světa: jen jediný z nich zvětšen, boj andělů s knížetem temnot, sedícím vzdorně v jihovýchodním koutě kostela v hlubinách pekelných ve směsici démonů. Nejnápadněji zvětšen však a rozveden obraz ženy, které dána křídla orlice, ulétající před sedmihlavým drakem, a

(1) I známý zákaz listiny zřizovací, ne in turri . . ., in qua capella dominicae passionis, cum aliqua muliere, etiam uxore legitima, dormire seu jacere liceat, může míti vztah k veršům Zjevení, jimiž na několika místech se brání čistota nového Jerusalema: non intrabit in eam aliquid coinquinatum (21, 27), neb: foris canes . . . et impudici . . . (22, 15). Ovšem též, a významněji ještě, k příhodě vlastního života Karlova.

pak vedle podoba „ženy na svém místě", oslavené, líbezná postava panny Marie s děťátkem, stojící na měsíci, se slunečnou září kolem boků — oné orodovnice za hříšníky, jež přijíždí soudit Kristus, ničící starý svět v den soudný.

Je příliš málo těch trosek nástěnné výzdoby, nedotčených restaurací a časem od doby Karlovy, na bezpečný soud, ale pravděpodobnost je dosti značná, že živá fantasie a hluboké cítění Karlovy duše vytvořily v obou věžích Karlštejnských barevný sen o dvojím životě tohoto i onoho světa, jak snil jej Karel o sobě samém, a svatý Jan o veškerém lidstvu.

Analogie mezi myšlénkami Životopisu a malbami Karlštejnskými je sice svůdná k dalšímu srovnávání, ale také příliš nebezpečná — pro literáta. Snad historik dovede najíti více — ale konečně je jistě aspoň tolik vnitrné příbuznosti mezi Životopisem Karlovým a malbami Karlštejnských chrámů, jako mezi Karlštejnem — a palácem papežů v Avignoně.

VLASTIMIL KYBAL.

MILÍČŮV SEN.

Když sladká slova evangelia dotkla se poprvé hlouběji duše Milíčovy, vzbudila hned tehdy oba základní tóny jeho zbožnosti: bolestný a trpný tón odříkání a askese i činný a radostný tón obětování se jiným. Již jako zástupce arcijáhna počal v žíněné košili činiti pokání a zároveň bedlivě přemýšleti o spáse podřízených. Dbaje pak slov evangelia, v němž stojí: „Kdo neodřekne se všeho, co má, nemůže býti žákem mým," složil z vlastního popudu hodnost svou a věnoval se kázaní slova božího.[1]

Od té chvíle žil Kristu a lidu. Asketické prvky jeho zbožnosti mysticky zladěné působením kruté a nezdolné kázně rozvíjely se až do krajností, právě tak jako jeho sebeobětavá činnost zasvěcená spasení lidu. Jeho vášnivá láska k chudobě, ba nuzotě ve všech potřebách tělesných, jeho naprosté odvrácení se od světa a mučení a bičování vlastního těla, jeho hloubání v Písmě, jeho pohroužení se celou duší v modlitby a žalmy, jeho kochání v kontemplaci — to vše povznášelo jeho duši k Bohu, spojovalo ji s Bohem a bylo tak živým pramenem jeho vnitřního života, jeho mystické zbožnosti a mravní energie. Ale Milíč nežil toliko Bohu. Byly sice okamžiky v jeho životě, kdy přemáhala jej touha opustiti svět docela, vstoupiti do řehole, mučiti své tělo a sloužiti toliko Bohu; ale tato touha, prýštící z jeho hluboké pokory a zavrhování sama sebe i celého působení kazatelského, byla překonána jeho bezmeznou

(1) Vita vener. presbyteri Milicii. Fontes rerum bohem. I., p. 404.

starostí o spasení bližních. „Bylť prudký zápas touhy a dokonalé pokory v srdci jeho: jednou, zavrhuje sebe, uznával se nehodným, aby skrze něho nějaký prospěch vzešel, podruhé, zapomenuv na sebe, nejprudší hořel láskou, že se zdálo, že nijaké útěchy nenachází, leda ve spasení mnohých".[1] A tato láska k bližním a péče o jejich spasení zase vracela jeho duši lidu, sbližovala ji s lidem a byla jasným zdrojem jeho činnosti kazatelské i reformační, v níž se zrcadlí veškeren zevnější život Milíčův. Oba životy, život vnitřní i zevnější, život askese a kontemplace i život práce a činu se nevylučovaly, naopak navzájem se doplňovaly a spojovaly v jeden celek, v jeden život, jehož synthesa tvořila právě kouzlo a sílu jeho osobnosti.

*

Není známo, jaký byl vznik a vývoj Milíčovy zbožnosti a celého vnitřního života jeho ; nevíme, zda na zbožnost Milíčovu působily cizí vzory, či byl-li to původní květ jeho duše, zažehnuté a prozářené jediným vzorem — Ježíše Krista. Prameny — životopisy a vlastní spisy Milíčovy — dovolují toliko prostě konstatovati základní rysy její. Jedním rysem Milíčovy zbožnosti bylo stálé popírání světa i těla a odumírání jim; druhým, stálé obrácení a soustředění mysli k Bohu. Možno říci: vnitřní život Milíčův byl stálá askese a stálá kontemplace Boha.

Milíč — asketa a světec budil obdiv a úžas již u svých současníků. To vysvítá ze všech zpráv o Milíčovi a jmenovitě z jeho životopisů. Nejmenovaný životopisec s obdivem vypravuje, že Milíč často mrskával tělo své metlami, že spával na rovném prkně nebo na lavici, ale jen skrovně, neboť v ničem nedopřál tělu svému nasycení. Málokdy vábila jej k jídlu rozkoš, než jen bázeň, že se rozstůně. Od toho času, co byl v Římě, nejedl masa ani ryb, ani nepil vína, nýbrž jídal jen luštěniny. I mezi jídlem čtení neb psaní málokdy nechával.

Modlil se skoro ustavičně. Nejen často ve dne se modlil, nýbrž i v noci vstával k modlitbě, a ukončiv modlitby, budíval svého žáka, aby s ním odříkával hodinky; i vykonával je nábožně a kleče od počátku až do konce. Když pak přicházíval k modlitbě „Sanctissima, gloriosissima", jež se odříkává v „primě", vykonával ji s častým opakováním oněch slov a s velikým povzdechem, všecek jsa v Boha

(1) Ibid., p. 417.

pohřížen, tak že přílišnou nábožností vnitřnosti v něm kručely. Modlitbu sv. Augustina každého dne říkával se svým žákem s velikou horlivostí a nábožností, všecek jsa pojat při ní láskou boží, naplněn milostí a opojen bujností příbytku Páně. Modlitby jeho větším dílem byly žalmy. Shledal-li koho bedlivého a pilného v modlitbách, tuto cnost miloval při něm nade všecky jiné cnosti.[1]

Modlitba Milíčova, jsouc skvělým projevem exaltované zbožnosti jeho, byla zároveň výkladem jeho intimního poměru k Bohu, resp. ke Kristu; tento poměr, oddaný, vroucí a svatý, vyslovil Milíč těmito krásnými slovy: „Hle, Pane, ohýbám kolena mysli své, svíjeje se v samých vnitřnostech těla i duše, abys nezatajoval ani neskrýval přede mnou slova spasení … Víš, Pane, že ctnosti ve mně není a že učenosti jsem nepoznal; jak tedy vejdu v mocnosti tvé a budu bojovati za spravedlnost, jestli mne, od mladosti poučovaného, neopustíš až do stáří a kmetství, tak aby stáří moje bylo v hojném milosrdenství a abych dostačoval ve vyznávání spravedlnosti a pravdy tvé? . . . Tvůj jest den a tvá je noc, v ruce tvé je světlo i temnota; prosím tebe, dej mi zdravé znamení, jímž bych rozeznával pravé od falešného, dej mi čisté oko srdce mého, jímž bych rozlišoval světlo od temnot, dobré od zlého . . . Otevři mi poklad svých intimních řečí, dej mi v ústa řeč přímou a dobře znějící, abych neohroženě poznával vůli tvou, třebas bych pro ni musel zemříti. Dej mi rovnou váhu, abych mínění i slova protivníkův svých vážil vahou lásky, aby jen pravda se mi líbila, byť ji kdekoliv kázal a pravil, tak aby rozkoše moje v tvém písmě svatém byly čisté, neposkvrněné žádnou snahou nevěstčích názorů, nýbrž líbané panenskými ústy milostné cudnosti. Dej mi přesladkou lásku ducha svatého, dej mi holubičí lásku, abych holubičím a nejupřímnějším pohledem a srdcem nejčistším objímal tvou přetrpkou pravdu, ji za nevěstu svou přijal a byl stálým milencem formy její . . .“[2]

Tato čistá a holubičí láska k pravdě jest něžným výdechem vzrušené zbožnosti Milíčovy; ale nejen to: jest zároveň nejvyšším výrazem jeho ethických názorův a životních ideálův.

(1) Fontes rer. bohem. I. p. 400. 414. 415. 416. Milíč složil též modlitby v řeči české a německé (ibid., p. 416).

(2) Milicii postilla „Graciae dei“, pars hiemalis. Cod. Univ. Prag., III. D. 20. f. 10—16.

Ethika Milíčova, vyjádřená v jeho spisech, byla hluboce založena a zdůvodněna jeho svatým životem, s nímž byla v jasném souladu. Hlavní zásady její, jak následují, jsou toliko slovním výrazem jeho skutečného života.

Smysl života záleží podle Milíče v následování života Kristova a pomocí toho v dosažení blaženosti věčné. Následovati Krista znamená žít život dobrý a čistý podle vzoru života Kristova. Zvláštní známkou tohoto života jest prostota a pokora, neboť život dobrý jest právě prostý a pokorný. „Nebudeš-li míti lásky a prostoty ke všem, celá spravedlnost tvá jest pokrytecky předstíraná. Buď prostý srdcem, miluj nepřátele své i karatele a žij v jednotě církve svaté. To jest láska ducha svatého."[1]

Prostota srdce znamená positivně milování jediné a prosté pravdy evangelické a negativně pohrdání moudrostí světskou. Světská moudrost, vtipnost a zvědavost jest podle Milíče protivou prosté a duchovní moudrosti Kristovy, evangelické pravdy a theologie. Je to víno, které nadýmá pijící a opíjí je.[2] Proto staví Milíč proti filosofii, logice a sofistice od modlářů tradované pravdu theologickou, proti filosofii přírodní evangelický zákon lásky a proti zdánlivému světu nadýmající rhetoriky a proti přizpůsobené jasnosti filosofické marnosti pravý lesk theologické discipliny,[3] jíž mohou prostí porozuměti bez umění.[4] „Nejmilejší," volá Milíč, „jiné jest učiti moudrosti, a jiné jest učiti dobrému jednání. Vidíš-li tedy ne vysokost vědění, nýbrž prostotu kázaní, nehorši se, že vidíš, neboť „což bláznivého jest u světa, vyvolil sobě Bůh, aby zahanbil moudré." Zdali však není zahanbení, když tolik a tak velikých mudrců v theologii, v právu i v uměních oněmějí, zříce všechnu nepravost ve světě, a když prostí a neučení musí kázati ne učenost nadýmající, nýbrž lásku dělající . . . Proto nutno jest, abychom se pokořovali v prostotě srdce, nepohrdali žádným prostým kazatelem a tak po celém světě všemu stvoření hlásali evangelium".[5]

(1) Gratiae dei, pars aestiv., Cod. Univ. Prag., XII. D. 1, f. 5*b*.
(2) Gratiae dei, pars hiem., III. D. 20, f. 102*a*.
(3) Ibid., pars aestiv., XII. D. 1, f. 58*b* a 91*b*.
(4) Ibid., pars aestiv., XII. D. 1, f. 93*a* a Abortivus, Cod. Univ. Prag, I. D. 37, f. 199*a*, col. 1. Srov. též můj spis o Matěji z Janova (1905), str. 202, pozn. 1.
(5) Gratiae dei, pars. aestiv., XII. D. 1, f. 56*b*. Srov. Gratiae dei, pars hiem., III. D. 20, f. 85*a*: Et hec est nova doctrina pro novo anno, quia simplices, stulti et ydiote surgunt, veritatem simplicem predicantes et inveterata recia de novo

Ale pravý křesťan nepohrdá toliko moudrostí světskou, nýbrž i celým světem a sám sebou. Neboť kdo pohrdá světem a zvláště světskými statky a bohatstvím na jedné straně[1] a vlastní vůlí a světskou láskou na straně druhé,[2] ten jest schopen následovati Krista, nésti kříž jeho a křížem dosíci spasení i blaženosti. „Mučednictví naše," volá Milíč, „jest vésti život Kristův, nésti kříž jeho a konati lítost".[3] „Kříž osvobozuje od hříchu a ochraňuje k životu věčnému. Jediný kříž Kristův rozptýlil temnoty, roztrhal království démonův a odstranil všechnu hrůzu zlých, kříž zjednal nám svatost, kříž stal se nám sluncem spravedlnosti, abychom, osvíceni jsouce milosrdenstvím jeho, velebili Otce i Syna i Ducha svatého."[4] „Nesme tudíž kříž Páně, umrtvujme údy, jež jsou na zemi, abychom tak ztratili život tělesný a rozkošnický a nalezli život věčný!"[5] „Ejhle, schopnost lásky! Připravujte tedy srdce svoje Pánu, abyste naplněni jsouce Duchem svatým, mohli konati lítost, modliti se, trpěti a v utrpení se radovati a posléze k věčné radosti dojíti."[6] „Přibij tělo své na tento kříž a nes kříž svůj..."[7] „Ó kříži, jasnější nade všechny hvězdy, slavný světu, milostný lidem, světější nade všechno, kterýs jediný byl hoden nésti hřivnu světa, dřevo sladké, sladký hřebe, sladká dýko, sladký oštěpe,

reficientes, vita nova piscatores ewangelicos sequentes, trahunt fideles ad Christum. — Cf. ibid., XII. D. 1, f. 15*b*: quia sapientes et magistri et principes ecclesie, episcopi, prelati et nobiles sacerdotes et forte rustici nobilitate patrimonii Crucifixi erubescunt populo predicare ..., ideo necesse est, ut stulti predicent et destruant sapienciam huius mundi et superbiam dyabolicam confundant virtute divina.

(1) Bohatstvím a statky časnými dlužno pohrdati (Abortivus, I. D. 37, f. 118*b*, col. 2, cf. ibid., f. 137*a*, col. 2), protože jsou příčinou hříchu (Graciae dei, XII. D. 1, f. 75*a*) a nepravost sama (Abortivus, I., D. 37, f. 102*a*—*b* a f. 176*b*, col. 1—2). Proto radí Milíč k rozdělení bohatství s chudými (Gratiae dei, XII. D. 1, f. 75*a*, Abortivus, I. D. 37, f. 175*a*, col. 1). — V Gratiae dei, III. D. 20, f. 11*b* vyslovuje se Milíč proti obchodu a v Abort., I. D. 37, f. 191*b*, col. 1 proti světské vládě založené na pýše, nespravedlnosti a loupeži. — Důsledkem pohrdání světem i tělem bylo Milíčovo podmínečné zavrhování manželství (Abortivus, I. D. 37, f. 38*a*, col. 2, srov. též Milíčovo stranění se žen, Fontes rer. bohem. I., 407), nechuť k čistotě těla (Fontes I., 415) a odporoučení života poustevnického (Gratiae dei, XII. D. 1, f. 52*a*).

(2) Cf. Gratiae dei, III. D. 20, f. 3*b*, ibid., f. 122*b*, ibid., XII. D. 1, f. 8*a*, f. 157*a*, Abortivus, I. D. 37, f. 233*a*, col. 2.

(3) Gratiae dei, III. D. 20, f. 149*a*.

(4) Ibid., f. 163*b*.

(5) Ibid., XII. D. 1, 31*b*.

(6) Abortivus, I. D. 37, f. 126*b*, col. 1.

(7) Gratiae dei, XII. D. 1, f. 111*a*.

sladké nesoucí břímě, spas přítomný dav, shromážděný dnes v chvále tvé a označený korouhví tvou!"[1]

Idea kříže jest tímto způsobem ústřední ideou praktické morálky Milíčovy; neboť zavírá v sobě plně ideu pohrdání světem a tělem i její positivní korrelát, ideu následování Krista v prostotě, ponížení a utrpení. Křížem možno přemoci svět i tělo a dosíci stavu lásky, v němž se člověk spojuje s Bohem. Křížem možno se mravně očistiti, oprostiti od světských marností i od tělesných žádostí a povznésti se „k přilnutí k Bohu a k zažehnutí srdce ohněm ducha svatého".

Idea Kříže jest však netoliko ústřední ideou praktické morálky Milíčovy, nýbrž i logickým předpokladem ideje lásky, kterou lze považovati za nejvyšší výraz celé mystické ethiky jeho. Výše byla uvedena slova Milíčova o jeho čisté a holubičí lásce ke Kristu, která vyjadřovala jeho oddaný, něžný a svatý poměr k Ježíši. Stačí dodati, že tento poměr byl pojat cele *mysticky* jako spojení čisté duše s Kristem poutem lásky po stupních kontemplace[2] čili jako duchovní sňatek křesťanské duše-nevěsty s Kristem-ženichem, při němž rouchem svatebním jest láska, kterou Kristus jsa oděn, přichází k duši. Ohněm lásky vtěluje se člověk v Boha tak jako oběť zápalná, kterou oheň celou sobě vtěluje, tak že člověk jest jeden s Bohem a ničeho nemiluje mimo Boha, v nějž na konec celý přechází.[3] Ale tato láska není prázdným citem, nýbrž jest obsahem, plodem a cílem plnění přikázání božích čili ctností,[4] láska, toť dobrý a čistý život,[5] dosažený pomocí Ducha svatého, jenž vycházeje od Pravdy, působí, že člověk poznává a miluje Pravdu, z lásky k Pravdě zapomíná vlastní vůle i světské lásky a poslouchá jediné vůle boží.[6]

(1) Abortivus, I. D. 37, f. 208*b*, col. 2.

(2) Abortivus, I., D. 37, f. 27*b*—28*a*.

(3) Doklady ze spisů Milíčových viz v mém spise o Matěji z Janova, str. 160—162. Srov. Gratiae dei, XII. D. 1, f. 57*a*: Qui ergo caritatem habet, deum habet in se operantem, et ipse per deum et in deo operatur.

(4) Gratiae dei, III. D. 20, f. 156*a*; srov. Abortivus, I. D. 37, f. 225*b*, col 2: Plenitudo legis est dileccio, que includit omnia mandata, ut serventur, et excludit omnia vicia, ut vitentur (cf. Augustinus).

(5) Gratiae dei, XII. D. 1, f. 1*b*: vita bona et irreprehensibilis sive caritas.

(6) Ibid., f. 8*a*: Spiritus ergo sanctus, quia a veritate procedit, quando suscipitur, facit cognoscere et amare veritatem et ex amore veritatis facit oblivisci proprie voluntatis et mundialis amoris, ut obediatur divine voluntati, que omnes virtutes et mandata conservat.

Srdečná láska, vroucí touha a živá víra jsou tudíž podmínkou vtělení lidské duše v Boha, jehož nejbezpečněji nabýváme častým přijímáním svátosti oltářní. Neboť „jako krůpěje dešťové, stékající v pramen nebo v řeku, vtělují se v ni a stávají se s ní jedním pramenem, tak hodní přijímatelé, vtělujíce se v Krista, účastni jsou jeho božství, ač dobrá substance jejich stále v nich trvá".[1]

„Slyš tedy, duše, nevěsto Kristova, co allegoricky praví Kristus: Líbej mne políbením úst svých, protože lepší jsou prsy tvé svítící vínem a nejdražšími mastmi. Což se vykládá: Kristus vtělený praví nevěstě své: Tys mne žádala, abych tě líbal. Líbám tě svou přítomností, to jest dotýkám se tebe sladkostí svou a vracím ti mír, jejž jsi ztratila. Vírou a láskou spojím se s tebou, a zplodíš mi syny, spoludědice království otcova; a budeš je kojiti prsy svými, protože lepší jsou prsy tvé svítící vínem a nejdražšími mastmi..."[2]

* * *

Milič byl netoliko veliký asketa a vroucí mystik, nýbrž i kazatel „mocný v skutcích i slovech, jehož slovo jako pochodeň plálo," „druhý Eliáš" své doby. Milič jako asketa a mystik jest zjev čistě středověký; [illegible] nadkřesťanským životem pro Boha a v Bohu — [illegible] Pána našeho Ježíše Krista a zrovna [illegible] apoštolův."[3] Ale Milič jako kazatel [illegible] — [illegible] — zakladatel kazatelské školy [illegible] v němž klíčí nový život nové doby.

Ke kazatelství [illegible] Miliče sebeobětavá láska a péče o spa[illegible] duši; a proto věnoval se [illegible] slova božího."[4] Jako kazatel [illegible] kázal [illegible] mnohdy čtyřikrát [illegible] Kázaní [illegible] a ze svatých otců [illegible] že Milič celý den se obírati [illegible] Ale co zvlášť vyznačovalo ká-

[illegible] Tamž. str. 432: kde se o Miličovi [illegible] perfectionis exemplar, [illegible] a str. 433: vita eius [illegible] quaedam mortis protelatio.
[4] [illegible]
[5] Tamž. str. 430.
[6] Tamž. str. [illegible]

zaní Milíčova, byl „oheň lásky Ježíšovy", jenž z nich vyzařoval a rozněcoval duše posluchačů. „Ohňová slova" Milíčova, biblicky vznícená a životně zdůrazněná, nemohla minouti se účinkem na mysli jak jednotlivcův, tak i celých davů. Životopisci vypravují, že posluchači Milíčovi, zvláště ženy, netoliko zanechávali zjevných i tajných hříchů, nýbrž mnozí z nich všechno pro Krista opouštěli a na samotu se ubírali, aby tam poustevnický a obtížný život vedouce, z hříchů svých se káli.[1] Kromě toho přivedl Milíč svými kázaními v krátkém čase na dvě stě nevěstek k pokání. „Ohňovým slovem" Milíčovým byl též roznícen reformátorský žár v duši Matěje z Janova a Tomáše ze Štítného a konečně povzbuzeni jím byli i mnozí studenti a jiní prostí kněží ku kázaní, a také vzrostli na veliké kazatele.[2]

O tyto své žáky-kazatele staral se Milíč s otcovskou péčí. „Ó, jakou radostí bývala naplněna duše jeho, když spatřil jiné kněží slovem božím pohnuty! Bývala to sladkost medu větší. Ó, jak pilně se modlíval každého dne za všechny věrné kazatele a přičiňoval se ve slově božím tělem i duchem, spisuje sám kázaní těm, kteří kázati chtěli, půjčuje jim své knihy a naváděje je, kterak kázati mají, odporoučuje je všemu lidu, aby tím pilněji na kázaní jejich lid chodil, a podporuje je půjčováním peněz, aby si mohli knihy opatřiti!"[3] Pro své žáky především, které později částečně shromáždil v společném domě, složil Milíč obě postilly své, *Gratiae dei* i *Abortivus*, a v nich zároveň uložil netoliko poučení a rady kazatelům, nýbrž i všechny svoje ideály o kazatelích a jejich reformátorském díle.

Následování Krista v prostotě, utrpení a lásce, jak výše uvedeno, jest podle Milíče ethickým přikázáním pravého života křesťanského. A nejvhodnějším prostředkem k plnění tohoto přikázání jest *slovo boží*. Neboť nic tak neočisťuje, jako slovo boží, jež jest duchovní lék chorému a očistění každého člověka na světě.[4] Slyšení a zachovávání slova božího je zvláštním znamením lásky

(1) Fontes I., 406, srv. str. 432. Ibid., str. 417 účinek kázaní Milíčových se vyznačuje těmito slovy: Ex qua quidem praedicatione per dei gratiam spirituales et seculares emendabantur, et frequens confessio peccatorum et saepissima communio s. eucharistiae coepit invalescere.

(2) Ibid., str. 408.

(3) Fontes I., 413—414.

(4) Abortivus, I. D. 37, f. 52*b*, col. 1.

boží, jež jest naším životem.[1] Slovo boží, které v nás sladce vlévá příjemnost Ducha svatého,[2] může nás lehce reformovati a přivésti k podobnosti Bohem.[3] Proto považuje Milíč kazatele slova božího čili pravdy za anděly, t. j. za zvláštní posly Bohem vyslané ke spáse věřících, kteří troubou tvrdého kázaní a leskem pravdy velikým přivádějí lid k pokání.[4] Kazatelé pak sami musí býti dříve připraveni a ozbrojeni k svému dílu.

Kazatel podle ideálu Milíčova má především odložiti všecku starost o světský život ; nemusí se starati, co kázati, protože má připravena slova svatých, jichž netřeba než správně užíti ; ale vyžaduje se, aby dobře žil pro zisk duší i Boha.[5] Napřed má podle vzoru Kristova sám první dobře jednati a potom teprvé učiti,[6] neboť učení bez života jest svítilna bez oleje.[7] Život kazatelův má býti život činné práce, a ne život kontemplativního klidu,[8] a po stránce mravní má se vyznamenávati především láskou ke Kristu: „každý kazatel měl by na způsob ohně pláti a svítiti leskem i plamenem lásky",[9] láskou lnouti ke Kristu a následovati šlépějí jeho",[10] „nésti v srdci ohňovou výmluvnost Páně, tak aby mohl jiné roznítiti k lásce boží, jež by v něm i v posluchačích slova božího ztrávila hříchy úplně".[11] Ve svých kázaních má horliti pro zákon evangelický a modliti se, aby jej naplnil prorocký a evangelický duch, který kdysi naplnil Eliáše a Jana, aby mohl Pánu připraviti dokonalý lid křesťanský.[12] Kazatel potřebuje ducha dobrého od toho, jenž sám jest dobrý.[13]

Kazatel cnostný a naplněný láskou ke Kristu a zapálen pro zákon Kristův zdvihá jako anděl vojsk Páně[14] válku proti zlým

(1) Abortivus, I. D. 37, f. 126*b*, col. 1.
(2) Ibid., f. 36*b*, col. 1.
(3) Ibid., f. 20*b*, col. 2.
(4) Gratiae dei, XII. D. 1, f. 32*b*.
(5) Abortivus, I. D. 37, f. 201*b*, col. 2.
(6) Ibid., f. 253*a*, col. 1.
(7) Gratiae dei, III. D. 20, f. 100*b*. Srov. Abortivus, I. D. 37, f. 194*a*, col. 2 a f. 222*a*, col. 1, kde se praví, že kazatel má kázati více životem a mravy než slovy.
(8) Gratiae dei, XII. D. 1, f. 30*b*.
(9) Abortivus, I. D. 37, f. 17*a*, col. 1.
(10) Gratiae dei, III. D. 20, f. 39*a*.
(11) Abortivus, I. D. 37, f. 180*a*, col. 1.
(12) Gratiae dei, XII. D. 1, f. 33b.
(13) Gratiae dei, III. D. 20, f. 136*a*. O inspiraci kazatelů Duchem sv. srov. Abortivus, I. D. 37, f. 121*a*, col. 2: Hic est ille ignis, spiritus vid. sanctus, cuius calore formantur illa vasa, predicatores vid., ex quibus erat Paulus vas eleccionis. Cf. ibid., f. 68*b*, col. 1: Sic predicator debet esse tractabilis ad manus spiritus sancti, ut ipsum utatur, sicud voluerit, tamquam organo, ut per eum moduletur fidelibus dulcedinem veritatis.
(14) Gratiae dei, XII. D. 1, f. 33*b*.

a zvláště útočí na pokrytce, tyrany a kacíře a na všecky protivníky pravdy,[1] a neostýchá se ani trpěti potupení, žalář i smrt pro pravdu.[2] Neboť naplněn jest ohněm Ducha svatého,[3] jenž skrze něho působí,[4] tak že kazatel rozněcuje srdce posluchačů ke konání a věření toho, co slyší;[5] kdo tedy odporuje svědectví kázaní, odporuje Duchu svatému, protože Duch svatý a apoštolé svědčí kázaní.[6] Síla slova božího čili kázaní jest taková, že každý, kdo slyší slovo od Pána a káže je jiným, stává se přítelem božím a i ty, kteří rádi slyší slovo boží, činí přáteli božími.[7] Nic tak nepřitahuje dobré, jako vůně slova božího.[8]

A jako z malé jiskry veliký oheň bývá, tak i z malého kázaní veliký oheň boží lásky v mnohém lidu se rozněcuje, jakož skrze dvanáct apoštolů celý svět byl zapálen.[9] Proto i nyní na konci světa v době tolika Antikristů jest třeba, aby dobří kazatelé horlivostí Eliášovou a svatostí Henochovou pracovali o spasení hříšníkův a o reformu kleslé církve.[10] „Truchlete nyní nad naší vdovou, Sionem svatým, protože ozdoba a lesk zrcadla s ní byly stlačeny; neboť vzdaluje se od života evangelického. Truchlete, protože, ač zrozena z větví králů svatých, v nichž sytost boží byla, v mnohých údech svých budoucích nyní degeneruje i hladoví. Truchlete, protože, ač tolika hvězdami, učiteli svatými, osvícena, v mnohém nyní trpí slepotou, neboť drak ocasem svým, t. j. posledním pokušením stáhl s nebes a poslal do třetí země část hvězd, t. j. učitelů, kteří s nebes lásky klesli na zem žádostivosti. Kdysi tato žena sluncem pravdy byla oděna, ale nyní, žel Bohu, pod Leviatanem paprsky leží, protože ďábel i učitele protivenstvím nebo prospěchem si podrobuje. Ó, jak hodnými kdysi znameními v otcích svatých se stkvěla a poutajíc silného ďábla, vychvacovala z moci jeho nádoby boží vyvolené! Ale nyní ďábel, vychvacuje nádoby chrámové z Jeruzaléma, odvádí je do Babylonu pekla. Co tedy jiného činiti má tato vdova svatá, než aby přijala meč slova božího a jím odňala

(1) Abortivus, I. D. 37, f. 92*a*, col. 1, f. 143*b*, col. 2 a f. 217*a*, col. 1.
(2) Gratiae dei, III. D. 20, f. 124*a*, f. 160*a*; ibid., XII. D. 1, f. 7*b*.
(3) Abortivus, f. 121*a*, col. 2.
(4) Gratiae dei, XII. D. 1, f. 17*b*.
(5) Ibid., f. 5*b*.
(6) Ibid., f. 4*a*.
(7) Abortivus, f. 145*b*, col. 2.
(8) Ibid., f. 166*a*, col. 2.
(9) Gratiae dei, XII. D. 1, f. 140*b*.
(10) Ibid., f. 153*b*.

hlavu Holofernovu a tak osvobodila lid boží od hladu a nebezpečí smrti...?"[1]

Kázaním slova božího možno tedy napraviti církev. Proto důsledně radil Milíč papeži, aby svolal obecný koncil, ve kterém by všichni biskupové přijali způsob napravení poklesků vlastních i poklesků svých svěřencův, a z něhož by byli rozesláni někteří kazatelé duchovní i světští, mocní slovy i skutky, po celém světě „s troubou kázaní a s hlasem velikým, aby vybrali z království božího všecka pohoršení".[2] Této reformy církve kazateli slova božího jest svrchovaná potřeba. „Věz," píše Milíč papeži, „poslední jest hodina a nastává den soudu, protože přišlo odstoupení předpověděné apoštolem..."[3] Toto „odstoupení" a s ním souvislé „ustydnutí lásky a rozmnožení nepravosti" v církvi jest svědectvím příchodu a trvání Antikristova ve světě. Ale kazatelé ozbrojeni mečem slova božího a připraveni spíše zemříti než zabíjeti pro Krista, „přemohou bestii čili Antikrista pro krev Beránkovu a učiní bezpečný přístup do země zaslíbené".[4]

Tak s ethickým ideálem kazatele pojí se Milíčův positivní návrh reformy církve. Neboť kazatelé jsou netoliko asketové svatosti Henochovy, nýbrž i reformátoři horlivosti Eliášovy; jsou netoliko „mučedníci v míru"[5] a „přátelé boží",[6] nýbrž i „orlové"[7] a „andělé vojsk Páně".[8] Kazatelé Milíčovi jsou netoliko nositeli a plniteli jeho ethických ideálů, nýbrž i nositeli a zaručiteli jeho snah a ideí reformačních. Ideál kazatele, jejž Milíč odkázal svým žákům, jest nejčistčí výraz jeho myšlení i jeho života.

*

Život Milíčův náležel době, kdy rozpor mezi církevním ideálem života a skutečným životem se všemi jeho potřebami a tužbami byl tak ostrý a tak bolestně cítěný u všech duší opravdovějších a citlivějších, že v nich vznikala pessimistická nálada, když přemýšleli o budoucnosti církve. Tato pessimistická nálada, nalézající výraz v idei

(1) Abortivus, I. D. 37, f. 250*b*, col. 2.

(2) Věstník Učené Společnosti 1890, str. 334.

(3) Ibid., str. 333.

(4) Ibid., str. 335.

(5) Gratiae dei, XII. D. 1, f. 2b.

(6) Ibid., III. D. 20, f. 4*a*.

(7) Cf. Abortivus, I. D. 37, f. 23*a*, col. 1.

(8) Srov. výše p. 46 a Abortivus, f. 215*b*, col. 1 a f. 234*a*, col. 2.

Antikrista ve světě přítomného a blížícího se konce a soudu světa, zasáhla i Milíče. Jeho zbožnost, biblí živená a vznícená náboženským asketismem a mystickým hledáním Boha, nabývala časem chmurného zabarvení apokalyptickými myšlénkami o ohavnosti zpuštění v církvi a o příchodu Antikristově. S myslí vzrušenou zlořády doby hloubal a snil v Písmě, zvláště v prorocích a v apokalypsi, a maje duši naplněnou slovy a obrazy bible a tělo zmořené dlouhými a stálými posty, poznával Antikrista ve světě...

Ale tato nálada pominula. Jeho oddaná víra v církev a v papeže byla dosti silná, aby uklidnila jej v jeho obavách. A co počala víra, to dokonal život; vrátiv se z Říma do Prahy, věnoval se Milíč se vší silou sebeobětavé duše své činnosti kazatelské, již stupňoval ještě po smrti Waldhauserově. Tato činnost paralysovala jeho eschatologické myšlenky a úzkosti úplně a zjednala mu onen duševní klid, onu jasnost a přívětivost, jež neodolatelným kouzlem přitahovala k němu duše bližních. Svým svatým životem a svou bezmezně obětavou činností apoštolskou uchvátil intelligenci i lid. „Otec byl, a jaký otec! Ač zdálo se, že odešel nám jaksi vlastní otec, přec odešel to otec všemu světu společný."[1] „Kdyby Milíč nepřišel, byli bychom jako Sodoma a zahynuli bychom jako Gomorha. Ale nyní z milosti Ježíše Krista, zásluhami a namáháním Milíčovým vrátila se Sodoma zase k své staré hodnosti, a Praha z Babylonu stala se duševně Jeruzalémem, oplývajícím slovem Kristovým a učením spasitelným."[2]

A v této sociální a učitelské činnosti záleží hlavní *historický* význam Milíčův. Milíč, ukázav svým životem, žitým cele podle čistých ideálů středověké zbožnosti biblicko-mystické a středověkého supranaturalismu i následování Kristova, jasný vzor mravní a náboženský, pohnul duší tehdejšího davu, vznítil její mravně-náboženské potřeby a tužby, vtiskl tomuto hnutí akcentováním účinnosti kázaní slova božího a častého přijímání svátosti oltářní určitý ráz náboženský a — co nejdůležitější — vložil celé životní dílo své v ruce hodných žákův a pokračovatelů.

Milíčův sen byl dosněn...

---

(1) Fontes I., 430. (2) Fontes I., 434.

KAMIL KROFTA.

ŘÍM A ČECHY PŘED HNUTÍM HUSITSKÝM.

Hnutí husitské, jak již mnohokráte bylo vysloveno, jest zjev velmi složitý ve svých příčinách, ve svém průběhu a ve svých následcích. Jest proto přirozeno, že o významu a podstatě tohoto hnutí bývají projevovány názory velmi nestejné, ano že bývají vedeny spory o to, dlužno-li vlastní význam husitství spatřovati v jeho stránce náboženské, či v stránce národní aneb dokonce sociální. Nemíním zabývati se těmito spory. Myslím však, že pokud na hnutí husitské pohlížíme jako na hnutí náboženské — a tím ono po mém soudu bylo především — můžeme říci, že bylo v podstatě odbojem proti Římu, rozumíme-li Římem ztělesnění jak středověkého názoru theologického, tak i celé správní soustavy církevní, jak se jeho působením vyvinula v pozdějších stoletích středověku. Zkoumati vznik a podstatu tohoto odboje po stránce ideové je z nejdůležitějších úkolů české vědy historické, pro který již mnoho bylo vykonáno, ale snad ještě více zbývá vykonati. Druhé stránce husitského odboje proti Římu, jež týká se církevní prakse, nedostalo se ještě, jak za to mám, náležitého ocenění. Mezi příčinami husitského hnutí uvádívá se sice z pravidla nespokojenost s tehdejším stavem církve a k vysvětlení této nespokojenosti ukazuje se na úpadek církevní kázně, na přílišné bohatství ústavů duchovních, na mnohoobročnictví, lakotu a rozmařilost duchovenstva, na hrabivost papežů, ale myslím, že tím vším není vystižena podstata věci. Nešlo jen o dočasný mravní úpadek, který by bylo možno odstraniti přísnějším prováděním církevní kázně, šlo o celou soustavu církevní

správy, která byla výsledkem dlouhého vývoje, která takřka s ústrojím církevním srostla a kterou nebylo lze změniti bez velikých otřesů.

Práce o edici papežských listin vztahujících se k českým věcem z doby, do níž spadají počátky husitského hnutí, přivedla mne k tomu, že jsem se pokusil vypsati podrobněji rostoucí vliv Říma na české poměry církevní a postupné vnikání oné správní soustavy do české církve. Prvá část pojednání, které tak vzniklo a jemuž dal jsem název „Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské", byla uveřejněna v „Českém časopise historickém" r. 1904, další kapitoly vycházejí v letošním ročníku 1906. Povahou materiálu a nedostatkem předběžných prací speciálních byl jsem proti svému původnímu úmyslu sveden zpracovati některé partie podrobněji. Ač doufám, že mi z toho nebudou činěny výtky, přece zdá se mi, že touto podrobností některých částí celkový obraz pozbývá poněkud určitosti a přehlednosti, a že nebude zbytečné, pokusím-li se shrnouti hlavní výsledky kapitol již uveřejněných i těch, jež budou následovati, v tuto menší, ale proto snad jednotnější a přehlednější skizzu. Čtenáře, který by se zajímal o podrobnější výklad otázek, jichž se tu jen dotýkám, i o doklady mých tvrzení, odkazuji k oné obšírnější studii.

* * *

Poměrně pozdě obrátily k sobě Čechy pozornost Říma. Bez přičinění a snad i bez vědomí Říma pronikly k národu pohanskému, obývajícímu v zemi daleko od Říma vzdálené, první paprsky učení křesťanského ze zemí sousedních, které dříve byly obráceny na víru Kristovu. A když v národě samém probudila se touha poznati blíže nové náboženství, dostalo se jí ukojení nikoli z Říma, nýbrž z Cařihradu. Působení bratří soluňských odtud vyslaných rozhodlo o tom, že předkové naši přijali křesťanství. Činnost slovanských apoštolů byla schválena Římem, a když nároky bavorských biskupů na země učení Kristovu nově získané byly odmítnuty, počala se tu vyvíjeti se souhlasem Říma církevní organisace, která zajisté v mnohém byla by se lišila od církevní ústavy sousedních zemí křesťanských. Pádem říše velkomoravské vývoj ten násilně byl přerušen a všechny pásky, které země naše dotud byly spojovaly s východem, byly přetrhány.

Křesťanství v našich zemích tím ovšem nezaniklo, ale vyvíjelo, upevňovalo a šířilo se u nás od té doby pod vlivem sousedních zemí německých a jejich starší organisace církevní. Papežství, které samo hluboko pokleslo s výše, na jaké bylo v století Mikuláše I., jako by o zemi na dalekém severu ani nemělo zájmu, toliko mimořádnými okolnostmi bývalo pohnuto projeviti svou vrchní moc nad církví v zemi té vzniklou. Na konci třetí čtvrti století X. společným působením českého knížete a císaře německého dostala naše země vlastní biskupství a účastenství papežovo v této důležité události omezovalo se na pouhý souhlas a schválení. A podobně bylo při zakládání předních ústavů duchovních v zemi, jako byly klášter sv. Jiří, klášter Břevnovský a Vyšehradský kostel. Papež pouze schvaloval ustanovení domácích zakladatelův a nanejvýš k schválení tomu připojil nějakou milost pro nový ústav.

Vnitřní organisace české církve vliv Říma v té době vůbec se nedotýkal. Instituce církevní dostávaly se k nám prostředím německým a to ne ve své původní ryzosti, jak se byly vytvořily na území staré říše římské, nýbrž podstatně změněny vlivem barbarského živlu germánského, zaplavivšího největší část tehdejší západní církve křesťanské. Kdežto v době římské církev samostatně rozhodovala jak o duchovní správě věřících, tak i o svém jmění, domohl se v době germánské živel laický v obém směru záhy vlivu velmi značného. Církev šíříc se mezi národy dosud pohanskými, byla nucena spoléhati na přízeň panovníkův a velmožů světských. Jejich štědrostí vznikaly nové kostely a rozmnožovala se tak duchovní správa. Ale štědrost ta nebyla zcela nezištná; světští zakladatelé kostelů nebyli tolik proniknuti duchem nového náboženství, aby byli ochotni vzdáti se všech svých práv ke klášteru nebo kostelu, jejž založili, i k majetku, kterým jej obdařili, nýbrž snažili se podržeti moc nad obojím a těžiti z ní. Ano oni činili nároky i na takové důchody svého kostela, které byly povahy čistě církevní, na desátky, jež věřící podle církevních předpisů odváděli svému kostelu. Posléze zobecněl názor, že kostel se svými statky a důchody je soukromým majetkem vrchnosti, od níž byl založen a na jejíchž pozemcích stojí. Nejpovažlivější pro církev následek toho názoru byl, že vrchnosti strhly na sebe i rozhodování o duchovní správě svých kostelů, svěřujíce ji z pouhé moci své svým zřízencům a podle své libosti zase jim ji odnímajíce. Takové asi poměry za-

vládly skoro v celé církvi západní v době, kdy u nás počala se ujímati církevní organisace křesťanská, a není divu, že s takovými poměry shledáváme se i u nás. I tu církev ovládána byla živlem světským; kníže svým vlivem rozhodoval o volbách biskupův a kláštery i kostely, jež založil, pokládal takřka za svůj majetek, a podobně počínaly si i jiné vrchnosti.

Za takových poměrů vliv římské kurie na církevní správu země byl téměř nemožný a ti, kdo na stolci Petrově seděli až do pol. XI. stol., ani u nás ani jinde nepokoušeli se vůbec o jejich změnu. Když v pol. XI. stol. papežství zreformované přičiněním nejvyšší světské moci západního křesťanstva podniklo boj za osvobození církve z područí této světské moci a za obnovení své autority v celé církvi, obrátila se jeho pozornost také k Čechám. Spor mezi oběma českými biskupy, Pražským a Olomouckým, byl k tomu podnětem. R. 1073 poprvé objevili se na české půdě papežští legáti, aby spor ten rozhodli. Od knížete dostalo se jim stkvělého přivítání, ale kněžstvo a lid neosvědčilo ochoty, podrobiti se jejich rozkazům. Biskup Pražský ani nedostavil se k synodě od legátů svolané a po krátkém pobytu odešli legáti z Čech nerozhodnuvše sporu. Ale kurie nevzdala se svého práva a spor o rok později rozhodnut byl rozsudkem papežovým.

Po tomto rozhodném projevu svrchovanosti Říma nad českou církví zase na dlouhou dobu nastává dřívější poměr. Papežství příliš zaměstknané svým bojem s římským císařstvím nemohlo starati se o církevní poměry vzdálených Čech. Ano když r. 1130 nově zvolený Pražský biskup Menhart utekl se ke kurii, aby se tu ospravedlnil z obvinění proti němu přednášených a obhájil správnost své volby, kurie ať z nedostatku energie či z nedostatku zájmu přenechala konečné rozhodnutí činiteli jinému. R. 1133 přišel sice papežský legát do Čech, aby záležitost biskupovu vyšetřil, ale spor skončen byl teprve rozsudkem Mohučského metropolity.

Brzy po tom počíná se nenáhlá proměna ve vnitřním ústrojí české církve i v jejím poměru ke kurii. Spory Olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, prvního z českých biskupů, který u nás jal se pracovati k osamostatnění církve v duchu ideí Řehoře VII., s knížaty moravskými, přivedly r. 1143 znova do našich zemí papežského legáta. Ale tentokráte nespokojil se legát — byl to Guido — urovnáním sporu, nýbrž pokusil se též o reformu poměrů církevních

Energicky snažil se zjednati platnost církevním zákonům o kněžském bezženství, jichž v Čechách do té doby nebylo šetřeno. Více ani on nemohl učiniti. Ale snaha po reformě církve odtud již v Čechách nezanikla. O zachovávání kněžského celibátu pečoval sám kníže, ovšem s úspěchem jen nepatrným. Papežský legát, který na konci XII. století přišed do Čech, vymáhal slib čistoty od těch, kdo měli býti svěceni na kněžství, málem byl by býval zabit, a teprve po generálním koncilu r. 1215 i u nás zásada kněžského bezženství byla přivedena k plné platnosti. Zatím co takto znenáhla celibátem odlučovalo se duchovenstvo od společnosti laické, nabývaly současně také ústavy duchovní i jich statky výjimečného postavení immunitami, které jim byly propůjčovány od panovníků. Biskup Zdík první dosáhl takového privilegia pro kostel Olomoucký r. 1144, krátce po odchodu legáta Guidona z Čech, a někdy touž dobou dostalo se podobného privilegia i kostelu Pražskému. Poddaní obou kostelů byli osvobozeni od veřejných robot a vyňati ze soudní pravomoci hradských úředníků knížecích. V druhé pol. XII. stol. a v stol. XIII. nabyla pak podobných privilegií valná část ostatních ústavů duchovních v Čechách i na Moravě.

Zavedením kněžského celibátu a immunitami postavení církve v Čechách jistě znamenitě se proměnilo, ale vliv laického živlu na duchovní správu nebyl tím přímo zasažen. Než i tu znenáhla nastával obrat. Na samém počátku XIII. stol. přiznáno bylo kapitulám kostela Pražského i Olomouckého právo voliti svobodně biskupa, o jehož volbě dotud rozhodoval panovník skoro neomezeně. Brzy po tom došlo i na kostely nižší.

V ostatní církvi po skončení boje o investituru papežství jalo se usilovati také o upravení poměrů nižších kostelů k vrchnostem. Neprovedlo se to ovšem rázem, nýbrž nenáhlým postupem. Církev vycházejíc z theorie o rozdílu mezi spiritualiemi a temporaliemi, která vypracována byla v zápase o investituru, neupírala světským vrchnostem jich práva ke kostelům a jich statkům, k temporaliím, ale nechtěla snášeti, aby rozhodovaly o spiritualiích, o duchovní správě kostelů, aby dosazovaly a sesazovaly jich duchovní správce. Vrchnosti, které dotud byly vlastníky kostelův a jich téměř neomezenými vládci, staly se tak pouhými patrony, kterým z vděčnosti za zásluhy o kostel přiznána byla církví jako koncesse některá,

zprvu ještě velmi značná práva k temporaliím a tím nepřímo i vliv na spiritualia, ale tato práva a tento vliv stále více se omezoval.

V českých zemích první nesmělé stopy tohoto změněného názoru na poměr vrchností ke kostelům objevují se od počátku XIII. stol., ale teprve biskup Ondřej podnikl s plným vědomím a s nezlomnou energií boj s mocí světskou za jeho uznání a dopomohl mu aspoň v zásadě k vítězství. Král i pánové čeští uznali výhradní právo biskupovo k spiritualiím, právo dosazovati i sesazovati duchovní správce kostelův a míti dozor nad nimi. Tímto uznáním výhradního práva církve k spiritualiím ústrojí české církve nezměnilo se ihned. Nestačilo zásadní uznání tohoto práva, o jehož skutečné zachovávání církvi ještě dlouho bylo bojovati, pokud nebyla odstraněna hmotná závislost duchovních správců na jich vrchnostech. Teprve po dlouhém úsilí podařilo se církvi dosáhnouti toho, aby vrchnosti nepokládaly se za pány zádušního jmění a církevních důchodů kostela, zejména desátku. Také dlouho trvalo, než církev v praksi zjednala platnosti své soudní pravomoci nad duchovenstvem. Bylo třeba vývoje více než stoletého, aby stanovisko církevní, jak je u nás poprvé jasně vytkl biskup Ondřej, dobylo ve všech těchto směrech plného vítězství, aby vliv laického živlu na správu církve omezen byl na míru stanovenou zákony církevními.

Současně s touto změnou ve vnitřním ústrojí české církve, k níž kurie nemálo přispěla zvláště svým rozhodným účastenstvím v boji Ondřejově s mocí světskou, mění se podstatně i poměr Říma k české církvi. Od polovice XII. stol, kdy vystoupením legáta Guidona zahájena byla reforma české církve, zájem kurie o Čechy již neutuchá. Svědčí o tom i rostoucí počet privilegií a bull papežských vysílaných do našich zemí. V druhé polovici XII. stol. dostalo se celé řadě duchovních ústavů českých ochranného privilegia papežského, jímž ústavy ty byly přijaty pod ochranu stolice papežské. Praktického významu taková privilegia arci neměla, ale idealně projevuje se jimi svrchovanost papežova nad celou církví. V XIII. stol. ochranných privilegií pro české ústavy duchovní přibývá a z pravidla bývají spojena s potvrzením všech statků klášterních a s udělením rozsáhlých svobod, upravujících poměr kláštera k biskupovi. Ani tato privilegia nezasahovala hlouběji do vnitřních poměrů české církve. Potvrzením statků klášterních neměnil se

skutečný majetkový a právní stav kláštera a svobody udílené jednotlivým klášterům nepřesahovaly míry toho, co jim náleželo na základě obecných výsad jejich řádů. Nicméně jeví se v privilegiích těch snaha kurie chrániti i u nás neporušenost církevního majetku, zajistiti klášterům užívání obecných svobod jejich řádů proti moci světské i proti biskupovi a tím jaksi těsněji připoutati je k Římu.

Ochranná privilegia jsou význačná pro poměr římské kurie k Čechám až do poč. XIII. stol. Moc Říma nad českou církví projevovala se do té doby celkem jen idealní péčí o zachování práv a svobod, kterých tu církev již nabyla nebo které jí patřily podle obecných předpisů církevních. Od pol. XII. stol. připojuje se k tomu vždy zřetelněji snaha o reformu české církve. Ale vše to směřuje toliko k *zásadnímu* upravení českých poměrů církevních. Nehledíme-li k několikerému zakročení kurie ve sporech mezi nejvyššími držiteli moci církevní v Čechách, v nichž přirozeně kurie byla vrchním rozhodčím, nenajdeme až do poč XIII. stol. příkladu toho, že by kurie byla se vmísila ve vnitřní správu české církve obsazováním církevních beneficií, rozsuzováním sporů mezi duchovenstvem nebo o záležitosti duchovní, vymáháním církevní daně nebo vykonáváním jakýchkoli práv příslušejících biskupovi. Pokud česká církev byla ovládána světským živlem, pokud nejen kláštery a kostely se svými statky, ale i sama duchovní správa byla závislá na moci světské, takové zasahování kurie v církevní správu země bylo by nezbytně vedlo ke konfliktům s mocí světskou, s panovníkem a světskými vrchnostmi kostelů. Teprve vytlačením světského vlivu na správu církevní zjednáno tu bylo místo pro vliv Říma, a tak stejnoměrně s nenáhlým osvobozováním české církve od moci světské přibývá vlivu kurie na její vnitřní správu: česká církev vymaňujíc se z područí domácí moci světské dostává se vždy více v područí Říma.

Již historie biskupských voleb v Čechách je toho dokladem. Sotva bylo kapitulám obou českých kostelů biskupských přiznáno právo voliti svobodně biskupa, objevuje se snaha kurie působiti na volbu svým vlivem. Z prvu děje se to jen výjimečně a s patrnou snahou postaviti v čelo české církve muže způsobilé; také neporušuje se formálně volební právo kapitul. Za celé XIII. stol. jediný český biskup dosáhl hodnosti své z pouhé moci kurie. Byl to Olomoucký

Bruno, jehož jmenování předcházel dlouhý spor o biskupství Olomoucké. Ve stol. XIV. stává se však dosazování českých biskupů z moci papežské pravidlem. Od r. 1326, kdy Pražský probošt Hynek ustanoven byl od papeže biskupem Olomouckým na základě dřívější speciální reservace tohoto biskupství, až do doby husitské *všichni* biskupové zemí českých byli formálně dosazeni papežem. Skoro vždycky stalo se to v úplném souhlase s panovníkem a často byl od papeže jmenován prostě biskupem ten, koho dříve zvolila kapitula, ale nicméně zračí se v tomto faktu změněný poměr české církve k Římu velmi patrně.

Podobně bylo i s volbami opatskými. Až do poč. druhé čtvrti stol. XIV. nemáme zprávy o tom, že by papež jakýmkoli způsobem byl zasáhl do voleb českých opatů v klášteřích. R. 1326 stalo se to, pokud víme, poprvé. Papež Jan XXII. nařídil třem českým prelátům, aby prozkoumali volbu opata Louckého, a shledají-li ji správnou, aby ji potvrdili. R. 1330 týž papež vyhradil si jmenování opata Strahovského po smrti žijícího opata a r. 1342 papež Klement VI. na základě této reservace ustanovil ze své moci opata na Strahově. Od této první provise na opatství v Čechách provisí podobných přibývá. Klement VI. jmenoval sám ještě dva opaty, od jeho nástupců až do r. 1389 víme asi o 17 provisích na opatství v zemích českých a od Bonifáce IX. samého za patnáct let jeho vlády vyšel asi stejný počet takových provisí.

Nižších beneficií v našich zemích dotkl se systém papežských provisí dříve než beneficií vyšších. Zprvu byla to ovšem pouze beneficia, s nimiž nebyla spojena duchovní správa, zejména kanonikáty a prebendy kanovnické, v jichž obsazování kurie zasahovala. Poprvé stalo se to krátce po skončení zápasu biskupa Ondřeje s králem. R. 1222 nařídil papež třem exekutorům, aby děkanství Pražské uprázdněné tím, že děkan Arnold, který stál v minulých bojích na straně královĕ proti biskupovi, zbaven byl své hodnosti, témuž Arnoldovi znova bylo uděleno z moci papežské. Nebylo to tedy udělení beneficia, nýbrž pouze jeho restituce. Ale brzy potom dovídáme se o skutečném udělení beneficia z moci kurie. Legát Konrád, který v našich zemích prodléval r. 1225, propůjčil klerikovi ze vznešeného rodu Římského, tedy cizinci, prebendu kostela Olomouckého. O čtvrtstoletí později jiný cizinec, Angelus de Pontecurvo, přijat byl

na základě papežského rozkazu za kanovníka na Vyšehradě a měl dostati i prebendu, jež by se tam uprázdnila. Protože kapitula prebendu udělila jinému, byl papež nucen r. 1253 nařiditi děkanu Pasovskému, aby se postaral, by Angelovi prebenda byla dána. Od té doby znenáhla přibývá papežských provisí na nižší beneficia v našich zemích, ale dlouho ještě zůstávají čímsi mimořádným, nezvyklým. Svědčí o tom i neustálená forma těchto provisí i zprávy o odporu, se kterým se potkávaly u kapitul, jichž kollační právo bylo jimi zasaženo. Beneficií dostávalo se těmito provisemi, jak se zdá, zpravidla jen osobám vynikajícím ať vzděláním či politickým vlivem.

Za papeže Jana XXII. nastává v tom zřejmý obrat. Kdežto z doby dřívější máme přímé nebo nepřímé zprávy jen asi o 10 papežských provisích na nižší beneficia v našich zemích, je známo na 250 bull tohoto papeže, jež týkají se obsazování takových beneficií. Z toho je více než polovina provisí na kanonikáty se současnou reservací prebendy a asi čtvrtina povšechných reservací některého z beneficií určité kategorie. Provisí na určité beneficium již uprázdněné je mnohem méně a skoro vesměs opírají se o generální reservace beneficií určitým způsobem uprázdněných. Ustálené formy těchto provisí dokazují, že papežské provise staly se již čímsi pravidelným. Za nástupců Jana XXII. systém papežských provisí rozvíjí se ještě bohatěji — od Klementa VI. známe více než dvojnásobný počet provisí než od Jana XXII. — a na sklonku XIV. století, za Bonifáce IX., systém ten dostupuje vrcholu. I v této době provisemi papežskými nejvíce byla zasahována nekurátní beneficia při kostelích kathedrálních a kollegiatních. Již v pol. XIV. stol., za Klementa VI., byl na př. kostel Pražský zahrnut takovým množstvím papežských reservací a provisí, že bylo téměř nemožno domoci se tu kanovnictví a prebendy nebo některé hodnosti jinak než papežskou provisí. Bylo-li až do počátku XIV. stol. obsazování nižších beneficií z moci papežské skutkem mimořádným, jehož pohnutkou asi z pravidla býval vyšší zájem politický nebo církevní, od doby JanaXXII. stalo se zcela pravidelným prostředkem k získání příjmů. To platí i o pozdějších provisích na česká biskupství a opatství. Za své jmenování platili biskupové a opati komoře papežské značná servicia, a ti, kdo nabyli některého nižšího beneficia milostí papežskou, platili annaty t. j. polovinu ročního důchodu tohoto beneficia.

Těmito platy jistě ne nepatrnými, k nimž dlužno připojiti různé poplatky za hojné jiné milosti papežské, není vyčerpáno vše, čím české duchovenstvo finančně přispívalo Římu. Od XIII. stol. papežové vždy častěji vymáhali na duchovenstvu českém pravidelnou církevní daň, nejčastěji desátek všech důchodů církevních. R. 1229 poprvé vymáhán v Čechách dvacátek uložený koncilem Lateránským z r. 1215 všemu duchovenstvu, a jak se zdá, setkalo se to s velikým odporem duchovenstva. V stol. XIII. obecná daň církevní vypsána byla již jenom dvakráte, r. 1245 a 1274, a po obakráte také české duchovenstvo bylo nuceno přispěti svým dílem. S jakou ochotou se to dělo, je patrné z toho, že vybírání druhé z těchto daní trvalo nejméně 35 let a ani potom nedostala komora papežská vše, co jí podle uložení z r. 1274 patřilo. V XIV. stol. vybírání desátku v zemích českých opakovalo se častěji. Protože Francie a Anglie, odkud v stol. XIII. plynulo nejvíce desátku, na konci tohoto století s úspěchem vzepřely se požadavkům kurie, dolehlo v XIV. stol. břímě daní papežských tížeji na duchovenstvo říše římskoněmecké a zemí křesťanského severu a východu. V době, kdy králové čeští byli zároveň německými císaři, několikráte byla vypsána daň církevní pouze v zemích poddaných jejich žezlu a vybírání této daně dělo se již způsobem zcela pravidelným.

Rostoucí vliv kurie na vnitřní správu české církve lze pozorovati také v soudnictví. Až do poč. XIII. stol. vrchní soudní moc Říma nad českou církví projevila se jen v několika případech mimořádných, hlavně ve sporech jejích nejvyšších správců. R. 1207 poprvé dovídáme se, že český ústav duchovní, cistercký klášter Osecký, ve sporu s jakýmsi šlechticem o statky, jež klášteru byl daroval, ale zase odňal, utekl se o rozhodnutí ke kurii. Papež však svěřil vyšetření a rozhodnutí sporu biskupům Pražskému a Olomouckému i Litoměřickému proboštovi. Od té doby stávalo se častěji, že strany ve svých sporech dovolávaly se rozsudku kurie. Nejčastěji byly to kláštery, jež se utíkaly stížně ke kurii, buď odvolávajíce se z rozsudku domácí duchovní vrchnosti buď prostě tuto vrchnost obcházejíce, a kurie rozhodnutí takových stížností a sporů skoro vždy svěřovala domácím prelátům nebo některému prelátovi z blízkého sousedství. Jen zřídka spory českého duchovenstva soudil papežský kaplan ustanovený od papeže jich auditorem ; ze XIII.

stol. jsou jen dva takové případy známy. Předmětem takových sporů byly nejčastěji statky klášterní, patronátní právo, desátky a pod.

Na konci XIV. stol. i v tom směru poměry jsou již zcela jiné. V době Bonifáce IX. sporů českého duchovenstva projednává se při kurii veliké množství. Prokuratoři, jimž zastupování stran ve sporech u kurie je řemeslem, i plnomocníci zvláště do Říma z našich zemí vysílaní jsou zaměstknáni spornými záležitostmi českých stran. Papežští auditoři, kteří od poč. XIV. stol. jsou ustaveni v zvláštní soudní tribunál, provádějí soudní řízení s celým složitým apparátem středověké juristické prakse. Z pravidla neobešel se žádný spor bez několikeré appellace a protahoval se tak na léta k malému užitku sporných stran. Kdežto v XIII. stol. spory u kurie vedly se z pravidla v zájmu duchovních ústavů, které v Římě hleděly se dovolati pomoci proti skutečnému či domnělému bezpráví, šlo ve veliké většině rozepří, jimiž papežskému soudu bylo se zabývati na konci XIV. stol., o soukromé zájmy jednotlivých osob a jich předmětem bývala nejčastěji církevní beneficia.

Na konci XIV. stol. v době velikého schismatu, a především v době papeže Bonifáce IX. působení celé složité soustavy správní a finanční, jak se v církvi vyvinula v stol. XIII. a XIV., na církevní poměry našich zemí dostupuje nejvyššího vrcholu. Svědčí o tom velmi výmluvně již počet bull papežských vydaných za 15 let vlády Bonifácovy, které přímo nebo nepřímo týkají se českých věcí. Ačkoli register tohoto papeže zachovaly se jen asi dvě třetiny, bylo v nich nalezeno přes 1800 takových bull, počítáme-li bully stejného obsahu vydané v jedné věci na dvě nebo několik adress za kus jediný. Z toho největší část, na 800 kusů, týká se obsazování nižších beneficií církevních. Není bez významu, že proti době předešlé poměrně ubylo reservací, jimiž obdarovaný nabýval pouze nároků na některé z beneficií určité kategorie, až by se uprázdnilo, za to však nad míru se rozmnožil počet skutečných provisí na beneficia již uprázdněná. Reservace, exspektativy patrně právě svým množstvím pozbyly již ceny; o uprázdněná beneficia hlásilo se uchazečů s papežskými reservacemi tolik,, že na ty, kdo měli reservace pozdější, dostalo se až po dlouhé době anebo nikdy. Proto buď byly udíleny reservace velmi rozsáhlé — reservovalo se najednou třeba několik beneficií, udílel se nárok na kterékoli z beneficií,

jež by se uprázdnilo v celé diecési nebo v několika diecésích a pod. — anebo vsunovaly se do obyčejných reservací nové klausule ustanovující, že ten, jemuž se udílela reservace, má v dosažení beneficia míti přednost před jinými, kteří mají reservace bez takových klausulí. Ve vymýšlení a zdokonalování takových klausulí dokázala papežská kancelář Bonifácova — ovšem nikoli nezištně — podivuhodnou vynalézavost, tak že kdo dnes dostal reservaci s klausulí, která mu zaručovala přednost přede všemi jinými konkurrenty, nemohl býti jist, nebude-li již zítra předstižen někým, kdo domůže se reservace s klausulí ještě dokonalejší. Není divu, že z toho vznikaly stále nové a nové spory o beneficia.

Ani s provisemi na beneficia již uprázdněná nebylo lépe. Nebylo vzácností, že na totéž beneficium současně dostalo provisi papežskou osob několik, a že v jedné z takových provisí všecky ostatní provise na totéž beneficium třeba téhož dne vydané byly prohlášeny za neplatné. Nešetřil-li papež ani svých vlastních ustanovení, nelze diviti se, že nedával se omezovati ani privilegiemi a výsadami svých předchůdcův ani obecnými předpisy církevními. Zákaz kumulace beneficií papežskými provisemi uváděn byl přímo v posměch, a stavělo-li se jakékoli starší ustanovení nebo zákon církevní v cestu papežské milosti, jež právě byla udílena, pokládala se za dostatečnou k odstranění takovéto překážky pouhá zmínka o ní v textu příslušné bully pod záhlavím „non obstantibus".

Takové jednání kurie nemohlo ovšem prospěšně působiti na mravní i právní cit těch, jichž se týkalo. A k vážnosti kurie jistě nepřispívala tato nemírná péče o kde jaké církevní beneficium, o jehož obsazení po právu příslušelo rozhodovati domácím úřadům církevním, péče, která nemajíc namnoze ani formální oprávněnosti, způsobovala naprostý zmatek a nejistotu právní, podlamovala autoritu domácích úřadů církevních a příliš zjevně dokazovala, že její hlavní pohnutkou je snaha zvýšiti příjem papežské komory. A tuto snahu prozrazují nepopíratelně i všechny jiné způsoby papežského zasahování v české poměry církevní, všechny ty inkorporace, exempce, indulgence, absoluce, dispensace, jmenování papežských kaplanův a familiárův a jiné milosti, jimiž štědrost papežů zahrnovala české země. Bylo to vskutku velikolepé těžení z duchovní moci Říma nad církví, pravé kupčení s věcmi, které měly býti svaté. Na místo velikých zájmů církevních, jimiž Řím od doby Řehoře VII.

dával se ovládati u vykonávání své svrchované moci nad církví, vstoupil zájem jediný: opatřiti kurii dostatečný důchod. Modernímu historikovi prohlédajícímu hlouběji k příčinám, které způsobily, že vnitřní vývoj církve zabočil v tento směr, tak málo shodný s vlastním jejím posláním, není nesnadno pro jednání Říma najíti vysvětlení a snad i omluvu. Ale současníci, pokud nepozbyli jemnějšího citu náboženského, nemohli než spatřovati v něm velikou zpronevěru na duchu učení Kristova, a není divu, že v očích těch, kdo živěji byli proniknuti ideálem čistého křesťanství, Řím stával se sídlem Antikristovým a pramenem všeho zla, jímž trpěla církev Kristova.

Nikoli mravní nedostatky duchovenstva, ne prohřešky jednotlivců proti celibátu a jiné jich poklesky, s nimiž za všech dob, třeba ne vždy v rozměrech tak povážlivých, se setkáváme a proti nimž horlení mravokárců nikdy nezmlká, ale tento finanční, svatokupecký ráz veškeré církevní správy, který z Říma šířil se do všech článkův ústrojí církevního a jehož působení takřka denní zkušeností se pociťovalo, byl hlavní příčinou obecné nespokojenosti s poměry církevními. Z mnohých projevů této nespokojenosti stačí vzpomenouti významného hlasu domácího, Husova traktátu O svatokupectví, který je neúprosnou kritikou správní soustavy církevní po této finanční stránce. Tento jediný spis Husův, kdyby nebylo nadbytek dokladů jiných, stačil by k poznání, jak silně působil odpor proti svatokupeckému rázu tehdejší správní soustavy církevní na vznik a vývoj husitského hnutí. K propuknutí tak mocného [illegible] proti Římu sotva co jiného přispělo tou měrou jako přesvědčení, že Řím jest původem a nejsilnější oporou [illegible] stavu církve.

[illegible] otázka, proč právě u nás odpor proti Římu [illegible] a vedl k takovým výsledkům, když [illegible] církev, když také jinde [illegible] se s neméně ostrými pro- [illegible] soustavou? K takovým otáz- [illegible] bezpečnou a uspoko- [illegible] v tomto případě [illegible] hospodářských [illegible] Čech, jichž vý-

znam v tomto směru zajisté nelze podceňovati. Ale myslím, že sám vnitřní vývoj české církve a jejího poměru k Římu leccos může vysvětliti.

Obecný koncil Viennský z r. 1311 jest i tím památný, že se tu ozvala velmi rozhodná a ostrá kritika správní soustavy papežské a její centralisační tendence. Oba církevní hodnostáři francouzští, kteří se této kritiky odvážili, shodli se v tom, že úpadek církve zavinili papežové, kteří nedbajíce práv prelátů, strhli na sebe rozhodování sporů, udílení kostelův a beneficií. Počet papežských reservací a provisí byl takový, že na př. v kterémsi biskupském kostele s 30 prebendami biskup za 20 let jen dvakráte mohl někomu uděliti prebendu, ač za tu dobu bylo nejméně 35 vakancí. Ale také všechny hodnosti a úřady toho kostela papež rozdal a rovněž všechny menší kostely kollegiátní a fary toho biskupství tak byly přeplněny papežskými kandidáty, že biskup vůbec neměl možnosti uděliti jakékoli beneficium domácím duchovním. Často prý se také stávalo, že jedna osoba měla několik úřadů při různých kostelích a třeba 10—12 prebend. Donesly-li se tyto stížnosti k sluchu Pražského biskupa Jana, který na koncilu byl přítomen, naplnily jej asi nemalým podivem. I jemu snad byly známy z vlastní diecése případy papežského zasahování v řádnou moc biskupovu ať udělením církevního beneficia neb prebendy, ať rozhodnutím sporu některého ústavu duchovního, ale případy ty byly tak řídké, tak mimořádné, že o podlamování moci biskupské a rozvratu řádné církevní správy nemohlo býti ani řeči. Českému biskupovi bylo ještě bojovati s obtížemi jiného druhu. Teprve úsilí biskupa Jana podařilo se stlačiti práva patronů k jich kostelům na míru předepsanou církevními kanony. Není divu, že za takových poměrů v jeho diecési nemohl se dotud ujmouti systém papežských provisí a reservací, jehož působení tak názorně vylíčil francouzský prelát na koncilu Viennském. Skutečně od tehdejšího papeže Klementa V., jenž Francii i Anglii zaplavil svými reservacemi a provisemi, známe toliko jedinou provisi na české beneficium. Ale již za nástupce Klementova Jana XXII. nastal v tom obrat a na konci století sotva jiná země v církvi více zakoušela dobrodiní papežských provisí než-li Čechy. Nepodává již tento neobyčejně rychlý vzrůst papežského vlivu na církevní správu zemí českých, toto překotné vnikání správního a finančního systému kurie do české církve částečného vy-

světlení, proč odpor proti Římu u nás vypukl mocněji a bouřlivěji než jinde?

Ale i jiné okolnosti dlužno míti na paměti. V zemích, v nichž zrodila se církevní ústava pozdějšího středověku se svým centralismem a fiskalismem, v Italii a Francii, nemohlo snad ani dojíti k zásadnímu odboji proti této ústavě. Italii, t. j. především italskému duchovenstvu, papežské reservace, provise atd. přinášely užitek, centralismus papežského správního systému spíše mu prospíval než škodil. V Italii setkáváme se po celý středověk s útoky na papežství a na církev, které mají buď ráz výhradně politický nebo čistě mravokárný, ozývá se tu odpor proti světské vládě papežův i kritika mravních nedostatků papeže i duchovenstva, ale opravdové snahy po změně ústavy církevní tu nepozorujeme. Ve Francii ona ostrá kritika správní soustavy papežské, jež se ozvala na koncilu Viennském, nenašla ohlasu. O Francii v době Avignonské platí totéž, co bylo řečeno o Italii. Avignonské papežství bylo takřka nejvyšším členem francouzské hierarchie, jeho moc a lesk byly ozdobou a ctí francouzské církve a systému papežských provisí a reservací francouzské duchovenstvo, francouzské university i francouzská vláda dovedli užívati ve svůj prospěch. Teprve v době schismatu, kdy Francie skoro sama musila vydržovati svého papeže a jeho dvůr, objevuje se odpor proti správní soustavě církevní a snaha omeziti moc papežovu nad francouzskou církví, byl to však spíše jen prostředek, jímž papež měl býti donucen k odstoupení, aby odstraněno bylo schisma, kterým trpěly zájmy vedoucích činitelů, vlády, university i kněžstva. Snaha směřující k osvobození francouzské církve od nadvlády papežské nevyrostla přirozeně z vnitřních potřeb francouzské církve, byla jen cosi dočasného, skoro umělého — nedávno bylo přesvědčivě ukázáno, že bylo to téměř jen nápodobení anglického vzoru — a proto mohla býti uspokojena kompromisem, konkordátem s kurií.

Jinak bylo v Anglii. Tam centralistické tendence papežské vlády, které Anglie dotkly se velmi záhy, takřka od počátku pociťovaly se jako útok na práva, svobody i hmotný zájem země. Důslednému úsilí anglického parlamentu, podporovanému obratnou politikou vlády, podařilo se posléze dosáhnouti toho, že vliv Říma na správu anglické církve na konci XIV. stol. zemskými zákony tak byl omezen a upraven, že správní soustava kurie přestala Anglii býti

obtížnou. Proto protipapežské nauky Viklefovy, jichž užíváno na čas k podpoře oněch osvobozujících snah, nezrodily v Anglii revoluce proti Římu.

Zatím co Anglie vždy více se sebe setřásala břímě papežského centralismu a fiskalismu, tíže jeho stále mocněji doléhala na říši římskoněmeckou. Lze říci, že koncem XIV. stol. země této říše správním a finančním systémem kurie nejvíce byly vykořisťovány a měly z něho nejméně užitku. Je přirozeno, že nejživěji pociťovalo se to v politickém i kulturním středisku říše, v zemích poddaných bezprostředně žezlu císařů římských, v bohatých, kulturně i politicky vyspělých Čechách. Králům českým, kteří byli zároveň římskými císaři, příliš záleželo na shodě s papeži, než aby mohli centralisačním snahám jejich vzpírati se s takovou rozhodností jako činili králové angličtí. Za to tím více snažili se z centralistického systému kurie těžiti ve svůj prospěch, vymáhajíce na papežích beneficia pro své služebníky a oddané přívržence. V tom nelišil se od svého velikého otce ani Václav IV., jehož politika bývá označována za antiklerikální; jeho důvěrný rádce, známý Václav Králík z Buřenic, byl — hlavně zajisté královým přičiněním — největším mnohoobročníkem z milosti papežské. S podobnými zjevy setkáváme se i ve Francii a v Anglii, ale důležitý rozdíl byl v tom, že u nás užívalo se bohatství církevního papežskými provisemi především k odměňování služebníků kurie i imperia, kteří byli z valné části buď cizinci nebo aspoň mužové stojící stranou domácího života. Tato okolnost jistě nemálo přispívala k tomu, že v nižším, národnějším duchovenstvu i v kruzích laických vzmáhala se nespokojenost s tehdejší správou církevní, jejíž zlořády s hlediska mravně náboženského nemilosrdně potírali ti, jež nazýváme předchůdci Husovými. Není divu, že revoluční nauky Viklefovy a jeho bojovná kritika tehdejší církve, které v Anglii zanikly skoro bez ohlasu, našly právě v Čechách tolik porozumění, a že Hus ve svém boji proti autoritě Říma setkal se s takovým souhlasem svých rodáků, že jeho odsouzení bylo znamením k všeobecnému odboji celého národa proti Římu.

Odporem proti tehdejší ústavě církevní a jejím zlořádům není vyčerpán náboženský obsah husitství. České hnutí náboženské již od počátku chovalo v sobě prvky, jimiž sám ideový základ moci Říma nad církví uváděl se v pochybnost. Proto důsledné husitství

vedlo k naprostému rozchodu s Římem, jak jej provedli nejprve Táboři a bratří a v XVI. stol. vlivem německé reformace největší část českého národa. Proto také ani pronikavá reforma církevní ústavy, o jakou též husitství bylo usilovalo, když konečně byla provedena koncilem Tridentským, nestačila k smíření českého národa s Římem. K tomu bylo potřebí Bílé Hory a všeho, co následovalo . . .

J. V. ŠIMÁK:

PRAMENY A POMŮCKY HÁJKOVY.

Hájkovu kroniku nesmíme posuzovati moderním měřítkem. Jest jen dítkem svého prostředí, naivní, mravně laxní, povrchní, fantastické a tendenční renaissance, knihou o nic horší, nežli současná díla dějepisectví evropského. A přese všecky hrubé své vady jest epochalním zjevem starší české historiografie, stejně hodným studia, ne-li víc, jako kterákoli jiná památka[1].

Ke studiu tomu především zajímá poznati, odkud Hájek zprávy své vážil.

Kronikář své zdroje jednak uvádí, a to *a)* v seznamu, položeném po stati úvodní, počtem 36; *b)* v textu, výslovnými odkazy, mimo těchto 36; jednak neuvádí, a tu jest úkolem kritiky zjistiti jeho pomůcky rozborem a srovnáním s prameny známými.

I. **Hájkovy pomůcky známé.**

a) Z auktorů **cizích,** jež Hájek v seznamu vyčítá pouhými jmény, bibliograficky shledáme tyto:

Ptholomeus o spůsobu věcí germanských jest zeměpis Cl. Ptolomaea. Vyšel v lat. překladě již r. 1495 ve Vicenze.

Strabo kronikář. Strabonovy Geografie I. vydání vyšlo bez data, II. r. 1472 v Benátkách Vlašských.

(1). Srv. *Dr. Jindř. Metelka:* O úvodní stati „Kroniky České" Václava Hájka z Libočan, v progr. c. k. realky pražské v Ječné ul. r. 1889, 1890.

Pavel Orosius (ok. r. 417) Historiarum libri VII adversus paganos. Vyd. 1471—1536 patnáctkráte na rozličných místech.

Cornelius Tacitus. Germania vyšla r. 1473. R. 1497 v Benátkách už v druhém vydání Historiae; 1515 Annaly, péčí Filippa Beroalda.

Ale Hájek sotva těchto pramenů užíval přímo; v dalším Irenicovi nalezl shuštěna všechna místa, jichž potřeboval, a co tam nebylo, dodali ostatní kompilátoři.

Otto, biskup Frysyngenský. Chronicon seu rerum abinitio mundi ad sua tempora libri VII (-1146) Oty Frisinského vyšlo ve Štrassburce r. 1515.

Jan Nauclerus, kostela Tubingenského kanovník. Jménem tím psal se dr. Jan Vergen, jenž vytiskl r. 1500 v Tübinkách ve dvou dílech Memorabilium omnis aetatis et omnium gentium chronici commentarii. I. díl (63 generací) do časů Kristových, II. díl (51 generací) do konce XV. věku. O dějích českých píše podle Aen. Sylvia.

Pavel Konstantyn. Tímto jménem neznáme vůbec historika. Z Paulů, již jsou povědomi, sotva může jím býti langobardský Pavel Warnefried, † r. 797, kdežto Hájek cituje auktora ještě r. 1009 a 1396. Nejspíš míní jím kronikář Paula Aemilia Veronského († 1529), jenž psal de rebus gestis Francorum Do r. 1488 vyšlo pětkráte.

Raffael Wolateranus, Commentariorum urbanorum libri 38 vyšly v Paříži r. 1511. O věcech českých píše jen z Aen. Sylvia, jenže svými omyly zmatky jeho ještě rozhojňuje.

Eneas Siluius. Jeho Historia Bohemica vyšla sic už r. 1458; ježto však klade ji Hájek až po Volaterranovi, měl asi vydání pozdější; r. 1532 vyšlo vydání deváté.

Jan Caryon r. 1533 vydal ve Wittenberce něm. světovou Chronik, jež málo po té přeložena jest do latiny a r. 1541 Sobkem do češtiny.

Achilles Garserus jest vlastně Dr. Achilles Gasser (Gassarus) Pirminus, autor malé chronologické knížky Historiarum ac chronicarum mundi epitome, Basileae 1538, 8°. V ní vyčítají se jen události a jména přehledně podle let od stvoření

světa a podle let Kristových. Z českých dějin má jen několik dat, opět z Aen. Sylvia, ale vedle toho zvláštní kuriosa z dob starých, i s domnělými letopočty.

Theobald Fégher, Uher. Spisem rozumí se Chronica regum Hungarie sepsaná Janem Thuroczem (na základě staršího Bonfinia, Rerum ungaricarum decades), tišť. nákladem Fégherovým v Augsburce r. 1488. Něm. překlad vyšel r. 1536. Z ní Hájek přejímal celé kusy o historii uherské.

Eusebius Caesarienský († 337—340) Historia ecclesiastica ll. X. Přeložil Rufinus. Knihy Hájek mohl užíti nejvýš pro úvodní stať a (poněvadž za jeho doby ještě trvala v rukopise) má snad citáty z druhé ruky. Že cituje knihu v textu také k r. 1009, zdá se pouhou svévolí.

Prosper Aquitanský, tak zvaný, sepsal Chronicon consulare ab a. 397—444; některé rukopisy mají ještě napřed historii od Adama. O Hájkově užití knihy díme totéž, co o předešlé.

Heřman Contractus († 1054) složil Chronicon de sex aetatibus mundi od stvoření světa do r. 1054. Vyd. 1529 v Basileji.

Matěj Florencký a *Matěj Palmerius Pisanský* citují se správně Matouš Palmerius Florentinus († 1475), auktor knihy Chronicon Florentinum 449—1449 (v létech 1475—1524 vyšla ve čtyřech vydáních); a jeho pokračovatel Matěj Palmerius Pisanus († 1483), jenž napsal Opus de temporibus suis 1449-1482.

František Irenicus, Kronika vší Germaní. Švábský učenec Friedlieb z Ettling, humanistickým jménem Franciscus Irenicus, vydal v Hagenavě r. 1518 Germaniae exegeos volumina XII. seu totius Germaniae descriptio pulcherrima et iucundissima, stručné, ale velmi obsažné kompendium všech tehdejších vědomostí o Germanii; shrnuta tu látka ohromná. O Čechách dle Aen. Sylvia a klassiků, s vlastními omylnými výklady. Hájkovi byl zdrojem především pro stať úvodní.

Witychyndus, mnich řádu sv. Benedykta t. j. Widukind Korvejský. Jeho Res gestae Saxonicae sive Annalium libri III, 919—973, vyšly tiskem 1532.

Liutprandus kronikář († 972) Hájek míní tu sotva pravá díla Antapodoseos ll. VI. (vyšlo r. 1514 a 1532) a Historia Ottonis 960—964, nýbrž asi dílo cizí a jen Liutprandovi přisuzované, Chronicon 606—960. V textu cituje „Liutherandovy“ knihy III. kap. 9. k r. 927.

Matěj z Měchova (1456—1523) král. lékař, prof. na univ. krakovské, potom kanovník tamní, složil krátké Chronicon Polonorum do r. 1506, hlavně podle Dlugosze. I. vyd. bylo 1519 konfiskováno, II. vyšlo v Krakově r. 1521 s přídavkem De vetustatibus Polonorum.

Filip Kalimachus Buonacorsi (1437—96), Vlach rodilý, sloužil králi polskémuKazimíru IV., a tu vedle jiných napsal Historia de rege Vladislavo, seu clade Varnensi, ve Vídni 1519 ; tu knihu nejspíš Hájek rozumí, ale cituje ji též k r. 1135.

Jakub Filip, mnich řádu poustevnického, jest Jakub Foreste, obyč. zv. Jacobus Bergomensis († 1521), jenž napsal Supplementum chronicorum orbis ab initio mundi libri VI. V letech 1483—1535 vydáno desetkrát. O zemích Českých píše též jen na základě Aen. Sylvia.

Ostatních 13 spisů řadí se již k naší literatuře domácí.

b) Mimo seznam v kronice přichází cizí literatura, pokud jsem mohl shledati, tato :

K r. 1002 o Ottovi III. Kroniky císařské. Z nejasné stylisace není patrno, co Hájek z kroniky vzal, zda jen doklad k nástupnictví v říši s otce na syna, či též zřízení kurfirstů, jak kroniky pozdější veskrze k tomu létu bájí. V prvém případě mohli bychom rozuměti spisem kroniku Martina Polona.

K r. 1009 *Kroniky německé,* jež nejmenují Jindřicha I. v řadě císařů; těžko rozhodovati, které knihy jsou míněny; rovněž k r. 1433 *Kroniky turecké.*

K r. 1051 *Gottfryd Witerbienský,* známý kaplan a notář císařský (1120—1191). Hájek měl asi nejznámější spis jeho Pantheon seu universitatis libri qui Chronici appellantur XX., od poč. světa do r. 1186, na nějž upozornění mohl nalézti v Marignolovi.

K r. 1056 *Martinus Dolatinus,* jenž psal o Jindřichu III. Není-li jím Mart. Polonus, nelze na ten čas říci, kterého auktora jím Hájek míní.

K r. 1056 s Dolatinem a r. 1064 *Vincencius Francúz, V., franský kronikář.* V. Bellovacensis, člen řádu kazatel. v Royemontu († 1264), složil Speculum historiale, libri XXXI. (— 1244). Do r. 1488 vyšlo 8 vyd.

K r. 1064 *Petrus Damiani*, kdež píše se o rozkošné ženě benátského knížete. P. Damiani († 1072) znám jest v dějepisectví jen dílem *Actus Mediolanenses* ad Hildebrandum cardinalem archidiaconum de legatione sua, quam Nicolai II. iussu susceperat; spisu jsem neviděl, a nevím tedy, hodí-li se.

K r. 1079 *passional*, kde bylo čtení o sv. Stanislavu.

K r. 1395 *Blondus*, Flavius Blondus Fiorliensis († 1463) Ab inclinatione romani imperii historiarum libri XXXII., v Benát. 1484. Lze pochybovati, vážil-li Hájek odtud přímo; Biondo má staré zprávy z českých dějin k r. 805—6, 950 a j., jichž by si byl Hájek sotva nevšíml.

K r. 1416 *list Pogia Florentského* Leonardu Aretinskému o smrti Jeronymově. Hájek však odkaz k němu vzal z druhé ruky.

Pomůcky známé domácí v Hájkově seznamu shledáme: *Kosmu, Petra Zbraslavského, Pulkavu, Kuthena;* v úvodní stati *Jana Merygnolu, bisk. Florentského* (Marignola z Flor., bisk. bisignanský); v textu k r. 1335 knihy cís. Karla, jenž slove *Diarium Karoli*, což jest Život Karlův, k r. 1415 o Husovi *Petra z Moravy, písaře p. Leštna,* v němž bez rozpaku určíme Petra z Mladenovic.

Hájek těží z těchto zdrojů nad míru; do r. 1125 Kosmas s Pulkavou, potom Pulkava sám, pro hranu XIV. stol. Kronika zbraslavská tvoří nejhojnější podklad jeho zpráv.

Hájek užil též listin, z nichž některé nalezl v Pulkavovi; jiné měl snad z originálův a vložil je do kroniky v překladu dosti věrném, až na zkomolená jména a někde chybná data (což sám zavinil jen tam, kde měl originály). Nalezneme je při létech 993 (Regesta I. č. 78), 1079 (chyb. m. 2. led. 1080, Reg. I. č. 162), 1212 (z Pulk.; Reg. I. č. 531 a 532), 1226 (z Pulk.; Reg. I. č. 568, správ. datum 26. čce), 1289 (z P.; Reg. II. č. 1466; druhé z orig. Reg. II. 1470), 1290 (z P.; Reg. II. č. 1514, 1515), 1291, 7. list. (Reg. II. 2736), 1291, 29. list. (z P.; Reg. II. 1557), 1291, 7. pros. (Reg. II. 2738), 1292 (10. kv. Reg. II. č. 2740; 10. kv., správ. d. 12. kv., Reg. II. 1575; 9. kv., správ. d. 11. kv. Reg. II. č. 1574), 1299 (z Pulk.; správ. d. 1298, 17. a 22. listop., Reg. II. č 1821, 1823), 1300 v červenci (správ.

d. 29. června; Reg. II. č. 1861), 1318 (Reg. III. č. 454), 1319 v září (správ. d. 1320, 13. září; Reg. III. č. 613; Hájek přepsal z vidimus Rud. Saského a Jana, bisk. Olomouckého), 1343 (zakl. list. arcib. praž. a na korunovaci král., správ. d. 1344, 30. dub. a 5. květ.; Reg. IV. č. 1398, 1404), 1347 (korunovač. řád Karla IV, Codex iur. boh. II., I. č. 258), 1348, 7. dub. (Cod. iur. II, 1. č. 265); 1348 (Jan Jindřich, bratr Karlův, zakládá kapli sv. Apolináře na hradě Žebráce), 1355, 5. dub. (Jireček, Korun. archiv. č. 365), 1357, 27. břez. (Karel IV. zakládá kapitulu na Karlštejně),[1] 1420 (artikule pražské, úmluva o Vyšehrad s Janem z Boskovic r. 1410; články čáslavského sněmu a listy krále Sigmunda z června 1421, což vše vzato z Vavřince z Březové), 1453 články sněmovní, jež mají býti podány králi Lad., 1458 přísaha krále Jiřího.

Krom těch listin přejal Hájek z Kosmy t. zv. zakl. list. bisk. praž. z r. 1086 (FRB. II. 315[2]); z pokračovatele Kosmova (ib. 315) fingovaný list Přemysla II. papeži z 8. říj. 1260; k r. 1348 má falsifikát, domnělý list Alexandra Velikého Slovákům, jejž snad sám urobil; k r. 1202 list byzant. císaře Isáka, o němž nenalezl jsem, odkud jest.

K r. 1135 cituje obšírně t. zv. *práva Soběslavova*, apokryf z poč. husitské války. K r. 1267 *míry v Čechách* za krále Přemysla II.; zmínku o tom našel v pokračovateli Kosmově (FRB. II. 300) a text otiskl doslova z pramene starožitného, nyní ztraceného; k r. 1324 čteme text přísahy židovské z překladu *Knih Justiniana císaře*; k r. 1356 *pořad řemesel*, jak za sebou následovati mají, rovněž starého původu.

II. **Prameny dějin českých a Hájek.**

Druhou skupinu Hájkových zdrojů tvoří prameny dějin českých, z nichž Hájek zprávy vybíral, ale o nichž mlčí. Nezbývá, nežli srovnávati známé prameny s daty kroniky a zjišťovati z vnitřních důvodů, čeho Hájek užil, čeho neměl.

U knihy tak málo svědomité nutno však bráti se methodou mnohem přísnější, nežli kde jinde. Posuzovací látkou pro určení *souvislosti* pramene s Hájkem mohou býti jen zprávy isolované,

(1). Podle srovnání p. *dra Teiga* opis Hájkův shoduje se téměř úplně s překladem v zakl. listině v kopiáři karlštejnském.

(2). FRB. = Fontes rerum Bohemicarum I—V.

jichž v jiných zdrojích není, a tu opět přednost mají fakta významu podřízenějšího nebo chyby. Je-li v podstatě shoda takových fakt s Hájkem, nelze než souditi, že Hájek pramen znal, buď přímo nebo nepřímo. Čím *více* fakt shodných, tím lepší průkaz, zejména tam, kde k podstatě přistupuje i souhlasná forma.

Nesouhlas fakt nedokazuje ještě, že Hájek pramene nezná; buď zprávu vynechal, neb překroutil. K vývodu, že Hájek některého pramene *neužil*, nutno někde jíti spíš instinktem, nežli úsudkem, a vybírati z pramene příběhy „hájkovské", sensační, dráždivé, anekdotické, vnadu, jíž by byl Hájek asi neodolal; rozhoduje pak důkaz z mlčení. Tím spíše, kde mezi pramenem a Hájkem jeví se neshoda naprostá.

Z těch důvodů soudím, že Hájek vůbec neznal *legend apoštolů slovanských*, ani pannonských, ani bulharské, ani vlaské. Všecky výslovně mluví o knížeti Rostislavovi, kdežto Hájek o něm dokonce neví a prvním křesťanským knížetem má Svatopluka k r. 889, ač teprv při r. 893 dí o něm, že byl pokřtěn od sv. Cyrilla či Crhoty. — Hájek neměl ani *leg. moravské*; neví, že Cyrill prve slul Konstantinem, že byl v Kozarech, že Method už s ním přišel do Moravy. Nelze namítati, že věci tyto úmyslně vypustil; neměl k tomu příčiny, naopak, zprávy legend by jeho chudičké vědomosti o té době byly výborně rozhojnily. Nad to všechno jeho pojetí činnosti bratří soluňských liší se od legend doprosta.

Užil-li Hájek *legend o sv. Ivanu?* V úvodě k jich vydání (FRB. I., XI.) vydavatel tvrdí, že z nich Hájek těžil, a jest věru nesnadno jinak souditi, když jiných legend o sv. Ivanu neznáme a Hájek k r. 902 obšírně a do jisté míry s nimi shodně vypráví. Nicméně troufám si tvrditi, že Hájek neměl legend *nám známých*.

Srovnáme-li Hájkovo vypravování s oběma Životy sv. Ivana (FRB. str. 111—120), shledáme společno právě jen jádro legendární:

Ivan poustevničí v Čechách a jest ve své jeskyni trápen zlými duchy; když chce před nimi ujíti, zjeví se mu sv. Jan Křt. a dá mu kříž, aby ďábly zaháněl. Kníže ďáblů sápe se na Ivana a chce jej pohltiti, Ivan však hodí mu do tlamy kříž a ďábel proraziv díru ve skále, zmizí jí ven. Kníže Bořivoj vyjede z Tetína na lov, postřelí lani a pronásleduje ji, nalezne v údolí muže dlouhých vlasů, nezvyklého vzezření, hovoří s ním a vchází do jeskyně. Zvídá od poustevníka, že je syn knížecí, že živil se z opatření božího mlékem laním. Bořivoj zve jej na hrad, Ivan slíbí a přijde. Na konec, posílen svátostmi od kněze Pavla, umírá.

Toto jádro ku podivu blíží se prvnímu. staroslovanskému Životu (FRB. I. 111), s nímž má Hájek i společné podrobnosti: *charvatský* původ Ivanův, *42 let* samoty jeho; laň padne k nohám Ivanovým, *umře, vyjde z ní mléka mnoho*. Ivan *vyjde* z jeskyně a *dí knížeti*: „Proč jsi ji *zabil?* Kníže a služebníci se *děsí*; Ivan dí, že dosud *nikdo* ho nespatřil. — Latinský Život líčí věci ty naprosto jinak.

Ale Hájek má zase víc, nežli slovanská legenda, a to celou *příhodu s ďábly*, již nalézáme právě v legendě latinské.

Jenže ještě větší rozdíl jest mezi Hájkem a Životem latinským[1]. Třeba jen srovnati hlavnější místa.

Leg. latinská:	Hájek:
Ivan byl Uher, z rodu královského (rodiče se nejmenují), z příbuzenstva sv. Štěpána, odešel tajně, byl na poušti v Uhrách 10 let; bratří jej hledali, nalezli, nepoznali; potom odešel do Čech.	Ivan je ze země Charvatské, rodu knížecího, otec slul Gestimulus, máti Elzabeta, jsa při otci oblíbil si život bohomyslný, odešel, dav políbení otci, chodil po mnohých pustinách, až došel do Čech,
hledaje příbytku sám našel si místo u řeky Loděnice	anděl boží přivedl jej do té skály (kde, se nedí) a přikázal mu, aby tu přebýval.
hned první noc zlí duchové mu překáželi, metlami je mrskal, až konečně z ošklivosti chtěl odejíti.	po 2 létech počali mu duchové zlí činiti protivenství; jsa jimi jako přemožen, odcházel
Sv. Jan Křt. jej zastaví, dá mu kříž na pomoc proti ďáblům; oznámí mu, že jej zázračně nalezne kníže Bořivoj; ať Ivan vyzve jej jménem božím k vystavění kostela P. Marie a sv. Kříže pod ochr. sv. Jana Křtitele.	(o tom nic)
Ivan s ďábly udatně bojuje, naposled sám kníže pekel proti němu povstával, mění se ve lva, kance, rysa, jimž plameny z úst šlehají. Ivan ve strachu vrazí mu kříž do tlamy a ďábel prorazí skálu a mizí.	Ivan nese kříž proti ďáblům, ti utíkají; jen nejlítější zůstane, Ivan vhodí mu kříž do tlamy, ďábel proráží skálu a mizí.
V jeskyni živí se bylinami, teprve, když postem je seslaben, bůh posílá mu laní	
Kníže loví, raní laň, Ivan střelu vytáhne a žehnáním ránu zahojí.	Kníže loví, raní laň, ta zhyne.

(1) Srv. *Dobner*, Annales III. 422—427 a Pam. arch. IV. str. 155.

Bořivoj zve Ivana k sobě, Ivan odmítá a zaváže knížete, aby jej neprozradil; kníže však projeví jej Lidmile, ta Ivana navštíví a uprosí, že konečně slíbí přijíti. Jde po mnohém čase sám pěšky na Tetín.	Bořivoj zve Ivana, Ivan hned slíbí; kníže druhý den pošle proň kn. Pavla se šesti muži, ti vsadí Ivana na osla a přivedou na Tetín.
Ivan vrací se sám druhého dne skrze Hodyni a Svinary, unaven sedá na kámen a ten zázrakem měkne; pasáci házejí po Ivanu kamením, raní jej, krev s ramene nelze smýti. Sedlák půjčí Ivanovi koně, a kůň zázrakem se vrací domů silnější a statnější Když Ivan sestárnul, umírá; anděl ve snách oznámí to Lidmile a kněžna pošle do jeskyně kn. Pavla. Pavel opatří Ivana tělem páně a sv. olejem, a po smrti pochová. Kníže věren zaslíbení, dal jeskyni posvětiti na kostel.	Ivan téhož dne odchází do jeskyně v průvodu týchže služebníků. Týž den Ivan sám žádá kn. Pavla, aby ve třech dnech k němu se vrátil a mši v jeskyni sloužil. Po té vypráví Pavlovi o svém původu a boji s ďábly; kříž, jímž ďábly zahnal, posílá knížeti. Po mši posílí se tělem a krví páně a třetí den umírá. Bořivoj hned zakládá z jeskyně klášter,

K tomu přibývá ještě rozdíl v osnově, ana leg. latinská vypravuje život Ivanův v přirozeném rozvoji od jeho původu do smrti, kdežto Hájek dříve líčí setkání s Bořivojem a zprávy o životě Ivanově vkládá Ivanu samu v ústa ve dvou rozhovorech.

Z pouhých rozdílů legend a vypravování kroniky sotva bychom mohli u Hájka souditi, že legend neznal; jak odpověděti k námitce, že vybral si z obou, co se mu líbilo a skombinoval po své chuti? Jistším však kriteriem jsou momenty, o něž legendy mají víc a jež Hájkovi by se svrchovaně hodily. A též, oč mají každá míň.

Pouze legendy slovanské *neužil*, neboť nebyl by z ní zvěděl o *příhodě s ďábly*. Pouze legendy latinské *neužil*, neboť nebyl by z ní zvěděl o *42 letech* poustevničení a o *charvatském* původu Ivanově. Kdyby pak jeho vypravování bylo kombinací *obou* legend, těžko vysvětliti, proč vypustil z latinské leg. náměty, své fantasii tak vděčné: předpověď a příkaz sv. Jana Křt., trojí proměnu satanovu, zázračné uzdravení laně, zázračné příhody za Ivanova návratu z Tetína, zjevení sv. Lidmile.

A tak tuším vyplývá výsledek rozboru, že Hájek našich legend *neměl*. Ježto však vypravování jeho obsahuje přímé upomínky z *obou* legend, jest možný jen výklad, že byla mu předlohou legenda třetí, nám nyní neznámá. Legenda ta byla

mladší nežli naše slovanská, ale *starší* nežli latinská, jež jeví se nejméně třetí redakcí, obohacenou jinými motivy legendárními a především místní tradicí.[1]

Staroslovanských legend o sv. Lidmile a sv. Václavu Hájek patrně nemohl znáti, když vůbec teprve v novější době vešly ve známost z rukopisů ruských. Nad to váží věcné rozdíly; především, že legendy ty nemají Drahomíř pohankou.

T. zv. *Menckenova legenda* asi nebyla mezi prameny Hájkovými. Hájek dává Spytihněvu zemříti za života otcova k r. 906; ježto pak málo později umírá Bořivoj r. 910 jako třicetišestiletý, mohl Hájek v pravdě napsati, že Spytihněv umřel jako „mládenec rozkošný". Legenda však výslovně dí, že Bořivoj umřel, potom nastoupil Spytihněv a jako *čtyřicetiletý* umírá. Kdyby byl Hájek znal legendu, sotva by byl pominul fakta tak významného.

K r. 1124 cituje Hájek *Život sv. Václava*, v němž prý mnoho psáno stojí o Podivnovi, služebníku a tovaryši v mnohých utrpeních sv. Václava. A opět k r. 932 píše: „kteříž jsú se pak divové při těle sv. knížete dály na ten čas, to všecko tu v knihách, jenž *passionál* slovú, obšírněji jest napsáno ; pro tesknost čtúcích zdálo se mi o tom tuto ukrátiti".

Tímto Životem, patrně totožným se zápisem v passionále, jest t. zv. *Kristian*. Odtud (FRB. I. 200) vzal místo, jak Cyrill v Římě hájil

(1) O stáří této neznámé legendy, Hájkem užité, mohlo by svědčiti místo, že „Ivan se tělem božím a *krví* posilnil", což hlásí se do doby aspoň před poč. XIII. stol., kdy ještě přijímání pod jednou nebylo obyčejem, anebo před poč. XV. stol., kdy tělem i krví páně mohla býti myšlena jediná spůsoba po smyslu katolickém. Jenže v XV. věku už napsán byl náš exemplář legendy latinské, vývojem již daleko mladší; tudíž vznik neznámé legendy spíše klademe do staršího středního věku. Srv. obdobné rčení o přijímání sv. Lidmily v legendě Kristianově (FRB. I. 207). — Také rozdíl národnosti Ivanovy v obou legendách je nápadný a vysvětlitelný snad jen překladem ze slov. znění do latiny a záměnou pojmů. (Pannonus — Hungarus?) O určitější výrok může ovšem pokusiti se jen studium, vyzbrojené větší znalostí středověkých terminův a látek legendárních, a pak snad bude lze usouditi, je-li Ivan osobou historickou, (jak za to mám), či je-li všecka legenda jen jmenoslovným mythem sv. Jana pod Skalou, rozšířeným motivy sv. Prokopskými z dílny Hájkovy. Jméno „Elzabeta" netroufám si Hájkovi zhola přisouditi, právě pro zvláštní útvar jeho; za to jméno otcovo nalezl jsem v jiné pomůcce Hájkově, zmíněné Achilla Gassara Historiarum epitome, na str. 83 k r. 832 „Gestimulus, Sclauorum rex". Odkud Gasser jméno to vzal, nemohu udati, neznáť je Fl. Blondus, Nauclerus, Jac. Bergomensis, Volaterranus, Sabellicus, ani Irenicus; ale není pochyby, že Hájek odtud jméno má.

bohoslužbu slovanskou (k r. 902) a tam zemřel, vzav na se oděv mnišský (k r. 903); jak Bořivoj na Velehradě přiveden jest ke křtu (202, k r. 894); celé vypravování o Strojmírovi (203, k r. 896); odtud (204) zve Drahomiř druhou Jezabel; o přijímání Ludmilině pod obojí z rukou kn. Pavla (207), o jejím umučení (vše k r. 920), dále (211) o přenesení těla jejího (k r. 922). O sv. Václavu jak rušil šibenice (215, k r. 925), proroctví biskupa řezenského (215, k r. 923); jak Václav chtěl se státi v Římě mnichem (216), jak před smrtí kdosi mu nabízel v Boleslavi koně k útěku, jak sv. Václav připíjel ve jménu sv. Michala (217), zázrak s krví (219), vše k r. 929; zázraky při převážení jeho těla (221) při voze a na ráně, Boleslavem zasazené, jak bylo nalezeno a přirostlo uťaté ucho (222) a jak nehet jeden viklal se a zas upevnil (221), pak o oběšení Podivenovu a zázračném zachování jeho vousů a vlasů (223), vše k r. 933. Na konec následují v Kristianovi zázraky, o nichž Hájek dí, že je vynechává.

Ovšem Hájek z pramene svého vybíral, vypouštěl, všelijak přestavoval a doplňoval; nicméně jinde nežli v Kristianovi zpráv těch opatřiti si nemohl.

Užil-li *Gumpolda*, zůstane sporno. Rukopis Gumpoldovy legendy jest ovšem v bibliotéce kapituly pražské, ale vnitřních dokladů patrných není, neboť v čem shoduje se Hájek s Gumpoldem, mohl dobře najíti v Kristianovi; zvlášť individuelních fakt nemá; jediný moment, že podle Gumpolda tělo sv. Václava bylo rozsekáno na kusy, kdežto Hájek o tom neví, váží málo. Také rozdíl, že Václav u Gumpolda r. 923 zve k svěcení kostela Tutona, biskupa řezenského; u Hájka však (anachronismem) Volfganga, málo prospívá; Tutona mohl Hájek najíti i v Kristianovi; ale proti tomu více jej vedl Pulkava, jenž opravdu Volfganga uvádí.

Legenda *Crescente fide* zůstala též mimo Hájkovu povědomost; byl by z ní jistě vybral jméno učitele Václavova na Budči, kněze Ucena či Venna.

Legenda *Vavřincova* má příliš skrovně vlastních znaků; rozdíly, že zve Václava králem a Václav již jako král že postupuje bratru hrad Boleslav, — u Hájka současně s nastolením Boleslav dostává svůj díl od vládyk, — nemají pro posouzení Hájkovo významu. Spíš tu rozhodne, že sepsání známo jest v jediném rukopise, že vzniklo v Monte Cassinu a tam dosud se nalézá.

T. zv. *legenda Wattenbachova* (FRB I. 140—143) a *Diffundente sole* (ib. 191—198) souvisí přímo s Kristianem, i není třeba jich si všímati. Rovněž pozdní *Oriente iam sole* (o ní viz pojednání Pekašovo ČČH. VIII., 1902, str. 456); má sice příhody o návštěvě Václavově u krále Jindřicha a vidění krále Erika Dánského, jež obé jest u Hájka; ale Hájek vzal je spíše z Pulkavy, jenž z Oriente iam sole čerpal. Též mezi leg. Oportet nos fratres a Hájkem nepostihl jsem souvislosti.

Utrpení sv. Vojtěcha (FRB. I. 231—234) nalézá se jen v jediném rukopise král. knihovny v Mnichově a známo jest teprve od r. 1857; matku Vojtěchovu jmenuje Adilburgou, vypravuje o pobytu Vojtěchovu v Sasích, o založení kláštera v Mezeříčí, dává mu průvodce Radima a Bohuši, Vojtěch u Cholyna zabit je sekerou, hlava jeho naražena na kůl. — Hájek zve matku Vojtěchovu Střezislavou, bratra jen Gaudentiem, biskup umírá pod sedmi oštěpy; o ostatním neví. Možná tedy souditi, že „Utrpení" neznal.

Ježto Hájek nic se nezmiňuje o Vojtěchově mládí a vychování v Magdeburce, o příbuzenství Slavníkově s králem Jindřichem, sotva měl životopisy *Kanapariův* a *Brunův*, a *veršovanou legendu*, která z nich vyrostla, ani *Zázraky sv. V.*, nehledě k rozdílům. Co Hájek vypravuje o Vojtěchovi z pramenů, vzato jest z Pulkavy (českého) a z Kosmy. Z Kosmy o desíti létech trávených Vojtěchem v cizině, o jeho volení; jen Pulkava jmenuje jednoho bratra Vojtěchova Bohuslavem a jen podle Pulkavy Adalbert dává Vojtěchu jméno své až po vysvěcení biskupském.

O působení Vojtěchově v Uhrách snad měl Hájek legendy uherské a polské.

Co Hájek píše kratičce o *životě sv. Vintíře* k r. 1045, svědčí, že zná Kosmu a Letopisy české, nikoli však legendu (FRB. I. 337 až 346).

O sv. Prokopu položil Hájek k r. 1033, že byl světský kněz, rodem z Chotouně, usadil se na Sázavě, vypudil tisíc ďáblů a shromáždiv kněží, zřídil s nimi klášter. R. 1035 kníže Břetislav na zjevení andělské klášter dostaví. R. 1053 Prokop umírá; pro divy posmrtné vyhlášen svatým. O působení Prokopově na Vyšehradě, o setkání Oldřichově s Prokopem, o vyhnání mnichův a jich opětném návratu do Sázavy Hájek mlčí; neměl tedy ani *českou ani latinskou legendu o sv. Prokopu.*

Taktéž *Života blah. Hroznaty* Hájek nezná, ježto neuvádí založení kláštera Tepelského ani Chotěšovského, a o Hroznatově výpravě do sv. země vypravuje pouze podle Pulkavy.

Život Arnošta z Pardubic od Viléma z Hazmburka Hájek měl, ale ne z originálu, nýbrž z kroniky Beneše Krabice. Stačí srovnati počáteční řádky obou, kdežto spis Vilémův počíná docela jinak.

B. Fuit autem idem Arnestus nacione Boemus, Arnesti militis de Pardubic filius, alias de Hostyna prope Brodam Boemicalem, vir longe stature, venusta facie, omni morum honestate decorus, mira paciencia.	*H.* Ten Arnošt byl rodič český, Arnoštův syn... a rodem byl z Hostinné od Brodu jinak blíž Auvalu, a ten byl muž veliké postavy a krásné tváři, výborných mravův a mnohé trpělivosti.

Rovněž Hájek znal a doslova přeložil na l. 388 *Vidění Arnoštovo* (FRB. 398—400).

Životů Miličových neužil vůbec, ježto o Miličovi ani zmínky nemá, a též *Život Jana z Jenštejna* zůstal mu nepovědom; ano vlastně o Jenštejnovi krom jména a rodu neví, ježto pod jeho jménem líčí činnost Jana Očka, a hned po jeho smrti má arcibiskupem Zbyňka Zajíce. To je svědectvím, že ušla mu též *Series episcoporum et archiepiscoporum* (tišt. 1784 ve Ss. rr. boh. 437—445).

Z pokračovatelů Kosmových měl Hájek *kanovníka vyšehradského*. Jen v něm mohl nalézti své líčení bitvy u Chlumce r. 1126, nebo zprávy o založení Zhořelce j. Dřínova r. 1131, o zachránění bisk. Menharta v Chuchli r. 1132 (FRB. II. 203, 212, 214).

Ani stopy u Hájka není o knize *mnicha sázavského*: nic neví o založení Sázavského kláštera, o vyhnání mnichů a jich návratu, o smrti královny Svatavy r. 1126 (FRB. II. 257) atd., datum po datu. Choť Soběslavovu mnich sázavský výslovně zve Adlétou (261), Hájek k r. 1128 Nevou!

Užil t. zv. *Výpisků z Vincencia, Gerlacha* a j. (FRB. II. 270-281). Jen odtud (281) mohl čerpati isolovanou zprávu k r. 1192, jak kníže Václav II. jda z Čech, jat byl od markrabího srbského a do tvrdého vsazen vězení, a jen kníže Spitihněv ušel.

Také *letopisy české z r. 1198—1278* (FRB. II. 282—303) byly v materialiích Hájkových, jenže užil jich ku podivu po skrovnu. Za doklad stačí ze zápisu prvního skladatele zmínka k r. 1216, jíž jinde nenalézáme; „Fratres sancti Adalberti portati sunt in Pragam" (283). Hájek z toho záznamu ovšem rozpředl událost obšírnější.

Druhý spisovatel poskytl opět Hájkovi látku unikem své zprávy o rytíři Pertoltovi 17. pros. r. 1250 (287); Hájek vypravuje příběh ten ke dni 17. pros. 1252, rozšířiv jej genealogickými přímysly.

Že Hájek měl i *Příběhy krále Václava I.* (FRB. II 303—308), je zjevno, neboť obšírně vypravuje o bouři proti králi r. 1249, a třeba že přibírá ještě t. zv. Dalimila, že mění a většinou pravdě na odpor báji, přece v jednotlivostech shoduje se úplně; jiného pak pramene o těch událostech nemáme.

P. (304) 1249 rex cum copioso exercitu Bohemorum et Australium et Ungarorum Bohemiam intravit et in Wissegrad . . resedit — flumen . . sub villa Buben cum omni exercitu transvadavit. — veniens . . . in monte Syon exercitu suo circa et ultra montem et in . . . Brzewnow commorante — profectus ad civitatem Zatecz eam subjugavit — rex viam tenuit versus Liutomiezicz —	*H.* Přemysl přitáhl do Čech velmi silně maje sebou Rakušany, Uhry i Čechy, před Vyšehradem se položil a . . . jeho dobyl — tu se všickni pod vsí, jež slove Bubny přes brod přeplavili — položili se mezi Strahovem a mezi Břevnovem — obrátiv se k Žatci, toho města dobyl — otec hned obrátil se k Litoměřicům.
(305) Cui episcopus Nicolaus cum fratribus Minoribus solemniter occurit . . et in ecclesiam sancti Francisci . . deduxit	Mikuláš z Rožmberka, biskup pražský, kterýž t. č. byt svůj měl v klášteře sv. Františka, svolav kanovníky . . mnichy . . šel s nimi, aby krále přivítal.
(306) Sequenti vero die rex turrim quae sita est circa pedem pontis . . cepit.	Druhého pak dne kázal král tu věži, která jest konec mostu pražského . . . osaditi atd.

Týž důkaz lze provésti o *Příbězích krále Přemysla Otakara II.* (FRB. II. 308—335), kde jednotlivá místa Hájkova jsou bez mála doslovným překladem lat. pramene:

P. (300) unum potentiorem ex illis ipse princeps de sacro fonte levavit et eum suo nomine vocavit, appellans eum Otakarum; alium marchio Branburiensis de fonte levavit et eum suo nomine nominauit	*H.* k r. 1354. Jednomu byl kmotrem Přemysl a dal mu jméno své Ottakarus, a druhému markrabě bramburský a dal jemu také jméno od svého jména Otta. atd.

Hájek našel si též obě skládání *O zlých létech po smrti krále Otakara* (FRB. II. 335—368). K r. 1279 docela ve shodě s prvním textem vypravuje o vysvěcení Tobiášově na biskupa pražského a o jeho první mši v den Zvěst. P. Marie (339); a jen v druhém sepsání (344) a v Hájkovi nalezneme zprávu o plenění v kostele sv. Víta r. 1279

a jak lotr kterýs ukradl tam kaditelnici stříbrnou, ale trýzněn svědomím opět vrátil; jenže v kronice čte se o tom až při r. 1281.

Skrovničké *letopisy pražské* z l. 894—1220 a *letopisy české*, 725—1163 (FRB. 376—382) jsou pouhé výpisky z pramenů známých. Hájek jich nepotřeboval a snad neměl. Rovněž nemožná postihnouti, že by Hájek byl těžil *z letopisů hradišťskoopatovických* (FRB. II. 386—400), *obou žďárských* a *Jindřicha Heimburského*.

Tíže lze souditi o *letopisu Vincenciově*, poněvadž je mnoho vzájemné shody. Ale mám za to, že by byl Hájek použil zprávy letopisu o přepadení biskupa Zdíka r. 1145, ježto poskytla by jeho snaze po sensaci právě kořist nejlepší; místo toho shledáváme dosti chatrnou fantasii Hájka sama. Všecky reminiscence na Vincencia možná vyložiti prostřednictvím Pulkavovým, a tak sepsání Vincenciovo vypouštíme z možných předloh Hájkových. Ježto pak v témže jediném rukopisu (nyní strahovském) jest jako pokračování Vincenciovo i *letopis Jarlochův*, důsledně ani Jarlocha Hájek neměl v rukou; jiným pak důvodem zdá se, že by Hájek sotva byl vypustil zmínku o hrdinství Vil. z Kúnic v bitvě loděnické r. 1185 (FRB. II. 507; u Pulkavy není!), a že by byl příhody let 1191—1193 vypravoval docela jinak.

Že t. zv. *Rýmovanou kroniku českou* Hájek zve *Dalimilem*, jest obecně známo. Stačí ku př. srovnati táž téměř slova v obou knihách, jak r. 1273 Havel Jablonský, Hron z Náchoda a Smil Světlický jeli do říše a tam udatností erbu si dobyli (FRB. III. 184), nebo jak Ctibor „moudrá hlava" r. 1249 o sobě říkal, že by mohl bohu raditi (ib. 179). — Z drobných veršovaných skladeb, v některých rukopisech Dalimila přidaných, měl Hájek jen *verše o bojích Viléma Zajíce s Němci* r. 1318 (ib. 227).

Za to není pochyby o *kronice Neplachově*, kterou zná pod jménem „Opatovské, kroniky Opatovského kláštera", a dvakráte výslovně cituje k r. 990 a 1337. Palacký omylem dí (Würd. 297), že kronika tato je nepovědoma. Poprve uvádí z ní Hájek pouze, že sv. Vojtěch mnohé divy činil, ač v Neplachovi nic o nich není: tu je vskutku Hájkova libovůle patrna ; ale druhý doklad o vlkodlaku Myslatovi ve vsi Blově nalézáme věrně v Neplachově skládání při r. 1336 (FRB. III. 480).

Kronika *Františkova* řadí se, jak se zdá, k pramenům Hájkovým, jen pokud ji zpracoval *Beneš Krabice*: zázrak s hostií u Pněvic r. 1338

[illegible] Beneše FRB. III. 490); [illegible] jest verse Františkova [illegible] probodena a krví [illegible] podivné uzdravení [illegible].

[illegible] a opět v úv. [illegible]. Opravdu [illegible] jediný doklad [illegible] a Hájka čteme, [illegible] Ale druhým [illegible], jejíž rukopis [illegible] vypravování [illegible] na základě [illegible]. Tomu nemá, ale [illegible] Naopak bodu, když [illegible] Kristus v *slávě své*, [illegible] se národové pošli z Jafeta [illegible] se k SV. [illegible] se z Jafeta Říméniné, [illegible] podnět k sestrojení [illegible].

[illegible] že Hájek znal *Bartoška z Drahonic* [illegible], moravské *Granum catalogi praesulum Olomucensium* Mik. Baskupce *Chronicon taboritarum*. [illegible] *Ludolfa Zaháňského*, Mik. [illegible] *Petra Eschenloera*, ani lužického *Jana z. Guben* a [illegible] v kronice nepostihneme.

Podrobnosti o bouři pražské 1524—29 mohla Hájkovi dáti jen *Kronika Bartoše písaře.*

Co Hájek čerpal ještě odjinud, budiž ponecháno studiu dalšímu.

III. Záhadné prameny Hájkovy.

Jsou tyto: *a) v seznamu:* Knihy privilegií kostela pražského, Frydrych z Hrádku, kanovník kostela pražského, Dalimil Mezeřický, kanovník kostela boleslavského, Jaroslav (z Hradiště), mnich kláštera Strahovského, Kunrád, opat klášt. Zbraslavského, Vavřinec Nymburský, mistr učení pražského, Bohaboj, syn Dluhovojův z Dobré hory, Mikuláš Konáč z Hodištkova; *b) v textu:* Racek Do-

brohorský, kanovník staroboleslavský, Jan Klipta, kronikář, Jindřich Duchcovský, Veleslav, pak annaly, nalezené prý r. 964„ a kroniky nejmenované.

Knih privilegií kostela pražského neznáme. Ale Hájek aspoň 2 listiny z r. 1344 z archivu kapitulního měl v rukou ; zda z originálů či z nějakého kopiáře, nelze říci; tudíž zhola mu fikci přičísti nemožná.

Mikuláš Konáč z Hodištkova († 1546) byl vrstevník Hájkův a tudíž Hájek cituje sepsání skutečné. To potvrzuje i Lupáč, an píše o Konáčovi: „reliquit multa sui foecundissimi ingenii monumenta, partim nondum in publicum edita, inter quae est *Chronicon rerum Bohemicarum* judicio, prudentiaque singulari conscriptum.“ — Spisem tím nemůže býti ztracené Konáčovo *Mravištko*, ježto i toto Lupáč zná jménem Liber Mirmecia. Poctivost Lupáčova brání, abychom podezřívali, že chválí knihu, které neviděl (jinak mohl by o ní věděti právě z Hájka), a jeho historické vzdělání nedovolí domýšleti se, že kronikou jest pouhý Konáčův *překlad Aen. Sylvia*, vyšlý r. 1510, (což u Hájka bylo by možno). Ze slov Lupáčových sic nevysvítá přesně, čítá-li Chronicon též mezi netištěnou pozůstalost Konáčovu, ale jest patrno, že dílo rukopisem zůstalo, jinak sotva by ušlo všem pozdějším historikům. Ani sám Lupáč nikde z něho nečerpá.

Vavřinec Nymburský byl mistr učení pražského, † 23. března r. 1491, mathematik. Už Dobner pronesl domněnku, že zůstaly po něm snad zápisy meteorologické, z nichž Hájek vybíral zprávy o kometách a rozl. zjevech nebeských.

Nejmenované *kroniky* o věcech českých nalezneme v citátech u Hájka třikrát. K r. 742, že bylo slyšeti po lesích veliké chechtání od duchů zlých, když Ctirad byl umučen. To je z Pulkavy (FRB. V. 12). — K r. 806, že Křesomysl zván byl též Vnislavem; to vzal Hájek z kroniky Kuthenovy C 4; ovšem léta jsou Hájkovým výmyslem. — Jen zprávu r. 805, kdy píše, že na hoře Vladoři bylo „vedle starých kronik“ ještě za Bohemů město Břímota, nevím, odkud vysvětliti.

Za *vymyšlené* prameny lze z ostatních prohlásiti *Veleslava*, z něhož jen k r. 771 píše Hájek o ukrutné zimě a mření dobytka; jméno však zhola podvrženým se nezdá: 1279—1298 vskutku jme-

nuje se tak kanovník vyšehradský a děkan pražský, ač ovšem pochybno, zdali o něm Hájek zvěděl.

Zřejmým falsem hlásí se *Racek Dobrohorský*. Již výňatky z jeho kroniky — (930 choť Bol. I. zázračně ozdraví na přímluvu sv. Vác. a nevěřící kníže onemocní; 933 zjevení sv. Václ.; 938 na den sv. Václ. chodí lidé ke Stránovu, kde Štyrsa, vrah sv. Václ. se propadl, a tu slyší řehot koně, štěkot psí a zvoniti jestřába). — Též *annaly*, objev. r. 964 v pokladnici Přemyslově, v nichž byla zapsána proroctví Libušina (připomínají římské knihy sibyllské).

Osamělá zvěst *Jindř. Duchcovského* k r. 938, jak rod Vrabských trestán jest za vinu domnělého předka svého Hněvsy, vraha sv. Václava, není než zpracovaná zlomyslná smyšlénka z okolí staroboleslavského, kde tvrz Vrabí stojí.

Jaroslava z Hradiště shledáme v seznamu, a mohli bychom pod jeho jménem hledati pramen skutečný; ale právě dva citáty v kronice k r. 890 (smrt kouřim. knížete Mstiboje) a 1016 (mor, nedoložitelná) podvracejí všecku víru.

Jan Klipta jest fantasií, i jeho vypravování o stříbrných dolech lipnických r. 952 a moru r. 961. Ale zmínka r. 872, jak nevěrný Durynk oběsil se na olši pod Vyšehradem, kde je kaple sv.Vojtěcha, má jádro v Aen. Sylviovi, jenž si přimýšlí, že Durynk měl se vrhnouti s vyšehradské skály; umučení 5 bratří, soudruhů prý Vojtěchových v řím. klášteře sv. Alexí, r. 1004 všecko nalezne se v Kosmovi (FRB. II. 56) a jich stotožnění s průvodem Vojtěchovým u Neplacha (ib. III. 464). Konečně r. 1132 o sňatku kníž. Vratislava Brněn. s kněžnou ruskou: „Joannes Klipta všecken způsob krásy její vypisuje, a praví, že jest svú krású Elenu, někdy řeckú královnu, převyšovala", což je doslovný překlad z kanovníka vyšehrad. (FRB. II. 215): „pulchritudine sua Helenam, Graecorum reginam, superantem", a dál čteme i vypsání krásy její: „quae quoniam albi coloris specie nimium splendebat, ut rutilus fulgor auri albedinem corporis eius quibusdam rubeis notis inficeret".

Ostatní kronikáře Hájek v textu necituje, a tu *Dalimil Mezeřický*, o němž aspoň důvodně smíme souditi, že byl Hájkovi pseudonymem pro Rýmovanou kroniku českou, poskytuje návod, jak lze usuzovati o druhých.

Konrad opat Zbraslavský jest osoba historická. Kronika zbraslavská skládá se ze 3 knih a některé rukopisy nemají kněh všech-

něch; spisovatel Petr zřejmě jmenuje se v knize první, ale na jejím konci položil svou závěť; ve druhé a třetí knize již o auktorovi výslovné řeči není. I je na snadě domněnka, že povrchní Hájek domníval se, že Petr napsav první knihu umřel; nebo měl Hájek rukopisy různých knih kroniky, a tu knihu zdánlivě anonymní okřtil prvním významnějším jménem zbraslavským, jež se mu nahodilo. Pramen však měl skutečný.

Frydrycha z Hrádku rovněž — podle umístění mezi Kosmou a Dalimilem mám za Hájkův „pseudonym" pro některého pokračovatele Kosmova. Opravdu žil ve třetí čtvrti XII. stol. kanovník vyšehradský Frydrych, ač o něm asi Hájek nevěděl.

Podobné vybájené jméno pro skutečný pramen shledáme v *Bohaboji, synu Dluhovojovu z Dobré hory*. Toho Hájek postavil po Vavř. z Březové a před Konáče, tedy do XV. věku; před ním pak ještě Pulkavu z Tradenína. Odmyslíme-li však z dat kroniky zprávy z Thurocze, zbude pro XV. věk množství vypravování, jemuž jako jediný téměř pramen zjistíme — *Staré letopisy české*. Z nich nápadně často přicházejí záznamy ruk. M., jejž sice psal až r. 1619 Jakub Brazydyn, smíme však předpokládati ještě jeho starší předlohu. Nuže, — právě v rukopise Brazydynově předchází rukopisu M. kronika „Přibíka, syna *Dluhojova* z Radenína". a život Karla IV. Přibájiti pro další bezejmennou kroniku autora, bratra nebo příbuzného Přibíkova, nebylo již Hájkovi nesnází.

* * *

Výsledky: Hájek užil *daleko většího počtu pramenů*, nežli udává a cituje, cizích i domácích; z českých jmenuje 7, ale čerpal aspoň z 23. Měl též *listiny*, jež otiskl v překladu dosti věrném; zachoval stopu *ztracené legendy o sv. Ivanu, celá nařízení o měrách* a o *pořadu cechů pražských*, odjinud neznámá, z doby předhusitské. Ve svých výmyslech nešel tak daleko, jak se za to má; vybájil sice jména kolika kronikářů, *ale aspoň v některých případech kryje jejich jmény prameny dobré a poctivé*.

FRANTIŠEK KAMENÍČEK:

GLOSSY K VĚNNÉMU A VDOVSKÉMU PRÁVU MORAVSKÉMU NA STATCÍCH SVOBODNÝCH ZA 16. STOLETÍ.

Otázka složitá, o níž bylo by lze napsati knihu. Pramenův jest hojnost nejen ve zřízeních zemských, nýbrž také v knize Tovačovské a Drnovské, zvláště však v tak zvaných knihách připovědí a naučení, jichž několik, téměř neužitých, leží v zemském archivě moravském.[1] Dosti úzce vymezený počet stránek jednotlivým pracím v tomto slavnostním sborníku nutí mne, abych se obmezil jenom na některé význačnější jevy věnného a vdovského práva moravského za století šestnáctého.[2]

Jak otázky sirotčí, tak i věnné a vdovské byly na Moravě vždy předmětem zvláštní péče většího zemského soudu moravského a zemského hejtmanství. Míním ovšem otázky sirotčí, věnné a vdovské na statcích svobodných; neboť co se týkalo podobných

(1) Z literatury jmenuji práci *Jaromíra Haněla* „Věno v právu slovanském" v Právníku roč. X. (1871) a XI. (1872); *Josefa Kalouska* „O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtném etc." v Rozpravách České Akademie Třídy I. roč. III. č. 1. (1894); *Františka Kameníčka* „Zemské sněmy", II. díl: „O právě dědickém, poručenském a odúmrtném etc." str. 136 a násl. (1902). Něco lze také nalézti v *Brandlově* Glossáři u hesla „Věno", kde se na konci jmenují příslušná hesla ostatní. Na srovnanou upozorňuji na pěknou stať *Aug. Rátha* „Právo medzi mužom a ženou v Uhorsku" v VI. roč. Sborníku věd právních a státních v seš. 1—2 (1905—6).

(2) Z téhož důvodu nesrovnal jsem věnné poměry moravské s českými, ač to láká, jelikož zemská zřízení česká obsahují o věnných otázkách zprávy velmi podrobné.

otázek purkrechtních, náleželo purkrechtu,[1] co otázek na statcích biskupských, náleželo do působnosti biskupův olomouckých.[2] Také cizozemci stavu šlechtického, neměli-li statku v zemi ani nebyli přijati za obyvatele zemské, nepodléhali po této stránce zemskému zřízení moravskému.[3]

Věno (dos) tvoří důležitý článek právní v poměru manžela k manželce a naopak. U různých národův a za různých dob jeví se tento poměr nesčetnými obměnami, ale u národů slovanských byly hlavní rysy vždy dosti jednotné a ustálené,[4] ač v podrobnostech změnilo zákonodárství jednotlivých zemí velmi mnoho. Podobně bylo na Moravě, kde zemský soudí moravský věnoval péči otázkám věnným, vdovským a sirotčím, jako v žádné zemi jiné. Na Moravě byl tázán zemský soud o naučení v každém jen poněkud pochybném případě. Ani zemský hejtman neodvážil se jednati v těchto otázkách o své vůli. Většina soudních naučení takových se zachovala, proto lze podati o tomto předmětě obraz dosti zcelený.

O svatbě „jmenovala" nevěsta, byla-li svéprávná, nebo za nedospělosti její rodičové, po případě dospělý bratr nebo poručník nastávajícímu ženichovi „věno po sobě" na statcích movitých nebo nemovitých,[5] a ženich naopak obvěnil nevěstu podobnou nebo větší částkou na majetku svém.[6] Obvěnění (odvěnění) a uručení dálo se zápisem či listem věnným, který býval obyčejně zapsán o nejbližším soudě do zemských desk.[7] Obvěňovalo se pannám pravidelně o tře-

(1) Brněnská Kniha přípovědí a naučení č. 38, fol. 101 k r. 1592; čís. 37, fol. 84 k roku 1542. V obou případech zemský soud svatojanský v Olomouci. Vinohrady, pole, domy i se svršky, náležející pod lozunk nebo šos, nebyly dávány na opatrování zemskému hejtmanovi, nýbrž radě městské, i když patřily rodině šlechtické. Ale sirotci z takových statků byli svěřováni vždy zemskému hejtmanovi do ochrany. (Tamže č. 37, fol. 246 a 247 k r. 1555 o soudě brněnském sv.-kunhutském; č. 38, fol. 36.) Měl-li šlechtic statek na pozemcích vesnických, opatrovali takový statek sirotkům úřadové dědin, ovšem s vůlí a vědomím vrchností svých. (Tamže č. 38, fol. 255 k r. 1609. Soud brněnský o 2. ned. postní.)

(2) Brněnská Kniha přípovědí a naučení č. 38, fol. 95—96 k r. 1592 o soudě olomouckém sv.-třikrálovém.

(3) Tamže č. 38, fol. 48 k r. 1589. Soud brněnský o 2. ned. postní.

(4) Srv. *Jaromír Haněl*, „Věno v právu slovanském".

(5) Za starších dob bylo možno dávati dcerám věno pouze na statcích movitých.

(6) Statek, na němž ženich obvěňoval nevěstu, nesměl býti zadlužen, jinak muselo býti obvěnění přeneseno na statek jiný. (*Brandlův* Glossář, str. 359 [věno] a 269 [převod věna].)

(7) Brněnská Kniha připov. a nauč., č. 38, fol. 159—160 k r. 1596 o soudě olomouckém sv.-třikrálovém.

tinu výše, než udaly věna, vdovám jen tolik, kolik jmenovaly po sobě.[1] Písemná ujednání o věnech dála se pravidelně hned o svatebním veselí za přítomnosti hodnověrných a vážných svědků, kteří byli pokládáni zároveň za rukojmí čili za věrné ruky.[2] Byl-li věnný list řádně vydán a zapsán do zemských desk, měla manželka zajištěno věnné právo na statku manželově přede všemi jinými věřiteli i před nápady markrabskými, ba dokonce, kdyby nepřítel zabral zboží násilím. Věnné dluhy placeny vždy napřed.[3] Měl-li někdo v rukou list věnný a dobrou vůli, že má právo k věnu uručenému na statku, někdo jiný pak měl k tomu statku list na dědictví s dobrou vůlí, přiřčeno právo na zmíněný statek tomu, kdo měl zápis na věno.[4] Zápis do zemských desk dával manželce nárok na vrácení věna po smrti manželově za každého případu; ale nebyl-li věnný list zapsán z jakékoli příčiny do zemských desk, záleželo na tom, dovedla-li vdova právo své dokázati hodnověrnými svědky a rukojmími, jejichž výpovědi měly platnost, i když věnný list se ztratil nebo ne-

(1) Kniha Tovačovská, kap. 138, str. 77 vyd. *Brandlova*. — Z. z. 1535, fol. 103; Z. Z. 1562, fol. 82; Z. Z. 1545, fol. 88; Z. Z. 1604, fol. 82. — V Knize Drnovské, str. 61 vyd. *Brandlova*, se určuje, že panně má býti odvěněno půltřetíhokrát, co se od ní jmenuje, vdově dvakrát tolik. Na místo 100 má se panně odvěniti 250, u vdovy jen 200.

(2) Do zřízení zemského roku 1604 vloženo o těchto smlouvách, že příště museji býti pečetěny, mají-li míti platnost, kdežto do té doby byly uznávány za platné i smlouvy nepečetěné. (Z. Z. 1604, fol. 83.)

(3) Z. Z. 1535, fol. 102, 104—105; Z. Z. 1562, fol. 81, 83; Z. Z. 1545, fol. 86—87; Z. Z. 1604, fol. 81, 83. — Kniha Tovačovská, kap. 137, str. 76 a 79. — Kniha Drnovská, str. 61, 70. — V Rp. z. archivu moravského, č. 187 (stará sign. M. V. 2) čte se k r. 1475 na fol. 1. toto usnesení: „Aby kteréžkoli zboží mocí dobytá a odjatá a věno by na něm zavázáno a zapsáno bylo, v tom aby žádná paní na věně svém nehynula nebo rukojmí, kteří by za věno slíbili. Ale ten, kdož jest toho zboží v držení, bez řeči a zmatku tej vdově anebo těm rukojmím, kteříž by za to věno slíbili, zespi a zaplať. A odtud aneb zboží odhádati a potom on na tom zboží v jistém držení, přiď k čemu přiď, tu summu, kterou zaspe, napřed jměj. A povinovati budou dědicové toho zboží, komuž by potom v držení přiřčeno bylo, to věno zsúti a navrátiti". — *Kameníček*, Zemské sněmy, II., str. 141. — Slova „i před nápady markrabskými" naznačují, že věnné právo vdovské bylo v souvislosti také s právem odúmrtným, ovšem za starších dob, nikoli za stol. 16., kdy i na Moravě markrabové vzdali se většiny bývalých práv svých na odúmrt, jak ukázali *Kalousek* ve svém Právě dědickém a autor tohoto článku v Zemských sněmích moravských, II. díl.

(4) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2). fol. 3 asi k r. 1480. — Brněnská Kniha připov. a naučení, čís. 37, fol. 92 k r. 1542. Soud brněnský o sv. Martině. Byl-li po smrti majetníkově prodán statek, na němž vázlo věno, vyplatilo se z výtěžku napřed věno a vše, co k němu náleželo, potom byli uspokojeni věřitelé, a teprve zbytek uchován sirotkům.

byl-li řádně vypraven.[1] Bylo vždy povinností těch, kteří provdávali dcery, sestry nebo „strýny", aby zajištěno bylo nevěstě věno její, a bylo-li to zameškáno vinou jejich, mohli býti pro to pohnáni.[2]

Manžel mohl zajistiti manželce své mimo věno nějakou částku libovolnou zmíněným již odvěněním neb obvěněním, nad to však mohli jí dáti upsati na statcích svých (buď hned nebo třeba i později, dokonce až před smrtí) nové odkazy, které i s odvěněním nazývaly se „nadvěno". Takové rozdílem od původního věna, zvláštní dary neb úpisy směl manžel činiti choti své jen, nebyl-li statek jeho tak zadlužen, aby takovými dary nebyly zkracováni potom věřitelé jeho.[3] Na věno i nadvěno bývaly vydávány zvláštní listy s podpisy rukojmí.[4] Bylo-li snad nadvěno uručeno zákonně, vdova měla na ně úplný nárok, a dokud nebyl takový odkaz vyplacen, musel býti řádně úrokován.[5] Odkázal-li manžel choti *a* dítkám nějakou částku a manželka přežila dítky, podržela právo k celé částce.[6] Dala-li nevěsta nastávajícímu manželovi mimo věno peníze vlastní, na př. úspory ze stavu panenského, co takového dokázala, dostala všecko nazpět po smrti manželově; byloť hlavní zásadou právní, že věno i dary byly manželovi pouze svěřeny, aby bral z nich užitek a po případě aby z nich těžil, ale nesměl jich utráceti. Věno zůstalo i za manželství majetkem ženiným, ač je spravoval manžel.[7] Bylo-li však věno řádně zajištěno na statku manželově, směl je sice, bylo-li movité, také utratiti, ale manželka nesměla tím býti nikterak zkrácena. Manžel ani nedědil po manželce, nýbrž spravoval věno zemřelé manželky dítkám, které zůstaly po ní. Nebylo-li dítek, spadlo

(1) Brněnská Kniha přípovědí a naučení, 37, fol. 226 k r. 1554. Soud olomoucký sv.-třikrálový. — Z. Z. 1535, fol. 103—104. — Z. Z. 1545, fol. 88, 91—92. — Z. Z. 1562, fol. 82. — Z. Z. 1604, fol. 82. — Kniha Tovačovská, kap. 139, str. 77, 78.

(2) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 38, fol. 261 k r. 1609. Soud sv.-janský olomoucký.

(3) *Kameníček*, Sněmy z. II., str. 141.

(4) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 137 k r. 1547. Soud brněnský o 2. ned. postní. — Tamže fol. 177, k r. 1550.

(5) Tamže č. 43, fol. 19 k r. 1515. — Rkp. z. arch. mor. č. 187 (M. V. 2) fol. 31 k r. 1516.

(6(Brň. Kniha příp. a nauč., čís. 43, fol. 22 k r. asi 1515.

(7) Tamže, č. 38, fol. 37 a 38 k r. 1588. Soud brněnský sv.-kunhutský. — Tamže, fol. 56 k roku 1590. Soud brněnský o 2. ned. postní. Nadvěno mohlo býti smluveno mezi manželem a chotí libovolně, třeba před smrtí, jen bylo-li řádně zajištěno. Srov. článek *Ráthův* ve Sborníku věd právních etc. (1905—6) str. 187. — Z. Z., 1545, fol. 91.

[illegible] na [illegible] podle [illegible] zvěčn. Povinstaly man[illegible] [illegible] všem, ofícmala-li mu man[illegible] [illegible] zůstalo mu.[2]

[illegible] muel [illegible] vdově pouze věno [illegible] pouze, ale nikoli věno poman[illegible] [illegible] stavu.[3] Také bylo žádno [illegible] fůry s nim spo[illegible] [illegible] po smrti manželově vdova těhotná, [illegible] nedospělým, který mo[illegible] [illegible] až smrti manželovy.[4]

[illegible] musela vydati [illegible] [illegible] může býti vymazáno z desk. [illegible] mohl vyplatiti pe[illegible] [illegible] se správy celého [illegible] dle zřízení zem[illegible] [illegible] splaceno, mohla si ze [illegible] Jiří neb [illegible] vyplatí celé věno, měla [illegible] nepřispíšil a nezaplatil [illegible].[6] [illegible] menší úředníci zemští uči[illegible] [illegible] která neměla [illegible] věna na [illegible] chtěla-li, mohla [illegible] svého po čtvrt roku, ale nesměla [illegible] „poněvadž na [illegible] pouze slušně [illegible] se statku poručník jménem [illegible] buď [illegible] příbuzný na uradění,[8] musel

[1] Rkp. z arch. mor. č. 18[illegible] M. V. [illegible] — [illegible] k r. [illegible]

[2] Tamže [illegible] — [illegible] k r. [illegible]

[3] Vdova [illegible] vda[illegible]la-li se [illegible] věno [illegible] po [illegible] roce od smrti manželovy [illegible]. V tom[illegible] to případě [illegible] poeste[illegible] [illegible]. Změna stavu [illegible] na násle[illegible]dek, že pozbyla všech práv vdov[illegible]ských. Srov. [illegible] na str. [illegible] (vdova). Chtěla-li se vdova vdáti vnově, měla opatřiti děti z prvního manželství tak zv. [illegible] [illegible]. Tamže.

[4] Brněnská Kniha přip. a nał. č. [illegible] k r. [illegible] Soud brň[illegible] [illegible]

[5] Rkp. z arch. mor. č. 18[illegible] M. V. [illegible] k r. 14[illegible] — Kni[illegible]ha [illegible] kap. [illegible] str. 78. — Kniha [illegible] str. 62—63. — Z. Z. [illegible] — [illegible]

[6] Z. Z. 1545 fol. 9[illegible]—92.

[7] Tamže.

[8] Brněnská Kniha přip. a nał. č. 33 fol. 42 k r. 1550. Soud olo[illegible]moucký sv. tříkrálový.

vdově vyplatiti neb uručiti věno i nadvěno ihned, a uručil-li, také úrokovati. Sirotci směli zůstati u matky, ale poručník musel jim ročně dávati na výživu a na ošacení dle uznání soudců zemských.[1] Byla-li vdova učiněna za poručnici manželem svým závětí na mocný list královský tak, aby zároveň opatrovala dítky, musela hospodařiti na statku bedlivě. Provdala-li se, složila účet z hospodářství svého zemskému hejtmanovi, který přejal potom poručnictví nad sirotky.[2]

Byl-li manželem prodán statek, na němž měla manželka pojištěno věno a nadvěno, a zemřel-li dříve, než mohl obé pojistiti na jiném statku svém, směl prodaný statek býti připsán novému majetníkovi jen, prohlásila-li vdova nebožtíkova, že přivoluje k tomu, to jest, že má věno své opatřeno jinak buď bratrem nebožtíkovým nebo vůbec dědici; jinak nesmělo věno býti vymazáno ze statku.[3]

Bylo-li věno i nadvěno manželčino větší, než manželův statek, na němž bylo uručeno, směla vdova po smrti manželově podržeti celý statek, ale jen s podmínkou, uvolila-li se dáti dětem svým a nebožtíkovým určitou částku, kterou musela zajistiti před zemským hejtmanem.[4] Koupila-li žena statek, na němž měla ujištěné věno, odečtlo se při placení zajištěné věno i s nadvěnem, a zaplatil se jen zbytek.[5]

Měla-li manželka pojištěno věno své i nadvěno na statku, jehož držitelem byl obyvatel český, nemající v zemi přiznaného inkolátu, muselo věno její býti uručeno deskami království českého.[6]

Manželka nemusela míti zajištěno věno své na všech statcích manželových, nýbrž pouze na některém z nich; a když se věno vymáhalo, smělo se hleděti jen ke statku, na kterém vázlo.[7] Převod ujištění věna se statku na statek mohl se státi jen, neutrpělo-li tím věno samo. Našel jsem případy, kde věno nebylo zajištěno na statcích, nýbrž na lidech poddaných.[8]

(1) Tamže, fol. 34, k r. 1588. Soud brněnský sv.-kunhutský.

(2) Tamže, č. 37, fol. 129 k r. 1546, Třetí neděli po Vel. noci (16. kv.)

(3) Tamže, fol. 248, k r. 1555. Soud brněnský sv.-kunhutský.

(4) Tamže, fol. 247, k r. 1555. Týž soud.

(5) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 239 k r. 1555. Soud olomoucký sv. janský.

(6) Tamže, fol. 233—234 k r. 1554. Soud olom. sv.-janský.

(7) Rkp. z. arch. mor., č. 187 (M. V. 2) fol. 166 k r. 1489: „Kde která jest vnešena, tu věna svého hleď". — Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 19 k r. 1536 o soudě olom. sv.-janském. a fol. 34 k r. 1539 o soudě olom. sv.-tříkrálovém.

(8) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 51 k r. 1541. Soud olom. sv.-tříkrálový.

Manžel mohl manželku svou a manželka muže svého vzíti na spolek čili sstupek, byl-li statek svobodný a dědičný. Spolek (sstupek) bylo nutno vložiti do zemských desk. Takové smlouvy o spolek mohly se měniti, staré vymazovati a nové zapisovati třeba s týmiž osobami.[1] Manžel mohl manželce své také pojistiti užívání určitého statku po smrti na nějakou dobu, na rok i více, a potom teprve mohl statek býti postoupen poručníkovi nebo dědicům, kteří dali vdově, co jí náleželo zákonem. Dokud měla vdova užívání takového statku, neplatilo se jí úrokův ani z věna ani z nadvěna, ale vdova naopak nesměla zneužívati statku sobě svěřeného.[2]

Nedostala-li dcera nebo sestra od otce, bratra nebo poručníka přiměřeného věna, měla právo hlásiti se o ně s manželem svým u zemského soudu do dvou let. Nekonal-li se soud za té doby, na př. pro „morové povětří" nebo pro nebezpečné a válečné doby, bylo třeba, aby oznámila při svou zemskému hejtmanovi před hodnověrnými svědky a tím si zabezpečila možnost půhonu i po dvou letech. Nebylo-li náhodou zemského hejtmana, postačilo, oznámila-li nárok svůj dvěma pánům.[3] Po kom věno nebylo dáno, poručníci nebo dědici byli povinni dáti je.[4] Ukázalo-li se však, že otec před samou smrtí učinil na mocný list královský poručenství jiné, v němž prohlásil dceru za odbytou, nesměla dcera poháněti o věno vůbec.[5] Nebylo-li slíbené a zaručené věno vyplaceno do smrti manželovy, otec vdovin nebo poručník nebo vůbec držitel rodného statku byl povinen vyplatiti je i po smrti manželově, a ze statku, na který se vdova byla provdala, vyplatilo se jen nadvěno.[6] Vyplácel-li věno i nadvěno poručník a nedal také části dobytka, který náležel k věnu, byl povinen vydati později třetinu všech užitků z nevydaných dobytčat.[7] Vdova směla se ujmouti nějakého dílu majetku zvěčnělého

(1) Brněnská Kniha přip. a nauč., č. 38, fol. 80 a násl. k r. 1591. Soud brněnský sv.-kunhutský. — *Kameníček*, Sněmy, II., str. 161. — Vdova mohla vzíti na spolek jen dítky své.

(2) Brněnská Kniha přip. a nauč., č. 38, fol. 325—326 k r. 1613. Soud olom. sv.-janský.

(3) *Kameníček*, Sněmy, II., fol. 130. — Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 148 k r. 1415.

(4) Tamže, fol. 13 k r. 1400. — Juliána z Leskovce měla zajištěných 300 kop gr. na statcích nebožtíka manžela. Poručníci jí museli vyplatiti 750 kop gr. a svršky. Brn. Kniha přip. a nauč., č. 37 k r. 1551, fol. 193-194. Soud olom. sv.-janský.

(5) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 19 k r. 1501.

(6) Brněnská Kniha přip. a nauč., č. 37, fol. 184 k r. 1550. Soud olom. sv.-bartolom.

(7) Tamže, fol. 211—212 k r. 1553. Soud olom. sv.-tříkrálový.

manžela, aby si zajistila věno i nadvěno, ale jakmile dostala, co jí náleželo, musela se vzdáti toho zboží ihned.[1] Zastavil-li manžel věci, náležející choti, musely jí býti vráceny všecky s věnem, nadvěnem i se svršky, ale musela ovšem dokázati svědky, že jí náležely ty věci. Čeho nemohla dokázati, toho nedostala.[2]

Ujali-li se statku otcovského sirotci, kteří měli matku nevlastní, vyplatili maceše, co jí bylo vytčeno poslední vůlí otcovou.[3] Bylo-li jí věno zadržováno, neb byla-li i jinak zkracována, mohla žádati soudně, nejen co jí náleželo, nýbrž i za náhradu škody.[4]

Zůstaly-li dvoje dítky, vlastní a z prvního manželství, macecha mohla s dovolením soudců zemských „chlebiti" společně s vlastními i s nevlastními dětmi na statku zemřelého manžela svého, přejala-li všecky závazky a slíbila-li, že se postará o řádné vychováaí obojích dítek.[5] Totéž mohla učiniti každá vdova jiná, nechala-li věno své na statku a zaručila-li se, že jej bude spravovati na prospěch sirotkův.[6] Za takového případu brala celý užitek ze statku dotud, dokud jí zemský hejtman nebo poručníci nenabídli výplaty věna. Jakmile jí chtěli splatiti věno, a ona ho nepřijala, musela skládati z hospodářství účty zemskému hejtmanovi, a jí zůstalo jen, kolik úrokův jí náleželo z věna.[7]

Nemohla-li se matka zaručiti rukojmími za statek sirotčí a nebylo-li poručníka jiného, býval statek rozdělen na tolik rovných dílů, kolik bylo sirotkův, ovšem po výplatě věna vdově. Dospělí sirotci vzali si podíly ihned, podílu nedospělých ujal se zemský hejtman.[8]

Vzala-li vdova po zemřelém manželovi o své ujmě hotové peníze a svršky, nedostala již věna, a bylo-li jí vyplaceno poručníkem nebo rukojmími, musela je vrátiti.[9] Zdědili-li statek po otci bratří

(1) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 15 k r. 1500.
(2) Brněnská kniha příp. a nauč., č. 38, fol. 152 k r. 1595. Soud brněnský sv.-kunhutský.
(3) Tamže, č. 37, fol. 171, k r. 1549. Soud brněnský sv.-kunhutský.
(4) Tamže, fol. 78, k r. 1542. Soud brněnský po ned. Provodní (16. dub.).
(5) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 38, fol. 78 k r. 1591. Soud brněnský o 2. ned. postní.
(6) Tamže, č. 37, fol. 80 k r. 1542. Soud olom. sv.-janský. Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 301—302 k r. 1569.
(7) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 92 k r. 1542. Soud brněnský sv.-martinský.
(8) Tamže, fol. 204 k r. 1552. Soud olom. o sv. Vavřinci (10. srpna).
(9) „Která po muži svršky a peníze vezme, povinna jest rukojmím, což by jí věna dali, zase navrátiti". (Rkp. zem. arch. mor., č. 187 [M. V. 2], fol. 199—200 k r. 1503.)

společnou rukou, vyplatili matce jako vdově věno i nadvěno každý rovným dílem.[1]

Pokud žil manžel, choť nemohla podniknouti s věnem ničeho samostatně, poněvadž „nebyla sobě mocna, dokud muže měla", a zvláště nesměla ani odcizovati ani utráceti, co měla zapsáno společně s mužem v deskách zemských. Bylať vězněm muže svého[2]. Ani před soudem nebyla svéprávná, ale zmocňovala manžela pravidelně, aby mohl za ni poháněti, půhony přijímati a se souditi tak, jako by sama poháněla nebo byvši pohnána, sama odpovídala. Zmocnění taková zapisovala se do veřejných register.[3] Zásada tato byla obecná u všech Slovanův. Pro stav vdovský bylo to s výhodou, jelikož opatření, která učinila žena za manželství, neměla právního podkladu — u věna tedy potud, že i kdyby byla svolila ku zmenšení věna, nemělo jednání její právní platnosti, jelikož mohla se hájiti, že jednala pod nátlakem mužovým, jsouc vězněm jeho.[4]

Žena jako vdova byla svéprávná,[5] a mohla zavázati věno i statek dědičný deskami nebo spolkem, komu chtěla.[6] Měla-li dítky a chlebila-li s nimi, spadlo dědictví na ně, i kdyby byly již otcem odděleny.[7] Zmeškala-li učiniti závěť, mělo spadnouti věnné právo za starších dob na markrabí, za 16. století na nejbližší příbuzné.[8] Soudila-li se o věno neb o dědictví a zemřela dříve, než se

(1) Tamže, fol. 91—92 k r. 1521.

(2) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2(, fol. 157 k r. 1437. — *Kameníček*, Sněmy, II., str. 141 a násl.

(3) Takových „zmocnění k soudu" jest v Knihách příp. a nauč. veliké množství. Zajímavo jest, že mohl zmocniti také muž muže. Někdy se povolovalo takové zmocnění jenom na určitou dobu.

(4) *Jaromír Haněl*, „Věno v právu slov." Právník (1872, str. 560).

(5) Srov. *Brandlův* Glossář, str. 357 (vdova).

(6) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 104 k r. 1522.

(7) Tamže, fol. 191 k r. 1497, fol. 208 k r. 1508. Ale matka směla si vždy vymíniti, že může odkázati část majetku svého, komu bude chtíti. Zemřela-li bez závěti, dostaly dítky i za tohoto případu všechnu pozůstalost rovným dílem. (Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 121 k r. 1549. Soud brněnský sv.-kunhutský.

(8) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 147—148 k r. 1406. O tom, že by mohl statek po vdově, která zemřela bez závěti a neměla dítek, s nimiž chlebila, spadnouti na markrabí moravského jako odúmrt, mohlo se správně mluviti do vydání privilegia Vladislava II. roku 1510, v němž se praví, že statek po vdově má vždycky spadnouti na dítky, ať s nimi chlebila nebo nikoliv. Neměla-li by dítek, na nejbližší příbuzné obojího pohlaví. Nedopatřením dostal se článek o nápadech markrabských po vdovách do všech Z. Z. moravských (Z. Z. 1535, fol. 105; Z. Z. 1545, fol. 93; Z. Z. 1562, fol. 83; Z. Z. 1604, fol. 83), ale byl

skončil soud, odkázavši při svou listem pergamenovým sice, ale bez mocného listu královského osobě jiné kteréhokoli pohlaví, odkaz takový nebyl platen.[1]

Spravoval-li rodný statek po smrti otcově syn a matka žila zvláště s dcerami, které měly podíly na statku, syn musel platiti matce na sestry určité částky ročně, jak ustanovil zemský soud, a posílati peníze až do příbytku vdovina. Měl-li některou ze sester u sebe, musel ji chovati, jak se slušelo sestře.[2]

Nebydleli-li manželé pospolu z jakékoli příčiny, musel manžel dávati choti své ročně tolik, kolik se slušelo dle věna, které přijal, a mimo to slušný příplatek na dítky, žily-li u matky své.[3]

Odvěnil-li manžel o sňatku manželku svou tak, že jí uručil nejen věno a nadvěno, nýbrž zapsal jí celý statek svůj i svršky, které měl na ten čas, a koupil-li potom statek nový, aspoň částečně za věnné peníze manželčiny, měla potom právo i na tento statek, byť i manžel učinil o něm poručenství třebas na mocný list královský. Ovšem žádalo se, aby manželka ihned protestovala proti takovému poručenství a dala zapsati protest svůj do zemských desk.[4] Vůbec náleželo manželce vše, co jí dal muž dobrovolně a co mohla bezpečně prokázati.[5] Oba manželé mohli si také dáti navzájem zajištění, že věno po smrti manželčině připadne manželovi a naopak.[6] Ale co odkázal manžel platně ženským příbuzným, a zvláště dcerám (věnem), museli dědicové vyplatiti.

Pozůstalí synové, jako přední dědicové po matce, museli nejen opatřiti věno matce jako vdově, ale také zajistiti věnem sestry, jak by jim byl otec dal, a to všem stejně.[7] Výjimkou byly sestry churavé, ochromlé nebo jakkoli postižené, u nichž nebylo naděje na

zemskými soudci moravskými prohlášen za neplatný již r. 1535. (Brn. Knihy příp. a nauč., č. 37, fol. 10 k r. 1535. — Kniha Tovačovská, kap. 143, str. 76. — Kniha Drnovská, str. 63 a 64. — *Kalousek*, O staroč. právu dědickém, opravil na str. 48 a 49 mylné názory *Brandlovy* z Knihy Drnovské. — *Kameníček*, Zemské sněmy, II., str. 151, kdež jest usnesení soudní z roku 1535 také vytištěno.)

(1) Brněnská kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 236 k r. 1555. Soud brněnský sv.-tříkrálový (po odložení).

(2) Tamže, fol. 239 k r. 1555. Soud olom. sv.-janský.

(3) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 148 k r. 1414.

(4) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 95 k r. 1543. Soud brněn. postní.

(5) Tamže, fol. 188—189, k roku 1551. Soud brněnský postní.

(6) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 150 k r. 1472.

(7) Z. Z. 1535, fol. 106—107. — Z. Z. 1545, fol. 94. — Z. Z. 1562, fol. 84. — Z. Z. 1604, fol. 80. — Že všem sestrám má býti dáno stejně,

vdavky. Takové mohly býti obmyšleny otcem nebo bratry věnem větším, aby se jim dostalo náhrady aspoň tímto způsobem, případně zajištění živobytí. Ostatní zdravé sestry nesměly namítati proti tomu nic ani se o to souditi.[1] Hned za dělení bratří bývalo jmenováno věno sestrám, a neutráceno z něho nic, nýbrž bylo jen nakládáno na sestry z věna stejným dílem ode všech bratří na vychování, než se provdaly. A vdávaly-li se, bratří museli se postarati společně o slušnou výbavu ze statku otcovského.[2] Sestra neprovdaná mohla zůstati u kteréhokoli ze svých bratří až do plnoletí svého, ale ovšem každý bratr mohl dáti sestru svou na vychování jinam. Zůstala-li sestra u bratra svého, i když dosáhla plnoletí, mohla po úmrtí bratrově býti docela i poručnicí dítek a statku jeho, neublížilo-li to zemskému zřízení.[3]

Sestra nevdaná a neoddělená nesměla nikomu ani poručiti ani dáti věnného podílu svého, nýbrž po smrti rozdělili se o věno její stejným dílem bratří, kteří nakládali na její vychování a starali se o ni. Ale bylo-li jí vydáno věno dříve bratřími, než se vdala, mohla je potom poručiti nebo dáti, komu chtěla.[4] Naopak dědily sestry po bratřích zesnulých bez potomkův.[5] Bratří nedílní nesměli rovněž o své vůli ničeho ze statku dáti ani poručiti,[6] ale jinak měli veliká práva před potomstvem ženským. Na př. ještě r. 1609 bylo pravidlem, že mužské pokolení mělo nárok na nápady až do 6. kolena před dívkami, věnem odbytými.[7] Byl-li za dělení některý z bratří nezvěstný, ostatní směli se ujmouti podílu jeho se svolením zemského soudu a s podmínkou, vrátí-li se, že mu bude vrácen podíl celý, což

zaznamenáno jest ve Z. Z. 1535 na fol. 108; ve Z. Z. 1545, na fol. 95; ve Z. Z. 1562 na fol. 85 a ve Z. Z. 1604 na fol. 84. — Viz také Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 186 k r. 1494. — Kniha Drnovská, str. 64 a 65.

(1) Rkp. zem. arch .mor., č. 187, fol. 81 k r. 1521. — *Kalousek*, O staročeském právu dědickém, str. 23.

(2) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 38, fol. 316 k r. 1613. Soud olom. sv.-tříkrálový.

(3) Tamže, fol. 331, k roku 1614. Soud olom. sv.-tříkrálový.

(4) Z. Z. 1535, fol. 107—108. — Z. Z. 1545, fol. 95. — Z. Z. 1562, fol. 84—85. — Z. Z. 1604, fol. 79. — Kniha Tovačovská, kap. 148, str. 80—81. — Kniha Drnovská, str. 66.

(5) Z. Z. 1535, fol. 106—107. — Z. Z. 1545, fol. 94. — Z. Z. 1562, fol. 84. — Z. Z. 1604, fol. 80. — Kniha Tovačovská, kap. 145, str. 80.

(6) „Zřízení zemské s sebou přináší, že bratr nedílný nic dáti ani poručiti nemuož...“, (Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 38, fol. 255 k r. 1609. Soud brněnský postní.)

(7) „... mužské pokolení před děvečkami věnem vybytými až do 6. kolena k nápadem práva má...“. (Tamže fol. 260—261 k r. 1609. Soud olom. sv.-janský.) — Kniha Drnovská, str. 69.

bylo nutno zajistiti písemně.[1] Měli-li se děliti o pozůstalý majetek bratří a sestry, a nebylo po ruce ani závěti ani zvláštních ustanovení, určil způsob rozdělení zemský soud.[2] Nebyl-li nejstarší a zletilý bratr duševně zdráv, a byli-li ostatní bratří dosud neplnoletí, postaral se zemský hejtman, aby se dostalo sestrám jejich slušného věna.[3]

Někdy zůstalo po zemřelém otci tolik dluhů, že nebylo vlastně nic děditi, naopak, převzetím dědictví nastala krušná a nepříjemná práce pozůstalým, jak uspokojiti věřitele. Nechtěli-li se dědicové podjati úkolu takového, mohl nejstarší syn, byl-li dospělý, vzdáti se před soudem za sebe i za nedospělé bratry pozůstalosti otcovy vůbec. Ve statek takový uvázali se poručník, zemský hejtman nebo purkrecht (náležel-li k purkrechtu), a vyplativše vdově věno i nadvěno, rozdělili zbytek věřitelům.[4]

Byl-li statek sirotčí prodán pro dluhy a nebylo-li mezi pozůstalými dědici dospělých synů, nejstarší sestra byla-li plnoletá, rozdělila rovným dílem[5] po zaplacení dluhů případný zbytek jmění a svršky sirotkům, z nichž dospělí mohli si vzíti podíl hned, podíly nedospělých převzal do správy zemský hejtman.[6] Sirotci nedospělí, kteří zůstali u starší sestry, museli býti řádně vychováváni, a zemský hejtman platil na ně ročně o sv. Jiří (23. dubna) částku, jakou určil zemský soud.[7]

Dcery neoddělené měly právo jako dědičky na statek otcovský za každé okolnosti;[8] ale vyžadovalo se, aby dokázaly, že nebyly odděleny. Měly-li pouze jediného bratra, s nímž chlebily v nedíle, a bratr zemřel, dědily statek celý.[9] Byly-li však bratrem provdány a nedovolávaly se věna za bratrova života, ač ovdověly, nesměly

(1) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 38, fol .276 k r. 1610. Soud olom. sv,-třikrálový.

(2) *Kalousek*, O staroč. pr. děd. etc., str. 24. — Roku 1542 dělili se tři bratří a dvě sestry o 55 kop. Bratří dostali dle rozhodnutí pp. soudců zemských po 15 kopách, sestry po 5. (Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 83 k r. 1542. Soud olom. sv.-janský).

(3) Kniha Drnovská, str. 67.

(4) Brněnská kniha příp. a nauč., č. 38, fol. 263 k r. 1609. Soud brněnský sv.-kunhutský.

(5) Dělila-li nerovně, musela děliti vnově. (Rkp. zem. arch. mor., č. 187 [M. V. 2], fol. 251 k r. 1527.)

(6) Brněnská kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 216—217 k r. 1553. Soud brněnský postní.

(7) Tamže, fol. 216 k r. 1553. Týž soud.

(8) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 149 k r. 1463 a fol. 192 k r. 1497.

(9) Tamže, fol. 92—93 k r. 1521 a fol. 127 k r. 1523.

se domáhati dědictví po bratrovi, jelikož byly pokládány za oddělené.[1] Žily-li dvě sestry v nedíle, a bratr jedné z nich zaručil řádným listem dědictví, měla také druhá sestra právo na dědictví ono i se svými potomky, zemřela-li první sestra bezdětka.[2] Prodal-li nejstarší bratr rodinný statek se svolením poručníkův a příbuzných, musel rozděliti výtěžek také ostatním nedílným bratřím a sestrám po výplatě úplného věna matce.[3] Chlebil-li na statku nedílný strýc, směl právoplatně vdáti strýnu svou a opatřiti ji věnem slušným.[4] Žili-li dva bratří nedílně a jeden z nich zemřel, zanechav po sobě vdovu a sirotky, druhý nedílný bratr musel se postarati o vyplacení věnavdově i o opatření sirotkův.[5]

Pannám, které vstoupily do kláštera, nebylo potřebí vykazovati věna ani podílu, nýbrž dáván jim pouze určitý příspěvek doživotní. Dal-li bratr více, byla to jen dobrá vůle jeho.[6]

Za bigamie dítky z první manželky měly přednost na statek otcův před druhou manželkou, jelikož byla první na živě, když si bral druhou.[7]

Vdala-li se dcera bez otcova svolení, nebo sirotek beze svolení poručníkova, neb utekla-li prostě z domova, pozbyla práva na věno i na statek otcovský, třeba matka souhlasila s jednáním jejím.[8] Podobně bylo s dívkami, které ztratily poctivost. Chtěl-li otec, aby taková „zmrhalka" nabyla opět práva na věno a na jmění rodinné, nestačilo prosté odpuštění, nýbrž bylo nutno „připustiti ji ke statku" zvláštním pověřeným listem.[9] Dětem nemanželským (pankhartům) nesměl nikdo poručiti statku ani zemskými deskami ani na mocný list královský.[10]

(1) Tamže, fol. 158 k r. 1437.

(2) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 197 k r. 1551. Soud brněnský sv.-kunhutský.

(3) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 106 k r. 1522.

(4) Tamže, fol. 173 k r. 1491.

(5) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 92 k r. 1542. Soud brněnský sv.-martinský.

(6) Kniha Tovačovská, kap. 149, str. 81. — Z. Z. 1535, fol. 108—109. Z. Z. 1545, fol. 96. — Z. Z. 1562, fol. 85. — Z. Z. 1604, fol. 84.

(7) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 123 k r. 1550. Soud olom. sv.-tříkrálový.

(8) Kniha Tovačovská, kap. 165, str. 90. — Kniha Drnovská, str. 76. — *Kameníček*, Zem. sněmy., II, str. 138—139.

(9) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 294 k r. 1545 a fol. 4 k r. 1483.

(10) Z. Z. 1535, fol. 70. — Z. Z. 1545, fol. 107. — Z. Z. 1604, fol. 81.

Sirotci ženského pohlaví, neprovdaní, plnoletí a o zdravém rozumu, směli věno a jmění své odkázati libovolně komukoli, ba i prodati, ale odkaz musel býti vložen do zemských desk.[1]

Dcery provdané a slušně věnem odbyté neměly práva na další podíly ze jmění otcova. Nenáleželo jim nic povinně, ale mohly dostati jen dary z milosti.[2] Proto mohl otec, vybyv slušně dceru věnem, odkázati ostatní statek svůj deskami zemskými nebo na mocný list královský, komu chtěl,[3] zvláště za účelem, „aby statek od rodu neodšel", zdědil-li by jej zeť s jiným jménem.[4] Nedokázali-li však rukojmí před soudem, že dcera byla opravdu opatřena věnem ze statku otcovského, a ujali se správy jeho, museli dceři vyplatiti neb aspoň zajistiti podíl dodatečně, jinak náležel statek jí.[5] Dcera pokládána byla za odbytou i za případu, byl-li jí odepsán deskami zemskými kus statku otcova.[6] Ostatně bylo pravidlem, co majetník daroval právoplatně za života ze statku svého, toho již nemohl v závěti odkázati jinému.[7]

Bylo však možno, aby dcera provdaná a věnem oddělená podržela právo nápadu na statek rodinný, totiž, prohlásil-li otec o vdavkách, že ještě neodděluje dceru věnem po ní jmenovaným, nýbrž že jí mimo věno zajišťuje nápad na ostatní jmění před svědky

(1) „Páni nalezli, že panna sirotek, majíc léta a dobrý rozum a jsoucí svobodna, nejsouc zavázána poslušenstvím, tomu, komuž by své zboží dáti neb prodati chtěla, že to může učiniti a obyčejem ženským ve desky vložiti." (Rkp. zem. arch. mor., č. 187 [M. V. 2], fol. 159 k r. 1437.)

(2) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 81 k r. 1521. — *Kameníček*, Zem. sněmy, str. 138.

(3) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 215 k r. 1510.

(4) Z. Z. 1535, fol. 70. — Z. Z. 1545, fol. 106—107. — Kniha Tovačovská, kap. 164, str. 89—90. — Kniha Drnovská, str. 76. — *Kalousek*, O staročes. právě děd. etc., str. 23.

(5) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 163 k r. 1549. Soud sv.-janský. — V Rkp. zem. arch. mor. (M. V. 2) čte se na fol. 5 k roku 1484: „Pan hejtman a páni nalezli a na věčnost ustanovili a podle některých starých zřízení spravujíce se schválili: kterýž by otec mimo dceru a dědičku, kteráž by po něm zůstati měla, moc měl a mohl svůj statek dědičný v díle anebo ve všem k dědictví poručiti kterému příteli nebo příbuznému svému, buď deskami, spolkem anebo na list královský, že ten aneb ti, komuž se to poručí, mají mocní a dědiční nápadníci toho statku býti; avšak také povinni budou ti, komuž by se tak statek poručil, aby dceři anebo dcerám, o kterýchž by otec co poručil a dal, byl povinen vyplniti a dáti bez odporu. Pakli by tak otec o které dceři nezpůsobil a oddělena nebyla, ta při své dědičnosti zůstati má, když by jí otec sám rozkázáním svrchupsaným neoddělil." (Rkp. zem. arch. mor., č. 187 [M. V. 2], fol. 136 k r. 1523.)

(6) Tamže, fol. 136 k r. 1523.

(7) Tamže, fol. 199 k r. 1503; potom fol. 235 k r. 1518, kde se praví, že o takový dar může býti dárce i pohnán.

panským i rytířským zvláštním listem pod pečetí.[1] Podobně mohla matka dětem svým zapsati částky peněžité na statku jako zatímní dar a nikoli jako výbavu. [illegible], [illegible]-li některé z dítek, přecházela na matku.[2]

V ženy měly mimo věno a mateřské právo také na svršky, k nimž náleží dobytek, nábytek, postele, šaty ložní, prostěradla, ubrusy, ručníky a klenoty i zápony všeho druhu.[3] Stavení a pokoje nenáležejí ke svrškům.[4] Při tom, pokud se týkalo dědění svršků, rozdíl mezi vdovou stavu panského a vdovou stavu rytířského: ona měla právo po smrti manželově na vůz a lepší [illegible], na lože, na kterém spala s mužem svým, na polovici ostatních postelí, na třetinu dobytka, „které [illegible]", potom na klenoty, které si přinesla nebo dostala od muže a je nosila, konečně na všecky svršky ostatní, které jí řádně poručí manžel. To platilo zvláště o klenotech mužových, které vdově náležely také, byly-li jí zvláště poručeny. Vdova zemanská měla dostati ze svršků jen polovici postelí, třetinu dobytka, „co [illegible]", šaty a klenoty, které náležely ku přípravě její.[5] Rozumí se, že náleželo ze svršků vdově vše, co vnesla do domu po svatbě, potom dary učiněné manželem před svatbou i po ní, konečně všecky [illegible] manželovy, jež si řádně zajistila.[6] Manžel mohl odkázati před smrtí manželce své mimo svršky jí náležející z oděvu a klenotův, kolik chtěl, ale musel přesně vypočítati vše v poslední vůli a, pokud bylo lze, i popsati.[7] Mohl také poručiti svršky dědici mužskému, písemně neb ústně, ale vždy před svědky.[8] Svršky nemusely býti vydány dědicovi „in natura", nýbrž mohly býti za ně vyplaceny peníze dle ustanovení zemského soudu.[9]

(1) Z. Z. 1545, fol. 91. Ustanovení stalo se v Brně r. 1539 a platilo jen pro budoucnost.

(2) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 202—203 k r. 1552. Soud olom. o sv. Vavřinci (10. srpna).

(3) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 117 k r. 1523. — Brn. Kniha příp. a nauč. č. 37, fol. 245 k r. 1555. Soud brněnský sv.-kunhutský.

(4) Připomínám to výslovně, jelikož se přihodilo, že strana pokládala za svršky také stavení a pokoje. (Rkp. zem. arch. mor., č. 187 [M. V. 2], fol. 213 k r. 1509).

(5) Kniha Tovačovská, kap. 137, str. 76 a 77. — Kniha Drnovská, str. 61. — Z. Z. 1535, fol. 102. — Z. Z. 1545, fol. 86—87. — Z. Z. 1562, fol. 81. — Z. Z. 1604, fol. 81. — *Kameníček*, Zem. sněmy, II., str. 141.

(6) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 38, fol. 128 k r. 1594. Soud brněnský postní.

(7) Tamže, č. 38, fol. 224 k r. 1553. Soud olom. sv.-kunhutský.

(8) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 218—219 k r. 1510.

(9) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 115 k r. 1545. Soud olom.

Zastavil-li manžel za života šaty a klenoty manželčiny, musel je po smrti jeho vyplatiti poručník nebo zemský hejtman a vydati vdově.[1] Svršky ostatní, které nenáležely vdově, patřily sirotkům. Nestačila-li pozůstalost na vychování dítek, které žily u matky-vdovy, směl zemský hejtman jako poručník vydati matce všecky svršky sirotčí, aby je zpeněžila a užila na vychování; ale později musela o tom složiti účty.[2] Ostatně zemský hejtman sám mohl prodati svršky, o kterých bylo lze předpokládati, že se časem pokazí nebo poškodí, a obrátiti na prospěch sirotkův.[3]

Shořely-li nebo poškodily-li se svršky sirotčí vinou poručníkovou nebo zemského hejtmana jako ochránce jejich, musela jimi býti škoda nahrazena; bylo-li však dokázáno, že se škoda nestala vinou jejich, a že vše bylo řádně opatřeno, nebyli povinni hraditi škodu.[4]

Byla-li svatební smlouva učiněna dle pořádků moravských a manžel se odstěhoval později do Čech na statky své a zemřel tam, muselo býti vyplaceno vdově věno i vše ostatní dle práva moravského; to platilo zvláště o svršcích, o nichž byla v Čechách ustanovení jiná.[5] Za takových případů bývaly svršky oceněny úředně, aby mohly býti po případě nahrazeny penězi.[6]

Odloučili-li se manželé dobrovolně a manžel platil manželce roční výživné, odloučená manželka měla po smrti jeho právo na svršky, nebyla-li za života manželova obviněna z nijakého přečinu.[7]

po neděli Provodní (12. dub.). — Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 91—92 k r. 1521.

(1) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 145 k r. 1547. Soud brněnský sv.-kunhutský.

(2) Tamže č. 38, fol. 111—112 k r. 1593. Soud brněnský postní.

(3) Tamže, č. 37, fol. 190 k roku 1551. Soud brň. postní.

(4) Tamže, č. 37, fol. 165 k roku 1549. Soud olom. sv.-janský.

(5) Svršky, klenoty a nábytek mohl majetník odkázati po sobě v Čechách komukoliv (Z. Z. české z r. 1594, listy 103, 104 a 112.) Ustanovení odchylné, ale také jiné, než bylo obyčejem na Moravě, obsahuje Z. Z. české z r. 1550, kde se praví: „Jestliže by muž ženě své které svrchky nad věno dáti chtěl, ty svrchky má v zápisu neb v kšaftu zejmena jmenovati; a kterýchž by zejmena nejmenoval, těch bráti a na ně sáhnouti nemá, krom což by jejího vlastního bylo, to pobrati muože, anebo což by jí muož za zdravého života dal.“ (List 170, T. 12.)

(6) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 185—186 k r. 1550. Soud olom. o sv. Bartoloměji (24. srpna).

(7) Ruk. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 215—216 k r. 1510.

Klenoty, které zůstaly po manželovi, ale nenáležely ke svrškům vdoviným, mohly jí býti svěřeny se svolením zemského soudu, ale musela se zaručiti, že je dochová dcerám, než dospějí, a že jim je potom rozdělí.[1]

Jelikož byla každá vdova svéprávná, směla poháněti o svršky, byly-li jí zadržány.[2] Také mohla ze svršků darovati cokoliv a komukoliv, ale co zbylo po ní, o to se rozdělily dítky. Měla-li u sebe osobu služebnou, mohla určiti, aby dědici jí vyplatili slušnou odměnu.[3]

Listy věnné nemusely býti úplně vypraveny hned o svatbě, nýbrž dostačilo, zaručili-li se svědkové oboustranně „do listu dokonání", což se mělo státi do čtyř neděl.[4] Potom bývaly odevzdávány přátelům, kteří vdávali dívku, a mohly, vlastně měly býti zapsány do zemských desk. Rukojmí čili věrné ruky neměly se v nich měniti, dokud zůstaly na živě.[5] Neměl-li manžel statku dědičného, směl uručiti věno manželčino na př. i na statku manském, svolil-li k tomu vrchní pán lenní.[6] Zmýlil-li se písař za sdělávání smlouvy a listu věnného, že na př. nepojal do smlouvy vše, co bylo sjednáno, a znal-li se k omylu, mohla se chyba opraviti jen po usnesení soudním, a bylo lze o to také poháněti.[7]

Zápis věnných listů do zemských desk[8] obstarával zemský komorník za přítomnosti příjemčích[9] obou stran, a zvláště za přítomnosti manželky, jíž se věno vkládalo, jelikož byla pokládána — jak již povědomo — „za vězně muže svého". Příjemčí ručili za věno

(1) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 189 k r. 1551. Soud brněnský postní.

(2) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 46 k r. 1519.

(3) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 56 k r. 1541. Soud brněnský postní. Tenkráte bylo služebné (společnici) vyplaceno 20 kop gr. čes.

(4) Rkp. zem. arch. mor., č. 187, fol. 114 k r. 1523. — Nebyl-li vyhotoven věnný list do této doby, bylo lze o to poháněti.

(5) Z. Z. 1535, fol. 103—104. — Z. Z. 1545, fol. 88. — Z. Z. 1562, fol. 82. — Z. Z. 1604, fol. 82. — Kniha Tovačovská, kap. 179, str. 101—102.

(6) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 275 k r. 1530.

(7) Tamže, fol. 222—223 k r. 1511.

(8) Zapisovati se mohlo do obojích desk, brněnských neb olomouckých. S dovolením manželčiným, které se muselo státi před soudem, bylo lze vymazati věno z desk jedněch a vložiti je do jiných; ujišťovalo-li se na př. věno ze statku, ležícího v kraji brněnském, na statek v kraji olomouckém. Dálo se to tak, že bylo věno i nadvěno zapsáno napřed do desk olomouckých a potom teprve vymazáno z desk brněnských. (Brň. Kniha příp. a nauč., č. 38, fol. 266—267 k r. 1609. Soud brň. sv.-kunhutský.)

(9) Viz k tomu v *Brandlově* Glossáři na str. 272 heslo „Příjemce věna".

i ležením. Za vklad se platilo 10%[1]. Právě proto se vkládalo zřídka. Duplikáty věnných listů ze zemských desk byly vydávány komorníkem zemským jenom na svolení zemského soudu.[2]

Umřela-li vdova, nemající blízkých příbuzných, bez posledního pořízení o listě věnném, měly na něho právo věrné ruky, které ručily za věnný list.[3] Ženy nebývalo radno dělati jistci nebo věrnými rukami.[4] Učinila-li vdova s někým smlouvu o věno a dala potom jinému dobrou vůli na věnný list, taková dobrá vůle neměla platnosti.[5]

Bylo-li řádně vyplaceno věno, měl býti věnný list vrácen vdovou dědicům nebo rukojmím. Ztratil-li se, musela vdova vydati zápis, že nemá více nároků na věno, a kdyby se našel ztracený list věnný, že nemá míti moci. Ujištění takové muselo se státi u soudu a bývalo zapsáno do zemských register.[6]

Věno vyplacené komorníkovi nesmělo býti vyplaceno vdově, dokud nevydala listu věnného nebo listu ztvrzovacího na výmaz, který se musel státi hned po výplatě.[7] Zemřel-li komorník mezi tím, co přijal věnné peníze a vykonával výmaz, ti, co přejali statky komornické, museli se postarati, aby nový komorník zemský vykonal vše, čeho bylo třeba.[8]

Manželka nesměla za života manželova o své vůli nařizovati výmaz z desk zemských, leč měla-li na př. zajištěné věno po prvním manželovi nebo peníze po matce neb i po osobě jiné.[9] Váhal-li někdo s výmazem z desk zemských, mohl býti o to pohnán.[10] Nebylo-li věno zapsáno v deskách zemských vůbec, ti, kdož je splatili, ohlásili to zemskému hejtmanovi a soudcům zemským s prosbou, aby výplata byla zapsána pro paměť do register zemských.[11]

(1) Kniha Tovačovská, kap. 99, str. 60, kap. 178, str. 100—101.

(2) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 163 k r. 1549. Soud olom. sv.-janský.

(3) Kniha Drnovská, str. 81. — Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 205 k r. 1504; potom fol. 247 k r. 1527.

(4) Kniha Drnovská, str. 82.

(5) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 261 k r. 1528.

(6) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 178 k r. 1550. Soud olom. sv.-tříkrálový.

(7) Kniha Tovačovská, kap. 141, str. 78—79. — Kniha Drnovská, str. 63.

(8) Z.Z. 1545, fol. 93.

(9) Tamže, fol. 93. — Kniha Tovačovská, kap. 142, str. 79.

(10) Rkp. zem. arch. mor., č. 187 (M. V. 2), fol. 68—69 k r. 1520, fol. 128 k r. 1523.

(11) Brněnská Kniha příp. a nauč., č. 37, fol. 2 k r. 1535.

Patrno, že věnné a vdovské právo moravské souviselo velmi těsně s právem sirotčím a poručenským, tvoříc s nimi podstatnou část práva majetkového a rodinného. Různých ustanovení přibývalo neustále, jelikož větší soud zemský vydával za každé příležitosti nové nálezy „na věčnost", které byly pečlivě zaznamenávány v „Knihách přípovědí a naučení", a význačnější z nich přijímány také do nových zřízení zemských.

VÁCLAV MÜLLER:

PŮHONČÍ.

LIST Z PRÁVNÍCH DĚJIN MORAVSKÝCH.

Staročeské zřízení soudní, na jehož vyspělosti právem si naši předkové zakládali, zbudovalo v Čechách i na Moravě instituce trvalé ceny; řád soudu a desk zemských s během jednání při nich zachovávaným, působnost úřednictva tam zaměstnaného, i opatření všeho, co by mohlo průchodu práva napomáhati — vše to sděláno bylo s rozmyslem, solidně a trvale, neboť konservatismus starých nekořenil v pohodlnosti k novotám, nýbrž v odůvodněném přesvědčení, že staré řády dobré jsou proto, jelikož druhdy s nejvyšší rozvahou a moudrostí byly vyvolány v život a dlouholetým užíváním obdržely sankci neochvějnosti. Ježto pak ve středověku forma úředního jednání měla v poměru k obsahu, k právu hmotnému, daleko větší význam, než se jí dnes přikládá, a přestoupení formálného práva neslo v sobě újmu i na nároku materiálném, věnována formálnosti v právním jednání pozornost nepoměrně vyšší, než se stává v dobách nových. Půhon, dodání jeho, zahájení roku, průběh jednání soudního, přísaha, vše to díti se musilo v určitých zákonných kolejích, všemu se připisovala důležitost, aby se konalo přesně tak, jak právo předpisuje. Nedodržení vnější činilo úkon vadným, neplatným a bránilo i dobře oprávněnému v dalších krocích za svým nárokem. A zemský soud, jako vrchol práva v zemi, musil i na tomto poli předcházeti ostatní přesností a slavnostností všech soudních úkonů.

Již první krok toho, kdo práva se domáhal, musil se díti ve stopě zákonem zřejmě vyznačené. Každý, mimo panovníka samého, osobně — ať již za sebe nebo za toho, jejž dle právních předpisů byl zmocněn zastupovati — musil dodati zemskému soudu půhon na toho, proti komu vstupoval v rozepři, stručný, přesný a jasný, a podáním jeho pře se zahajovala. Vznesený půhon byl zapsán do půhonných register a za spolupůsobení soudu měl se dodati pohnanému, neboť správné jeho doručení bylo podmínkou, jež otvírala bránu k vlastní při.[1]

Úkon tak důležitý, jako bylo toto dodání půhonu, nemohl soud nechati péči a vůli žalobcově, neboť před zahájením sporného řízení musil býti v bezpečné známosti, že pohnaný skutečně půhon obdržel, kdy se to stalo, a zda-li při tom šetřeno bylo všech zákonných i zvykových formalit, jež byly k platnému dodání nezbytny. Proto úřednictvo zemského soudu — mimo ten případ, že poháněící na vlastní své nebezpečí na se vzal dodati půhon soukromou cestou, nebo že se jednalo o krále, královou neb markrabí,[2] — obstarávalo doručování půhonů zvláštními posly, kteří v Čechách se nazývali *komorníci*, na Moravě v obvodě olomouckého kraje sluli *půhončí*,[3] v kraji brněnském *poslové*; komorníci a půhončí byli stálými zřízenci zemského soudu, poslové brněnští najímáni za určitý poplatek pro jednotlivá doručení.[4]

Než o komornících v Čechách máme málo zpráv. Staročeské památky právní sice vypisují, jak si měli při doručování půhonů vésti, leč jinak o jejich zřízení a místě, jež v staročeském společenském životě zaujímali, prameny skoro mlčí. Za to o moravských půhončích zůstala paměť obšírnější, jejich institut neztratil v sociálních změnách země kontinuity s původním svým jádrem, a tak jest dnes možno sestrojiti si ne-li podrobný, tedy alespoň pro informaci v dějinách Moravy dostatečný obraz jejich společenské existence, bohaté převraty a příhodami, třeba to byl život malého kroužku osob, rodin a statků.

Již od pradávných dob, v nichž se dějinné zprávy ztrácejí nedostatkem písemných pramenů, dodávány byly pohnaným na

(1) Kameníček: Zemské sněmy a sjezdy moravské II. Kapit. o půhonech a půhončích.
(2) Kniha Drnovská 27.
(3) Kniha Tovačovská 33.
(4) Brandl; Glossarium: „Půhončí".

Moravě v olomouckém kraji půhony stálými posly soudními, *půhončí* zvanými, kteří k úřadu tomu jako životnímu svému zaměstnání byli bráni ze stavu zemanského, v němž vždy bývalo dosti osob chudých a ochotných k takové obživě, neb alespoň musili býti svobodníky. Byli znalí práv a obyčejů při dodávání půhonů a soudním řízení platných; v poslání svém za nejstarších dob, jdouce jeden, dva i tři,[1] byli provázeni poslem zemského sudí a dvěma bezúhonnými lidmi z okolí, aby tak identita a úřad jejich byly osvědčeny. Později obdržel půhončí rejstřík všech půhonů, jež měl roznésti, jako svoji legitimaci; jméno jeho stálo také na každém z písemných půhonů k dodání mu přidělených; na ceduli bylo psáno, kdo koho pohání, a tu pohnanému ukázal i přepsati dovolil.[2] Když pohnaného nestihl doma, vyřídil domácím neb čeládce, proč přichází, a udělal si někde tajné znamení nebo vyřízl třísku, aby mu to pohnaný nemohl popříti;[3] prokázal-li půhončí nesprávnost toho tvrzení poukazem na toto znamení, vyšel bez viny, a svévolný pohnaný byl trestán; osvědčilo-li se pravdou, že půhon řádně nedodal, sám si musil krom jiného tělesného trestu odseděti čtrnáctidenní vězení na olomoucké radnici, kde si vůbec půhončí své tresty odpykávali;[4] také si musil na ten čas zjednati na svůj náklad jinou osobu, aby půhony roznášela za něho.

Půhončí chodili pěšky, neboť tu obdobně Čechám platila regule: citatio per camerarios in equis nulla. Jen při půhonu slunečním, jenž byl spěšnější jiných, mohl jim původ koně půjčiti; mýtného neplatili, jsouce ve službě veřejné, a překážeti jim v poslání bylo vysazovati se trestu na odbojníka.

Jeden z půhončích býval brávan — tak alespoň se zdá — k úřadu *volavčího*, který po zahájení zemského soudu vyvolával na pobídnutí nejvyššího komorníka po třikráte strany, aby přednesly své žaloby; koncem 15. stol. tento úřad zašel.[5]

Za své služby drželi půhončí venkovské statky svobodné, zapsané v zemských deskách, které bývaly dle právního svého původu majetkem zemským, uděleným půhončím v náhradu služného k užívání; ježto však bráni byli půhončí z týchž rodin

(1) Viz: „Libri citationum".
(2) Kniha Drnovská 23.
(3) Brandl: Glossarium: „Půhončí".
(4) Kniha Drnovská 23.
(5) Kniha Tovačovská 23. — Brandl: Glossarium: „Volavčí". — Srv. též „Libri citationum".

a vesnic, stávalo se jmění to fakticky rodinným a svobodným. Osobou svojí i svým nemovitým majetkem byli od starodávna osvobozeni ode všech poplatků,[1] ne však od veřejných berní; mámeť v 16. stol. hojně příkladů, že spolu s ostatními třídami moravského obyvatelstva musili své statky šacovati a platiti z nich berni a to nemalou, r. 1595 na př. po 3 zl.,[2] ač ze dvorců a mlýnů v držení šlechty, svobodných dvořáků a podobných lidí se platilo o zlatý méně. Volavčí míval též jeden ze statků, jak Kniha Drnovská (Fol. 57.) zprávu dává, ať už byl z půhončích či nikoliv. Za každé doručování půhonu dostával půhončí druhdy po českém groši od míle, od druhé polovice 16. stol. (snad od r. 1537) sníženo to na 2 bílé peníze;[3] platem tím byl povinen, kdo poháněl.[4]

Půhončí stáli pod pravomocí a dohledem nejvyššího komorníka jako správce zemských desk a předního úředníka zemského soudu; k soudu tomu ve svých přích vlastních poháněli i byli poháněni, neboť to byl soud svobodných statků deskových. Komorník menšího práva a úředníci menší zemští zastupovali nejvyššího komorníka v jeho správě a vydávali odhady statků půhonečských k berni.[5]

Za ochranu a na uznání podřízenosti odváděli půhončí svému pánovi, nejvyššímu komorníku, dohromady 30 měřic ovsa, 30 slepic a 6 kop vajec, ne však jako trvalou povinnost, nýbrž ze své dobré vůle, a také ne vždy, nýbrž jen když se soudové drželi; jinak ničím nebyli povinni.

Vesnice, v nichž seděli, byly už ve 14. století: Sobíšky, Kyničky, Radvanice, Hostkovice, Nelešovice, Předmostí a Dubčany; tam bylo půhončích v 16. stol. celkem 34, nejvíce v první z nich.[6]) Půhončí vsí těch, tvoříce jednu půhonečskou obec, požívali samosprávy v té míře, že si volili konšely, starší a rychtáře, obyčejně ze Sobíšek ho berouce, k své správě a k jednání s úřady najisto již v 16. věku.

*

(1) Tomaschek: Recht und Verfassung der Mkgfscht. Mähren im XV. Jhdt., (Brno 1863) str. 64.

(2) Kameníček: Zemské sněmy II. 347.

(3) Kameníček: Zemské sněmy II. 53.

(4) Kniha Drnovská 23.

(5) Kameníček: Zemské sněmy I. 147, 249.

(6) Brandl: Glossarium: „Půhonči“.

Ke konci onoho století zdál se moravským stavům počet půhončích nad míru velikým, zvláště proto, že zase v brněnském kraji byly svízele s najímáním soudních poslů. Usnesli se tedy r. 1596, aby se prodali až na šest všichni ostatní půhončí i se statky jako stavovští poddaní, a za peníze prodejem získané aby se zakoupilo šest půhončích pro kraj brněnský, rozumí se se statky k výživě; co nad to by zbylo z peněz, mělo zůstati zemi.[1] Nejvyšší úředníci a soudcové zemští pověřeni úkolem, aby prozkoumali svobody půhončích a při nejbližším soudě zemském učinili konečný návrh o prodeji. Tak přes protesty a prosby byli půhončí r. 1597 prodáni: 17 jich koupil zemský hejtman Bedřich ze Žerotína, šest Jetřich Podstatský z Prusinovic a pět Mikuláš Kobylka z Kobylího; zároveň jejich posavadní privilegia byla zrušena, a nařízeno prodaným pod trestem vězení, aby slíbili novým svým pánům poddanost; avšak definitivní schválení prodeje odloženo do příštího zasedání po novém roce 1598.

V úzkosti své obrátili se půhončí přímo na panovníka[2] a prosili ho, aby nařídil stavům zrušiti prodej, zanechati jich při starých výsadách a vydati jim na ně přepis ze zemských desk; myslilit si patrně, že ve starých deskách zemských jsou jejich privilegia zapsána. Jestli jich stavové k zemské službě více nepotřebují, nechť je z ní propustí a zůstaví při svobodách a statcích, oni že jako přímí poddaní zeměpánovi se dají pod ochranu podkomořího, neboť prý jich stavové nikdy nekoupili a tedy také ani ku prodeji nemají práva.

Žádost zůstala oslyšena; neúspěch podporovala i okolnost, že na vyzvání úředníků a soudců zemských půhončí nemohli předložiti psané své výsady nemajíce jich; vždyť zemská zřízení a jiné předpisy upravovaly jen jejich služební poměry, ostatní spočívalo na starodávné zvyklosti. Proto sněm r. 1599 se usnesl[3] neotáleti déle s dokončením záležitosti, půhončích těch docela se pustiti, a ježto se vzpírají, donutiti je tresty k poslušnosti k novým pánům. Zároveň měl se uskutečniti kup šesti nových půhončích pro brněn-

(1) Kameníček: Zemské sněmy II. 63 sq.
(2) Kameníček: Zemské sněmy II. 610.
(3) Památky Sněmovní IV. 437. v zemském archivu brněnském. — Srv. Kameníček: Zemské sněmy II. 63.

ský kraj, a menším úředníkům brněnským přikázáno, aby vhodné usedlé osoby vyhledali a oznámili.

Prodaní půhonči nepřestali na panovníku i stavech se dožadovati obnovy starého postavení a práv svých, tak že konečně sněm r. 1603 v Brně držaný[1] uložil nejvyšším úředníkům a soudcům zemským, aby s Karlem ze Žerotína, dědicem to po Bedřichu z Žerotína, a druhými jejich kupci sjednali, zda by jich zpět neprodali. Sněm r. 1606[2] ustanovil k projednání toho zvláštní kommissi dvou pánů a dvou rytířů, v jichž čele stál nejvyšší komorník zemský, a uloženo prodaným půhončím, aby zatím, než se věc vyřídí, stáli svým pánům v poslušnosti a konali povinnosti na ně připadající. Jednání se protáhlo až do následujícího roku; referát kommisse na sněmu r. 1607[3] vykazoval, že sice záležitost povede k cíli, ale že jest nutno s každým z kupců zaříditi věc jiným způsobem. Pan Karel ze Žerotína se o puštění jejich k zemi dosud nedohodl; paní Anna Podstatská žádala vedle vrácení trhové ceny i náhradu úroků, ježto se byla sama vypůjčila peníze ty na úroky; to jí sněm povolil nahraditi. Mikuláš starší Kobylka z Kobylího, jenž koupil třetí díl půhončích, díl svůj vůbec nezaplativ zemřel; proto sněm nařídil poručníku jeho dětí, aby půhonči beze všeho dalšího vydal. Ježto tedy byla naděje, že v krátké době se půhonči vrátí k zemi, uznal týž sněm za nutné vymeziti pro příští doby jejich právní postavení. Přiřaděni tedy k svobodným dvořákům, tak že, jsouce přímými poddanými zemskými, měli berně a jiné sbírky panovníku i zemi svolené platiti jako oni, a to na základě přiznání, jež za ně vydával komorník menší olomouckého kraje.

Následkem těchto kroků sešlo s opatření půhončích pro brněnský kraj, když tě peníze na to připravené se vrátily, a místo toho uloženo Brňanům poohlédnouti se po čtyřech vhodných poslech, kteří by roznášeli půhony za stálý roční plat a odměnu od každé cesty.

Olomoučtí půhonči nebyli s vyřízením svého sporu spokojeni, patrně proto, že se při tom nemluvilo o obnovení starých

[1] Památky Sněmovní V. 162. — Srv. Kameníček: Zemské sněmy II. 63.

[2] Kameníček: Zemské sněmy II. 64.

[3] Pam. Sněm. V. 326. — Srv. Kameníček: Zemské sněmy II. 64.

svobod; proto vzpírali se platiti povolené berně, jimž podléhali po způsobu svobodných dvořáků, a stavové r. 1612 nuceni byli odkázati vyšetření toho nejvyšším úředníkům a soudcům zemským.[1] Ostatně nebyli ještě ani všichni puštěni k zemi, a r. 1617 sněm znovu musil ze sebe ustanoviti kommissi, složenou z biskupa olomouckého, zemského hejtmana a nejvyššího písaře, aby s panem ze Žerotína učinila konečné dojednání, neboť se dosud k vrácení neměl; nešlo-li by jednání to až do příštího soudu olomouckého k cíli, měl pan z Žerotína býti pozůstaven při svém právě.[2]

Tak tedy půhončí ubránili své svobody a zemskou bezprostřednost, ale k starodávné své službě se již nevrátili; zavedením Obnoveného Zřízení Zemského přestala nadobro, a na jejich místo nastoupili komorníci (Kämmerlinge).[3] Podrževše i nadále své staré jméno stali se pro budoucnost svobodnými dvořáky, zavázanými veřejnými povinnostmi k zemi i k panovníku; hlásili se dále k úřadu zemských desk jako k své vrchnosti a k němu se utíkali ve svých potřebách; nejvyššího komorníka považovali za svého vrchního pána, ač se r. 1647 dovolávali také pomoci jiného úředníka zemských desk a soudu, nejvyššího písaře, když statky jejich trpěly válečnými příhodami.[4] Drobné záležitosti vší obce půhončích zastával jako od starodávna rychtář jejich se starším a konšely, zbytek to jejich autonomie ze dřívějších dob. Úřady ty byly obsazovány volbou půhončích za potvrzení nejvyššího komorníka; rychtář brával se ze Sobíšek, ostatní porůznu z jiných vesnic půhonečských. Zvolení skládali přísahu do rukou komorníkových při úřadě desk zemských, v níž slibovali udržovati dobrý řád a pořádek mezi půhončími a případné závady úřadu tomu ozna-

(1) Pam. Sněm. VI. 21. — Srv. Kameníček: Zemské sněmy II. 65.

(2) Pam. Sněm. VI. 106. — Srv. Kameníček: Zemské sněmy II. 64.

(3) D'Elvert: Das Institut der Freysassen in Mähren und Schlesien. (Zeitschrift für öster. Rechtsgelehrsamkeit 1840, III.) str. 439.

(4) Registratura brněnského místodržitelství F 52. Pod tímto označením chová se tam celý velký fascikl, týkající se půhončích a dvořáků moravských, v němž jednotlivé listiny, do set jdoucí, nejvíce úřední koncepty, jsou neuspořádány, nečíslovány a namnoze nedatovány. Následkem toho nebylo možno v následujících poznámkách, kdekoliv na obsah listin těch se odvolání děje, citovati určitěji, leč jen naduvedeným číslem celého fascikl, kdežto podrobnější očíslování— fascikl ten sestává z několika menších svazků označených kuse čísly — jen tam se uvádí, kde zachováno.

movati;[1] oni také zastupovali půhonečskou korporaci v jednání s vrchností a veřejnými úřady, kdykoliv se na ně ohledně půhončích v něčem obrátily.[2]

*

Změna právního postavení půhončích a také jejich nedůslednost působila, že se na ně začal v polovici 17. stol. potahovati nejvyšší písař moravský, Zikmund Ferd. Sak z Bohuňovic, tak že nejvyšší komorník, chtěje svoji autoritu nad nimi udržeti a na jistou půdu postaviti jejich příslušnost, práva a povinnosti, dal r. 1658 obeslati rychtáře a jednoho konšela a na věčnou pamět zjistiti protokolárně jejich výpovědi:[3]

Že od starodávna pod jeho ochranu náležejí, a aby jimi stále nebyl zaměstnáván, že místo něho se obraceli na místokomorníka;

nejvyšší písař jim nikdy nerozkazoval, a také mu nebyli ničím povinni, ač se na ně chtěl potahovati a i jednou jejich úřad obnovoval;

když starodávná jejich povinnost roznášeti půhony přestala, že místo ní se uvolili platiti k ruce nejvyššího komorníka ročně 60 zlatých rýnských a k tomu nadále jako za stara odvozovati 30 měřic ovsa, 30 slepic a 5 kop vajec, což se též skutečně od r. 1651 dělo;

jiných povinností že jsou prosti, leda že by byli tu a tam docela dobrovolně některému pánu posloužili.

Výpověď zněla rozhodně ve prospěch nejvyššího komorníka, ač v druhém svém bodě nebyla přesnou, neboť o málo let dříve sami půhončí žádali nejvyššího písaře, aby je vzal do ochrany; napotom tedy zůstali v podřízenosti komorníkově po celé 17. století nepopřeně.

Přiřaděni byvše již od poč. 17. stol. svobodným dvořákům, měli stejně s nimi povinnost platiti berně; leč půhončí měli se k tomu nedbale, tak že r. 1634 musili k odevzdávání fassí a k placení býti doháněni pohrůžkou sněmu, že by pozbyli svých privilegií a se statky jejich že by se nakládalo jako s poddanskými.

(1) Vzorec přísežní z r. 1649 zachován v Reg. místodrž. F 52 No. 1. Tehdy byl rychtářem JanTršický ze Sobíšek, starším Jakub Pospíšil odtamtudž, konšely Jakub Šrámek z Radvanic, Valenta Staňků z Nešovic, Jan Sovka z Hoškovic a Petr Hubáček z Dubčan.

(2) Reg. místodrž. F 52 No. 1. Přípis úředníků desk zemských z 21. února 1654.

(3) Reg. místodrž. F 52.

Nepořádky v bernictví vedly sněm k tomu, že uložil svobodným dvořákům a půhončím, aby se vykázali svými svobodami u krajských hejtmanů pod jejich ztrátou; hodlalť je jako přímé poddané zemské podrobiti samostatnému zdanění. Tato reforma dopadla nepodařeně; ještě než se pátrání po privilegiích ukončilo, bylo r. 1653 uloženo svobodným dvorům zdanění fixním obnosem, neodpovídajícím různé velikosti jejich, pročež již deset let později obdrželi kommissaři berní visitace příkaz, aby ony dvory podrobili berní povinnosti podle lánů a znovu zrevidovali výsady jejich držitelů; na základě této práce zřízen pro ně r. 1675 samostatný katastr, a stavovská kommisse prohlížela jejich privilegia a dle jejich dostatečnosti a osobního stavu držitelů je rozdělila v 8 tříd. S předložením výsad záležitost stále nedospívala ku konci; sněm r. 1679 zařadiv dvořáky a půhončí na základě zmíněného lánového ocenění v berní povinnost, marně znovu ukládal svobody předkládati; celých deset let jeho kommisse zkoumala privilegia ta, a teprve r. 1690 na základě jejího schváleného elaborátu vydána stavovským výběrčím v krajích specifikace o dani každého z dvořáků a půhončích.[1]

V té době propukává již mezi nejvyšším komorníkem a fiskálním úřadem spor o pravomoc nad svobodníky (svob. dvořáky) moravskými, jenž se potom vlekl hluboko přes polovici 18. století; nejvyšší komorník se hlásil k svobodným dvořákům, kteří měli své statky částečně zanesené v zemských deskách a byli přímí poddaní zemští, jakožto správce desk zemských a přední člen zemského soudu, soudu to deskového; tím více ovšem bral v ochranu půhončí, jakož jí od starodávna požívali.[2] Naproti tomu koruna, sledujíc stejnou politiku jako v Čechách, podříditi totiž všechny takovéto přímé zemské poddané své pravomoci, stála na straně fiskálního úřadu, když se jí domáhal proti nejvyššímu komorníku, a poukazovala na to, že jest ve správě svobodných dvořáků nepořádek, právní poměr jejich k zemi i k vrchnosti neurčitý, a tím že celý stav hyne.

Původně se na příslušnost půhončích pod úřad nejvyššího komorníka nesahalo; ale brzo již se začaly vyskytovati návrhy

(1) D'Elvert: Das Institut der Freysassen 440—443.

(2) D'Elvert: Das Institut der Freysassen 485.

směřující proti ní, jak ukazuje bystrá právnická dedukce sice nedatovaná, ale bezpochyby k prvním dobám této pře se vztahující (archiv místodrž. mor. *F.* 52), kterouž se doporučovalo půhonči podřaditi fiskálnímu úřadu; kdežto prý dříve požívali za své půhonečské služby statků, na nichž seděli, a tím náleželi zemi, stala se s nimi v stavovské vzpouře ta změna, že, když země moravská in forma universitatis se dopustila rebellie, oni i se statky jako zemské jmění propadli fisku a jen proto nebyli dosud jím zabráni, že se stavěli brzo v ochranu nejvyš. komorníka, brzo nejv. písaře, brzo krajského hejtmana. Ale zavedením Obnoveného Zřízení Zemského pozbyl jejich původní úřad významu, neboť na jejich místo nastoupili komorníci placení z královské pokladnice; na to však fiskus vynakládá mnoho peněz, i bylo by prý slušno, aby za to zabral v své poddanství půhonči a tím se hojil ve svých výdajích.[1]

Takto se paměť na staré právní postavení půhončích ještě uchovávala, a oni vždy odloučeně od svobodných dvořáků se jmenovali a uváděli; i jejich počet nelišil se mnoho od dřívějších dob, čině kolem r. 1720[2] celkem 30 osob a statků v 6 vesnicích již od starodávna jimi obydlených, tak že jediné Předmostí se více nevykazovalo. O tamních dvou půhončích již v protokole r. 1658 dávali zástupci půhonečské obce zprávu, že je pan ze Žerotína byl k sobě potáhl, nevědouce, podle čeho a jakým způsobem; to asi byli ti, o které Karel z Žerotína počátkem 17. stol. se sněmovní kommissí dlouho a s neznámým výsledkem jednal, nemaje se k jejich vracení. Také seznam z r. 1751 vykazuje jich 30 s 21 příslušnými chalupami v těchže obcích kraje olomouckého a nově utvořeného přerovského.[3]

Dlouhou rozepří vedenou o jurisdikci nad dvořáky, v níž často bylo vzpomínáno i na půhonči a jejich právní postavení, ustálil se během první polovice osmnáctého století také náhled, do jaké třídy obyvatelstva jest třeba je klásti a komu náleží nad nimi správa, čímž zvláštní postavení se přestávalo respektovati,

[1] [illegible]

[2] Reg. místodrž. F 52. (Consignation deren Pahontschen, welche sich in dieser Marggrafthumb befinden.)

[3] D'Elvert: Das Institut der [illegible] 457—489.

a přiřaďováni bývali ke dvořákům, o něž se vlastně jednalo. Tu však těžiště sporu přešlo na jiné pole. Shledalo se totiž, že nejsou všechny dvořácké statky stejného původu, a že zásadní otázku, kdo má nad moravskými dvořáky vykonávati pravomoc a správu, nelze rozřešiti bez předchozího zjištění, které ze svobodných dvorů lze čítati za pravá svobodství, poddaná přímo koruně, a které jsou jen dvory druhdy osvobozenými od poddanských povinností, aniž by bývaly vyňaty z vrchnostenského území, područí i jurisdikce. Oba tyto druhy zjišťovány byly dlouholetým vyšetřováním původu dvorů, vyžadováním a zkoumáním výsad jejich držitelů a oceňováním jejich právního rozsahu; také u půhončích pátral krajský hejtman olomoucký (po r. 1720)[1] po privilegiích, ale oni se vymlouvali, že jim kdysi shořela, tak že tu akce zůstala marnou. My ovšem víme, že žádných psaných neměli, ačli za ně bráti nechceme výtah z desk zemských ohledně zápisu statků jejich neb nějaký opis starého zemského zřízení.

Následky toho nedaly na sebe dlouho čekati: když r. 1752 vydán byl Marií Terezií t. zv. Restrinkční patent svobodnický (Freysassen-Restringirungspatent)[2], rozvrženy všechny svobodné dvory ve dvě hlavní kategorie, ony, jež od starodávna za svobodné a bezprostředně koruně podřízené se pokládaly a jež svoji berni jakožto dominia odvádějí právě jako jiné vrchnosti do krajského úřadu výběrčího, a ty, jež jsouce původem rustikálními pozemky, vrchností na základě privilegií osvobozenými, platí berni stejně jako jiní poddaní do kontribučního úřadu vrchnostenského. Půhončí přiřaděni bez ohledu na to, že se vlastně o jejich správu ve sporu dosud nejednalo, ježto spornou nebývala, k první z těchto dvořáckých tříd.

Patent v posavadní nejistotě právní učinil radikální nápravu, postaviv všechny dvořáky bez výjimky (tedy i půhončí) pod jurisdikci vrchností, v jejichž territoriu svobodné statky ležely; od této první instance bylo in publicis odvolání k zemské repraesentaci s komorou, in judicialibus k zemskému soudu. Vláda nemyslila tím přivtěliti bývalé půhončí vrchnostem, jejichž po-

(1) Reg. místodrž. F 52. Přípis krajského hejtmana olomouckého z dubna 1723.

(2) D'Elvert: Das Institut der Freysassen 489.

zemky v sobě půhonečské vsi obkličovaly, a nebývalo by ani výhodno upustiti od přímých korunních poddaných; jednalo se jí o to, odstraniti dosavadní nepořádky ve správě a soudnictví půhončích, a ježto nestálo za to zřizovati pro ně nový speciální úřad, podřadila je panským úřadům sousedních vrchností, vyhradivši si pořad instanční na úřady své zemské. V ostatních veřejnoprávních záležitostech, jako v bernictví a samosprávě, mělo zůstati při starém; půhonečský rychtář v Sobíškách měl vyhlašovati patenty, vybírati kontribuci od svých půhončích, do samostatného katastru sloučených, a odváděti ji krajskému finančnímu úřadu v Olomouci, i udržovati s podporou starších mezi půhončími pořádek; také knihovní, pozůstalostní a sirotčí jednání mu příslušelo a teprve r. 1792 přiděleno vrchnostem.[1]

Ale částečné podřadění půhončích vrchnostenským úřadům mělo zhoubný vliv na samostatnost jejich vůbec; brzo (r. 1772) musil rychtář a všecka obec půhončích olomouckého kraje stěžovati si zemskému guberniu,[2] že se proti starému zvyku doručují patenty a nařízení krajského úřadu sobíšským půhončím prostřednictvím lipnické vrchnosti, ačkoliv se na ně má její pravomoc vztahovati jen „quoad jurisdictionalia et judicialia", a ač se to dosud dělo bezprostředně do rukou obce půhončích, jež stojí od staletí pod olomouckým krajským úřadem.

Jak stížnost dopadla, nesnadno pověděti; patrně nevalně.

Restrinkční patent z r. 1752 nezůstal dlouho v platnosti; nivellovalť násilně všechny svobodné statky, ať byly původu jakéhokoliv, a dával do rukou vrchností obyvatelstvo a majetek nepopřeně neodvislé, místo aby v duchu tehdejších theorií hleděl dominikální moc na prospěch státu seslabiti. Než jako zákon ten na jedné straně sešel se střední cesty, tak to udělala na druhou stranu jeho oprava, jurisdikční norma z r. 1784; vyhradilať svobodným statkům bez rozdílu, jakého jsou původu, pravomoc moravského zemského soudu. Ale o půhončích se při tom nezmínila, a marně se oni ze Sobíšek, Radvanic a Hostkovic domáhali, by tato pravomoc byla i na ně rozšířena; dvorní dekret z 28. list. 1788 to zamítl a nechal pravomoc nad nimi provozovati lipnickou

(1) D'Elvert: Das Institut der Freysassen 496.

(2) Reg. místodrž. F 52.

vrchnost.[1] Bylo to opatření prozatímné, jež mělo upraviti jejich poměr do doby reformy jejich postavení, v brzku očekávané.

Málo dní potom, dne 7. prosince 1788, nařídil císař Josef II. přesně vyšetřiti, které svobodné dvory, jsouce starého původu, mají právo zemských desk, a které, postrádajíce práva toho, patří do pozemkových knih svého obvodu, a uložil, aby dle výsledku šetření rozepsány byly dvory do těch neb oněch knih. V souvislosti s tím reální pravomoc měla napříště nad prvním druhem svobodných dvorů náležeti zemskému soudu, nad druhým vrchnostenským úřadům. Půhonečské statky sice původně deskové právo mívaly, ale to během časů vešlo v zapomenutí, a tak dvor. dekretem z r. 1799 po marné jejich snaze rozhodnuto, že do zemských desk nenáležejí, nýbrž že mají býti vepsány do pozemkových knih vrchností, v jejichž obvodě leží, a podřízeny jejich jurisdikci; tímto způsobem se dostaly svobodné dvory půhonečské v Sobíškách, Radvanicích a Hostkovicích v područí vrchnosti lipnické, v Nelešovicích k statkům olomoucké kapitoly, v Kyničkách k panství Čechám a v Dubčanech mezi olomoucké statky městské.[2]

Půhončí se sice pokoušeli r. 1825 a jistě i jindy dosíci přikázání zemským deskám a zemskému soudu, ale marně; zůstalo při tom až do zrušení poddanství. V první polovici 19. století tvořili nadále jedině v Sobíškách počtem devíti obec se svým vlastním představeným, rychtářem; v ostatních místech byli roztroušeni (21) a smíšeni s rustikalisty, považováni jsouce za dvořáky urbarialních dávek sproštěné, aniž by bývalo již vůbec kdy došlo k přesnému vytčení jejich poměru k státu i obci.[3]

Zrušením poddanství zašlo jejich starožitné výsadné postavení mezi selským lidem, ne však památka jeho, úzce spjatá s právními dějinami moravskými.

---

(2) D'Elvert: Das Institut der Freysassen 492.

(3) D'Elvert: Das Institut der Freysassen 496.

(4) D'Elvert: Das Institut der Freysassen 496.

JAROSLAV BIDLO:

O KONFESSI BRATRSKÉ Z R. 1573.

Článek tento chce býti příspěvkem k dějinám věrouky bratrské. Vzhledem k rozsáhlému úkolu, který na tomto poli očekává badatele, jest to ovšem jen drobný příspěvek, doufám však, že jeho výtěžek bude přece paprskem světla vrženým v nejtemnější kout církevního života Jednoty bratrské, paprskem, který by mohl býti vodítkem pro toho, kdo by se chtěl pustiti dále a hlouběji.[1] Jedná se o poměr bratrské Konfesse, králi Ferdinandovi r. 1535 podané a latinsky r. 1538 ve Wittemberce (pod záštitou a s předmluvou Lutherovou) vydané, k latinské Konfessi z r. 1573, vydané rovněž ve Wittemberce za souhlasu theologů tamnějších,[2]

(1) Věroukou bratrskou obírali se Gindely (Die dogmatischen Ansichten der böhm.-mähr. Brüder v Sitzungsberichte der Wiener Akad., hist. Cl. XIII. Wien 1854), Zeschwitz (Die Katechismen der Waldenser u. Böhm. Brüder. Erlangen 1863), Plitt (Über die Lehrweise der böhm. Brüder in Betreff der Rechtfertigung durch den Glauben und der Werke des Glaubens v Theologische Studien u. Kritiken 1868, 4. Heft), Müller (Die deutschen Katechismen der böhm. Brüder v Monum. Germ. paedagog. IV. 1887) a Lenz (Konfesse bratrská (z roku 1535) a učení symbolických lutheránů i helvetů v Čas. kat. duchov. 1872, Zda-li měnila Jednota Bratří Českých svoje učení o velebné svátosti? v Rádci Duchov. 1895) nehledě k starší literatuře 18. století, o které se zmíním na příslušných místech, na př. hned v následující poznámce (2). Skutečnou vědeckou cenu mají pouze pojednání Plittovo a Müllerovo (nehledě ovšem k Zeschwitzovi, na němž mně v tomto případě nezáleží).

(2) Zaznamenati dlužno ze starší literatury pokus Carpzov-ův, Religions-Untersuchung der böhm.-mährischen Brüder (str. 318 sl.), jenž podává ve 3 souběžných sloup-

kterou podle svědectví jesuity Václava Šturma bratří čeští pokládali za nejlepší a za jakési authentické vydání.[1]

O Jednotě bratrské jest známo, že v sedmdesátých letech 16. století silně a zcela patrně se přikloňuje k reformaci švýcarské, ano v II. díle své „Jednoty bratrské v prvním vyhnanství" ukázal jsem, že tu tendenci možno konstatovati již na počátku let šedesátých. Naskytá se tudíž otázka, zda-li a jak se tato změna odráží v symbolických spisech Jednoty, určených pro širokou veřejnost. Vždyť i proud lutherský, zavládnuvší v Jednotě před válkou šmalkaldskou, měl značný vliv na formulaci víry bratrské v Konfessi z r. 1535 (či lépe z r. 1538). Skladatelé Konfesse této, bratří Augusta a Roh[2] vědomě a úmyslně hleděli připodobniti víru bratrskou názorům lutherským.[3]

Že v Konfessích bratrských dlužno rozeznávati nejméně tři redakce, vyslovil již Gindely, ovšem bez podání vědeckých důvodů.[4] Rozeznává zejména redakci r. 1535 (druhou) od redakce r. 1564 (třetí), z nichž první jest Konfesse předložená králi Ferdinandovi I. r. 1535, druhá pak Konfesse podaná králi Maximiliánovi II. hned po jeho nastoupení na trůn (1564). O poměru těchto dvou redakcí a o vzniku a rázu Konfesse z r. 1573 dovídáme se leccos jednak z Předmluvy k této, jednak ze záznamů a korrespondence bratrské, uveřejněné větším dílem v Gindelyho „Quellen zur Geschichte der böhmischen Brüder". To však nestačí. Neboť vzniká otázka, pokud bratří mluví pravdu a jak dalece se snaží veřejnosti suggerovati určité mínění o po-

cích výtahy z Konfesse lat. r. 1538, něm. r. 1564 a lat. r. 1609. Před ním již Köcher, Die drey letzte und vornehmste Glaubensbekenntnisse der böhm. Brüder (Frankfurt u. Leipzig 1741) za účelem srovnání znovu vydal v tomto spise právě zmíněné Konfesse a přičinil řadu srovnávacích poznámek. Práce tyto však nedostačují svou methodou a jednostranností (lutherskou). Srov. též Salig, Vollst. Historie der Augsb. Confess. II., 752—759.

(1) Šturem, Krátkej spis o jednotě bratří valdenských str. 32: „... teď nedávno vydali novou Konfessí létha 1574 (míní se český překlad Konfesse z r. 1573) a tu chtí míti za svědectví přede všemi té víry, kterou od předků přijali a jako nějaké pravidlo, podle kterého chtí, aby všickni spisové jejich i předkův jich napravováni byli . . ."

(2) Gindely, Quellen 331.

(3) Srov. Čihula, Poměr Jednoty bratří českých k Martinu Lutherovi (ve Věstn. kr. č. spol. nauk 1897) str. 47 a násl.

(4) Ve stručné zprávě o zasedání kr. č. spol. nauk (Über die Zahl der sogen. Brüder-Confessionen v Sitzb. d. k. b. G. d. Wiss. 1854, Abh. V. F. 9. Bd.)

vaze a rázu svých Konfessí, zejména poslední z r. 1573. Proto nutno sáhnouti ke spisům samým, což však má své obtíže, ježto není po ruce s dostatek exemplářů, které jsou roztříštěny po rozmanitých bibliothekách domácích i cizích.[1] Udaje Zíbrtovy Bibliografie[2] měly by v té příčině mnohem větší důležitost, kdyby po příkladě Wierzbowského „Bibliographia polonica saec. XV. et XVI." u vzácnějších tisků bylo uvedeno, kde je možno nalézti — neboť některé exempláře bratrských konfessí jsou unikáty!

Otázka vzájemného poměru obou zmíněných redakcí souvisí též těsně s otázkou vzájemného poměru jednotlivých Konfessí vůbec.[3] Vzhledem však k rozsáhlosti látky obmezil jsem se jen na ty, které jsou nejbližší latinské Konfessi z r. 1573, neberu zřetele k těm, které vyšly před r. 1538 (t. j. před Wittemberskou edicí Rhauovou).

Latinské vydání Konfesse bratrské z r. 1538 (Rhauovo — ve Wittemberce; vyšlo zároveň s Apologií) jest konečná forma Konfesse podané r. 1535 ve Vídni králi Ferdinandovi I., a to nejspíše v českém exempláři rukopisném.[4] Je to výsledek dlouhého vyjednávání bratří s Lutherem, v němž bratří svolili k několika změnám.[5] O konfessi této ustálilo se mínění, že v ní Jednota své učení a víru přizpůsobila názorům lutherským a že v důležitých kusech učení své zakryla.[6] Nechci s tímto míněním takto vysloveným polemisovati, podotýkám pouze, že v době Lutherově, kdy dogmatické odstíny nebyly ještě tak jemně vytvořeny a kdy ještě nebylo dost patrno, v čem záleží význačnost a zvláštnost názorů Lutherových, leccos mohlo platiti za lutherské, co takové přesně vzato nebylo.

O dvě leta dříve vytištěna po druhé Konfesse z r. 1535 česká — r. 1536.[7] Jest to vydání, kteréž uvádí Václav Šturem ve svém Krátkém Ozvání.[8]

(1) Bidlo, Jednota bratrská v prvním vyhnan. II., 179.

(2) III, 2 str. 299.

(3) Již Köcher 91 praví, že bez náležitého vyšetření jednotlivých edicí nelze nic pravdivého a nestranného pověděti o víře českobratrské.

(4) Vysvítá z Předmluvy k lat. vydání z r. 1573.

(5) Čihula ve Věstn. kr. české spol. nauk 1897, str. 47 sl.

(6) Čihula 54, 55.

(7) Exempl. mus. kr. Č. sign. *37 F 35*. Původní (první) vydání české Konfesse z r. 1535 nedostal jsem do ruky.

(8) L. c. p. 172—173.

Latinské vydání z r. 1538, jehož exempláře se vyskytují nezřídka, bylo pak ještě několikrát přetištěno — nejprve od Vergeria téměř beze změny r. 1558 v Tubinkách,[1] později od Lydia v jeho „Waldensia" sv. II. (Dordraci 1617), v „Corpus et syntagma confessionum fidei" (Genevae 1654).

Nová vydání české Konfesse (z r. 1535), která podle Jungmanna Gindely uvádí pod č. 18. a 19.[2], nevyskytují se a snad vůbec ani neexistovala.

Pod č. 21. uvádí Gindely nové vydání české Konfesse z r. 1535, „majetek to páně Hankův". Mám za to, že jest to exemplář, který v bibliothece musejní existuje pod sign. *36 F 19*, z toho důvodu, že Gindely v „Quellen" str. 454 pod č. 23. uvádí přetisk Konfesse z r. 1535, pořízený r. 1561 a zmíněný exemplář musejní nese tento letopočet v titule. Pojednávaje o polském překladě Konfesse bratrské (r. 1563 vydaném),[3] neměl jsem ještě po ruce tohoto exempláře. Tehdy pouhou kombinací dospěl jsem k tomu mínění, že české vydání z r. 1561 (existovalo-li) bylo již novou redakcí, kterou Gindely klade do r. 1564. Nyní mohu konstatovati, že jsem uhádl dobře.

Dle Předmluvy Konfesse z r. 1573 pořízeno české vydání r. 1564, ale to bylo již jen nové vydání Konfesse r. 1561.

Toto nové vydání z r. 1564 představuje nám snad exemplář musejní sign. *36 F 20*, kde nepochybně chybí druhý titulní list s letopočtem.[4]

Roku 1563 vydán polský překlad[5] české Konfesse z r. 1561 a r. 1564 německý;[6] pořídil jej br. Petr Herbert za účastenství doktora Cratona, který ve srozumění s Blahoslavem ji opravoval.[7] Překlad tento podán králi Maximiliánovi II.

(1) Srov. Bidlo I., 229 (zde uveden titul její). Nalézá se v mus. kr. Č. sign *46 F 25* a *46 D 10*. Též v král. bibl. Berlínské sign. *Co 1112*. Otiskl znovu Köcher str. 98 sl. Köcher 44 uvádí ještě vydání z r. 1542 dovolávaje se Löschera, který čerpal z pramenů uveřejněných v Gindelyho Quellen str. 294 sl., avšak příslušné místo (Gindely 310) je porušeno; správněji zní u Łasického, Hist. de orig. str. 278, takže o vydání z r. 1542 nemůže býti řeči.

(2) Gindely, GBr. I., 496.

(3) Bidlo, Jednota II., 178 sl.

(4) Titul uvádí Šturem v Krátkém Ozvání str. 173.

(5) Srv. Bidlo II., 179 sl.

(6) Exempl. mus. kr. Č. *46 F 19*. V bibliothece Jednoty bratrské v Herrnhutě jest pod sign. *38. 97. 1.* Konfesse bratrská z r. 1564, jen že jsem si nepoznamenal, zda-li česká či německá.

(7) Gindely, Quell. 390.

Na základě těchto zjištěných faktů jest patrno, že zpráva, kterou podávají bratří čeští v Předmluvě Konfesse z r. 1573 o svých Konfessích, není úplně přesná a nelze na ní prostě přestávati.[1]

K pořízení druhé (dle Gindelyho) redakce přiměly Jednotu bratrskou styky její s malopolskými přívrženci reformace švýcarské. Od úmluv Kożmineckých (r. 1555), kterými Malopolané přijali Apologii a Konfessi bratrskou, jedná se neustále o to, aby v Konfessi této (t. j. vlastně v jejím polském překladě) provedena byla řada oprav tak, aby lépe odpovídala smýšlení a víře jejich. V letech, kdy vedení Malopolanů spočívalo v rukách Łaského, jednalo se o to, aby společnou Konfessí stala se jakási Konfesse rázu helvetského, která měla nésti název Konfesse bratrské. Na sjezdě Lipnickém (r. 1558) přednesena dlouhá řada výtek a zároveň navrhovaných oprav, ke kterým bratří měli svoliti. Nejen Łaski, nýbrž i jiní vynikající theologové směru švýcarského, jimž Apologie a Konfesse bratrská byly poslány k posouzení, viděli v nich spisy rázu rozhodně lutherského (na př. Bullinger a Muskulus) a chovali přání, aby Jednota se vrátila ke Konfessi a projevům svým z doby krále Vladislava II. (z r. 1504).[2] Ani Kalvin, jenž díval se na Konfessi poněkud blahovolněji,[3] nechtěl schváliti záměru, aby Konfesse bratrská, tak jak jest, beze všech oprav nebo aspoň bez náležitého výkladu byla přijata od Malopolanů za společnou Konfessi jejich a bratří českých.[4]

Chtěla-li Jednota podržeti svůj vliv a spojení s Malopolany, musela se odhodlati ku přepracování své Konfesse. Ač bratří se k tomu nikde zřejmě nepřiznávají, jest přece jisto, že ona Konfesse (česká), o které se zmiňují na sjezdě Buženinském (17. června r. 1561), že ji „objasnili a tisknouti dali českým jazykem v těchto časích“, a o níž bylo tam usneseno, aby byla přeložena do polštiny a předložena duchovním malopolským k přehlédnutí:[5] vznikla pod vlivem výtek, které ji v právě minulých letech stihaly od theo-

(1) Konfesse z r. 1575, str. 24—25. Cituji tuto konfessi všude místo Konfesse z r. 1573, ježto jsem ji mohl volněji disponovati než Berlínským exemplářem této (z r. 1573). Ostatek obě shodují se tak, že není potřebí skrupulů, jak to níže bude vyloženo určitěji.

(2) Bidlo I., 165, 216.

(3) L. c. I., 215.

(4) L. c. 239.

(5) L. c. I., 249.

logů směru švýcarského. Jest to shora uvedené české vydání z r. 1561 (exempl. mus. *36 F 19*). Na počátku šedesátých let nastalo mezi Malopolany a Jednotou tak těsné sblížení, že tito dívali se na svůj poměr k Jednotě, jako na poměr svůj k církvím švýcarským a litevským, které pokládali za církve sesterské, ovšem vzájemně na sobě nezávislé.[1] Jak dopadlo ono přepracování Konfesse z r. 1538?

Jako druhá redakce Konfesse bratrské obdržela konečnou formu teprve latinskou edicí r. 1538, rovněž tak redakce třetí teprve v latinské edici z r. 1573. Proto za příčinou úspory práce i slov k této otázce bude odpověděno zároveň srovnáním Konfesse r. 1538 a r. 1573. Toto poslední vydání má svou ne nezajímavou historii, kterou nabýváme nového světla na vnitřní vývoj Jednoty tehdejší.

Blahoslav, který vysoko cenil[2] nové české vydání Konfesse (z r. 1564), přál si, aby hned po německém (r. 1564) vyšel též latinský překlad,[3] jenž by nahradil edici z r. 1538, kteréž „pro méně čistý způsob vyjadřování" (t. j. zajisté pro sblížení Jednoty s kalvinisty) „ode všech téměř bylo nedbáno".[4] Že by se bylo již nedostávalo exemplářů, jak praví bratří v Předmluvě vyd. r. 1573,[5] zdá se mně málo pravděpodobné, zvláště po edici Vergeriově, neboť i dodnes se jich dost zachovalo. Nového latinského vydání bylo potřebí prostě pro důležitost, kterou tou dobou zvláště v oboru theologie měla latina, to byl jazyk vědy a vzdělanců, jazyk mezinárodní, a proto nebylo možno vedle nové redakce německé ponechávati starou redakci latinskou.

Poněvadž edice latinská měla zároveň význam jakéhosi vydání authentického (jako byla na př. Vulgata), proto záleželo bratřím na tom, aby vypravena byla co nejlépe. A jako kdysi edice z r. 1538 spatřila světlo v sídle prvního reformátora, ozdobena byla jeho Předmluvou a vydána pod jeho záštitou — totéž po přání Blahoslavově (i celé Jednoty) státi se mělo i teď. Wittemberk přes všecky útoky gnesiolutheránů nebyl ještě pozbyl

(1) L. c. 251.
(2) *H. XII* f. 75, 83. S německým překladem Blahoslav nebyl valně spokojen, ač Cibulka praví (Gindely, Quellen 320), že „P. Herberto interprete bene successerat".
(3) Gindely, Quellen 321.
(4) L. c. 320.
(5) Konfesse z r. 1575 str. 33.

všeho svého lesku a autority ve věcech theologických. Sporů a hádek theologických neúčastnily se všecky církve, mnozí duchovní a zvláště světští jejich patronové nerozuměli valně subtilním kontroversám. Takovým theologové Wittemberští platili stále ještě za nástupce Lutherovy a Melanchthonovy. Jestliže ještě dvě léta před pádem „kryptokalvinismu" Wittemberského (t. 1572) mohl jeden z theologů tamějších tvrditi, že ve dvou (posledních) letech jim bylo podáno 24 konfessí k potvrzení, jest patrno, jaké ještě vážnosti daleko široko požíval Wittemberk.[1] A s tím počítala i Jednota v poměru svém k lutheránům českým a polským.

Jednota chtěla býti počítána mezi vyznání příbuzná konfessi Augšpurské. Ač v tom byla politická vypočítavost,[2] přece bylo to s její strany míněno též opravdově, neboť za takové se pokládaly skoro všecky protestantské církve německé. Ostatně stála Jednota víře církve Wittemberské čili kurfiřství Saského ze všech církví protestantských[3] nejblíže — a tato dosud platila za příslušnici Konfesse Augšpurské.

Z Wittemberka též několikrát pobízena byla Jednota k novému latinskému vydání své Konfesse a dána jí rada (r. 1568), aby v něm výslovně vytkla, že učí v podstatě totéž, co církve, jež se přiznávají ke Konfessi Augšpurské z r. 1530 i k té její formě, ve které r. 1551 byla poslána na koncil Tridentský a později pojata v „Corpus doctrinae", uznávaný universitami Wittemberskou a Lipskou.[4] Vůbec poměr mezi Jednotou a Wittemberkem (i Lipskem) byl zvláště po r. 1568 velmi příznivý.[5] V Peucerovi, Rüdingerovi a Camerariovi měla Jednota své upřímné přátele a zastánce.

Blahoslavovi, humanisticky vzdělanému odpůrci „misomusů", záleželo na tom, aby nové latinské vydání Konfesse nejen vyjadřovalo věroučné názory Jednoty co nejvěrněji, nýbrž aby i vy-

(1) Möller-Kawerau, Lhb. d. K. Gesch. 263. Gindely, Quellen 338.

(2) R. 1578 Rüdinger jménem Jednoty píše falckraběti Rýnskému: „Illustrissimam autem excellentiam vestram ignorare nolumus, nostras ecclesias hactenus tamquam sub umbra latuisse earum, quae augustanam confessionem professae sunt et Lutheri auctoritate conservatas esse" ... (L. c. 444—5, 446).

(3) *H. XII* f. 70, 87. Gindely, Quell. 342.

(4) Gindely, Quellen 320-21, 353. Bidlo. II, 116. To také se stalo v Předmluvě Konfesse r. 1573 str. 34.

(5) Bidlo II., 118.

nikalo formou, latinou co nejušlechtilejší a nejsprávnější.[1] Proto se vydání značně zdrželo. Br. Aeneáš, který v letech 1565—1568 dlel na studiích ve Wittemberce[2] měl se zatím cvičiti v překládání a využitkovati za tím účelem svých soukromých styků s professorem Esromem Rüdingerem, jemuž znalostí latiny a řečtiny a elegantním humanistickým slohem latinským málo kdo ze současníků jeho se vyrovnal.[3] Několik kapitol, které Rüdinger sám přeložil, nejspíše jako vzor a ukázku, zamlouvalo se Blahoslavovi velice, ježto překlad málo se lišil od českého textu a přece byl latinsky velice správný. Vůči Isaiášovi Cibulkovi, jenž studoval ve Wittemberce současně s Aeneášem a jak se zdá, i později (t. r. 1570—71) ještě tam pobýval (jako vychovatel šlechtických jinochů bratrských), projevil Rüdinger ochotu pořiditi překlad Konfesse sám. Blahoslav, kteréhož Cibulka o tom nemeškal zpraviti, nabídku přijal a vyžádal si nepochybně k tomu i dodatečné svolení ostatních starších bratrských.

Zdá se, že žádost stavů českých na sněmě r. 1571, aby jim král dovolil říditi se Konfessí Augšpurskou, přiměla vlastně Jednotu k uspíšení latinského vydání Konfesse. Wittemberk měl jí dáti vysvědčení, že jest to Konfesse, Augšpurské příbuzná, že tudíž bratřím náležejí táž práva, kterých se mělo dostati v Čechách vyznavačům Konfesse Augšpurské.[4] Na tomto stanovisku setrvala Jednota i později a hájila je pérem Blahoslavovým zvláště proti osobnímu lékaři a důvěrníku krále Maximiliána, doktoru Cratonovi (který jinak vždy vystupoval jako přítel Jednoty),[5] když

(1) *H. XII* f. 83: „Kdyby německá confessí byla opravena a když P. Buoh dá, aby latinská dobrou a pěknou latinou zpravená vyšla, nic to našemu s luteriány spříznění škoditi nebude, ale přece budeme dobří přátelé jako kdy prvé" (psáno v čnu r. 1571).

(2) Bidlo II., 65, 112, 115.

(3) Herzog-Hauck, Realencyklopaedie sv. XVII, 192-193.

(4) Gindely, Quellen 342, 344, 353 (argumentace Cibulkova, proč je nutno, aby konfesse bratrská byla vydána ve Wittemberce): ... „necesse habeo vestras dignitates docere, in quae minime simulata pericula et plane capitalia vitae, fortunarum et salutis miseras ecclesias nostras coniciat illa editionis recusatio vestra et ... doctrinae eius, quam veram esse asseritis, e regionibus illis exterminationis periculum ... Quod si igitur nunc deinceps res doceat, non impetrasse nos a vobis ut expressionem permitteretis, ... hanc ... occasionem arripient, excludendi nos a pace religionis et eiciendi ex terris nostris et resumendi relegationem veterem ..." Cf. l. c. 369.

(5) Zdá se mi, že Crato nechoval se k Jednotě dost upřímně. Poměr jeho k ní zasluhoval by nového vyšetření, a nebyl by to úkol nevděčný.

jí r. 1571 radil, aby přijala Konfessi Augšpurskou. Nebylo později (r. 1575) potřebí ani ponoukání Maximilianova (prostřednictvím Cratonovým), aby se Jednota své Konfesse nevzdávala k vůli Augšpurské.[1]

V červenci r. 1571 vypraven Cibulka s listy Blahoslavovými k Rüdingerovi, Peucerovi a k Lipskému Jáchymu Camerariovi, aby s nimi jménem Jednoty ujednal vše, co by se týkalo překladu. Ke Camerariovi, se kterým se dosud neznal, obrátil se Blahoslav se žádostí za převzetí překladu jednak více pro forma; z pouhé zdvořilosti, jednak asi též proto, že, jak věděl, zeť jeho Rüdinger bez jeho svolení a účinné pomoci se nemohl obejíti, ježto Camerarius byl ten, jenž mezi epigony Melanchthonovými jeho názory ve svých spisích pochopil a vyjádřil nejvěrněji a nejjasněji. Camerarius přirozeně zdvořile odmítl provedení překladu, slíbil však, že podle možnosti překlad svého zetě přehlédne, což bylo důležité z ohledu na správné vyjádření věroučných odstínů.

Cibulka zdržel se ve Wittemberce tentokrát do počátku října. Odcházeje nesl s sebou Blahoslavovi na ukázku několik kapitol překladu, které si tento přál míti dříve, než by se rozešla schůze starších, aby s nimi o věci pojednal.

Cibulka pomáhaje Rüdingerovi při překladě (objasňuje mu t. některá nezřetelná místa) vešel s ním v tak důvěrný styk, že tento s ničím se před ním netajil a zcela volně vyjadřoval své mínění o Jednotě i o její Konfessí. Neskrblil sice pochvalou Konfesse r. 1538 a jejích autorů, vytýkal však i její věcné vady, t. takové, které se nesrovnávaly s jeho názory věroučnými a jež pocházely nepochybně vlastně od jeho tchána Cameraria.[2] Cibulka poznamenal si tyto výtky pro Blahoslava, bohužel nepraví o nich ve své zprávě nic bližšího kromě opětování křtu, „přídavku Poláků o víře dětí" a o nehodném přijímání večeře Páně.[3]

Do Evančic dorazil Cibulka (14. října), když starší bratrští z Moravy a z Polska již se rozešli (13. října).[4] Za nedlouho potom zemřel Blahoslav (24. listopadu) přehlédnuv ještě elaborát Cibulkou

(1) Denis, Konec samostatnosti 517.
(2) Gindely, Quell. 336, 343.
(3) Odstavec o opětování křtu vyskytuje se ještě v Konfessi české z r. 1156 f. 75—76, avšak v německé r. 1564 již jest vypuštěn. Výtka Esromova týkala se tedy Konfesse lat. z r. 1538, což ostatně lze vyčísti i z Quellen 330 při dobrém pozoru na kontext. Srov. l. c. 338.
(4) Srov. Dekrety 235-236.

přinesený. Tím se věc zdržela, ač Blahoslavův nástupce, Ondřej Štefan, byl odhodlán kráčeti věrně v jeho šlépějích[1] a tudíž i dílo, jím započaté, přivésti ke konci. Teprve 14. února 1572 bylo o překladě a výtkách Rüdingerových pojednáváno na schůzi starších v Přerově. Usnesení jejich objasňuje, oč hlavně šlo t. o víru „dítek křest přijímajících". Bratřím dostalo prý se napomenutí od theologů Wittemberských, aby „se v tom artikuli vysvětlili"; pročež „na tom se jednomyslně snesli, věřiti i vyznávati, že křest k přítomné víře dítek dává se, a ony že nemají víry odsuzovány býti", z příčin, které se pak vyčítají. A doloženo: „že ony pak té víry vyznávati nemohou, tímť to nemůže kaženo býti, že daru jejího prázdny jsou. Tento smysl usouzený v jiné služebníky i v lid uvoditi máme a i v confessí latinské o tom světle položiti".[2]

Toť značný ústupek, uvážíme-li, že ve svých stycích s Lutherem Jednota zastávala ještě názor, že děti křtí se k budouci své víře a že tudíž vlastní víry nemají.[3] Konfesse z r. 1538 otázku tuto obešla slovy „pueros in salutem baptisandos esse, Christoque consecrandos iuxta eius verbum: Sinite pueros venire ad me" etc. (f. 27). V šedesátých letech útočili na Jednotu lutheráni velkopolští, že křtí děti na víru církve[4] a r. 1568, když Jednota proti nim hledala zastání ve Wittemberce, otázka, mají-li děti víru při křtu, byla skoro hlavním kamenem úrazu. Bratr Jan Lorenc hájil tehdy ještě vůči Krellovi (který patrně byl i mluvčím svého tchána Majora) názor, že děti víry nemají, začež dostalo se bratřím od theologů Wittemberských napomenutí v officielním jejich projevu.[5]

Když se Cibulka vrátil opět do Wittemberka (poč. června r. 1572), nebyl Rüdinger spokojen „s důvody od starších připsanými", „věc vázla na dvou místech", totiž v kapitole 12. ‚Polonorum additio de fide infantum' a v kapit. 13. ‚malos et bonos rem et veritatem sacramenti sumere'.

Neznámá mně „Polonorum additio de fide infantum" souvisí nepochybně s jednáním, které vedla Jednota s Malopolany o přijetí své Konfesse. Na synodě Lipnické[6] (r. 1558) Malopolané na-

(1) Gindely, Quell. 344.
(2) Dekrety 237—38.
(3) Čihula l.. c. 27, 28.
(4) Rpis Herrnhut., sign. *AB II. R.* 1. N. 6 str. 320.
(5) Gindely, Quellen 307. 315. Srov. Bidlo II., 114, 116.
(6) Dekrety 188 sl. Bidlo I., 223 sl.

vrhovali celou řadu změn, které by se měly v ní provésti. Pokud se týče víry dětí při křtu, měla býti provedena příslušná změna v artikule šestém, a ne teprve ve dvanáctém. Co vůbec z těchto navrhovaných změn Jednota později akceptovala, vysvitlo by srovnáním s vydáním r. 1561 nebo 1563. Pokud se týče oné „aditio Polonorum" je to snad stať české Konfesse z r. 1561 (f. 74, 75): „Také učí: Ač křest svatý za prvotní církve ... nad dítkami to přesvaté jméno vzýváno bývá, v němž samém jest spasení."[1]

Tato „additio" nezamlouvala se Rüdingerovi asi proto, že implicite znamenala popírání víry u dětí při křtu. Zdá se však, že ne všickni theologové smýšleli o věci stejně jako Rüdinger nebo Camerarius, neboť praví se v Dekretech, že, když příslušná oprava, v Přerově navržená, byla do Wittemberka odeslána, „ti kteříž tam jsou a dobrého nám přejí, radu dali, abychom s tím de materia disputabili nekvapili, že dosti jest na tom, když my (t. Jednota) tomu svědectví dáváme, že dítky jsou z počtu lidu Božího, k nimž zaslíbení Boží také přináležejí".[2] A tak to zůstalo při starém a v Konfessi z r. 1573 přeložena prostě 12. hlava německé Konfesse z r. 1564. Rovněž tak nebylo nic změněno v 13. hlavě v příčině nehodného přijímání večeře Páně, ač právě v této věci Jednota byla bližší Lutherovi nežli Melanchthonovi a filipistům, vyvozujíc ze slov Pavlových „Kdo jí a pije nehodně, odsouzení sobě jí a pije", že zlí i dobří přijímají pravou svátost, kdežto Melanchthon a jeho následovníci (podobně jako kalvinisté) připouštěli pouze přijímání vnějšího znamení svátosti.[3] Z ohledu na své flaciánské odpůrce nepokládali asi Wittemberští za vhodné činiti na Jednotu přílišný nátlak.[4]

(1) V něm. Konfessi r. 1564 f. 70—80. V české 1561 a 1564 následuje odstavec o překřtívání, který v něm. schází.

(2) Dekrety 238.

(3) Heppe, Gesch. d. deutsch. Protest. I., 54. Herrlinger, Theologie Melanchthons 146. Möller-Kawerau, Lehrb. d. Kirchengesch. III., 204. Gillet, Crato 431. Bidlo I., 225—227. Pozoruhodný v té příčině jest též list Cratonův Ondřeji Štefanovi z r. 1574 ([illegible] 184 sl.), kde se zmiňuje o proslulých artikulech Torgavských z r. 1574, jež theologové Wittemberští byli přinuceni přijmouti, a které o této věci obsahovaly názor flaciánský.

(4) Mimo Konfessi samu vyjednáváno též o sestavení nové Předmluvy, v čemž, jak se zdá, ponechali starší bratrští Cibulkovi dost volnou ruku, aby se s Rüdingerem dohodl. Tento zároveň s lat. překladem revidoval i německé vydání z r. 1564 (Gindely, Quell. 336—337, 340 až 343, 371—372).

Postavení Wittemberských „kryptokalvinistů" nezlepšilo se nikterak od r. 1568, kdy br. Jan Lorenc vyjednal Jednotě jakési jejich zastání proti velkopolským flaciánům. Každé jejich hnutí bylo pečlivě sledováno od jejich Jenských odpůrců, kteří dobře věděli, že zeměpán, kurfiřt Saský August, chce slouti a zůstati pravověrným lutheránem a nepřeje kalvinistickému Heidelberku, s nímž theologové jeho udržovali styky velmi přátelské.[1] Vydání Wittemberského „Katechismu" (r. 1571), ve kterém rozhodně byla zavržena ubikvita, vyvolalo hlučný odpor flaciánů, takže Wittemberští a Lipští byli nuceni v tak zv. „Consensu Drážďanském" vůči kurfiřtovi osvědčiti svoji lutherskou pravověrnost.[2] Přes to však nezískali úplné důvěry kurfiřtovy, ba ani Peucer, který se druhdy obzvláštní jeho přízni těšíval. Neustálé osočování dvorské kamarily, ve které vedle kazatele flaciánského, i ženám připadal značný vliv, vlévalo Augustovi podezřívání a nedůvěru vůči theologům jeho universit, kterou jen na krátko podařilo se Peucerovi rozplašiti. Wittemberští žili v neustálém strachu před katastrofou, neboť toho si nemohli tajiti, že, budou-li z kalvinismu skutečně usvědčeni, kurfiřt zakročí proti nim se vší přísností.[3]

Za takovýchto okolností nebylo valné naděje, že by Wittemberští svolili k žádosti Jednoty, aby t. Konfesse bratrská (jako kdysi za Luthera) nejen byla ve Wittemberce vytištěna, nýbrž aby se jí dostalo i veřejného jejich schválení. Jednota svými předešlými polemikami s flaciány uvalila na sebe příliš velké podezření z nelutherského smýšlení, takže pochvalným svědectvím, její Konfessi daným Wittemberští mohli se silně kompromitovati. Jestliže r. 1568 zastali se Jednoty a dali Apologii a Konfessi její vysvědčení pravověrnosti, stalo se to jen jaksi soukromě ve formě velmi opatrné, a s připojením napomenutí, aby provedla potřebné opravy věcné. Co bylo lze od nich očekávati v situaci zhoršené?

Cibulka za druhého svého pobytu ve Wittemberce (od června do srpna 1572) nacházel sice dost dobré vůle, ale také mnoho výmluv a vytáček. Děkan theologické fakulty, Kryštof Pecelius,

(1) Podrobněji vyložil jsem situaci ve své „Jednotě" II. str. 63 sl. a 111 sl.

(2) Cibulka vraceje se tehdy domů (6. října 1571) setkal se v Drážďanech s Wittemberskými theology a u přítomnosti flaciánského dvorního kazatele Filipa vykládal o Jednotě.

(3) Srov. Gillet, Crato 515 až 519. Důležitý v té příčině jest list Peucerův Cratonovi z 23. srpna 1572.

jemuž Cibulka podal německý exemplář Konfesse z r. 1564, byl ochoten schváliti ji soukromě, ale co do veřejného svědectví vymlouval se, že při společném jednání všech professorů mohla by se státi předmětem rozepře. Professor Cruciger poukazoval na to, že by vysvědčení university Wittemberské i Lipské, z kalvinství podezřelých, bratřím spíše uškodilo nežli prospělo.

Více ochoty nalezl Cibulka u Peucera, jenž již r. 1568 Jednotě velice u svých kollegů prospěl,[1] a jenž jako nejrozhodnější a nejmužnější melanchthonovec choval pro Jednotu nejvřelejší sympathie. Nenahlížel, proč by theologové žádosti Jednoty nemohli vyhověti. K zakročení jeho poněkud povolili, přáli si jen (Cruciger), aby Jednota za příčinou dalšího jednání neposílala do Wittemberka žádného nápadného poselství.

Když se Cibulka koncem srpna vrátil na Moravu s překladem, přehlédli jej ještě jednou starší čeští i polští, načež 10. prosince r. 1572 jednáno o něm na schůzi bratří starších v Rosicích. Uvažováno opět o námitkách Rüdingerových. Dekrety referují pouze o zmírnění Předmluvy v místě, týkajícím se Illyrika, kterého překladatel pak jen zcela krátce odbyl, „vida i s jinými, že není Illyrikus hoden, aby v té knize, co o něm zmínky bylo činěno".[2] Pravá příčina byl ovšem asi strach Rüdingerův a jeho kollegů před křikem flaciánů. Pokud se věcných oprav dotýče, nebylo, tuším, nic pevného stanoveno, tak že Cibulka odešel do Wittemberka „nejsa dosti o sporných kusech poučen" (koncem r. 1572). Většina námitek bratrských proti překladu Rüdingerovu byla bez toho již jen rázu formálního (grammatického), tak že se bez nesnází s Rüdingerem dohodl.[3]

Cibulka přinášel s sebou tentokráte do Wittemberka i formální prosbu starších Jednoty k děkanovi a professorům theologické fakulty, aby dovolili nový překlad Konfesse bratrské ve Wittemberce vydati (neboť to právo jim náleželo) a zároveň, aby dotčený spis prozkoumali a dali mu své veřejné schválení, jako kdysi Luther a Melanchthon, zvláště však v otázce ordinace duchovních, ježto jim záleželo na tom, aby odpůrcům Jednoty bylo

(1) Bidlo II., 113, 117.
(2) Dekrety 239—40.
(3) Srv. Gindely, Quellen 341 a 348.

ukázáno, že její duchovní jsou legitimní a řádně zřízení, třebas nebyli ordinováni v chrámech souvěrců Wittemberských.

Kromě toho br. Štefan žádal Cameraria za jeho svědectví zvláště a Peucera za podporu a přispění. List k Rüdingerovi týkal se konečné úpravy překladu.

Cibulka, než se pustil do jednání s Wittemberskými, odebral se do Lipska na radu ke Camerariovi, jak by si měl vésti, aby dosáhl schválení Konfesse jak od Wittemberských, tak i od Lipských. Naděje však, které mu činil Camerarius byly velmi chmůrné. Vymlouval se na smrt svého kollegy Pfeffingera, kterého prý měl takřka v rukách, poukazoval na obtížné postavení theologů Wittemberských a radil, aby Konfesse byla vydána pouze prostě (bez schválení jejich). Nicméně Cibulka přece podal Konfessi bratrskou děkanovi theologické fakulty Wittemberské, Janu Bugenhagiovi, a věda, že tento Jednoty naprosto nezná, hleděl získati si jednotlivé theology, jimž učinil návštěvy.

V zasedání professorského sboru nejvíce nepřátelsky proti Jednotě se postavil Jiří Major; vytasil se s listem Lutherovým, jímž tento jej, když ještě v Jáchymově působil, napomínal, aby se nedal nakaziti učením Valdenských o svátostech, ježto připouštějí pouze svátostnou přítomnost Kristovu v eucharistii. Lakomec tento bažil po úplatku,[1] činilť prý obtíže v domnění, že ostatní theologové od Jednoty něco dostali a jej ošidili. Cruciger soukromě Cibulkovi vysvětloval, že veřejné jednání o věci ve sboru professorském je velice choulostivé a že nepovede k cíli. Kdyby prý nebylo bývalo k němu došlo, že by byl sám na vlastní nebezpečí jakožto censor theologických publikací Konfessi bratrskou propustil. Někteří z professorů aby zbavili se zodpovědnosti, chtěli spis poslati ke dvoru kurfiřtovu, ale toho si Cibulka přirozeně nemohl přáti.[2]

Zkoumání pravověrnosti Konfesse ve sboru professorském byla pouhá formalita, neboť konečný výsledek nemohl býti jiný, nežli odmrštění žádosti bratrské přes vyjádření všech sympathií a ústní osvědčení, že Konfesse bratrská souhlasí s učením

(1) Srov. Bidlo II., 65 pozn. 1, 172.
(2) Důvod, že by to mohlo šlechtě bratrské býti vykládáno jako velezráda, je jistě jen předstíraný.

církví kurfiřství Saského. Theologové Wittemberští byli ochotni v tomto smyslu pouze soukromým listem svým dáti bratřím příslušné osvědčení. Cibulkovi dána byla rada, aby s knihtiskaři vyjednal tisk spisu někde jinde, na př. v Budyšíně.

Avšak Cibulka s odpovědí touto se nespokojil, nýbrž hned ústně a pak i písemně pokusil se docíliti usnesení příznivějšího. Předvídalť asi, jaké by to bylo pro Jednotu ponížení a zahanbení před českými lutherány, kdyby po tak dlouhém jednání, jež nebylo lze utajiti, Wittemberští Jednotu zapřeli. Důvody jeho byly (mimo některé) tytéž, které jsem shora uvedl (str. 253 pozn. 4). Nejpůsobivější asi byla hrozba, že bratří přestanou své studenty (a tou dobou jich bylo okolo třiceti) posílati na učení do Wittemberka. Tak podařilo se mu přece docíliti aspoň dovolení Konfessí ve Wittemberce vytisknouti a vydati. Co do osvědčení ve prospěch její pravověrnosti bylo se Jednotě spokojiti pouze zmíněným soukromým listem theologické fakulty Wittemberské, který teprve po odchodě Cibulkově poslán za ním do Mladé Boleslavě.

List tento (ze dne 8. února 1573) adressovaný starším bratrským v Čechách, na Moravě a v Polsku, nalézá se ve všech pozdějších vydáních Konfesse bratrské kromě latinské a německé z r. 1573,[1] neboť při pozdějších vydáních nebylo bratřím již potřebí těch ohledů na Wittemberk, kde r. 1574 došlo ke katastrofě a kde ovšem již bratrská Konfesse se vydati nemohla. Wittemberští uznávají, že nová Konfesse bratrská shoduje se s učením jejich církví, třebas, že v některých obřadech, jako v coelibátě duchovních, a výrazech se od ní liší. Není však příčiny, proč by bratří měli býti vylučováni ze společnosti a spolku církví jejich, ke kterým se uchylují a s nimiž souhlas svůj osvědčují, zvláště když příklad Lutherův a Melanchthonův, kteří svým pochvalným svědectvím Konfessi bratrskou ozdobili, ukazuje opak a když nová Konfesse, poněkud jasněji sepsaná od oné Konfesse se neliší. Nevidí příčiny, proč by bratrské řízení duchovních vzkládáním rukou mělo býti pokládáno za méně oprávněné, než řízení Wittemberské, ježto nezáleží na tom, kde se děje, děje-li se jen podle slova Božího. Schvalují konečně přísnost bratrské kázně církevní.

(1) Lasicki otiskl část listu ve spise „Historiae de origine…" str. 278 násl. Gindely v Quellen 356 sl.

Konfesse bratrská vyšla tudíž konečně v novém latinském překladě ve Wittemberce koncem února r. 1573,[1] avšak s mnoha chybami, ježto asi s tiskem se pospíchalo, tak že Rüdinger nemohl korrektur podruhé přehlédnouti. Co míní Rüdinger poznámkou, že Cibulka bude asi nespokojen s vynecháním čísel na okraji řádků při místech Písma, tomu dobře nerozumím, ježto v exempláři Wittemberském čísla ta jsou a Basilejské vydání (z r. 1575) nijak se od něho v tom neliší. Důležitější je poznámka, že ke konci Konfesse jako příloha vytištěn byl list Lutherův Augustovi (z r. 1542) místo listu Wolfganga Muskula — ježto asi svědectví tohoto vysloveného kalvinisty nehodilo se, aby za tehdejších poměrů bylo publikováno ve Wittemberce! List Muskulův z r. 1556 nalézá se již v českém vydání z r. 1574. Rüdinger byl nespokojen též se změnou výrazu, kterou provedli theologové Wittemberští v hlavě šesté, zajisté se zřetelem na spornou ubikvitu (viz níže str. 269).

K radě a s přispěním Rüdingerovým vydali bratří brzy potom (kořistíce z příhodné chvíle) ještě v dubnu (1573) svoji Konfessi po německu, upravenou dle exempláře latinského. Podle Köchera, kterýž tuto edici znovu otiskl[2] neliší se takřka německé vydání od latinského.

Vzhledem ku vzácnosti originální latinské i německé edice Wittemberské z r. 1573 podávám popis oné (dle exempláře král. bibliotheky Berlínské sign. *Co 1112*):[3]

Str. 1: „*Confessio fidei et religionis christianae, quam sereniss. et potentiss. Romanorum Ungariae et Bohemiae etc. regi Ferdinando obtulerunt Viennae in Austria XIII. die IXbris, anni Jesu Christi MDXXXV barones et ex nobilitate, qui purioris doctrinae in piis ecclesiis, quas communitatem fratrum bohemicorum nominant, dediti*

(1) Gindely, Quellen 361 až 362. — Ač officielně se pro ni nevyslovili, přece nespustili ji theolegové Wittemberští ze zřetele a hleděli, aby se do ní nevloudily výrazy choulostivé (Viz str. 269 pozn. 2).

(2) Köcher, Die drei letzte und vornehmste Glaubensbekenntnisse der böhm. Brüder 61—62, 161 sl.

(3) Jiný exemplář chová universitní bibliotheka Kijevská (srov. Wierzbowski, Bibliographia polonica s. XV et XVI t. II, Nr. 1471). Niemeyer, Collectio confessionum in ecclesiis reformatis publicatarum str. 771 otiskl ji bez příloh. V Harmonia Confessionum je text přirozeně roztříštěn.

sunt et coniuncti.[1] *Quae eadem et imperatori Maximiliano II. Aug. et sereniss. regi Poloniae Sigismundo et oblata est. Recognita et conversa in linguam latinam nova interpretatione, Anno Christi MDLXXIII.*

Psalm. CXIX. Loquebar de testimoniis tuis coram regibus et non confundebar.

Wittebergae MDLXXIII."

Str. 2: Citáty „Actor. XXIII, Psal. XXXIIII. Joh. XV., Psal. LXVIII, Psal. XCIII, Psal. CXXXIX."

Str. 3—10: „Praefatio doctoris Martini Lutheri",[2] z Konfesse r. 1538.

Str. 11—33: Často zmíněná Předmluva k nové této edici nadepsaná „*Pio lectori*", datovaná 10. prosince 1572 a podepsaná od „Seniores et ministri ecclesiae fratrum, puram doctrinam evangelii per Bohemiam, Moraviam et Poloniam docentes".

Str. 34—38; „Proemium D. D. baronum et ex nobilitate in regno Bohemiae eorum, qui sunt ex Communitate orthodoxorum fratrum" — přepracovaná to příslušná Předmluva z vyd. r. 1538.

Str. 39—41: Krátké oslovení krále, širší než ve vyd. r. 1538.

Str. 41—42: Obsah jednotlivých hlav — podobně jako ve vyd. r. 1538.

Str. 43—215: Vlastní Konfesse.

Str. 216—217: List Lutherův Augustovi z r. 1542.[3]

Str. 218—219: List Melanchthonův (bratru) Benešovi (Bavoryňskému) z r. 1535.

Str. 220—221: „Ex libro Buceri, cui titulus, Scripta duo adversaria Latomi etc. in cap. de Ecclesiae autoritate pagina 159."

Str. 222: „Errata".

Str. 223: „Wittebergae excudebant Clemens Schleich et Antonius Schöne. Anno MDLXXIII."

O novém tomto vydání pojednávali starší bratrští na své schůzi v Holešově (konc. srpna 1573), kdež vyslovena nespokojenost nad tím, že theologové Wittemberští své svědectví o Kon-

(1) Něm. vyd. z r. 1573 má zde přídavek „und verdeutscht im Jar 1564".

(2) Vydání Basilejské z r. 1575 má po této „Praefatio" hned list theologů Wittemberských starším bratrským z 8. února 1573 (viz str. 260.)

(3) Otištěn, ale ne úplně stejně u Gindelyho, Quellen 28—29.

fessi s ní zároveň vytisknouti nedali. Bylo usneseno, aby přední starší (patrně čtyři biskupové) s ním naložilli dle svého uznání.[1] Poněvadž po r. 1574 jest v Dekretech mezera 16 let, nedovídáme se, co tito učinili. Dotyčný list však Wittemberských spatřujeme vytištěný již v novém českém vydání Konfesse r. 1574, pořízeném podle latinské edice Wittemberské[2] a rovněž v novém vydání německého překladu.[3]

Zpráva Löscherova o latinském Wittemberském vydání z r. 1574 [4] zakládá se patrně na omylu.

Wittemberské latinské vydání, rozmnožené však listem theologů Wittemberských přetištěno bylo r. 1575 v Basileji.[5] Lydius znovu otiskl je v II. svazku svých „Waldensia" (Dordraci 1617) f. 94 a násl.[6] Vydání Basilejské liší se od Wittemberského též tím, že na titul. listě místo *Wittebergae MDLXXIII* stojí *Basileae MLXXV.*[7]

Česká Konfesse z r. 1574 byla znovu vydána, ale s patrnějšími změnami slovnými r. 1607, avšak s týmiž svědectvími (jakožto přílohami).[8] Tuto Konfessi (z r. 1607) přetiskl pak Josef *Procházka* a vydal pod titulem *Konfessí bratrská aneb Počet z víry a učení i náboženství Jednoty bratří českých.* Císaři Ferdinandovi, toho jmena Prvnímu, od Pánů a Rytířstva Jednoty leta Páně r. 1535 podaný a potom často a na rozdílných místech v jazyku českém,

(1) Dekrety 240. Srov. Gindely, Quellen 364—5.

(2) Originál v bibliothece Jednoty bratrské v Herrnhutě sign. *5. 8. 98. = 10. 8. 103. 1.* Titul uvádí Šturem v Krátkém Ozvání str. 174, jenž zároveň vytýká, že bratří „tu Konfessí léta 1574 vydanou, dvakráte téhož léta pod týmž nápisem tisknutou mají a jedna s druhou se nesrovnává, neb toliko v artykuli dvanáctým jedna o půldruhýho listu více má než druhá. Což jistě fortel veliký jest a podvod znamenitý . . ." (Srov. Šturem, Krátkej spis o jednotě bratří valdenských str. 32, Odpověď slušná str. 73, 264). Nemaje po ruce na ten čas příslušných exemplářů, nemohu vyšetřiti, jak se věc má. Příležitostně doplním to v drobném článku v Č. Č. H. Věrný přetisk originálu pořídil r. 1848 „Jan Sluníčko, měšťan pražský" v Praze (u K. Geřábkové) připojiv „Předmluvu vydavatele". Srov. Kōcher l. c. 53—54.

(3) Exemplář univ. bibl. Pražské *54 F 152*, exempl. musejní *46 F 3.*

(4) Kōcher l. c. 58.

(5) Exempl. univ. bibl. Pražské sign. *54 D 87.* Srov. též Kōcher 58—59.

(6) Univ. bibl. Pražská má ještě separátní otisk edice Lydiovy sign. *46 F 186* (zároveň v přetiskem edice Rhauovy z r. 1538).

(7) Srov. Kōcher 530—31.

(8) Exemplář univ. bibl. Pražské *54 G 73*, českého Musea *36 F 10.* Citáty z písma uvádějí se v textu latinském a v českém překladě.

latinském, německém, polském na světlo vydaný. Nyní v nově vydal... V Praze. Nákladem vydavatele 1869.[1]

O poměru lat. Konfesse z r. 1573 (a tudíž v celku i české z r. 1561, 1564 a 1574, polské z r. 1563 a německé z r. 1564, 1573 a 1574?) ke Konfessi z r. 1538 dlužno uvésti nejprve některé výroky z kruhů bratrských: V officielním listě svém adressovaném theologické fakultě Wittemberské tvrdí starší bratrští, že nová edice ničím „neliší se od vydání z r. 1538 co do smyslu, nýbrž pouze lépe a správněji poučuje".[2] Cibulka ve svém memorandu z 30. ledna r. 1573 praví, že „opakovaná tato Konfesse od oné dřívější pouze tím se liší, že se v ní všecko lépe, obezřetněji, správněji a výmluvněji vykládá, že má méně slov prázdných a zbytečných, zkrátka, že je to kniha lepší než ona (starší)".[3] Předmluva Konfesse z r. 1573 tvrdí, že r. 1564 „byla opakována a revidována" ona starší Konfesse a učiněna „plnější a výbornější".[4] Bratří ve své „Krátké Odpovědi" na Morgensternovu „Adnotatio" r. 1567 vyjadřují se o nových vydáních své konfesse (r. 1564), že v nich lze nalézti žádoucí objasnění a opravení rozličných jejích poklesků.[5] A r. 1587 v obraně Kancionálu proti jesuitovi Šturmovi praví se: „Psali-li předkové naši ne tak světle neb vlastně, jako potom, když dal Pán Bůh pokojnější nabytí osvícení, to vše napravili (jsme) v Konfessí poslední, pročež žádný starých věcí zdvihati by neměli."[6]

Jest pochopitelné, že Jednota zastává a hledí zjednati průchod názoru, že Konfesse její z r. 1573 podává v podstatě tutéž víru a učení, jako Konfesse předešlé, zejména Konfesse z r. 1538. Proti tomuto tvrzení stojí ovšem argumentace jejích odpůrců, na př. jesuity Václava Šturma, který ve svých polemikách dovozuje neustálou měnivost věrouky bratrské.[7] Podobné jsou výtky se strany lutherské, že bratří mají několik Konfessí, jež jsou od

(1) Titul tento je zcela libovolně upraven a vede k mylnému domnění, že je to nové vydání původní konfesse české z r. 1535. Citáty otiskl Procházka v textě pouze českém v závorkách ( ).
(2) Gindely. Quellen 342.
(3) L. c. 353.
(4) Předmluva, str. 26.
(5) Bidlo II., 98.
(6) Cit. Winter, Život církevní I. 197.
(7) Za předchůdce v tom má již Poláka Benedikta Herbesta (Bidlo II, 100).

sebe tak [illegible] [illegible] zamítají[2] a že [illegible] Konfesse [illegible] z [illegible] [illegible] ricus. [illegible] v Konfessi [illegible] rázu [illegible] [illegible] ného celkem [illegible][3]

Ve starší [illegible] učením [illegible] nemůže být [illegible] jednalo by se [illegible] polutherštila [illegible] by však vyžadovalo [illegible]

Otázka [illegible] podřízenost [illegible] rikům, kteří mají za to, že [illegible] českých, tak že bez [illegible] ností nebo [illegible] vlastně nevěděli [illegible] smlouvajíce se s protestanty nevěděli [illegible][4] [illegible] se vůbec na pravdě [illegible], že [illegible] Není potřebí modifikovati [illegible] a precisování jistých názorů [illegible] Jednota z počátku dosti [illegible] změny, které Jednota provedla na př. ve svých Konfessích?

Tyto otázky vedly mě k vyšetření vzájemného poměru druhé a třetí redakce (dle Gindelyho) Konfessí bratrských. Je to pokus, příklad — teprve celá řada podobných prací vedla by k pevnému

(1) Bidlo II., 154.
(2) Gindely, Quellen 389 sl.
(3) Literatura tato souvisí se založením Jednoty Herrnhutské. Přehled její podává Jo. Theoph. Elsner, Brevis conspectus doctrinae fratrum bohemorum (ve „Scrinium antiquarium sive Miscellanea Groningana". T. VI. Pars I. Groningae et Bremae 1750). Je to vážná práce, třebas již hodně zastaralá. Lenzův článek v Časop. katol. duch. 1872 („Konfesse bratrská a učení symbolických Lutheránů a Helvetů") založen jest na nedostatečném materiálu a dovolává se Procházkova vydání Konfesse bratrské (v Praze 1869), která však není původní Konfessí z r. 1535, nýbrž přetisk edice české z r. 1607 (viz str. 263-64).
(4) Denis, Konec samostatn. 499, 500—505. Zdá se mi, že Blahoslav byl větším, než Denis připouští.

výsledku. Proč srovnávám dvě edice latinské,[1] jest, tuším, patrno z toho, co jsem pověděl na str. 247 a 251, jsou to vydání jaksi authentická.

Co se týče methody, které jsem při tom užil, hleděl jsem se především vyhnouti srovnání sloupcovému a podávám raději podstatný smysl jednotlivých odstavců a statí. Na formě vnější, stilu atd. nepokládal jsem za nutné se zastavovati. Kdo srovná několik odstavců, pozná ihned, že se Konfesse z r. 1573 (čili pro krátkost *B*) liší velmi nápadně svou formou od Konfesse z r. 1538 (*A*). Otázku vnějšího uspořádání jejich obsahu, pořádku jednotlivých částí, přidání nebo vypuštění příloh (jako jsou Předmluvy a svědectví různých osob) pokládám v celku za podřízenou. Jde mi tedy pouze o konstatování změn věcných, přídavků, výpustků nebo stilisace, jimiž se mění věcný t. j. věroučný obsah jednotlivých statí, při čemž ovšem nelze vždy přesně odděliti, co náleží do věrouky a co tam nepatří. Nejsa theologem z povolání dopustil jsem se snad leckterých nedopatření, doufám však, že v hlavních věcech jsem nechybil. Z nedostatku původního exempláře latinské Konfesse z r. 1573 (Berlínský exemplář byl mi zapůjčen pouze na krátkou dobu) byl jsem nucen užiti vydání Basilejského z r. 1575 (srov. str. 250 pozn. 1). K usnadnění přehledu to, čím se liší *B* od *A*, vyznačeno jest *kursivou*.

Hlava první pojednává o Písmě sv. Obě Konfesse shodují se věcně ve výkladu, že Písmu sv. SZ i NZ, obsaženému v bibli, se má úplně věřiti a dávati přednost před jakýmikoli spisy lidskými. Konfesse r. 1573 (*B*) *obsahuje pak poměrně obšírný výklad o inspiraci Písem Duchem sv. a jeho působení na spisovatele jejich, při čemž podotýká též o duchovních, že jsou „organa ipsius electa". Pak následuje řada citátů.*

Ostatek shodují se *A* i *B* v tom, že z Písma dlužno odvozovati články víry, proč se v církvi bratrské čtou perikopy jazykem mateřským a z nich kázání se béře a pokud lze užívati spisův učitelů církevních. *B má přídavek, že lze jich též užiti, pokud vydávají svědectví o zřízeních a příkladě apoštolské církve a s ní se nerozcházejí.*

(1) Rozumí se, že jsem srovnal též různé exempláře druhé redakce mezi sebou (Konfessi českou z r. 1561 a 1564, něm. z r. 1564 s vyd. r. 1573). Pozoruhodnější změny vytýkám na příslušných místech.

Rozdíl v nadpisech hlavy druhé (*A* „De catechismo" *B* „De catechesi") naznačuje i jistý rozdíl v jejich obsahu, neboť *B rozepisuje se o církevnípr aksi Jednoty v příčině náboženské výchovy dětí i dospělých.* Jinak věcných rozdílů tu není.

Třetí kapitola *B rozepisuje se o poměru božské podstaty ke třem osobám v Trojici* (jak již titul sám věští „De unitate essentiae divinae et de tribus personis") *a podporuje víru bratrskou pěti citáty Písma.* Věcných rozdílů věroučných mezi *A* a *B* neshledávám, a rozmnožení hlavy této v *B* lze si snadno vysvětliti předcházejícími styky Jednoty s antitrinitáři v Polsku.[1]

Pokud se týče hlavy čtvrté (i zde v nadpisech rozdíly: *A* „De peccato et eius fructu, ac sui ipsius cognitione", *B* „De agnitione sui ipsius. Item de peccato, causis et fructibus huius et de promissione divina"), aby bylo patrno, jak dalece se obě Konfesse liší, podám nejprve postup myšlének v *A*, při čemž označím místa, ve kterých *B* má nové interpolace, hvězdičkou (*).

A: Bratří učí, aby hříchy nebyly zanedbávány. Učí, aby lidé poznávali, že v hříších byli počati a se zrodili, že od samého dětství zákon boží srdcem i skutkem přestupují, že břemenem hříchů jsou zavaleni. Citáty dovozující zkaženost lidskou.

Lidé mají poznávati, že pro svou zkaženost a hříchy, z ní plynoucí, zasloužili si pomstu boží atd. Citáty.

Je nutno, aby poznali svoji slabost a nemožnost, aby sami sebe zachránili, že nemohou žádnými skutky svými nabýti ospravedlnění.* „Nec quicquam habere, praeter Christum solum, cuius fidutia a peccatis, Sathana, ira Dei et morte aeterna sese redimant ac liberent" (*A* f. 16). Žádný lidský skutek nemůže člověku hříšnému pomoci.

Všecka časná trápení, nesnáze a smrt plně zasluhují lidé za své hříchy. Nicméně vše to mají trpělivě snášeti, ne však proto, že by si tím život věčný zasloužili, nýbrž aby poznali velikost svých hříchů, svoji nedostatečnost, tak aby procitli a vyhledávali milost a pomoc boží.**

V *B* tento postup myšlének začíná teprve *po 8 odstavcích věnovaných otázce stavu člověka před hříchem prvotním a změny,*

(1) Srov. Bidlo, Jednota bratrská II, 42.

hříchem vyvolané. Člověk prvotně byl ve stavu nevinnosti, svatosti a spravedlivosti atd. Avšak člověk zneužil svobodné vůle, kterou ho Bůh obdařil, tím, že uposlechl ďábla. Hlavní původce všeho zla jest tedy ďábel a svobodná vůle člověka. Pádem svým připravil člověk sebe a své potomstvo o stav dokonalosti a dobré (nevinné) přirozenosti, ztratil milost boží „et dona inditae in creatione iusticiae imaginis Dei", zkazil svou přirozenost jako víno čisté hrozným jedem, vrhl se v hřích, smrt a jiná trápení a tresty věčné. Dále se podává roztřídění hříchů: hřích Adamův, ze všech největší a nejtěžší, dědičný a „actualia" („hříchové skuteční"), následky to hříchu dědičného.

* *B: Proč člověk nemůže sám se povznésti: „voluntas enim hominis, quae antea libera erat, nunc ita corrupta, perturbata et debilitata est" ...*

** *B: Řada citátů, na odůvodnění myšlének, jež jsou v posledním odstavci A, načež B o tom, že duchovní bratrští poučují o zaslíbeních obsahujících vykoupení člověka.*

Přídavky, které v *B* proti *A* konstatujeme, najdeme v podstatě v A p o l o g i i (z r. 1538) f. 20, 21 (částečně f. 22, 23). Za to pod * citovaný přídavek o v ů l i je p o z o r u h o d n ý; vyslovuje názor protestantský, ač dlužno podotknouti, že terminus technicus zní „liberum arbitrium".

H l a v a p á t á má v *A* i *B* nadpis „De poenitentia". Ač slovně a formálně provedeny v *B* značné změny, předce v celku nenalezneme velikých, podstatných změn věcných. Něco z toho, co v *B* je na víc, najdeme v A p o l o g i i, na př., *že pokání a obrácení hříšníka je zvláštní dar boží* (*B p.* 77, A p o l. f. 25). Obsahem dalších přídavků jest, *že strach před hněvem božím způsobuje obrat v nitru člověka a odvrácení od hříchů* (*B* 79) *a že při veřejných hříších a pohoršení „externam poenitentiae testificationem non debere abesse et hacquidem de causa"* ... (*B* 83).[1]

B mluví srozumitelněji o vzniku pokání prostřednictvím dvojího kázání t. o spravedlivosti boží podle Zákona a o víře v Krista a jeho pokání, což, jak se mi zdá, implicite a nejasně je obsaženo i v *A*.

(1) Stilisace tato je mnohem jasnější a širší než v české (1561) a německé (1564) Konfessi. V oné nejstručnější.

Pozoruhodná jest výpustka *B* proti *A*; v *B* nesetkáváme se s větou „ut ad Deum... redeant et fide in Christum, quae pars quoque paenitentiae est, misericordiam apprehendant" (*A* f. 17). Jest to, tuším, jeden z nejdůležitějších ústupků, které tu Jednota činí názoru protestantskému vůbec a lutherskému zvláště, a pozoruhodno jest, že jej učinila již v české Konfessi z r. 1561, tedy již před polemikami s lutherány velkopolskými.[1]

Značné rozdíly jsou patrny v hlavě šesté, na což poukazují už nadpisy (*A* „De Christo Domino et fide in ipsum", *B* „De Christo D. N. et iustificatione per fidem in hunc"). Kdežto v *A* stojí v popředí christologie, zejména pak poměr božské a lidské přirozenosti v osobě Boha-člověka, v *B* patrně *hlavní zájem soustředěn jest na justifikaci.* Celým svým rázem a provedením, stilisací hlava tato náleží mezi nejpoučnější při posuzování poměru *B* k *A*. Kdežto v *A* mluví se většinou citáty, stilisace věroučných vět provedena jest velmi neurčitě a povrchně (patrně úmyslně), *B vyslovuje se určitě, otevřeně srozumitelně*, zvláště ve věcech, pro které v předešlých polemikách na Jednotu bylo útočeno. Poukazuji mimo zřetelně vyjádřené *učení o Bohu-člověku*,[2] zvláště na *obšírnou definici víry ospravedlňující*, o které se Jednota ani v *A* ani v Apologii nikde určitě nevyslovuje,[3] a na *definici ospravedlnění.*[4] Také zmínky zasluhuje výklad, *jak člověk dochází*

(1) Bidlo, Jednota II., 24, 25, 68, 69, 92, 93.

(2) Tvoří základ pro potírání „ubikvity", a bylo snad příčinou, proč proti vůli Rüdingerově theologové Wittemberští vynutili na tomto místě užití jiného výrazu nežli jaký tam chtěli mít bratří a jejich překladatel (Gindely, Quellen 362). Proti česk. „ač divným týchž vlastností obcováním" (1561 f. 38) a něm. „obwol in wunderlicher dieser eigenschaften gemeinschaft" (1564 f. 33) v *B* položena „admirabili earumdem communicatione seu unione", ač dle Rüdingera mělo být commercio.

(3) Bidlo l. c. 69. *B* 88: „Atque haec fides proprie est cordis prompti assensio erga universam in Evangelio annuntiatam veritatem, qua homo mente et animo illustratur, ut Deum suum et Dominum Jesum Christum recte agnoscat et pro unico salvatore suo accipiat supraque hunc, ut veram petram suam prorsus salutem collocet, eum diligat et sequatur, ipsoque fruatur omnemque spem et fiduciam in eo reponat et se hac erigat et animosa fiducia confidat, quod propter ipsum et solum meritum ipsius, propicium, placidum et benignum Deum habeat..."

(4) *B* 89—90: „Et haec iusticia seu iustificatio est remissio peccatorum, sublatio poenae aeternae, quam Dei severa iusticia deposcit et Christi iusticia seu imputatione huius convestiri cum

víry ospravedlňující, t. *z boží milosti „per Spiritum sanctum et ministerium concionis Evangelii"* (*B* 87).

Kromě toho obě Konfesse věnují dost místa otázce přítomnosti Kristovy na zemi shodujíce se dosti blízko stilisací i citáty. Příslušná místa obsahují implicite zamítání ubikvity, kardinálního to dogmatu theologie gnesiolutherské. Velmi obšírně o tom mluví Apologie (f. 88 a násl.) v témž smyslu.

Sedmá hlava věnována jest dobrým skutkům. Přes značné rozšíření textové (zvláště *rozmnožení citátů Písma*) a *přestavení jednotlivých thesí B* věcně neliší se od *A*, leda bychom za takové pokládali *připomenutí, že je potřebí konati skutky dobré, takové, které jsou „spiritu Dei diserte indicatae et propositae"* (t. effectiones). Kdežto v *A* se praví, že takové skutky jsou především víra a láska, v *B pozorujeme jakousi modifikaci této these*, v *A* ovšem ne zcela určitě vyslovené. Praví se (v *B*): *„In nomine Christi autem bona opera facere, est facere ea in fide viva in ipsum, qua sumus iustificati et caritate"* (*B* 103). Pak pozorovati možno v *B* jakési *zmírnění* věty z *A*, že totiž skutky dobré mají se konati, „ut abunde subministretur introitus in aeternum regnum atque inde copiosior gratia et merces a Deo referatur" (*A* f. 20); proti tomu *B* (107): *„Praeterea etiam propter promissa tam huius vitae quam aeternae praemia bona opera praestari exercerique debent . . . atque ut ad ea praemia consequenda per fidem in Christum luculentiorem aditum habeamus"* . . .[1]

Konečně ve výčtu dobrých skutků *B* (102) *jaksi soustavněji si vede* než *A* (f. 20).

que Deo reconciliatio, in gratiam receptio, per quam gratiosi facti sumus in dilecto et cohaeredes vitae aeternae, ad quae et confirmanda et novi ortus seu regenerationis causa arrabo additur S. Spiritus, qui gratis donatur et confertur de infinita gratia propter Christi mortem, sanguinem effusum et resurrectionem huius". — Dlužno připomenouti, že vlastní učení Jednoty o iustifikaci rozvinuto jest obšírně a mnohomluvně, ale dosti jasně a určitě v Apologii (f. 54—68), ač přesně a určitě definice iustifikace tam nenajdeme.

(1) K tomu též passus v *B* 109: Ex „his manifestum fit... compensatione". — K otázce dobrých skutků v *B* podává zajímavý kommentář návrh odpovědi Rüdingerovy Codicillovi (Gindely, Quellen 368 až 369: „... nostra confessio et professio de bonis operibus tali in medio est..." Vše, co v *B* nového, provedeno jest již v české Konfessi z r. 1561.

V hlavě osmé přes rozdílné nadpisy není žádných rozdílů. Nadpis v *B* je vlastně podrobnější udání obsahu dotyčné kapitoly („De sancta ecclesia et de pia constitutione atque administratione huius et disciplina. Item de Antichristo"). Dlužno vytknouti, že v některých částech je *B mnohem zřetelnější a výmluvnější* (*poznání církve nejméně poskvrněné dle jistých známek; církev se musí jeviti jako „communio sanctorum"* — *B* 114).[1]

Co do hlavy deváté (pojednávající o stavu duchovním) *B má více o malý začáteční odstavec, věnovaný postavení duchovních v církvi. Šíří se o výchově a přípravě jáhnů a povinnostech duchovenstva.* V otázce coelibátu jest stilisace poněkud mírnější (*A*: „praesertim vero, ut ab statu conjugii liberi sint, *B*: *„et si fieri potest etiam a conjugio liberi"*),[2] ale ostatně smysl stati jest úplně týž. Pak v *B nový jest výčet případů, kdy duchovní zejména mají hleděti ruční prací se živiti* („praesertim inter initia aedificationum atque instaurationum suarum, aut persecutionis etiam diuturnae temporibus atque alioqui propter imbecilliores" — *B* 132).[3]

V hlavě desáté („O slově božím") *B podává jakousi definici*, kdežto A nazývá slovo boží prostě „ministerium a Christo institutum et praeceptum". Mimo to *B* dovozuje, *že slovo boží má předcházeti svátosti „apud eos, qui iam per aetatem intelligentia uti possunt", a že v tom smyslu si mají počínati i duchovní*, kdežto *A* přestává na tvrzení, že slovo boží je k spasení nezbytnější než svátosti.

Hlava jedenáctá, obírající se svátostmi, vykazuje v *B* rozšíření na začátku, kde se jedná *o definici svátostí a jejich působení. A* definice nepodávajíc praví pouze, že jejich dobrodiním „fideles meritorum Christi *participes* redduntur consortesque" (f. 26), *B* výslovně o nich praví, že jsou *„externa, terrena signa" k tomu určená, „ut significent et testentur illam ipsam spiritualem et non incurrentem in oculos gratiam veritatemque, cuius nomen habent"* (p. 138). *Totéž rozvádí se v následujícím odstavci*

(1) To je význačné, že tento názor kalvínskému velmi blízký Jednota teď (vlastně již r. 1561 a 1564) vyslovila otevřeněji; z *B* vidíme, co chtěla říci v *A*, ale přece nevyřkla.

(2) Totéž již r. 1561.

(3) Má něm. 1564, ne však česká konf. 1561.

ve výkladu, proč Kristus svátosti ustanovil, při čemž *dlužno vytknouti stať*, dle které *duši zbožných přivlastňují a utvrzují milost a pravdu, o které podávají svědectví* (p. 139). Dále praví se, *že jsou svátosti smlouvy Boha s církví, a ještě o něco dále, že nejsou to pouhá posluhování nebo ceremonie.*

Jest patrno, že v *B* jest *učení Jednoty jasněji a otevřeněji formulováno* než v *A* a než v Apologii (f. 69 sl.), kde hlavně přetřásá se otázka, jaký je to vlastně způsob, kterým svátosti působí a spásu přinášejí (t. svátostný, sakramentální).[1]

V hlavě dvanácté (o křtu) provedeny jsou *B* značné změny. Především podává *B definici křtu*, při čemž třeba poznamenati, že *A* křest nazývá pouze „salutaris administratio" a Apologie „ministerialis et sacramentalis ablutio" — *B „sacramentum seu ministerium". B vypisuje podrobně svátostné účinky křtu, k čemuž jakýsi pendant lze nalézti* v Apologii (f. 73—75). Dále šíří se *B* o *obnovení smlouvy křestní při večeři Páně* a o *vzkládání rukou* na ty, kteří dospěvše k rozumu nebo vyučeni byvše smlouvu onu mohou obnoviti, při čemž mezi řádky lze vyčísti, že ono vzkládání rukou zastupuje někdejší opětování křtu v Jednotě. Pendant k této stati najde se opětně v Apologi f. 73 (cf. též 94, 96), kde se praví, že „iis, qui non integre ac in omnibus evangelio crediderint, baptisma ipsum . . . per se nihil conferre ad salutem. Hinc est quod addimus, quod sit foedus seu pactum fidei".[2] Pozoruhodné jest, co se praví v *B o křtu dětském* (p. 149), který se *porovnává s obřízkou, jež byla smlouvou.*[3]

Vypuštěn je v *B* dlouhý odstavec *A* o opětování křtu dospělých, přistupujících k Jednotě, který ještě se nalézá v české z r. 1564, ne však v něm. z r. 1564.

Celkem vzato je v *A* mnoha slovy velmi málo určitého a jasného pověděno, o podstatě křtu téměř nic se nedovídáme, pouze vnější věci se tam přetřásají tak, že, kdyby nebylo Apologie, možná byla by domněnka, že v době *A* Jednota křest velice podceňovala. Z *B* jest patrno, že pro ni má křest význam spíše znamení než působivého vlivu — a odtud důsledně bylo možno souditi na skutečný názor bratří o svátostech vůbec.

(1) V Apologii (69) ještě se rozeznávají svátosti ustanovené od Krista a od církve. Srov. Bidlo I, 224 sl. — Vše co v *B*, již v 1561 a 1564.
(2) Cf. též Apologia f. 80, 81.
(3) Ostatně viz výše.

Hlava třináctá pojednává o večeři Páně. V *B* shledáváme přídavky a výpustky, které však neznamenají žádné podstatné věcné změny. Vidíme především hned na počátku zřejmě vysloveno, *že večeře Páně je svátost*, čehož *A* nemá. K přídavkům *B* nalezneme téměř vesměs souběžná místa v Apologii, na př. k *B* 153—155: „*ad sententiam tamen huius fidei explicandam . . . sacramentalem hic haberet. Quare haec locutio . . . communicationem corporis Christi*" (kdež obsažen jest výklad sakramentálné přítomnosti Kristovy) možno srovnati Apologii f. 85, 88, 92. Rovněž ke *karakteristické pro Jednotu stati o přijímání nehodném* (*B* 155) najde se pendant v Apologii f. 93 a 98, o společném přijímání věřících viz Apologii f. 95.

Z jiných přídavků *B* bych vytknul ještě, že duchovní před přijímáním přisluhují *rozhřešením* a postavil bych větu *A* f. 50: „Ministri . . . plebem ipsam ad hanc finem hortantur, ut corporis Christi praesentiam adesse credant" proti větě *B* 159: „*populus ad religiosam considerationem mysterii huius, ad alacrem seriamque beneficionum divinorum contemplationem hortando excitatur*".

Stať *B* 152—153: „*Quae verba . . . sanguinemque alium habuit*" *jest velmi jemné a opatrné odmítnutí ubikvity.* Co se praví v *B* 157 *proti adoraci* a p., najde se již v Apologii f. 95.

Vynechána jest v *B* stať o odpůrcích učení a víry bratrské o večeři Páně. Srovnání *A* a *B* v příčině večeře Páně je poučné zvláště, když se přibéře ku pomoci Apologie. Vidíme, že *B* nepodává téměř nic nového, že naopak nepodává ani tolik, co je v Apologii, kde vidíme celou víru bratrskou úplně již hotovou, vypracovanou do podrobností.

Hlava čtrnáctá („De clavibus Christi") zůstala v *B* téměř beze změny, tak že slovně namnoze se shoduje s *A*.

Co do hlavy patnácté má *B* nadpis valně rozšířený (*A*: „De traditionibus humanis", *B*: „De rebus accedentibus seu adiaphoris, traditionibus, constitutionibus, ritibus et ceremoniis ecclesiasticis et de libertate christiana"), avšak lze v ní konstatovati pouze dvě vážnější změny či lépe *přídavky*. Je to především hned úvod, kde *se vykládá poměr „adiafor" k řádnému posluhování* a pak odstavec poučující o tom, *co jest „křesťanská svoboda"*, kterýžto výraz se v *A* nevyskytuje. Pověděti mínění své o této věci, přiměly bratří nepochybně předešlé jejich polemiky s lutherány.

Hlava šestnáctá pojednává o moci světské. V *B klade se výslovně důraz na to, v čem se moc světská liší od moci duchovní čili od správy církevní, která má na starosti věci duševní, světská pouze hmotné.* Jiný přídavek vyslovuje požadavek, *aby každý úředník jednal ve smyslu křesťanském a v intencích církve, při čemž citují příslušná místa Písma*, kdežto v *A se pouze prostě na tato místa Písma upozorňuje.* Pendant však k tomu obsahuje Apologie f. 116. Není pochyby, že tyto amplifikace vznikly pod vlivem konfliktů s gnesiolutherány.

Nadpis hlavy sedmnácté v *B* („De sanctis hominibus et horum cultu“ — *A* pouze „De cultu sanctorum“) zdá se zdůrazňovati vlastní smysl učení bratrského o svatých, které těsně souvisí s názorem Jednoty o církvi; mluvíť se v *A* i *B* též o svatých žijících v době přítomné, což jsou pravě věřící v Krista. Z dalšího textu *B* je důležitý přídavek, namířený proti *vzývání svatých, proti mínění, že by byli prostředníky mezi lidmi a Bohem* (*B* 188 až 189: „Sicut autem ... benignissimus Dominus“).

Proti *A*, kde se mluví o písních, o svatých zpívaných *B* vytýká, že zpívají bratří *„a superstitione puras cantilenas“*.

V hlavě osmnácté (o postech) *B* má pouze *podrobnější definici postů.*

Značné rozdíly jsou patrny při srovnání *A* a *B* v článku o bezženství (devatenáctém — *B* má v nadpise víc o *„et conjugio“*). Především *celá tato hlava* je v *B* mnohem *šíře stilisována.* Další rozdíly vysvitnou nejlépe, postavíme-li vedle a proti sobě tato místa:

A f 37: „Qui autem se coelibatui propter regnum coelorum addixerit, hunc rectius et tutius facere dicunt“ ...	*B* 194—5: „Ad ecclesiam autem et certos homines atque imprimis ministros ecclesiae quod attinet, nostri ab initio docuerunt et nunc docent, primum donum castitatis peculiari benignitate Dei et s. Spiritus et olim donatum fuisse et hodie etiam aliquibus ... donari“.
A f. 37: „Docent praeterea, ut, qui se coelibatui, omnibus interim rebus, quibus vitae castitas conservari possit, diligenter diuque expensis, consulto dedicarit hoc animo, ut in Ecclesia Dei aliquo salutari	*B* 200: „Praeterea docetur, ut qui hoc donum a Deo acceperunt, atque in hac parte spectati exploratique Domino et Ecclesiae sua sponte inserviunt, hi igitur ut hoc donum una cum reliquis donis magnificiant

ministerio fungatur et fidem dederit Deo ecclesiaeque eius, se caste coelibatum servaturum..., talem iam ad contrahendum matrimonium sui iuris, ut antea non esse, excepta, ut Apostoli verbis utamur ustione, hoc est si ei in coelibatu contigerit, ut ita uratur, ut nec ullo consilio, doctrina, castigatione aut monitu ustionem domare aut cohibere possit".

et diligenter custodiant, ne ullis cupiditatibus malis ullarumque occassionum illecebris id ammittant." Hned potom v české Konfessi r. 1561 (f. 106) následuje tento odstavec: „Neboť se to některým po těle a žádostech světa odcházejícím přihází, že Ducha svatého tím zarmucují, církev boží urážejí, pohoršení rozmnožují a tudy bídu Páně na se svodí, neboť dí Kristus: Běda skrze kohož pochází pohoršení. Až naposledy i někteří zmařenou solí bývají, aby se ani do hnoje nehodila." Tento však již v německé Konfessi r. 1564 jest vynechán.

Zmírnění názorů a požadavků bratrských v té věci je zcela patrné. Totéž vysvítá i z amplifikací (*B*), na př. že coelibát má býti jakýmsi odříkáním jistých příjemností z lásky k Bohu, že bratří nikoho nenutí k coelibátu, nýbrž pouze radí a ukazují na zaslíbení těm, kdož se odříkají, že kdo se s radou církve ožení, nemá být neván, že coelibát nečiní nikoho v úřadě duchovním důstojnějším a záslužnějším, že služby jeho nemají větší ceny.

V poslední hlavě (20.) není věcných rozdílů.

* * *

Shrneme-li výsledky provedeného srovnání, shledáváme, že (poněvadž Apologie z r. 1538 jest doplňkem a jaksi kommentářem Konfesse z r. 1538) hlavy 2., 3., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18. a 20. (Konfesse z r. 1573) nevykazují v celku význačnějších věcných (dogmatických) změn, což nejdůležitější jest při hlavě 13. (večeře Páně). Hlava 4. vyslovuje ztrátu svobody vůle lidské hříchem prvotním.

Nejdůležitější jsou hlavy 5., 6. a 7., v nichž se jedná o pokání, ospravedlnění a dobrých skutcích. Poněvadž tyto otázky věrouky bratrské probral dosti důkladně Plitt, jenž stopoval jejich historii od Konfesse z r. 1504 až do Konfesse z r. 1573 (německé — latinské neměl po ruce), lze právě v této nejdůležitější stránce věrouky bratrské podati výsledky trvalejší. V hlavě 5. činí se koncesse názoru reformačnímu, že pokání nepochází z víry, avšak *B* kloní se přece ještě poněkud k názoru, že pokání pochází z evangelia (názor to Jana Agrikoly a do jisté míry i Melan-

Hlava šestnáctá pojednává o moci světské. V *B klade se výslovně důraz na to, v čem se moc světská liší od moci duchovní čili od správy církevní, která má na starosti věci duševní, světská pouze hmotné.* Jiný přídavek vyslovuje požadavek, *aby každý úředník jednal ve smyslu křesťanském a v intencích církve, při čemž citují příslušná místa Písma,* kdežto v *A se pouze prostě na tato místa Písma upozorňuje.* Pendant však k tomu obsahuje Apologie f. 116. Není pochyby, že tyto amplifikace vznikly pod vlivem konfliktů s gnesiolutherány.

Nadpis hlavy sedmnácté v *B* („De sanctis hominibus et horum cultu" — *A* pouze „De cultu sanctorum") zdá se zdůrazňovati vlastní smysl učení bratrského o svatých, které těsně souvisí s názorem Jednoty o církvi; mluvíť se v *A* i *B* též o svatých žijících v době přítomné, což jsou pravě věřící v Krista. Z dalšího textu *B* je důležitý přídavek, namířený proti *vzývání svatých, proti mínění, že by byli prostředníky mezi lidmi a Bohem* (*B* 188 až 189: „Sicut autem ... benignissimus Dominus").

Proti *A*, kde se mluví o písních, o svatých zpívaných *B* vytýká, že zpívají bratří *„a superstitione puras cantilenas"*.

V hlavě osmnácté (o postech) *B* má pouze *podrobnější definici postů.*

Značné rozdíly jsou patrny při srovnání *A* a *B* v článku o bezženství (devatenáctém — *B* má v nadpise víc o *„et conjugio"*). Především *celá tato hlava* je v *B* mnohem *šíře stilisována.* Další rozdíly vysvitnou nejlépe, postavíme-li vedle a proti sobě tato místa:

A f 37: „Qui autem se coelibatui propter regnum coelorum addixerit, hunc rectius et tutius facere dicunt" ...	*B* 194—5: „Ad ecclesiam autem et certos homines atque imprimis ministros ecclesiae quod attinet, nostri ab initio docuerunt et nunc docent, primum donum castitatis peculiari benignitate Dei et s. Spiritus et olim donatum fuisse et hodie etiam aliquibus ... donari".
A f. 37: „Docent praeterea, ut, qui se coelibatui, omnibus interim rebus, quibus vitae castitas conservari possit, diligenter diuque expensis, consulto dedicarit hoc animo, ut in Ecclesia Dei aliquo salutari	*B* 200: „Praeterea docetur, ut qui hoc donum a Deo acceperunt, atque in hac parte spectati exploratique Domino et Ecclesiae sua sponte inserviunt, hi igitur ut hoc donum una cum reliquis donis magnificiant

ministerio fungatur et fidem dederit Deo ecclesiaeque eius, se caste coelibatum servaturum ..., talem iam ad contrahendum matrimonium sui iuris, ut antea non esse, excepta, ut Apostoli verbis utamur ustione, hoc est si ei in coelibatu contigerit, ut ita uratur, ut nec ullo consilio, doctrina, castigatione aut monitu ustionem domare aut cohibere possit". et diligenter custodiant, ne ullis cupiditatibus malis ullarumque occassionum illecebris id ammittant." Hned potom v české Konfessi r. 1561 (f. 106) následuje tento odstavec: „Neboť se to některým po těle a žádostech světa odcházejícím přihází, že Ducha svatého tím zarmucují, církev boží urážejí, pohoršení rozmnožují a tudy bídu Páně na se svodí, neboť dí Kristus: Běda skrze kohož pochází pohoršení. Až naposledy i někteří zmařenou solí bývají, aby se ani do hnoje nehodila." Tento však již v německé Konfessi r. 1564 jest vynechán.

Zmírnění názorů a požadavků bratrských v té věci je zcela patrné. Totéž vysvítá i z amplifikací (*B*), na př. že coelibát má býti jakýmsi odříkáním jistých příjemností z lásky k Bohu, že bratří nikoho nenutí k coelibátu, nýbrž pouze radí a ukazují na zaslíbení těm, kdož se odříkají, že kdo se s radou církve ožení, nemá být nevážen, že coelibát nečiní nikoho v úřadě duchovním důstojnějším a záslužnějším, že služby jeho nemají větší ceny.

V poslední hlavě (20.) není věcných rozdílů.

* * *

Shrneme-li výsledky provedeného srovnání, shledáváme, že (poněvadž Apologie z r. 1538 jest doplňkem a jaksi kommentářem Konfesse z r. 1538) hlavy 2., 3., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18. a 20. (Konfesse z r. 1573) nevykazují v celku význačnějších věcných (dogmatických) změn, což nejdůležitější jest při hlavě 13. (večeře Páně). Hlava 4. vyslovuje ztrátu svobody vůle lidské hříchem prvotním.

Nejdůležitější jsou hlavy 5., 6. a 7., v nichž se jedná o pokání, ospravedlnění a dobrých skutcích. Poněvadž tyto otázky věrouky bratrské probral dosti důkladně Plitt, jenž stopoval jejich historii od Konfesse z r. 1504 až do Konfesse z r. 1573 (německé — latinské neměl po ruce), lze právě v této nejdůležitější stránce věrouky bratrské podati výsledky trvalejší. V hlavě 5. činí se koncesse názoru reformačnímu, že pokání nepochází z víry, avšak *B* kloní se přece ještě poněkud k názoru, že pokání pochází z evangelia (názor to Jana Agrikoly a do jisté míry i Melan-

chthonův).[1] Definice víry v hlavě 6. nezní přece ještě úplně protestantsky. V *A* v 7. hlavě řadí se víra (s láskou) ještě mezi dobré skutky, avšak *B* přece nevyslovuje se tak, aby byl patrný naprostý rozdíl víry od dobrých skutků.[2] Co do iustifikace (hlava 6.), má-li se provésti srovnání, třeba vzíti ku pomoci Apologii.

Ukazuje se (dle Plitta), že již v Apologii bratří akceptovali v podstatě pojem reformační, iustifikaci jakožto akt právní („ex iniusto iustum pronuntiari"), že však nepřestali ani v *B* obrození nebo posvěcení člověka ospravedlněného, jakožto ovoci ospravedlnění, připisovati určitý význam ethický. „V tomto pojmu důvěry ve víře milující, obrození Duchem svatým a společností v Kristu ku poslušenství a požívání nalézá svůj výraz ethicko-dynamický moment v pojmu víry vedle čistě právního, kterým teprve dobré skutky víry nabývají svého živého psychologického podkladu a posvěcení, svého organického spojení s ospravedlněním".[3] S tím souvisí tedy ona váha, kterou bratří nikdy (a tedy ani v *B*) nepřestali klásti na dobré skutky vidouce ve formuli „sola fide" přílišnou a prakticky zhoubnou jednostrannost. Plitt[4] vytýká tento moment jako přednost věrouky bratrské a bratří sami byli o tom přesvědčeni, že jejich formulace drží střed mezi názory krajními.[5]

V hlavě 8. vyslovuje se názor o církvi jakožto „communio sanctorum", jenž ukazuje na Husa. Hlava 9. a 11. obsahují zmírněné názory bratrské o kněžském coelibátu. Nejdůležitější snad ze všech je hlava 11., obsahující dosti jasně a otevřeně vyložené učení Jednoty o svátostech, z něhož jest patrno stanovisko kalvinistické.

Jest patrno, že změny, jimiž se liší *B* od *A*, nejsou ani četné ani veliké, že Jednota pokud možná hledí zachovati své stanovisko (víra a dobré skutky) a že v otázce nejdůležitější (eucharistie) nezměnila ani zbla. Srovnáním způsobu

(1) Plitt l. c. 624. Bidlo II, 25.
(2) *B* 101: „. . . caritas, quae per fidem iusticiam efficit".
(3) Plitt l. c. 623.
(4) L. c. 626—628.
(5) Viz str. 270 pozn. (1).

vyjadřování dospěl jsem k přesvědčení, že co v *B* je pověděno jasně a otevřeně, kryje se vlastně již v *A* ve formě asi úmyslně nejasné, kde citáty namnoze mají vyjádřiti smysl.[1]

Práce mnou vykonaná nestačí a neopravňuje k určitějším závěrům o věrouce bratrské. Přes to však mám za potřebné zodpověděti otázku, jak vysvětliti, že Švýcaři (Bullinger a Muskulus) v Konfessi z r. 1538 vidí spisy rázu rozhodně lutherského a že Beza a kalvinisté Heidelberští Konfessi z r. 1573 (s jejími malými změnami) dávají svědectví pravověrnosti? Vysvětlení dlužno hledati ne v Jednotě bratrské, nýbrž mimo ni. Rozhodnými odpůrci Konfesse r. 1538 byli krajní theologové Curyšští, kdežto Kalvin posuzoval ji shovívavěji. Kalvinovi během času podařilo se vyrovnati protivy v reformaci švýcarské mezi směrem Curyšským a Ženevským, jeho theologie zvítězila a zatlačila názory Zwingliho nebo spíše je modifikovala. Nástupce Kalvinův Beza nechová se k Jednotě jinak než kdysi Kalvin, k svému pochvalnému svědectví o Konfessi bratrské přičiňuje dlouhou řadu výtek právě jako on. A jako Kalvinovi, tak i Bezovi nelíbí se bratrský výklad o posvátné přítomnosti Kristově v eucharistii, na němž bratří setrvali přes Kalvinovo napomenutí.[2] Melanchthon a Kalvin byli sobě velmi blízko. Jakési „polutherštění" Jednoty od smrti Lukášovy do války Šmalkaldské podmíněno bylo (mimo mnohé jiné příčiny) též tím, že Luther sám (jsa pod značným vlivem Melanchthonovým) nebyl sobě dobře vědom, v čem vlastně záleží podstata a ráz jeho reformace. To se objevilo teprve po jeho smrti. Tehdy teprve nastává diferenciace, tu i Jednota poznává, že nelze jí se stotožňovati s krajním lutherstvím (gnesiolutherstvím). Blahoslav (neboť, jak za to mám, on hlavně to prohlédl a jest autorem nové formulace víry bratrské v české Konfessi z r. 1561) precisoval stanovisko bratrské dřív, než došlo ke konečnému rozštěpení reformace německé. Precisování názorů bratrských a vyjádření jich běžnějšími formulemi theologickými, odění jich v učenější roucho se snahou zachovati střední cestu v názorech tou dobou nejspornějších (po příkladě

(1) Carpzov 295—26 již konstatuje, že Konfesse (něm.) z r. 1564 neznamená žádné změny v učení proti lat. z r. 1538. Cf. l. c. 340, 342.

(2) Bidlo I., 214—216, Gindely, Quellen 392—397.

Wittemberka) — v tom bych viděl vlastní význam třetí redakce Konfesse bratrské, tedy zejména české Konfesse z r. 1561 a latinské z r. 1573.

Mínění Köcherovo (488—89), že bratří čeští byli kalvinisty před Kalvinem („Calviniani ante Calvinum") není zajisté daleko pravdy. Ukázka historického vývoje věrouky bratrské, kterou podal Plitt, nepodává o ní svědectví nikterak nepříznivé co do stálosti a uvědomělosti Jednoty ve své víře. Hlubším studiem věrouky bratrské objeví se, jak za to mám, Jednota ve světle daleko příznivějším, než v jakém dosud byla spatřována.

JUL. GLÜCKLICH:

PRAMENY A VZNIK BUDOVCOVA ANTIALKORANU.

Mezi literaturou, kterou u nás vyvolaly výboje turecké na Balkáně a potom proniknutí Turků až do sousedství koruny České, do Uher, zvláštní místo zaujímá Václava Budovce z Budova Antialkoran, vydaný v Praze r. 1614. Ale sklamal by se, kdo by čekal snad *vědecký* rozbor koranu a jeho nauky; že nic takového před sebou nemáme, ukazuje již vedlejší titul: „To jest, mocní a nepřemožení důvodové toho, že Alkoran turecký z ďábla pošel a to původem Aryanů s vědomým proti Duchu svatému rouháním". Bratrský pán se neobrací ve své knize k vyznavačům islamu ani nemá na mysli pouze theoretický cíl, poučiti o koranu, nýbrž jemu jde o odvrácení nebezpečí, které pokládal za hodně akutní, nebezpečí to z odpadání křesťanů k islamu, tehdy hojného u těch, kdo dostali se do zajetí tureckého.

Nehledíme-li k Balbinovi, který buď z nevědomosti nebo ze zlé vůle v stručné zmínce v Bohemia docta připisuje Budovcovi úmysl, Antialkoranem propagovati u nás islam, tedy pravý opak, první se věcněji pokusil o rozbor našeho spisu J. Hanuš.[1] Hanuš především se snaží oceniti vědeckou hodnotu díla Budovcova, t. j. hodnotu toho, co Budovec píše o koranu a Mohame-

(1) Sitzungsberichte der königl. böhm. Ges. d. Wissenschaften in Prag 1868, str. 116—124.

dovi a tu dochází k resultátům, jichž částečná nesprávnost spočívá v tom, že Budovcovy vědomosti o islamu posuzuje podle vědomostí našich, že je neposuzuje se zřetelem k současným vědomostem a že mu unikl *vlastní cíl a účel díla* Budovcova.

Nejvíce se koranem zabývají první dvě části knihy Budovcovy: „Larva tureckého náboženství", v níž se podává výtah ze sur (čili jak Budovec podle svých vzorů říká *azoar*) koranu a potom se líčí náboženské, v souvislosti s nimi také politické řády turecké; druhá kniha sluje „Odkrytí té larvy Mahometské", v níž Budovec chce dokázati, že „Alkoran od Mahometa a Sergia Aryána původem ďábla, z vědomého rouhání se proti Duchu svatému a pravdě jeho jest sepsán" a že Mahomet byl atheista, nic o Bohu nevěřil; dále snaží se ukázati „jak proti němu křesťané bojovati mají, aby vítězíce nad ním podle těla, nebyli přemáháni podle duše". Hanuš se dotkl i zbývající tří částí Horologia měsíčního, slunečního a Rytíře křesťanského, ale tyto části, plné náboženské vroucnosti, zejména poslední, ho málo zajímaly; spokojil se jen nejhrubším poukazem na obsah a způsob psaní.

Pro otázku, stojí-li náš Antialkoran aspoň na „výši doby", odpovídá-li jeho „vědecká" úroveň vědecké úrovni doby, stojí-li pod ní nebo převyšuje-li ji, dosti správné měřítko nám poskytuje samotný *hlavní* pramen knihy, t. j. latinský překlad koranu, který byl poprvé pořízen r. 1143 péčí Petra z Cluny a který, srovnav jej také s jinými překlady,[1] vydal tiskem r. 1543 v Basileji, dvě léta po pádu Budína, švýcarský theolog a linguista Theodor Bibliander; r. 1550 vyšlo druhé vydání.[2] Jak Budovec v před-

(1) Egli, Th. Bibliander (v Analecta Reformatoria II.) str. 53. Zurych 1901.

(2) Podáváme plný jeho titul, který dobře udává obsah: Machumetis, Saracenorum principis eiusque successorum doctrina ac ipse Alcoran, quo velut authentico legum divinarum codice Agareni et Turcae aliique Christo adversantes populi reguntur, quae ante annos cccc vir multis nominibus, Divo quoque Bernardi testimonio clarissimus D. Petrus abbas Cluniacensis per viros eruditos ad fidei Christianae ac sanctae matris ecclesiae propugnationem ex arabica lingua in latinam transferri curavit.

His adiunctae sunt *confutationes* multorum et quidem probatissimorum authorum, Arabum, Graecorum et Latinorum una cum doctissimi viri Philippi Melanchthonis praemonitione. Quibus velut instructissima fidei catholicae propugnatorum acie, perversa dogmata et tota superstitio Machumetica profligantur.

Adiuncti sunt etiam de Turcarum, sive Saracenorum . . . origine ac rebus gestis a DCCCC annis ad

mluvě své k Antialkoranu z r. 1614, datované 26. ledna 1613 praví, měl s sebou, r. 1577, když se vypravoval do Cařihradu, „Antialkoran, kterýž jest v Hispanii z staré arabské řeči, tak jakž byl od Mahometa sepsán, do latinské řeči přeložený, jenž se stalo léta 1143 a potom za času Lutera, 1550 s předmluvou Melanchtona vytištěn" t. j. měl s sebou druhé vydání, výše uvedené. Pouhý překlad koranu byla by v tehdejší době censura nedovolila otisknouti; proto musil Bibliander připojiti především „vyvrácení" koranu, a spis Bibliandrův jich má dokonce několik; kromě toho připojena ke knize i jiná pojednání, jež měla sloužiti k poznání víry Mohamedovy, takže celá představuje obraz tehdejších vědomostí o islamu.

Mezi těmito přídavky najdeme některé, jež píší o islamu dosti klidně a mimo jiné mají dosti přesné — i pro naši dobu — vědomosti o souvislosti orientalních sekt křesťanských a mohamedánství, názory rozhodně přesnější než ty, které čteme u Budovce.[1] I předmluva vydavatelova a Melanchtonova na počátku díla zasluhují naši pozornost a nebyly bez vlivu na názory Budovcovy. Jak již Hanuš poznamenal, Budovec nečiní rozdílu mezi Araby a Turky, sepsání koranu přičítá omylem samému Mohamedovi, ač i v těchto bodech obsahují jeho předlohy odlišení částečně přesnější. Budovec nám především v prvním díle podává z překladu „výtah", ale je to výtah zvláštní, spíše jsou to stranické, neúplné a jednostranné parafráse překladu, plné rozhorlení, nenávisti, pohrdání a posměchu vůči islamu; vlastnosti ty charakterisují vše, co píše Budovec o mohamedánství, tak že ovšem o sebe menší objektivnosti nelze u Budovce vůbec mluviti. Proto také více než co píše o koránu, zajímati nás může způsob, jakým píše o něm, čili Budovec sám, jeho duše, její pojímání, její sympatie a antipatie a nade vše její tužby.

nostra usque tempora libelli aliquot lectu dignissimi.

Haec omnia in unum volumen redacta sunt opera et studio Theodori Bibliandri, ecclesiae Tigurinae ministri, qui collatis etiam exemplaribus latinis et arab. Alcorani textum emendavit et marginibus apposuit annotationes, quibus doctrinae Machumeticae absurditas, contradictiones, origines errorum divinaeque scripturae depravationes atquae alia id genus iudicantur.... Anno salutis humanae MDL, mense Martio.

(1) Viz na př. předmluvu k vydání Antialkoranu z r. 1614.

Václav Budovec z Budova, narozený r. 1551,[1] po návratu z cest r. 1577 toužil poznati země, v nichž, jak sám praví, Pán Bůh skrze Mojžíše a proroky své mluvil, ano i kde sám Bůh v těle se zjevil; také chtěl poznati, jaký jest způsob „ohavného tureckého náboženství“. Náhoda uspíšila jeho předsevzetí: náhodou tehdy vypravovalo se od císaře poselstvo do Cařihradu, jehož vedení svěřeno panu Jáchymovi ze Sinzendorfu a Budovec byl k němu přibrán jako hofmistr.[1] Právě proto však se nemohl z Cařihradu vzdáliti a věnoval tedy tím více péče poznání víry turecké. Při tom si všímal i církve pravoslavné, jsa zvědav, „jaké dílo Boží při křesťanech, pod tím jhem tureckým co v nějakém zajetí Babilonském spatřiti“. I Židé jej zajímali; turecké obřady netoliko sám pozoroval, nýbrž i s Turky o jejich víře hovoříval a zvláště svou pozornost věnoval apostatům od víry křesťanské, jichž v té době, v době plné síly turecké, bylo mnoho, zejména v Cařihradě a v úřadech tureckých. I v tom poznáváme člena Jednoty bratrské.[2] Fakt, že je možné, aby lidé, poznavší světlo Boží, víru křesťanskou, odpadli k tmě Antikristově, k mohamedánství, připadal mu přehrozným, jistě tím nejhroznějším, co mohl člověk na světě provésti. Zvláště mocně na Budovce působilo, že odpadali netoliko nevzdělaní křesťanští zajatci, nýbrž i lidé učení, ba i theologové, a právě s těmi míval Budovec v Cařihradě mnoho sporů, jež živě kreslí ve svém Antialkoranu v části „de Apostatis, to jest o odpadlících od víry křesťanské“ a v latinském spise „Circulus horologii lunaris et solaris“, jejž později vydal r. 1616 a to v části „contra apostatas, qui a christianismo ad mahometismum, id est ad atheismum deficiunt“. Budovec již v těchto rozmluvách poznal, že tito křesťané, většinou vlašské národ-

(1) Ne tedy 1547, viz Zíbrt, Č. Č. M. 1899, str. 79—80. Tu podává Zíbrt zprávu o dvou knihách Budovcových, i pro naši otázku cenných a to o „Calendarium historicum“ od Pavla Ebera (1571) a o spise „Chronologia“ od Abrahama Bucholcera (1597). Obsahují důležité přípisky, zejména spis druhý; zprávu o *narození svém* vepsal Budovec do knihy prvé.

(2) Srovnej s tím na př. Příhody Václava Vratislava z Mitrovic. Sám praví: A takť jsem i já o to, byv tam svobodný, z milosti Boží mně udělené snažně pečoval, abych se tam *tím raději zaneprázdňoval a na to se bedlivě vyptával, což by podvody turecké vyjeviti a víru naši křesťanskou* stvrditi mohlo nežli abych se tím zaneprázdňoval a to poznamenával, jak slavné jejich země jsou a jaké mezi nimi řády v jídle, v pití, v šatech, v kratochvílech,! válkách doma, *kteréžto věci mnozí obšírně vypisují.* Antialk., str. 72.

nosti, přijímajíce islam, nestávají se věřícími mahomedany, že zachovávají jen vnější jejich obřady, ale jinak pokládají všechna náboženství za dílo lidské, za věc „politickou“, a právě proto se jim líbí v říši turecké úplná podřízenost duchovenstva pod vládu sultána a laiků vůbec. Výslovně mu jeden z nich řekl,[1] že by bylo za dobré, „aby křesťané svého starého a nového zákona neměli ani Turci Alkoranu, *ale toliko politické řády aby sobě učinili*“, že však, má-li se *při náboženství blázniti*, že jejich náboženství jest snadnější, nepotřebujíc žádných knih, a jsouc lidskému rozumu pohodlnější.“ To v Budovcovi utvrdilo přesvědčení, že příčinou odpadlictví jest nevěra a s ní související nekřesťanské nazírání v otázkách morálních čili jak sám říká, saduceism a epikureism. Budovcova víra vyšla z těchto sporů vítězně, neseslabil ji ani tak silný argument ad hominem, jakým byla dočasná moc a síly turecké a zvláště jejich vítězný postup proti křesťanstvu. Bez bojů to ovšem nešlo, chvílemi i jeho skepse se zmocňovala, sám nemálo zakusil, že jeho nohy na kluzkém místě postaveny byly, hledě, kterak se těm bezbožníkům Turkům vždy dobře vedlo a kterak nejušlechtilejší díl světa . . . opanovali. V těchto zápasech vnitřních zvláště mnoho posily čerpal z Lutherova opisu De servo arbitrio,[2] zvláště z výkladů o tom, jak věřícím v Krista jest Kristus učiněn moudrostí, vykoupením, spravedlností, ale nevěřícím bláznovstvím, kamenem urážky a pohoršením. To jej probuzovalo k dalšímu o písmech svatých přemýšlení, a výsledky toho namnoze najdeme v třetí až páté části Antialkoranu. Zahloubav se do písem svatých, dospěl pak k úplnému přesvědčení o tom, o čem jej ostatně utvrzovala celá kniha Biblianderova, předmluvou vydavatelovou počínaje, že jest Mohamed antikrist, Danielem předpověděný; dívá se pak na protivu křesťanství a islamu pod hlediskem dvojice, tolik známé středověku: Krista a Antikrista.

V Cařihradě si Budovec nejprve pořídil latinské výtahy z Bibliandrova překladu Alkoránu, kromě toho učinil si latinské

(1) Antialkoran str. 317.

(2) Antialkoran str. 313; tu vznikly zárodky k spisu Budovcově, zvaném Martini Luteri Antisocinus, který vyšel v Amberku 1614 a který nelze nalézti: něco jemu podobného obsahuje patrně část latinského Horologia z r. 1616 str. 180 až 194.

poznámky o svých hovorech s odpadlíky a o tom, jak sám se utvrzoval ve víře křesťanské. Navrátiv se, rozvedl své poznámky jazykem českým a tak vznikl Antialkoran, skládající se nejprve ze dvou dílů, které předložil Budovec císaři a arcibiskupu na počátku 1593, žádaje jich o schválení spisu. Třetí díl tehdy ještě nebyl docela hotov. V předmluvě datované 1. lednem 1593, v níž se obrací k Rudolfovi II. a potom k čtenáři křesťanskému, pěkně vykládá důvody, které jej přiměly k sepsání předloženého díla.[1] Především to byla válka s Turky, jež v tu dobu opět nastávala; i mělo býti jeho dílo spisem *příležitostným*, aby posiloval ve víře křesťanské bojovníky české táhnoucí do Uher, tak aby neodpadali lehce v zajetí k islamu a aby rozníceni jsouce přesvědčením, že bojujíce proti Turku, bojují proti dílu Antikristově, tím statečněji si vedli. Svým spisem chce se obrátiti ke všem křesťanským bojovníkům, katolickým i protestantským, proto věnuje ve své předmluvě několik velmi krásných míst plaidoyeru ve prospěch náboženské snášenlivosti obou církví, přeje si, aby knížata obojího vyznání už zanechala mezi sebou bojů pro víru a spojila se proti společnému nepříteli Turku a sám, aby dal příklad, chce ve svém spise proti islamu hájiti jen ty články víry křesťanské, které byly společné církvi římské i „evangelíkům" (luteránům i kalvinistům a rozumí se Bratřím) doufaje, že právě proto bude schváleno jeho dílo od císaře i arcibiskupa a že mu nebude na závadu, že jest autor český bratr. Mimo jiné obrací se proti tomu, že evangelíci nechtí čísti ani dobré spisy katolické a katolíci evangelické a proti tomu uvádí několik spisů náboženských, psaných od katolíků i evangelíků, které došly souhlasu obou stran. Ale to vše nepomohlo, oba, císař i arcibiskup odpověděli, že spis chtí dáti k posouzení osobám duchovním a ty v něm patrně naprostou nestrannost vůči katolictví nenalezly, a Budovec marně čekal na odpověď.[2] Teprve r. 1614 odhodlal se Budovec k vydání, ale učinil v něm tak pronikavé formální i obsahové změny, že Antialkoran z r. 1614 představuje proti první redakci z r. 1593 nový spis.

(1) Předmluva i tato prvotní redakce díla je obsažena v rkpe brněnském R IV. 13, kdysi majetku to Petra Voka z Rožmberka. Předmluvu se stručným výkladem k ní se vztahujícím právě jsem otiskl v programu gymnasia v Žitné ulici (1906).

(2) Srov. program gymnasia v Žit. ulici 1906, str. 6.

Co obsahovaly části, které předložil Budovec r. 1593 císaři a arcibiskupovi? Zodpovědění této otázky je namnoze odvislé od toho, co Budovec v předmluvě k tisku z roku 1614 rozumí slovem díl. Rukopisný Antialkoran je totiž rozdělen na knihy, knihy na díly, kdežto tisk na díly. Praví-li r. 1614 Budovec, že r. 1593 předložil k schválení toliko dva díly, můžeme tím rozuměti buď první tři knihy rukopisu brněnského, totiž „O učení Machometmetském proti Bohu a pravdě jeho rouhavém" (první kniha), „O zevnitřním obcování tureckém" (druhá kniha), „O jistotě slova Božího, v starém i novém zákoně zjeveného . . ." (třetí kniha), kteréžto části v celku se kryjí s prvními dvěma díly Antialkoranu z r. 1614 s „Larvou tureckého náboženství" a s „Odkrytím té larvy mahometské" ; potom díl třetí, který dle vlastních slov Budovcových předložen nebyl, protože nebyl ještě přepsán, byl by obsahoval čtvrtou knihu rukopisu s titulem: „kronika duchovní na tři díly rozdělená..." Je to nové spracování kroniky duchovní, na čtyři díly rozdělené, kterou nalézáme na počátku rukopisu brněnského a kterou již Flajšhans ve svém Písemnictví správně určil jako nejstarší spis Budovcův. Změny v tomto novém spracování jsou formální i obsahové; rozdělení doby starozákonní na 9, novozákonní na 5 věků je v obou recensích totožné, za to však vynechány v druhé recensi připojené k Antialkoranu všechny odstavce namířené proti katolictví (na př. proti primátu papežskému), což by svědčilo proto, že kronika byl onen třetí díl první redakce Antialkoranu. Že tím asi nebylo Horologium, třetí díl Antialkoranu z roku 1614, pro to svědčí také, že kniha, z níž Budovec dle vlastního doznání čerpal hlavní myšlénky díla, je Bucholzerova Chronologia a jak již dříve v poznámce uvedeno, na štěstí máme vlastní Budovcův exemplář této knihy a to je vydání z r. 1594, tedy vyšlo rok po tom, kdy Budovec hodlal svůj trojdílný Antialkoran vytisknouti. A tak pravděpodobně třemi díly, ze kterých se měl prvotně Antialkoran skládati, lze rozuměti pouze část rukopisu brněnského, kryjící se s prvním a druhým dílem tištěného Antialkoranu.[1]

(1) Tyto části měl asi na mysli prof. R. Dvořák, pravil-li v Ottově Slovníku Naučném (XIV. str. 802 v hesle Korán), že „většinou slovným překladem jako (Bibliandera) úvodu a ostatních částí mimo vlastní překlad je Budovcův Antialkoran."

Jak již bylo řečeno, Budovcův Antialkoran je psán tam, kde se obrací proti islamu, tonem fanatického kazatele, který svatým hněvem plane proti rouhači a tupiteli svého Boha a stíhá nenáviděnou víru brzy pohrdáním, brzy posměchem, brzy zase nejkrajnějšími až i sprostými projevy nenávisti — vždyť bojuje proti ďáblu. Jeho výtahy z azoar Bibliandrových nesou na sobě nejen stopy celé této vášnivosti, ale více, spisovatel, dostav se při sdělávání výtahu na místo islamu, zvláště „rouhavé", dává se unášeti hněvem a polemikou a zapomíná na ostatní body, tak že velmi často jsou výtahy neúplné; někdy pohrdání vede ho k přílišné stručnosti; máme dojem, jako by si pisovatel myslil, že ty „blivaniny" za to nestojí. Příklad poskytuje výtah sury XLIV., jenž celý zní „žve o posledním saudu, o Davidovi a o Šalamounovi", nebo LIX. „Ledacos žve, jak se k sobě lidé pokojně chovati mají," nebo LXXIV. „Žve tu něco o mrtvých vstání." Budovec byl připraven na výtku, že měl činiti větší výtahy a odpovídá na ni v předmluvě způsobem i jinak charakteristickým: ... ale mně se i s tímto, co jsem na mále vytáhl, postyskovalo, *nežť jest na tom dosti, když se kus smrduté mrchy přednese, byť celá mrcha přednešena nebyla.* Nebo z toho mála muž jedenkaždý o smradu souditi a říci, jaký by pak smrad byl, kdyby celá mrcha přednesena byla." Že se Mohamedovi připisuje nejničemnější podvodnictví, rozumí se samo sebou. „A tak ten způsob ve všem jeho Alkoránu uhlídáme, že kde se co nejhoršího proti Bohu naskytuje, hned zase jako pes po sobě svau nečistotu prachem, to on nějakým ne zlým pověděním o Bohu a jeho skutcích, o lidských mravích a životě věčném zakopává" — to je dle Budovce methoda Mohamedova. Mohamed je syn zatracení, proklatý lhář, bídník, nešlechetník, z Izmaele pošlý pankhart, pes nečistý, proklatý ďábel, hanebný svůdce a morděř, posměvač, ruhač, který usiloval, aby zákon Boží netoliko v podezření, nýbrž ex rerum natura k vyhlazení přivedl.

Pozoruhodné je však, že vodítkem při udávání obsahu byly Budovcovi krátké výtahy marginální, připojené po straně překladu při jednotlivých surách a duch těchto výtahů je někdy dosti blízký duchu, kterým Budovec píše, jak patrno z následujících ukázek:

Na př.: Item připomíná Machomet rozprávky své s Gabrielem a Michalem anděly, ledacos žve, že bude před tím z mrtvých vstání, že sedm nebí jest.	Gabriel familiaris Machumet. Resurrectio mortuorum Coeli septem creati.
Az. II.	Az. II.
Aby ti, jenž se modlí, obraceli svou tvář k městu Mecha řečenému.	Versus Mecham spectando praecipit orandum, ut Judaei versus Jerusalem.
Azoara IV.	
Chválí Krista Pána, že Pán Bůh duše své a moci jemu udělil a že jest byl nejslavnější prorok.	Christi prophetarum excellentissimo anima Dei collata.
Az. L.	Az. L.
Opět svůj Alkoran chválí, praví, že divné smrti jsou. Odtud ledacos o Mojžíšovi, Josefovi a Faraonovi tlachá a praví, kterak Farao chtěl nějaké vysoké stupně stavěti, aby Boha Mojžíšova z nebe vybojoval. Trvám, že se mu nětco o stavění věže Babilonské zdálo.	Per Alcoran iurat, quod ei sit exhibitus a Deo. Duas mortes aliquoties dicit. Moyses et Pharao. Joseph. Pharao postulat construi aedificium per quod coelum scandat. Non semel absurdam hanc fatulam ponit.

Kniha Biblianderova mezi přídavky obsahuje také „Annotationes eruditi cuiusdam et recentioris scriptoris, qui alicubi citat Nicolaum Cusanum, quae in marginibus Alcorano fuerunt adiectae. Aliquot etiam capitum argumenta et censurae". Při srovnávání poznáme, že i odtud čerpal Budovec pro ducha svých výtahů a to hned při suře první; při poznámce k druhé najdeme onen názor Budovcův na práci Mohamedovu, o němž jsme se již zmínili, s obrazem o psu a jeho nečistotě.

Az. 2. Et hoc per totum librum nota, quia mira calliditate quando aliquid et impium dicturus est, vel iam dixisse se recolit, mox aliquid boni vel de ieiunio vel de oratione vel de laude Dei interserit ita: sicut post aperiens turpitudinem mendacis inescatis, quo ubique plenus.

Naříká na židy, že se tak Kristu protivili a chtíce Krista ukřižovati, že jsau jiného žida podobného k Kristu Pánu ukřižovali.	11. In qua asserit, non occidisse Iudaeos Christum, sed nescio quem similem eius.
Píše, že Pán Bůh ďábla z ohně stvořil.	25. Hic dicit diabolum ex igne creatum.

Druhá kniha „*O zevnitřním obcování tureckém*" má, jak již bylo poukázáno, v tisku z r. 1614 název „O larvě tureckého náboženství; je to výtah z díla anonymního, sepsaného r. 1426 od muže, který byl dlouho v zajetí tureckém. Jedná o náboženských a politických řádech tureckých, o „svornosti" turecké, jakým způsobem se dociluje, že v říši není vnitřních rozbrojů, o vojenské organisaci a bojovnosti turecké, o politické správě, o křesťanských vězních tureckých. Již sám anonymus srovnává poměry turecké s poměry v zemích křesťanských; Budovec ve svých výtazích činí to měrou ještě větší, tak že v některých kapitolách máme skoro jen vlastní pozorování Budovcova. A právě těmito vlastními dodatky Budovcovými liší se od sebe spracování z r. 1593 a 1614; některé, pro časovost přidané r. 1593, byly vypuštěny později a také naopak. Tyto dodatky mají mimo jiné cenu pro poznání Budovcových theorií politických.

Třetí kniha „*O jistotě slova Božího v starém a novém zákoně*", shodující se skoro úplně s druhým dílem z r. 1614 „Odkrytí té larvy Mahometské" v XVII. kap. je z valné části výtah ze spisu „Richardi fratris ord. Praedicatorum confutatio legis a Mahumete Saracenis latae, e Graeco Demetri Cynodii latinitate donata, Bartholomaeo Piceno interprete"; spis tento také obsažen v edici Biblianderově. Také užito jiného ještě pojednání této knihy, totiž „Cribrationum Alcorani libri tres, reverendiss. atque doctissimo D. Nicolao de Cusa cardinali authore". V tomto spise Budovec nejprve se snaží dokázati, že ze starého i nového zákona k nám mluví skutečně Bůh a líčí na základě toho přednosti písma, jeho věrohodnost, chronologickou přesnost, předpovídání, podivuhodné uchování jeho skrze židy i pohany (tu jde o starý zákon a jeho řecký překlad), jeho stáří — je to nejstarší historie světa. Dokázav pak takto výtečnost a božskost písma, užívá k vyvrácení koranu jeho údajů i nauky; důležité při tom je, že i tu

Budovec projevuje vlastní názory náboženské a to svým vřelým, o hloubce přesvědčení svědčícím způsobem.

Třetí díl Antialkoranu z r. 1614 sluje „*Circulus et horologium* operum et aeconomiae in mundo Dei, historicum, typicum et mysticum, to jest jak v rozdílných světa proměnách za starého a nového zákona pravda i podvody rostly, jak se Mahometské bázně začaly, jak zrostly, a jak ten Góg-Magog padne a jakých ještě proměn až do skonání světa z písem očekáváme". Jak patrno, titul naznačuje v hlavních rysech obsah. Vedoucí idea spisu je: Dějiny světa jsou dějiny církve Boží; Bůh událostmi starého zákona podal obraz všech událostí budoucích, její osudy v starém zákoně „figurovaly" osudy církve v časích následujících po příchodu Kristově, i ty, které již se splnily do doby spisovatelovy, i ty, které se splniti mají v budoucnosti. Celou dobu starého zákona lze rozděliti na dvanáct hodin (t. j. věků), které již vybily a neukazují: to je horologium lunare, měsíční kompast; tyto doby jsou obrazem obdobných dvanácti věků nového zákona, to je horologium solare — sluneční kompast — zabírající dobu od narození Krista až do skonání světa; tak na př. v době starozákonní třikráte lid Boží upadl v pohanství a nevěru, bylo trojí zatmění v církvi, které figurovaly trojí zatmění v církvi křesťanské, z nichž dvojí se již stalo (za císaře Juliana Apostaty a v době spisovatelově šířením antitrinitářství) při tomto Horologiu slunečním; tyto sluneční hodiny „totiž ty proměnné za Nového Zákona věkové již docházejí k nejposlednější hodině, jak ukazuje také připojený obraz. Je to doba Viklifa, Husa, objevení Ameriky, Lutera a jiných evangelických učitelů, ale také arianů, socinianů a atheistů, „kteří jsou předchůdcové a foryři poslední světa nevěry". Dvanáctá hodina, která předejde slavný příchod Kristův, bude vyznačena hlavně porážkou „Goga a Magoga" a obrácením židů na víru křesťanskou; židé podobni včelám rozptýleným ze svých úlů tím horlivěji poletí do úlů sladkosti Kristovy a poběhnou ke Kristovi jako ovce po pustinách světa rozptýlené, když uslyší hlas svého pastýře.[1] A tak od Židů začátek „cirkle skutků Božích na světě, na Židech při skonání světa závěrek cirkle".[2] Konečně přijde *nový věčný věk*, nový

(1) Antialkoran str. 179.
(2) Tento názor o Židech se zakládá na Ezech. (39, 4) a epištole sv. Pavla k Římanům (11, 25 a sl.).

ráj, pravá země zaslíbená, nový Jeruzalém, stálý trůn Davidův, zlatý věk, jeden ovčinec a jeden pastýř, pravé léto a věčně trvající, nová země a nové nebe.[1] Tyto ideje a i data převzal Budovec v hlavních rysech a většinou i v podrobném rozvedení z dvou spisů Abrahama Bucholcera, o nichž byla již zmínka, z Chronologie především a také z Indexu chronologického; podrobnějším srovnáním lze se o tom snadno přesvědčiti; zdá se, že i jméno Horologium je odtamtud přejato.[2] Ostatně Budovec sám v svém latinském Circulu horologii a to v předmluvě k tomuto prameni se zná, řka: „Quo in argumento, utroque videlicet Horologio . . . me non parum iuvit chronologia et index chronologicus magni et rari chronologi Abrahami Bucholceri *mentione insuper facta futurarum horarum*, id est, mundi et ecclesiae usque ad ultimum adventum Christi mutationum".[3] Samý základ pro hlavní názory Budovcovy (ať už přímo nebo nepřímo) o konci světa poskytly dvě kapitoly z Ezechiela (38, 39) a známá XX. kap. ze zjevení sv. Jana. Ezechiel tu mluví o dvou knížatech Gogu a Magogu, kteří mají přitáhnouti na Židy po návratu ze zajetí babilonského, ale na konec budou od Boha za-

Praví-li Ezechiel o Gogu „Na horách Israelských padneš", rozumí tomu Budovec ve spojení s citovaným místem Pavla, že před porážkou Antikristovou bude předcházet pokřesťanění Židů. Budovec obšírněji píše o Židech v Circulu Horologi str. 119 až 125 v stati: De judaeis Constantinopolitanis et aliis passim omnibus, quorum alii thalmudo, alii mosaicae legi lege adhaerere gloriantur et proselytis, qui ex iis ad fidem Christianam convertuntur. Co tam čteme, nepozbylo zajímavosti do dneška.

(1) Ib. str. 182.

(2) Tak čteme v „Epistola dedicatorii" (musejní — Budovcův — exemplář sign. 63 E 33): Haec est historia a Moyse tradita, sed cui satis est ista narrasse, nisi etiam addat *Chronologiam* sive annorum notationem, quae est *velut horologium mundi, tempora distinguens et annos numerans* . . . Po stran ěvlastnoruční Budovcova poznámka: Horologium mundi historia. — Jinde čteme: Ita intelligimus mundum semper eandem agere fabulam, mutatis tantum personis seu larvis et primam mundi ecclesiam esse imaginem ecclesiae omnium temporum. Po straně opět čteme vlastnoruční poznámku Budovcovu: Et haec omnia facta sunt ad nostri admonitionem, ad quos fines seculorum decurrunt. S tím srovnej Antialk. str. 96: „Že Pán Bůh hned od počátku světa, co v předních proměnách církve své i také všeho světa činiti umínil, to že vše až do skonání světa předpověděl. — Z dalších podrobností uvádím na příkl. názor Budovcův, že potopa Noemova byla „figurou též druhé ohnivé potopy, když Bán Bůh zemi a nebe skrze svůj ohnivý alambík proženе a obnoví zemi" (Antialk. str. 134) a obsahem mu odpovídající názor Bucholzerův (Chronol. str. 86): „Diluvium est typus scelerum et interitus mundi postremi, non aquis, sed incendio perituri".

(3) Circulus Horologi, Praefatio ad lectorem, str. 2.

hubeni. Historický výklad není dosud ustálen; také pro náboženský vývoj byl důležitější výklad symbolický, který nalézáme již u Jana. Gog a Magog jsou představitelé posledního útoku nepřátelského proti říši Boží. Vliv Chronologie byl vůbec značný i na následující části Antialkoranu, jak bude ještě ukázáno. Rozumí se, že spis Bucholcerův není chronologií v moderním smyslu; spíše církevní kronika, která sleduje při tom i cíle věroučné a má proto přehojné výklady dogmatické v duchu protestantském.

Po Horologiu Budovec rozvedl ve svém Antialkoranu stati, k nimž většinou zárodek tvořily poznámky, jež si o těchto předmětech pořídil pro svého syna Adama, když jej posílal do ciziny na studie.[1] Je to na prvém místě *Zrcadlo z Mojžíše a proroků vzaté*, jež líčí, v stručných výtazích, kterak Mojžíš a proroci předpověděli Krista, jak Antikrista, „který se i v Mahometu zjevil", kterak popisují církev pravou a kterak zavedenou a co předpovídají o budoucích proměnách světa. Obdobně *Zrcadlo z nového zákona* ukazuje, kterak se vše splnilo, co se ve starém zákoně o Kristu a Antikristu předpovídalo, dále opět, jak Kristus a apoštolové pravou a jak nezdárnou církev určují; kromě toho, co pokládají za pravé křesťanské ctnosti a povinnosti; u Krista a některých apoštolů, ale ne u všech, se také uvádějí jejich názory o budoucích proměnách v církvi křesťanské.

V části zvané *„Kontrfekty dva"* zaslíbeného Mesiáše a Antikrista shrnuje Budovec v stručných a úsečných heslech, co již jinde pověděl o tomto předmětě.

V Harmonii starého a nového zákona ukazuje nejprve, kterak starý zákon jest základ nového zákona a nový vysvětlení starého, potom z toho plynoucí důsledek, že od počátku světa jedna byla pravá víra a ta že trvati bude až do skonání světa. Tak na př. svatá Trojice zjevila se hned po stvoření světa, dále při zmatení řečí, když se Babilonská věž stavěla, při zaslíbení Abrahamovi daném o zaslíbeném semeni; o Mesiášovi věřili již patriarchové, že bude pravý Bůh a pravý člověk; již lid israelský věřil, že zjevené slovo Boží jim nepotvrzuje lidská moudrost, ale sám Duch svatý a totéž učil sám syn Boží a p. Následuje malé pojednání

(1) Ib. str. 1., Antialkoran, Předmluva A. III.

o *„Bohu v podstatě jediném a ve třech osobách rozdílných, jehož Mahometáni neznají, nýbrž jemu se rouhají a tak athei, to jest, bez boha jsou"*. Spisovatel sem klade toto pojednání proto, aby pobožný čtenář, který již dosti byl dosavadními částmi utvrzen proti „rouhavým Mahometánům" a uslyšel také o předivných skutcích Božích, konečně od těchto praménků (skutků) se obrátil k samé studnici, k Bohu, a poznal, v jaké způsobě se nám zjevil. A to vše na potupu „Mahometánům, Aryanům a Socinianům", kteří o Bohu smýšlejí ne podle písem svatých, nýbrž podle svého bludného rozumu. Budovec četl mnoho spisů, vydaných proti Antitrinitářům, jak vidíme z jeho předmluvy a naše pojednání bude obsahovati asi výsledek této četby, podané opět vřelým tonem, vyznačujícím zbožnost Budovcovu.

Pojednání *„O předivných proměnách v světě"* ... připíná se obsahem dosti k Horologiu; psáno je velice živě a z něho mluví plně český bratr. Bůh se při těchto přeměnách často více oslavil v ponížených než v mocných, více se oslavil při židech v Babilonském zajetí než za času Šalamounova, nad něhož dle Budovce žádné království nemělo mocnějšího, moudřejšího a slavnějšího krále, i sláva říše římské byla méně nežli stín slávy a zprávy Šalamounovy. Také úchvatnými slovy opět tu Budovec píše o posledním soudu, o pádu Goga a Magoga, o obnově nebe i země a o oslavení těl vyvolených Božích. Budovec na konci apostrofuje Goga a Magoga, předpovídaje mu řečí plnou vervy jeho pád: „Ale čiň, co čiň, ó nebohý Gogu a Magogu s tvým slavným Babilonem, musíš dřívěji nežli poslední nevěra světa přijde, do té otevřené komedye jíti, v níž Pán Bůh ... tebe bíti bude a Babilón tvůj vyvrátí, byť sobě měl z kamení rytíře své proti sobě vzbuditi a půjde to nenadále ...[1]

I pro tyto spisy Budovec nepochybně hojně čerpal z Buchholcerovy Chronologie; pro Harmonii užil odstavec Bucholcerova: Vaticinia et doctrinae consensus in utroque testamento; pro Zrcadlo ze starého a nového zákona užito třetí kapitoly spisu Bucholcerova, v níž se uvádějí předpovědění, od Mojžíše učiněná o spasiteli, a ta se uvádějí potom i v dalších částech této biblické dějepravy. Dosti zajímavé bylo by také srovnání těchto pojednání

(1) Antialk., str. 305.

Budovcových s Kalvínovou Christianae religionis institutio, již Budovec v úvodě k Antialkoranu cituje, zejména s kapitolami „Comparatio falsae ecclesiae cum vera (zrcadlo starého a nového zákona), promissionum legis et evangelii conciliatio, Testamenti veteris et novi similitudo."

Antialkoran Budovcův zavírá pojednání o *„Rytíři křesťanském"*, plavícím se přes bouřlivé moře světa k břehu věčného života. Jím končí knihu svou proto, aby rytíř křesťanský, který poznal i Machometovy ďábelské výmysly i nepromĕnnou pravdu Boží ve starém a novém zákoně, i předivné proměny v církvi, věděl, jakými zbraněmi se má opatřiti proti všem nepřátelům a zejména, kdyby snad s Machometány bojoval. Tu mnoho Budovec vykládá o tom, jak Bůh své věrné od počátku zkušoval a jak pohled na tyto zkoušky nesmějí rytíře ve víře zviklati, mimo to nabádá rytíře ve všem k cnostnému žití, a mezi jiným tu čteme o tom, jak Bůh ožralcům hrozí, spisovatel také horlí proti přílišným „ozdobám nebo ohyzdám ženským při hodech"; v ostatních částech o Gogu a Magogu, o nevěrcích, o posledním soudu se pohybuje v okruhu myšlének, již dříve podávaných. Sloh i duch, kterým jsou psány poslední dva spisy, činí z nich nejkrásnější část celé knihy.

Článek o *„odpadlících"* je předposlední částí Budovcova Antialkoranu a jsou-li předcházející části zajímavé především svým subjektivním obsahem, svou hlubokou a něžnou i silnou zbožností, která z nich k nám mluví, má tato část značnou zajímavost svým objektivním obsahem. Jak již bylo dříve upozorněno, vypisuje v ní Budovec své rozmluvy, jež měl v Cařihradě s tureckými renegáty a s křesťany, kteří před jeho vlastníma očima odpadali k islamu. Proč o nich tolik jedná, dostatečně osvětlují známé již názory Budovcovy, ale Budovec i tu sledoval cíl určitý a opět v Horologiu latinském upozorňuje na okolnosti, cur de Apostatis agatur. Stávalo se totiž skutečně, že do styku s členy císařských legací vluzovali se zejména vlaští apostaté a sváděli je k odpadnutí. I připomíná Budovec v latinském Circulu Horologii[1] zvláště, jak r. 1591, když bylo vypra-

(1) V odstavci s poznámkou po straně: Cur de apostatis agatur.

veno do Cařihradu císařské poselství s Krekvicem v čele, v Budíně nejprve přestoupil k islamu člen poselstva Nicolao Bello, dle Budovce kněz, a jak později v Cařihradě se Krekvicovi poturčil jeho vlastní hofmistr.[1]

Jak bylo jinde pověděno, základem ke všem částem třetího dílu Antialkoranu byly stručné náčrtky, jež Budovec pořídil pro svého syna Adama. Poněvadž pak mnozí přátelé, do jichž rukou se opis těchto náčrtků dostal, Budovce neustále vybízeli, aby je dal vytisknouti, odhodlal se Budovec vyhověti jejich přání, veden jsa také obavou, aby po smrti nebyly vydány s přídavky a změnami všelikými. Do té doby seznámil se s některými spisy, namířenými proti socinianům a podobným sektám antitrinitářským, se spisem H. Zanchiho De tribus Elohim, s Ottona Casmana Antisocinem, četl v Kalvinově Institutio o Servetovi a z toho všeho poznal, že sociniané jsou „genuina soboles Mahometis", jehož nestydaté lži převýšili svými sofismaty, kterým popírají sv. Trojici. Jistě k tomu přispěly také boje polské větve Jednoty s nimi. Budovec v nich vidí úmyslné pomahače Mohamedovy a bojí se dokonce, že budou pomáhati v Polsku Turkům proti ostatním křesťanům, jestli Turci do země vtrhnou. Dle Budovce také novokřtěnci jsou prodchnuti týmž duchem jako antitrinitáři, není jim proto co věřiti; ptá-li se jich někdo na sv. Trojici, odpovídají vyhýbavě: I horlí proti těmto sektám v nové předmluvě s veškerou vehemencí své hluboce věřící duše, z níž k nám jistě více mluví kalvinista než český bratr; spolu s tím stručně vypisuje život předních antitrinitářů své doby, Servetem počínaje. Tyto partie jsou skoro doslovně převzaty z výše uvedeného spisu Casmanova (vyšel r. 1612), jak následující srovnání ukazuje.

Otto Casmanus, Antisocinus. Praefatio 2 a sl.	Antialkoran. Předmluva A III*b* a sl.
(David Georgius.) Hic igitur asseruit se verum Christum et Messiam esse.	David Georgius, kterýž se pravil býti Messiášem [před tím o provenienci z Münsterských novokřtěnců — o tom Casman *nic*].

(1) Srov. Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, str. 12 sl. a 98. (Česká knihovna zábavy a poučení J. Otto 1906. Vydal V. Ertl.)

Postellus vero, homo ex omnibus quantumvis monstrosis haeresibus veluti conflatus, ausus est publice profiteri, Johannam, nescio quam, Venetam, venisse servandis mulieribus, sicut Christus viros redemisset ()(3).	a po něm nějaký Postellus, pravíce, že nějaká Johanna v Benátkách má spasena učiniti ženy, a že skrze Krista muži toliko spasení docházejí.
Sed vel imprimis Michaël ille Servetus... et sacrae Triadis h. e. omnis verae deitatis hostis... horrendas multas blasphemias sparsit... qui Mosen ridiculum impostorem fuisse scripsit... Quin tantus fuit incarnati istius diaboli furor, ut non dubitarit dicere diabolis inesse divinitatem.	Po nich povstal Michal Servet, kterýž jest se přehrozně Kristu Pánu ano i vší svaté Trojici rouhal, Mojžíše podvodníkem býti pravil... ďáblům božství připisoval
Inter quos Johannes quidam Paulus Alciatus recensetur loco primo... Inde in Poloniam devenit, ubi tamen ad Mahumetanos palam defecit ( )(4b).	Po něm povstal Johannes Paulus Alciatus, kterýž utekl do Polska k Aryanům, potom mezi Mahometány se dal. — — —
Strenuus huius commilito Valentinus extitit gentilis Consentinus... in Poloniam ab Alciato et Blandrata evocatus, ac biennio exacto inde eiectus Moraviam, anabaptistis scatentem mox etiam Viennam adiit, tandem de reditu in Sabandiam cepit cogitare et hac occasione Bernam Helvetiorum perductus... capite truncatus est — — —	Jeho následoval Valentinus Gentilis, dav se nejprve do Moravy mezi Novokřtěnce a odtud dostav se mezi Švejcary sťat jest v městě Berně — — —
Bernardinus Ochinus Senensis, impurissimus hypocrita... Quamobrem in Moraviam ad Anabaptistarum conventicula se recepit et illic obiit veterator ()(5b).	Bernardus Ochinus, ten, který mezi Novokřtěnci v Moravě umřel.
Sed et Sebastianus Castellio Allobrox, Graecarum literarum in Academia Basileensi professor, ex iis, quos comme moravimus, non parum contagii contraxit ...	Toho následoval Sebastianus Castelio a Caelius Socinus,
Neque in exercenda ista militia et virulentae linguae atque styli tela in Dn. Jesum aeterni patris	kterýž všecky ty prvnější proti svaté Trojici rouhání pod pěknější barvou rozsívati usiloval.

filium aeternum dirigendo postremus fuit Laelius Socinus Senensis...

Quae reliqua adhuc sunt, brevissime pertexam. Heidelbergae publice in ecclesia docuere Johannes Sylvanus et Adamus Neüserus, quos par haereticorum perditissimum vere dixeris. Uterque Arianismum in sinu fovit. Sylvanus scelerata blasphemia convictus capitis supplicium subivit Friderico III. Electore Palatino ... Neüserus e vinculis, haud scio, qua ratione evasit et ad Turcas sese proripuit, ubi eiurata religione Christiana, Alcoranum est professus ac miserrime periit.

Za ním povstal Johanes Sylvanus, kterýž z poručení kurffiřta Heydelberského Frydrycha toho jména třetího mečem ztrestán byl

a tovaryš jeho Adam Neuserus do Konstantynopole utekl a k mahometánům pro svobodu těla připadl...

V té době se v Budovcovi ustálilo přesvědčení, že víra v sv. Trojici je úhelným kamenem víry křesťanské a že antitrinitářství je počátkem apostase. Toto přesvědčení mělo vliv i na jeho činnost politickou, když na př. r. 1603 ve své řeči na sněmu dovolává se snášenlivosti náboženské pro všechny křesťany, věřící v sv. Trojici a také později v l. 1608/9.

Budovec byl přesvědčen, jak sám na několika místech knihy praví, že v žádném jazyku by se nenašlo tak důkladné vyvrácení „podvodů Goga a Magoga", jako v jeho spise a máme-li na mysli vřelost víry a sílu přesvědčení, s níž je psána, můžeme mu přisvědčiti. Toto přesvědčení spojuje se pak u Budovce s jistým českým messianismem, s představou o zvláštnímu úkolu země české, představa tehdy obecná u českých utrakvistů i bratří, k níž, jak známo, základ položilo vědomí, že v Čechách se počalo z celého světa nejdříve hlásati čisté slovo Boží, vědomí, které nabylo posily zvláště u Bratří událostmi r. 1609, kdy „církvi Boží" se skutečně dostalo svobody. I táže se, kdo ví, *proč Pán Bůh „této milé vlasti, v níž až posavád své předivné dílo konati ráčil, tyto podvody vyjevovati ráčí*, aby i ona majíc *lepší o tom Gogu* a Magogu zprávu, tím horlivěji proti němu a proti úkladům jeho se hotovila, a když k válce přijde, spolu se všechněmi křesťany Kristu Pánu věrnými bojovala."

Shrneme-li výsledky dosavadního rozboru, bude zníti náš závěr, že Budovcův Antialkoran neposkytne mnoho správného poučení o nauce Mohamedově (více pro nás cenného již se tam dovíme o řádech tureckých) že však dílo je velice důležité nejen pro poznání světového názoru vůdce Jednoty bratrské, myšlénkového i citového ovzduší části těch, kteří byli poraženi r. 1620. Z mnohých míst naší knihy lze poznati, že pod vlivem náboženského cítění — snažili jsme se vylíčiti je co nejstručněji, poněvadž nespadalo to do rámce tohoto rozboru — které ho naučilo hleděti stále k nebi, nepochybně nemohl míti ani jasného pochopení pro význam katastrofy bělohorské; viděl v ní asi jen jednu ze zkoušek, kterých Bůh tolik již na své věrné seslal ve své nevystihlé moudrosti. I nereptal a podrobil se. Byl více mučenník než bojovník, snad na škodu zemi, tím spíše, že byl v tomto směru typem.

Jistě netušil ten horlivý bojovník proti mohamedánství, tento nadšený propagator spolku všech křesťanů proti Turkům, když tiskl svůj Antialkoran a svůj Circulus Horologii, že za nedlouho bude on i jeho přátelé nuceni, ucházeti se o přátelství Goga a Magoga, aby pomocí jeho tím spíše se ubránili proti — jiným křesťanům, stejně jako oni „ve jménu svaté Trojice pokřtěným". Tato tragická událost, snad pro nitro Budovcovo nejtragičtější, dostavila se r. 1620. Tehdy byl náš Budovec žádán, aby se vypravil v čele českého poselstva, které by se ucházelo o sultánovo přátelství; tomu se vyhnul, vymlouvaje se na stáří, ale v červenci 1620 přece musil se podvoliti uvítání posla syna Antikristova, tureckého vyslance Mehmeda agy.[1] Co se dálo tehdy v duši našeho „rytíře křesťanského"? Měl zajisté nové thema k přemýšlení o „předivných světa proměnách".

---

(1) Skála, Historie Česká. IV. díl, str. 219 a předch.

DR. FRANT. MACHÁT:

ŽIDÉ V NÁCHODĚ.

PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM MĚSTA V XVII. A XVIII. STOL.

Poddanské město Náchod vzniklo v 2. pol. 13. stol. při staré stezce Kladské. Těžilo z výhodné polohy pro obchod a přízní pánů svých v 2. pol. 15. století, krále Jiřího z Poděbrad a jeho syna Jindřicha, vévody Minstrberského, povzneslo se na důležité tržiště. Jest přirozeno, že bylo vyhledáváno i od těch, kterým obchod byl hlavním zdrojem výživy — od židů. Kdy se židé počali usazovati v Náchodě, nevíme. Prvou zprávu o koupi domu v Náchodě židem máme teprve k r. 1455, kdy vládl krutě nad městem uchvatitel hradu a panství, Jan Kolda mladší ze Žampachu.[1] Na to následuje dlouhá přestávka v nabývání domů křesťanských v Náchodě židy do r. 1491 snad proto, že noví držitelé města, páni z Kunštátu a Poděbrad, židům nebyli nakloněni.[2] Zato tím častější jsou zápisy židovské na domy v Náchodě v 16. stol. Židé směli si zakupovati domy jen v ulici později zvané „Židovská" podél městských hradeb, ač i tu bydlili roztroušeni mezi křesťany do polovice 18. stol.

Pobytu židů v městě nebylo v 16. stol. zbraňováno. Jen r. 1542, kdy z nařízení královského se musili židé z celé země vy-

(1) Kuben žid koupil domek za 6 kop od Vaňka perníkáře „s woli panie" a měl zastati vše „vedle sú-sed". Grunt. kniha města Náchoda z r. 1442 (I.)

(2) Žid Mojžíš zakoupil dům od hejtmana Šimona Sudlice ze Žernova I./IX. 1491. Kn. grunt. z r. 1442.

stěhovati aneb se dáti pokřtíti, nezbylo ani náchodským židům, než aby opustili zemi. S velkým chvatem prodalo asi 10 židů náchodských své domy křesťanům, většinou bývalým majitelům, za hotové a připojilo se k průvodu židovských vystěhovalců, který se koncem června 1542 ubíral do Slezska a Polska. Když však za nedlouho dávány jednotlivým židům „glejty“, aby se mohli opět usazovati v Čechách na „roční výpověď“, vraceli se i do Náchoda bývalí jeho židovští obyvatelé a kupovali si opět domy.[1] Snad již v této době měli židé zde svou školu či synagogu, neboť r. 1596 byla již velmi chatrná, prodali ji židu Šal. Čampovi a vystavěli si novou vedle staré na pozemku koupeném od žida Isáka.[2] Měli také svého učitele či kantora, jemuž vedlejším pramenem byla lichva.

Výživu svou již v 16. stol. opatřovali si židé náchodští hlavně obchodem, ač jednotlivci provozovali různá řemesla a živnosti. Setkáváme se zde se židy sklenáři, lykaři, váčkaři, uzdaři, a nožíři. Nejlepším zdrojem příjmů židovských byla však lichva. Půjčovali na vysoký úrok, a nemohl-li dlužník dostáti své povinnosti, propadla zástava na dluh a tou býval nejčastěji — dům. Židé náchodští jezdili i na vzdálené trhy v městech, byli ve spojení s velkými obchodními firmami norimberskými. Hlavní předmět obchodu židovského tvořila počátkem 17. stol. sukna, plátno, barchan, krajky a peří. Kromě toho však prodávali vše, čeho křesťané potřebovali.

Útrapy války 30tileté snášeli i židé. Náchod byl četnými průchody vojska přátelského a vpády nepřátelského přiveden na mizinu jako jiná města, obyvatelstvo venkovské se rozuteklo, obchod vázl, neboť obchodníci, zvláště židovští, buď byli o své zboží oloupeni, nebo jim nebylo zaplaceno. Většina židů náchodských upadla proto do dluhů. Za války buď pro útisk náboženský nebo pro velká břemena od státu i vrchnosti ukládaná uprchli mnozí majitelé měšťanských domů a domy jejich zpustly. Jiné domy, jichž majitelé byli válkou přivedeni téměř na mizinu, pustly rovněž. Za takových poměrů byla rada města Náchoda povděčna tomu, kdo se některého zpustlého domu ujal a jej znova vystavěl, a poskytovala mu různých úlev. Tak r. 1646 koupil žid Šal. Buchdrucker či Kosinka velmi zpustlý křesťanský dům Tadeáše Vopičky

(1) Kn. grunt. m. Náchoda č. III., F. VIII., G. XVIII., H. XV., J. VII.

(2) Reg. knih. grunt. č. 127.

za 15 kop grošů míš. a slíbil, že jej znovu vystaví. Za to měl býti ušetřen ubytování vojska, avšak musil konati stráž na hradbách městských jako jiní sousedé stálého platu platiti 6 kop ročně a šosu o sv. Jiří a sv. Havlu po 4 groších vedle kontribucí.[1]

Ježto Náchod zvláště v posledním 10tiletí 30tileté války byl téměř stále ohrožován nepřítelem, který vydíral nemilosrdně na městu a panství „výpalné" (až 1500 tol. měsíčně žádali Švédové na panství), byla část těch obnosů rozvržena i na židy.[2] V roce 1649 dopláceli ještě 500 říš. tol. Možno si představiti, že těžko sháněli židé tento značný obnos, zvláště když jim byly i v obchodování činěny překážky. Tak Václav Králík z Brocné, regent panství Nov. Města nad Metují, zapověděl židům náchodským veškeren obchod na novoměstském panství.[3]

Mír Vestfálský přinesl zemi mír a náchodským židům dostalo se v důsledcích jeho nového překvapení. Židé skoupili za války několik křesťanských domů,[4] část jich zbohatla obchodem s obilím, plátnem a jiným zbožím. Tu k návrhu Jana Kosteleckého ze Sladova, hejtmana panství náchodského, zvýšen byl židům v Náchodě stálý roční plat za ochranu, který činil z prvu $^1/_2$ libry šafránu, $^1/_2$ libry hřebíčku, 2 libry pepře a 2 libry zázvoru, později pak 10 říš. tolarů, na 100 zl.[5]

Týž úředník nařídil městské radě, aby židé, kteří bydlí v křesťanských domech, město do 2 téhodnův opustili.[6] Většina těch, jichž se tento rozkaz týkal, předešla svému vyhoštění tím, že koupila od městské rady 4 domy opuštěné ve válce 30tileté. Roku 1648 bylo 12 domů v majetku židovském a 6 rodin židovských bydlilo v 5 křesťanských domech. Měli tedy židé r. 1652 celkem 16 domů a synagogu. Roku 1630 koupili starší židovští od Václava Šamši na podměstí kus louky k rozšíření vlastního hřbitova, který

(1) Trhová smlouva ze 26. list. r. 1646. V arch. zám. č. 1149.

(2) List bar. Bracciolina, gubernátora panství, důchodnímu Václ. Průšovi z Rittersberku ze 7. června r. 1649 v zám. arch. č. 692.

(3) Opis listu jeho purkmistru a radě Nách. ze 12. led. 1647 v zemském arch.

(4) R. 1620 měli židé v Náchodě jen 7 domů kromě ‚školy' či synagogy, r. 1624 již 12. Později však některé domy židovské zpustly, takže r. 1631 bylo v Náchodě jen 10 židovských domů a 2 pustá místa židovská. Akta šosovní v arch. m. Náchoda.

(5) Memorial Kosteleckého Octaviu Piccolominimu ze 30. srpna r. 1648 v zám. arch. č. 281.

(6) List Jana Kosteleckého městské radě ze dne 12. srpna 1652 v arch. m. Nách.

byl zřízen již před r. 1616.[1] Když po válce 30leté tento hřbitov potřebám židů náchodských nestačil, přikoupila židovská obec r. 1661 od uroz. pana Maxmiliána Austeckého z Festenberka, hejtmana zámeckého, kus role k rozšíření jeho a zavázala se platiti z něho ročně 1 kr. daně a 6 grošů šosu k městu. Při hřbitově byla již z dřívějších dob chalupa o 2 světnicích. Jedna světnice byla obývána hrobníkem, druhá sloužila za útulek pro přespolní židy, kteří se v Náchodě jen krátkou dobu zdrželi. Ježto chalupa byla chatrná, dovolila městská rada židům, aby ji znova vystavěli, avšak nesměli zříditi okna ani dvéře na křesťanská luka, nýbrž jen ze svého hřbitova.[2] Chalupa vystavěna ve větších rozměrech než dříve a zřízena v ní v 18. stol. židovská nemocnice.

Berní šroub, za války již silně napiatý, nepovolil ani po válce. Když židé r. 1656 žádali vrchnost, aby směli čepovati pivo bez poplatků a porážeti dobytek, chtěla jim to vrchnost povolit jen pod tou podmínkou, že se zavážou k ročnímu platu o 50 zl. vyššímu.[3] Vrchnost hleděla všemožným způsobem těžiti ze židů. Tito musili kupovati panskou vlnu, slepice, ryby za vysoké ceny, měniti cizí peníze v důchodenské kanceláři, ovšem k vlastní škodě, půjčovati vrchnosti peníze na nízký úrok.

Za to brala pak vrchnost židy v ochranu proti městské radě a nadržovala jim často na úkor města. Zbraňovala obci proti jasnému znění privilegií a narovnání mezi vrchností a městem z r. 1658 vybírati clo od přespolních a cizích židů,[4] židům zřídila nový masný krám při zámku. Když si město na to stěžovalo, prohlásila, že zřizování krámů náleží mezi vrchnostenská regalia; jen v otázce cla od cizích židů vybíraného ustoupila.[5]

Toto zasahování židů do výsad křesťanských a zkracování křesťanů v živnostech bylo hlavní příčinou nenávisti, již chovali křesťané v Náchodě k svým spolusousedům víry Mojžíšovy. Vhodnou příležitost k zakročení proti židům poskytl městu oheň, který dne

(1) Výtah z grunt. knih m. Nách. z r. 1652 v zám. arch. (adm.) č. 18266.

(2) Revers židů nách. ze dne 14. července 1661 v arch. m. Náchoda s dvěma pečetmi a 2 podpisy hebrejskými.

(3) Stížnost židů k hrab. Šeb. z Poettingu, kurátoru panství, ze 23. pros. 1656 v arch. zám. č. 1255.

(4) Každý cizí žid na voze neb na koni platil v bráně městské po sedmáku t. j. 1 kr. 1 den. Viz Instrukci pro vybírání cla neb meyta privátního v Náchodě ze 21./XI. 1674 v archivu m. Náchoda.

(5) Koncept stížnosti města i s odpovědí vrchnosti z r. 1656 v arch. m. Náchoda.

17. května 1663 po poledních vznikl v domě žida Březnického či Březnice. Při tom lehla popelem židovská ulice, náměstí a krajské předměstí, kostel sv. Vavřince, děkanství, škola a radnice. V ní vzaly za své četné důležité listiny, především městská privilegia. Město zdvihlo proto nářek na židy jako škůdce města a žádalo vrchnosti, aby bylo židům dovoleno vystavěti si znovu jen 6 domů.[1] Židé zbaveni byvše v Náchodě přístřeší a majetku, rozprchli se po okolních městech České Skalici, Dobrušce a jinam. Avšak vrchnost byla si dobře vědoma užitku, který jí plynul z ochrany židů, a proto jednala opatrněji.

Brzy po ohni podali židé kněžně Marii Benigně, vévodkyni ze Sas, Engern a Westfálska, vdově po generálu Octaviu Piccolominim, poníženou prosbu, aby jim bylo dovoleno své příbytky znovu vystavěti a aby jim vrchnost byla při tom nápomocna. Prosili, aby vrchnost sama na svůj náklad jim domy vystavěla, ježto ožebračení židé neměli potřebného kapitálu, slibovali, že později vrchnosti splatí veškeren náklad i s úroky 6%, a nabízeli pro každý dům předem 50 zl. jako zálohu. Aby své žádosti dodali váhy, odvolávali se na prospěch a užitek, jaký měla vrchnost ze židů náchodských kromě stálého platu tím, že jí zpeněžovali různé potraviny a výrobky hospodářské k své vlastní škodě. Ku konci žádali vrchnosti, aby jim prominula stálý úrok splatný o sv. Martinu v obnosu 62 zl. 30 kr., ježto jsou po ohni bez všech prostředků hmotných a většina jich rozptýlena mimo Náchod, tak že by nebylo ani možno onen úrok vybrati.[2]

Obec protestovala proti žádosti židovské, aby židé směli všecky své domy znovu zbudovati, a prosila kněžny, aby byla zachována při svých výsadách. Kněžna slíbila městu, že prosbě jeho v příčině privilegií vyhoví a že vrchnost při povolování stavby domů židovských bude dbáti prospěchů města.[3] Jednání trvalo déle než rok. Vrchnost nevyhověla úplně ani židům ani městu a povolila konečně židům stavbu jen 10 domů a synagogy či školy židovské s povolením krajského úřadu a snížila zároveň roční plat jejich za ochranu, který byl jim regent panství po smrti Octavia Piccolominiho zvýšil

(1) Zmiňuje se o tom list purkmistra a rady k vrchnosti ke kněžně ze 25. října 1664 (v archivu města Náchoda).

(2) Pamětní spis židů z r. 1663. Konc. (čes.) v arch. m. Náchoda.

(3) List kněžny Marie Benigny ze dne 25. září 1664 v arch. m. Nách.

na 125 zl., opět na 100 zl. ročně. Židé musili se zavázati reversem,[1] *a*) že se spokojují s 10 domy a synagogou, *b*) že budou platiti úroku 100 zl. ročně vrchnosti, *c*) od ní kupovati i příště plátno, vlnu, drůbež a mléko pro své obchody, odebírati panské pivo a panskou pálenku pro svou potřebu a vždy odebrané zboží řádně zaplatí, *d*) že budou se chovati uctivě ku křesťanským sousedům a nebudou s nimi začínat hádek a jim překážeti a *e*) že budou vždy vyhledávati prospěchu vrchnosti a její rozkazy věrně plniti. Kdyby však jediné podmínky reversu tohoto nesplnili, může vrchnost je z města vyhnati, jejich majetek movitý i nemovitý jim zabaviti, zakázati jim veškerý obchod a živnosti a se židy naložiti dle libosti.

Tento revers židovský byl od vrchnosti zaslán purkmistrovi s rozkazem, aby jej shromážděné celé obci přečetl a tato svá přání v příčině jeho pronesla. Křesťanští sousedé shrnuli své požadavky v 7 bodů: 1. aby nebylo dovoleno židům ani později stavěti více než 10 domů, aby v nich nebyl zřizován velký počet malých pokojíčků a aby komíny byly stavěny z kamene; 2. aby židé přispívali obci na opravu stoky, ježto nedbají čistoty a tím způsobují obci velké výlohy s opravováním stok; 3. aby židé neprovozovali řemesel a věnovali se jen obchodu; 4. aby vždy ku právu městskému stáli a tázáni před právem vypovídali; 5. aby se židé zavázali, že budou vykonávati všecky povinnosti sousedů (stráž v branách městských); 6. aby platili vždy řádně daně, úroky a jiné poplatky, jako před ohněm a 7. aby Eliáš Březnický, který oheň zavinil, nesměl se usaditi opět v městě a stavěti si znova dům.[3] Zároveň vyslovila městská rada obavu, že by mohli do oněch 10 domů židovských přijati na újmu bývalých obyvatelů židovských v Náchodě noví, cizí židé a že by pak musil býti počet židovských zvětšen, (jak se také o 6 let později skutečně stalo), a důtklivě žádala, aby bylo řemeslníkům křesťanským v Náchodě zajištěno, že jim nebudou židé ubírati výživy provozováním řemesel.[2] Tato opatrnost města byla na místě, ale přes to později sama vrchnost práv křesťanských řemeslníků nešetřila.

Vrchnost uznala oprávněnost křesťanských požadavků a nařídila židům, aby podepsali nový revers, doplněný dle přání občan-

(1) Koncept reversu (český) ze dne 1. října 1664 v arch. m. Náchoda.
(2) Koncept v arch. m. Náchoda.
(3) Koncept listu (český i něm.) z měsíce října 1664 v archivu města Náchoda.

stva, v němž se židé také zavazovali, že vystaví domy jen o 2 světnicích s kamenným komínem a že v každém domě smí bydliti jen jediná rodina.[1] Židé sice revers podepsali, ale hned také odvolávali se na to, že 10 židovským rodinám nebude možno platiti vysoký úrok 100 zl. ročně a že odbyt potravin, výrobků hospodářských, panského piva a pálenky bude menší a že tím vrchnost utrpí velmi značnou škodu.[2]

Žádosti židů, aby více rodin židovských smělo bydliti v povolených 10 domech, postavila se však na odpor městská rada. Zdá se, že zde byl rozhodujícím osobní prospěch některých křesťanů, neboť mnozí židé náchodští po ohni bydlili v křesťanských domech, platili křesťanům vysoké nájemné a jen proto mnozí křesťané hned po ohni vyzdvihli své domy z popelu. Proti důvodu židů, že by pak nemohli platiti vrchnosti tak vysoký úrok, namítala městská rada, že před ohněm jich bylo méně a přece musili platiti ještě vyšší úrok.[3]

Vrchnost přes odpor města vyhověla této žádosti židovské.

Do června r. 1667 bylo však znova vystavěno jen 7 domů židovských a synagoga. Dva židé prohlásili, že budou stavěti na jaře r. 1668 a jeden (Zachariáš Lazarů, dlící tou dobou ve Vratislavi) nemínil vůbec stavěti. K pustým místům stavebním hlásili se židé, chtějíce zde zříditi si obydlí, avšak městská rada tomu odporovala a žádala, aby jí byla pustá židovská staveniště postoupena pro křesťanské řemeslníky, udávajíc za důvod, že bývala dříve v rukách křesťanských, lichvou židovskou přešla do rukou židovských a tím utrpěla obec na svých příjmech. Obzvláště o místo Eliáše Březnického se rozpoutal boj mezi obcí a vrchností. Žid Jakub Kalme prosil vrchnosti, aby směl svůj shořelý domek znovu postaviti nebo aby mu bylo postoupeno místo, jež bylo vrchností vykázáno Zachariáši Lazarovu, který nechtěl stavěti. Ježto magistrát žádal, aby vrchnost nedovolila stavěti větší počet židovských domů než 10, byl Kalme se svou žádostí odmrštěn. Zatím si starší židé r. 1667 vymohli svolení vrchnosti, že mohou na místě určeném Zachariáši Lazarovu vystavěti obecní dům, v němž by mohli ubytovati rabína a kantora. Ježto v téže době ještě dvě

(1) Revers ze dne 10. října 1664. Kopie (něm.) v arch. m. Nách.

(2) Orig. listu (něm.) ze 23. října 1664 v arch. m. Nách.

(3) Koncept listu (něm.) ze dne 25. října 1664 v arch. m. Nách.

místa, Goldschmiedovo a Heršla z České Skalice, ležela ladem, nařídila vrchnost starším židovským, aby pod pokutou 10 dukátů přiměli ony židy, by nejdéle na jaře r. 1668 počali stavěti, a kdyby neposlechli, měli býti potrestáni vězením 4nedělním.[1]

Místa ostatních shořelých židovských domů, počtem 7, na nichž nebylo dovoleno stavěti, prohlásila vrchnost, ač i město si na ně činilo nárok, za svůj majetek bez újmy jurisdikce městské.

Židé náchodští, kteří obývali do r. 1663 16 domů, měli nyní stěsniti se do 10. Ježto každý nový domek měl jen dvě světnice, byl pobyt několika rodin počtem až 20 hlav v jediném domě nemyslitelný. A přece by byli všickni židé, kteří již před ohněm v Náchodě bydlili, rádi zůstali zde, ježto znali kraj, nalezli u známých vždy dobrý odbyt svého zboží. Mnohé rodiny, jichž předkové již před 100 lety v Náchodě měli své bydliště, jako Čampova, Cyprlova, Kalmova a Benediktova, byly při vykazování stavebních míst úplně pominuty, což působilo nesváry a nenávist mezi samými židy. Kromě toho hrozilo všem židům mimo majitele oněch 9 domů, stálé nebezpečí, že budou z města jako cizinci vyhoštěni. A skutečně nařídila vrchnost dvěma dekrety dne 13. února a 8. března r. 1670, že všickni židé v Náchodě a České Skalici kromě rodin, jimž r. 1664 vykázána stavební místa, mají opustiti panství.

Byla to krutá rána pro náchodské židovstvo. Avšak nezoufali. Peníze obměkčovaly tvrdá srdce panských úředníků a na jich přímluvu k snažným prosbám židovské obce svolila vrchnost, že všickni touž dobou v Náchodě a České Skalici žijící židé mohou zůstati až do dalšího rozhodnutí na panství, že mohou provozovati volně obchod. Zároveň rozhodla se vrchnost na prosby židů, že na pustých místech stavebních, jež vrchnost sobě reservovala, vystaví svým nákladem několik nových domů, každý o 2 světnicích,[2] pro židy, kteří dosud byli v nájmu u židů a křesťanů. Za to se židé musili reversem[3] zavázati, že ti židé, kteří v těch domech budou

(1) Žádost starších židů k vrchnosti ze dne 30. list. 1667 a dekret vrchnosti ze dne 5. pros. téhož roku v arch. m. N.

(2) Později této podmínky nešetřila ani vrchnost. Uprostřed 18. století při výměně domů židovských a křesťanských zřizovala sama domy o 3—4 světnicích. Viz dále.

(3) Original ze 22. dubna 1670 v zám. arch. č. 18.269 a kopie v arch. m. N. K orig. připojen seznam židů v Náchodě a v České Skalici r. 1670.

bydliti, budou platiti roční úrok, jehož výše byla později stanovena. Z tohoto úroku náležeti měly $^3/_4$ vrchnosti, $^1/_4$ městu.[1] V reversu slibovali židé, že nebudou mezi sebou trpěti cizích židů, nýbrž jen ty, jichž jména byla uvedena v seznamu připojeném k reversu. Volba starších a služebníků obce židovské měla se díti jen se svolením vrchnosti, jež si vyhradila právo jmenovat kandidáty. Úrok za ochranu byl zvýšen o 150 zl. ročně; měli tedy židé náchodští platiti 250 zl. ročně vrchnosti kromě nájemného z vrchnostenských domů, jež byly později nákladem vrchnosti vystavěny. K staré povinnosti, odebírati od vrchnosti pro své obchody plátno, vlnu, máslo, drůbež a j., přistoupil závazek, že zapůjčí vrchnosti peníze, kdykoliv toho bude žádati, v té výši, jakou jim jich poměry dovolí, že nebudou bez svolení vrchnosti čepovati víno košer a budou bráti jen panské pivo a panskou pálenku.[2]

I město užilo trudného postavení židů v té době, aby židům znemožnilo zkracovati křesťany v jich živnostech. Vedle závazků z dřívějších reversů, jež nyní vysloveny určitěji a v rozhodnější formě, že budou totiž židé zachovávati čistotu „v ulici" a udržovati stoky v pořádku, že nebudou zasahovati do práv řemeslníků, že předvoláni byvše se dostaví k právu městskému, že budou konati stráž u bran a platiti daně, že Eliáše Březnického nepřipustí do svého středu, objevují se v reversu tomto nové: že nebudou skupovávati po vesnicích potraviny určené pro týdenní trhy v Náchodě, že vrchnost má právo provinilce trestati pokutou, z níž připadne polovice k důchodu vrchnostenskému a polovice do městské pokladny, a k tomu účelu má míti vrchnost důvěrníka v židovské obci, který bude vzat do přísahy. Ježto někteří majitelé židovských domů v Náchodě nebydlili, z domu svého brali vysoké činže a jinde své obchody provozovali, měla jim vrchnost nařiditi, aby buď bydlili ve svých domech v Náchodě anebo měli své domy za náhradu vynaloženého nákladu na ně postoupiti vrchnosti.

Od r. 1670 rostl stále počet židovských domů v Náchodě. R. 1725 náleželo židům náchodským 10 domů měšťanských a 5 vrchnostenských, dále synagoga a chalupa na židovském hřbitově,

(1) V 18. stol. dostávalo město 25 zl. Urbář II. list 284.
(2) R. 1774 žádali židé náchodští, aby tohoto závazku byli sproštěni. Žádost jejich v zám. arch. (admin.) č. 18.094.

v níž bydlil hrobník.[1] R. 1738 byli židé majiteli 12 domů městských a 5 vrchnostenských,[2] roku 1786 dokonce 22 domů a chalupy na svém hřbitově, z nichž opět jen 5 vrchnostenských.[3]

R. 1727 bylo cís. patentem nařízeno, aby židé ve všech městech, kde bydlí mezi křesťany, byli od těchto odloučeni a aby byly utvořeny „židovské ulice". Nařízení toto vydáno hlavně na četné stížnosti křesťanů, že židé vycházejí ze svých domů o nedělích a svátcích v době bohoslužby a při církevních průvodech a že prodávají ve svých krámech zboží v tuto dobu, z kterýchžto příčin docházelo pak k pohoršlivým výstupům. Ulice židovské měly býti proto po dobu služeb božích a processí uzavřeny. Za tím účelem byl od krajského úřadu vyslán také do Náchoda zeměměřič a tento měl spolu se zvláštní komisí zvolenou od obecních starších a rady prohlédnouti židovské domy, zjistit všecky nedostatky a podati dobré zdání, jakých opatření by bylo třeba, aby židovské domy byly od křesťanů úplně odloučeny a obtěžování křesťanů židy zamezeno. Komise rozhodla, že mají býti dva židovské domy, Jonáše Feischla a Abrahama a Antschla Danielových, a tři proti nim ležící, Abrahama Daniele, Mojžíše Faltina a Šalamouna Tobiáše zlatníka, ležící na konci Židovské ulice, kdet ato ústí do nynější ulice Palackého, obehnány vysokým plotem a že hořejší pavlač u domu Jonáše Feischla má býti zabedněna. Ostatní část ulice od nynějšího nadačního domu Oberländrova až k vyústění jejímu do Poštovské ulice měla tvořiti Židovskou ulici a měla býti na obou koncích uzavřena vysokým plotem s brankou, jež měla býti v neděli a při processích zamčena. Městská šatlava, dům vdovy po Bořkovi, dům Matouše Šrůtka, dům dědiců Zoubkových a zahrada Ottova, ležící uvnitř této uličky, měly býti vyměněny za tři židovské domy, dům Seliga Israele, vedle něho stojící dům Philipa žida a naproti nim stojící dům Isaka Pinkasa. V chalupě na židovském hřbitově bydlila tehdá vedle hrobníka křesťanská rodina, která byla odtamtud ihned odstraněna. Město slibovalo, že výměnu dotčených židovských domů a navrhovaná opatření k odloučení židů provede během 1 měsíce.[4]

(1) Soupis židů v Náchodě ze dne 1. března 1725 v zám. arch. (admin.). č. 18.194.

(2) Seznam rodin židovských v Nách. ze 10. března 1738 v zám. arch. (adm.) č. 18.195.

(3) Seznam židů v Náchodě dle domů v arch. m. Nách.

(4) Kopie visitačního nálezu komise ze dne 30. října 1727 v arch. m. Nách.

Avšak uplynulo [illegible] let, než se odloučení křesťanů od židů způsobem ještě radikálnějším stalo skutkem. Celá záležitost odložena až tak, až se myšlenky odloučení židů od křesťanů ujal nový majitel panství Octavio II. Piccolomini. Tento nařídil r. 1744 purkmistrovi a radě města, aby vypracovali ihned projekt výměny domů křesťanských za účelem zřízení „židovské ulice". K tomu účelu měly býti určeny křesťanské i židovské domy, jež měly býti vyměněny (celkem 7 křesťanských a 5 židovských), řádně oceněny, načež majitelé měli býti předvoláni na radnici a tam vyzváni, aby k výměně svých domů dobrovolně svolili.[1]

Projekt byl vypracován, od vrchnosti schválen, ale neproveden. Zdá se, že tehdejší politické poměry v Čechách zabránily okamžitému provedení rozkazu knížecího a že vrchnost sama pak na provedení schváleného projektu nenaléhala. Koncem r. 1744 vypověděla totiž Marie Terezie všecky židy z království českého, poněvadž bylo proti mnohým z nich důvodné podezření, že za 2. slezské války konali Prusům služby vyzvědačů a jim byli nápomocni. Avšak vypovězených židů ujaly se mnohé mocnosti evropské, čeští konsumenti, zvláště v Praze, naříkali, že vypovězením židů utrpěli velikou ztrátu na svých příjmech, takže po delším jednání byli židé opět v Čechách nejprve mlčky trpěni a konečně 14. července 1748 byl jim opět od císařovny povolen pobyt v Čechách.[2]

R. 1747 počalo město k naléhání samého knížete Octavia II. Piccolominiho vážněji pomýšleti na provedení schváleného projektu. Město předložilo vrchnosti nový návrh výměny domů mezi křesťany a židy, tento však nebyl schválen a městu uloženo, aby provedlo nejdéle na jaře r. 1748 výměnu domů dle prvotního, již před 3 lety schváleného projektu. Zároveň ustanovil kníže za své nepřítomnosti krajského hejtmana v Hradci Králové za rozhodčího ve sporech, jež by při provádění projektu vznikly mezi městem a zámeckým hejtmanem.[3]

Na jaře r. 1748 počato konečně s dlouho oddalovaným odloučením židů od křesťanů. Ježto židovských domů určených k výměně bylo jen 5, kdežto křesťanských 7, nebylo možno vyměňo-

(1) List knížete ze dne 8. dubna 1744 (orig.) v arch. m. Nách.
(2) Svátek, Děj. Čech a Moravy nové doby. V. 233. násl.
(3) List knížete z Pavie de dto. 12. ledna 1748 v arch. m. Náchoda (orig.).

vati dům proti domu. K tomu byly některé domy křesťanské (Jana Volfa, Frant. Otty, šatlava, nyní č. XII.) a židovské byly velmi chatrné a musily býti znova vystavěny neb přestavěny. Výměnu a opravu domů provedla vrchnost na svůj náklad. Jeden křesťan, Vojtěch Škrabka, dostal za svůj dům hotové peníze (305 zl.), jiní, jimž připadl při výměně dům níže oceněný než jich původní, dostali náhradu v penězích (50 až 140 zl.), městu zřízena nová šatlava menších rozměrů a dána k tomu ještě peněžitá náhrada 200 zl., jiní doplatili na nový dům (Philip Josef 100 zl., Jan Otta 60 zl., Frant. Otta 50 zl.). Po výměně zbyl dům Daniele Antschla určený k prodeji v ceně 600 zl. Ježto však vrchnost hradila výlohy se stavbami domů a opravami spojené, vzrostl schodek při výměně domů rozpočtený na 250 zl. později na 421 zl. 17 kr. $3^1/_2$ den.

Výměna domů provedena ještě roku 1748, opravy a novostavby ukončeny r. 1750,[1] avšak teprve r. 1753 vznikla uzavřená ulice židovská, když r. 1753 Václav Fridrich, barvíř pláten, který nejdéle se bránil výměně svého domu (č. II.) za dům Samuela Feischla, uváděje jako důvod, že by tím jeho živnost utrpěla újmu.

Výměna těchto dvou domů způsobila mnoho starostí a nesnází městské radě. Dům Samuele Feischla v ceně 700 zl. byl v plné své ceně zadlužen. Když provedena výměna domů, obdržel Samuel Feischl dům Fridricha barvíře bez přináležejícího k němu pozemku, ježto dům barvířův byl oceněn na 1000 zl., Feischlův jen 700 zl. Město, které ručilo za dluhy na Feischlově domě, prodalo bez svolení vrchnosti dům, jejž Feischl výměnou od Fridricha obdržel, Šalomounu Heršlovi jinak Rodišovi i s přilehlým pozemkem, jejž si již vrchnost reservovala pro sebe. Vrchnost smlouvy mezi Rodišem a městem v plném rozsahu neuznala, Rodiš ustoupil od trhové smlouvy, ježto se mu onoho pozemku nedostalo. Město bylo tím přivedeno do úzkých. Zaplatilo již dluh váznoucí na domě Samuele Feischla a nemělo kupce, který by jej koupil. I obrátilo se s prosbou k vrchnosti, aby smlouvu mezi městem a Rodišem uzavřenou uznala, poukazujíc na to, že výměnou domů utrpělo značných škod a nyní že mu hrozí nová. Vrchnost však

(1) R. 1750 dali si noví židovští majitelé zapsati své domy do knih městských. Viz zápisy v Grunt. kn. z r. 1615 l. 53, 55, 57, 59 na nově vystavěný dům židovský č. XXII. (v zem. arch.)

neustoupila od svého předsevzetí. Šalomoun Heršl, jinak Rodiš spokojil se s domem bez přiléhajícího pozemku, na němž vystavěny pak nové židovské domy (čís. III. a IV.) a tak skončila celá záležitost pro město šťastně.[1]

Avšak přece ještě později rostl počet židovských domů v Náchodě. R. 1781 koupil se svolením městské rady nějaký žid dům o samotě stojící, v bídném stavu od Rosalie Boubkové. R. 1786 dosáhl počet židovských domů v Náchodě čísla 23.

Cena domů židovských byla různě vysoká v různých dobách. Za 30tileté války získali židé několik křesťanských domů, jistě za malý peníz. Velice vzrostla hodnota židovských domů, když po ohni r. 1663 bylo dovoleno židům znovu si vystavěti místo 16 domů jen 10. Ani po roce 1670, kdy vrchnost sama počala stavěti židovské domy neklesla cena jejich, neboť počet židů v Náchodě stále vzrůstal. V druhé polovici 18. stol. kolísala cena židovských domů mezi 200—900 zl.

Počet židů klesl za války 30tileté, po ní však stále stoupal. Již r. 1618 hostil Náchod značný počet jich ve svých zdech,[2] r. 1648 napočteno v 12 domech židovských a 5 křesťanských 133 židů.[3] Když r. 1652 měli všickni židé bydlící v domech křesťanských opustiti město, koupili si téhož roku 4 domy, většinou za války od majetníků opuštěné, aby předešli svému vypuzení z města. R. 1670 napočteno domácích židů v Náchodě 188, v České Skalici na panství náchodském, kamž se byli r. 1663 mnozí náchodští židé uchýlili, 44 osob. R. 1723 bylo cís. nařízením v Čechách dovoleno trpěti jen 8451 rodin, počet ten byl rozdělen na města, v nichž do té doby židé bydlili, židům dovoleno jen tam bydliti, kde již r. 1618 byli usídleni, a jen potomkům oněm rodin, které tam toho roku byly usedlé, každá rodina židovská měla obdržeti své rodinné číslo, které však později bylo postupováno a prodáváno jako každý nemovitý majetek.[4] Na každém panství směl býti

(1) List knížete z 25. října 1753 v arch. m. Nách.

(2) Na listině z pol. 18. století udává se počet židů v Náchodě roku 1618 žijících na 252 osob. Správnějším vzhledem k tehdejšímu počtu domů židovských zdá se číslo o 100 menší.

(3) Popsání židů Náchodských ze dne 17. dubna 1648 na poručení vrchnosti v arch. m. Nách. (orig.).

(4) R. 1792 prodal Val. Breitenfeld palírnu ve Studnici „s inkolatem“ Jos. Adlerovi za 300 zl. Zám. arch. (adm.) č. 17.987a. Zemřel-li některý majitel rodinného čísla bezdětek, bylo jeho číslo rodinné prodáno jinému. Tak r. 1792 uděleno bylo ro-

trpěn jen ten počet židovských rodin, který byl předem pro to panství určen. Za tou příčinou zhotoveny po všech krajích ku konci r. 1723 a počátkem 1724 soupisy židů. V Náchodě napočteno 45 rodin domácích, 2 cizí (rabín a kantor) a 3 prvorození synové byli již ženati.[1] Všecky domácí rodiny byli potomci nejstarších 7 židovských rodin náchodských aneb se přiženili do nich. Nejstarší rodiny židovské v Náchodě byly Feischlova, Danielova, Faltinova, Kosinkova jinak Buchdruckerova, Kalmeova, Zachariášova a Marxe Löbla. Ve Skalici nebylo v tomto t. zv. normálním roce žádných židovských rodin. R. 1738 žilo v Náchodě jen 33 párů manželů židovských v 13 domech měšťanských a 5 vrchnostenských.[2]

R. 1729 přikoupeno bylo od rodiny Piccolomini panství Studnice u České Skalice. Zde žilo r. 1724 9 rodin židovských počtem 47 osob. Ve Studnici byli všichni usedlí od r. 1704.[3]

V r. 1764 stoupl počet židů v Náchodě na 261 osob a na počátku vlády cís. Josefa II. na 274 osob v 50 rodinách.[4]

R. 1786 bylo nařízeno číslování židovských domů v městech římskými číslicemi a uloženo židům, aby si zvolili stálá příjmení.[5] Když si židé volili nová příjmení, žilo v Náchodě 254 osob židovských, asi 20 jich žilo za výdělkem mimo Náchod. Z nově přijatých jmen těšila se největší oblibě jména Pick a Gratz (po 4 rodinách). Jména Lewid, Lederer, Mautner, Ditrich, Fuchs, Goldschmid přijata vždy od 2 rodin, stará jména podržely rodiny Wolfova, Kosinkova a Feischlova (tato snad jen nedopatřením úřadů). Česká jména přijaly 3 rodiny: Bukavický, Landa a Samek. Z jmen nyní v Náchodě přijata tehda: Somernitz, Schur, Munk, Kraus a Winternitz. Z jmén u židů obvyklých připomínáme: Grünhut, Baumgartner, Freundt,[6] Kahn, Oberländer, Oppenheim, Vogel, Winter.

dinné číslo po Eliáši Mautnerovi Michalu Steinerovi v Hořicích r. 1792. Zám. arch. (adm.) č. 17.987b. Tento Michal Steiner r. 1793 postoupil pak své rodinné číslo ve Studnicích svému bratru Šalamounovi. Zám. arch. (adm.) č. 17.988.

(1) Soupis nách. Židů z 1. března 1724 v zám. arch. (adm.) č. 18.194.

(2) Soupis židů v Nách. ze dne 10. března 1738 v zám. arch. (adm.) č. 18.195.

(3) Soupis židů krajskými hejtmany pořízený dne 27. prosince 1723. Zám. arch. (adm.) č. 18.790.

(4) Soupis bez data v zám. arch. (adm.) č. 18.196.

(5) Prášek: Panování cís. Josefa II. Část. I. st. 489.

(6) Jméno Freundt objevuje se

[illegible] možnost [illegible] si koupí některý dům [illegible] hleděli si opatřiti aspoň [illegible]. Dle reversu z r. 1664 až 1670 směli si židé [illegible] s 2 světnicemi.[1] Majetek domů židovských [illegible] jednu světnici některému [illegible] každému 1 světnici. [illegible] zakupovali si židé i částky světnic, nebo [illegible]. Tak dům č. XXII. o 4 světnicích [illegible] měl jich již 5.[2] Dům č. XV [illegible] 4 majetníci. Dělení domů pokračovalo [illegible] stol., takže některý dům měl do [illegible].

[illegible] bydlil větší počet židů [illegible] v Náchodě svou vlastní obec, jejíž správu [illegible]. Od konce 17. stol. měli náchodští židé [illegible] však židé počítali jen v čistě židovských [illegible]. Primator a starší spravovali židovskou [illegible] v obecním domě židovském, a [illegible]. Od r. 1697 musili starší židovští [illegible] při obnovování židovské rady, primatora a starších předčítati shromážděným členům obce židovské [illegible] a v hebrejském originale i v německém překladu je předložiti pod pokutou 50 zl. zámeckému hejtmanovi.[3]

Již v pol. XVI. stol. měla městská rada mezi židy svého důvěrníka, který [illegible] menší spory a od odsouzeného vybíral pokutu a [illegible] libru pepře pro vrchnost a půl libry pro obec.[4]

V prvé pol. 16. stol. objevuje se v zápisech také prvá zpráva o kantoru, který učí židovské děti, ale také má zastavárnu a půjčuje

u židů náchodských již koncem 17. stol. Viz zápis mezi Bernardem Frandtem, židem nách., a Ondřejem Waldmannem z Norimberka o dluh [illegible] zl. ze dne 17. list. 1674 v Grunt. kn. m. Nách. z r. 1615 list 56 (v zem. arch.).

(1) Později však vrchnost sama ustoupila od této podmínky reversu. V domech vystavěných pro židy při výměně domů v l. 1728—1750 zřízeny v některých až 4 světnice; také u měšťanských domů židovských shledáváme se v 2. pol. 18. stol. až i se 4 světnicemi (dům č. XVII.). Viz Výtah z grunt. knih. nách. z r. 1773 (v arch. m. Náchoda).

(2) R. 1773 v 7 domech židovských bydlilo po 3 rodinách, v 1 dokonce 5 rodin.

(3) Rozkaz kníž. Lorenzo Piccolominiho ze dne 18. června 1697 v zámeckém archivu (adm.) č. 17.986.

(4) Hraše: Dějiny Náchoda I. 579.

měšťanům a dokonce městu peníze.[1] Vedle kantora vydržovali si náchodští židé také zpěváka. Teprve r. 1656 ucházeli se židé náchodští o povolení, aby si směli zjednati rabína.[2]

Avšak nedošlo tehdy k provedení tohoto záměru. Prvním náchodským rabínem byl Chaska Kindeles, jejž si povolali židé brzy po r. 1670. Býval ustanoven na krátkou lhůtu dvou let a po dvou letech byla smlouva s ním obnovována až do r. 1691. Vedle náboženských výkonů měl rabín obstarávati veškerou korespondenci obce židovské. Platu měl týdně 1 zl., vedle toho poplatek za psaní listin a zápisy. Z poplatků za svatbu náležely rabínu ²/₃ a ¹/₃ kostelníkovi. Stejně náležely mu ²/₃ poplatků za jiné výkony náboženské, za postavení nebes v synagoze pro ženicha a nevěstu. Kromě toho dostal rabín svobodný byt v obecním domě.[3]

Avšak již tento první rabín znepřátelil se s částí židovské obce a městský rychtář pohlížel naň jako na soupeře, ježto rabín urovnával často spory mezi židy o dluh a tím ubíral rychtáři příjmů. Rychtář dopustil se dokonce i násilí na rabínovi. Když tento si stěžoval, že mu rychtář béře vedlejší výdělek, vynadal mu a stloukl jej. Konečně bez svolení vrchnosti vešel do synagogy a zakázal mu vykonávati úřad rabína.[4]

Po Chaskovi býval již stále ustanovován v Náchodě rabín, ale vždy s kratší neb delší přestávkou.

Poměr židovské obce k městu nebyl ustálen a tato právní nejistota byla často příčinou stížností s obou stran. Kolem r. 1600 bylo město, nadané tehdy od vrchnosti takovými výsadami, že se postavením svým vyrovnalo královským městům, skutečnou vrchností nad židy náchodskými. Když židé r. 1596 si chtěli postaviti novou synagogu, dala obec k tomu své svolení, osvobodila je za poplatek 20 kop míš. jednou pro vždy od všech poplatků na všecky časy budoucí a slíbila jim ochranu proti všem útiskům.[5] Židé pokládali se za členy města a zvali se „sousedy" jako křesťané.

(1) Tamtéž, str. 577.

(2) List starších židů k vrchnosti ze 23. prosince 1656 v zám. archivu č. 1256.

(3) List starších židovských k vrchnosti ze dne 8. října 1687 v zám. arch. č. 1264.

(4) Stížnost Chaskova r. 1690 v zám. arch. č. 1267.

(5) Hraše: Dějiny Náchoda I., 581.

Válka 30tiletá i v tom přivodila značnou změnu. Městu byla od nové vrchnosti valná část svobod vzata, stalo se opět poddanským městem. Ochranu nad židy vyhradila si vrchnost, neboť tito byli znamenitým zdrojem příjmů pro vrchnostenskou pokladnu, jež strádala často nedostatkem příjmů. Městu ponechána jen soudní právomoc nad židy, z níž se židé hleděli vytrhnouti.[1] Užitku ze židů město nemělo, spíše škodu, ježto četné domy křesťanské se dostaly za války do židovských rukou a obec byla zkrácena o daně z nich, jestliže nedovedla při tomto převodu si zajistiti své právo na užitek z těch domů. Převody majetkové, svatební smlouvy židů, narovnání o dluhy byly zapisovány na radnici do gruntovní knihy z r. 1615 zv. „židovské", městská rada přijímala žaloby na židy pro nezaplacené dluhy a urovnávala je. Nezaplatil-li žid dluhů neb nedodržel-li smluveného terminu platebního, byl vsazen od rychtáře do šatlavy. Město dávalo své svolení ku koupi domů křesťanských židy, jemu vyhrazeno právo povoliti nebo nepovoliti stavbu domu židovského.

Po válce 30tileté obmezovala vrchnost stále více a víc pravomoc města nad židy, zakazovala městu vybírati clo v branách od cizích židů, trpěla a dokonce i podporovala zasahování židů do práv křesťanů. Židé cítíce oporu ve vrchnosti protivili se rozkazům purkmistra a rady, zpěčovali se zápisům svých domů do t. zv. židovské knihy, nechtěli platiti uložených jim pokut a nedbali rozkazů jim daných v příčině udržování čistoty v Židovské ulici. Na stížnost k vrchnosti dostalo město radu, aby židy zpurné potrestalo.[2] V 18. stol. zbývá městu jen policejní dozor nad židy, intervence při převodu majetkovém a při žalobách o dluhy.

Hlavním zdrojem výživy byl židům v Náchodě jako jinde obchod. Již v 16. stol. udržovali někteří jednotlivci ze židů náchodských rozsáhlé styky obchodní s cizinou, jezdili na trhy do Prahy a větších měst. Jiní živili se podomním obchodem, část měla krámy při svých domech, někteří živili se žebrotou (tehda dovolenou). V krámech svých směli prodávati zboží jen svým souvěrcům. Někteří mívali zboží v ceně několika tisíců kop,

(1) Vyslýcháni byli od rychtáře, avšak přísahu skládali židé jen v synagoze u přítomnosti rabína. Neměla se konati v sobotu a ve dnech pokání. Viz Soudní řád pro židy v zám. arch. (adm.) č. 17.973.

(2) Stížnost rady ze 16. list. 1667 a odpověď vrchnosti v arch. m. Nách.

zvláště plátna, sukna a barchanu.[1] V roce 1724 relativně největší počet rodin (10) se živil podomním obchodem, 6 obchodovalo s peřím a tolikéž jich mělo krámy ve městě, 3 rodiny vyráběly a prodávaly stuhy, po jedné byly zastoupeny živnosti zlatnická, niťařství a výroba šňůr, jeden žid se živil sprostředkováním koupí, 5 rodin živilo se žebrotou a almužnami, 2 zadlužení židé uprchli za hranice.[2] R. 1738 bylo z 33 manželských párů jen 10 obchodníky, ostatní byli „žebráci, prašivci a lidé zbankrotělí".[3] R. 1780 z 50 rodin židovských bylo 14 podomních obchodníků, 5 kupovalo kůže, 4 peří (hlavně ve Slezsku), 3 byli kramáři a jen 3 byli většími obchodníky. Jeden žid se třemi tovaryši vyráběl stuhy a 5 židů opatřovalo si výživu žebrotou.[4]

Četné okolnosti nasvědčují tomu, že válkou 30tiletou byl i zdárný rozvoj obchodní náchodských židů podlomen. Důkazem toho jsou četné žaloby proti židům v Náchodě pro neplacení dluhů a úpadky obchodní. Známý Eliáš Březnický ohlásil bezprostředně před ohněm v jeho domě vzniklém úpadek a k rozkazu místodržících bylo mu povoleno příročí.[5] Avšak brzy na to dům jeho lehl popelem, on sám vypuzen z Náchoda. Tím věřitelům vzata skoro všecka naděje, že jim bude dluh od Eliáše Březnického zaplacen a hleděli si zajistiti své dluhy na všem, co jemu zbylo — i na místě jeho v náchodské synagoze.[6]

Velice nepatrný počet židů zjednával si výživu svou řemeslem, neboť mohli provozovati řemeslo jen se svolením vrchnosti a pracovati jen pro židy.[7]

Velice rádi věnovali se židé živnostem, jako řeznictví, prodeji

(1) Šal. a Jakub Čampové z Náchoda byli při návratu z trhu v Ml. Boleslavi u Jičína přepadeni a oloupeni o 2500 kop míš. List jejich k vrchnosti ze 30. srpna 1604 v mus. archivu.

(2) Soupis židů z r. 1724 v zám. arch. (adm.) č. 18.194.

(3) Seznam rodin židovských z 10. března 1738 v zám. arch. (adm.) č. 18.195.

(4) Seznam židů v arch. m. Náchoda.

(5) Nařízení místodržících ze 7. června 1662 v Zám. arch. č. 1258.

(6) Tak Eliáš Mark, starší Pražských židů, půjčil Eliáši Březnickému 500 zl. a po ohni r. 1668 žádal vrchnost, aby si směl onen obnos vložiti do městských knih na místo, kde stával dům a na Březnicovo místo v synagoze. Listy jeho ze 2. července a 12. srpna 1668 v Zám. arch. č. 1261 a 1263.

(7) Žid Jakub, krejčí, prosil roku 1660 inspektora panství Šebestiána de Lutiano, aby dle priv. daného židům r. 1618 mu bylo dovoleno provozovati řemeslo krejčovské a sliboval, že bude pracovat jen pro židy. Arch. zám. č. 1257.

pivo a pálenku atd. Tu se však křižovaly zájmy židovské s křesťanstvem. Proto [illegible] křesťané zabrániti všelikému [illegible] [illegible] v řemeslech od židů, davše vložiti do všech [illegible] [illegible] [illegible] klausuli. Židům nebylo dovoleno [illegible] pro své [illegible] kupce mezi křesťany.

Avšak ani vrchnost nešetřila vždy výsad řemeslníků a živnostníků křesťanských. Inspektor panství Šeb. de Lutiano zřídil r. 1658 masný krám židovský při zámku a prohlásil k stížnosti města, že masný krám [illegible] náleží k regaliím vrchnosti.[1] Marie Benigna, vdova po Otovi Piccolominim, dala své dvorské židovce Evě Mojžíšově, která již po 24 let sloužila, takové výsady, že tím porušila najednou práva téměř všech živnostníků náchodských. Židovce dovoleno čepovati vedle kořalky vrchnostenské pivo a pálenku, směla prodávati sůl, mouku, krupy, krupky. Toto právo svobodného provozování živnosti může připadnouti po její smrti nejbližším příbuzným. Jejímu synu bylo zároveň dovoleno provozovati krejčovské řemeslo jen pro židy, nesmí sice míti pomocníků při řemesle, ale smí žádati u cechmistra, aby jemu, kdyby toho potřeboval, poslal nějakého tovaryše na výpomoc, smí dále i lazebnickou živnost provozovati.[2]

Privilegium toto způsobilo pravou bouři odporu u křesťanů, zvláště u cechů krejčovského, mlynářského, pekařského a mydlářského. I obci hrozila škoda, neboť jí náleželo výhradně právo prodávati sůl, pivo a pálenku ve městě, mydláři se obávali, že přijdou o užitek z prodeje voskovic do synagogy, lázeňský, že nebude již holiti židů. Proto si purkmistr a rada stěžovali u kněžny, zvláště když se roznesla po městě zpráva, že prý byli židé od svých starších veřejně vyzváni, aby své potřeby hradili jen u Evy Mojžíšovy a šaty si dali šíti jen u jejího syna, a ti, kdož neposlechli, že byli potrestáni. Měšťané naříkali, že vinou židů lehly domy jejich popelem a nyní jim ještě židé odnímají výživu.[3] Aby kněžnu pohnuli k odvolání privilegia uděleného Evě, obrátili se s prosbou i na dvorního kaplana jejího, P. Frant. Marchisettiho, o přímluvu u kněžny.[4] Tato však prohlásila, že privilegium Evě udělené ne-

(1) Koncept stížnosti z r. 1658 v arch. m. Nách.

(2) Opis priv. ze 26. července 1675 v arch. m. Nách.

(3) Koncept stížnosti ze dne 10. října 1675. Tamtéž.

(4) Koncept listu téhož data tamtéž.

příčí se výsadám živnostníků křesťanských, a žádosti města nevyhověla.

Vrchnost bez příčiny neprojevovala svou přízeň židům: těžila z nich znamenitě.

O platu za ochranu v různých dobách stala se již zmínka. Za Oct. Piccolominiho r. 1648 zvýšen z 10 tol. říš. na 100 zl. ročně, po jeho smrti r. 1656 na 125 zl. Po ohni snížen opět na 100 zl. Když r. 1670 obec povolila pobyt v Náchodě i oněm rodinám, jež neměly dosud vlastních domů, a slíbila vystavěti nové domy pro židy, zavázali se židé k zvýšenému poplatku 250 zl. Obyvatelé vrchnostenských domů židovských (později 5) platili z nich r. 1753 ročně 100 zl., z nichž $^3/_4$ připadly vrchnosti a $^1/_4$ městu.

Kromě těchto značných platů za ochranu musili židé ze měšťanských domů a za provozování živností platiti vrchnosti úrok o sv. Jiří a sv. Havle jako ostatní měšťané. V roce 1616 platilo 5 židů a obec židovská pololetně šosu (po 4 gr. z domu a 3 židé kromě toho ze živností po 2 gr.) celkem 30 gr. míš. R. 1625 platilo 11 židů a obec židovská úroku či šosu z domů a ze živností již 76 gr. míš. a vedle toho ze hřbitova svého ještě 30 gr. míš., celkem 1 kopu 46 grošů míš. pololetně. V r. 1660 stoupl úrok ze 17 domů žid. na 1 kopu 40 gr., ze žid. hřbitova na 40 gr., kromě toho platili Šal. Kosinka (alias Buchdrucker) místo kontribuce z bývalého domu křesťanského 3 kopy grošů a Marek Kuslyč z kusu pozemku za svým domem 1 kopu. Celkem odváděli tedy židé r. 1660 úroku 5 kop 40 grošů míš. Po velkém ohni r. 1663 byl jim úrok na čas prominut.[1] R. 1680 měli židé (48 osob, z těch 14 podruhů) zaplatiti jednoho úroku po 4 kr. 4 pen., 5 vdov po 2 kr. 2 pen., celkem 3 zl. 22 kr. 3 pen.[2] R. 1753 byl úrok ten u mnohých židů vyšší až 9 kr. 2 pen. (u dvou); ze hřbitova platili tehdá o jednom termínu 53 kr. 3 pen., ale celkový obnos byl nižší než dříve, jen 2 zl. 14 kr. 2 pen.[3]

Z domů dříve křesťanských platili židé také zemské daně či kontribuci. R. 1667 bylo visitační komisí, která měla stanovit

(1) Akta šosovní v arch. m. Nách.

(2) „Rejstřík, na který židé úroku za r. 1680 sv. jiřského odvésti mají", v arch. zám. č. 1890.

(3) Urbář panství nách. z r. 1753. II. list 229.

nový základ pro ukládání berně, zjištěno, že židé před ohněm r. 1663 platili z role přikoupeného od p. Austeckého z Festenberka k židovskému hřbitovu kontribuce 1 kr., dále Heršl Mendl 8 kr. (k tomu 12 kr. na kantory), Jakub Lebl a Kalme po 10 kr., Faltin 9 kr. (a 12 kr. na kantory).[1]

Před válkou 30tiletou platilo také 6 židů spolu s ostatními křesťany po 10 gr. ročně daně z komínů a domovní berni po 10 gr. miš. (ale jen někteří).[2]

V Židovské ulici nebylo kašny, čerpali proto židé vodu z kašny u pošty. Tato však byla r. 1735 vysvěcena, proto musilo město k rozkazu vrchnosti židům zříditi zvláštní kašnu proti synagoze. Židé přispěli na zřízení její 30 zl. a kromě toho zavázali se přispívati na udržování její 2 zl. ročně a stejným obnosem na čistění stok v Židovské ulici.[3]

Společenské postavení židů v 17. a 18. stol. nebylo záviděníhodné. Musili se oděvem („žluté rukávy") lišiti od křesťanů, byli zavřeni v těsných, špinavých a nezdravých uličkách, v nichž však sami čistoty příliš nedbali.[4] Před každým domem bývalo hnojiště, ale židé se nestarali, aby voda měla náležitý odpad a zavinili tak často poškození cizího majetku. Aby byli židé přinuceni [illegible] se lépe o [illegible] v ulici, dali si křesťané vložiti do židovských [illegible].

[illegible] v 17. století, že židovský [illegible] byl [illegible] i zabit.[5] Mládež křesťanská [illegible] na židy [illegible] na ně nečistotu a znepokojovala je i v synagoze, takže sama vrchnost musila vystoupiti na [illegible]. [illegible] však máme zprávu jen o jediné židovce, [illegible] v Náchodě na víru křesťanskou.[6]

[illegible] lepší časy [illegible] II., který při reformách židovských sle-

[1] [illegible]

[2] [illegible]

[3] [illegible] nařízeno židům, aby [illegible] a [illegible] v Židovské [illegible] v pořádku. [illegible] z r. 1615 [illegible] list 31.

[4] [illegible] v zám. arch.

[5] [illegible] barona Beaccioloniho [illegible] hejtmana, roku [illegible] v zám. arch. [illegible] a 712.

doval hospodářský prospěch státu. Židé měli se věnovati řemeslům a orbě, bylo proto třeba stará obmezení židů rušiti. Zevnější odznaky, jimiž se židé lišili od křesťanů, odstraněny, nařízeno židům užívati jen jazyka německého, otevřen jim přístup i na universitu,[79] obce židovské v král. městech zrušeny. Židům dovoleno najímat pozemky, provozovat řemesla bez omezení, stavěti továrny a zabývati se velkoobchodem, musili přijmouti nová jména, nové daně židovské zavedeny. Za války s Francií r. 1795 odvedeno konečně i 5 židovských mladíků k vojsku.

Přehrada mezi křesťany a židy od té doby mizela ponenáhlu, až odstraněním závor, jimiž ulice Židovská uzavírána, r. 1850 zmizela úplně.

---

(1) Za vlády císaře Josefa II. i z Náchoda byli dva studenti v Praze.

RUDOLF DVOŘÁK.

PRAMENY K DĚJINÁM POSLEDNÍ SELSKÉ VZPOURY NA MORAVĚ R. 1821.

Již od delší doby byla upoutána moje pozornost k poslední robotní vzpouře moravské z r. 1821, která, třeba nebyla provázena tak hlučnými výstupy, jako byla vzpoura selská v Čechách a dílem i na Moravě z r. 1775, přece významem svým nic jí nezadá, ano, mnohými zajímavými momenty nad ni vyniká. Vzniklať v době, kdy pozornost celé Evropy byla obrácena k revolučním hnutím ve Španělsku a v Italii, ke kongressům evropských mocností v Opavě a v Lublani, odkud vyšel povel vojskům rakouským a francouzským, aby ve jmenovaných zemích zjednala pořádek. System knížete Metternicha, který právě tehda byl od císaře vyznamenán hodností státního a dvorského kancléře, slavil své triumfy. Rakousko poskytovalo na venek obraz nejhlubšího klidu a spokojenosti. Metternich vzbuzoval svým státnickým uměním u státníkův a panovníkův ostatních zemí závist a obdiv.

Veškeren tento dojem vítězoslávy a hrdého sebevědomí najednou hrozily porušiti neblahé zprávy z Moravy, země dosud vždy pokojné a dávající ostatním dobrý příklad! Sedláci se bouří proti robotám a desátkům, cizina zví, že v Rakousku mocné hnutí hrozí porušiti dosud klidnou hladinu veřejného života, cizí časopisy budou přinášeti podrobnosti tohoto hnutí s potupnými a posměšnými poznámkami. Rakousko nebude již vzorem státům

ostatním! Tomu se musilo zabrániti stůj co stůj. Nyní musil se osvědčiti všemohoucí policejní aparát hraběte Sedlnického, aby netoliko všemi možnými prostředky utišil nenápadně zprotivilost sedláků moravských, nýbrž aby zároveň o ní nepřišlo ani nejmenší zprávy do veřejnosti. Obojí se skvěle podařilo. Dobrá pověst systemu Metternichova byla zachráněna, vzpoura selská udušena způsobem nenápadným a všeliký projev o ní tak mistrně potlačen, že v současném tisku nenalézáme o této události ani písmenky. Ani sněm moravský nesměl toho roku učiniti o ní sebe menší zmínky; veškero svědectví o ní obmezilo se na akta úřední, která uložena byla v bezpečný úkryt archivův, a poněvadž ústní tradice, nejsouc podporována tiskem, záhy se vytratila, upadla poslední vzpoura selská na Moravě u pozdějších generací v úplné zapomenutí.[1]

Nepatrná poznámka, která se vloudila do sněmovního prohlášení ze dne 19. října 1825, přivedla mne na stopu její.[2] Poněvadž v aktech sněmovních žádné další zprávy jsem se nemohl dopátrati, obrátil jsem se ke správě místodržitelské registratury brněnské s dotazem, zdali v jejích aktech není o té věci dokladu. Poněvadž ve všeobecné části této registratury nic podobného se nenalezlo, vyprosil jsem si od tehdejšího představeného presidiální kanceláře, hraběte M. Coudenhova, přístup k t. zv. tajnému protokolu místo-

(1) Když už po úplném utišení zprotivilosti na rozkaz pruské vlády krajský zemský rada v Hlubčicích D'Alpons učinil dotaz ke krajskému hejtmanovi opavskému Leopoldovi Schulzovi (dd. 23 srpna 1821), jak povstaly a zdaly jsou již potlačeny selské nepokoje v kraji znojemském a jihlavském, šla věc od krajskéno úřadu ke guberniu a odtud až k hraběti Sedlnickému, na jehož rozkaz musil Schulz odpověděti, „že ovšem několik vesnických obcí z pouhého neporozumění (vyhlášky o úpravě daně pozemkové — toto škrtnuto) počalo odpírati vrchnostem povinné dávky, ale že již zákonitým způsobem jsou opět úplně přivedeny k poslušnosti, že již netřeba se obávati nepořádkův a že Morava i Slezsko ve všem se těší úplnému pořádku a pokoji". — Akta policejní v Arch. min. vnitra, fasc. 868, č. 7873, fol. 1—10.

(2) Moje Jednání sněmů moravských 1792—1835, str. 181. Příslušná věta zní: „Nejnovější události, jež se staly před třemi lety, dověděily, jak vždy ještě poddaný jest nakloněn k nedůvěře, jak rád naslouchá rozličnému předstírání, jak nepatrná část zdejších poddaných jest zachvácena domněnkou, že jest osvobozena od naturální roboty, jak svým hospodářským úředníkům, král. krajským úředníkům, ano i král. zemskému úřadu nedůvěřovali a jen vojenskou mocí mohli k svým povinnostem zase býti uvedeni". — Nahodilá zmínka jest též u *Grünberga*, Bauernbefreiung I., a u *Springra*, Österr. Gesch. I., ale na obojí byl jsem upozorněn teprve později.

držitelskému, kde se nalezla celá řada listin o selských nepokojích z r. 1821 a laskavostí téhož byla mi také vydána k opsání. Ale tato akta obsahují jen podrobnosti z onoho hnutí, totiž zprávy vrchnostenských a krajských úřadův o jednotlivých případech zprotivilosti, zatýkání a výslechy vynikajících renitentů, protokoly o trestech tělesných i žalářních, které byly vinníkům diktovány a p. Z těchto akt nabyl jsem aspoň částečného obrazu o událostech, jež zavdaly podnět k nepokojům, o přípravách k nim u lidu selského konaným v kraji znojemském, jihlavském a částečně i brněnském, jakož i o počátečném průběhu jejich. Ustrašenost vrchností a neschopnost krajských hejtmanů znojemského i jihlavského pohnuly guvernera hraběte Ant. Bedřicha Mitrovského, že vypravil na místo nepokojů guberniální komisi, v jejímž čele byl guberniální rada baron Forgáč, tehda již ve výslužbě. Dále vysvítá z těchto akt, že ani guberniální komise nedostála úkolu svému, aspoň ne tak rychle, jak si toho vláda vídeňská přála, a že tedy na návrh spojené dvorské kanceláře vypraven byl na Moravu plnomocný dvorský komisař v osobě dvorního rady všeobecné dvorské komory barona Mayerna. Odtud však přestala působnost komise guberniální, byvši přenesena na komisi dvorskou, a také guverner hrabě Mitrovský, proti jehož vůli a bez jehož tázání byl dvorský komisař jmenován, odepřel odtud účastniti se dalších opatření, čelících k udušení vzpoury.

Až sem sahají zprávy listin, uložených ve zmíněné registratuře brněnské. Poněvadž v nich bylo dosti patrně naznačeno, že všechny zprávy dvorského komisaře, který zase přijímal raporty od podřízených úředníků krajských, podávány byly přímo dvorské kanceláři, vedla mne přirozeně další stopa do Vídně, do archivu ministerstva vnitra, kde všechna akta bývalé spojené dvorské kanceláře česko-rakouské jsou uložena. Již na písemný dotaz, učiněný u archiváře tamějšího, dra Jindřicha Kretschmayra, obdržel jsem uspokojivou odpověď, že „materiál týkající se selské zprotivilosti na Moravě z r. 1821 jest velmi obsažný". Podporou České Akademie bylo mi umožněno pobýti ve Vídni čtrnácte dnův, a tu se mi otevřel teprve bohatý zdroj listinný, který podává téměř úplný obraz o celé události. Příslušné listiny rozvrhují se na dvě hlavní kategorie. Jsou to: 1. Akta dvorské kanceláře, označená signaturou IV. M 3. Lituji, že tato sbírka nebyla mi předložena v celém

rozsahu, snad proto, že se úplně nezachovala. Postrádal jsem zde totiž především některých zpráv guvernera hrab. Mitrovského, podávané o nepokojích dvorské kanceláři, pokud nebyl jmenován dvorský komisař pro Moravu, avšak zprávy ty jsem dílem nalezl v registratuře brněnské, dílem jsem si je doplnil z jiných akt, o kterých se ještě zmíním. Ještě více mi chyběla neúplnost zpráv, dvorského komisaře Mayerna, které podával dvorské kanceláři z počátku denně, později, když renitence ubývalo, podle potřeby. Počátek činnosti jeho na Moravě připadá na den 11. dubna, kdy dorazil do Znojma, konec do prvních dnů měsíce srpna. Částečnou náhradu oněch zpráv podrobných jsem však nalezl v rozsáhlé úhrnné zprávě Mayernově, kterou po zjednaném upokojení zprotivilosti podal spojené dvorské kanceláři dne 4. července. Na základě této zprávy dvorská kancelář sepsala rovněž objemný pamětný spis císaři (ze dne 20. července), v němž netoliko shrnují se výsledky činnosti Mayernovy, nýbrž i připojeny jsou rozličné poznámky, v nichž obrážejí se povšechné názory o tehdejším stavu lidu poddaného, o úřednictvu moravském a na konci každého odstavce připojeny jsou návrhy na opatření, čelící k trvalému upokojení poddaných a k potrestání úředníků vrchnostenských i krajských, jichž nedbalosti dáváno za vinu, že se zavčas nezakročilo a nepokoje se mohly snadno šířiti. Trestu neušel ani guverner, jemuž navržena byla důtka od dvorské kanceláře. Zasloužilým úředníkům navrženy byly pochvaly a odměny, při čemž Mayern ovšem pamatoval především na sebe.

Na posledních dvou listech zprávy této jest vlastní rukou císaře Františka připsáno jeho rozhodnutí, kterým všechny návrhy dvorské kanceláře byly schváleny.

II. Ještě důležitější, zvláště pro poznání tehdejších časových poměrů, jest druhá skupina listin nazvaná *Akty policejními* a uložená rovněž v archivu ministerstva vnitra, kamž se dostala z někdejšího dvorského úřadu policejního. Chefem úřadu toho byl, jak známo, po dlouhá leta až do převratu r. 1848 hrabě Josef Sedlnický. V jeho presidiální kanceláři sbíhaly se nitky veškerého veřejného a dosti často i soukromého života ze všech končin mocnářství. Jemu musili netoliko policejní ředitelé všech guberniálních měst podávati pravidelné raporty o všem, co se jim jevilo pozoru-

[illegible] centrální i guberniální úřady, aspoň [illegible] oznamovaly mu stručně a [illegible] ze svých oborův. Již z toho [illegible] těchto Akt policejních [illegible] předchůdcové. Co se týče nepokojů [illegible] nejvyšší kancléř spojené dvorské [illegible] čas na základě všech zpráv ho [illegible] presidenta dvorského úřadu poli- [illegible] důležitějších dokladův. [illegible] Metternicha první osobou v říši a po- [illegible] přímé zprávy císaři, jemuž, [illegible] se ostrou kritikou, která potom [illegible] následky, ježto císař Fran- [illegible] Sedlnického a schvaloval [illegible] i soudním úřadům často [illegible] zvláště šlo-li o nějaké [illegible] potřebí udržovati nejvyššího [illegible] o běžných věcech.

[illegible] kancléře hraběte Saurana hraběti [illegible] nepokojů na Moravě, nalezl [illegible] a to ze dne 9. dubna, pak ze [illegible] 2., 4., 7., 9., 11., 13., 15. a [illegible] června a 31. srpna. První [illegible] komisaře Mayerna na Moravu [illegible] působnosti a celkového průběhu [illegible] událostí s ní souvisejících, o kterých [illegible] Ze všech dopisů těch vysvítá patrná snaha postaviti působnost dvorské kanceláře a jejího komisaře do světla co nejlepšího a to tím více, poněvadž v teto záležitosti byl hrabě Sauran v dosti tuhém sporu s guvernerem moravsko-slezským hrabětem Mitrovským, jak ještě bude doloženo, a kancléři zajisté na tom záleželo, aby úsudek Sedlnického k císaři vyzněl pro něho pokud možno příznivě. Dopisů Sedlnického nejvyššímu kancléři jest jen několik, jsou psány suše a stručně a neobsahují leč, že se berou na vědomost zprávy kancléřovy nebo že se vyhovuje žádostem v nich obsaženým.

Mnohem hojnější jsou dopisy guvernera moravsko-slezského Sedlnickému, jemuž tento dosti často odpovídal. Z celého tonu

těchto dopisů vysvítá, že styky mezi oběma byly mnohem přátelštější, nežli styky Sedlnického s nejvyšším kanclěřem, ano namnoze přes devotní úslužnost a oddanost guvernerovu a úřední odměřenost presidenta policejního vyciťujeme i jakousi srdečnost vzájemných vztahův. Listy Mitrovského, kterých mi bylo z těchto akt předloženo 26[1] jsou plny stížností na jednání nejvyššího kancléře dvorského, s nímž měl už dříve neshody, ježto Saurau nechtěl uznati námitky guvernerovy proti přílišným břemenům berním, která tehda Moravě byla ukládána; nyní guverner vytýkal kancléři, že nepředložil císaři ku schválení jeho (guvernerovy) návrhy na slevu daní poddanských, a že nepřipustil, aby směl býti v zemi vyhlášen patent podepsaný od císaře, aby tím zprotivilost selská hned v počátcích byla utišena. Také v tom byla neshoda mezi dvorskou kanceláří a guberniem, jakým způsobem má co nejrychleji pokoj v pobouřených krajích býti zjednán: kdežto míněním guvernerovým bylo, aby komise za přispění vojska chopila se rázných prostředkův a hlavní účastníky přísně, třebas i bitím holí, trestala, aby tím ostatní byli zastrašeni a opět přinuceni k poslušnosti, dvorská kancelář nařizovala, aby se všude především stal pokus utišiti vzpouru prostředky mírnými a jen v případech nejkrajnější nutnosti aby se sahalo k přísnějším trestům. Když dva krajští komisaři na Znojemsku, dostavše k tomu plnou moc od gubernia, dali některé hlavní renitenty potrestati pěti až desíti ranami holí, dostali ihned důtku od dvorské kanceláře, která její udělení nařídila samému guvernerovi, což bylo pro tohoto tím více pokořujícím. Míra nevole Mitrovského byla pak dovršena, když hrabě Saurau bez jeho vědomí a proti jeho vůli vymohl od císaře jmenování barona Mayerna dvorským komisařem pro pobouřené kraje moravské a ten potom choval se ke guvernerovi jako sobě podřízenému. Z toho si také vysvětlujeme, že Mitrovský po celou dobu, co Mayern dlel na Moravě, nepodal nejvyššímu kancléři ani jediné zprávy, týkající se nepo-

(1) Pocházejí z 23., 26., 27., 28. (dva), 29., 31. března z 1., 2., 7., 9., 11., 27. dubna, z 23., 25., 26., 28. června, z 21., 23. a 29. července, z 4. a 18. srpna, z 14. září (dva), z 11. a 22. října. Bližší označení fascikulu a čísla každého listu uvádím při citování těchto dokladů ve vlastní práci. — O tehdejším přetížení Moravy daněmi srovnej v příslušných letech „Jednání sněmů moravských 1792—1835", a moji práci „Finanční břemena Moravy" v týchž letech, uveřejněnou v Čas. Mat. Mor. r. 1904.

kojů v kraji znojemském a jihlavském, a když také v kraji brněnském na některých panstvích (pernštýnském a tišnovském) byla robota odepřena, nařídil krajskému hejtmanovi brněnskému, hraběti z Bukůvky, aby se se všemi příslušnými zprávami a o všechny rozkazy obracel k dvorskému komisaři; teprve když nejvyšší kancléř mu oznámil, že dvorský komisař jest ustanoven pouze pro kraj znojemský a jihlavský, uvolil se zahájiti v té věci potřebná opatření.

Tyto i jiné ještě spory s hrabětem Saurauem, o nichž na vhodných místech bude řeč v práci samé, byly předmětem žalob a stesků, s nimiž Mitrovský se svěřoval Sedlnickému. Žaloby však týkaly se ještě jiných věcí. Mitrovský téhož času byl v napjatém poměru k tehdejšímu moravsko-slezskému veliteli vojenskému, baronovi Kienmayerovi. Příčiny tohoto napjetí nejsou zcela jasny, dle všeho byly namnoze rázu osobního; tolik vysvítá i z ostatních pramenů, že generál Kienmayer, hrd jsa na svou slávu válečnou, sám zavdával podnět k nepřátelství a že zvláště od té doby, co vypukly selské nepokoje a tedy více než kdy jindy bylo potřebí vzájemné shody mezi úřady politickými a vojenskými, činil všemožně překážky výpravám vojenské asistence do pobouřených krajův a káral všechna příslušná zařízení, vycházející od gubernia, i před nižšími důstojníky, kteří za jeho příkladem rovněž netajili se před veřejností hanlivými a posměšnými poznámkami. Když guverner odhodlal se k upokojení vzpoury vypraviti guberniálního komisaře, barona *Jana Forgáče*, k čemuž bylo zároveň potřebí dalšího sesílení asistence vojenské, Forgáč na počátku nejevil dostatek rozvahy a odhodlanosti, ano spíše přílišným ustrašením, které se jevilo v jeho zprávách, i samého guvernera uvedl do patrných nesnází, neznala škodolibost velícího generála mezí. Význačnou jest jeho poznámka, když Forgáč nepřestával se dožadovati sesilování vojenské moci v nepokojných krajích; tehda řekl Kienmayer, když prý už všechny druhy vojska byly tam vypraveny, že musí sedlákům na ukázku poslati několik děl, aby poznali, jak vypadá dělostřelectvo.

Neshody mezi guvernerem a velícím generálem přirozeně se přenášely i na podřízenější nositele moci politické a vojenské. Když byl jmenován velitelem veškerého vojska v krajích pobou-

řených generál-major baron Fleischer a za tím účelem odebral se do Jaroměřic, kdež se setkal s guberniálním radou Forgáčem, strhla se mezi oběma ostrá hádka při hostině, kterou na jejich počest vystrojil Florian Rottleuthner, vrchní panství jaroměřického. Generál vytýkal guberniálnímu komisaři, že si počíná nerozhodně a neobratně, on, Fleischer, že dal vysázeti zprotivilcům po 50 až 60 ran holí a pokoj že byl ihned obnoven; Forgáč zas káral přílišnou osobivost generála i podřízených mu důstojníků, kteří nešetřili autority krajských komisařův a bez ohledu na jejich rozkazy sami diktovali kruté tresty vinníkům. Došlo tak daleko, že Forgáč odhodlal se okamžitě odejeti do Brna, aby oznámil guvernerovi, že se vzdává svého úřadu, a pouze zpráva Mitrovského o jmenování dvorského komisaře, která ho došla již na cestě, jej přiměla, že posečkal.

Podobné neshody měl guverner také s presidentem vrchního appellačního soudu moravsko-slezského, baronem Hessem. Guverner totiž se dozvěděl, že někteří radové appellace pronášejí o opatřeních guberniálních vzhledem k selským nepokojům podobné hanlivé poznámky, jako důstojníci; i požádal barona Hessa, aby zakázal takové řeči, které se dostávaly již i do širšího obecenstva, ale Hess odepřel tak učiniti a z dalšího chování jeho bylo patrno, že jednal v dorozumění s velícím generálem.

Nesnáze guvernerovy byly dovršeny tím, že nemohl ani na všechny guberniální úředníky pevně spolehati. Stěžoval si Sedlnickému, že i mnohému guberniálnímu radovi čte s tváře, že souhlasí se selskou vzpourou. Všemi těmito, skutečnými a možno i domnělými protivenstvími, potom též velikými návalem prací, které mu po několik nocí nedovolovaly ani ulehnouti, rozrušen byl duševní i tělesný stav hraběte Mitrovského tou měrou, že vážně ochuravěl a když došla zpráva o jmenování dvorského komisaře, po nějaký čas se i zanášel myšlenkou vzdáti se svého úřadu. Toho sice neuskutečnil, ale proti nejvyššímu dvorskému kancléři napsal stížnost přímo k císaři, která se neminula úplně účinkem.

Hrabě Sedlnický, jak patrno z jeho odpovědi Mitrovskému i ze zpráv, podávaných císaři, dával větším dílem za pravdu guvernerovi. Jemu záleželo na tom, aby netoliko o těchto neshodách, nýbrž i o veškerém stavu věcí moravských zjednal si zevrubné

vědomosti a těch se mu také dostávalo z pramene nad jiné vydatného. Přicházíme tu k nejpřednějšímu zpravodaji Sedlnického a tím byl policejní ředitel brněnský *Petr Muth*. Když přišly do Vídně zprávy o robotní vzpouře moravské, byl tím Sedlnický velmi znepokojen, poněvadž, jak již svrchu naznačeno, se obával, že tím poklesne Rakousko ve vážnosti u ostatních státův evropských. Psalť o tom dne 25. března, tedy ještě než nabyl pravého pojmu o rozsahu celého hnutí, císaři do Lublaně: „Jest to zjev nanejvýš nepříjemný a politování hodný, že právě ve chvíli, kdy by bylo v nejvyšším zájmu přesvědčiti cizinu, jak velice všechny země, které mají štěstí býti pod žezlem Vašeho Veličenstva, požívají nejhlubšího pokoje a jak slavně poddaní Vašeho Vel. podávají krásný příklad bezvýminečné poslušnosti k zákonům a neoblomné důvěry ve státní správu, objevují se příznaky nepokojných hnutí v provincii, která leží v srdci mocnářství, kteréž hnutí brzo potom bude za mnohonásobného zveličování a překrucování uvedeno na přetřes cizími veřejnými listy ve všech státech evropských.[1]"

Proto Sedlnický neustával nařizovati policejnímu řediteli brněnskému, aby všemi prostředky, jež má po ruce, hleděl podrobně zvěděti příčinu, průběh a hlavní náčelníky robotní vzpoury a aby přispěl i on svou mocí policejní úřadům politickým a vojenským k jejímu potlačení. Mezi jinými šlo také i to — a tato obava byla vyslovena samým císařem v listu k Sedlnickému — zdali hnutí selské není vzbuzeno cizími emisary, hlasateli zásad svobodomyslných, za účelem, aby tím Metternichovi byly učiněny nesnáze a system jeho byl otřesen. K tomu všemu i jiným ještě věcem měl Muth hleděti a dlužno přiznati, že se ze všech sil vynasnažil, aby svému představenému vyhověl měrou nejplnější. V Aktech policejních zachovalo se (a domnívám se ze souvislosti, že mi byly předloženy všechny) 61 listů k Sedlnickému, většinou velmi obšírných a opatřených četnými přílohami jakožto doklady, kde shrnuje výsledky všech svých zpráv o selských nepokojích a přidává k tomu svá pozorování i své názory.[2] Prameny Muthovy

(1) Sedlnický císaři dd. 25. března, Akta policejní č. 2598 a 2361.

(2) Listy Muthovy, chronologicky seřaděny, jsou datovány v březnu dne 23., 25. (dva), 26., 27., 28., 29. (dva), 30. (dva), 31. (dva), v dubnu dne 1., 2., 4., 5. (dva) 6., 7., 8., 9., 10. (dva), 11., 12., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24., 25., 27. (dva), 28., 29., 30., v květnu dne 1., 2., 3., 5., 7., 9., 11., 12., 16., 18., 19., 20; potom ze dne 14., 23. a 28. červ-

byly druhu nejrozmanitějšího. Když mu Sedlnický vytýkal, že zprávy jeho o působnosti dvorské komise nesouhlasí se zprávami, které dvorní komisař Mayern podával dvorské kanceláři, Muth odpověděl (dd. 27. dubna): „Vynasnažuji se všemožně, abych Vaší Excellenci podával spolehlivé zprávy o událostech v kraji znojemském a jihlavském. Za tím účelem dostávám občasné zprávy jak od svých stálých korrespondentů ve Znojmě, v Mor. Budějovicích, v Třebíči a v Jihlavě, tak i od osob zvláště tam vypravených ode dne 26. března, kdy vzpoura všeobecně vypukla; byl to napřed vrchní policejní komisař Procházka, potom kancelářský praktikant Kraus. Jejich raporty doplňuji a rozmnožuji tím, že zvu k sobě osoby, které z těch krajin do Brna přicházejí, zvláště majitele panství a jejich úředníky, k osobním rozmluvám. Kromě toho zjednávám si důvěrná ústní sdělení ze zpráv, které generál-major Fleischer přímo podává velícímu generálovi a do některých z nich podařilo se mně i přímo nahlednouti. Jen takové údaje, které jsou aspoň dvěma prameny souhlasně doloženy, přijímám do zpráv, určených pro Vaši Excellenci, a dosud o všech dostalo se mi ještě dodatečného potvrzení.“ [1]

Z dopisů Muthových vysvítá, že mezi ním a guvernerem byla skoro úplná shoda a také hojné styky osobní. Muth, podávaje Sedlnickému do nejmenších podrobností zprávy o všech opatřeních Mitrovského vzhledem k vzpouře selské, větším dílem projevuje s nimi svůj souhlas. Schvaluje jeho návrh, aby se poddaným poskytla sleva v břemenech berních, chápe se za tím účelem, aby také Sedlnického k tomu přiklonil, každé příležitosti, aby z hodnověrných pramenů doložil a obšírně vylíčil velikou bídu, do které tehda lid selský upadl a pranic při tom nešetří vrchností a jejich úředníků, které obviňuje z četných útisků vůči poddaným. Proto také projevuje kde může, svou nelibost proti nejvyššímu kancléři a haní větším dílem opatření dvorské kanceláře. Hraběte Sauraua vyličuje jako přemrštěného vyznavače liberálních názorů, který je ve vyšších vrstvách společnosti (tedy hlavně mezi šlechtou), ale

na, z 20. a 28. července, z 7. srpna, 7. října, z 17. a 29. listopadu. V Aktech policejních jsou tyto listy zařazeny do rozličných fascikulův a čísel, které budou rovněž jako ostatní v práci samé při citování každého listu zvlášť udány.

(1) Muth Sedlnickému, dd. 27. dubna, v Aktech policejních fasc. 868, č. 3497, fol. 1—4.

také prý mezi zkušenějšími měšťany velmi neoblíben; na Moravě prý popudil si veřejné mínění tím, že nedbal námitek moravského gubernia při zavádění nové daně domovní a tím na městské obyvatelstvo uvalil veliké břímě, proti kterému poplatníci se potom bránili nesčetnými reklamacemi.

V rozepřích guvernerových s velícím generálem Kienmayerem a appellačním presidentem Hessem Muth dává onomu za pravdu a vytýká těmto, že svými nemístnými poznámkami rozmnožují v obecenstvu opposici proti vládě, ježto prý ve veřejném mínění se tím sesiluje názor, jakoby sedláci právem odpírali robotu. Generála Fleischera vyličuje, jako člověka osobivého a brutálního, který proti vůli politických komisařů dává nelidsky trestati zprotivilé sedláky, z nichž jednomu dal vysázeti až 125 ran holí. Také dvorský komisař baron Mayern pokládá se u Mutha s posouzením naprosto nepříznivým. K jeho charakteristice bere si na pomoc výpovědi některých velkostatkářů z kraje znojemského, kteří nejsouce spokojeni s působností dvorského komisaře, říkali o něm: „Mayern je starý, ryzí josefinista, který sice nesdílí úplně přepjaté názory hraběte Sauraua, ale také se neodvažuje ničeho proti nim podniknouti, aby na sebe neuvalil nevoli svého vysokého protektora; proto si vede nanejvýš bojácně a při nových případech nerozhodně, ježto se bez dotazu neodvažuje jednati samostatně, k čemuž také pro veliký věk se mu nedostává potřebné energie; při tom lpí velmi úzkostlivě na nejmalichernějších formalitách a tím ztrácí u sedláků vážnost, které mu při jeho hodnosti, jakožto dvorského komisaře, jest nezbytně potřebí.“ [1] Toto svědectví dokládá také z dopisu barona Fleischera k velícímu generálovi, kde Mayern líčí se jako muž, který sice v prvním okamžiku imponuje lidu svým zevnějškem, dojem ten však ihned zmizí, ježto se chápe svého úkolu beze vší energie a duchapřítomnosti, šetře při tom úzkostlivě všelikých formalit, v jichž znalosti a vynalezavosti je prý neunavným.[2]

Ostatně Muth nešetřil nikoho a dlužno přiznati, že jeho soud o povaze osob i o stavu věcí byl bystrý a případný, někdy až příliš otevřeně pronesený. O hraběti Jindřichovi Haugvicovi, majiteli

(1) Muth Sedlnickému, dd. 19. dubna, tamtéž, č. 3654, fol. 3.
(2) Muth Sedlnickému, dd. 27. dubna, tamtéž, č. 4298.

rozsáhlého „hrabství“ náměšťského, který krom toho měl styky s nejčelnějšími osobnostmi ve státě, též se Sedlnickým, který měl jeho sestru za manželku, pravil Sedlnickému, že jest „největším křiklounem“ mezi statkáři, ohroženými vzpourou robotní; Haugvic totiž nepřestával se domáhati přísných opatření proti renitentům netoliko u krajských úřadův a u gubernia, nýbrž i ve Vídni, kde obviňoval i hraběte Mitrovského, že nejeví náležitého důrazu.[1] Když guverner stěžoval si Sedlnickému, že mu nelze ani na smýšlení všech guberniálních úředníků spolehati, ježto někteří dosti živě dávají na jevo své sympathie zprotivilým sedlákům, bylo Muthovi nařízeno, aby „s vynaložením veškeré policejní industrie“ hleděl tomuto zrádnému smýšlení přijíti na stopu; odpověď Muthova zněla, že skutečně v okolí samého guvernera jsou lidé, na které nelze spolehati; mezi takové patří zvláště guberniální rada Kronenfels, který je pořádně zachvácen konstituční manií a jeví snahu hlasitě kárati všechna zařízení, vycházející od státní správy; vyslovuje bez obalu mínění, že jednou musí se sedláků býti sňata robotní povinnost, jehož také někteří jiní se přidržují, na př. gub. rada Königsbrunn a fiskální adjunkt Budík, kteří však mínění své pronášejí opatrněji.[2]

Listy Muthovy jsou vůbec nevyvážitelnou studnicí pro poznání tehdejších poměrův a zejména jsou nezvratným svědectvím tehdejší zanedbané správy státní. Nelze mi v tomto obmezeném rámci dotknouti se všech podrobností, tyto lépe vyniknou ve vlastním pojednání o průběhu selské vzpoury, která má v neposlední řadě v těchto zlořádech své kořeny. Takovým zlořádem byla naprostá nezpůsobilost daleko největší části tehdejšího úřadnictva a Muth i jeho důvěrní zpravodajové podávají o tom pádné doklady. Znojemského krajského hejtmana Praksche ze Znaimwerthu nazývá „starým josefinským školometem“, za něhož vážnost krajského úřadu hluboce poklesla a za to vzrostla roztrpčenost poddaných, jichž stížnosti proti vrchnostem krajský hejtman nechával nevyřízené; podobnou výtku činí krajskému hejtmanovi jihlavskému Hussovi.[3] Zajímavo jest, že Muth při

(1) Muth Sedlnickému, ddto 9. dubna, tamtéž, č. 3485.
(2) Muth Sedlnickému, dd. 31. března, tamtéž, č. 3485.
(3) Muth Sedlnickému, dd. 24. dubna a 23. června, č. 3403—3448, a č. 7710, 4834, 4841.

[illegible] krajským, vrchnostenským [illegible] česky mluviti a tím že [illegible] v pohraničných krajinách značně [illegible] komise guberniální, která měla [illegible] vypravena, hrabě Mitrovský dle svě- [illegible] guberniálního nalézti [illegible] a to většinou pro neznalost [illegible] i byl na konec přinucen [illegible] radovi Forgá- [illegible] znalost českého jazyka.[1] [illegible] se: v úřadnictvu dvorské [illegible] na Moravu vypraven dvorský komisař, [illegible] že mezi všemi rady spojené dvorské [illegible] který by dovedl česky [illegible] hrabě Saurau za tím účelem [illegible] dvorního radu barona [illegible] předmětem [illegible] v Brně, kde prý se lidé tázali, [illegible] není-li při celé [illegible] znalého češtiny, který [illegible] a vykonávati listiny psané [illegible] kanceláři, kdyby [illegible] znalého řeči uherské?[2]

[illegible] které dostával od nejvyš-

[illegible]

[illegible] a popele s po- [illegible]

[illegible] velký a sta- [illegible] zabarvený klobouk, [illegible] s černými vlasy tak [illegible] oči a zuby k vi- [illegible] Na sobě nosí černé ko- [illegible] kalhoty a [illegible] jako čižmy. [illegible] na ramenách [illegible] že tento popis [illegible] všeobecného posměchu.

[illegible] jest obsažena v [illegible] Mrch označil jako [illegible] k [illegible] od [illegible] Mrch v dopise k Sedlnickému [illegible] přiložil [illegible]

šího kancléře, od guvernera i od policejního ředitele brněnského, sestavoval své relace k císaři, k nimž také někdy připojoval své návrhy. Z poznámek, které císař František připisoval vždy na konec těchto zpráv, vysvítá, že mínění Sedlnického bylo pravidelně u mocnáře rozhodujícím. To se také ukázalo z celého průběhu robotní vzpoury moravské.

Kromě vytčených již pramenů jsou ještě některé porůznu roztroušené, jako na př. zprávy vojenských velitelů zaslané dvorské radě vojenské, z nichž některé také jsem nalezl v Aktech policejních, dále různé oběžníky úřední, kurrendy obcí zprotivilých, které si navzájem posílaly, hrozebné listy paličské, hanopisy a pamflety proti vrchnostem, vládě, ano i proti samé osobě panovníkově namířené. K poznání doby znamenitým příspěvkem jest též posměšná píseň, kterou kdosi složil na sedláky v kraji znojemském po potlačení vzpoury, velmi obšírná, ježto má plných 66 slok.[1] Souhrn těchto pramenů lépe vynikne při práci samé, kterou vynasnažím se co nejdříve odevzdati české veřejnosti.

---

(1) Uveřejněna v Čas. Musea Moravského r. 1906, sv. 1.

V. KRATOCHVÍL.

KANCLÉŘ METTERNICH A POČÁTKY KONSTITUCIONALISMU V PRUSKU (1842).

Zajímavý zápisek Metternichův o schůzi, kterou měl s králem pruským Bedřichem Vilémem IV. v Koblenci r. 1842, osvětluje ústavní reformu v Prusku i se stanoviska Metternichova i se stanoviska králova; Metternich v něm totiž reprodukuje dialog, který s králem vedl.

Jest to akt moderních diplomatických styků. Avšak není příčiny, proč bychom ho nepodrobili kritice jako kterýkoliv historický pramen, ať výpravný, ať listinný.

Doslovný otisk ku konci článku dovolí, abych se obmezil jen na okolnosti, které obsah objasňují.

*

Provenienci a účel aktu není třeba vyšetřovat. Metternich ve spisu sám práci obstaral. Nadbytkem shledali bychom souhlasná svědectví v denníku jeho paní.[1]

O obsahu spisu dlužno více říci. V čem spočívala reforma ústavy pruské, proti které Metternich u krále intervenoval, ukazuje nařízení krále pruského, uveřejněné čtrnáct dní před schůzkou.

(1) Aus Metternich's nachgelassenen Papieren, sv. 6.

Prusko, monarchie skládající se z osmi provincií, opatřených každá zvláštním sněmem stavovským, nemělo do r. 1842 žádného orgánu představujícího jednotu těchto osmi států; bylo společným státem osmi královských pruských států, ale nikoliv jednotným státem pruské monarchie. Mělo ovšem reální pojítka: oblíbenou dynastií, vojenství a královskou byrokracii. Avšak přes tyto realie necítily se individuality jednotlivých provincií státem jednotným. Sněmy jejich zůstávaly stále jen představitelem zvláštních zájmů provincialních. Monarchie neměla centripetalní síly, která by byla kotvila v obyvatelstvu.

Tomuto nedostatku mělo čelit *svolání stavovských výborů* sněmů provincialních, které bylo uveřejněno 31. srpna 1842 v Allgem. Preussische Staatszeitung. *Stavovské výbory* svolal král do Berlína, sídla svého; skládaly se z určitého počtu členů, rozděleného stejnoměrně na jednotlivé provincialní sněmy. Členy volil provincialní sněm, volbu potvrzoval král. Určení výborů v jedno těleso shromážděných vymezil král: jsou *poradním sborem* královským v době, kdy sněmy provincialní nezasedají, v zákonodárných a jiných otázkách všem sněmům společných. Předsedajícího jmenuje král, předmět porad určuje král. Rozhodování o předlohách výborům nepřísluší, iniciativa k samostatným návrhům jim nedána.[1]

(1) *Verordnung über die Bildung eines Ausschusses der Stände des Königreichs Preussen.*

Wir Friedrich Wilhelm, von Gottes Gnaden König v. Preussen etc. etc. haben beschlossen, einen ständischen Ausschuss aus Mitgliedern des Provinzial-Landtages, welche dessen besonderes Vertrauen besitzen, wählen zu lassen, um solchen in der Zwischenzeit von einem Landtage zum anderen in geeigneten Fällen zu berufen und Uns in wichtigen Landes-Angelegenheiten seines Raths zu bedienen.

Wir verordnen daher, nach eingeholtem Gutachten Unserer getreuen Stände des Königreichs Preussen, was folgt:

§ 1. Es soll im Königr. Preussen, sowie in allen übrigen Provinzen Unserer Monarchie, ein Ausschuss aus den auf dem Provinzial-Landtag versammelten Ständen gebildet werden, der sich auf Unseren Befehl zu versammeln hat, um Uns die Gelegenheit zu geben, auch zu der Zeit, wo die Provinzial-Landtage nicht versammelt sind, ständische Organe mit ihrem Gutachten zu hören.

§ 2. Die verfassungsmässige Wirksamkeit der Provinzial-Stände, wie solche durch den Art. III. des allgem. Gesetzes vom 5. Juni 1823 vorgeschrieben ist, erleidet durch den Ausschuss (§ 1.) keine Beeinträchtigung.

§ 3. Die Wirksamkeit des Ausschusses soll vielmehr eintreten, wenn die Ansichten der Landtage verschiedener Provinzen über einen von ihnen berathenen Gesetz-Entwurf bedeutend von einander ab-

Tento obsah má reforma ústavní, která bezprostředně přiměla Metternicha, aby vyhledával rozhovor s králem pruským. Tak

weichen, oder wenn in der weiteren Berathung der Gesetze in den höheren Instanzen der Legislation neue Momente hervortreten und Wir es angemessen finden, durch ständische Organe eine Ausgleichung der verschiedenen Ansichten herbeizuführen.

§ 4. Insbesondere aber noch soll Uns der einzuberufende Ausschuss ein ständisches Organ darbieten, mit dem Wir auch bei Gegenständen, welche bisher in der Regel an die Provinzialstände nicht gelangt sind, sofern Wir dabei den Rath erfahrner Männer aus den Eingesessenen der Provinz einzuholen für gut finden werden, die anzunehmenden Haupt-Grundsätze einer Besprechung wollen unterwerfen lassen.

Desgleichen behalten Wir Uns vor, denselben auch bei den ersten Vorbereitungen zu allgemeinen wichtigen Gesetzen zur gutachtlichen Aeusserung aufzufordern, sowohl Hinsichts der Nothwendigkeit dieser Gesetze im Allgemeinen, als Hinsichts der Richtung, welche bei Abfassung derselben zu befolgen sein möchte, insofern es dabei hauptsächlich auf Kenntniss örtlicher Verhältnisse und praktische Erfahrung ankommt.

§ 5. Die Zahl der Mitglieder dieses Ausschusses setzen Wir hierdurch auf zwölf fest.

Seine Zusammensetzung geschieht in der Art, dass für denselben:

vom Stande der Ritterschaft 6 Mitglieder,

vom Stande der Städte 4 Mitglieder,

vom Stande der Land-Gemeinden 2 Mitglieder zu wählen sind.

§ 6. Der Landmarschall, dessen Amt zu diesem Zweck künftig bis zur Eröffnung des nächstfolgenden Provinzial-Landtages fortdauern soll, ist jederzeit Mitglied und Vorsitzender des Ausschusses. Derselbe wird in die Zahl der Ausschussmitglieder vom Stande der Ritterschaft in der Art mitgerechnet, dass während der Dauer seines Amtes von jenem ein Mitglied weniger zum Ausschusse gewählt wird.

§ 7. Die zu diesem Ausschusse erforderlichen Wahlen erfolgen auf versammeltem Provinzial-Landtage von jedem Stande in sich nach absoluter Stimmen-Mehrheit. Für jeden Stand werden so viel Stellvertreter, als er Ausschussmitglieder zu ernennen hat, in der Art gewählt, dass jeder einzelne Wahlakt ausdrücklich auf die Wahl des ersten, zweiten u. s. w. Stellvertreters des betreffenden Standes gerichtet und auf diese Weise die Reihefolge bestimmt wird, in welcher die Erwählten bei vorfallenden Verhinderungen von Ausschuss-Mitgliedern eintreten sollen.

Für den Fall der Behinderung des Landtags-Marschalls werden Wir einen Stellvertreter desselben aus dem Stande der Ritterschaft angehörigen Mitgliedern des Ausschusses ernennen. In seiner Eigenschaft als Ausschuss-Mitglied wird dann der Landtags-Marschall durch Einberufung desjenigen Stellvertreters seines Standes, an dem die Reihe ist, ersetzt.

Die Wahlen eines jeden Standes werden durch den Landtags-Marschall, als Wahl-Dirigenten, geleitet. Dieselben bedürfen Unserer Bestätigung.

§ 8. Die Dauer der Wirksamkeit der Mitglieder eines gewählten Ausschusses beschränkt sich auf die Zwischenzeit von einem Provinzial-Landtage zum anderen.

Ein in den Ausschuss gewählter Abgeordneter bleibt dessen Mitglied bis zur Eröffnung des nächsten Landtages, auch wenn die Wahlperiode, für welche er als Landtags-Abgeordneter gewählt ist, inzwischen ablaufen sollte.

§ 9. Den zum Provinzial-Landtage versammelten Ständen bleibt

jest chudá v našich očích, kteří jsme zvykli sledovat hluboké změny ústav státních, jaké se udály a dějí od r. 1840. Naše měřítko však nesmí kalit historickou perspektivu. Ve prospěch této perspektivy dlužno snad i opravit pojímání moderních systematiků práva této periody ústavního vývoje pruského.[1] Ti totiž přikládají tomuto „obnovení stavovského zřízení", tomuto postavení jednotného státu na základy stavovské význam efemerní. Stavovské výbory Bedřicha Viléma IV. jsou druhým článkem ve vývoji pruské ústavy, jehož prvním bylo svolání provincialních stavů, kteří děkují své zřízení zákonu z 5. června 1823 za Bedřicha Vil. III.; třetím článkem jest svolání spojeného sněmu r. 1847. Se stanoviska systematiky veřejného práva jest reforma z r. 1842 podřízeného významu; ani ústavní listina z r. 1848 ani nynější stát pruský netkví v reformách Bedřicha Viléma IV. Ale ony hybné síly, které reformami Bedřich Vilém oživoval, dynastie a junkerství uplatnily a uplatňují se oklikami a přes nové, cizí elementy ústavy i dnes ve státním životě pruském. Konečně historická analysa nezastavuje se jen u základních momentů vývojových, nýbrž vystihuje v kterémkoliv bodě historický vývoj, kde se jí zjevují hybné směry v živé činnosti, kde je může postihnout při práci, ať konkretní politické, ať v zápase názorů.

Metternichovi již ona troška pokroku v ústavě byla přílišnou.

überlassen, die Wahrnehmung der ausser dem Landtage vorkommenden Geschäfte ständischer Verwaltung, insofern sie nicht besondere Ausschüsse dazu bestimmen sollten, auch, nach dem Bedürfnisse, einem innerhalb desselben zu bestellenden engeren Ausschusse, oder auch nur einzelnen Mitgliedern zu übertragen.

Im Fall die Stände von dieser Befugnis Gebrauch machen, bedürfen ihre desfallsigen Beschlüsse Unserer Bestätigung und behalten Wir Uns for, alsdann auf ihren Antrag, wegen des Zusammentritts des Ausschusses zu diesem Zweck und der Behandlung derartiger Geschäfte, weitere Bestimmungen zu treffen.

§ 10. Die Kosten der Ausschüsse werden in derselben Art, wie die allgemeinen Landtagskosten, aufgebracht.

Urkundlich unter Unserer Höchsteigenhändigen Unterschrift und beigedrucktem königl. Insiegel.

Friedrich Wilhelm.

Gegeben Berlin, den 21. Juni 1842.

Souhlasné patenty vydány s týmž datem pro: 1. kurf. Braniborské a markr. Dol. Lužic, 2. provincii Pomoří, 3. vév. Slezské, hrabství Kladské a markr. Hor. Lužic, 4. provincii Poznaň, 5. Sasko, 6. Westfalsko, 7. Rýnskou provincii. Každá z nich volila po 12členném výboru jako Prusko.

(Allgem. Preussische Staatszeitung, Berlin, 31. Aug. 1842, Nr. 241.)

(1) C. Bornhak, Preuss. Staats- und Rechtsgesch. Berlin, 1903, str. 396, a literaturu příslušnou na str. 388.

Po Bavorsku, hlavně ale po Francii a Anglii přicházel nyní spojenec, sloup tradice vídeňského kongressu, vedle Ruska jediné útočiště konservativní politiky, Prusko, s nepohodlnými opravami. Zásadní námitky vyslovil králi již v rozhovoru koblenckém. Měl jich ale víc a především několik, které lze redukovat na nedůvěru v jistém směru ku králi. Ku konci memoiru nalezl pro náklonnosti a vlohy královy formulku: „povaha umělecká"; myslil tím asi onu, která se neváže tradicí, která jest s to mnoho nasadit pro své tvůrčí myšlénky. U takých se nelze dohádat, kde se až zastaví. A Metternich viděl krále na dráze konstitucionalismu, prvním sice a nesmělým krokem, ale z nichž každý další vede k liberalismu a končí revolucí.

V těchto úsudcích a směru myšlení byl podporován a do jisté míry inspirován svým vyslancem v Berlíně hrabětem Trauttmansdorffem, který mimo to mnohá z opatření vládních vysvětloval touhou královou po populárnosti.[1] Společně nevěřili v pevnou vůli královu, v jeho praktický smysl a pevný cíl, čehož všeho bylo třeba, aby se rozpínavosti příštích sjednocených stavů položila hráz; stavů, kteří se rozpomenou, že kdys vykonávali svolovací moc, kteří na povolení připnou podmínky, uchopí se páky té k rozšíření své moci. Stará to zkušenost dynamiky politické, která platí právě tak dnes, jako v počátcích ústavních, jako v době ústavy stavovské.

Za králem nad to stáli liberalismem nasáklí někteří z ministrů: von Bülow, hrabě Arnim a von Schön; tomuto byly výbory stavovské rozsetým semenem, z nichž vyklíčí později úroda. Co se tím mínilo, pověděl zřejměji liberální tisk, periodický i brožury. Těm ovšem nestačovaly stavovské výbory; píší proti nim — leč by v nich byly zastoupeny také občanské a industrielní kruhy. V těchto, králem svolaných, má však první stav převahu. Doufali ale, že výbory samočinně rozšíří svou ingerenci za rámec králem určený; a budou-li stlačovány, roznesou nespokojenosť do provincií, na sněmy. Tím způsobem král sám upraví cestu centrálnímu sněmu.

(1) Prameny pro toto a následující v diplom. korrespondenci s přílohami ve stát. a dvor. archivu ‚Preussen'.

Bylo v tom mnoho sanguinismu; ale stačilo, aby zvýšilo Metternichův odpor. Jemu vždy platilo: principiis obsta....

K tomu pojily se obavy před svobodným tiskem. V rozhovoru dotkly se hlavy obou států jen podružné, technické otázky tisku: censury. Metternichovi originelní myšlénka králova, censuru organisovat tak, jako se ve školách udržuje disciplina ustanovením dohližitelů lavic — dohled jedněch nad druhými — ta zdála se mu spíš nepraktickou, než škodnou. Sám také neznal proti tisku jiného prostředku, než preventivní censury — on však na své censory spoléhal! Ale nechuť jeho stupňovalo, když byl mezitím Trauttmansdorffem upozorňován, že chování královo k tisku není pouhým omylem ministra, který direktivě královĕ neporozuměl — jak líčil král — nýbrž, že jest to shovívavost, plynoucí z královy touhy po populárnosti. Stav tisku, způsob psaní, odpovídá supposici: je volnější a útočnější, než kdy byl.

Zajisté, že víc myšlének královských se Metternichovi nelíbilo. Na př. diatriba Metternichova proti byrokracii. Metternichovi přec byla neklamným nástrojem k dosažení státního cíle. Pak i slova králova proti centralisaci, jenž ji nazval „moderní nemocí". V nitru se asi Metternich tomuto názoru podivoval a zajisté s jakýmsi přídechem ironie. Avšak konečně mu mohlo být lhostejno, nepostřehuje-li král pruský svého prospěchu a necítil se povolána poučovat ho o lepším.

Metternichovi nerozhodovala jedině ta okolnost, že representativní system jest plodem revoluce a že k ní směřuje. Konservatism jeho není pouze odpor a nechuť k liberálním ideám. Ač i ta by byla pochopitelna, vzpomeneme-li, v jakých romantických formách a v jakých krkolomně romantických podnicích, zejména v zemích románských se mu jevily, jemu, starému praktikovi politiky a ucelenému theoretikovi absolutismu. Vždyť ale on byl také státník s vysoce vyvinutou zodpovědností k svému státu — což rovno jest vlastenectví. Zdál-li se mu problem konstituční a dokonce parlamentarní ústavy pro státy jím ovládané r. 1842 šílenstvím, to jistě nepřekvapí. Myslil při tom v první řadě na rakouská panství v Italii; pak na své liberalní Němce, kteří byli ve spojení s „jeune Europe" a s „Jung-Deutschland". I národní směr literární Čechů nebyl mu tak z hola nevinným —

ač-li nelze známé persekuce redukovat na antagonism mezi mecaeny literatury české ze stavů a mezi Sedlnickým. Myslil i na Uhry a na Poláky. Parlamentarní zastoupení státu s tolika historickými a národními individualitami!

Rozluštil kdo z nástupců tento problem? Zmírnil jeho hroty v zájmu individualit a v zájmu celkového státu? On se mu ne bezvědomě vyhýbal a oddaloval ho.

Patrně velkým bludem jeho bylo domnění, že nebezpečí západních politických směrů odvrátí konservatismem sans phrase, aniž by ho zmodernisoval. Dnes poznávají tento blud útvary mnohem konservativnější, než byl Metternichův absolutismus. On měl ještě zrak hypnotisovaný revolucí francouzskou, z nichž dvě zažil a třetí se obával.

*

Podnětem schůzce byla Metternichovi snad okolnost ještě hlubší a důležitější. Současně rozdvojovalo Vídeň a Berlín mnoho záležitostí. Metternicha nemýlila chlácholivá slova králova která se čtou v memoiru. Belgická otázka, antagonism v Krakovské a vůči Rusku choval se Berlín zřejmě nepřátelsky. Ale nejdůležitější Metternich při schůzce hluboko v nitru skryl: *hegemonie Pruska v německém Bundu.*

V únoru 1842 vrátil se král Bedřich Vilém IV. z dvorní návštěvy v Londýně. Krátce po té otiskla Augsburger Allgemeine [illegible] článek z Pruska inspirovaný; obsahoval výklad o náboženských otázkách, které sbližují Prusko s Anglií. [illegible] byl pozoruhodným tím, že líčil v nepříznivých [illegible] ruského. Když ruský vyslanec remon-[illegible] pruské, přiznala tato, že diplomatický její zá-[illegible] o náboženských otázkách, autorem [illegible] vládě stojící. Určitěji a bez okolků [illegible]. [illegible] bylo účelem cesty sblí-[illegible] proti římskému papež-[illegible] Římu a Vídni. Londýn a Berlín [illegible] pevnější a dalekosáhlejší: [illegible] semeno v Persii; k tomu [illegible] na Východě, především zři-[illegible] v Jerusalemě a [illegible] prote-

stantského chrámu v Syrii. A jako dalekosáhlá politika anglická čelí proti Rusku, tak směřuje pruská k tomu, aby vytlačila Rakousko z německé půdy a zatlačila k Italii a Slovanstvu.

Článek podobného obsahu, ale s jiného hlediska psaný, přinesla Augsburger Allgemeine 30. dubna. Rakouský vyslanec provází tyto projevy následujícími glossami; ne v jedné depeši, ale v několika, jichž smysl v jedno shrnujeme: *o pruské hegemonii* — praví — sní nejen pruští ',,ultra", nýbrž mnozí. Mnohé ,vehikle' podporují a pobádají prussism: protestantství, německý filosofism, liberalism a po stránce materielní doplňuje úkol celní spolek. Tvrdí, že klíčení tohoto směru, jemuž říká „merkantilně-politický", pozoroval již před dvaceti roky a dnes s úžasem shledává, kterak vzrostl v mohutný strom.

Převahu v Říši může mít jen jedna moc. Účinkem kongressu vídeňského mělo ji Rakousko; mír ten trval až do francouzské revoluce (1830). Od té doby vzdaluje se Prusko od Rakouska a přibližuje se k ostatnímu Německu. Materielní zájmy připudily k němu malé německé státy. Vedle Bundu vznikla sice jen jakási „Handelsfirma", ale její politické důsledky se již dostavují.

Hegemonie Pruska není již pouhou politickou ideou, nýbrž konkretním cílem a cíl ten učinilo Prusko nyní již svým úkolem. Tendence ta byla již za Bedřicha Viléma III., „ce libertinage politique existait déjà, mais il s'exerçait avec plus de decence". Za nového regenta má tisk větší svobodu a ,decence' ubývá. „Evangelium der preussischen Hegemonie" se rozšiřuje.

Prusko jest velmocí, anižby mělo sílu velmoci; jest odkázáno na rozpínavost a výboj. V čele stojí ctižádostivý vladař, který klid dřívějšího nahražuje genialitou, praktický smysl předchůdcův živou fantasií. Tu lze se obávat rychlého postupu Pruska.

Později dodatkem citoval výrok pruského ministra, konservativního Maltzana: směr pruské politiky jest jednoduchý; ve vysoké politice jdeme s Ruskem a Rakouskem, *v Německu však jdeme v předu.*

Toto vše se skrývalo ve vědomí Metternichově, když jel ke schůzce koblencské s králem Bedřichem Vilémem.

Není bez zájmu, vzpomeneme-li, že obě z oněch supposic publicistických a diplomatických z roku 1842 se staly již histori-

ckými fakty. Hegemonie Pruska roku 1866 a roku 1905 hráz zbudována rozpínavosti Ruska na východě touž Anglií — jinými jen prostředky, než jakých tehdy měla.

*

Za rámec objasnění Metternichova memoiru by sahalo, kdybychom chtěli poukazovat, že nezdar ho provázel nejen při této schůzce — přes sebevědomí a autoritu, s kterou vystupoval — ale i v ostatních vztazích k Prusku; kdybychom vytýkali, v čem byla politika pruská realnější, než Metternichova, v čem soud jeho o stavu Pruska a o králi se nesnáší s dnešním soudem.

Jen konce memoiru se ještě všimnene. Zajímavá charakteristika postavy královy vymyká se aktuelní potřebě diplomatické korrespondence. Metternich si zakládal na podobných charakteristikách; instrukce vyslancům mají jich hojnost. Mnohdy jsou to celé obrazy situací, logické stavby, chrie vyšší politiky. Obraz cara Alexandra dokonce pro literaturu psal; jest uveřejněn v prvním svazku „Aus Metternich's nachgelassenen Papieren", které vydal jeho syn. Mémoire námi uveřejněný patří tudiž z části k dokumentům nejen státnického, nýbrž i spisovatelského talentu Metternichova.

Metternichův memoire o schůzce s králem Bedřichem Vilémem IV. roku 1842.

(Geschichtliche Darstellung meiner Verhandlungen zu Coblenz, zwischen dem 15. und 18. September 1842.)

Der kurze Aufenthalt den ich bei Veranlassung der Grundsteinlegung des Dombaues zu Cöln daselbst machte und der Zeitpunkt der darauf stattgehabten militärischen Übungen in der Ebene bei Brühl, konnten mir nicht geeignet scheinen, mehrere wichtige Fragen mit dem Könige von Preussen zu verhandeln. Ich kam sonach mit demselben überein, dass wir unsere Besprechung nach Coblenz, während dem Aufenthalte, den S. M. zu Stolzenfels vorhatten, verschieben wollten. Infolge dieser Verabredung kehrte ich am 5. September von Cöln auf den Johannisberg zurück und begab mich am 14. nach Coblenz.

Am 16. beschied mich der König nach dem Mittagmahle auf Stolzenfels in sein Cabinet. Daselbst fand die folgende, im gedrängten Bilde verzeichnete Unterredung zwischen uns statt.

Ich begann dieselbe mit der Exposition des moralischen Zweckes meines diessmaligen Erscheinens am Rhein.

„E. M. haben mich zu der Feier der Grundsteinlegung des Dombaues nach Cöln beschieden. Sie werden erfahren haben, dass ich Anstand nahm im verflossenen Jahre schon die Zusage zu ertheilen. Der Beweggrund meines Rückhaltes war die Scheu, die ich empfand, den Ergebnissen des von E. M. eingehaltenen Ganges vorzugreifen. Ich gehöre zu den Männern, welche in allen Lagen helle zu sehen wünschen, ehe sie handeln und mein Auftreten am Rhein, in Verbindung mit E. M. Aufenthalt daselbst, musste in den Augen der Parteien sich als ein Ereignis aussprechen, in welches jede derselben den in ihre Zwecke taugenden Werth hineinlegen würde. Erst vor einigen Wochen habe ich mich entschlossen, E. M. freundlicher Einladung Folge zu geben und dies zwar in dem Gefühle, dass ich hieran recht thäte."

Hier unterbrach mich der König mit der Versicherung, dass er meinen Rückhalt begriffen habe und in meinem Erscheinen zu seinem wahren Vergnügen einen Beweis finde, dass ich ihm volles Vertrauen schenke.

„Je mehr dies der Fall ist, — erwiderte ich S. M. — um so mehr erachte ich mich im Gewissen verbunden den König um Aufschlüsse über einige wichtige Fragen des Tages zu bitten, denn nur in Aufschlüssen dieser Art liegt für mich das Mittel, meinem Wunsche gemäss, das Rechte und Gute, welches Er beabsichte, mit den mir zu Gebote stehenden Mitteln und meinem Ideengange treu, dort zu unterstützen, wo eine solche Unterstützung zur Beförderung der Sache nützlich sein könne. Ich werde zur Erreichung des Zweckes einige Fragen an E. M. stellen und selbe ohne Scheu in grösster Einfachheit vorbringen. Die Grundsätze E. M. stehen, hierüber hege ich keinen Zweifel, im Einklange mit denen, welche dem österreichischen Staate zur unwandelbaren Grundlage dienen; es gilt sonach E. M. und mir nicht Polemik über Ausgangspunkte zu führen: das was es gilt, ist dass E. M. mich in Kenntniss der Wege und Mittel setzen, welche sie als die auf Ihrem Standpunkte bestgeeigneten erkennen und sonach zu verfolgen beabsichten, um die den beiden Reichen gemeinsamen, erhaltenden Prinzipien zu befördern."

Nachdem der König diese Exposition vollkommen als seinem eigenen Wunsche, mir in Allem Rede zu stehen entsprechend erklärt hatte, ging ich zu der Frage über:

„Was Er denn bei der Aufstellung *permanenter ständischer Ausschüsse* und deren Einberufung im nächsten Monate beabsichtet habe?"

Wird sie aber diess stets zu thun vermögen? — Es können schwere Zeiten eintreten und in solchen verrücken sich die Stellungen leicht und oft unwiederbringlich!"

„Ihre Bemerkung wäre richtig, — fiel der König in meine Rede — wäre nicht in der Eifersucht der ständischen Körper auf die ihnen eingeräumten Rechte und in der Scheue, welche die Ausschussmänner vor Compromittirung ihren Committenten gegenüber empfinden werden ein Gegengewicht. Statt *zu viel*, werden erstere eher *zu wenig* sagen."

„Je weniger sie sagen werden, — bemerkte ich — um so kräftiger wird sich eine Stimme — (man nenne sie die allgemeine oder nicht, hieran liegt nichts, denn sie wird Sorge tragen, sich den Namen selbst beizulegen) — erheben, welche sich für die Errichtung *„allgemeiner Reichsstände"* aussprechen wird. An diese Stimme kann sich nur zu leicht jene der ruhiger denkenden, welche der Versammlung der Ausschuss-Männer eine nützliche Wirksamkeit zutrauten, anschliessen. Für mich wäre sonach die Frage nicht, ob E. M. recht daran gethan haben, permanente Ausschüsse anzuordnen und selbe zusammenberufen: — es ist geschehen und ich gehöre zu den Menschen, welche Thatsachen als solche annehmen; wohl aber die: ob E. M. nicht wenigstens Ihren festen Entschluss kundgeben sollten, *nie* Reichsstände zuzulassen und diess zwar in Anbetracht der für Preussen bei seiner geographischen Gestaltung unberechenbaren Folgen."

„Diess kann ich nicht, — erwiderte der König mit Hast, — wegen der unseligen Verpflichtung, welche der verstorbene König aussprach, dass keine Anleihe jemals ohne Bewilligung *von Reichsständen* geschlossen werden solle; — eine Verpflichtung, welche höchst nachtheilig auf den bestehenden Credit des Staates — würde ich sie ausser Anwendung erklären, — einwirken würde.[1] Aber eben in den Ausschüssen liegt das Mittel. Tritt die Nothwendigkeit einer Anleihe ein, — und ein Krieg, ja selbst der gegründete Anschein einer grossen Kraftanstrengung müsste den Augenblick herbeiführen, — würde ich die ständischen Körper auffordern, die Ausschüsse zu committiren, um sich von der Nothwendigkeit einer Anleihe bei dem Finanzministerium zu überzeugen und sich mit demselben sodann sowohl über die Anleihe selbst, als über deren Verwendung zu verständigen."

„Hier — sagte ich dem König — liegt die Klippe, an der das Staatsschiff scheitern kann; gewöhnt, mich in gegebenen Fällen zu entkörpern und in die Seele des Gegners zu versetzen, wandle ich mich itzt in einen verschmitzten Opponenten gegen die Regierung um und als solcher erkläre ich mich als Ausschussmann *rein fü unfähig* mich in die Aufforderung der Regierung einzulassen. Das Versprechen des Königs Friedrich Wilhelm III. setzt die Bewilligung der *Reichsstände*

(1) Nařízení ze 17. ledna 1820; viz Bornhak l. c. 389.

voraus; ich bin kein Reichsstand; ich kann also nichts von dem, was nur einem Reichsstand zukommt, auf mich nehmen."

Hierauf erwiderte der König: „Seien Sie ruhig; diess wird nicht geschehen!"

Ich fand in diesen Worten des Königs eine Veranlassung, um auf die Pressfrage überzugehen.

„E. M. — sagte ich — glauben, dass Gefahren, welche ich als bestehende erkenne, sich nicht verwirklichen werden. Die Zukunft allein kann hier den Ausschlag geben. — Als ein lebendiges Werkzeug des Bösen betrachte ich die Presse. E. M. können nach Ihren mir bekannten Ansichten keiner anderen Meinung sein; — wie konnte nun von Seite Ihrer Regierung dem Übel *die* Hilfe geboten werden, welche in den neuesten, die periodische Presse in Preussen betreffenden Verfügungen, so deutlich vorliege?"

„Über die Presse — antwortete der König — denke ich wie Sie. Ihre Frage ist eine natürliche und Niemand ist mehr als ich berufen, nicht verwundert zu sein, dass Sie das nicht begreifen, was ich selbst nicht zu fassen vermag! Um Sie in die Lage zu setzen, das, was Ihnen rätselhaft in meinen Worten klingen muss, zu verstehen, muss ich Ihnen ein Geheimnis anvertrauen. — Es gibt einen Mann, dem ich stets die Stange halten werde, weil ich in ihm das Herz auf dem rechten Flecke, und den Geist als einen vortrefflichen kenne. Dieser Mann ist Rochow. Was ist mir dennoch mit ihm geschehen? Die Presse — (ich rede von der Tagespresse und nicht von Büchern, welche ich in eine andere Categorie stelle) — die Presse in Preussen stemple ich *als ein Scheusal.* In den Händen abgeschmackter Censoren verwandelt sich selbst das Gute in das Schlechte, denn diese elenden Menschen haben sich seit lange das Unterdrücken des Ersteren und sonach die Beförderung des Anderen im Sinne der Caste, welche ich Ihnen bereits bezeichnete, zum Ziele gesteckt. So durfte die Sache nicht ferner gehen und in Erwartung eines rationellen Gesetzes, welches sich nicht aus dem Ärmel schütteln lässt, hatte ich Rochow aufgetragen, eine Erklärung zu entwerfen, zu der ich ihm die Materialien lieferte. Wollen Sie wissen, was ich wollte, so nehmen Sie die Erklärung, welche in der Staatszeitung erschienen ist, in die Hand und sagen Sie sich, dass sie gerade *das Gegentheil* von dem enthält, was *ich* wollte! Wie diess geschehen konnte, begreife ich nicht; es ist aber geschehen. Auch blieb mir nichts übrig als Rochow von der Stelle zu entheben, in der er sich eine solche Schuld — Gott weiss warum — auf den Leib lud. Ich habe ihn, als ich das Publicandum gelesen hatte, vorrufen lassen und konnte nichts anderes, als das Geständnis aus ihm ziehen, dass er mich missverstanden habe! Nun beschäftige ich mich mit einer Verordnung, welche die Dinge regeln und Alles an seine Stelle bringen soll!" —

„Auf welcher Grundlage — frug ich den König — stehen E. M.? Wollen Sie die ***gänzliche Ungebundenheit*** der Presse, oder ihre ***Gebundenheit***? Und wollen Sie, im zweiten Falle letzteres Ziel mittels einer ***repressiven*** oder einer ***praeventiven*** Gesetzgebung erreichen? Eine andere Weise gibt es nicht." —

Der König erwiderte: „Ich will mich auf die Grundlage Ihres Werkes — die Carlsbader Beschlüsse, stellen und selbe in nähere Anwendungen bringen. Zwischen Schriften unter und über 20 Bogen will ich den daselbst aufgestellten Unterschied beibehalten und eine tüchtige Censur über die periodische Presse herbeirufen. Das Hauptbeschwernis in der Verfolgung dieses Planes liegt in dem Mangel an geeigneten Individuen zu Handhabung der Censur: — ich sage ***am Mangel*** und nicht ***in der Schwierigkeit der Wahl***, denn man kann nur dort eine Wahl treffen, wo es Stoff zum wählen gibt. Hier habe ich eine Idee, welche den Zweck befördern dürfte. Ich glaube, dass gewisse Categorien von Individuen persönlich ausser der Censur gestellt werden sollten; hiezu zähle ich die höheren Beamten, höhere Militärs und die Mitglieder der Akademie der Wissenschaften. Diese mögen drucken lassen, was sie wollen, aber stets mit ihrem beigesetztem Namen. Den übrigen Schriftstellern wäre sodann zur Censurirung ihrer Publicationen die Wahl zwischen den vom Staate aufgestellten Censoren, oder den von der Censur befreiten Individuen zu lassen. — Durch eine solche Massregel würde die Masse der Censoren durch höhere Individuen vermehrt und sonach dem Mangel an eigentlichen Censoren abgeholfen werden. Was denken Sie davon?" —

„Wenn ich im Grundsatze mit E. M. einverstanden bin, — erwiderte ich dem König — wende ich auf die an mich gestellte Frage eine [illegible] zur Gewohnheit gewordene Lebensregel an: E. M. wünschen zu erfahren, was ich von Ihrer Idee denke? Die Antwort werde ich [illegible] habe ich diese Idee einmal von allen Seiten geprüft — nicht [illegible] sie sogleich auszusprechen bin ich nicht bereit. Eine [illegible] Bemerkung werde ich mir erlauben, weil sie mir vorleuchtet. Angenommen, die Idee sei gut, so fürchte ich, werden die *freiwilligen* Censoren [illegible] anders als gegen persönliche Freunde und gegen diese [illegible] zur Übernahme der gestellten Aufgabe sich [illegible] lassen. Wenn mir vielfach beschäftigten Manne z. B. [illegible] die Censur, d. h. die Verantwortlichkeit einer Flugschrift [illegible] so würde ich höchstwahrscheinlich in [illegible] einmal dem an mich gestellten Ansinnen [illegible] Erfahrung hat mich gelehrt, dass Andere das, was ich nicht will, häufig auch nicht wollen. Legen E. M. übrigens [illegible] zum Werk bei, den ich ihr selbst beilege: sie ist [illegible] Lebensregel — Wollen E. M. gestatten, dass ich [illegible] in einen Ideenaustausch trete? — In diesem [illegible] zur Bezeichnung der ersteren."

Da der König sich mit dem Antrage einverstanden erklärte, so trug er mir die Besprechung mit Bon Bülow und H. von Radowitz an. —

Ausser diesen Hauptzügen einer beinahe vierstündigen Unterredung berührten wir die wichtigsten politischen Fragen des Tages. Über dieselben sprach der König sich ohne Ausnahme so vollkommen in meinem Sinne aus, dass deren Aufzählung hier nicht an der Stelle wäre. In keiner dieser Fragen war nur irgend eine Verschiedenheit in unseren wechselseitigen Ansichten und Gefühlen ersichtlich. 'Als ich dem Könige dieses erklärte, erwiderte er: „Gehen Sie wie Sie gehen; wir werden uns stets im Ausgangs- und im Ende-Punkte begegnen. Auf der Fahrt zwischen diesen Punkten sind Sie ein mehr bewandter Leiter als ich; hier werde ich Ihnen sonach folgen und bemerken Sie Abweichungen von meiner Seite, so machen Sie mich auf selbe ungescheut aufmerksam; Sie können sicher sein, dass ich einzulenken wissen werde."

Am Morgen des folgenden Tages berief der König die zu Coblenz anwesenden vier Minister: v. Bülow, von Boyen, von Bodelschwing und Grafen Stollberg. Unter denselben besitzt der letztere das volle Vertrauen des Königs. — Er unterrichtete das Conseil von unserem Gespräche des verflossenen Tages und verschwieg keine meiner Bemerkungen. Das Resultat war, dass mehrere Beschlüsse, welche schon zu Coblenz gefasst werden sollten, auf fernere Berathungen nach der Rückkehr des Königs in Sans-Souci verschoben wurden.

Die Herren von Bülow, von Stollberg und Radowitz sagten mir: sie hätten von S. M. den Befehl erhalten, sich mit mir über Alles, was ich nur immer wünschen dürfte, zu besprechen. Ich ging in die Gegenstände, welche ich als die wichtigeren erachte, in eine nähere Prüfung mit jedem dieser Herren einzeln ein und hatte Ursache mich zu überzeugen, dass sie ohne Unterschied mit mir die Ansichten über das, was *im Willen* ihres Herrn liegt, theilen und dieselben Besorgnisse wie ich, über das vielfach unpractische in dessen Sinne hegen. Graf Stollberg und H. v. Radowitz führten eine besondere freie Sprache und vereinigten sich in der Bitte: „ich möge den König nicht auslassen!" Ich betrachtete es als eine Pflicht, ihnen den Wahn zu benehmen, als vermöchte der Einfluss eines Fremden das zu bewirken, was Ser M. so nahe stehende Männer zu erreichen sich nicht die Kräfte zutrauten.

Der Prinz von Preussen hatte mir während eines langen Besuches, den ich ihm bald nach meiner Ankunft zu Coblenz — also noch ehe ich den König näher gesprochen hatte, — abstattete, in dem Sinne der Minister seine Besorgniss und seine Hoffnungen ausgedrückt. Der zweite Bruder des Königs, Prinz Carl sprach sich in der gleichen Art gegen mich aus. Ich habe es jedoch vermieden, mich mit diesen Prinzen weiter, als diess strenge nöthig war, einzulassen.

[illegible] Ergebnis meiner Betrachtungen stellt sich meinen Augen ein von demjenigen, welches ich mir gemacht hatte, nicht verschiedenes Bild der preussischen Situation dar. Wenn ich dasselbe zu vervollständigen [illegible], so ist dies nur in der mir gewordenen Kenntnis, dass der König als Privatmann wie es war, in seiner [illegible] [illegible] [illegible] wie es war, mit Ausnahme, dass das Vertrauen der Preussen selbst in dessen Dauer schwankend geworden ist. Der König greift in alle Räder der Maschine ein; er will sie — wie er mir selbst sagt, nicht verbessern, sondern *umschaffen*. Er [illegible] die Beschwernisse, welche ein Unternehmen der Art zu allen Zeiten und in allen Lagen bietet, [illegible] in das Auge zu fassen und sich des Gelingens desselben zu [illegible] nichts weniger als versichert zu halten. Einem scheint mir die Charakteristik des Unternehmens eines so schweren als ungewöhnlichen Werkes. Ist der König der Mann, welcher die notwendige Summe an Gaben besitzt, um selbes mit einem glücklichen Erfolge durchzuführen? — Hier spreche ich ein [illegible] [illegible] aus: Der Wille dieses Herrn ist rein, sein Herz ist [illegible] und warm, seine Kenntnisse sind auf eine seltene Weise [illegible] und ausgedehnt. Sein Geist ist scharf — aber er denkt nicht stets [illegible], er [illegible] [illegible] Ideen und huldiget dem Drange, [illegible] in seinem Inneren ausgesponnene Pläne rasch und ohne Scheu ins Leben treten zu lassen. [illegible] liebt er eine nicht stets wohlberechnete [illegible], er [illegible] [illegible] nach einer Sache, die von selbst [illegible], ist sie [illegible] und die, wie ein [illegible], diejenigen Augenblicken [illegible], welche ihr nachjagen. Zu diesen Eigenschaften und Fehlern des Königs gesellt sich in seiner Persönlichkeit ein Sinn, den ich nicht anders, als durch die Worte „*des Künstlerischen*" zu bezeichnen vermöchte und welcher die Menschen, die er belebt, leicht auf den gefährlichsten aller Abwege führt: auf jenen, das Erreichbare nicht auf bestimmten Pfaden, sondern in neuen von ihnen erfundenen Richtungen zu verfolgen. Wie es mit solchen Richtungen und deren Erfolge steht, dies hat die Geschichte in unzähligen Beispielen bewiesen. —

Diese verschiedenen Gefühle theilen mit mir augenscheinlich die [illegible] des Königs. Auch bedürfte ich selbe gegen sie nicht [illegible], sie kamen mit ihnen mir entgegen. Keiner unter diesen Herren wagt es wohl in seinen Berechnungen weiter zu gehen als ich es zu thun vermöchte. Alle werfen ängstliche Blicke in die Zukunft und an der Spitze der Erschrockenen steht der Prinz von Preussen, welcher seine Furcht in dem trockenen Satze gegen mich aussprach: „Der König will ein Preussen schaffen und wird das Bestehende vernichten, ohne zu dem neuen Baue zu gelangen." —

Das im Lande durchgreifende Gefühl ist jenes *der Unsicherheit*. In der öffentlichen Meinung ist der König bereits sehr gesunken und manche seiner Eigenschaften schlagen hier geradezu gegen ihn um.

So schadet ihm z. B. seine ausgezeicheten Rednergabe, indem er sie missbraucht und von dem Publicum, an welches er spricht, zwar gehört, aber nicht stets im guten Sinne verstanden wird. Dass dem so sei, dazu tragen die Männer der verschiedenen Parteien das ihrige bei.

Das Bild das mir der König von der Beamten-Caste entwarf, welche sich des öffentlichen Lebens in Preussen bemächtigt hat, ist der Wahrheit treu. Diese Caste aber besteht und sie lässt sich nicht mit einem Schlage vernichten. Der Arm des Königs ist allerdings kräftig und das Rückschreiten liegt nicht in seiner Art; die Gefahr liegt sonach in der Wahl der Richtungen seines Vorschreitens und insbesondere in jener der Mittel. —

(Kopie v stát. archivu ve Vídni, Preussen.)

Jednal v duchu Havlíčkově, když ještě za trvání absolutismu připojil se k akci svých přátel a pomýšlel na vydávání neodvislých denních novin v Praze, které, jak naznačoval r. 1851 ještě před zastavením „Slovana" Havlíček, pro reakci neobsahovaly by „nic než dobré zprávy a zajímavé a poučlivé články, třeba se v nich nejevila ani příliš patrně opposice proti nynější vládě, jen když by směr jejich nebyl přímo reakcionářský a protiliberální".[1] Bylo to za politického mrtva a politické nečinnosti r. 1858,[2] kdy z kruhu členů strany radikálně demokratické českého hnutí revolučního, vedené K. Sladkovským a V. Vávrou, pomýšlelo se na vydávání českého denníku, a kdy pro myšlénku tu radikální demokraté snažili se získati i politické vůdce české: Fr. Palackého a dr. F. L. Riegra. Dr. Alois Krása, jehož s radikálními demokraty sbližovaly ne radikalismus, nýbrž jejich demokratické a liberální zásady, zdál se tehdy mnohým býti nejvhodnějším, aby zadal za koncessi k vydávání českého denníku. Byl politicky neprononsovaný, ba vládě jako politik neznámý, byl dobrý, vzdělaný žurnalista ze školy Havlíčkovy, byl majetný a energický, poskytoval záruky i politickému světu českému, že by denník vedl administrativně i obsahově dobře. Kdyby i se strany národně liberální, jíž v čele stál dr. F. L. Rieger, akce radikálních demokratů byla našla opravdové podpory, kdo ví, zda dr. A. Krása nebyl by se stal již tehdy redaktorem jediného, samostatného denníku českého. Co pro nedůvěru dr. F. L. Riegra k tvůrcům akce za český denník nepodařilo se r. 1858, to podařilo se r. 1860 za státního převratu radikálním demokratům českým bez pomoci vlivných politiků českých směru národně liberálního. Za zasedání rozmnožené říšské rady, v níž Čechům nebylo popřáno vůbec místa, v červnu r. 1860 ode dvou politických směrů učiněn byl pokus získati koncessi českému denníku. Jako směr národně liberální v Riegrovu známém memorandu z 14. června r. 1860 opomenul k akci své

(1) Karla Havlíčka Borovského Politické spisy. V Praze 1903. III. XLV.

(2) O této akci českých radikálů vypravuje J. V. Frič v Pamětech. V Praze 1887, IV. 447, 451, a klade ji do prvních měsíců r. 1857. Dle zmínky na str. 451 („až podařilo se téměž kroužku založiti po čtyř letech") mohlo by se zdáti, že to bylo i r. 1856. R. 1856 byl Sladkovský ještě uvězněn a byl na svobodu propuštěn až 13. května r. 1857. Akci sluší klásti do r. 1858. V ‚Poslu z Prahy' z 6. července 1860 výslovně se praví, že měl „dr. Krása už před dvěma roky úmysl politický list vydávati".

přibrati stoupence směru radikálně demokratického, tak bez ohledu na politické vůdce české směru národně liberálního, kteří r. 1858 k návrhům radikálních demokratů zachovali se nedůvěřivě, podal dr. A. Krása, jménem politického kroužku z r. 1858 žádost za koncessi pro denník „Čas". V době, kdy vládl hr. Ag. Gołuchowski ve smyslu šlechtické opposice před r. 1848 a kdy ještě nebyla ani rozmnožená říšská rada ničím více nežli sborem poradným, o dvou žádostech za český denník mělo ministerstvo rozhodnouti. Jedna žádost ve formě velkolepého politického programu českého, s jasně vysloveným odporem vůči tehdejším snahám aristokracie, měla v čele dr. F. L. Riegra, z dob jeho poslanecké činnosti na prvním říšském sněmu v Kroměříži, obecně prohlášeného za republikána, úhlavního odpůrce snah aristokratických a neústupného demokrata; za žádostí druhou, ve formě málomluvné, vůči vládě stál dr. Alois Krása, osobnost v politickém životě nová, o níž úředně vědělo se jen, že r. 1855 působila v hodnosti sekretáře u brněnské obchodní a živnostenské komory a od r. 1856 v téže hodnosti u obchodního gremia v Praze. Mohlo se předvídati, komu spíše udělí vláda povolení k vydávání českého denníku? Dr. F. L. Rieger byl odmítnut, dr. A. Krása již někdy těsně před 20. červencem r. 1860[1] věděl, že jeho kroky neminuly se úspěchem. Zda úspěch ten dr. A. Krása nevykoupil závazkem vládě, že nebude činiti „opposici jejímu plánu ústavnímu, tedy žádnou opposici státoprávní"? Nelze tvrzení takovému, poprvé zaznamenanému hodně dlouho po r. 1860 osobou nesúčastněnou, dáti víry. Ministr hr. Gołuchowski sotva někoho k něčemu v tehdejší nehotové situaci zavazoval a o vzniku české opposice státoprávní nelze dříve mluviti až po vydání diplomu říjnového a po jeho provedení centralistickými únorovými patenty Schmerlingovými.

Úspěch žádosti nebyl dr. A. Krásovi na všech stranách přán. Mohlo-li se veřejně tvrditi,[2] že jeho akce za denník „Čas" r. 1860, hned při počátku, nebyla chválena od mužů, jimž náleželo tehdy politické vedení[3] a bez jejichž vědomí žádost za „Čas" byla podána, poněvadž akce ta zkřížila jejich kroky za denní list, nebylo divu,

(1) „Pražské Noviny" z 20. července r. 1860.

(2) „Tagesbote aus Böhmen" z 21. června r. 1860.

(3) Dr. Rieger ani jednu z politických statí svých r. 1860 neotiskl v „Čase".

Ale zcela vědomě nepodepsal již Riegrovu žádost z 11. června r. 1861[1] za odročení říšské rady jakožto říšské rady kusé, a zároveň s ní spojenou žádost za svolání zemských sněmů dle přiznání vlastního z důvodů, „že by se (Riegrův návrh) mladé svobodě naší velmi snadno mohl státi nebezpečným" a že „věděl z nejlepšího pramene, že strana absolutistická odročení sněmu ve vlastním prospěchu svém sobě přeje".[2] 11. června r. 1861 nesouhlasil již dr. A. Krása s českou politikou, kterou určoval dr. F. L. Rieger. „Národní Listy", tehdy ještě orgán Riegrův, dovedly čtenářstvu svému již dne 12. června r. 1861 oznámiti, že dr. Krása „začíná v nynějším čase hlasovati s levicí".

Co bylo příčinou tohoto převratu Krásova? Nejen jeho smysl pro praktickou, reelní politiku, nýbrž jeho opravdově liberální přesvědčení. Podporovati chtěl liberální zásady na každé půdě, nepřestávaje proto býti uvědomělým Čechem a federalistou. Možná, že viděl dr. Krása i dále, že uvažoval o otázkách, jak s těží hrstka českých poslanců bude pokoušeti se zvrtnouti mocnou državu Němců, kterou chránila nejen Schmerlingova vláda, nýbrž i sám panovník, tehdy ještě úplně oddaný ideálům velkoněmeckým. Možná, že i viděl, jak právnickými diskussemi o otázce kompetence a protesty sotva se dá v politice bez moci čeho dosáhnouti; možná, že cítil slabost spojenců českých na říšské radě (Poláků) a nebezpečenství liberálním a buržoasně demokratickým zásadám z užšího sblížení s historickou šlechtou. Možná, že postřehl, jak nalehavé potřeby českého života a nezbytnosti státní nedají se zahnati právnickými argumentacemi; možná, že i předvídal sklon české politiky k passivní opposici, k osudné politice o nás, ale bez nás; možná, že viděl, že není správné, aby dávala se opposice na cestu passivity, protože jest dočasně menšinou. Nemáme hned z prvních dnů jeho vídeňského pobytu pramenů, které by nás blíže poučily o příčinách přeměny politických názorů dr. Al. Krásy, ale, že aspoň některé, ne-li všechny, z uvedených motivů k obratu dr. Krásy přispěly, zdá se býti věcí nepochybnou.

Dr. A. Krása nehlasoval vždy v říšské radě ani pak na zemském sněmu v Praze pro předlohy vládní, šel začasté s pravicí, ale spolu

(1) Zasláno V. Vávry v „Čase" z 31. prosince r. 1861.

(2) „Hlas" z 1. ledna r. 1862.

s Němci nezdráhal se držeti liberální a demokratické reformy, pro něž na říšské radě z důvodů nekompetence čeští poslanci nechtěli hlasovati. Nedal se na cestu passivní opposice s několika málo (3) českými poslanci, zůstal v říšské radě a pracoval v ní o otázkách finančních, jimž dobře rozuměl.

Dr. A. Krása nebyl mezi českými politiky své doby jediný, který dal se na cestu reální politiky, vycházeje ze skutečnosti, že na platnosti Schmerlingovy ústavy zatím nedá se mnoho změniti, že nutno s ní reální politice české prostě počítati a z ní vycházeti, nebyl také jediný, který nechtěje v ničem zadati liberálnímu a demokratickému programu svému vyhýbal se spojenství s historickou šlechtou a sbližoval se s Němci, stejně jako on, liberálně a buržoasně demokraticky smýšlejícími. Měl vedle sebe, částečně i jako učitele v politice své, dr. A. M. Pinkasa, opravdového liberála, důsledného politika hned od doby předbřeznové, odborně vzdělaného, který v Praze, nejsa členem říšské rady pracoval v tom duchu politicky, jako Krása ve Vídni.

Po svém politickém převratu ve Vídni chtěl dr. Krása působiti na svůj denník „Čas" ve smyslu svých názorů. Nepodařilo se mu to. Redaktor „Času" Vincenc Vávra a ostatní členové redakce „Času" neustoupili od svého dřívějšího politického programu, a poněvadž dr. A. Krása, předávaje list před odjezdem na říšskou radu zabezpečil nástupci svému samostatnost politického smýšlení, nebylo možno, aby „Čas" dříve psal ve smyslu politiky dr. A. Krásy, až teprvé tehdy, kdy redakce „Času" byla nahrazena redakcí novou, s dr. Krásou souhlasející.[1] Teprve od 3. ledna r. 1862 za redakce Jos. Svátka „Čas" byl zase tlumočníkem snah politiky dr. A. Krásy. V prvních měsících (až do 9. března r. 1862) vedle dr. Krásy duší „Času" byl i dr. A. M. Pinkas.

Od 3. ledna r. 1862 z „Času" poznáváme úplně směr a důvody politiky Krásovy. Stěžejné zásady jeho politického programu uloženy jsou hned v několika větách úvodníku „Naše heslo", který sice pocházel z péra dr. A. M. Pinkase,[2] ale s kterým dr. Alois Krása zcela souhlasil. Věty znějí: „Politika, která se

(1) Sten. Protokoll 1861, 261.
(2) Vyplývá to z dopisu Sob. Pinkasa dr. A. M. Pinkasovi datovaného v březnu r. 1862, který mi laskavě zapůjčil p. t. p. Dr. Lad. Pinkas.

odchyluje od základův skutečnosti a budovu svou v povětří a v klamných vidinách historických upomínek zakládá, takořka právě tak záhubně působiti může, jako macchiavellistické ano státnické umění, jehož cílem pouze upokojení sprostých chtíčův jest a jež s mrzkými vášněmi se spojuje ..." „Politika, jakouž my zastupujeme, má spočívati na základě *stávajících poměrův* ... Ústava únorová jest nejen dalšího vývinu *schopna*, ona jej potřebuje také ... S Rakouskem a v Rakousku má naše vlast česká k svobodě a vlastní moci zkvétati ... V národu jsou strany, on sám však není stranou ... Důvěřujeme v moc dobrého, přirozeného práva a nechceme, aby slibované nám uznání národnosti zakoupeno bylo ztrátou svobody politické. Nepohlížíme nazpět, nýbrž ku předu, pokrok vylučuje znovuzrození toho, co druhdy bývalo."

Tento program znamenal postavení se na reelní půdu politickou, na platnou ústavu únorovou, jejíž reformu jako liberální Čech pokládal dr. Krása vždy za nezbytně potřebnou,[1] bylo to odmítnutí politických theorií, plynoucích z diplomu říjnového ve jménu liberalismu a pokroku, byl to odpor proti uniformitě [illegible] myšlení a proti nepřirozenému spojenectví lidových [illegible] se šlechtou, byl to vybídnutí ke [illegible] spolu[illegible] s liberálními Němci. Demokratem „Časem" [illegible] právě tak [illegible] národní rovno[illegible] jako druzí [illegible] právě tak [illegible] hlasatelem [illegible] k stejnému [illegible]

[illegible]

krásně vyřkl „Čas"[1] v slovech: „My chceme vše, co skutečně v historii vůbec a v české minulosti obzvlášť dobrého bylo; avšak my chceme ještě mnohem více, my chceme sobě praktickým spůsobem zabezpečiti i *velikou budoucnost* — o tu se hlavně opírají zraky naše — jsouce ostatně toho přesvědčení, že národ nežije a nedýchá dny, lety, desítiletími, nébrž stoletími." Ve jménu této opravdové lásky napomínal Krásův „Čas"[2]: „Nehledati spásu vlasti pouze v politice, anobrž v rozmnožení blahobytu národního a vyhledávati neustále těch prostředků, kterýmiž by blahobyt národa, jak materiální tak i duchovní dal se zaštěpiti a rozmnožiti."

Nebyl pochopen politický realismus dr. Krásy jeho romantickou dobou. Z nepochopení toho zrodilo se podezřívání, kaceřování a odsouzení jeho publicistické činnosti.

Posuzování veřejné činnosti Krásovy r. 1862 nedálo se v jeho době zcela objektivně. Krásovy rozpory s radikálně demokratickými členy redakce „Času" pro záležitosti administrativní a finanční spolupůsobily, že jednání Krásovu podkládaly se motivy jiné, nežli jaké pro svoji veřejnou činnost skutečně měl.

Když v polovici listopadu r. 1861 dr. Krása rozešel se pro zásadní otázky se svojí redakcí, a když redakce ta rozhodla se založiti nový denník „Hlas", byl „Čas" podnikem passivním. Redakce „Času" směru radikálně demokratického až do konce r. 1861 dle úmluvy měla na vedení „Času" úplný vliv a využila ho, aby pro nový svůj denník, „Hlas", získala co nejvíce spolupracovníků i odběratelů „Času". Když obě strany, dr. Krása a bývalá redakce „Času", dne 1. ledna r. 1862 stály vedle sebe, zůstalo vedle zásadních rozporů i mnoho osobních kyselostí. Dr. Krása vytýkal bývalým redaktorům „Času", že za cizí peníze, cizím podnikem, pracovali pro své zásady, pro svůj nový list a zavinili schodek „Času"; bývalá redakce „Času" za schodek „Času" svalovala vinu na politickou činnost Krásovu.[3] Z těchto bojů, rázu osobního, vyvinul se prudký boj proti dru Krásovi jako představiteli „směru vládního" mezi Čechy.

(1) „Čas" z 26. ledna r. 1862.
(2) „Čas" z 27. září 1862.
(3) „Proti nařknutí." „Hlas" z 23. ledna r. 1862.

Krásův „Čas", jako list v nedaleké době vládní, první označil list kardinála Schwarzenberga „Pozor" 15. listopadu r. 1861, který právem tušil v dr. Krásovi nepřítele církevní politiky kardinálovy. Po „Pozoru" projevy veřejné i žurnalistické vlivem radikálně-demokratických dřívějších redaktorů „Času" se množily. 1. ledna roku 1862 přinesl „Hlas" a „Nár. listy" projev nedůvěry Krásových voličů, 9. ledna r. 1862 zbirožský dopisovatel „Hlasu" vybízel dr. Krásu ke vzdání se mandátu, v první polovici února feudální orgán hr. J. J. Clama-Martinice (Vaterland), rozhořčený články „Času", namířenými proti sbližování českých lidových politiků s historickou šlechtou,[1] prohlásil „Čas" za český list ministerský a 4. března r. 1862 „Hlas" dovedl se vší jistotou uveřejniti, že Krásův „Čas" je list polooúřední, že mu byla vykázána na první čtvrtletí subvence 3000 zl. r. č. ze státní pokladnice. „Čas" tuto zprávu prohlásil za nepravdivou; ale „Hlas" 8. března r. 1862 pokusil se o důkaz svého podezření a uvedl, že ministerstvo financí dne 22. ún. r. 1862 N. E. 2591 vykazuje prý na měsíc březen r. 1862 též i dotace na náklad politické správy v Čechách po vyloučení subvence na české noviny „Čas" pr. 3000 zl. r. č. se zbytkem pr. 180.000 zl. Po návratu dr. Krásy z Vídně „Čas" (13. března 1862) přiznal, že subvence byla mu vládou nabídnuta, ale současně ukázal, že nabídku odmítl. „Hlas" (13./3.) neodvážel se sice pak tvrditi, že by dr. Krása nebo někdo jiný byl peníze pro „Čas" od vlády přijal, ale tázal se: „My bychom rádi věděli, od které doby se ve Vídni ministerstvem nabídnuté a tam zamítnuté podpory vládní v oučetních knihách království Českého provádějí, a proč c. k. místodržitelství sub N. Ex. 11307 b. r. nařídilo, aby se předepsala námi naznačená vládní subvence „Času", ministerskou poukázkou sub N. Ex. 2591 povolená." Místo, aby podal důkaz svého tvrzení, že dr. Krása jako skutečný majitel „Času" byl vládou uplacen, žádal na dr. Krásovi doklady, že peníze nepřijal, ačkoliv připouštěl, „že polekaný majitel „Času" dr. Krása, o posečkání s výplatou poprosil." Pražské vládní listy officielně (18. března) dosvědčily, že pro „Čas" dr. Krásovi ze státní pokladny nebylo ani krejcaru vyplaceno, ale ve veřejném mínění officielní opravy ty, jako vůbec opravy podobného rázu, náladu ve prospěch dr. Krásy nezměnily. Proti dr. Krásovi

(1) „Čas" z 7. ledna r. 1862.

zbyla vždy jedna, na oko přitěžující okolnost, že hlavní spolupracovník „Času“ dr. A. M. Pinkas, aniž by se byl dříve o stavu věcí informoval, nechtěje míti s ošklivou affairou nic společného, zasláném dat. 10. března r. 1862, hned po zprávě „Hlasu“, odřekl se účasti na „Času“.[1]

Přijal dr. Krása subvenci pro „Čas“, byl skutečně ministerským listem, vládou finančně podporovaným? Mají-li i všechny úřední akty, „Hlasem“ uvedené a dnes, bohužel, ještě nepřístupné, ten smysl a obsah, jaký „Hlas“ jim dal, nelze dle nich přijmouti za skutečnost více, nežli co dr. Krása sám přiznal, že byla mu subvence pro „Čas“ nabídnuta, ale že ji přijmouti odepřel. Úřední akty „Hlasem“ naznačené jsou svědectvím, že vláda na podporování „Času“ velice vážně pomýšlela, ale nejsou svědectvím pro nic více. Zvláště nemůže na nich býti založen důkaz, že dr. Krása, známý za své doby jako muž charakterní a samostatný,[2] od vlády peníze přijal. To tušili ostatně i ti, kdo podezření vyslovili, a proto připouštěli možnost, že dr. Krása s výplatou peněz posečkal, žádajíce současně vyvrácení svého nedokázaného podezření. Když podezření poprvé zdůvodňovali, hrozili: „jelikož . . . ministerstvo bylo tak upřímné, že subvenci tu postavilo do rozpočtu pro království České, naskytne se českým národním zástupcům při jednání o budoucím rozpočtu státním příležitost, aby si o tom promluvili a věc tu si dali vysvětliti,“ ale neodvážili se hrozbu svoji nikdy provést, nemohouce podati pravděpodobného důkazu pro skutečnost svého podezření.[3]

Očernili bez dostatečných dokladů a neprávem politického protivníka.

Očerněním tím podařilo se jim však, co chtěli: znemožniti politický směr, jemuž dr. A. Krása náležel. Nechutná affaira rozvedla dr. A. M. Pinkase a dr. A. Krásu, oddálila od „Času“ dr. Fr. Čupra, kteří tvořili na počátku r. 1862 jádro politického realismu českého, připravila „Čas“ o podporu jeho vlastní strany. Když boj proti „Času“ šel pak i tak daleko, že v lednu r. 1863 na

(1) „Bohemia“ z 14. břez. r. 1862.
(2) „Nechceme zde odsuzovati naprosto jednání dr. Krásy, majíce za to, že se dopustil pouze politické chyby . . . Máme za to, že jednal jako muž z přesvědčení, a nikoli ze zisku neb z pohnutek kalných.“ Nár. listy z 19. června r. 1861.
(3) „Hlas“ z 8. března r. 1862.

návrh dr. F. L. Riegra byla odmítnuta redakci „Času“ vstupenka do žurnalistické lože v sněmovně české, dr. Krása rozhodl se „Čas“ zastaviti. 31. ledna r. 1863 vyšlo poslední číslo „Času“.

26. srpna r. 1862 dr. A. Krása byl mezi čtyřmi advokáty, toho dne vládou jmenovanými (byl mezi nimi i dr. Habětinek). Málo kdo tedy posuzoval jmenování jeho jinak nežli, že dostalo se mu odměny od vlády za vládní politiku. Když bylo 23. listopadu r. 1865[1] oznámeno v prvním sezení čtvrtého ročního zasedání sněmu českého od roku 1861, že dr. Krása složil svůj mandát, byla lehkověrná veřejnost česká utvrzena v mínění, že cílem politické činnosti Krásovy nebylo nežli aby dosáhl advokatury. Není divu, že dr. Krása, nešťastný i ve svém rodinném životě, znechutil si publicistickou činnost. Odešel do ústraní, a nikdy již z něho se nevrátil na pole publicistické.

[illegible]

V. J. DUŠEK:

PŘÍSPĚVEK K HISTORICKOPRÁVNÍ TERMINOLOGII SLOVANSKÉ.

Pro historika jest velmi zajímavo zkoumati, jak jisté právní terminy vznikají a jak během doby co do obsahu význam svůj mění. Se změnou politických a kulturních poměrů pozbývají mnohé terminy své právní platnosti nebo se jich užívá k označení právních poměrů, s nimiž nemají slovného či obsahového spojení, takže nelze jim porozuměti bez znalosti těchto změn. Také stejná slova v různých jazycích slovanských označují různé právní poměry a nelze je pak prostě přenášeti, protože tím ještě více zatemňuje se jich obsah a nedosahuje se tudíž toho, proč jsme je přenesli. I při tvorbě nového slova pro jinoslovanský právní poměr vedle znalosti věcné jest potřebí i skutečných vědomostí filologických, máme-li se uvarovati oněch monstrosit, jichž žádný jazyk není sice prost, jež vždy však nebývají ke cti svého tvořitele. V následujícím neběží o vyčerpání předmětů — to by vydalo velikou knihu — nýbrž o markantní rysy stručně načrtnutého obsahu i formy některých právních terminů.

Bórtnyja uchož'ja — brtniště; č. brť, p. barć, r. borť značí „doupný strom". — u c h ó ž' j e značí zákoutí, ústraní, vzdálené místo (srvn. vazbu: uchódom ušël — tajně odešel). Lesní včela vyhledává brti v suchých částech lesa, kde je hojně pastvy. Včelařství bylo ve všech slovanských zemích rozšířeno, v Polsku i zákonně upraveno. U nás k tomu průmyslu ukazuje řada

místních jmen: Brť, Brtce, Brtná, Brtnice, Brtník, Brtníky, Brty, Brťov, Brtva, Brťovy, Brtví a j. I v Rusku hojně bylo takových osad — slobod, kde brtníci robotní nebo nájemní provozovali svou živnost. Brtníci zdoupnalé stromy upravovali, vydlabávali a čistili, čemuž říká se „dêlať borť". Brtnictví bylo v staré době velice vyvinuté, brtní lesy (b. ugóďja) byly pečlivě hlídány a „uchože" v nich vymezovány dle majitelů. Brti či brtniště jsou kompaktní prostory vyhraničené značkami (Rus. Pravda). Kácením teplejších lesů středních, ustupuje brtnictví na jih a východ za Volhu a v samém Rusku za brtniště nastupuje včelinec.

Cělinà — celina stsl. cêlizna bulh. cêlina, značí půdu ani rádlem ani motykou nezpracovanou, ale plodnou. Na Moravě celizna = velké hroudě při orání. Osedlým na takové půdě poskytovány „lhoty" na jistou dobu; také v starých osadách poskytovány jisté svobody těm, kdož celinu vzdělávali v novinu.

Čétverť, čétverel, čel č. čtvrt (srovn. č t v r t c e t. j. čtvrt čtvrti a č t v r t n ě t. j. čtvrt čtvrtce a j.). V Rusku č. měří suté míry 2 *hl* 10 *l*, v XVI. stol. měla již jen 1 *hl* 5 *l*; plošně měří *č*. 2 děsjátiny (2·18 *ha*), na 1 děsjátinu sety byly 2 čétverti. Avšak nám neběží o tyto míry, nýbrž o význam právní. *Č*. značí *a*) d a ň o v o u m í r u, *b*) f i n a n č n í ú ř a d. Jako finanční či berní jednotka slove „živoucí čétverť". Tato skládá se z 10 selských živností, jedna po 3—3·5 čétv. výsevu a 20 kupách sena; na votčině a poměstí mívá i 20 bobylských chalup. V XVIII. stol. počíná se kolísati. Daň stanovenou dle živ. čétv. nelze zváti ani pozemkovou ani podvorní, protože v skupině dvorů (selských živností) byly vždy takové, v nichž se provozovalo kustarstvo.

Jako úřad je *č*. částí prikàza bol'šágo prichoda (velké komory). Když totiž byly zrušeny úděly knížat a zřízeny v Moskvě centrální úřady (dvorce, prikàzy) s počátku 3 nazývaly se t r e t ì (srovn. lat. tribus) a později jsouce 4 zvaly se č é t v e r t i; v XVII. století bylo jich 6, ale jméno ostalo. Tudíž *č*. nebo o b l a s t n ý j a č. (krajské čtvrti) jsou větší finanční úřady vedoucí správu daní asi jako u nás finanční ředitelstva. Podřízeny byly prikàzům; někdy však i samy prikàzy nazývají se *č-mi* a říká se na př.: „*č*. ďjaka Petělina". Ba byly *č-i* i bez určitého okresu na př. „nová *č*." 1597 (Vlad. Bud. 179). I viděti, že nelze do češtiny jinak uvésti tento právní termin, leč ponecháním ruského slova.

Derévňja (srovn. stsl. drêvo — strom, pol. drevnja č. dřevnice) znamená prvotně sroubený dvorec z dřeva o samotě stojící uprostřed pozemků patřících jednomu majiteli (zémec či svojezémec, také zemlevladêlec). Takový majetek měl u stavení „ogórod“ z pevných tyčí, jak se s ním podnes shledáváme. Během času ztratila se povaha majetkové jednotky a usazovali se tu různí majitelé vedle sebe, ale jméno ostalo; tím *d.* nabyla významu dřevěné osady až o 8—9 dvorech, v starší době však přece převahu mají *d.* o 3, 2 i $1^1/_2$ dvorci (srvn. naše lán, půl lánu). Nebývá to však pro všecky kraje stejné; v mosk. piscových knihách jsou *d.* až o 36 dvorech. V XVI. stol. zakládají se nové *d.* na novém podkladě majetkovém a jsou i co do zevnějšku starým nepodobny. Dneska slovem *d.* označujeme obyčejně vesnici bez kostela. České vesnice Dřevenice, Dřevnovice, Dřevíč a j. dají se pouze slovně srovnati. Pokud nutno vyznačiti právní poměr mezi *ď*-ou a s e l e m, nezbývá nežli ponechati ruský termin; jinak dobře hodí se slovo v e s, v e s n i c e, o s a d a.

Ďjak řec. *διακόνος* nř. *διάκος*, pol. diak, dziak, žak, čes. žák mrus. ďak, brus. dzjak, rus. dijak, ďjak. Sergêjevič definuje ďjaky — „jsou to lidé písma znalí v naší dřevnosti“, kteří ještě v Ruské Pravdě nazývají se p i s c y, leč od doby Ivána Kalîtý užívá se pro ně názvu *ď*. Jsou obyčejně otroci, nebo propuštěnci, řidčeji svobodní mužové. Jsou to první s p r á v c i k n í ž e c í h o o b y d l í, z nichž vybírají se „dvorcovýje *ď*.“ (dvorští ď.) a ti jsou prvými představenými úřadů zvaných „dvorcovýje prikàzy“ (v. t.). Od XV. stol. stávají se úřednickou třídou — pravítěl'stvennym klàssom — v soudě, kde ďjak i bojar jsou „piscy“. Jich pomocníci slovou p o ď j a č í a jsou jim ve všem podřízeni.

D'-ové měli na starosti vedle knížecích komor se zásobami všeho druhu také berní a celní záležitosti knížecí (carské), dozor na míru a váhu na trzích, záležitosti poměstné; s tímto jejich dozorstvím byla spojena i příslušná soudní pravomoc; v Rusku totiž od stara až do nejnovější doby jest spojena administrace a soud v jedněch rukách. Tím do té míry vzrostla jejich moc během XVI. stol., že i náměstníky novgorodské převyšovali. Za službu mohli nabýti i knížecí výsluhy a stávali se majiteli poměstí i votčin. Při vojsku byli intendanty. Ivan III. zvýšil jich vážnost, aby v nich měl oporu proti bojarům, tím, že v pri-

[illegible] přikazuí, [illegible] ... se, že [illegible] ... na př. v [illegible] ... VII. ... Sergě- ... oni ... s [illegible] ... V knížecí [illegible] ... V [illegible] ... více [illegible] ... Všech ... po městech asi 30.

[illegible] ... v pozdější době ... U nich ... Ruská Pravda ... „[illegible]" ... který provádí ... knížácích", jež ...

[illegible] — hradiště, [illegible] ... místo ... „[illegible]" ... obchod ... své místo ... pro knížecí ... Ve sr. Rusku g.

má význam celku všech těchto částí dohromady. Obchodní *g.* býval i na soukromých panstvích a odpovídá v nejstarší době našim trhovým vsem. Potěšnòj gorodòk má význam našich „lovčích hrádků" (v. „posad"). Viz pěkný článek Kadlcův v N. Slovn.

Jam slovo pův. tatarského, jímž vytlačeno původní *stan* t. j. stanice, kde se přepřahali koně v knížecí službě; srvn. stsl. stanъ —herberge (Mikl. W. B. 319). *J*-y byly zřizovány pouze pro státní a vojenské zásilky a bývaly od sebe vzdáleny 30—50 verst (32—53 *km*); okolní volosti měly povinnost stavěti v nich potřebný počet lidí s koni nebo dáti peníze, za něž se najímali „ochotníci". Tato „daň" nazývá se pak rovněž jam a byla již v době tatarské zaváděna. Tak Mengli Girej osvobozuje r. 1266 od *j.* duchovenstvo. Později velkoknížata vedle tatarského zavedla i ruský *j.* Vedle stanice stávala i jamská sloboda skládající se z poddanských dvorů k ní příslušných. Správcem byl jamščík placený vládou nebo opatřený „deputátem" od volosti. Tito jamščíci či „jámskije stárosty" vedli dozor na stavby, pojezdnou správu, knihy a účty pojezdné a byli přísežní asi jako později poštovní inspektoři. Ale mívali se špatně, neboť služba byla těžká a povinnost velká: špatné cesty, honění s náklady, při čemž hynuli koně, bezohlednost projíždějících úředníků a j. Proto v XVI. stol. nacházíme místo nich „j. ochótniki" sloužící za plat a tudíž beze ztrát. Slobody jamské spravovali „j. prikàščik", vedle něhož byli starosta a desátníci mající tu své dvorce a polnoti. Prikaščik vede „zagónnyja knígi", do nichž zapisuje se „j. góňba" t. j. služba honců či kurýrů, rovněž vybírá „j. děngi". Když r. 1663 za Aleksěje Michájloviče zřízena byla pošta, byly zavedeny z části nové řády pro ni; slovo jam označuje pak „poštovní stanici", jamščik — postillionа, j. doróga — poštovní silnice, jamščína — povoznictví, cestovné atd.

Jasak značí daň, která zavedena byla Ruskem po dobytí Sibiře; platila se hlavně v kožešinách „z hlavy" muže (pogolóvno), jenž zval se „jasáčník", kdežto „jasátčik" slul výběrčí. Výše daně řídila se tím, byl-li jasačník ženat nebo svoboden; zamlčel-li ženitbu, platil více. Táž daň byla jindy vybírána „z luku". Dle této daně tvoří se názvy: j. lidé (poplatníci), j. knihy (registra), j. výběrčí a j. sedláci. U kozáků značilo *j.* i poplašné znamení.

[illegible] — [illegible], c e l l a, odtud [illegible] cella [illegible], aerarium, srovn. [illegible] — [illegible] „komoru“, v níž [illegible] kožešiny, stříbrné [illegible] prádelní, zlatá.[1] [illegible] „kazënnaja [illegible] sluje v nejstarší [illegible] otroků, později sluje [illegible] — [illegible]

[illegible] byly i ve správních střediscích [illegible] na knížecích hradech [illegible] vyvinul se znenáhla [illegible] v XVI. stol. spravoval nejen kníž[illegible] berně a j. platy a činil [illegible] (prikàz). Ve přích o to [illegible] s o u d, který později rozšířil svou pravomoc na celá města. Centrální prikàz sluje b ó l' š a j a k a z n à (asi fin. ministerstvo). Srovn. „prikàz“. Pro starší dobu dobře se hodí naše slovo „komora“, pro novější aerar, fiskus; přídavné k a z ë n n y j značí „komorní“, „korunní“, „státní“ dle pojmu, s nímž se spojuje.

Nájezd — vpád. V Rusku byly často vsi od obyvatel opuštěny a tu majitelé jich (vrchnost) vzdělávala polnosti jich pro sebe n á j e z d e m, t. j. neobydlila je, nýbrž posílala tam pouze dělníky v době práce polní. Někdy odevzdala je sousedním sedlákům a ti je pak nájezdem vzdělávali. Jindy takovou pustou vesnici rozdělila na r a z ъ ë m, t. j. každý vzal si, kolik mohl vzdělati. Stávalo se, že i sedláci v osedlé vsi prodali své náděly hospodářům ze sousední děrévni a ti sem přijížděli k polním prácem; nebo sedlák si nechal svůj náděl a vystěhovav se sám do sousedství přijížděl své pozemky tu vzdělávati: obé nazývá se nájezd. To však dovoleno bylo pouze po tři roky, jinak povinen byl cizí soused se zakoupiti a pole si oplotiti. Že toto hospodář-

(1) Měla oddělení: 1. obrazy, zlaté a stříbrné kříže s drahokamy a j. posvátniny; — 2. zlaté a stříbrné nádobí, náčiní a různé domácí potřeby, — 3. drahocenné látky a šaty vinuté; — 4. kožešiny zvl. sobolinu, které užívalo se za platidlo. Také uloženy tu peníze došlé z prikazů. Klíčník či komorník vedl zvláštní „registra komorní“ — prichodoraschódnyja knígi.

ství nebylo nejlepší, jest na snadě. Půda nájezdem zpracovaná slula n a j ê z ž e j a z e m l j à. Dobře hodí se naše slovo n á j e z d.

Óbščina stsl. obьštь, obьština, č. občina, obcina, obcizna, obec. *Ó.* — obec je sdružení všech dospělých příslušníků jisté místní jednotky k určitým účelům: *a*) státním (finančním), *b*) správním (hospodářským). Dle toho má pak rozdílný význam. K r e s ť j á n s k a j a ó. jest původně příbuzenstvem společně chlebícím, které postupem času přijímá cizí živly a pak je spoutáno zájmy pouze hospodářskými a náboženskými. Společná půda dělila se mezi dospělé členy čas od času pro snažší obživu a pro lepší placení daní. Stěhovavosti ruského obyvatelstva sama vláda užívá k zakládání nucené óbšč. pro finanční účely. V nejstarší době jmenuje se ôbšč. — v e s', m i r. Při tom jsou značné rozdíly mezi severem a jihem. Hlavou óbšč. je buď „zakladatel" (srvn. šulc), „stařec usedliště" nebo „prikàščik". Na jihu, kde byly jednodvorci (dědiční statkáři) o stejném dílu rolí, vzniká nucená óbšč. se společnými pastvinami (výhony), loukami a lesy, a tvořila t ě h l o u o b e c, která jest tudíž finanční institucí. V ní těhaři „opriční" platí každý sám, těhaři „mirští" dohromady a s vzájemným ručením (porukou). Na severu v „kresťánskoj óbščině" byli: *a*) sedláci (kresťjané), *b*) bobyli; tito měli málo půdy nebo žádnou a byli podruhy nebo řemeslníky, onino byli rolníky s dostatkem půdy a řemeslem neb obchodem zabývali se výminečně. Za to p o s á d s k a j a ó b š č. — městská obec, ztrácí ráz zemědělský (ač vždy část obyvatelstva zabývá se zemědělstvím) a nabývá rázu obchodního a průmyslového; zájmy ekonomické ustupují finančním a rozpadá se v další jednotky t ě h l á s d r u ž e n í (ťj. sojúzy). Srvn. posàd, těhlo. I viděti, že ó b š č. nelze vždy v češtině nahraditi slovem „obec", nýbrž že nutno nechati je v prvotní formě; ó b š č i n n y j lze překládati obecní, obcový (Kadl.), společný; ó b š č i n n i k t. j. člen občiny, doslovně „občan" lze pouze opsati nebo ponechati (občinník).

Ótčina, vótčina, pol. o ć c z y z n a, čes. o t č i z n a (dědictví), rum. očinę odvozeno od slova o t e c. *Ó.* je dědické vlastnictví půdy (potómstvennaja sóbstvennosť). Typem jsou drobné *ó.* soukromých světských držitelů („sela") uprostřed černých volostí; tito dali by se srovnati se svobodnými sedláky nebo zemany.

K ň j á ž e s k i j a *v.* jsou panství knížecích rodů (nepanujících), jež byla jejich majetkem, ale bez souhlasu panovníkova nesměly tu činiti žádné pořízení dědičné; od těch liší se v e l k o k n í ž e c í *ó.*, kde kníže má všecka vlastnická práva. Knížata-o t č i č í počínají se sv. Vladimírem, kdežto k ň j á z j a v ó t č i n n i k i poprvé r. 1128 se připomínají. Těm, kdož knížete službami si zavázali, dostávalo se ž á l o v a n n o j *v.* k držení doživotnímu, nebo odevzdána i rodině a nikoli rodu (do r. 1627); od těch liší se k ú p l e n n y j a v ó t č i n y, jichž nabyl držitel koupí, na něž dědické právo vyhrazeno i ženám. Žálovannyje o. jsou velmi blízky právnímu pojmu „pomĕstí", jak zřejmě vidíme z toho, že „plat" (požálovaňje) dával kníže: buď pomĕstím buď držením, buď výsluhou, buď votčinou. Vedle č a s t n ý c h (soukromých) vznikaly i c e r k ó v n y j a *o.*, které tvořívaly s klášterními celé volosti právě tak jako *o.* knížecí. Ovšem právně se od sebe liší. V těchto dědické právo *o.* (naslédstvennyja v.) bylo uznáváno, i když knížata dostala se pod vrchní panství velkého knížete a tím stala se služebnými (služilyje kňjázja vótčinniki), neboť podržují ve své votčině část svrchovaných práv, ovšem jako odúmrť patří jich panství velkému knížeti. Kromě klášterů a bojarů mohou držeti vótčiny i h o s t é v újezdech, ba vznikají časem i v ó l o s t i - v ó t č i n y. I viděti, že ruské slovo *v.* obsahem jen v malé míře kryje se s naším „dědina" a v ó t č i n n i k s naším „dědinník"; obzvláště nutno pozor míti kdy pojem *v.* staví se proti „pomĕstí", když i toto stalo se dědičným držením rodovým. Nejlépe tudíž ponecati slovo „votčina", „votčinník".

Plug (pluh) jako nářadí má význam: rádlo, sochà ve všech slovanských jazycích. Již v nejstarší době však značilo slovo pluh i p o z e m k o v o u m í r u role (orné půdy). V Rus. Pravdě měří se takto; A v selê sějanoj rži na d v a p l u g à 16 káděj rži rostóvskich (Karamz. 58), tedy 1 pluh = 8 kadím rostovským. V novgorodské listině (1437 A. E. díl I., č. 32) určuje se „plug za dvê sóchy", při čemž „sochà" staví se na roveň: nĕvodu, 4 pěším, kováři, valše a krámku, ale z toho nelze stanoviti její míru. „Kaď rži" je sutá míra (srvn. naše měřice) a rovná se 2 novgor. koróbʼjam (košům) či 4 četem, t. j. pluh = 32 četem či 16 dĕsjatinám (při trojpolí 48). Míra tato neodpovídá pozdější době; posud vede se o to spor. Leč i z tohoto viděti, že „sochà" nemůže

se zaměniti slovem „pluh" (viz „sochà"). Srvn. „p o p l u ž n í d v ů r" odpovídající ruské výměře. Viz níže „sochà".

Posàd srvn. česk. p o s a d a — tvrz, opevněné místo (vl. jm. Posada, Posadov a j.). Vladímirovskij-Budánov definuje *p.*: P-om nazyvájetsja posélenije vokrùg ukreplénija t. j. osedliště kolem pevnosti (góroki). „Osádnyje dvóry" (obydlí") v górodě měli pouze služebníci knížecí (carští) a sluli „górožaně", druzí tu nebydlící slují „posádskije ljúdi". Mezi nimi prvé místo mají g o s t ì, jichž hodnost (gostínstvo) dána jim z milosti knížecí jako exempce z posadských povinností, začež konali finanční služby pod vlastní zodpovědností (srvn. v řím. m. decuriones). Ostatní slují t o r g ó v y j e l j ú d i t. obchodníci i řemeslníci, z nichž vybírána t o r g ó v a j a s ó t ň j a — hostinská setnina, kteráž za jisté úlevy jim pomáhala ve službě. „Vesnici v městě" tvořili č ë r n y j e p o s á d s k i j e l j ú d i, již prázdni byli všech výsad. *P.* dělil se na „óbščiny", které v Moskvě sluli „sótni" nebo „slobódy"; podobně v N. Novgorodě. Jinde dělí se *p.* na „p r i c h ó d y", kterýž název ukazuje, z jakých částí povstalo město; zřídka dělívá se místně (u nás čtvrti) na př. Starica. V Novgorodě dělí se *p.* na „u l i c e" (srvn. úlok, zaúlok) pereúlok), jichž obyvatelé slují „úličniki". V Rostově dělí se *p.* na „d ě s j á t i n y", které se jmenují dle kostelů jako u nás farnosti. Srovnej s tím vznik Nov. Města pražského z farních osad. — Někdy „slobody" nejsou částí posadu, nýbrž leží mimo něj: V Volodímirêže na posádê *i* po slobódam zemljà gosudáreva (A. M. J. Pisc. kn. g. Vlad. 7133 g. kn. 71 l. 229). I viděti, že *p.* je osada u hradu (góroda, kremlu), z níž vzniká město (srvn. Kitajgórod v Moskvě), není to tudíž naše „předměstí" nebo „podměstí", nýbrž odpovídá starému „podhradí"; předešlým odpovídá pozdější „nigórod", ale to není *p.* Odtud si vysvětlujeme, proč ruské „gorožáně" a „mêščáně" neodpovídá našemu slovu „měšťané".

Prikàz značí rozkaz daný určité osobě knížetem; dán-li této osobě ďjak k vykonávání stálého rozkazu, vzniká k a n c e l á ř a ta se rovněž jmenuje prikàz, jehož správu vede p r i k à š č i k (úředník nebo důstojník dle oboru). Osoby k prikàzu patřící slovou p r i s ú t s v i j e (přítomní, přísedící), netvoří však sborového úřadu (kollegium). Dělí se na s t o l y a p o v ý ť j a (oddělení). Je-li představeným ďjak, slují ostatní jeho pomocníci

[illegible] v XVI. a XVII. stol. rostou se prikázy — pa- [illegible] Ponejprvé vyskytuje se slovo prikàz [illegible] ismné vždním. Knšt. Nanebevzetí).

[illegible] z mnohé správy „dvoreckých“ a „kazna- [illegible] — pr. z velikeho dvora a kniž. ko- [illegible] jaké byly i u nás [illegible] k [illegible] šezzyj (maršálči — [illegible] vyšší řad byl: pr. taj- [illegible] pr. posól'skij [illegible] Později prenesen [illegible] úřady pr. cholópij pro [illegible] pamêstnyj asi jako [illegible] pomìstí a vótčiny), z é m- [illegible] Vojenské úřady byly: pr. [illegible] pro jisdné pluky, [illegible] a zbrojnice. Pak [illegible] úřad ámgravní a poštovní. ká- [illegible] za ochranu pečeti státní, [illegible] tiskařské, apté- [illegible] Takových samostatných [illegible] někteří počítají jich 37, [illegible]

[illegible] Tak „slobodskój [illegible] na panství ma- [illegible] slova klesá až na [illegible] v městech značí slovo [illegible] v obcích a vojenských [illegible] pří- [illegible] ve [illegible] to za- [illegible] Ani prikàz [illegible] obsahem se vždy obě slova [illegible] prikaz a prikazčík.

[illegible] — [illegible] selo — pole, slov. s. — dvorec [illegible] — ves [illegible] od [illegible] sed — značí usedlost, [illegible] jak vidíme ze slov Kijevanů ustících Izjaslava [illegible] pro to, čto tam [illegible] Sergěj. I. 5. Takovými osadami [illegible] bojaři a pomìščíki. Obecní osady [illegible] na [illegible] „sélce“, „dérevni“ a „slobódy“. V s. byl vedle

panského dvorce i kostel s duchovní přísluhou (prichòd), tu byl i starosta nad sedláky a bobyly. Někdy však toho rozdílu není a *s*. má týž význam a vzhled jako děrévňja. Nyní spojuje se s tím slovem význam farní osady, nebo našich městysů.

Slobodà od koř. svů- stsl. svoboda = libertas, homo liber, v češtině má význam místní: útočiště, vsi: Svoboda, Svobodka a j.; sloboda je pouhá hlásková změna v skupině *sv-* v *sl-*. V Rusku má *sl*. význami k o l o n i e, v nejstarší době jmenují se tak drobné průmyslové osady a v Novgorodsku docela i provincie. V Moskvě nacházejí se d v o r c ó v y j a s l., v nichž bydleli pouze dvorští řemeslníci, mimo posàd (Kislóvskaja, Aleksêjevskaja sl. a j.). Ve Vladiměři „n a p o s á d ê i p o s l - a m z e m l j à G o s u d á r e v a d v o r c ó v a j a" (v. v.). Když byla města o tyto části novým opevněním rozšířena, ostal název *sl*. pro části posadu, na př. v N. Novgorodě „n a p o s á d ê v odnòj B l a g o v ê š č e n s k o j s l o b o d ê za patriárchom torgóvych i reméslenych ljúděj... bólši 600 čelovêk, kotóryje v t ó j e s l o b ó d u s o š l í s j a z r á z n y c h g ó r o d o v". Tyto městské slobody odpovídají farnostem (prichódom) tu jsoucím. Při kolonisování Ukrajiny zakládány tu takou měrou slobody, že slove s l o b o d s k á. Výše již zmínil jsem se o *sl*. j a m s k é (v. v.). Na Jaiku jsou slobody kozácká, v nichž tito zabývají se různým průmyslem: lovem, rybářstvím a j. Podobné *sl*. byly v Povolží, které s pokrokem zemědělství měnily se v počínki a séla. I viděti, že *sl*. značí se dočasně osady panské, knížecí, průmyslu zemědělského, stálé osady knížecí rolnické, osady kolem panských sídel, vojenské kolonie a kolonie obchodní městské: obchodní a řemeslnické kolonie cizinské u velikých měst slují rovněž *sl*. Slova odpovídajícího tomu v české právní terminologii není; ruské slovo jsouc i v češtině dobře se nám hodí.

Sochà stsl. s o h a — hůl, r a z o h a — furca, týž význam v slov., bulh., srb.; české *s*. vykládá Mikl. (Et. W. 313) gabelstange, pol. pflugsech, rus. hackepflug; v češt. značí kůl, kleče a tíhle (u pluhu). Nás však nezajímá jako nářadí, nýbrž jako míra, daňová jednotka (srvn. pluh).

Od pol. XV. stol. *s*. značí daň (pódať), která se teprve v 20tých létech XVII. stol. ustálila. První zmínka o *s*. jako dani je z r. 1275, kde *s*. = 2 dělníkům (Tatiščev R. Ist. IV., 4). Na-

proti tomu v XV. stol. značí s. určité množství práce potřebné k vzdělání určité míry pozemkové, na př. r. 1478 „K t o n a t r e c h l ó š a d j a c h (s 3 koni) p á š e t s a m t r é t ě j — t o s o c h á“, nebo na Litvě: „o d i n č l o v ě k d v ě m a k l j á č a m i [illegible] z s o c h ê r ó b i t i b ú d ě t“; v Novgorodsku měří se takto: tři obži jest sochá; ó b ž a pak jest pozemek zpracovaný jedním koněm. Touto jednotkou stanoví se pak platy različných živností ve městě Novgorodě: A v s ó c h u d v a k r i [illegible] a a t r e t j a p r i p r j a ž; d a t š a n k o ž é v n i č i j z a s o c h u. z ě v o d z a s ó c h u; l á v k a z a s ó c h u; p l u g z a d v ě s o c h i; k á z a č c z a s ó c h u; č é t y r e p ê š c y z a s o c h u. [illegible] z a d v ê s ó c h i; c r ê n z a d v ê s ó c h i, t. j. [illegible] a připřeží [illegible] z každé kádě, rybář z nevodu, [illegible] z [illegible] kováři a 4 nosiči platí za sóchu, kdežto z pluhu, [illegible] platí se za dvě sochy. Již z toho vidíme, že socha [illegible] pozemkovou měrou, nýbrž pouze finanční jednotkou [illegible] značí kapitál určitých rozměrů, z něhož se platí [illegible] V XVI. stol. měří se tato jednička množstvím [illegible] později běře převahu plošný rozměr a určuje se [illegible] z dësj. = 1 četi = 4800 sáhů = našim [illegible] však není všude stejné. B ó l' š a j a m o s k. s o c h à [illegible] m. s. značí [illegible] dle výnosnosti 900—1300 četí a teprve [illegible] se [illegible] G o r o d s k a j a s. je menší rozměrem než [illegible] venkovská, protože tu má majetek [illegible] s. [illegible] se až čtvrtí lepších, 80 prostředních, [illegible] (v slobodách) a 960 bobyl'ských) [illegible] pak se zahradou velký měří 900 ☐ sáhů. Tím [illegible] na [illegible] atd. dvora; srvn. naše [illegible]

[illegible] na severu počíná se dle m a l é s o c h y či sošky [illegible] nebo [illegible] nebo 5 děsj.; ve městě pak [illegible] Dosud i tu v různých místech je [illegible] se říká [illegible] s o c h a, t. j. poddanská, [illegible] síťka s. jeví tento obrat: „A vy by [illegible] s o c h a m i, t. j. obyvateli za[illegible] jinak [illegible] Odtud říká se s ó š n a j a [illegible] — Pokud není [illegible] sochu s. mohlo by se nakazovati u nás slovem

r á d l o, které rovněž značí vedle nářadí i míru polní; ovšem i tu jako u slova p l u h vadí, že v ruském vedle d ý m u (dvora) jest i r á l o daňovou jednotkou právě jako s o c h à.

Tjaglò (vysl. těglò) od stsl. t ę g l i t i, bulh. t e g l o — tíha, srb. t e g l o — váha, česk. t ě h l o — provaz, t á h l o — tyč, t ě h l e, t í h l e — kleče, t i h l o — jugum, t ě h a ř — sedlák; s tím souvisí i rus. t u g à, p o t ú g a — břímě.

Místo *t*. užívá se v prvotních listinách slova ť j á g o s ť, nebo zvou se státní povinnosti obyvatel p o t ú g i, jen v moskevských památkách bývá *t*. Původně značila se slovem *t*. každá státní povinnost — v s j á k o j e ť., zvláště pak dávky pozemkové: stát zve je p ó d a ť a lid jmenuje je ť j a g l ò (daň — břímě). A je to přirozeno, neboť daně jsou vždy poplatníku břemenem. Ale nejen samotnu dávku značí *t*., nýbrž i schopnost takovou dávku odváděti. Způsobilé k těhlu bylo všecko mohovité, solventní obyvatelstvo volostí, chudí nejsou těhlí, nýbrž odvádějí „obrok" (úrok, nájem) a těhlo spočívá na půdě dvora pánova; proto poustky nepatří v těhlo. *T*. ť j a n ú l i ť j a g l é c y, t. j. těhlí platili po jednotlivu, každému zvlášť uložena daň; „ť j a n ú l a g r ú p p a" (okrùg, vólosť), t. j. těhlí platili ve skupinách. Se vznikem jednotlivých daní označuje se i *t*. různými přívlastky: zémskoje, nakladnóje, četveríčnoje, pódatnoje a j. Pro obyvatele *t*-em byla k o r m, t. j. výživa úřednictva, g ó r o d o v o j e d é l o — hrazení měst, m o s t ó v č i n a — stavění a opravování mostů a j. I značí tudíž *t*. „povinnost táhnoucí obyvatelstvo k jistému středisku" — říši, kraji, městu. Tak lze zhruba rozděliti tyto povinnosti na *a*) vojenské či služebné (služba = dani) a *b*) na daňové (platy místo služby). Objektem *t*-a jest majetek, subjektem jest jeho držitel — odtud názvy: t j á g l y j e l j ú d i — *t*-ja z é m l i. Ť-je ljúdi jsou na venkově i ve městech a zvou se původně p í s m e n n y j e (zapsaní) nebo č i s l e n n y j e (počítaní), pokud se týkalo jich povinností; pokud měl se označiti rozdíl mezi nimi a Tatary (panujícími) říkalo se jim k r e s ť j a n ě, c h r i s t i a n ě, kterýmž jménem podnes zve se selský a pracovní lid. Dělí se pak dle svého bohatství (pole a lesy, stavení, kůlny, zahrady, dobytek atd.), jímž vyměřeny mu povinnosti k *t*-u a o b š č i n ě, která mu dává ú č a s t o k (náděl, lůs) č ë r n o j z é m l i — zdaněné půdy — a tím jej činí tjaglécem — těhařem. Ť-y j z e m l e-

p á š e c rovná se asi staročeskému „těhař" a stojí naproti b ê l o m ê s t c o m — svobodným statkářům (asi jako u nás „zemané"), kteří „nětjanúli ťjaglà", t. j. netrpěli s obcí, protože jejich majetek nebyl od obščiny (obce) a nepatřil v její ť-j a i m ú š č e s t v a — zatížený majetek či ť-j u s ó b s t v e n n o s ť — zdaněné vlastnictví. Vykoupí-li však držitel svou část od obce, tak aby přestala býti těhlým vlastnictvím obce, stává se tento majetek v ó t č i n o u, t. j. soukromým majetkem těhlého člověka a neruší se tím všecka břemena k obci; toho nabýti se může pouze z milosti knížecí a pak stává se tento majetek č á s t n ý m, t. j. netěhlým; takovým vládnou hosté, bojaři a kláštery.

V městě byly tyto poměry daleko složitější, protože bylo tu mnoho výsad a růzností v obyvatelstvu. Ale i to časem podlehlo nivellisující snaze vládní, aby co možná všecko obyvatelstvo přivedeno bylo k placení na potřeby státní, a tak již v XVII. stol. musí hosté i kupci „s l ú ž b y s l ú ž ì ť i t j a g l ò t j a n ù ť". Ostatně i v městech mělo obyvatelstvo ráz selský, jak vidíme z hlavních dvou skupin: t o r g ó v y j e (kupečtí) a p á š e n n y j e (rolničtí) l j ú d i, kteří jsou seskupeni v „p o s a d s k é m i r y" (městské obce) či v těhlé obce. Na tom nemění ani t j á g l y j s o j ù z — daňový svaz tvořený dle rozličných základů.

A tak vidíme, že slova ť j a g l ò, ť j á g l y j, ť j á g l è c, ť j á g o s ť, ť j a n ù ť mají vždy význam praegnantní a znamenají „tíha" ve smyslu finančním; nahraditi je tudíž pojmy všeobecného obsahu „břímě", „povinnost" nelze jinak, leč bychom setřeli praegnantní význam, jehož historicky nabyla a jenž označuje vztah k subjektu státem zatíženému. Že pak máme i ryze česká a starodávná slova rovněž praegnantního významu schopná a nad to od jednoho kořene tvořená — *těhlo, těhař* — jest přímo povinností ve vědecké literatuře historické slova ta obnoviti a v užívání přivésti.

Vólosť od koř. veld- stsl. v l a s t lit. v a l s t i s — území, pol. **w o ł o ś ć**, bělrus. **v o ł o s ć**, česk. v l a s t, srovn. srb., rus. oblast, dále v l a d y k a, v l a s t e l i n a j.; prvotní význam jest: držeti, panovati, míti moc, t. j. znamená pojem závislosti půdy od jejího držitele — knížete, panovníka. V nejstarší době v Rusku každá vólosť představuje samostatné území pod svým pánem a v jeho moci (vlasť); bylo to asi prvotně kmenové území. Vidíme

to z toho, že *v.* značí jednou celé knížectví a po druhé pouze provincii či část téhož knížectví, kteréž vzniklo zcelováním jednotlivých území výbojnou politikou velikých knížat. V XV. století zaměňuje se *v.* slovem s t a n, kdežto v XVII. století nabývá slovo „stan" již významu širšího a značí území, které se skládá z více volostí na př. v Bêlozerském újezdě s t a n S ú d s k i j má 15 volostí, s t a n Z a o z ë r s k i j má 21 volost. Na severu shledáváme se s č e r n o u v o l o s t í, která se dělí na „pohosty" a „děrévně"; p o h o s t je tu sídlem mirské správy a kostela, zde byly dvorce pomêščíků a votčinníků, ale i sedláků a bobylů. Zvláštního druhu jsou v o l o s t i - v o t č i n y jako majetek klášterů. *V.* rovnala se někdy p r i c h ó d u (farnosti) a vidíme, že se dělila na s t a n k ì, s ó t n i, d ě s j á t i n y. Stejného významu s volostí je v Novgorodsku a Pskovsku g ú b a, z a s á d a, v Haličsku o s a d a, v Uglicku o s e l e k.[1] Nynější volosť ruská jest právně zcela něco jiného a nelze ji se starou mísiti. V českém nedá se vyložiti slovem „vlast", ač je téhož původu (I prija v l a s ť jego Jaropolk) a nejlépe jest nechati ruské slovo s českým pravopisem — volost.

[illegible]

[illegible]

P[illegible] tento podivný titul. [illegible] prozrazuje hned, že tu [illegible] hudebních nástrojů nedal [illegible] mysíně provésti slavnostní [illegible] trompety, abych mohl [illegible] nechci ani bubnovat ani [illegible] jak se kdy u nás bubnovalo a [illegible] hudba provozovala. [illegible] Nazpak o instrumen[illegible] jen dva ná[illegible]

[illegible] rozmanité [illegible] nepovšimnuty, zůstaly [illegible] soustavně *J. Javůrek*, [illegible] hudebních nástrojích v [illegible] nestaraje se o to, souhla[illegible] ve své obšírné stati [illegible] „Jak se kdy v Čechách tancovalo" 1895) [illegible] odpůrci [illegible] nestaral. V poslední [illegible] v Čechách 1904. probral [illegible] způsobem jako [illegible] RK blíže a výsledek tobo, pro [illegible] uveřejňuji zde.

Ovšem jen pro lidi dobré vůle a zcela sine ira et studio. Vždyť jde jen právě o to, jak se za starých časů u nás bubnovalo a troubilo a co si o tom myslili u nás na počátku 19. věku.

Možno říci, že málo kde byly (a po většině dosud jsou) názory i o nejprimitivnějších věcech z dějin hudby tak zvráceny jako u nás, nejhudebnějšího národa, jak si aspoň rádi říkáme. První polovice 19. století v té věci šla do zámezí přímo neuvěřitelných. Mohl-li *Hanka* v časopise tak vážném jako byl Musejník napsati o staročeských písních, z rukopisu pergamenového 14. století vypsaných, že jest to snad zbytek nějaké staré opery, pak zajisté nebylo už v dějinách hudby nic tak nesmyslného, co by se nemohlo tvrditi. Hanka pak byl hudebník, přítel Tomáškův, pořadatel hudebních soirée a p. Uvedený jeho nápad však ho karakterisuje: díval se i na starý zpěv vlastně se stanoviska vlaské opery své doby. Dramatická hudba měla dříve ovšem zcela jiné úkoly, než aby se v ní zpívaly prostě písničky. To byl nešvar úpadkové opery vlaské, jejž tu Hanka přenáší až do českého středověku. S anachronismem tím mohl bych uvésti v souvislost názor autora RK, jak se dívá na *zpěv* a zpěváka v „Záboji, Slavoji a Luděkovi“: v době nejvyšší objektivnosti umělecké pěje Záboj „z srdce mého, z srdce najníže je“, pěje „srdce k srdcu“; v době, kdy hudebník byl v úplném opovržení u všech slušných lidí, praví autor, že „pěvce dobra milujú bozi“, zcela ve smyslu romantického názoru o božím poslání básníka-pěvce atd. To vše jsou esthetické anachronismy prvního řádu. Avšak o tom se nechci šířiti, to jest věc, jejíž pádnost cítí právě jen ten, kdo zná poměry staré hudby vůbec. Také dalo by se disputovat o existenci *varyta*, domnělého nejstaršího nástroje staročeského, podle Jungmanna (Slovník V., 25) původu řeckého (*βαρβιτόν*). Věcný výklad Jungmannův, jako by tím byl míněn mnohostrunný nástroj na způsob lyry, naprosto neobstojí. Antickou lyru nahrazuje v prvním středověku harfa barbarských národů. Avšak i tu by snad mohl někdo říci, že sice Zábojovo „varyto zvučno“ neznáme, že však *mohlo* býti. Proto nechme tohoto nástroje: neslyšeli jsme na něj hráti, proto jej položíme k věcem — neslýchaným.

Chci si všimnouti jen dvou nástrojů, uvedených v titule, o nichž víme velmi mnoho, neb aspoň tolik, abychom mohli provàděti kritiku zpráv jich se týkajících. Víme, kdy se objevují,

k čemu se jich užívalo, jak se jim říkalo. Jsme tu tedy na pevné půdě. Básník RK užívá jich způsobem, který vylučuje všechen spor o tom, jak si tyto nástroje myslil a k čemu se jich podle něho užívalo. Mimo drobnější zmínky jde tu zvláště o dva verše. Při slavnostním sedání (t. j. klání) v „Ludiši a Luboru" opakuje se velmi hojně verš: „zavzně hlahol trub i kotlóv". Po každém zápase, na uvítanou hostům a p. hlaholí tu intrada trub a kotlů. V Jaroslavu pak při srážce obou vojsk prý „vzezvučaly hlasy rohóv lesních". Lesní roh jest tu tedy válečnou trubkou, s níž se jedna neb druhá strana spolu se „zvuky bubnóv břěskných" hnala do boje. Tak si představoval básník „kotle" v době rytířské a „lesní rohy" v boji s Tatary. Není k tomu potřebí příliš hlubokého vzdělání hudebního, aby na první pohled nebyl tu poznán anachronismus velmi příbuzný nahoře uvedenému názoru Hankovu o staročeské „opeře" ze 14. století. Básník RK dopouští se tu dvou hrubých chyb: předně věcně dívá se na nástroje ty se stanoviska orkestru na rozhraní 18.—19. století, což platí zvláště o užívání kotlů; historicky neznal fakta velmi dobře známého, že kotle i lesní rohy jsou nástroje vynalezené až pro orkestr v 17. století; terminologicky pak pochybil, že užil přenesených slov jakožto názvů nejstarších, k čemuž ho svedl asi domnělý archaismus názvů, jenž však při bližším ohledání změní se v pravý opak. V tom chybné užití obou nástrojů jest si velmi příbuzno. Chci však dříve probrati každý z nich zvláště.

V nejstarší době činnost dává název předmětu, na němž se činnost provádí: na co se bubnuje, to jest buben, na co se troubí, jest trouba. Teprve když jest více nástrojů, na něž se bubnuje neb troubí, nastává differencování věcí i názvů. *Buben* už v nejstarší době jest dutá nádoba, potažená koží, na níž se bubnuje paličkou. Tvar bubnu (nádoby) jest pro pojem bubnu lhostejný. Proto po celý středověk udržuje se pro tento nástroj jediný název, u nás vždy jen buben, latině tympanum, něm. trommel a p. Tím slovem označován buben vojenský i ten, na němž se bubnovalo k tanci nebo i k vlastní hudbě. Jiného názvu nebylo, poněvadž nebylo jiného pojmu (orientální bubínky, zcela jiného typu, bez duté nádoby a tlučené rukou, jež došly k nám z východu, označovány ovšem jinak). Proto nějaké *kotle* v té době se nevyskytují a vyskytovat nemohou. Bubnovat na kotel bylo by tehdejšímu

člověku úplným nesmyslem; potáhl-li se kotel kůží, aby se naň bubnovalo, pak právě přestal býti kotlem a stal se bubnem. Uvidíme dále při rohu, jak toto vědomí zvláště u nás bylo silné. Nepřišla ještě doba metaforických názvů, aby buben pro svou podobu slul kotel. Kdy tedy se objevují kotle jakožto hudební nástroj? Až při vzniku orkestru v 17. století: bylo třeba nástroje, na rozdíl od obyčejného bubnu, jejž by bylo lze laditi podle potřeby a jenž by měl měkčí, plnější ton. K tomu účelu vznikl bicí nástroj odlišný od bubnu. Poněvadž byl určen pro orkestr, nemusil být tak lehce přenosný jako buben, mohl býti *stabilnější* a proto i větší. Dutina nádoby se rozšířila i prohloubila, tím i tvar se změnil. Tomuto novému hudebnímu nástroji, naladěnému bubnu, dáno jméno timpani z vlaštiny. Český název pak vznikl podle podoby tvaru: kotle. Že to jest však opravdu orkestrální nástroj, ukazuje mimo stabilnost i ta okolnost, že „kotle" jsou *plurale tantum*. „Kotel" není hudební nástroj, nýbrž „kotle", t. j. dva timpani laděné v nějakém harmonickém poměru. Proto ve 13. století nemohlo být ani řeči o takovém nástroji, „kotle" v RK jsou anachronismem věcným aspoň 300 let, terminologickým však ještě větším. Název „kotle" vznikl až v době, kdy se cizí slova i technická překládala do češtiny (Jungmann jej v Slovníku neuvádí). V RK užito pak bylo „kotlů" ve vylíčeném smyslu orkestrálním, nejen v pluralu (to by bylo lze i jinak vysvětliti), nýbrž i jakožto nástroje pro intrady (stabilního), jak se stalo modou v 18. století a zůstalo dodnes. V 13. století uvítáni rytíři bubnováním na bubny „hromné" nebo „břeskné", ne však na novověké „kotle". Ovšem kdo myslil, že jsme měli ve 14. století „operu", mohl předpokládati, že se tehdy bubnovalo i na timpani čili „kotle".

Ještě zajímavější jest druhý případ, totiž *lesní rohy*, jichž historie jest daleko složitější. I zde platí: na co se troubilo, byla *trouba*. U nás zvláště udržel se tento jediný název velmi dlouho, i když v cizině už differencování trub nastalo. Podnětem k tomuto rozlišování byly křižácké výpravy, jež k nám přinesly řadu nástrojů, i foukacích, doma pak rozvoj troubadourství, v nejširším slova smyslu, jakožto hudební výraz rytířského života. Staré trouby zhotovovány od starodávna z *rohů*. To byl materiál nástroje, ne jeho jméno. Teprve v 13. století člení se pak vlastní trouby (trompe, trompette), umělé nástroje, od přirozených trub, jež

nyní dostaly název cors, cornets. Do Čech přinesl toto členění Machaut ve 14. století, avšak s názvy francouzskými. Po česku říká se tomu všemu stále jen trouba, trubka a p., kdežto *roh* znamená pravý roh, beze vší metafory. Tak na př. Prešpurský slovník (vyd. Menčík 1892, str. 95) překládá slovo „cornu“ tam, kde jde o loveckou trubku, slovem „trubka“, cornu u zvířat pak ovšem „roh“. Dalimil vypravuje o Šárce, že k ní položili „trubici“, ač tu patrně míněna trubka ve formě rohu. Ano i v tom případě, udáno-li zvíře, z jehož rohu nástroj zhotoven, neříká se roh, nýbrž trouba. V Alexandreidě čteme o „zubrových trúbách“. V cizině naopak látka určovala často název. Tak pověstný roh troubadourský, imitace přirozeného rohu ze slonové kosti s řezbami výjevů loveckého a rytířského života, sluje „oliphant“ podle látky, z níž jest zhotoven. U nás tomu tak nebylo. Teprve Veleslavín, tedy v době, kdy dechové nástroje už vzrostly v celý ensemble, dělí ty, kteří „pískají na ciňk“ a kteří „na roh troubí“, tyto pak jmenuje „trubiroh“. Zde tedy máme zajímavý příklad, že ač roh jest původní tvar trubky, teprve po staletích název jeho [illegible] se pro název z něho zhotoveného nástroje. Proto „rohy“ v RK jsou anachronismem, k němuž se dal básník svésti primitivností [illegible] z rohů, tedy věcí, neohlížeje se na název. Chyba jeho však [illegible] se nadmíru křiklavou dodatkem, že se troubilo dokonce na [illegible] rohy“.

[illegible] se diferencovati ještě „rohy“ pomocí attributu, jaké [illegible] Víme už, že látka tu působila, ať už [illegible] že se nazývalo zvíře, z jehož rohu trubka zhotovena [illegible] nebo že se udával přímo material uměle provede[illegible] V pozdějším stadiu všímáno si tvaru [illegible] Pro přímý roh udržel se název [illegible] pro zahnutý vzniklo německé „krummhorn“, [illegible] 15.—16. století. U nás však překládán [illegible] původu francouzského. Dále označ[illegible] podle [illegible] t. j. při jaké příležitosti se [illegible] pastýřský roh a lovecký roh. První [illegible] v Rohemach „[illegible]“, druhý jest [illegible] života 12.—13. století. Názvu však [illegible] užívá se daleko později, [illegible] uvnitř [illegible] ještě více

pak v 17. a 18. století v orkestrech romanských národů. U nás stále se říká více trubka i v této době; mluví se o hlásných troubách, o loveckém rohu a p. neslyšíme. „Jägerhorn" překládá se u nás prostě „roh" (v 17. století), ježto jiného „rohu" tu vlastně nebylo.

Tato všechna bližší označení rohu mají s věcí nějakou souvislost, vyznačují některou jeho vlastnost. Jak však mohl vzniknout název *lesní* roh? To už je metaforické rčení druhého stupně, v němž užívá se i substantiva i adjektiva v přeneseném smyslu. Original jeho jest německé „Waldhorn", lesní roh jest pouhý doslovný překlad. Waldhorn jest zjevně synonymum jägerhornu. Jak však k němu mohlo dojíti? Samo o sobě zajisté nikoli, nebylo tu logického důvodu zaměniti přirozené označení loveckého rohu za hledané lesního rohu. Důvod najdeme v němčině 16. a 17. století. V té době označuje se tam vše, co souvisí s válkou, attributem „feld": tak vznikají názvy důstojnických hodností dodnes běžné, tím se označují všechny druhy živností vojenských, tím konečně byla označena i „feldtrompeta", jež znamenala potom i v hudbě (přeneseně) trubku zvláštní jasnosti zvuku. Kontrastem k tomu byly trubky temnějšího zvuku, skupina rohů, t. j. jägerhorny. Stály-li tyto dvě skupiny proti sobě, bylo ovšem přirozeno, že vedle jägerhornu naproti *feld*trompetě se objevuje *wald*horn. To však jest dílo až 17. století. Na konci tohoto věku vynalezen tento vlastní „lesní roh" a sice ve Francii, kdež jej poznal hrabě Špork a dal tu vyučiti hře na roh dva své služebníky Čechy, kteří potom přinesli znalost lesního rohu k nám. Název však jest ještě pozdější: Francouzi říkají novému nástroji cor de chasse, Vlaši corno di caccia, jen Němci v 18. století užívají slova „waldhorn". Lesní rohy v RK jsou tedy překladem nového slova německého, jež označilo nástroj, vynalezený až v druhé polovici 17. století. Neorganický název „lesní rohy" pak máme vedle Němců jenom my' právě jako „feldtrompeta" přeložena byla do češtiny v „polnici', (k tomu analogicky „waldhorn" sluje někdy též „lesnice").

Celý tento vývoj rohu musil předcházeti, než se mohlo objevit označení „lesní roh". Pro člověka 13. století bylo by to úplným nesmyslem, jak ostatně zdálo se to i ledakomus ještě na začátku 19. století. R. 1834 udál se o to spor mezi Čelakovským a Tylem, který jest pro nás velmi zajímavý. Čelakovský v Pražských Novinách 23. února 1834 uveřejnil zprávu o „ruských hudebnících

[illegible] v Květech [illegible] „[illegible] myšlenky“ [illegible] by sobě asi pomyslil [illegible] lesní rohy ...“ Jistě by [illegible] [illegible] čili nic?“ [illegible] způsobem, plným [illegible] „Lesní rohy“: [illegible] „lesní [illegible] polní bradýři“, [illegible] bradýře? boli-li [illegible] jest zajímava tím, [illegible] neuvádí [illegible] jiného dokladu [illegible] nesmyslem. [illegible] příliš rozšířeno i v r. 1834 [illegible] Chmelen[illegible] máme několik písní s průvodem [illegible] slova [illegible] se užívalo hojně. [illegible] v Čechách, že nejsou pouze [illegible] Mimo to roh, tuším, [illegible] teče i voda, [illegible] — [illegible] jest také ledaco jiného [illegible] právě verš RK: [illegible] byl dán [illegible] vyskytají v RK [illegible] rukopisu a sice jistě až [illegible] vůbec nebylo. Nové [illegible] Šafařík Čelakovský [illegible] slova. Citoval-li však [illegible] bradýř“, netušil, [illegible] na dvě slova i věcně [illegible] waldhorn 17. století.

[illegible] lesní roh jest nástroj [illegible] německého 17.—18. století, [illegible] století. Naskytne se však [illegible] nové názvy [illegible] slova „waldhorn“? [illegible] bez nebezpečenství, že pro[illegible] I na to umíme odpověděti. [illegible] vyskytají se v Jaroslavu v tomto dvojverši:

vzezvučaly hlasy rohóv lesních,
udeřily zvuky bubnóv břěskných.

Na první pohled patrno, že slovo „lesních" jest tu pouhé štěrkování verše a sice k vůli *rýmu*. „Břěskné" bubny líbily se zajisté básníkovi tak, že se i rohům musilo dostati bližšího označení a sice v rýmu. „Lesní roh" byl tehdy novinkou, nikdo slova toho neznal, „lesní" připomínalo dobu divokosti v životě národů, proto autor byl si jistě jist i zvláštním dojmem slova. To nám potvrzuje i německý překlad V. A. Svobody, známého přítele Hankova a neslušného útočníka na čistý štít Dobrovského. U něho totiž ony dva verše znějí:

schmetternd jetzt erschallen Hörnerklänge,
es erschallen laute Paukenschläge.

Zde (a také nikde jinde v překladu Svobodově) neslyšíme o „Waldhornech": valdhorna se říkalo i v češtině všeobecně známému nástroji, na nějž hráli i lidé ve vsi. Hrdina s valdhornou — to dobře nešlo, proto po německu zní „Hörnerklänge", po česku však tajemné „lesní rohy". Ovšem Svoboda tu zase uvádí „Paukenschläge", tedy kotle. Jak by však v útoku na nepřítele někdo mohl s sebou vozit kotle? Avšak to jest Svoboda a ne básník RK. Proto nebudeme se zabývat ani tím, že Svoboda i jinde překládá české „trúby" v „Hörner". Překlad dvojverší z Jaroslava stačí k objasnění, proč a jak se do RK dostaly „lesní rohy".

Byl tedy básník RK v dějinách hudby velmi slabých vědomostí, neuměl-li rozeznat ani tehdy modní nástroje orkestrální od starých nástrojů středověkých. Jest v tom však i značná dávka lehkomyslné ledabylosti, že se neohlédl aspoň po sebe primitivnější informaci, jež by ho byla uchránila omylů tak osudných. Tato povrchnost stává se však tím trestuhodnější, že neměl ani tolik svědomitosti, aby se aspoň trochu informoval, *k čemu* tyto nástroje jsou neb vůbec jak se hudba na ně provozuje. Ve střcdověku u nás často se užívá slova „udeřiti" při hře na nástroje, a sice nejenom při bicích nástrojích (u Pulkavy: káza v vojenský buben udeřiti), nýbrž i jiných. Čteme i „na housličky udeřiti". Vždy však to má svůj dobrý logický smysl: i na housle se někdy jen drnkalo a sice ostře, tedy udeřilo se do strun. Slovo to líbilo se u nás na začátku 19. století asi neobyčejně, užíváno však zcela

v podivném smysle, neporozuměním tomu, jak se ve středověku hrálo. Tak nemá smyslu, praví-li Jungmann v překladu Miltonova Ztraceného ráje (II., 217, z r. 1811, srv. Athenaeum 1886, 210), že „strážce udeří v troubu". Podobně v RK neudeří bubeník do bubnu, nýbrž „zvuky udeřily", jindy „udeřichu rány" a p. Avšak zde jde jen o slova. Co však si básník představoval pod „lesním rohem"? Jest to nejjemnější žesťový nástroj orkestrální, jehož mírný, jako by zatmělý zvuk jest pln melancholie. Proto byl tak oblíben v 18. století za rococca a ještě více v první polovici 19. století v empiru a v době romantismu. Čísti Novalise a poslouchati sladké zvuky lesního rohu, nesoucí se volně alejí za jasného večera, ať v podobě zastaveníčka neb jen harmonicky sladěné jako oblíbené „echo" — toť byl ideál a cíl ženské tužby té doby. Jak si však máme představiti krvelačný boj Moravanů s Tatary, plný křiku a lomozu, jenž ohlušuje všechno bojiště, a do něho zaznívá sladké troubení rohu! V orkestru sebe menší příval utlumuje hlas lesního rohu, ač dnes máme zdokonalené ventilové rohy, v boji s Tatary kdosi přetroubil křik boje i „bubny břeskné". Jistě záviděníhodné plíce a lesní roh obdivuhodné kvality! Jen ještě měla si vojska vzíti s sebou kotle (jak udává překlad Svobodův), pak by v tomto boji byl hrál při tom pomalu celý orkestr. A pak že středověké války byly krvavé!

Avšak dosti žertů. Resumuju zcela krátce: kotle a lesní rohy jsou nástroje 17. věku. Názvy jich jsou přenesené, podmíněny zvláštními podmínkami, nemohly býti starší než nástroje samy: u kotlů to dokazuje tvar nástroje i plurální jméno jeho, u lesních rohů zcela metaforické označení, pro starší dobu zcela nesmyslné. V cizině názvy ty se ustálily v 17. a 18. století, u nás se objevují až na začátku 19. století. Jsou to překlady resp. parafráse názvů německých. Nemohlo se jich tedy užívat ani ve 13. ani ve 14. století, nemohlo se však užívat ani jich názvů: nebylo a nemohlo být tehdy ani věci ani pojmenování jejího. Lesní rohy pak nikdy nebyly ani nemohly být nástrojem vojenským, nemohlo se na ně troubit ani v bitvě s Tatary ani v žádné jiné bitvě. Autor RK neznal tedy ani dějin hudby ani účelu hudebních nástrojů, jež uváděl. Znal však aspoň podle jména nástroje orkestru *ze začátku 19. století.*